БЕЛЛА БАРЦЫЦ-ҨҲА

ҨСОУТӘИ АҬЦЫХ

Аҧҳәынҭшәҟәҭыжьырҭа
Аҟәа – 2007 ш.

Белла Барцыц-ԥҳа лпоезиатәи лпублицистикатәи ѳмҭаԥаа рыла аԥхьаѳцәа ибзианы дырдырхьеит. Диит Гагра араион Бзыԥҭа аԥыҭан. Уажәы дынхоит Гагра аԥалаԥ аҟны. Зымехак ҭбаау публицистикатә ѳымҭоуп "Ԥсоутәи аҵых'' зыхьзу лышәҟәы. Уи инарҵауланы иаанарԥшуеит аҕа хәымга Гагра аԥалаԥ импыҵхразы аибашьцәа риааира атәы.

Б.Барцыц. «Ԥсоутәи аҵых». Аҟәа 2007 ш.. ад.712.

© *Б. Барцыц 2007 ш.*

ԤСОУ УҴКӘЫНЦӘА

Ажәаԥәа Б. Барцыц-ԥҳа,
амузыка Б. Багаҭелиа

Ԥсоу уҴкәынцәа агәымшәаԥәа,
Аиааира наза, шәнеибацԥәа.
Хызаҵә ҭыԥԥәа еимамлаԥәа,
Ахәра ҽыцԥәа еиԥгалаԥәа.

"Ахра ашәа'' ахыҵырҭа,
Ахәра ашәа ахыҵхырҭа.
Шьала иҽызхыз згараԥәа,
Хҭырԥа шкәакәа иԥәлацәа.

Ахаԥәиҭра – аԥсышәала,
Аԥсуа ирҕьага – ""Агарашәа''.
Абылраҭәҳәа Анацәа,
Ԥсоу иаҟәыблааup аиԥәаҵәа.

Е и ц ы р ҳ ә о:

Ԥсоу иԥәынхоз хѳы заҵәык роуп,
Рхы аԥәрҵазаргь урҭ фырхацәоуп.
Дацәнымхаргьы Гагра иаԥәлоу,
Дышԥеиԥәымхари имиц ма игароу.

Нанҳәа 28, 1992 ш.
Гагра

“ИШӘАҲАМА, АИБАШЬРА!…"

…Арасазыхь. Нанҳәа 14, 1992 ш. Ҩажәеижәибжьтәи ашыҟәсҟәеи Аҵьынҵьтәылатә еибашьра Дуззеи заб иҵыҵ арҳәацәахьаз, жәаха шыҟәса иҵҟәаны, аҳәааныркәтәи аконцлагьеркәа ирҵадыргәашахьаз Барцыц Маҟьҵаҵ Шаҷ-иҵа иҵаца ҟәыҵш анышә дарҵон абри аҽны. Уаанза, хымш раҵхьаҟа сабраа сынрылаҵшырц ҳгәара анҵаламҵа иаасҵылази сареи аҵсшәа еибыҳәаха ҳмазазакәа еилауаҵыррахеит гәарак иҳацҵаз ҳашьцәа рыҩны. Аҵсны назыхәлашәараны иҟаз лашьцәа аукраинцәа, рхы ҳаҟәырҵараны ишыҟаз изааны илнырызшәа, шәымҵак алоуп лыҵсы шыналхабаз. Ольга кахәхәа, Ольга хцәы бырфын, лыбла жәҩангәҵштәылаҟәа зхаз Асида хәыҷы шьыбжьонҳәа данлырцәа… Знапала шәҩыла еиҟәзкхьаз, ҵсра хкыс иҟоу зцәеижь иалаҵызшәахьаз, ҵшьынҩжәа шыҟәса ирҵысхьаз аҵаҳмада, иҵсы лхалоит ҳәа иаҳазшәа азәгьы дыҳәҳәар иуамызт. Лаҵхьа дтәан азы лыҽшьуа. – Саҵхьаҟа акәым, сара сышьҵахьгьы бара уахь ус бымазам, сыҵшқа, сбымшьын! – иахьанзагьы иашҵа иазынхеит игәаҟбжьы.

Ааанда шҳабжьазгьы, зыгәкәа ззеидымгоз аҩ-гәараҵак аҳәҳәабжьқәа еинырҟьон. Ҳаҵсҵәыуацәа рыла иҵәын. Рашҵа-ҵбаа, шьациаҵәара, мчыла акәымзар, мариала “Радеда’’ ахьҵымҩыцыз, Ольга дызҵаз аҵоубыҵ акәасҟьа инлыбаарган уа дныҟәдыргылеит. Аҵьабацәа рзын атәарҵаҟәа шырацәазгьы, ирзымхеит. Агыларҵа-ҵәҟьагьы уҵыхьашәомызт. Трагедиак иаҟәымшәацшәа, дыззымдыруазгьы хынкылашьак изаҟәшәомызт. Ажәлар ҳаҩшҵак ишыршазгьы, ҵытҩыкгьы тәара ишыргазгьы, азнык азы убас ирацәаҩхеит аишьҵагылаҟәа, урҵ ашыҟәсҟәа рзы убри аҟара срыламҵшыцызт ҵсрак аҽы. Сгәы ҵырблаауан игәамҵуа ҳамҩа иҟәыз.

…Ааимҟьарахеит. Сгәы исызкылымгацыз сыҵсы маҷк иааивызгеит. Амрагьы акыр ихалахьан. Ус гәыҵҩык лыбаа, Баҟәлзхатәи аҷкәынцәа налхагылан иҳадашшыланы иныҟәҵит. Убарҵ рышьҵахьоуп аилыхара ианалага. Афымцамчеиҵш акы шынрылҟьаз збеит. Акрыфаразын итәазгьы гылеит. Еинҟьа-еинырраҳеит. Атәарҵа акәым, ашьапыргыларҵа змамыз зегьы еиханы ҳара ҳашҵахь ицон. Имариамыз акы шыҟалаз збон, аха иҟалазеи ҳәа азҵаара сацәшәаны сгылан сеышьҵарҵсны. Исҳәара сҽамшәеит ҳаҩны идәылыҩны ателевизор абжьы ансаҳа. Мшәан, убри аҩыза згәаҵыда ҳәа сышьҵыҵсаа-шьҵыҵсаауа ҳашә снылагылазар, аҵсуа телехәаҵшрала ажурналист Зураб Аргәын дцәажәоит. Ишәаҵьҳәабжьы “Шәнеибац’’ ҳәа игоит, аха мелодиала акәымкәа ааҵхьаратә бжьыла. Инаҟәырццакны ақыҵа Администрациа аҽыントә ҷкәынцәаҟәак ҩарышьҵит аҵсраҽы иҟоу аҷкәынцәа адырра рыҵаразы. Ладахьтәи ҳраҵла аҵаҟа гәыҵ-гәыҵла рыхҟәа неидкыланы абҵьарҟәа ирылацәажәон. Артҟәацгаҟәа, автоматҟәа. Сара иахьынзаздыруа, бжьба-ааба отриад абри аҵсра аҽынтә ицаз роуп. Аҳәсеи зыҟәра акыр инеихьаз ахацәеи рыда шамхамзар рҷьырак цахьан. Имцацызгьы шәнеи-снеи ҳәа еибадырбон. Ус Ольга зыҵсы лыхҵнызҵоз лабхәында аиҵбы Заканбеи /иунтәи ажәылараан дҵахеит/ снаскьеиҵхьан дсазҵааит, дыҟәаагаанза сцар ҵхашьароума ҳәа. Аирак реиҵбы, ҩ-шҵак рҽы ҵытҩык аешьцәа шыҟазгьы, акы анаҳҵахыу, ҳхы нызҟәаҳклоз, ҵхьагылас иҳамаз, схы ҩышьҵысхын сыниҵаҵшит. Згара сырҵыслоз, зхахәы бырфынра, арафра ҵьашьо сызхара исзымбалоз Заканбеи уаангыл ҳәа сызиамҳәеит. Уцароуп, иуеиҵбацәазгьы амҩа иҟәлеит. Азәы акы иҳәозар, сара избап. Дурееит, уи зегьы аҳәоит, мҩамш, агәарабжьара аҽынза днаскьазгеит, тәым дгьылк ахь амҩа дыҟәсҵозшәа…

Саахынҳәымҭаз сааиҵазырҷәҷәарыз даеа ажәабжьк рылагьежьуан: Гаграҟа амҩаӄәа ҽарҳәеит, шьапылагьы уиарыжьуам. Аҧсы лыӄәгара ҿеазыркит. Ҳахьеилагылоу ҳшьапӄәа ҳаҵыблааueит. “”Иҟалозар, иаҳзааҧсаз ҵәыцӄәак нхымҭәалакәа шәымцан. Анцәа инапы ҳануп уахьгьы иҟало аабап сшәыкәыхшоуп’’, – ҳәа ажәа змаз ахаҵа аҳәара шыҟеиҵазгьы иаагылаз рацәаҩымхеит. Инхази ицази ҳәа ҽеишәа избаратәы рылаҧшыха сымамызт. Ҳарҵ ҳмашьына иҩанагаз ҳахәҩык абжьааҧнеиҧш шьҭа шәаала, шәабаҟоу ҳәа азәгьы аҳәара иуалымхеит, хҭыҧӄәа аанаҳкылахьан. Ҳарныҟәаҩ Баснык ипа дышьҭхысаазаны акәын дышцоз. Иҵегь дыццакыргьы ст ахын.

Пицундатәи архәара ҳахьынахшәаз армарахьтәи аган зегьы еиврыҧхаа иӄәгылан Бзыҧҭаа, Гаграа, Гәдоуҭаа, Пицундаа рыҵкәынцәа. Ибыжьҟьаны илеиуаз ҳмашьына иагәыҵалома уҳәаратәоуп иҧшьҩыкны ишааҳҧынгылаз. Ҳаурмышҭроуп зынза ҳаныршь ҳәа сгәы нсыҵҧсааит. Азҷаб аҧсшьацәа рнапы даныс цеит. Амашьына аҧхьа иҭатәаз акәрорт Гагра аҳаӄьым хада Нанба Миха игәы иазымчҳакәа дҭыҵит. Иҧшәма арҵаҩы Наҭела Анӄәабҧҳагьы ахы лылазшәа аҧхзы лыӄәнаҭәон. Ҳамаҳә Нанба Генеи Баснык ипеи рыҧштәӄәа рыҧсаххьан.

– Аҵкәынцәа, сшәыкәыхшоуп. Ҳамҩа шәымкын, аамҭа цоит. Азҷабцәа ҳзыҧшуп аҩны, – Арасазыхь аҧсраҽыҵтә ҳәааueит, – ибжьы ҵыс цысуоуп дышрыҳәаз Миха Нанба.

– Ҟалашьа змамоуп. Колхида аҧсыуак иҧынҵа наизкылмырҳәҳәо иҧахны игылоуп рабҵьарӄәа хыршаны. Ишәҽанхаӄәо шәгәылацәагьы шәаҩсуам, – иҳәоит азәы аха ҳарныҟәаҩ шәнаскьа-ааскьа аанарго ҧшьаала иҽыҵнеихахьан, дыззыҧшыз Нанба Миха иҭыҧ аҟны итәароуп. Амҩа ихыӄәҷа ихыӄәгылаз рахьынтә ҵкәына дауаҧшьк дыҩрылҵәраан амашьына аҧхьаҵәҟьа даагылеит: – Шәлыбаа, шәышҧаҧшу, имарианы шәахәаҧшуама ҳзыниаз, аӄырҵӄәа ҳабашьуеит. Аҭыҧантәиӄәа роуп раҧхьа шәгәы иҭазыршәуа! – ибжьы ҩҭицеит.

– Ҳаушәышьҭроуп, ҳаршьуазар ҳаршьааит, – ҳаицҽакноуп ишеицаҳҳәаз.

– Ус бфырҧҳәызбазар, блыбаа, ибысҭеит савтомат, – ихәда иаахихын инасзикит, – ишаадыруа шәҭахар ҳҭахым.

Амашьына ашәӄәа ааиртит ҳҭыцырц, аха ҳара иаауам. Наҭелеи сареи ҳаблаӄәа еибаҳарбеит иҳамурц. Аҩны инҳажьыз еиларгьежьуа, ашәаӄь ҧынҵаӄәа рыхәдаӄәа ирыцакыушәа лаҧштцашәараӄәак срыбжьаркхьеит. Аамҭа иаҳагьы ицца уазшәа збеит. Егьырҭгьы абылра иаҽуп. Азнык азы исызбеит азәгьы сизымҧшыкәа шьапыла сытрысны сбыжьҟьарц. Аӄырҵӄәа рпозициаҽы издыруа Гаграҭәык дызбар сиҳәарц /мшәан усҟан иҭацәыз агәыҷраӄәа шҧаҳамаз. Аха сҩызцәа ркажьра сзыгәаҷьуам насгьы макьана иҟарҵо збарц сазыҧшын. Абар, Миха Нанбеи Баснык ипеи дареи еиҽагьежьуеит. Еиҭагьы сгәы иҭаз ауп Миха Нанба иреиҳәаз:

– Иамуазар шьапыла, шьхала ҳцароуп. Ишәҳәо закәызеи уара, ҳарҵ аҧсра ҳацәышәыхьчоит, ҳацхыраара адлаҧса ҳҭыҧҳацәа рыргәаҟра иаҽызар, нас адгьыл иӄәаҳҳуазеи, амашьына днавсын амҩа аӄәлара иҽыназикит, саргьы сишьҭаларц ҩеаасырхиеит.

– Шьхала уҳәама, ашьхаӄәа дара иианыркылахьеит. Ҳарҵ иаҳзаанхаз абарҵ иаарту абжьацәӄәа роуп, – амца иҽҟьон ицәажәоз аҵкәын. Абри инаӄәыршәаны апыҟҟаҳәа ахысбжьӄәа геит. Аха урҵ шәарыцага шәаӄь бжьӄәамызт, втоматӄәан. Наҭелеи сареи ҳнеиҽаҧшы-ааиҽаҧшит.

– Шәҭыҵ амашьына, ахӄәа алалоит, – дҳаҵаҵәааит даеазәы. Слымҳа сажьоз ҧьысшьеит, исызхамҵеит.

Амашьына ахы аналало ҳара? Амашьына рбарҭан, иеихсыр ҳашьуан, ус шакәыз зынза ихьшәазаноуп ианеилыскаа. Наҭела сыблаԛәа лсырбеит. Бааи, абри аихатә гәашә ҳхыцны аԛнаҽы ҳаԛналап, ара ҳаршьгәышьозар ҳәа. Рапхьа сара соуп уи инадгылаз. Уахь бабацои, уантәоуп иахьхысуа, заа биԥылома! – еицәаз даҽа бжьык геит. Шьҭа зегь сзеиԥшны амашьына аԥхьа саагылеит. Нас нахыс, ҳаха абарымаз апатронаԛәа еимырдон, автоматԛәа, баша аҵыс шьыгаԛәа, рыла ихысуан. Еиҭагьы ахысраԛәа… Аополченцәа рыхшыԛзышьҭраԛәа зегьы уахь ишцаз збаз ҳҳацәа амашьына иҭалеит.

– Иԛалалакгьы уеиха, – игеит Миха ибжьы. Ҳарныԛәаԛ днаҵысит, аха дышԥацоз. Абжьааԥны акәызҭгьы, абаԛәа ҳҭаурхома ҳәа иԥсԛы измырҵысуа исымкуази, аха уажәы исҭахыз зынза дыԥрыр акәын. Сгәы аасыԥсахит. Сгәазызара схыҵит. Иҳахьзар ҳәа сшәаны сышьҭахьԛа сыԥшуан. Ааи, усԛан сзыцәшәаз ҳара ҳатәԛәа роуп. Ҳхы зцәаагаз ҳаҕацәа ракәу ԥьушьап. Уажәоуп ажәа “ҳаҕацәа’’ аҳәара саназыԛаҵоу. Усԛан уи сацәыԥхашьон, сшацәшәарызгьы сыздыруамызт. Сахьрыламԥшыцыз азын акәхап. Ҳназгоз ҳмашьына ахуҳәа инрылагылеит Колхидаа. Иаашаҵәԛьаны мҵык рбыжьԥрааua иԛамызт. Аԛәыцьма асахьа рыманоуп иблаԛы-блаҵәуа ишааҳԛәшаз. Акы ҳахьыр ҳәа ишәаны, иҳахзызааua, ҳашьҭахьԛа ицо, ҳаԥхьаԛа ииасуаз, ҳзыцәцаз ҳаруаа рсахьаԛәа зынзагьы иреиԥшымызт аратәиԛәа…

– Ижәдыруаз, иахьынзеиҽахысуа ҳарбыжьԛьароуп. Шьҭа усгьы еиҕьыу-еицәоу ҳәа ҳалаԥшратәы ҳаԛам, – ҳәа аныԛәцаԛ иихәаз Миха даԛәшаҳаҭхеит. Ҽыҵбжьи ҳәҳәабжьи азԥымкыкәа Колхиданза ҳназгаз гәаныла аԥьшьара шрысҭоз Гена Нанба ибжьы аагеит. Иабазго, иабазго, рҭԛәацгак сԥьыба иҭоуп!’’ “Уи аԛнынзагьы унеихьоума, иабоуҭахыз!’’ рҭыԥԛәа иаархаҵәиит Михеи

Басныкиԥеи. Сыбараҽы итәаз Наҭела иааимылхын лыкәахь илҵәахит. Леибагара агәахәа снаҭеит. “Аферым!’’ – аанарго лнапы аасырҕәҕәеит.

–Шәлыбаа! –ҳмашьына ҳнадкыланы ҳалбаардашашәоуп ишааҳадгылаз.

– Бадри, Бадри! Аа, шәымшәан, ҳгәыла Бадри Гонԥьуа, амилициа амаиор, – сҵыцырц снеихеит. – Изааҵәоуп, бҭагалара цәгьахар алшоит! – Наҭела соулмышьҭит. Иаартыз ахышә аԛнытә изҽысҭит. Иԛәныз абԥьар сгәы ааснарԥсахит. Инаԛәыршәаны изԛәа ааҳаиааирхеит. Нас ашыр-шырҳәа еилагылаз рыжәпара днагәылалит. Цулеискири Жора иҵкәын, амилициа аусзуԛ, ҽенак жәантә ҳашҭа иҭысны Чарквианираа рахь инеилоз. Бысҭа ԥхак рҽамҵакәа иҳашьҭуазма!.. Уажәы изҽузеи?

Мурман Ԥьаниашьвили, ҳҽаԥхьаҵәԛьа инхоз зынзагьы сизымдырзеит. “Ҳаибазмырдырыз’’ иԛәныз иавтомат ауп. Уи баны сзимыҳәеит. Сгәы иԛбаны аҽашахьан. Уи аҵкысгьы, маԛк иадамхаргьы сышшәарыз сзырдырыз сахьахеит Бзыԥҭаа ҳашкол ахыбра еицаазахьаз, аԛырҭуа сектор аԛны аҵара зҵоз, ашәан ҵкәын Хвиблиани Валери санихәаԥш. Уи ихахәда цаны ишьҭахьԛа иахагылахьан. Валери ҳгәарабжьара аханза, абахә аҵаԛа / Гагра / анхара даналага, ԥшзала уахажәааит ҳәа издысныҳәалоз. Мшәан, ҳҭахыра зегьы абра ишыԛоу, шамахамзар тәымк макьана дрылагылазамкәа, рызегь абас рызԛәа ҳаиадырхаҵәԛьозар – усԛан ҳлахьынҵадоуп. “Ҳашьцәа’’, “ҳаҳәашьцәа’’ ҳәа аԥсшәа анкадырҵәоз ҳгазаԛәазаарын, акгьы ҳамбо. Нас дара ирхарагәышьоузеи зхала абга иаԥылаз ауасаԛәа реиԥш ҳҽеыдҳарбазар, ҳәа схы сшацәажәозгьы шьҭа рхьынԥашара саԛәыҵит.

– Реваз! Реваз! – ҳәа лгәыла изҽылҭит Наҭела. Ахышә лнапы нкылданы иеиԛәа амаԛа инаҽалыршәит лнапы. Аҭыҵра лзымгәаҕьит. Ҳгәылацәа рыхьзԛәа ҳәаны

ахьрыкәәаҳҭуаз акәзаргьы ҟалап, шәҭыц шырҳәозгьы усҟан ҳажәоаҟәа кны ҳҭыгара аҽынза имнеицызт. Реваз, хшара дызмамыз Гәыгәыта Сигәуа ииаазаз. Саб иашьа иԥа Мканраа рҽы саныҟаз, сыбла аҽаԥхьа изызҳаз Наҭелараи ҳареи ҳчеиԥьыка ииазахьаз. Уи мчык амазаарын, аха Наҭела Анҟәаб-ԥҳа лхаҭагьы леилҟьара ҳахәеит. Азнык азы амца оаихҟьеит. Хынтә ишьхәа дыԥәцәииааит. Еилаҵәиуа еилагьежьуаз рахьгьы днаԥшит. Акраамҭа ԥьоукгьы дырҽагьежьуа акы реиҳәон. “Гаушье!” – иҳәеит нас ахаҵа оардаԥ. Ҳамоа ԥдыртит…

– Иагьа ҳдыргәаҟзаргьы абра ҳашрыцәцаз еиԥш Анцәа сиҳәоит ҳасабицәа рынасыԥ ҳаҵанакырц, – лҳәан Наҭела дгәырґьаны лнапҟәа аасыкәлыршеит.

– Ҳаґацәа Пицунда игылаз ракәызшәа ҳрыцәцашьагьы рыԥхашьагоуп, аха ус ҳрымпыҵымҵызҭгьы уахь ҳаанхазон, – инеидашшылеит ахацәагьы. Уи саргьы сгәаанагара акәын. Ҳара ҳашьҭахь акыр ихьшәаны аԥсраҽынтә амоа иԥәлаз азәыроы зынза измиасзеит, Гагра ахы иакәиҭхаан-загьы… Абас ала Ольга гәаҟ Ольга қәрахьымза икыдлырԥаз ҳагәԥәа еилашәа-еилыҵуа ииаулакь Нанаа аанҳажьит ргәашә аҽы, оҳ, гәышьа, еиҭагьы гәышьа ҳәа ҳаргьы ҳґәашә ҳанҭалазар, дхахаза дааҳԥылеит Мака, лыблаԥәа алаґырз ишабылхьаз лныубаало.

– Бшәазазар ҟалап! – иҳәеит лаб иара ихаҭа ишәарақәа зымоа иԥхьакуа.

– Ҳаԥсшьацәа абаҟоу? – урҭ рҽынзагьы снеит сыԥсы ансылала.

– Ишеибарҵәыуоз, ршәара изагәылымҵзакәа, арахь сара сааныжьра ԥхашьаны, ицеит, еибганы ииарыжьзар, – лҳәеит лыԥсы лызҭымкааua. Хымчыбжьа раԥхьаҟа Аԥснытәи Аҳәынҵқарратә Университет, раԥхьаза акәны иаадыртыз ажурналистика аҟәша иҭалаз, згәы хыҵ-хыҭуа аҵара ашыԥәс ҽыц иазыԥшыз,

илгәалалыршәалон аԥышәарақәа здызкылоз, уи аартра хадас иамаз Екатерина Бебиа-ԥҳа. Роымҭа хәыцқәа реилыргараан акомиссиа иалахәыз Аԥснытәи ателерадио ахантәаоы Шамил Ԥлиа агазеҭқәа “Аԥсны” аредактор Б.Ҭыжәба, “Советскаиа Абхазиа” аредактор Витали Чамагәуа, убас егьырҭгьы арҽиаоцәа.

– Ижәбома, исымҳәази, сара ишәасымҳәалози, аха ихашәҵомызт! – дцан-даан абри аҳәара даҟәыцуамызт, лгәы иалан усҟан хыроаа ахьаҳамҭаз. Уи оҽаԥхьаҵәҟьа иаалыргылеит: 1990 ш. февраль 26 рзы, Қарҭтәи Аҳәынҵ-қрратә Университет афилиал аҽы иаадыртырц гәыԥоык рҽар чгара итәеит. Ректорс иахадыргыларц ирҭахыз, алидерцәа руазәк ҳґәыла Тҟьебучава Гриша иҵкәын Феликс иакәын. Иаҳәшьцәа рыхшара еспхынра инеиԥшьны уа ирҭатәан. Хазы ақырҭуа милаҭеилыхоцәа хыцны ирзааuан. Ҳара ҳатәқәа рҽынтә анапынҵақәа ансоулакь ԥшыхәра рыоны снавс-оавслон, ргәылацәа ашәамахьцәа рҟынтә аинформациақәа исоулоз ҳара ианҳазхозгьы ыҟан. “Сара исымҳәалози!” – ҳәа ззылҳәозгьы зынза иааигәан. Аибашьра мызкы шагыз Гришьа Тҟьебучава имоҭацәа иҭааит.

Ус енак ҳара ҳахь имоахыцит Итеи Теиеи рыԥҳацәа х-оык, ҳара ҳҭәи дареи еиқәлацәан. Аҵараиурҭа дахьҭалаз лыдырныҳәалеит. Иҵегь ианыхәыцқәазгьы хәмарра ҳәа ианааилакь, хаа-мыхаақәак анрыдызгалалоз еиԥш, заа иҟалаз тамақәаки ацеи гәблаак азна, азы нрыцсыршан саадәылҵымҭаз агәашә инҭҟьеит. Егьааԥьасшьеит. Ирҳәаз бдыруазҭгьы, ашәыр рыдгалара акәым, Гагра иалбцон. Ижәбап, Гагра иаарласны ашьакаҭәара ҟамлозар, иарбан ҵара ҵароу нашьҭарҳәеит раԥхьа исыдныҳәаланы. Лаша ашҭа дааҭаххын, ара иҟашәҵозеи ҳәа рыжәоаҟәа ырҭрысны иманы дцеит, – лыԥсы еиҟәыццааua илҳәоз ансылсыз уажәоуп. Ихабымҵан, уи зегь башоуп, дара рҽоуп иахьеибашьло,

уа иахымсааит ҳәа иылҽасырхьит. Усҟан хырԥаа засымҭоз уажәы алкаақәа рзыҟасҵон. Агәашә ҳааҭалазар аахыс илҳәаҵ шылҳәозгьы, акы ҳмыхьызшәа исыԥхьазон ҳаибгақәаны ҳахьеиқәшәаз.

Еибашьра дук ҳаҵәынханы ҳаалҵызшәа, аенытәи ахҭысҟәа сеааргәылкәкәааны сыстол сынахатәамҭаз кыррыҳәа игеит ателефон абжьы. Атрубка аақәысхызар Олиа Ԥлиа-ԥҳа: – Уа бара, шәзаау шәеибганы, шәышҟа ателефон асра каамеҭ ҟасҵахьан. Иҟалазгьы шәаҳахьазар акәхап, Багаҭелиа Заур дыршьит! – Сыбз сыхәлаблызшәа ажәак сзымҳәеит. Сытрубка ныԥҵаны ауада сыԥонагьежьуа саԥоналеит. Хәбаҟа шәымҭа мцацкәа еиҭа дасуеит: Ааи, Заури сареи ҳакәзар иашштәызма, иҵкәын , ани ауԥшәыл ҳәа ҳазхара иаҳзымбалоз Нури иоуп. Ломиназе илаԥш иҵакыз, ыы уи алаԥшь. Ибгәалашәозар Заур диманы зны даҳҭааит аредакциаҽы.

Олиеи сареи абас ҳнеидашшыло ҳшеиҵәажәоз, аԥсуа школ аҽынтә дааит азґаб лаб Басныкиԥа. Иҳаиҳәеит Гәдоуҭантәи ачкәынҵәа абԥьар рыманы ишааз. Цандрыԥшь адесант шызхыҵуа, аха зегьы иреиҵәаны иҟалаз Агрба Тониа иҵкәын Аҟәа дшыршьыз, аха ибаԥоԥәа шрырымҭаз акәын… Ак аҵкыс егьи еиҵәаны. Анцәа ҳрыцҳашьа. Иҟаҳҵозиз, ҳнеимцклас-ааимцкласшәа иааулакь шьыбжьхьа ҳфашәа ааулит. Трагедиала иҭәыз ҳамш шниасызгьы уи еиҵәахеит аршара. Аха Анцәа ҳрыцҳаишьазар акәхап – ҳазиршеит. Ҳабаҵәа абарҵа ианаақәгылалакь ҳаззыршаз ҳәа ишныҳәалоз инеиҳаны сныҳәаныԥхьан аҭаацәа реидкылага амаҵурҵахь инасыԥхьеит. Ҳашьыжьхьа иаԥәшәаны иааиз Томеи уи лыԥшәма Ԥьениа Ражденгьы неидтәалан ҽаҵаԥәак шырфаз еиԥш, ахаҵәа аԥсуа школ ахь ицеит. Саргьы Мака Тома лнапы днаныстҵан Администрациахь схы сырхеит.

Нанҳәа. 15, 1992 ш. Амԥоан исаҳаит Каԥшь Иура

дшыршьыз, аха уыгьы ибаԥоԥәа шрырымҭаз. Шьҭа нацәала иузымԥхьазо ахызаҵәԥәа сшеимдырххоз ҳадминистрациа ахыбра снадгылеит. Аҽаԥхьа ахаҵәа еилагьежьуан. Азәызаҵәык дыбгәаларшәа ҳәа иахьа усазҵааргьы исҳәо акоуп, ауаԥы деилыскааратәы блак схамызшәоуп сшьаҽәԥәа шеихызгоз. Хыхь схалеит, иҟоузеи ҳәа ԥыԥьаҟа сышхьыржәжәаауаз. Администрациа ахада Руслан Иазычба икабинет аҽы абыжьԥәа рацәан, акыргьы ицәгьан. Аҟәантә уанааua, Гагра иахыкәшо амԥа абжьаларҵа аҽы уаазаанза агәараҭа ду аҽы инхоз Ҳаԥшь-иԥа Лиова ирԥы-рԥы иҟаз ихахәы ажәпара инапы аларԥаны акыдхра даҽын, амазаныҟәгаԥ лкабинет сахьыныԥнашылаз. Ирацәаԥнгьы иԥнагылан.

– Арҵ, арҵу зынза ҳарбылуеит ҳаблаԥәа шааԥшуа, абԥьар анҳашәымҭа. Шәгәы ишԥаанаго, напҵацәы иагьа уфырхаҵаз иалугараны иҟоузеи, абри аҳәара ҳаҽызижьҭеи иҵуа сашәҳәеи! Бзыԥҭаа рымацара ракәым, Гәдоуҭаа ҳавсны ицахьеит Цандрыԥшьҟа .

– Лиова рыцҳа, аамҭаԥәак рышьҭахь ҳаґаҵәа цәгьаԥсышьа зырҭаз ибжьы данызбаалеит Аҳмаҭ Бираҟаи-иԥа /’’Ацынҵәарах’’ аҟнытә / “Ҭырԥәтәылаҟа шәымцан, уара, шәыржьоит ҳәа дшыҳәҳәоз ирмаҳԥәа ианца амшын иагәылҳәҳәоз ахаҳә иныԥәгыланы зеызшьыз Бираҟаи-иԥа рыцҳа. Сыжәлантәык иеиԥш исзааигәахаз Аҳмаҭ ихаҽсахьеи Лиова ихаҽсахьеи сшыргәылаз шәарак сысит, сыбла ишабо ихы акы азиуыр, убри саламԥшырц азы ашә ахь ҽынасхеит, аха амазаныҟәгаԥи еилагылаз ахаҵәеи дрызнымкыло идгьежьылон. Аха ашә аартыха сзахьымзакәа са саԥхьа ҵкәынак даалагылеит. Рызегь уахь инаԥшит. Иара Лиовагьы. Даеак шыҟалаз аҳәон исахьа. Рома Габлиагьы дыршьит Рома Габлиа, Оҭар иҵкәын, абԥьар ҳҭахыуп, уаҳа иауам! – иҳәеит иԥсы изҭымкааua…

ЦАНДРЫҢШЬТӘИ АИҰАХЫСРА…

Уаҩыҟәрак иҭысхьаз, ахарантә иааҭаз аҟырҭуа фашизм адаракәацҟәа ирымшныхҳәа ҿыцхеит 1989-тәи ашыҟәсҟәа. Иаҳзаанхаз, ҳазцаҧшуаз ҳажәлахәҟәа ршьа ҳныладыр-гылеит. Томла ашәҟәҟәа рызкра ҽеаҧсазтәыз, иагьа гәаҟра ианиаргьы милаҭ рацәала еилаз Аҧсны ауаажәлар реидкылара зылзыршоз Аҧсны жәлар рфорум “Аидгылара’’ еиҿнакааҭаз аизара дуҟәа ирылахәыз азәырҩы рбыжьҟәа иахьанзагьы исаҳалоит: “Абҵьар, абҵьар, абҵьарда иаҳҳәо зегь башоуп!’’ – ҳәа, аха исыздыруам убри ҳмаҳаратәы ҳзырҭаслымыз.

Афашизмра аганахь ала зегь рыла ҽеиибызҭахьаз Шеварднадзе Аҧсны адацҟәа ирынкны рҭәыхра иазхианы зхы аацәырызгаз адгылара риҭеит. Аҧсны индырхахьаз ашәанцәеи, агырцәеи, ақырҭцәеи рыда егьырҭ амилаҭҟәа зегьы рыҟәхра хыҟәкы хадас ишьҭыхны танклеи, артиллериалеи, ҳаирпланлеи рҽеиҟәыршәаны аҳәаа ихыцит. Аҧсны алахьынҵа зхатәы лахьынҵа аҧхьа изыргылоз “”Аидгылара’’ ашьапы ихгылеит, адгьыл дырҵысит, дасу дахьгылаз аҭыҧ аҿы дазхәыцит исылсыршарызеи ҳәа…. Гагра, Бзыҧта, Цандрыҧшь, Пицунда зегьы еигәныҩны, еихьыҧшны, аизибагарақәа ирҿын, ирласны еиҿкаатәын иҿагыларазын иҟаҵатәыз.

Далбеи Ҧлиа:

– Гагратәи ҳфорум “Аидгылара’’ аҟны еизаз иаҳазбаз сыманы Цандрыҧшь саннеи уатәи ашкол-интернат аҿы еизахьан уа иаланхоз амилаҭҟәа зегьы. Аҧсуаа усгьы зегь раҧхьа игылан. Аҭагылазаашьа злаҟаз ала, уада даҽеаҵьара мҩаҧгашьа ҳамамызт. Афорум иазбыз расҳәеит. Уи азхомызт, аилацәажәара бзиа аҭахын. Аҭа иҿагылашьас иҟаҵатәу абри акәын ихадаз, зегьы ииашаны иазнеины ргәааанагарақәа рҳәон. Ихадаз азцаарақәа ируакын Гагра инхо ақырҭцәеи Цандрыҧшьтәқәеи еинымиаратәы ахыцхырҭақәа раанкылара, Цандрыҧшь уахьналало, уатәи ацҳақәа рыхьчара. Убас аҳаракырақәа рҟны аҧшыхәрақәа реиҿкаара. Еизаз уи ҳазхон, ҵыхәаҧцәарак рымазамкәа амҩа иқәыз шыҟазгьы аадыруан, аха еилаазбаз мчык шьҭнахуа иҟамызт. Ҵыс шьыга шәаҟьҟәаки, абылтәы зҭаз баҭлыкаҟәаки, напылаҟаҵара бҵьар хьаҵҭаки /ус азуҳәар ауазар / ракәын зынза иҳамаз. Ус ҳазлаҟаз ныҟәкы-аақәкуа, ҳнеимцаҧшуа ҳшеилагылаз Бзыҧтантә, Гәдоуҭантә, Лзаантә Гагрантә агәырҟьҳәа иааҳалагылаз аҷкәынцәа ҳагәҟәа аадырҧхеит. Агәымшәареи агәаҕьреи, аилҟьа-еилҕәыцәреи абҵьар аиҳа анрылшогьы ыҟазаап. Рааикәагылара угәы азнархаҵон.

Иара убри аҽны нанҳәа жәиҧшь рзы, асааҭ 21. 00 рзеиҧш Гагрантә дааит аҩнуҵҟатәи аусҟәа Гагратәи аҟәша аиҳабы ихаҭыҧуаҩ В.А. Агәхаа. Абҵьарла деибыҭан. Аополченцәа дынрылаҧш-аарылаҧшын дышиашаз Цандрыҧшьтәи амилица аҟәша аиҳабы Шьенгелаиа иахь дцеит. Измааноузеишь, шаҳҳәоз рацәак мҵыцкәа рҩыҵьагьы даҽеа милициацәаҟәак рыцны иааит. Азәызаҵәык абҵьарк иҟәнымызт. Нас иааилагылан аҳәоу аларгалеит анаҧшырҭатә пунктҟәеи ацҳақәеи ҳара иҳахьчоит, шәара шәыҩныҟаҟәа шәца ҳәа адҵа ҟарҵеит. Агәрамгара ду рызцәырнагеит ҳаҷкәынцәа. Ахьчара иазыҟаҵоу исахьа рымамызт. Агәхаа абҵьарда дахьааргаз ҵакыс иаҵоузеи ҳәа азцаара ыҟәдыргылеит. Аилагьежьра иалагеит. Шьенгелиа даҽеа гызмалрак шцәыригоз рбеит, амилициацәа шьҭны Агәхаа иабҵьарҟәа ааганы шьҭахьла ианирҭа. Аиҿыхарақәа цон. Дара ирзбаз аҷкәынцәа шзанымшәоз иаартны ирарҳәеит. Нас ирабжьаргеит аҧсуааи, аерманҟәеи, ақырҭҟәеи

еицаларҳәны ахьчарақәа шеиҿыркааua. Аха еиҭагьы рыԥсымцқьара риааит. 20-ѳык иалырхыз рахьынтә ԥсыуаки ерманыки рыда зегьы дара ракәхеит. Аҕламқәа реиԥш, напҭацәы абзарбзан ишаҿалара еилагылаз ачкәынцәа зынзагьы иақәымшаҳаҭхакәа амилициацәа ыкәцаны аҭыԥқәа дара иааныркылеит.

Адырѳаҿны асаат 14 рзы еиԥш, еибашьыга ҕбакы ахы ҳақәкны ишаауаз аабеит. Ҳшыҟоу жәдыруаз аанарго ргәы реанҵаразы ирыххысааит ҳахьчаѳцәа. Аҕбақәа шьҭахьла ицеит. Сааҭыбжак аҟара аацхьанеиԥш, аверталиот ааҳҳагьежьын иҳалахысны Гечрыԥшьҟа ицеит. Абӡьар зкыз гәыԥѳык ааиҵамхакәа уахь амѳа иқәлеит адесантцәеи аверталиоти рытҟәаразы.

Абри ашьҭахьоуп, аҕбақәа хәба еицырхәхәа еишьҭаланы рҿаархеит. Иҟаларызеишь ҳәа ӡьашьахәрала ҳашрыхәаԥшуаз, ѳба абас 200-300 метра иаҳзааигәаны рҿааныркылеит. Егьырҭ ахԥа ҳҿаԥхьа аҟәараҿынза иааит, абӡьармца ѳоурышьҭын БМП-қәа ԥшьба зхыргеит, хышәѳык инареиҳаны абӡьарла еибыҭаз адесантцәа аҕбақәа иаарҭыппын аҟәара нықәдырҭәааит. Раԥхьа иааҭдырҟьаз ала “”Жигәлиқәа’’ ѳба амца ѳрыжәырҵан ирыблит. Аԥсшьацәа рыла иҭәын. Урҭ рыгәҭа иҟан х-ѳык ахәыҷқәеи, ԥшь-ѳык аҳәсеи, ѳыӡьа ахацәеи неикәаццышә иргеит. Аҟәараҿгьы даеа ѳыӡьа ршьит. Абри аѳыза агәнаҳара, абри ашьаарҵәыра иалаԥшыз ҳаҷкәынцәа абӡьарда ишгылаз рханаршҭит. Шәарыцага шәақьқәаки ртҟәацга баҭлыкақәаки рыла аҕа ижәлеит. Ирҿықәҟьоз амца уаршәарын. Алымқәа реиԥш ана-ара ибжьыуааны иааuан. Иахьанзагьы сызхара исызӡьамшьацызт ҳаҕа заҟа деибыҭаз, имчхара ахьынзеибыҭаз рбон, аха азәгьы игәы мыҭрысит, шьаҿакгьы шьҭахьҟа дмеиҭаԥеит. БМП-қәа ԥшьба еишьҭагыланы иааuан рхы ҳақәкны, имшәазакәа абжьасеиԥш ианрыжәла, игьежьит рышьҭахьҟа. Убас рхыԥша фырҭынхеит. Убас рхы аадырԥшит еиҿамсқәаны.

Асаат 15 инаркны иааилахәлаанза аиҿахысрақәа цон. Араҟа иалукаашаз рацәаѳын. Убарҭ аѳымш рзы, аамҵа кьаҿ хәыҷык иҭагзаны изрыжәхаз ачкәынцәа убрантә иргаз агәашьамхоуп еибашьыѳцәа дуцәаны иаақәзыргылаз. Икылкааны адесантцәа дрылахысуан Иура Қаԥшь. Икарабини ибаҭлыкақәеи еиҭныԥсахло, гәаҟ-ҵәаҟрылеи иеибашьышьа саназхәыцлакгьы, убри ахаҭыԥан еибагоз акы икызҭгьы, иҟаларын иара ихаҭагьы дҭамхар. Хәѳык ишьит, имаҷымкәагьы ихәит. Абри аҿны абра изхыҵыз рахьтә 18-ѳык ҭархан, 80-ѳык иреиҳан ирхәыз. Ишылашьцара илашьцаанза аҕа днеиҭаҵыр рымуит.

Абри зегьы ҳаблақәа рыла иаабеит, уа ҳалагылан сыҷкәынцәеи сареи. Цандрыԥшьтәи аибашьраҿы ифырхацәаны рхы аадырԥшит Пицундантәи иѳеиз Тимур Нодараиа. Ишьаҿуа дрылан Роман Габлиагьы.

Автор лажәақәа:

Цандрыԥшьтәи ашьаарҵәыра, Цандрыԥшьтәи аибашьра, Цандрыԥшьтәи аиҿахысра иалахәызгьы иалахәымызгьы ргәалашәараҿы абасоуп ишаанхаз. Иагьа икьаҿзаргьы , уи ухазыршҭыша ахҭыс хлымзаахқәа Мрагыларатә аганахь ишыҟалазгьы, Цандрыԥшь ала ахы хацдыркуеит зегьы рыҩцәажәарақәа. Убрантә иалагеит раԥхьатәи аԥсҭбарақәа. Урҭ амшқәа рзын Аҟәа иҭахазгьы Цандрыԥшьтәи аҵеицәа роуп…

“ҨСОУ ИҚӘЫНХОЗ ХҨЫ ЗАҬӘЫК РОУП”…

Ашәышықәсақәа рапхьаҟа Гечрыԥшь ма Цандрыԥшь анырҳәоз ҳажәлар рҽаԥхьа иаагылоз изхаанзамыз Агечбақәеи Ацанбақәеи, ма Баґаа, Мкьалаа, Чрыгаа ракәызҭгьы, ханҩажәижәабатәи ашықәсқәа рҽынзагьы уи анахысгьы гәыԥҩык аԥсуаа ҭанхахьан. Нацәала акәын урҭ шеиқәҳаԥхьазалоз: Сергегиа Лаврент, Ажьиба Ҳақы, Амҷба Грышьа, Далбеи Ԥлиа, Багаҭелиа Заур, Гәлариа Едик, Дауҭиа Валери. Уахь изҭахыз даара ирацәаҩын. Аха иҭарыҩуамызт. Уи ада дгьыл ҩеытк налхны, ҩнык ныкәыргыланы рнырхара залшомызт. Гәдоуҭантә ма Гагрантә уа ицаны азауадкәа, ма егьырҭгьы ааглыхратә ҭыԥкәа рҽы аусҟәа зуаз ыҟан. Аха уатәи ақыҭсоветкәа рхадацәа зегьы зымҩехакыз дара ракәын азы, агәаҭарақәа мҩаԥыргаларын, иҭаҩым ара аусура иҭара закәаным ҳәа иаҽадыршәларын, аԥсыуа шьҭак, аԥсыуа шьҭыбжьык изанымшәо аҟнынза рҽеибадыркхьан. Гечрыԥшь аҳәааҽы зынза ирыланхоз ҭзы заҵәык иакәын – Лиова Чичбаиа /уи иҭоурых алада иаҳҳәоит инагзаны/. Зынза мчыла дықәԥаҵәҟьаноуп уа иҩны ширгылаз. “Иауыр сара, иамуыр шәара’’ ҳәа шиҳәоз мацара. Цандрыԥшьҟа уца, уа ишәызхоит, уа урыланха ҳәа идырбон напыла. Аха уахьгьы унарышьҭуазма! Убарҭ ашықәсқәа рзоуп, Цандрыԥшьтәи аҭаҭын-ферментациатә зауад директорс иҟаз Григолиа Игор Евсҭаф-иԥеи Цандрыԥшьтәи амилициа аҟәша аиҳабы Ԥьоԥьа Ԥлиеи аԥсуаразын иқәԥаҩцәан, иалкааны убарҭ аҭыԥкәа рҽы аԥсуаа рнырхарақәа рзы, аха дара уриааиуа иҟамызт. Нхаралагьы, хыԥхьазаралагьы, усурҭа ҭыԥлагьы еихахаа иҟаз дара ракәын.

Абрантә ицеит абри аҳәоу: “Уа иҭаԥсоу хҩыы заҵәык шәоуп’’, “зыгамацәазк азна азы амшын иалоуҭәаргьы иахухыргьы ианыԥшраҳа’’, “уахьтәи аган азы убри

азыгмацәаз аҟароуп шәахьыҟоу, шәрылыршьаар ҳәа ҳшәоит’’, – арҭ ажәақәа жәлартәхеит. Кьоу-шәоуқәак убрахь усура, ма нхараҳәа инҭалоз рҭаацәарақәак рыҟнытәоуп ари адаракәацқәа ахьынтәааузгьы. Хышәҩык ақырҭқәа рҟынтә ҭзык аԥсуаа абри акәын шәага-загас ирымаз. Аибашьра алагамҭазы уа иҭанхоз аԥсуаа 50 ҭзы ишеиҳазгьы, “Ԥсоу иқәынхо хҩыы заҵәык шәоуп, шәыҩгәашәҭала’’, – ҳәа ҩажәак рыбжьара аҳәара ҳҽеаҳаршьцылахьан. Абарҭ зегьы аҭаацәарақәа ианрылалоз ачарақәа рзыруит иахьиз, иахьаазаз рабацәа рашҭақа рҽы. Азәык-ҩыԥьак зысабицәа ақыҭаҽы иизгьы ыҟан. Аха урҭ рахьынтә азәгьы иқәашьымхеит Цандрыԥшь ма Гечрыԥшь аԥсыуа чарак рԥацәа рзура. Зегь раԥхьаза ҳаизыԥшын Алик Ԥлиа. Аҭаацәара далалахьан, ичара аҽҳәара аман. Едик Гәлариагьы иԥеиԥшыз идыруазшәа, изаҵә азәы дизааигеит. Аха иҩыззыҟеиҵоз ачара аура дзахьымзеит. Заур Багаҭелиа иԥа Нури изын днаԥшы-ааԥшуан ҭацак диоурц иҭахын. Ус заҟаҩы рҳәоуԥшзақәа башартәыда…

Раԥхьатәи ахәарақәа, Раԥхьатәи аԥсҭбарақәа, Раԥхьатәи аҳәҳәабжьқәа, Раԥхьатәи азқәаҭыԥкәа ралхра . Раԥхьатәи ахҭыԥкәа…

АЖЬИАА РЫҸКӘЫНЦӘА

Ажьиба Зурик Ҿьота-иԥа,
6.06. 1956 - 15.08. 1992

Ажьиба Даур Чынчор-иԥа,
21.03. 1966 – 15.08. 1992

Изеиԥшразеи дара, ҟазшьа ҷыдаҟәас ирымази ҳәа жәаҩыла рыҭцәажәараҟәа мыцхәхап. Ишгәымшәацәаз аҳәеит раԥхьатәи амш. Рыжәлаҟәа реиԥш, рыхьзҟәагьы ҳзеиҟәгом. Зурик Ҿьота-иԥа Уаҳҳаратәын. Аҭаацәара далалахьан. Иҭынхеит аԥеи аԥҳаи. Иабшьҭраҭы ишаԥыз еиԥш, дызхылҵыз ҳаҭырла дырзыҟан. Ихшара аазара бзиа рыҵара дазҭелымҳан. Иҭбаан игәҭакҟәа.

Шәнеи-снеи анырҳәа, Ҿьырхәатәи арԥыс Даур Ажьиба иҩызцәеи иареи раԥхьа Аҟәа Ацҳа ҟаԥшь аҟны ицеит. Уброуп иахьраҳаз Цандрыԥшь адесант зхыҵраны ишыҟаз, агәыҕәҕәа зызҵоу ԥыҵҩык уахь аихара ишаҭеыз. 26 шыҟәса ирҵаз арԥыс, аҭаацәара иаламлацыз ихьзала гарак аҵысра ианбалаго ҳәа изҵаԥшуаз, зжәытәра акыр ахнагахьаз, имицыз ианизхәыцуаз амца иналагылеит иҩызцәеи иареи. Еицыз агәыԥ еиҳабыс иара далырхит.

Ахзыргара зцәаҩамыз арԥысын, аха еиҳабыс ихьз анырҳәа игәы иаахәеит. Иахьшәарҭахаз, иара иаԥхьа азәы днеимышьҭырцгьы игәы иҭеикит.

“Ажьиаа рыҿкәынцәа, Ажьиаа рыҿкәынцәа ахьыршьыз!’’ уи хатә ҭыԥхьызхеит иахьа. Усоуп ҳшашьҭоу зегьы, Колхида ахаҭыԥан. Уи аҭыԥ ахь иҳахоит ҳагәҟәа. Иагьа ҳацәшәахьазаргьы, уа икаԥсоу анацәа рыхцәхәыцҟәа иахьанзагьы ишыҵәааугьы, издыруазгьы, иззымдыруазгьы уа ҳанавсуа иааҳԥылашашәа ҳгәы иабоит. Рыхьзала иҳацралаз амца, иалҵуаз акәицҟәа уа иамадоуп, иҭеыцәаазом. Иаразнак аԥшалас ишьҭнакәыцәааит рыхьызҟәа. Раԥхьатәи амш аҭенеиԥшоуп /Арасазыхь аԥсра аҭеынтә ҳанааауаз /иахьагьы слымҳа иҭаҩуа: “”Шәабацо уара, шәхынҳәы, шәымҩа аԥхьа Колхида ажьыфаҩцәа гылоуп. Ҳара ҳаиԥш шәҩыла идырхынҳәуан. Ҳара ҳада рызегь гылеит, ршьапҟәа ишырхаҵәиуазгьы…

Иахьыршьыз аҭыԥ рыхьзҟәа ахылеит. Ажәлар роуп иахызҵаз. Ршьа адгьыл иаҵәахырц шаҭахызгьы, аҕа агәырҕьара дамҩехакноуп дышнылагылаз. Ишьапы ҟьашьҟәа рыла изыҵәахуаз ҿьишьеит уи имаз Аҳаҟ аԥшшәы… Имҩашьазеит ашьа. Иахьагьы адгьыл иамоуп иҵәахны, избанзар иамаз Аҳаҟ дара ирыцымԥсзеит. Аешьцәа Колхида ианыршьуаз Цандрыԥшь иԥсы ихабахьан Иура Қаԥшь. Роман Габлиагьы уоуп дахьҭахаз, ахәылбыҩха, амра азы ианзаашәалоз. Зурик Ажьиба иԥсы зыхәлаз, иашьа гәакьак иеԥш дыззыҟаз Рома Габлиеи иареи ҩнак анышә еицамардеит. Алаҕырз иарзсауан Жьабна (Оҳҳара).

Ламара МҚАНБА-ЗАҢШЬИҢА,

Зыԝонқәа ныҟәццышәааа иргаз, гәараҭак аҵеицәагьы зыцәҭахаз, ашҭа ахаҭарнак:

– Адесант зхыҵраны ианыҟаз аԥеноуп. Ауыха ҳшеиладыргьежьуаз ишеит. Иаҳҵааузаз агәыԥқәа рацәан. Ирԥыҵхәацәоз еиҭаҳәашьа амам акы ианумҵакәа. Ҳашәқәа усгьы иаҳарк-зомызт. Ҳашәқәа сҳәа-гәышьоит ҵьабаала иахьҽаҳҵахьаз азын. Иаанызкылахьаз дара ракәын. Колхида зееибыҭаны игылаз рпозиция Гагра агәы зегьы ыҵхны иргон. Ахаан иаҳмаҳацыз бжьыцәгьала улбаардон. Амԝаду ианын ишырҭахыз. Агәарабжьарақәа быжьдырҭәаахьан. Ус игахьаз бжьык иеиԥшымкәа игеит ахысбжьқәа. Урҭ ухазыршҭышаз, игәкыдыршәагаз аҳәҳәабжьқәеи аҽыжбжьқәеи нарыцлеит. Абри исыцәнарзит сҽаҳәаны сызмаз ашәарақәа. Ҳаҵкәынцәеи, рабаҵәеи еихьыс-еиԥысуа ҳгәашә ианҭыҵуаз ишрышьҭасҳәаз еиԥш, алашәага ҳрымҵажьыҵәҟьаны иԥәцхьан азәы – алада, егьырҭ – аԝада, рхԥәа ахьынахоз… Еиґьыз-еицәаз усҟан иабардыруаз. Усгьы-усгьы нҵәарак ҟалеит, аха ҳәа ашҭа сыҭҟьаны амԝаду сныԥәххызар, хаҵак иҟнытә исаҳаит /дызусҵоу сгәалашәом/ ԝыцьа Ажьиаа рыҵкәынцәа ршьит ҳәа. Ауаҟьан-чаҟьан бжьԥәа иаҳагьы ицәгьахеит. Дарбан аԥсыуа аныз уи аамҭазын ишәаны ихынҳәуаз. Саргьы сдәыԥәлеит уахь. Ҳаи абааԥәа, азәгьы дазмырхакәа ԝыцьа шԥаҳҵәырфоз. Зынза ҳандырҵәарц иаԥшьыргама! Изусҵәада ранацәа гәаԥԥәа! Шәабаԥоу! – ҳәа амԝа санылеит схагаха. Ҳнаԝсантәи

агәарабжьара, аԝны иаҵәа аԥхьа ауаа рацәа еилауаҭыруан, рыжәпара узалсуамызт. Ирыҵкьасоз ршьа анаара иаҽыкьасон. Насоуп дара анызба. Арҵәаа ҳәа сыҳәҳәеит. Иҟасҵара сзымдыруа. Схы знысҟьара дыспыхьамшәо схахәы сахеит, схы скит. Шеибашьраз схашҭит. Нас сынрылаԥш-арылаԥшит. Аԥкәынцәа ршьа илагылаз анызба исамхацәгьахеит. Ҳгәылацәа роуп сҳәаратәы ԥьоукы гәныскылаԥәеит. Аха ааанзатәи хаҽсахьаԥәамызт ирымаз. Ауаԝжьыфаԝ исахьа рхыскааузан. Абԥьар аиҳа урыцәшәарын ихыршаны исыԥәкыз рылаԥшԥәа. Иахьоуп изусҵацәоу ҳәа ԥыҵԝык схаҽы ианаазго. Икылкааны исыхәаԥшуан. Схынҳәит сышьҭахьҟа. Ма шьыршьафԥәак рыԥәыршәындаз ҳәа, иҟасҵарызишь ҳәа схы сназҵааит. Ахымца шәышԥадыргеи алашәага шәышԥарыхәхеи ҳәа абас амыткәма шысҳәоз ҳгәашә мыжда снылагылеит. Аха иарбан шьыршьафыз, иабаҟаз иаабацыз ҳгәашә, уа иаԥшәымацәаз хазын. Аҭаларагьы агәаґьра аҭахын. Уигьы сылымшакәа уа саалаханы сшыҟаз, сылаԥш аамԝахнагеит аладахьы. “Сақарҭвело’’ ҳәа иахьашьҭаз аҟнытә машьына дук бжьаланы иԝеиуан, уа еиланхоз ақырҭԥәеи кранки ашьҭагылан. Саԥхьаҵәҟьа ишыԝхәншәаз еиԥш, азеиԥшмԝа агәҭа ааиԝырҵәан, рееиԥшьны убас иршәаҳаит, ԝадантә ибжьхысаа иааузаз /Цандрыԥшьҟа ицоз / амашьына ласԥәа ракәым, шьапыла иҟазгьы завымсуа алада азәгьы даурмышьҭырц, насгьы иҟалаз уаԝы идмырбарц…

Вилик БЕНИА, аибашьра зегьы зхызгаз:

“Ажьиаа рыҵкәынцәа ''Камаз’’ ала ицон Цандрыԥшьҟа. Адесант зхыҵраны ишыҟаз заҳаз зегьы амԝа ҳԥәын. Дара абԥьар ргон, ацхыраара ҟарҵарц азы. Са сеиԥш иҟазгьы ҳраҵәаԝын, уахь ҳамԝахыргеит. Уброуп абри асахьа сахьалаԥшыз. Зызхара аԥсҭазаара

зымбацыз, арԥарцәа шьны иахьышьҭазгьы иреихсуан, втомат шьхәала ирыԥрасуан. Ухы рыдушьыларын. Изакәызеи уа ҳцәа иҭарыгзаз, иаҳачҳазазеи!’’

Вилик Бениа иеиԥш заԛҭоы еицранаҭахьадаз Колхидатәи ахҭыс. Абԥьар шрымамызгьы, ԥхьаԛа “аруаа’’ ҳәа ахьз ԥшьа зхылараны иԛаз убра изрыжәхеит. Зыԥсынҭрақәа дыркьаҽыз Ажьиаа рԥацәа ршьа ишылаԥшуаз ируан ҭоуба, рыбжьқәа ҭымгазакәа, Аԥсныԥшза зҭазоз рыгәқәа рԛны, гәанылa… Убас убри аҽны аҽԥышәара амца илаԥшыз роуп Вилик Бениа иеиԥш зыгәҭакы назыгзаз, Аԥсны ицоз аибашьра зегьы зхызгаз. Иахьанзагьы зыдгьыл зыԥсы акәыршоу. Ианаҭаху забԥьар акынԥаара иазхиоу. Ҭадауаа, ладауаа, заԛа абиԥара еибаԛьо аҳәаа ашԛа ицодаз. Ҭажәеижәибжьтәи ашыԛәсԛәа раан забацәа лаганы изҭаршьуаз Абааҭатәи абахҭа заԛаҭоы иргәаланаршәодаз уи ақырҭуа школ. Ԥасатәиԛәа ухазыршҭышаз акәын Аԥсны злагылаз…

Ажьиаа ранацәа, рапхьатәи ахымҭа иахәхаз Зурик Ажьиба иԥеи иԥҳаи рыԛәлацәа, аибашьра ахьаа зцәеижь хәычԛәа рҽы иԥызшәахьоу ажәа “Колхида’’ анраҳауа ибыллашт.’’ “Цандрыԥшьтәи адесант’’ азбахә ҭоырак аҽы ианырбалакь, имцаклашт, еилнархлашт. Ихнарԥшылап рышьҭахьԛа иԛоу Аԥсны аҭоурых. Имҭахырымгаргьы ауышам Абааҭатәи абахҭа аҭзамцԛәа. Иҭегь инарҭауланы иҭырҭаалап уантә иааузаз адацԛәа шракәу ирейԛьыз ҳаҵәзырзыз. Хаз-хазы ашәԛәԛәа рзырклап: “шәнеибац!’’, “шәеиха!’’, “ҳан Аԥсны еиԛәырхатәуп!’’ – ҳәа хьыҵәҵәара зуыз рапхьаза Аԥсны ахьзала ишьҭалаз. Шәԛәык аԛны еиԥш, егьараан егьаԥьара еиҭаҳәо, еиҭа инеиҭаҳәо рыхьзԛәа еиԛәырыԥхьазалап: Наур Агрба, Нури Багаҭелиа /Аԛәа иҭахаз/, Иура Қаԥшь, Рома Габлиа /Цандрыԥшь/, Ажьиаа рычԛәынцәа /Колхида/. Иҳамоуп зегьы ирейҳау лахьынҵак амч ҳазҭаша, иҵегь ҳаизааигәазтәыша,

нашанаҭрак – ирейԛьыу ацәаҳәа иаԥсахеит агәалашәарақәа рымцаҽы зыхьзқәа еиԛәхаз Аԥсны Аԥацәа, урҭ Рабацәа Ранацәа… Ҵыхәтәажәа змам темоуп ари…

НАУР АГРБА

20.12.1973 –14.08.1992

…Бзыԥҭа ақыҭа иналаҭоит игәыҭшьаагаз ашәаԥьҳәабжьы: Тониа Агрба иԥа Наур Аԛәа дҭахеит. Иԛалаз разҳәаша азәы дырзынашьҭтәуп, аха изгәаԛьрыда, – ҳәа иааилацәажәаԛәеит. Усԛан Тониеи иԥеиҳаби ирымаз абԥьарқәа неибарбаны амҭоа ақәлара иазхиан…

Асԥа. Ари ажәытә ҭыԥхьыз ҳара ҳанҵаҭоцәаз ирхашҭхьан. Изҳәоз ҳабацәа ракәын. Убри аԛнытә ҳарҭ ԥьоукы “Асԥа’’ ҳәа акәын ҳшашьҭаз. Уи абыкәу ҳәа иҳазҵаауан уа инхоз аԥсуаагьы. Ишааиуаз Кьехьир-иԥа игәыԥ, ҳпатриотцәа лҳаԥхьагылан ахьышьҭрахь идырхынҳәит. Асԥа иит Тониа иԥацәа. Бзыԥҭатәи абжьаратәи аԥсуа школ иаушьҭымҭацәоуп…

Асԥа уахьҭоыхәншәо, арымарахь ала, Тониа (Анатоли) инхарҭа унагәыдыԥшылоит. Икәасԥьа ааухаиаршҭуеит инышьҭыԥраа ицашашәа уа иавагылоу аԥсуа ԥацха аб инапала иԛеиҵаз. Усԛан иԥацәа Даури Наури ижыцә-жыцәза иԛан. Ивагыланы абыцаԛәа идыркуан.

Тониа Агрба ахра адақәа ирҭысуаз абчараҳын. Абна бызшәа идыруеит, наԥьнатәгьы ашьхацамҿа иацыз ахпатуқәцара, иара уа адагьы дахьыӄазаалакгьы ицын дышьхауаҿын. Ауыс иуан Автоколонна 2660 аӄны атакси дақәтәан. Ашәарыцара иԥсы алан, ишиҳәалоз еиԥш ашәарахжьы иԥсы азыцәгьан акәымкәа, ашьха, ахрақәа рҿы шьамхԥышәагас, насгьы ибла аҵарышьа агәаҭаразы. Ажәеиԥшьаа ииҭаз уи игәыла иҭахыра иртәын, урҭ еиқәиршәон, еибаныҳәон, еицыршон. Ус акәын ӄазшьас илымаз урҭ зегьы рыматҵ зуаз Тониа иԥшәма Сақаниаԥҳагьы.

“… Ачара, ачара, ачара “Радеда’’ ахаҭыԥан игон абжьы, иашәырты агәашә, Наур Агрба дааргеит…

Ихьзи ижәлеи еидкыланы ирҳәон. Аибашьра алагамҭазы иара Аӄәа дыӄан, аррамаҵура дахысуан. Ҳаԥсуа телехәаԥшра ахьтәы фонд аӄны иҭаҵәахуп иҭахамҭазы иҭырхыз, телехәаԥшрала иаҳдырбаз акадрқәа руак. Арасазыхь, саб иҿоны саныӄаз иақәшәеит, саҳәшьа Нази дааҭрысноуп лнапы шақәылкыз, ари Тониа иҵкәын Наур Агрба иоуп ҳәа. Ҵлак аҵаӄа иҿызаки иареи ыҵагьежьуан. Арматәала еилаҳәан автоматқәа ркын.

– Уан мыжда дахәаԥшуоушь, Агрба Тониа иҭаацәара здыруаз Арасазыхьаа рыҳәса ааилагьежьит.

– Дгьыл харак ахь дыргар аиҳа иԥсадгьыл аӄны арра маҵура дахьахысуа бзиоуп ҳәа сымгәырҵьеи азнык азы. Нас инацсымҵеи ақырҭқәа шәаҳцәырымфар Агрба Ҵьон иеиԥш ҳәа! – Ԥсыхәас исымоузеи урҭ аԥсыха сымҭакәа акы узырур! – абас дуазыруа иан рашҭа дышҭаз Асԥатәи лгәылацәа лзааит. Бымшәан ҳәа лгәы дырҵәҵәон…

Иара ус, 1991-тәи Ашықәс ҿыц аламҭалаз Аԥсны иит Аԥсуа Ар. Иаԥуп ҳәа ишеидырныҳәалозгьы рыгәқәа ирҭагәыԥсычҳауан изхылҵыз инадыркны напхгара азызуазгьы. Акомандаӄаҵаҿ Гиви Камыгә-иԥа Агрба имашьынаныӄәцаҿ иакәын Бзыԥҭатәи арԥыс Наур Агрба. Убри ала ргәы ҭынчын иҭаацәа. Ҿбагьы Гиви Камыгә-иԥа кәалзра уа ар дырхылаԥшуан. Аҵа итехника хьанҵа иманы Ацҳа Ӄаԥшь аӄны данааи, Аԥсуа архәҭаҷы аррамаҵура иахысуаз узынкылозма, уа днеит Наургьы. Иутәу иутәым дузымдыруа еилаҿынтрахеит. Насгьы аҭыԥантәи ақырҭқәа ракәын рҵьырак. Урҭ данрылаԥш Наур игәы ҕәҕәахеит. Изхамҵеит ача ицызфоз, сашьа ҳәа икәыхшоз, ицызҳауаз абас абԥьар иқәыркып ҳәа. Иибацыз хҿсахьақәаз ԥьишьеит. Мап, мап, иибахьаз ҿызцәамызт, аматқәа реиԥш рцәақәа рыԥсаххьан. Уаҿытәыҿса ихаз блақәамызт рыблақәагьы, “еицырдыруа’’ иӄалаз Сосо Ахалаиа иԥсы зхеиҵахьаз, идҵа иахаҵгылоз ракәын игәы иаддыргылахьан автомат. Иара уаҵәӄьа дахәыртәит.

Иура Котик-иԥа ҲАРАЗИА:

“Нанҳәа 14, 1992 ш. Ажәабжь хлымзаах Хәаԥаагьы инҳалсит. Иахьоуп иаҳа-ееишәа саназхәыцуа; азәи-азәи еиқәҟырҭуан ҳқыҭауаа шәнеи-снеи ҳәа. Аха еизыԥшзомызт. Саб раԥхьа иҟынеихеит, сишьҭаԥало агәашә сынҭыҵит саргьы. Усӄан саб ихыҵуан 61 шыҟәса. Сан лзарақәа кны даҳзыԥшуан, акгьы лзымҳәазеит. Санду Цаԥленка лыҵкәын иеиҳа дсыхзызаауан, сышцаҵәӄьоз агәра анылга, ҳақәҟылҭит: Уара, Иурик, уара зны уаангыла, уаб уишькламҳәын, амҿа иҭа ҳәа. Санду лыбжьы дхьанарԥшит саб. Даагылеит. Иан лахь дымԥшзакәа сара даасыхәаԥшит. Уи иаҳәон “уццакны, усыхьза!’’. Абри агәҭынчра снаҭеит. Ҳашзахәоз ҳаццакны ҳдәыҟәлеит. Ҳлеит ажәлар хыҵны иахьеилагылаз Гәдоуҭа. урҭ зегьы ццакуан Мрагыларӄа. Азәи-азәи еицәажәо еидымхалазеит. Дасу ҳазмараз гәаҭаны ҳаршеит. Раԥхьатәи амш азы сара сақәшәеит Ацҳа ӄаԥшь аӄны иӄаз аилаҿынтра. Аиҟәагылара ҕәҕәаҵәӄьа ӄалеит. Аҳәынсоветаа апозициақәа рыкхьан. Еиҟәахысрахеит. Гиви Агрба

имашьынанылҟәцаҩ дҭахеит ҳәа иааилагьежьит ҳара ҳтәқәа. “Наур Агрба, Наур Агрба’’, – иахьеиԥш слымҳаҟәа ирҭаҵәааueит абжьқәа. Сҩызцәеи сареи ҳауп дышьҭызхыз. Игәы ҵырблааит, акгьы зхарамыз аҵеи лаша. Зан дыззыԥшыз аҟәыԥш, раԥхьаза иҭахаз, насгьы уи ҳиҵаланы дшаагоз, абарҭ асахьаҟәа ирейцәазгьы салаԥшит уи ашьҭахь, аха убри сыблаҟәа ирхыҵзом. Ҳалашыҩкны ҳаҟан, ҳашшәарызгьы ҳаздыруамызт. Днаганы амашьына днаҟәаҳҵеит. Азы сҵаланы саатыҵызшәа сбаазахьан. Аԥхзы сылҵуан, Абылра саҽын’’.

…Наур Агрба амца даҟәуҵар дбылуамызт, ихаҭа амца даҩызан азы! Азәгьы изхара дизҵәуамызт, ишырҭаху еиԥш, ргәы дырзалхуамызт. Рыԥсҟәа ҭырхуан ирҵаҩцәа. Иахьеилагылоу иргәаладыршәон аспорттә хкы абокс азы анҭыҵтәи аицлабраҟәа рҟынтә аԥхьахәҟәа иманы данырзаалакь, даргьы аигәырґьаны Аԥьшьаратә дыргаҟәа шианаршьалоз. Амеханик ҵараиурҭа иалгахьоу еиҳагьы иара икашьыруан амашьынҟәа. Инапкымҭа аԥсы ахан. Иан лажәаҟәа рыла иуҳәозар, уи аҩызгьы ихагылан. Аҭыԥҳа бзиа леиԥш еилиргон, ацкьара иҽаҽишьааuан, деилфаҷан.

Иааиуан Наур иҟәлацәа, иҩызцәа аруаа аибашьра мҩа иангылаз. Аргама ҭоуба руан, баша дышҭамхаз инагзаны аарԥшразы.

Ан лмыткәма амра кыднахыр ҳәа дацәшәаны лҽынкылара аныԥшуан. Сынҵәеит зымҳәоз мыткәман. “Уа ааанхааит, уаҳа анцәа азәы лгәы дамгааит. Шәахьымхәын шәԥацәа абԥьар ахьышьҭырхыз’’ – ихәшәтәыган иаалҳәоз зегьы. Анышәара рцәыцәгьан зегьы. Избанзар ари раԥхьатәи ҭахаран, раԥхьатәи хымҭаҟәан. Аҽаршьцылара цәгьан. Баша ирҳәомызт “ауаҩы ицәа иҭазо зегь даҟәмшәааит ицәа иҭамзара иҟоузеи’’ ҳәа. Наур дҭахаанзагьы зееибызҭахьаз иашьа Даури иаб Тонеи ирзбахьан, Наур анышә дышнамардалакь мҩас изныло з…

Ԥхынгәы 20, 1993 ш.

“Абри аҽны дҭахеит Тониа изынхаз азәыкгьы. Дҭахеит фырхаҵарыла, – аибашьцәа ируа-ирҳәо иаҟәымшәо еилахеит. Абриаҟара ашьаарҵәыра иалсхьаз, аԥҳәысгәы рызҭалазшәа иԥсыҽхеит.

– Изылшода Тониараа рпозициаҽы ихаланы дзыниаз аиҭаҳәара, илыбаагара, аибашьцәа дара-дара еизҵааuан. Иагьа илак-ҩакзаргьы уи ада ԥсыхәа рымамызт.

Уара уца, мап уара ҳәа имцаркыгаха ишеиҽагьежьуаз Даур дрыманы амҩа иҟәлахьан. Насоуп ианыргәаґь:

– Тониа, уаҳҭахын, улыбаа абахә! – иҟәҽырҭит.

– Иҭахаз сихьзап, сызцу сызкажьзом, – игәы рԥыреикит…’’

Абри ахҵәаха амацарала ихә ушьозаргьы ииаирԥшит жәлар дшырфырхаҵаз. Инарҭбааны Даури иареи знысыз ашьамҩа атәы ҳҳәоит ари иашьҭанеиуа Бзыԥҭаа рыҵкәынцәа ирызку ашәҟәаҽы…

ИУРА ҚАҬШЬ

1.12.1952-15.08.1992

Аґа итанкҟәа иманы аҳәаа дхыҵит ҳәа аниаҳа икарабин шәаԥь нкыдԥааны дытрысит изгәакьаз Гагратәи абжьаратәи ахәбатәи аԥсуа школ ахь. Уа акәын зегьы рҽеахьеизыргоз. Аԥсны жәлар рфорум “Аидгылара’’ ахәшҭаара хада уакәын иахьыҟаз. Ааиҵахарак ҟамҵакәа уа инеилакь, Цандрыԥшьҟа амҩа иҟәлон. Уи

аамҭазы “Аидгылара’’ Цандрыԥшьтәи аҟәша аиҳабы Далбеи Ԥлиа иԥацәеи уа инхоз аԥсуааи рееизыргахьан.

Нанҳәа 15 рзоуп. Қарҭаа Рҳәыҵсовет адесант акраамҭа амшын ихыгьежьылон. Зны инаскьо, нас арахь рҽаахауа ишааиуаз изхыҵит. Аҵысшьыга хәыцқәа шьҭа акгьы иаԥсамызт. Напҭацәыла зыдгьыл зыгәқәа акәзыршарц аԥсра иацәымшәаз Мраҭашәаратәи афронт аҭоурых аҟны иаадырԥшит агәымшәара дузза.

Далбеи ԤЛИА:

“Асаат 15 инаркны аиҽаҳысра иалагеит. Аиҽаҳысра хлымзаах ззуҳәашаз акы акәхон ҳара ҳатәқәагьы аҭакқәа злаҟарҵашаз ркызҭгьы. Ара иубарҭан Иура Қаԥшь иеиҽамсра. Х-мҩакы ахьеихагалоу, дара ахьызхыҵыз Цандрыԥшьтәи амҩа агәҭаҵәҟьа днатәеит. Икарабин аиҳа рылиршеит былтәыла еибыҭаны имаз абаҭлыкаҟәа фба. Еиҭаҳәашьа умазам уи илшаз ублала иумбакәа. Дыууаза дхаланы ианиршәлакь, икылкааны инеиуан. Иҭаирхеит хәҩык, иихәыз рацәаҩын. Зегьы ирейцәаны иаабаз, ирыцәҭахози ирхәызи рҳәазаны амшын иаларыжьуан.

Иура Қаԥшь, арԥыс ԥшза. Аԥсҭазаара зызхара изымбацыз ҩ-саатк деибашьуан. Дызгарыз ахгьы иқәшәеит. Адунеи иадыруаз аибашьрақәа раан иҭахоз ишырзымныҟәара иныҟәеит ҳаҳацәа. Амашьынақәеи аԥсыбаҩқәеи реиҭныԥсахлара шырҭахыу ала адырра ҟарҵеит. Шьҭа идырын зыҟны аус рымаз. Ишылаҟәзаз шьақәнарҳәҳәон ари. Ауаҩи аихеи еиҩызхыз урҭ шеибашьцәамыз, аибашьыга дуқәа ирымазгьы рхы ишырзамырхәоз, убри ала еилкаан’’.

Светлана Гәлариа-Дауҭиа:

“Ҳаҳа Аԥсны аҳәаа данхыҵ аены инаркны Цандрыԥшь ахысбжьқәа иҵхны иргон. Аҽаршьцылара уадаҩын. Сашьа Едик агәаҟ, ҳаҷкәын Мирон, уи иаб, аҳәааҽы инхоз аԥсуаа зегьы амҩа еихагалахь ицахьан. Сареи сызҳабцәеи ҳхы ахьҳархара ҳзымдыруа аикәагьежьра ҳаҽын. Зынза ианцәгьахалакь, ҳгәылацәа аерманқәа рҽы ҳганы ҳарҵәахуан. Иааиқәтәашәа ианаабалакь ҳгәыҳрақәа аҩныҟа ҳааргон. Адесант анзхыҵыз аеноуп. Ҳгәашә иаадыххылаз амашьына иааҭыҵит Сергегиа Лавренти Бахәа-иԥеи сыԥшәмеи, даҽа хаҵакгьы. Иаасықәлашьцеит. Сҽы ахьынеихысхыз иаанхеит ажәак сзымҳәо. Иааҭыргаз ахаҵа иҵагыланы ашҭахь рҽаархеит. Лаврент Сергегиа ибжьы ныҵакны даацәажәеит: “Быбжьы бмырган, иҳашьҭоуп Қаԥшь Иура дҭахагәышьеит. Алашәага дырцәаагеит, абра дҵәахтәуп’’.

Зынзагьы сзырмыхәеит. Амаҵурҭа дныҩнаргалан адиван данныҟәырҵа, иблақәа аатит. Убри салнахит сызлаз ахлымзаахра. – Унан, иԥсы ҭоуп! – сныҩныҵәааит, ишҟагьы сҽынасхеит.

– Ус дызшьыз рыԥсы ҭалааит, – рҳәан деиқәыркит’’.

Светлана лыԥҳа Мзиа днеихагылан ашьаза иаганы иҟаз ихы-иҽы лрыцқьеит. Абри инашьҭарххны дааит Едик Гәлариа. Ишәырласыроуп, аԥшыха ҳамазам ҳәа ргәы аарҽаниҵан, еиманы ицеит. Дауҭиаа рызаҵә Мирон аутраҽы анышә ижит, Иура Қаԥшь клеонкак наиқәдыршан, убра днаганы анышә дарҵеит. Гаграҟа иҭаацәа рахь адырра ҟарҵеит… Светана Гәлариеи лыхшареи араҟа аагылашьа рымамызт.

Иура Қаԥшь ибаҩқәа Цандрыԥшь алгара уадаҩхеит. Амашьына рырымҭакәа иҭаацәа дроурышьҭуамызт. Лев Лиубченко баша имҳәеит:

Абхазы, абхазы,
Вы правы,
Не вы начинали войну,
Не вы брали деньги за трупы
Расстреленных вами людей…

Абаҿхатәра иаҿыызоуп Аҧсадгьыл абзиабара. Шьҭрала имаар аузом. Иура Қаҧшь иан Капа Кьехьыр-ҧха ҿажәеижәибжьтәи ашыҟәсҟәа рцара закәыз лдырхьан. Лҟыҵа гәакьа Бзыҧҵа ацәызҟәа ҧхьазара иаламызт. Дахьиз, дахьаазаз Арасазыхь аҳабла аҟны уахык алоуп ишныҟәыргаз лашьцәа Кьехьыраа, нас Барцыцаа, Зазаа, Ҷанаа. Далкааны азәы ихьз лҳәомызт, урҵ рацәаҿын, еилых дрымазамызт лара леиҧш егьырҵгьы анацәа, егьырҵгьы аеҳәашьцәа. Зашьцәеи забацәеи рыла ибылхьаз 1941 – 1945-тәи ашыҟәсҟәагьы илнарҵаз иаҳагьы еицәан. Ибзианы дахаанын аҧсуа школҟәа анадыркуаз. Рцәызҟәа зегьы ирейҳаны илҧхьазон уи. Абарҵ зегьы идырзрыжәхьаз, абзиеи ацәгьеи ҽеишәа реиҿырҧшра зылшоз Капа Кьехьыр-ҧха лыхьзи лыжәлеи еидкыланы 1970 шыҟәсазы Гагра аҧсуа школ анҳзаадырт еигәырҵьаз раҧхьа ларгьы дгылан. Ҷара шлымамызгьы, лыҟәра акырза ишнеихьазгьы аурыс школҟәа ирҵаз аҧсуаа рхәыҷҟәа ранацәа реиҧш ларгьы лыҷкәын уахь диалгеит. – Аҳәара шәысҵоит, ҳашкол ауп, шәаҧсшәа ауп, шәавымсын, аҟырҵҟәа ираҳар ҳарччархәуеит ҳәа заҟаҿы лырхынҳәхьадаз, зыхшара уи иавганы изгоз.

Қаҧшь Иура Самсон-иҧа диит декабр 7, 1952 шыҟәсазы. Абжьаратәи ашкол даналага ашьҭахь Нижни Тагил аррамаҵура дахысуан. Иура Қаҧшь 48 шыҟәса дзырхымсзеит. Мыцхәы дызҿыԥцәаауаз ихәыҷҟәа Хаҵуна, Светлана, Виачеслав, иара ишиҳәоз еиҧш, раазаха дзахьымзеит. Деибахеит уи иҧшәма.

Иура данҵаха ашьҭахь диит аҧшьбатәи ахшара – аҧа. Иура ихьзыртәит. Уи иахьа абжьбатәи акласс аҿы аҵара иҵоит. Идыруеит егьиныруеит иаб иҵахашьа, аибашьра закәу. Изеиҵарҳәахьеит иаб иҧсы Аҧсны ишалаз, дышгәымшәаз. 1989-тәи ашыҟәсҟәа рзын иҟаз ахҵысҟәа раангьы ахәра шиоухьаз. Усмоу Иура даныхәыҷыз инаркны ҟазшьа ҷыдаҟәас имаз. Игәыҵбаара.

Ихышьҭыхра. Инапаҿы аҧсы шҵалоз аккордион. Ҟазарыла ишынаигзоз аҧсуа жәлар ржәытә ашәаҟәа. Иҟәра шымшәыцгьы Иура хәыҷы идыруеит, дагьазҿлымҳауп иабшьҭреи ианшьҭреи реибаркыра. Иаб иашьеиҳабы Славик машәырла дышҵахахьаз. Иахьа еҵымра дмырбакәа ирывагылоу егьи иаб иашьа инаҿсгьы Иура хәыҷы ишизҿлымҳау.

Иура хәыҷы иабду, Аҵьыԥҵьтәылатә еибашьра Дузза зыҧсы алхәаа иаазгахьаз Қаҧшь Самсон ҳәа ахьзи ахыҧшеи згымыз, хәба-фба қалаҟь рҵарцәра иалахәыз, мызла аҵабиаҟәа данырҵатәаз еиҧш иеибашьратә мҿа аумхеит Самсон иҧа Иура. Ҽнак ахьынтә ҿ-саатҵ заҵәык роуп зынза данеибашьыз. Аха уи ҿышыҟәса иаҿсуан.

Убри азоуп Аҧсны иагаз Аиааира ашьаҵаҟәа дыргәҵылсоуп ҳәа дзырыҧхьазо…

Иура ихшара аҵара рҵоит ибзианы. Аха зегьы дрылҳамкаар ауам Иура хәыҷы. Деизҳацыҧхьаза ицызҳауеит, иҵиҵааауеит Аҧсны аҵоурых. Иаб иашьцәа, иаб иҵахашьа, уи иҿыызцәа, иара иабду Самсон Қаҧшь ифырхаҵаратә мҿаҟәа дрызҿлымҳауп. Москва инхома, Аҧсны иҟоума, избан абас хшыҿзышьҭра ҷыдала иашьеи иаҳәашьцәеи изрызҿлымҳау рҵахыра зегьы…

– Саб, умшәан, аҧсышәала аҵара сҵоит. Бзиа иубоз ушкол сҵоуп. Ара аҵара зҵоз, уара уеиҧш иҵахаз, шәыхьз аныҟәгара ҳәаҧсаҳҵәуеит, – абас ибжьы ҽацаза дцәажәон Гагра абаҟа анаадыртуаз. Иара иеиҧш зыҷкәынцәа ҵахахьаз рыхшара зааза ишәит, зааза ирызҳаит. Иурараа ирызнымҵыз нырҵааит рыхшара. “Агәымшәаразы’’ амедал /данҵаха ашьҭахь / изанаршьаз Иура иҿыызцәа агәымшәацәа имыцәааит рхәышҵаарақәа…

РОМА ГАБЛИА

15.08.1964 – 15.08.1992

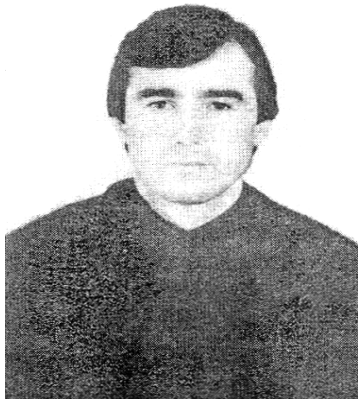

Ҧыҭоык аҧсуаа рыҵкәынцәа реиҧш, Едик Гәлариагьы Цандрыҧшьҟа диасхьан. Уааиеигәырҧьаратәы анхамоа ашьаҭа шьҭеиҵахьан. Ихатә ҧьабаала еиҷкааны кафе заманакгьы ааиртхьан. Уа аус иуан. “Акәаҵзырҭа’’ ҳәа хьзыс иаман усҟан. Ҿнак, аенада иимбацыз х-оык аҵкәынцәа рҭааит. Баҭлыкаҷәак ауараши акәаҵзи рыда рыжәтәык нацымҵакәа иргаҷәаз рыманы игҷакыз столк инахатәеит. Иҟәба-ҟәшәо, аццаҳәа аҧсышәала еиҵәажәо акы инаҵҳаит. Гәаныла даареигәырҧьеит Едикгьы. Убри аамҭазын аҭыҧантәи аҟырҭҟәа астолҟәа еиҧшьны агәҭаншәа итәан. Иржәызгьы риааиуама уҳәо инеихьан. “Ганҭиади’’, “Ганҭиади’’ ҳәа шырҳәаз иаҳаит Едик Гәлариа.

“Ари Цандрыҧшьоуп иахьзыу. Сара Рома Габлиа схыхны Бериа сыжәлоутәит ҳәа убри ала с-Бериахозар, абри аҭыҧ ҧшзагьы Ганҭиадиоуп’’, – ҳәа шиҳәаз иаҳаит Едикгьы, акы рылеибахыр ҳәа дшәан дара рышҟа иҷааихеит. Аҟырҭуа ҵкәынцәа шьҭҟьаны игылеит. Ираҳаз ажәа “Цандрыҧшь’’ закәу ддырбарц. Едики аус ицызуази еицхыраан, машәырк дмырҟаҵакәа еидыргеит. Аҧсуаа рыҵкәынцәагьы ирфаз ахә шәаны наҟ ицарц ахәыҵаоа ианлыҧхьа, лара днамышьҭкәа Едик днеин дынрыдтәалеит. Аҧара ршәар имуит. Габлиа Рома инапы ааникылан, узусҭада ҳәа иҭҵаара дналагеит.

Габлиа Рома /Бока/ Оҭар-иҧа диит Уаҭҳара аҟыҭан. Уатәи абжьаратә школ даналга Мамон аҟалаҟь аҟны аррамаҵура дахысуан. Азаҵаҟа анышьаҟәҭәара анидырҵоз азнык азы игәы ҭрысит, аха инимырҧшит, аҧсадгьыл ахьчаоа иаҭәамызт уи. Уброуп арадиотехникатә ҵара азанаат агәыбылра шьҭкааны аҵара дахьалагаз, нас игәҭыхагьы наигзоит акыр ихьшәаны. Уаҟагьы даанымгылакәа, аоныҟа даныхынҳә ашьҭахь Новочеркасктәи ааглыхратә ҵараиурҭа дҭалеит. Ахәыҟаҵаоа изанаат ала иҵара хыркәшаны данаа рапҳьа аус иуан Риҵа. Едик Гәлариеи Рома Габлиеи анеибадыруаз аамҭзы Рома аус иуан Амзаратәи арестоpан “Пицунда’’ аҷы. “Ага бгьыци ашьха бгьыци’’ ҳәа аҧсуаа ирымоу ажәаҧҟа абас иҟоу аибадыррақәа ракәхап идзырҳәазгьы. Цандрыҧшьтәи аҧсуаа рышәгәашә еиҳагьы иҭбаахазшәа агәахәа инаҭеит абас иҟаз арҧыси иареи реиҷәажәара. Иаарласны иара иҷы аусурҭа иитеит. Уи, арҧыс инибаалеит аҧсуа дгьылқәа рыбзиабара шилаз, иҵаулаз арҧысны дшызҳәауаз. Иаашьҭибахын, уи аҟыҭа иалсит шьапыла. Иара изааигәара зхы иаҟәиҭыз дгьылк даҟәирҧшит. Аха аҟыҭсовет аҟны иахьнеиз, иҭаора мап аҵәыркит. Уи азын иаухьаҵуаз. Усоуп ара ишыҟоу. Хаала иамуыр даеакала, уара уеиҧш иҟоу роуп ара иаҭахыу ҳәа иеиҳәеит.

Рома Габлиа иаб иҟынытә иаҳахьан аратәи адгьылқәа рҭоурых, уа инхоз аҧсуаа асазқәа ҳәа ишрышьҭаз, ҳхылҵшьҭраҟәа шракәыз, аха залымдарыла рҵыхәтәа шыҧшзамхаз, ишанызааз. Аҭыҧхьзқәа зегьы рқшаны аҟырҭҟәа ишааныркылаз.

“Сызлауҳәо акоуп, напхыла аилалара, аҵҭәаҟаҵара арҷиарахь ушамго, ачҳара ду аарҧшны. Шәеизхәыцны ҧыҭоык уа шәееидышәкылар, ҳаҧсуа қыҭаҟәа рҟнеиҧш, мышкы зны акәзаргьы, убра аҧсыуа школ хәыҵык аашәыртратәы шәхы шәзаҧсатәыр, дад, усҟан

асазқәагьы акы рмыхьызшәа исыԥхьазоит’’, – ҳәа иԥа дилабжьон Оҭар.

Ииашаны уа иҭанхоз аԥсуаа маҷоын. Дара, зегь рыла ԥеахадырԥахьан, иҷкәын акы ихьыр ҳәа ацәшәа иман. “Уи шәкомандир Едик Гәлариа шәизызырԥла, уи ицәшәоит дара, “ – ҳәагьы иеиҳәалон. Едик ихыԥша цәгьан, ус аламала рыԥеирҭазомызт. Уа иҭанхоз аԥсуаа еидкыланы иман, аиҿцәажәарақәа мԥаԥыргон. “Едик Гәлариа, Ԥлиа Алик, Даур Чачибаиа, Нури Багаҭелиа реиԥш ҳаԥсыхыргьы жәаԥызаҵәык абҕеиҵыхырҭа рыманы знык иаабондаз’’, – ҳәа ражәа иалан зхы ааидызкылалакь. Убарҭ рыгәҭа игылахьаз дыруазәкын Бокагьы. Уи аҭаацәара даламлацызт. “Учара Цандрыԥшь иааурoуп, Оҭар ацәқәа ирхиалааит, ара иааганы иаҳшьуеит’’, – ҳәа ихыхәмарлон.

Рома Габлиа арҭ аҭыԥқәа реиҿартәышьеи рыԥшзареи рымацара ракәмызт рыхьзқәа ракәын дызҿыԥсааузаз. Ихашҭыр ҳәа дшәошәа еиҭеиҳәалон – Лакырха, Аныхаԥсҭа, Ԥсоуҭа, Хышьха, Ҳашԥсы, Мкьалрыԥшь…

Аиааира ажәашықәсахыцра азы Уаҭҳара ақыҭан иаадыртит абаҟақәа. “Уаҭҳарашҭа’’ – ус иахьзуп шьҭа. Х-баҟак, х-абиԥарак, х-аамҭакы, х-уазрак зҭааз Ҳаԥсадгьыл, ҳаԥсуа қыҭақәа акырԥьареиԥш убри аҽны абра иаадыртит х-баҟак. Арзрақәа раан изыз, Аԥьыԥьтәылатә еибашьраан иҭахаз / уи абаҟа 1985 ш. азы ишаадыртхьазгьы, ари аҽны идырҿыцит, нас 53-ԥык Уаҭҳараа рҵеицәа Аԥсны ицоз аибашьраан ақырҭуа мпыцахалаԥ иԥсы иеиҭаз…

Ахра цыԥцыԥқәа реиԥш еиврыԥхаа игылаз аԥ-баҟак ирныз ахьзқәа инапқәа нрыхьшьуа днеины ахԥатәи днадгылеит хаҵак. Нас ашҭаҿы икәыршаны игылаз атәарақәа рахьгьы днаԥшит. Ԥьарак, ԥыԥьарак иахьҭацәқәаз шыҟазгьы, марттәи ажәылараан ԥыԥьа зԥацәа рыбаԥқәа бжьазыз Барцыц Нурбеи иган аҿы

днатәеит. Ари абацәа зегь реиԥш, зыԥсы ҳжәытә хәрақәа инрылхәаа иаазгоз Оҭар Габлиа иакәын:

– Хә-ԥык ахшара саазеит сара ишсылшоз, сабацәа ишсдырҵахьаз еиԥш. Сзеиҕьугьы ыҟоуп. Даагап Леиба Кәчкан /Шутиа/ изаҵә дҭахеит. Ишә акит, иԥҳа дахьалакым. Аха убри ажәа “рышә акит’’ ҳәа анаҳҳәо сцәа саатҳызааueит, иҳазкажьуам иара. Рышә анакуаз аиааира ҳзымгар акәын. Ҳазегь ҳашәқәа акуеит убри аиааира анаҳзымыхьча. Бока рыцҳа дызларыцҳасшьауа Цандрыԥшь иҽаҿишьааuан. Ихьз ахаҭыԥан хьызшьараны “”Цандрыԥшь уаама’’ ҳәа ануҳәалак дԥыруан, убри еиҳаз малк ыҟамызт иара изын. Иԥсы шалаз еиԥш убра аҳагәашә аҿы шьаҭа хәыҷык иҳан, аибыҭаха дахьырымгзеит, уахь дхьазырԥшыз а-Гәлариа ҷкәынгьы иааилгеит. Абас заҟаԥы ртәы уҳәарыда. Аха изҳәо шәагымзааит Аԥсны, шәԥызцәагьы гылааит. Азәы имацара Аиааира шизаамгаз еиԥш, ари аҭоурых азәы ихала изҳәазом…

Заур БАГАҬЕЛИА:

– Рома Габлиа итәы уҳәарц азы дудыруазароуп, дубахьазароуп. Уи азәгьы дузидкыломызт. Сара иахьынзаздыруа Витали Зыхәбеи иареи еиԥызцәан. Адесант рызхыцра инаркны уа иазәыкны игылан. Аиҿахысрақәа ирылахәын. Ҳара ҳатәқәа еихаххаа абԥьар рымазшәа адесантцәа идзырбаз ишәаны реилымцроуп, иаадырԥшыз агәымшәара уи ус имарианы иузҳәазом. Исмаҳацт хаԥыцла азәы деибашьхьеит ҳәа. Рхаԥыцқәа реихакшабжьқәа уаҳауан. Имеилыцзакәа ҵаҟа аҟәараҿы зеыԥхьакны зеаҵарзны ицәыцатәақәаз анбацәырҵуаеи ҳәа ирзыԥшын, ирхьчон. Ус амла, ахьҭа, аапсара, рылсзар акәхап, рыбжьқәа цәгьахо иалагеит. Х-ԥык адесантцәа цәыццын иҵеиҟә-ҵеиҟәуа аҟәара ԥеаваршәны ацҳа шыҟоу идәықәлеит. Аԥсҭа иҭаршәны амԥа ишанылаз

збоз Ромеи Виталики рышьҭалеит. Втоматк ркызҭгьы усҟан, ирымшьыхуази, аха иабаҟоу. Абӡьарда аҕа ижәлара хҭархаган. Рома инапала иҟеиҵаз гранатшәа акы икын. Урҭ адгьылқәа бзианы идыруан азы, дышьҭхысаа иҽыцеихан рымоа ӡиҵәеит, иикызгьы рылеиҵеит, рыхоыкгьы ҭаирхеит. Аха иазууазеи, иара кьаҽ ҟаӡшьык ишәын, убри гәеиҵеит аснаипер иоуп дҭазырхаз. Аха Рома иҭахара ааӡхьара знаҭаз азәыроы цәырҵит. Абӡьарқәа ҳауааныза ҳәа имӡшит. Иара иеиӡш напылаҟаҵара абӡьарқәа, арҭҟәацгаҟәа рахь ииасит.

Абас ала, ҳаи ззуҳәашаз еибашьыгак рымазамкәа, дара гәҭакыс ишрымаз еиӡш, ипланы ақыҭа иаларымҵеит, рымоаҟәа ҽаӡырҵәон. Аха амчқәа еиҟарамызт, ҽазыҟаҵарада уа аангылашьа ҳамамызт. Баша ҳаҵкәынцәа ҭаҳархон.

НУРИ БАГАҬЕЛИА

9.08.1968 – 14.08.1992

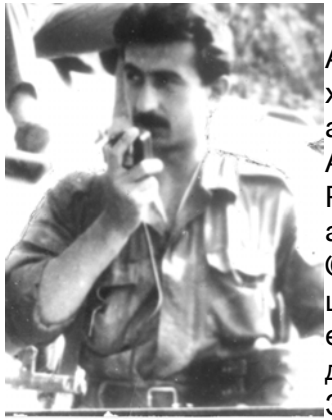

Ашәышыҟәсабжа инеиҳаны Аӡсны иоаҵагылалакь аҵеицәа хазынаҟәа еилызшьаалоз ақырҭқәа рҽанрызнымкыла Аӡсуа Гвардиа аӡырҵеит. Рхатәгәаӡхарала рыҽҭаоны аррамаҵзура иахысуан аҽар, Ҩышә-ҩык инареиҳаны ақәыӡшцәа еиднакылон убас Агәызера еиҽыркааз архәҭа. Командирс дахагылан Багаҭелиа Нури Заур-иӡа. Машәыршәагьы иҟамлеит Цандрыӡшьтәи арӡыс уахь инагара. Нури

аиҵбыратәи акласскәа рҽы дантәаз инаркны аспорт хкы “каратеи’’ далан. Ибаоохатәра ицызҳауан. Абжьаратә школ далгааныза дышәхьан, ақалақь дуқәа рҟны имоаӡысуаз аицлабраҟәа рҟынтә даауан аӡхьахәқәеи, адипломқәеи, актәи аҭыӡкәа злааникылаз аҳмҭақәеи иманы. Ишкол аҟнеиӡш аоонгьы иман ихатәы музеи – ҩашьара зҟәым амоаду нылхны инанылаз азәы шиакәыз агәра узыргоз ақәршаҳаҭгаҟәа. 1991 шыҟәсазы ибзиазаны далгеит Ленинградтәи арратә политикатә ҵараиурҭа. Урҭ аамҭақәа рзы Аӡсны аполитикатә еибарххараҟәа иаҳа-иаҳа рҽдырцәгьон. Арратә училишьа аҟны аҵара изырҵоз аполковникцәа, аинралцәа ирҭаххеит раушьҭымҭа, Аӡснытәи арӡыс, арратә маҵзуразын Анцәа иишаз, уи ацәаҳәа иаша иахымшәоз уа ииаанкылара. Аҭыӡ бзиагьы ирҭарц ргәы ишҭаз азы иҽцәажәеит, аха изымгәаҧьит. Аргама ибахьан уи иоыза акадр Аӡсны дшаҭахыз. Дхынҳәит ижәлар рышҟа. Нури Багаҭелиа избахә изнаргахьан усҟан Аӡсны аоонуҵҟатәи аусҟәа рминистрра еиҳабыс иҟаз Ломинаҳе. Нури иаб Заур аоонуҵҟатәи аусҟәа рыҟәшаҟәа рҽы шыҟәсы рацәала аус иухьан, аӡышәа дугьы иман. Аби аӡеи ааӡхьара риҭеит Ломинаҳе. Уи илаӡш Нури ишилахаз гәеиҵеит Заургьы. Раӡхьа Аӡсны аоонуҵҟатәи аусҟәа Рминистррҽы акадрҟәа рыҟәшаҽы дидикылеит. Иаразнак деицгәарҭеит заҟа инарҵауланы иус идыруаз. Убри инеиҳаны илеишәа, иҽеиҽкаара, иҵеиҵыӡш еиӡш иҵаулан иоонуҵҟатә дунеи, иаамсҭашәара, икультура ҳарак. Аха шыҟәсҟәак ирыдамхаргьы имазеит иҽынеиҵыхны илаз аарӡшра…

Аҕа итанккәа ҳәылмышьуа, амаҭаӡшьҟәа реиӡш, аҳәаа ишаахыҵыз еиӡш Нури Багаҭелиа иаҳа имцакыз аҭыӡ аҽы днеины дгылахьан. “Самбо’’ ибзиаҵәҟьаны изирҵахьаз, инапы аҵаҟа иҟаз аҽар дрыхзызаауан. Адырра ҵаулаҟәа злеиаазоз, агәыбылреи, агәымшәареи, аиҽамсреи зцәеижь иалеиҵахьаз игәы

иазааигәан. Ивагылаз иоызцәа аибашьцәа изларҳәоз ала, иара имазҵаакәа шьаҽак дирҟаҵомызт. Уи иихәаз дара рзын ипҟаран, иавсуамызт.

“Ҳаҧсадгьыл аҽаҧхьа ҳуалҧшьа шынаҳагзо ҳәа арратә ҭоуба здызкылахьаз аҽар рыгәҭа дгылан. Дасу рылшарақәагьы идыруан. Дагьрықәгәыҩуан. Аррамаҵура иахысуа аспорттә хккәа анидыруа уи абҵьар аиҳа алшарақәа шамоу ҳәа ирызнеигоз зҽлымҳара ду арҭон. Ҟазара ҳаракыла иагьдирҵон. Аха аибашьра ишналагаз еиҧш, аруаа гәыҵхас икит. Азәы дҭахар ҳәа рыцәшәа иман. Аибашьоы Омар Аҳашбеи иареи рациала еицәажәеит. Аҭагылазаашьа шыцәгьахоз еиликааит. Аҩа иаҳа-иаҳа иеирцәгьон, Аҟәа импыҵакра даҽын. Ус Нури ирхәҭаҽы дааит. Ахәҟаҵаоҩгьы уи дақәшәаны дааоналан акрыфарахь аапхьара рылҭеит. Уи аамҭазын рылаҧш иныҵашәеит рырхәҭа иақәкны еишьҭагыланы зҽаазхаз атанккәеи БТР-қәеи.

– Иарбан крыфароу, ирласны амандаринаҭрақәа рахь шәеиха, шәыхқәа жәга, шәыҽрышәымҭан, – акоманда рыҭара дахьзеит. Ҧыҭоык еилауаҭыруа еилахеит. Ибеит ибла аҽаҧхьа жәларык рыжәлахәқәа шимпыҵанҵәоз. Инхаз аамҭа кьаҽын. Афырхаҵара аарҧштәын. қыҭак ахәыҷқәа реиқәырхароуп дзызхәыцыз. Иоуразоуроу иеыоеиҵыхны иавтомат кны дреихсуа дырҧылеит. Убри ала рызегь иршанхеит. Имоахигеит иара ишҟа. Азәызаҵәык цәкьарсҭак инымлакәа реиқәырхара илиршеит, игәҭакы дахьзеит…

– Архәҭа зыоназ ахыбра, уи ашҭа, аҵьҵьа рымшха инызҵатәалоз уи аҵла аҵаҟа бзиа ибаны дтәалон Нури. Уи ибзиаҵәкьаны еиликаауан втоматла атанккәа шузҭамырхоз. Аха ахызаҵә еицәоу ахьымзг идыргон ақәыҧшцәа рыҭкәар, ма ирҩәыхыр… Аҧсны зегь агәаҩ рымехак ихысуан игәы иарбаны. Аха иара ишьапы дыхгылан дшыхгылац. Нас шьаҽақәак ныкҟеиҵеит иҧсы

злаз аҵла ахь. Сыҩәҩәара ҳамҭас уара иусҭоит аанарго иенадиҵеит…

… – Мчыбжьык акәын аибашьра иагыз, – игәалаиршәон Нури иаб Заур. Урҭ рымаза акакәын. Аҧа иаб изеиҭеиҳәон “Мхедриони’’ рыр рабҵьарқәа рхыхны рыҭкәара шилиршаз “каратеи’’ абзоурала. Ҭынчрак шрымам, ршьа шыцқьам, иаҳмабашьыргьы шырымуа.

– Аҳәара усҭоит. Напхгара зуҭо гәаҭала. Қыҭак аҽар рхылаҧшра ус имариазам. Хҭыскоуп зегь ҧхасҭазтәуа, фырхаҵарак ҧсадгьылк еиқәнархарц шалшо еиҧш ҳәа аҽырҧштәқәа изааигон, аб ипа дилабжьон. Нури амоа даныҟәырҵоз аены иани иаби наҟ-ааҟ ивагыланы агәарабжьара аҵыхәанза днаскьаргон тәым дгьыл харак ахь амоа дыҟәырҵозшәа, амоа аибашьра иамадаз…

Зыҧсҭазаара зегьы ацәгьоуцәа рҽагылара иамадаз, амилица аполковник Заур Багаҭелиа хьызшьараны баша ишьҭамызт: “Алым’’, “Адауаҧшь’’ ҳәа.

– Сусураҽы ус акәын ишаҧыз, еибашьрада еибашьран. Ацәгьоуцәа-ауаошьцәа, заҟа уҭаху, иуҧымлодаз. Аҟәҟәаҳәа иаҳҽахысуа ахқәа ҳашрыбжьагылоу рабҵьарқәа рыхкәы-цәааны, ҟыт рыхәламшәо иҽархха иаанаҳкылон. Аха абри аены, адесант дызхыҵраны даныҟаз, сахьрылагылаз сымаха-сышьаха сцәыхьанҭан савтоматҵәкьа ашьҭыхра сылымшо аҽынза. Аха исҳәараны иҟазыз, сыҷкәынцәа рыҟәлацәа ракәын реиҳараоык, иҭахазгьы ҳгәы иҵхо, иҟалашазгьы здыруадаз. Уеумырсашьар уантәгьы иубарҭан мариала ахыркәшара ишазымиааиуаз. Ус еилагылаз аҷкәынцәа рыжәпара дагәылсны даауан ҷкәынак. Ихы шсыҟәкыз збеит. Егьаасыҟәшәеит. Сгәы сеанысҵахьан, схалагьы сеазыҟасҵахьан. Саҧхьаҵәкьа дааит. Аха симазҵаазеит акыр ҟалама ҳәа.

– Заур, уҷкәын дырхәит. Уибар иҭахын, – иҳәеит, аха иблаҟәа сырхимырҧшылеит. Аи, хьымзҩык сиргазар сызшьуада ҟатас иҟаз зегьы еизганы ҳәа сгәы

инҭысҳәааит, аха гәаныла маҵара азырхара сылымшеит.

– Уеилкааup, аха сҵара иаԥсамзар усҵәыԥхамшьан, сара сраԥхьатәим, шәышыԥәсала ҳабаҵәа злазоз ауп, дысзымҵәуо сыԥәирхазар!?..

Азнык азы ииҳәара иҽамшәеит. Аха нас “маԥ’’ аанарго ихы ааирҵысит, еиҭагьы сыблаԥәа дзырхымԥшылакәа…

“ – Заур Багаҭелиа дҭахеит. Ибаҳама!’’, “Уа исаҳаз смаҳакәа Заури сареи ҳакәындаз, иаҳҳашшаатәхозма?” – ҽыц исаҳауан Олиа Ԥлиа-ԥҳа лыбжьы, Заури иԥшәма Нуцеи ргәаԥраԥәа рыцшо санрыҿцәажәоз.

Зчеиҵьыка ҭбааз, ҿыцьа зԥацәа иаԥсыуаны изааза, ани аби ааилагыларак аҽы ианнеилакь, аҭыԥҳацәа инрылаԥшуан: иара иԥәнагоу, ҳашҭа ианаалаша, аҵеицәа еиҵазаазаша, ҳәа рԥеиҳабы изын ари ихадаз зҵааран. Ирҭахын харак имгакәа уа Цандрыԥшь ҳаизыргарц.

Заур Багаҭелиа иашҭаҽы ачара хпыԥәа иухьан. Нури ихьзала. Актәи акласс аҽы дантәааз инаркны, аспорт ду амҿа ианыз рԥа аиааирԥәа иманы даныхынҳәлакь, ашкол цәаҳәаҽы идырныҳәалон ирҵаҿцәа. Нас рыгәҭа даларгыланы, иаб ҳауҭоуп ҳәа ргәара ииаҭалон, ргәы ҽеанзамкәа. Иара есымшагьы дыхиан. Ишьтәа даахон. Инапы иадыркуазма игәылацәа аԥырҭцәа, аҭыԥантәи амилициацәа, иҿызцәа атрышә дырзасызшәа игәашә ииаҭеибаҳәон. Атамадара рхала иианыркылон. Дара еиҽадыртәуаз аҿыза уашьагьы изҳәомызт. Аха зегь башан. Еижьаган. 1989-тәи ашыԥәсԥәа рынахыс уааиза излаԥаз еицәахахьан, ивсуан имаԥаруа…

1992 ш. Лаҵарамза 29 /маи/ гәыԥҿык “Мхедриони’’ рыр абҵьарла еибыҭаны Аԥәатәи аеропорт аҽы ирбеит. Адырра ирҭеит Нури Багаҭелиа. Зыԥшрак ԥамҵакәа инеирагьы, дара рылагьежьрагьы акы акәхеит. Икахәхәа ажәҿан иалаз, аԥшзара икны иагоз, аԥсуа ҭыԥҳа леиԥш зыԥхашьа-ԥхаҵара знаалоз арԥыс, абри аҿыза илоуп ҳәа иԥказамкәа, иршанханы, иршьаҳаиҭны, ииаиларшы-ааиларзызаноуп рабҵьарԥәа шырхихыз. Уи ахҭыс иара ауыхаҵәԥьа иаабеит ҳаԥсуа телехәаԥшрала. Хаҭала Нуригьы иҽцәажәара ҳазызырҿуан. Агәахәа шыҳнаҭаз ала ауыха телефонла еиԥәҽызҭуаз аредакциа аусзуҿцәа, ашьыжь аусура ҳанааигьы ҳгәы ҳартәомызт. Иҳазнарҵысыз агәырґьара аҳәаха ҳаибаҭомызт.

Ломиназераа даҳцәырымфар, – лҳәеит Олиа Ԥлиа-ԥҳа. Ииашаны уи анахыс арота еиҳабыс ихьз зҳәааз раԥхьа инаргыланы азинхьчаратә органԥәа рхаҭарнакцәа аԥырҭԥәа рылаԥшԥәа дрыбжьаркхьан. Цандрыԥшьтәи рԥыҭауаа ракәзар, избахә рыцԥәа ирыбжьакын.

Нури иԥсы Агәызера ианихабоз дара иҿоны игәара, иарбан гану амҵаркра излаԥшьргашаз аплан зегьы ҭырххьан. Жәашыԥәсала рынхамҿаҽы рыԥшзагас ииаидыркылахьаз ҽнакала иҿоныргеит. Ирзынхаз аблра акәын. Уи убас иныԥәыццышәаа иргеит ҭырас ҿонызшәа, аихагылахьгьы иара аблокԥәагьы неикәазҭы, ирацәаххыраха иныԥәырҵеит. Рцәызԥәа зегь реиҳа ихьааргон Нури ихьзҳәарала ирхиаз иархив ду. Иара дзакәыз зҳәоз альбомԥәа, иаԥхьахәԥәа, адипломԥәа, ирматәа. Аофицар ичын анирҭоз апатреҭҭыхра ҽеаназдырхиоз, деимакны ивагылоз ирҵаҿцәа-аинралцәа рыгәҭа дыргыланы иҭырххьаз. Арратә ҵараиурҭа даналга, Днепропетровск аусурҭа анирҭа, убра еицымҿаԥыргаз еиԥыларак аҽы Нури Багаҭелиа дыԥәгылеит ажәахә ала. Убри ахҭыс аҭоурых иазынзыжьуаз аҭыхымҭа хьыҵәцарԥәа ҽыханҵара руан. Абас еиԥәыԥхьазашьа змамыз ԥхасҵан урҭ зегьы. Нури иан Нуца еихатәы лабала аццышәԥәа ԥхьашьшьааua данрылаз аҽеноуп сара санырҭааз. Иҵьоушьаша, лгәы ҽеишәа иҭырблаарц азын акәушәа

патреҵ хҵәахаҟәак ахаҳәкәа иаархәыҵылгон арацәа иаганы.

– 120 инареиҳаны атурнирҟәа ирылахәхахьаз асамбист гәалршәага хатәрак ианаршьалоз ахьтә акызаҵәык ацәнымхеит, – арацәа далагыланы дцәажәон зыҿкәынцәа ранра зызхара изымбацыз Нуца, ашҵа иамҵаны, чавракгьы имоуит Нури данынаскьаргоз. Аха “”Афырхаҵа’’ ҳәа ахьз-аԥша занаршьаз Нури, иара иеиԥш Аԥсны еиҟәзырхаз рымч ала уи ашҵа аҽыц-цәа ахалеит. Еиҟәдырхеит. Нури иашьа аиҵбы дизааргеит Валентин Агрба иԥҳа. Уи дрыднагалеит дымшны, илыхшеит х-ҿык аԥацәа. Урҵ рабду Заур Багаҵелиа аамҵала аԥсуа литературатә кружок далан Гагра акультура аҿнаҽы еиҽкааны иҳамаз. Иажәеинраалаҟәа ркьыԥхьхьан агазеҵҟәа: “Бзыԥ'', “Аԥсны ҟаԥшь’’, “Гагра’’ рдаҟьаҟәа рҽы “Алым’’ ҳәа ихьызшьарала ҳиԥхьон ҳиеигәырґьаны. “Сҵаца’’ ҳәа иуҿыз ажәеинраала, уи шәҿыла аҵацацәа шьахәҟәа еидызкыло, узызхьаԥшыша жәеинраалоуп. “”Сҵаца сызкәыхшоу!’’ – аԥшзара мацаразын имҳәеит, ихьышьҵрахь дзырхынҳәыз Нурираагьы еизнагоит уа. Ус анакәха, рыхьз иаҟәлом кашәара. Убри иадырганы аԥхьаҿ иудаагалоит Нурираа шымԥсыз узырбо аб **Заур Багаҵелиа** иажәеинраала:

НУРИ

Иахьа усцәгьак сымазаргьы,
Уара сгәаҵа уҵоуп ушҵац.
Иахьа уара усымамзаргьы,
Сыԥсы ҵоуп, уара ула ишҵац.

Ҳаҿны, ҳгәара сахьыԥшлакгьы,
Ушьапышьҵеи ухьзи рнуп.
Уԥсы ҵоушәа есымша шаргьы,
Уара умҿа сара сануп.

Уахьаҳаазаз ҳаҿны абаҟоу,
Мцала ирыблит ҳаґацәа.
Аха ирзымгеит, дара шԥаҟоу,
Иаҳԥыригеит ҳара ҳ-Анцәа.

Шьоура шәыдым шәарҵ ахацәа,
Шәахьымзеит акәымзар шәгәахәтәы.
Шәара шәашьцәа – Аԥсны аҵеицәа,
Ҳаґа дақәдыршәт мыкәшәатәы.

Санынҵало иблыз ҳашҵа,
Аҽарҽыцуеит нанҳәа жәиԥшь.
Аццышә аҽы избо усахьа,
Иаҳәоит ишмыцәо уаҵәтәи ҳԥеиԥш…

АҨСУАА ХЬАҴИТ, АХА ААМҴАЛА

Цандрыԥшь изхыҵыз адесант зегь рыла ишеибыҵазгьы рԥсы иаақәдырԥшит аԥсуаа аныҽеагыла. Ҳҵахозар ҳҵахааит акәымзар аԥсыуа хлаҳәа дахьынзаҟоу ара иҳахьчалоит, шьаҽак ҳҿаскьом ҳәа ачкәынцәа ҽеаҽаршәзаны ишгылазгьы, ахьаҵра ада даҽеа мҿакы ыҟамызт. Зегьы ирейцәахаз аҵыԥантәи ақырҵҟәа ирхадыршҵит ирзааухьаз абзиара. Ахааназ иузышьақәмыргыло ацәыз ҳмоурц азы иаҵахын даҽеа мҿақәак рыԥшаара. Гагратәи абжьаратәи аԥсуа школ аҟны еиҽкааз жәлар рфорум “Аԥсадгьыл’’ ахантәаҿы Бениа Владимир Ақсенти-иԥа анапынҵа ирҵеит. “Аԥьар ҟаԥшь’’ инаркны игылаз аԥсуа гвардиаа рҵыԥ иахымҵысрац, излауала хпатуқәҵарала иҵегь аҽеибыҵара шаҵаху реиҳәеит уи. Ақырҵуа ар рыешаны амшын иавланы Гечрыԥшьҟа, рыжәҿахыр зырґәґәашаз рыуаажәлар рахь ицон. Рбронетехника аҵархара акәым ицәызҟьашаз акгьы иалаҟамызт ҳара ҳатәқәа.

Акызаҵәык, Бзыԥҭа рыҷкәынцәа НУРС ҳәа изышьҭоу хыршәгак ларган, хыхьынтә БМП ишеихсызгьы иазҭамырхеит.

Габлиа Рома иԥсыбаѡ лыбааргеит Шәлымба Валерии Дулов Сашеи. Қаԥшь Иурагьы Гаграқа иаагара иацын ауадаѡрақәа. Асанатория "Украина'' ахь ииаскьеит ҳаруаа. Рымѡаҽы аминақәа рыцаҵара ҽеахьырыгзахьан ҳаҵацәа. Урҭ ыцхны амѡаақәа ррыцқьара рылдыршеит Харабуа Славики иѡызаки. Нанҳәа 18-нза уа акәын иахьыҟаз апозиция. Ашьыжь Ҳашԥсытәи аҳаракырақәа рҟынтә авертолиотқәа ѡба ақыҭа иалахысуан.

Ҳақалақь анапхгареи ақырҭуа гани даҽа зныкгьы ирыман аицәажәара. Издыруада ламыск ацәаара рзынханы иҟазар, шьакаҭәарада аидыгара алыршаразы. Избаны ишьҭырхит рыѡганкгьы убри иаҷәшаҳаҭны. Аҭыԥантәи амилициеи ҳаԥсуа гвардиа еиҳабыс Темур Нодараиа дызмаз агәыԥи еидгыланы ҽееибырҭеит.

Ари аԥҟара шьыбжьаанзагьы ирызнамгеит ақырҭқәа. Убри ашьҭахь Гагра ақалақь аамҭала ҳәа ииаанрыжьыр акәхеит аԥсуаа. "Аамҭала унҳажьуеит Гагра'' ҳәа зҳәаз Цандрыԥшь адесант анзхыцуаз инаркны "зышькыл'' инангылаз ҳаибашьцәа роуп... Даҽеакала иуҳәозар: "Аиааира аагааназа, Гагра ухы уақәиҭаҳтәааназа''. Аиааира дара ишыртәыз рдырхьан. Избанзар рхы агәра ргон, дара цаны атәым дгьыл иаҷәымлеит, тәым дгьылк азы абԥьар шьҭырымхит, рԥьынԥь хьчатәхеит.

"ШӘНЕИБАЦ, ШӘНЕИБАЦ, ШӘНЕИБАЦ!..''

Аԥсны! Заҟа гәаҟра, заҟа зыблара урылашәахьоузеи! Заҟаԥьара уеихырцәахьоузеи. Аха убарҭ зегьы даҽеа

зныкгьы уриааир акәхон. Еиҭа, даҽеа зныкгьы аԥсуаа ршьала иҽыхтәын, рмилаҭтә хаҽра аԥсуара иацәмырзкәа, усоуп ҳара ҳҽынзагьы ишааргаз уабацәа.

Ахыԥхьазара "37'' ацәа ѡажәеижәабатәи ашыҷәсҷәа инадыркны иахьа уажәраанзагьы Аԥсны ацәа ахнарԥозар, ҳара ҳзын шьҭа имариам нанҳәа 14, хәажәкыра 15-16, Лаҭатәи атрагедиа, ҳаԥсыцхрақәа. Арҭ зегьы Аԥсны аҭоурых аҟны иҟоуп, Амзарқәа рҽы иарбоуп. Зны салацәажәахьеит ҳәа иазырхатәым. Иҭцаалатәуп, абиԥарақәа идырцалатәуп.

Гьангьашрыла иҳақәлаз, цәыббра 5, 1992 ш. азы Гагра знапаҽы иназгаз аҽеырҷәҷәара ианаҽызоуп. Хеивантәи ашкол ашҭаҽы имѡаԥыргаз амшныҳәа аауханаршҭуа еизибагеит Гагратәи ақырҭуа школ ашҭа аҽы. Лахьхьии ареи еицалахәырц шракәызгьы, аратәи рхыҷәкы ҽыцын, иҭбаан.

Гәмысҭа аҽеибыҭара иаҽыз ҳаруаа ирԥьушьашаз ақәҽиарақәа рыманы иааиуан. Аԥшыхәрақәа раан имаԥымкәа ртехника дара рышҟа ииаргахьан. Бзыԥҭатәи ахырҷәҷәарҭақәа ракәзар, аҽеибыҭарақәа ирҽын. Гагра знапаҽы иҟаз ҳаҵацәа аҷәыларақәа изыргәыл-цуамызт, абԥьарлагьы еиҷәыхиан. Икылымԥшзакәа ихысыргьы ҳаруаа аҽашәагәышьон. Иҟалап ҳара ҳар рымчқәа шеибыҭахоз ахьраҳауаз азын акәзаргьы актәи ақырҭуа школ аҟны иеизызгаз. Гагра инаркны Гечрыԥшьынза иалахәын ақырҭуа интеллигенциа /''интеллигенциа'' ҳҳәоит, аха урҭ еибашьцәан, ашьакаҭәаразын ижьышуаз ракәын/...

Ииазыркьаҽны акәзаргьы раԥхьа ишәасҳәарц ҵахуп реизара апланқәа "аамҭа бзиақәа'' ҳәа иаҳҷәалаҳар-шәало раантәи хҭысҷәак. 1979 шыҷәсазы арцаѡцәа ирзеиԥшыз конференциак мѡаԥыргон. Гагратәи аҵара аҟәша ақырҭуа бызшәа аинспектор Кешелава иажәахә ашьҭахь, азцаарақәа изҭаху аргама, изҭаху акы ианцаны

иаҳзаашәышьҭ анырҳәа, ҭынч сзымтәеит. Убра изҵишьыз ҳәоук убас иснаҭеит абжьаршәырҭа. Аргама сиазҵааит избан Гагратәи абжьаратәи аҧсуа школ “ахәбатәи’’ ҳәа ҳзышьҭоу ма Аҧсны аурыс школқәа раҧхьа иаадыртыз Гагратәи абжьаратәи аурыс школ аҿбатәи изахымҵысуа ҳәа. Шәҿыла еилатәаз ақырҭуа рҵаҿцәа акамерақәа реиҧш иаахьаҳәны, омашәа сбаны скылыркааит. “Ҳы, Барциц, бара ибзымдыруазаап Қырҭтәыла аҭоурых “аниҳәа рмилаҭ азал ыҵхны иргон напеинҟьарыла. Сарыҵьарахь ала итәаз Ҳараз Чамагәуа дҿагылан: “Ҳаҭыр зқәу Кешелава, уаргьы Аҧсны аҭоурых узымдыруазаап, аха иухоумыршҭын, аамҭа аикәшара убас иҟоуп, мышкы зны абра иаҧсыуа школхаргьы ҟалоит, Аҧсны аҭоурых рызнаргаратәа’’, – иҳәеит. Усҟан аҧсуаа убас рнапқәа еинырҟьеит. Дара реиҳа хынтә ишеиҵазгьы ахыб ахырхуама уҳәаратәы.

Даҽеакгьы, ишҳамыркыз ҭыҧын ари. Ирылшар, – аҧсуа ихьызҳәара ҽенак ала иҽеҳәазырцәоз акәын иҭарызблоз. Ҳлахьынҵадатәразы рхеидкыла, рҭыҿра ду еибырҭахьан. Аха хҿыхгак рыман дара ртәала: “ҳаинтернациана-листцәоуп’’ ҳәа рыбжьқәа ҳараркуан. Зышәҟәыҭрақәа шьҭасуа, раҧхьатәи зшьаҿақәа арахь еихызгаз ахьыбҿар “Деда ена’’ ахаҭыҧан иддырҵон ҳцәымҵра, “шьвидмети проценти’’ усгьы дара рзын ицыфан… Убрантә иааузоуп аенгьы абра еидызкылаз. Ҭоуба ддыруан Гагра иаазаз аҿар. Бадри Ҧирцхелиани абҧьар шьҭызхыз аҭыҧантәиқәа дрыдныҳәало рҭоуба иазирзырҿит: “Сыҧсадгьыл с-Қырҭтәыла, схы сеигзом, ианҭахха иухҵнысҵоит’’, – рҳәеит Гагра аҧацәа:

Горозиа Лаврент,
Горозиа Рамаз Лаврент-иҧа,
Бучишьвили Борис Иури-иҧа,
Гагуа Нугзар Акаки-иҧа,
Гвилава Алик Георги-иҧа,

Гвасалиа Сергеи Григори-иҧа,
Ҧьанашьиа Оҭар Алико-иҧа,
Ҧьиқьиа Константин Григори-иҧа,
Гәниа Ҭенгиз Андреи-иҧа,
Капаназе Витали Закро-иҧа,
Виблиани Зураб Данил-иҧа,
Арчвазе Ҧьамал Тарас-иҧа,
Беризе Витали Мамико-иҧа,
Хелаиа Зураб Геронти-иҧа,
Ансиани Егор Навиудло-иҧа,
Иванизе Ҧьон Владимир-иҧа,
Кекәтиа Оҭар Гиви-иҧа,
Хелазе Оҭар Елизбар-иҧа,
Банзалазе Бадри Амиран-иҧа,
Миқьелазе Оҭар Виктор-иҧа.
Гәниа Олег Андро-иҧа,
Сванизе Мераб Сергеи-иҧа,
Ҧьанашьиа Жьимлер Роин-иҧа.

Аиҧыларҽҿы агәеанҵаразы ақәгылара ҟаиҵеит Миша Ҧьинчаразе. Аҧьычрақәеи ақәыларақәеи аанкыланы аҧсуаа рабашьразы аҧсахрақәа ҟаҵаны ҽеанышьа-қәдмыргыла иаҵахарц шалшо, ргәыҕрақәа шбашахо реиҳәеит.

– Гагратәи абжьаратәи ахәбатәи ашкол ақырҭуа бираҟ ахаргылатәуп ҳәа азырызбеит. Инеиҵыхыз плакатк аҿы қырҭуа нбан дула ианырҵеит “ари аиааира зтәу ақырҭуа ҵаҿцәа шәзы’’ – ҳәа. Аха уи кыдрымҵеит. Аҧсуа гвардиа ари аҿыза аматериал шырҧыхьашәазгьы, ирзымҵәахыкәа ибжьаззаргьы, уи шаҳаҭс иҳамгаргьы ҳашколқәа ракәым аҧсыуак ихьз зхыз зегьы дара рахь ишиаргоз еибашьрадагьы иаабахьан.

Абас иҟаз аичырчаҿцәа рымшала аҧсреи абзареи ҳашрыбжьагылазгьы, иҭахоз ҳаҵкәынцәа рҵәыуара

ҳшамыхәозгьы ҳагәқәа ҭрысзомызт. Ишҳаҳац иҳаҳауан “Шәнеибац! Шәнеибац!’’ Иаҳмаҳацшәа уи иамаз амч есааира иҿыцхозшәа ҳзырбоз изҳәоз рацәаԥсын, изымҳәацыз абиԥарақәа еицырҳәон “Шәнеибац’’! иахылҟьоз амца 70 шыԥқәса ишреиҳазгьы, ԥхьаҟа Аԥсны Агимн шьаҭас ишаиуаз аибашьра ианналага аҽны инаркынгьы иубарҭан. Убри иазкуп сара сажәеираалагьы:

Раԥхьа изҳәаз даԥсыуа хаҵоуп,
“Шәнеибац!’’ – ииаирада хьамҵроуп.

Уи ашәа аԥсуа имра иамроуп,
Аԥсуа хацәа ужәгьы иршьамԥоуп.

О, заҟантәгьы уи рҳәахьоузеи,
Заҟантә уи ала сеиԥәхахьоузеи.

Ианаҭахыу “шәнеибац!’’ ззымҳәаз,
Иҭынхозеи иԥсы аҭбамҭаз.

Хәра ҿаҳәагоуп, мԥа ԥыртлагоуп.
Зԥа дҳахҭныугьы уи иҳәароуп,

Уи ашәа сышьхаԥәа ирҭазуп,
Уи ажәа саԥсуара иадацуп.

Ахыҵырҭа еимаздо цҳами,
Абацәа рашәа иахҵәахами.

Уа рыбжьара Егри Ԥсоуи,
Убри ада ҳа ҳзыԥсоуи.

Уи ашәа сыцнаҵ сара сшәарҭам,
Уи ажәа зҭыԥуа ашҭа ашәадам.

Еиҭоугаргьы – уи аԥсышәоуп,
Уабгьы иабхьзын, саргьы исыжәлоуп.

Шәԥыла ҳҵеира ахԥәа шрылхоз,
Рыбла хырԥеит ишырҳәа-шырҳәоз.

Зны ихәрашәоуп, зных ихәрахәшәуп,
Аԥсуа игимноуп, Аԥсадгьыл иашәоуп!

“Шәнеибац! Шәнеибац, Шәнеибац!..’’

Октиабр 6, 1992 ш.

“ҚЫРҬТӘЫЛА АКЗААРАЗЫ’’.

Убас аԥсуаа Цандрыԥшьыԥтә Гагра, уантә Бзыԥҭаҟа ииаргеит афронт хыхьчаратә цәаҳәа. Уи ианышәатәын, хшыԥола избаз хыхьчаган. Суворов дузза баша имҳәеит “ахыхьчашьа ануҵалакьоуп аибашьра уаназыҟаҵоу’’, – ҳәа.

Гагра неиит шәышыԥәсала зхәыцраҿы иҟаз, “Қырҭтәыла хәыҷы’’ ҳәа аҵыхәтәантәи ашыԥәсԥәа рзын хьызшьараны ихҭакны измаз ақырҭуа инапаҿы. Аԥсуаа шныԥәҵыз еиԥш изхыргаз реибашьыгатә техника хьанҭаԥәеи аршьаҟауааи Маитәи, ма Октиабртәи Адемонстрациахь ицозшәа рбираҟԥәа шьҭыхны аиааиратә марш ҟаҵаноуп Гечрыԥшь аурыс иҳәаа инадырххыланы “ишааԥыжәҵыз’’. Ачара дуԥәа реырзыҟарҵозшәоуп аҭыԥантәи ақырҭԥәа рысасцәа ишырԥылаз. “Мохвидиҭ, гелодиҭ, Гаумарԥьос Саԥарҭвело!’’ “Шәаама, ҳашәзыԥшын, нагзара аԥәзааит Қырҭшәала акзаара!'' Аибашьыгаԥәа рцәеижьԥәа ирылҵзар аҟара ирыхгәырґьааua, ирхыбааua, иҟьаҟьаза ирзаадыртыз ргәашәԥәа ирҭаргалеит. Ауахәама аҟнытә

иԥшьаны иааргазар акәхап азы, нырҿыдҭәало, иныҳәо ирылсуан. Угәылак машьына ҽыцк аахәаны ианааигалакь, идуныҳәаларц уаннеиуа еиԥш, ауаҩы ишьразын еилагылаз атанккәа рызхара ирзымбо ирыхәаԥшуан, рнапқәа рхьыршьуан, ашәҭқәа агәыдрыԥссалон. Амшқәеи аҵыхқәеи усгьы икахха иҟан. Имшәа-имырҳа еихҳәа-еиҵҳәа аишәақәа рыздырхион рашҭақәа рҽы. Аныҳәаҽақәа ркуан. Реибадыррақәа мҩаԥысуан уа иқәнзырхаз аԥсуаа рынхарҭақәа рҽы иалаханы иҟаз ирзырушаз аҳасабтәқәа рыла. Абас ала аныҳәатә шыкьыбжьқәа иҵхны иргон Гечрыԥшь. Гечрыԥшь абаҟаз усҟан, Леселизе, Ҭхьеми, Кәльтубани, Хеивани, Ганҭиади уҳәа рыҽҭәи акырза инеихьаз абыргцәа инадыркны зегь уа еизыргон.

Гечрыԥшьи Цандрыԥшьи – маллагьы, ауааԥсыра рхыԥхьазаралагьы иҭаҕьаца-ҭаҽианы инхоз дара ракәын. Аха 1989-тәи ашыҟәсҟәа раахыс рыҽхны мҩак иазԥшын. Иаҳзырухьаз еицәаз, еиҳау акы рылаԥш кыднархалон, Қарҭҟа ԥшырҭас икны ирыман. Қарҭынтә алидерцәа рзаауан, мызла ирҭатәан, Қырҭтәыла аиҳабыра Аԥсны иаҽагыланы иаарҳәоз ара ишьақәдырҕәҕәон. Аԥсреи абзареи рҽы излагылаз хьаас ирымкуагьы аҽынза инеихьан. Рхы зыхҭныркьаша рыԥшаауан. Рнапаҽы иҟаз анаплак дуқәа рахь усгьы аԥсуаа рынамышьҭра қьабызхахьан. Аԥсуак урҭ аҭыԥқәа рҽы иҭаҩра азҵаара усгьы иаҳҳаҳаршҭхьан.

Ҳарҭ аԥсуаа ҳаԥсыуааны ҳазшаз сикәыхшоуп. Ҳҟазшьа татақәа рахь испхьазақәо ируакуп “аамҭа бзиа аныҟаз’’ ҳәа аибашьра ҟалаанзатәи ҳахьашьҭоу, иахьаҳҕәалаҳаршәо, ирейҕьыз азқәаҭыԥқәа дара иахьроуҳажьуаз, ачарақәа раан ҳаивашьқьыруа ҳахьеицыкәашоз. Аха убас ҳашрышьҭазгьы дара рыԥсҭазаашьа ргәаԥхомызт. Ирԥырхагаз ҳара ҳакәын. Ҳрывԥсааны рганқәа ҳахьрыварша ҽызгьы ҳарзыхгомызт.

Уаҵәы иаашар ирҳәарызеишь, ицәырыргарызеишь шаҳҳәоз ауп иҩеиҵагылаз абиԥарақәа ршьа ҳашныладыргылаз.

Ақырҭуа ҭыҩрақәа ируакхаз Хеивани инхоз ақырҭқәа зынза рыцқәа ехакшон. Заԥсуаразын иқәԥоз “Аидгылара’’ иалаз зегьы дара ирдыруан. Ргәаҕ шьҭырхуан. Аԥсуаа ргәашәқәа изырҭымҵуа аҽынза инаргахьан. Убри азоуп Цандрыԥшь адесант анзхыҵ инаркны аҭыԥантәи ақырҭуа нхацәа ргәылацәа рыҩнқәа изрыҩналаз, рашҭақәа рҽы инеины ҽырҭуан “шьҭа шәабацо’’ ҳәа.

МИНАСИАН Артур:

– Агыгшәыг асахьа рыманоуп ишҳалагьежьуаз. Ианзхыҵ аеноуп. Зхатә машьынала ицоз, Цандрыԥшь инхоз ани аԥеи Кәриловаа иааргәыдҵаны ишьны рмашьына ргеит. Агәашәқәа ирылагыланы арахә, ма аԥсаа иареихсны ишьны иргон. Урҭ азәгьы деилырхзомызт. Сыҵкәын Мрагыларатәи афронт аҟны дҭахеит. Ишыжәбо ашәы ҳхьыссы ҳзалымҵзацт. Арахь ҳмалгьы еимырҵәеит. Ус заҟаҩы дырԥшада?!..

Х-ҨЫК АБЫРГЦӘА

Ҳақы Ажьиба, Грышьа Амҵба, Лаврент Сергегиа. Арҭ ах-ҩык абиԥарак иаҵанакуан. Ирзеиԥшыз, излахәыз ахҭысҟәа маҵмызт. Мыцхәы ҳаҭыр еиқәырҵон, бзиа еибабон. Рыхҩыкгьы Аԥьыԥьҭәылатә еибашьра Дузза иагәылсхьан, еидызкылоз рацәан. Есымша еицызаргьы ирызхазомызт. Рыцқьареи рпатриотизмреи роуп нхара уи аганахь илазгазгьы. “Ҳара ҳзын иуаароуп урҭ аҭыԥқәа. Ишакәымыз ақырҭқәа реахадырԥеит. Ас ианца

зынза иҳамҟәыцдырҟьоит. Шәааи, нас ҳаиасып уахь нхара!'' – абас еибыҳәаны, азәи-азәи еицхырааноуп аҭызҭыԥқәа шалырхыз, ишынхаз. Ааи, инхеит рхатәы ԥьабаала, шәнеишь-шәааишь рыман. Милаҭ деилырхзомызт…

Заур БАГАҬЕЛИА:

– Ҳаԥы Ажьиба рыцҳа адесант зхыцуеит ҳәа заҳаны зҽеидызкылаз дҳалагылан амҿа еихагылаҷы. Сахьихәаԥшуаз сгәы сыхьуан. Инапқәа ԥыс-ԥысуан. Сыршьуазаргьы сыршьааит, сара сыԥсра закәыхи, абра сшәыдгылазаауеит, ԥьаргьы сцазом''. – иҳәеит. Иҭаацәа – иԥшәма Бабила аԥҳәыс барақьаҭ, иԥа Анри, иԥҳа Асида /урҭ ашкол иҭан/ игәы иҵан, акы рзырур ҳәа дшәон. Нас адесант анызхыц ашьҭахь уа ҳаԥҳәымҵыр ада ԥсыхәа ҟамлеит. Сара зегь раԥхьа срылҵыр акәхеит, иҭахаз сыҷкәын иахь сагеит. Изласаҳаз ала, иара иҭаацәара рахь дхынҳәит…

***

– Ани амедалқәа змоу ахаҵа дабанхо! – ҳәа Цандрыԥшь изхыцыз адесант Лавренти Сергегиа дабардыруаз иҵааит, дырԥшааит. Чарҳәара изызуыз, ихы-иҵыхәа рзеиҭазҳәаз хара иҟамызт. Зыԥқәра акыр инеихьаз ахаҵа ԥшьагьаҭ иакәын Сергегиа Лавренти Бахәа-иԥа. Абар дахьааua ҳәа еибадырбалоз, медалла згәышԥы ҿычаз иакәын. Нахьхьынтә иианы иҳаԥәлаз иакәым, иара игәылаҵәагьы ирдыруазма иԥашәдаԥқәа ахьынтәааuаз. Аԥьынԥьтәылатә еибашьра Дузза аан ихигахьаз, ифырхаҵарақәа. Финтәи аибашьрааноуп. Уахынлан. Аибашьраҷы иҟамло арбану. Лаврент

Срегегиа ҽыла иҟаз аҕаҵәа дрылашәеит. Аԥҟараҳәа дышьҭхысааны дцон. Дзыԥәтәаз аҽы еиԥәамыз аҕламԥәа ишьҭалеит иԥсы шҭоу дрыҭҟәарц азы. Аҵла дуԥәа дрыҵсны дышцоз аҽышькыл ишьапԥәа кылыршәшәаны аҵла амахә дахьынҳаланы алҵла иаԥәҵәиашо азахәуеиԥш иҽакәыршаны, иҽеиуатәны ихы еиԥәирхеит. Уара "ахарԥ'' ушәны уиит ҳәа ифырхаҵара еигәырҕьеит иҿызцәа. Иархив аҟны избахьан урҭ аамҭаԥәа рзын иҭихьаз патреҭк аҽы ҭоуҕан даԥәтәаны. Фильм бзиак зырцәажәашаз аматериал-ԥәагьы рахьынтә акгьы ацәнымхеит аибашьра.

Иашҭа иааҭалеит иҿыԥьаны. Ишивымсуаз идыруан. Иааԥәырганы истол иныԥәҵаны еилырх-еиҵырхуа дызлалахьаз иархив аҟнытә игәы зхьымбылуаз, иаҿсхьаз аамҭаԥәа. Иԥәыԥшра, ишәымҭа зегьы измырбоз акы шыҟамызгьы. Ипартбилеҭ заҵәык аарылхны иаԥхьа иԥьыба инҭеиҵеит. Ишиҳәалоз еиԥш, игәы инадиҵеит. Егьырҭ ааидкыланы иҵәахит. Абри инаԥәыршәаноуп иааиуаз шгәеиҭаз. Ашырҳәа дааиҵамхазакәа ашьҭахьтәи ашә ала ауҭрахь деихеит. Ааида анҭыц иҽенадҵаны мацара акыр данынаскьа, дгыланы авокзал ахь ихы ирхеит. Уа иаҳа ишеиԥәазгьы:

***

Валери ДАУҬИА
Цандрыԥшь инхоз:

– Лавренти Сергегиа ишьапы рхәит. Дкажьны цашьа сзыҟамҵет, Едик Гәлариа игәыԥ сшаԥәыхҟьозгьы. Царҭа ҳамамкәа агәы ҳаныԥәха, авокзал аҟны аплатформа аҵаҟа ҳхәҵалеит. Иманшәаламыз ҭыԥын. Ҳханыҵәҟьа шьапышьҭыбжьԥәак гоит. Абар, ҳара иҳаԥәкны

илыбаауеит. Арахь азәгьы дыҟазам ҳәа ахьеибырҳәо ҳаҳауеит. Дара ршьапқәа збоит, зынза иаҳзааигәахоит. Аха хысшьа сымам, патронак зго жәытә шәақь сыҟәнуп. Дара еихаххаа автоматқәа ркуп. Сара стәы ҳадырбалар, зынза иааҳалгоит. Аимҟьарак сазыԥшуп. Абар, еиҭа аҭаларҭахь рҽылархеит, ршьапышьҭыбжьқәа рыла еилаҳкааueит зегьы. Еиҭахгьы шьҭахьҟа ихынҳәит. Арҭ царгьы даҽа ԥьоукы ааиueит ҳәа сызбан, Лаврент Бахәа-иԥа ишимуаз ижәоа саханы, иааулакгьы иаргьы саргьы абнара ҳеаҳҭеит, ҳрыцәцеит. Иоуыз ахәра егьымариамызт, аха иԥшәма ԥҳәыс лнапаҽы даннеи сгәы аасырҭынчит. Фырԥҳәысралоуп иара дагьшеиқәлырхаз. Уи нахыс тәымк инапаҽы дналмышьҭит…

***

Аҭоурых иадыруа аибашьрақәа ҿ-хкыкны иҟоуп: ииашоуи, ииашами. Ииашамкәа, чарҳәарала, зегь рганала аԥсымцқьара аарԥшны иртәымыз адгьыл иақәлеит ақырҭқәа. Аԥсуаа риашара аарԥшуа, рхатәы знапаҽы иназгаз рымпыцхразы абԥьар шьҭырхит. “Абԥьар шьҭырхит’’ ҳәа ус иаԥуп азын иаҳҳәоит акәымзар, – абԥьардоуп раԥхьа ахьчаразын ишгылаз. Аԥсны иақәлаз Қарҭаа риашамра шьагәыҭс иаман аҭыԥантәи ҳгәылацәа. Ижәылаз аԥсуаа Гагра ақалақь рыцқьаны асанаториа “Украинанза’’ ишааихьаз анраҳа, Қарҭынтә ииаз шәаны, рабԥьарқәа кажьны аҳәаашҟа иласкьазар, азинхьчаратә усбарҭақәа русзуоцәа Цандрыԥшь инхоз раԥхьа инаргыланы аапкра рзаанагеит. Уа иалаханы иҟаз аԥсуаа, аԥсны зегь агәаг рыхҭыргарц иаԥшьыргеит. Абԥьар зкымыз, зыҿны идәылымҭуаз, зықәра неихьаз ириааирц иалагеит.

Гавашьелашьвили Омар иҵкәыни, Ҵьишьқариани

Нодари еибаҟьо иалалеит Цандрыԥшь. Амҷба Григори Сҭеԥан-иԥа иҿны инарышьҭит Мхедриониаа рыр. Даадәылыргеит шәҿыла, Аԥсны ҳбахҭақәа ирҭакыз рыҵкәынцәа – ацәгьоуцәа аушьҭны абԥьарқәа ддыркит. Ауаҿы, раз, ауаҿ қьиа, аҭла иҽшәаз абгьыц иақәымгылоз деиқәԥах дҽаҳәаны амашьына дынҭарыжьын Аныхаԥсҭа ацҳаҽы днаганы дынхықәдыргылеит. Игәҭасны азиас дналарыжьит… Ԥсоу ахы ианақәиҭыртә ашьҭахь акраамҭа ибаҿқәа ирышьҭан иԥа Адгәыр Амҷба имаҳә Роман Кетиа. Амца рыцранаҭеит иԥҳа, иԥшәма, ари заҳаз аԥсуаа. Ашоура, ақәа, аҭых хьанҭақәа зхызгаз абаҿқәа рыԥшааразы “дызбааназа’’ зыхьк сқьышә ишныкәсымкра’’ ҳәа иқәны имҿа ианылаз Едуард Гәлариа аԥьабаа дузза ибеит. Роман Кетиеи, Адгәыр Амҷбеи иареи дҭыргеит. Акырза дшеиҭасхьазгьы, ихҭыргаз шиныԥшуазгьы, ихы-иҽы иаҳәон “аиааира наза шәзылыԥхааит Аԥсныжәлар, ацәгьа зуа иԥылааит ацәгьа, Аԥсны иацәызааит ақырҭуа бызшәа!…’’

Октиабр 2, 1992 ш.

Октиабр 4, 1992 ш.

Ҳақы Ажьиба иҿны ианнеиуаз, иара ижәҭраҽы дыҟан. Ґаатс заҭәык рцәынханы иҟан, егьырҭ зегьы ықәргахьан иҿи, иуаткеи, икәытқәеи налаҭаны. Убри аґаатс ақьышә акы ныкәкны саaиueит ҳәа индәылҭымҭазы адых-сыххәа иааҿнаԥалеит ихҿыкны.

– Быҵкәыни бызґаби цәырга, аԥсҭазаара бҭахызар, – ақәыцьма сахьа змаз ақырҭуа еибашьцәа. Ақәыԥшцәа ран Бабила иаалҽагылеит.

– Иабаҟагәышьоу, иршьхьазаргьы ауеит, еимыжәда, аҿны, – лҳәеит Бабила. Ишрымчыз втоматла лгәы

ианыцас, адашьма дныҟәҳаит ԥсык лхазамкәа. Инаҟәыршәаноуп Ҳаҟгьы дшаасҭналаз.

– Иабаҟоу уԥеи, уԥҳаи?! – абԥьар неигәыцаркит.

– Издыруама, дад, ицахьеит ишәаны.

Уи аамҭазын Асидеи Анри ргәыла ԥҳәыс лыҭуан аҿы ицәахны илыман. Анри длыбааит, сцаны сани саби срыцхрааueит ҳәа. Лыԥеикәыршаны дылкит. “Уара унеира акгьы ирыхәазом, уеҭаурхоит ауп, уанышәароуп’’, – ҳәа дииаины уахь дыхәнылгеит.

– Ишәызцәырымгозар, абри ауп шәара шәтәы, – рҳәан иреихсны иҭонаршьит. Ҳаҟы Ажьибеи иԥшәма Бабилеи. Уи азмырхакәа меигзарахда абылтәы нрыҟәрҭәеит, амца рыцраҵаны ирблит. Рыҳәҳәабжьҟәа аеҵәа кыднахуан. Ибылуан, ибылуан рыхаара, ргәыҭбаара, рчеиԥьыка надкыланы. Рхәыҵҟәа иаҳа ианырҭахыз, рыбҕаҟәа анеиҵырхшаз. Рааԥсара ианеигәырҕьашаз…

Цандрыԥшьтәи амилициа аҟәша аиҳабы Шьенгелаиа Гәрам Давид-иԥа аԥсуаа ршьа имазар даҵаланы ажәра иҭахызижьҭеи акырза ҵуан. Ахагара изааны ар иманы аҟыҵа далалеит. Валери Дауҭиа иҭоны ныҟәццышәаа иргеит. Иԥсы шҭаз дрымпыҵашәар акәын ирҭахыз Гәлариа Едик. Аибашьра иалагаанзагьы иара изын рхаԥыцҟәа рыхуан, аҟәыԥьмеиԥш еихакшон. Иҭонгьы иацрарҵеит амца. Аха ргәылацәа ашәамахьцәа рылаԥш ахын, иацрадырсцыԥхьаза идырцәон, еиҟәдырхеит…

“Ажьԥха иахәарԥштәым Шьенгелаиа, абаақәа, ишибо ишәымшьын ашьтәа, игьамадахоит иаҳзымфо’’, – ҳәа ззиҳәалоз, ԥьоукы ишьҭит Бабилараа рыцәҟата ахьҭакыз. Ииаҭыргеит. Ҩааныбзиала инеиша Ҳаҟы, ҳәа рныҳәаҟәа раан раԥхьа рышәхымс иаахыҵлоз ргәыла хаҵа рыҭоцараҿынтә ирбылгьо иҿааихеит инхаз ауалыр хәыҵы. Бабилеи Ҳаҟи рбылфҭоы шраҳауаз иршьит, ицәырфахьаз рызмырхакәа, иржәхьаз рызмырхакәа

еибаныҳәеит. Усҟан Цандрыԥшь ацҳа аҿынза ииаихьан аԥсуаа. Уаха ара ҳаԥхьоит, алада ҳахысзом, – адҵа ҟаиҵеит Дбар Сергеи Платон-иԥа…

“Абга шнарца-нарцоз уаскьаԥк, уаскьаԥк аҳәон’’, – ҳәа зҳәаз аԥсуа иоуп. Тәым жьхәык иахьыԥшымыз, зхәы иаҭәҳәаны изфоз, иҿы иазикхьоу иҿаҵа иахьыԥшу иахь иназырхоз. Уи ажәаԥҟа зызкыз Шьенгелаиараа рынҵәара шааиз аҵыхәтәан иргәаҕьыз рыԥсыцәгьара алагьы иубарҭан…

ҬОУБА РУАН АҚЫРҬҚӘА

Хеивантәи абжьаратәи аҭобатәи ашкол 500-ҭык инареиҳаны ашколхәыҵҟәа аҵара ахьыддырҵалоз, иҭбааҭыцәу акласстә уадаҟәа, амаҭәарҟәа зегьы рҿахәы зҳәоз акабинетҟәа еихыбаа-иҿыбаа, ашкол ԥсҭазаара аарԥшраҿы акы згымыз ахыбра ааныркылеит Қырҭтәыла ҳәынҵсоветаа рыр. Аха ирызхомызт. Ҳаибашьцәеи ашкол ааигәа-сигәа инхози изларҳәоз ала, ара иҭоназ аибашьцәа еихушар ауан абас: ахаԥахасцәа /ахәылиганҟәа аморфонистцәа /урҭ аҕьычра иазкын, аҳәааҿтәи ақыҵсоветҟәа риҳабацәеи анхацәа хатәраҟәеи ргәылацәа аԥсуаа ранҵадыргаҟәа шьаҟәзыргылози ақырҭуа еибашьцәеи, илеибага-ҭеибагоз асасцәеи, рыкрыфачара иахылаԥшуази. Цандрыԥшьтә ацҳа аҟнытә аԥыҟә-ԥыҟәҳәа иччашьала дырдыруан ҭамадас ирымаз ашәҟәыҭоҭ Нодар Теофан-иԥа Хәындазе. Иԥаҵаҟаԥшь инапы налшьуа ашкол агәашә дынҵалон. /Уи аркреи аартреи иадымхаларц азын иҿыхны зымҭоа икарыжьхьан/. “Ари Колхидаа рҿамаҿоуп, ирзышәышьҭыз ацкы ҟарҵоит’’, – ҳәа асаан ҟьаԥс дуҟәа ирну аҳәаҵарҟәа рхианы изҭагылаз амашьына ашә ааиртуан. Еибыҳәаны иҟазшәа уи иаҟәшәаны “илеыжәҵуан’’. Рамин Гогиа, Раиса Убилава уи усгьы шәҭҟәак лкызар акәын. Иуԥхьазаргь изусҭцәоу

ҳәа рыжәлаҟәа қырҭуамзар издыруадаз агәырқьҳәа зеааизызгоз ахатәрақәа. Каркарашьвили ибз иқьышә иаақәишьуан, рыжәтәқәак, хаа-мыхаақәак нидыргалон, ихаҵкы камыршәуа. Аха иара дзыршабоз уи акәзамызт. Зыда дыхәшәымыз "игәырлаҵацәа'' еснакь илаԥш блаҟьо ирышьҭан. Аинрал Леселизе Аԥсны далсхьан ҳәа Гечрыԥшь ахыхны Леселизе шахьзыртәхьазгьы, уи аҭоурых бзиазаны иҵахьан Қарҭынтә амҩа даныҟәлоз. Аинралра изҭаз Шевардназегьы дазыԥшын уахьтәи ҭыԥ ҽыханҵак ихьз шахиҵара. Аха уи усҟан изаацәан, аҽеаԥсатәра амҩа дангылан.

Ԥлиа Далбеи Хәсин-иԥа жәашыҟәсала напхыцла мацара иааԥсара адҵаны, хар змамыз ашкол ҳәа ирԥхьазо ари ашкол ҟазҵахьаз иара ишьҭахь директорс иҟаз Козедубова Надежда Иван-иԥҳаи рхаан октиабриатаа рахь, апионеррахь ианрыдыркылоз, абыкь-бжьи, аныҳәатә концертқәеи аҳра ахьыруаз, аҵареи аазареи знапы рылакыз арҵаҩцәа рымчала иҭарԥшза ирымаз ашҭаҽы ҭоуба ддыруан аҭыԥантәи ақырҭуа хацәа:

Гәлардава Сергеи Арон-иԥа – Гагратәи абаталион акомандир, Асовет Ар рподполковник. "Черный полковник'' ҳәа хьызшьараны иоуит аибашьраан. "Черный консул'' ҳәа аниарҳәозгьы ыҟан.

Горозиа Вахтанг Карло-иԥа – ахԥатәи арота акомандир,

Хәбулава Мераб Шоҭа-иԥа – авзвод акомандир,

Чантуриа Мераб Илиа-иԥа – Гагратәи абаталион аштаб аиҳабы.

Очигава Ражден – актәи арота акомандир,

Лашкарава Сосо Висарион-иԥеи Гасвиани Зураб Зураб-иԥеи Аԥсны аԥсуак дыҟанаҵы хацәнамырха ҳақәԥалоит ҳәа аҭоуба иҟарҵаз инаҷыданы аҟыбаҩ

шрылаз аадырԥшит рхаԥахасцәеи рморфинистцәеи ирґьычуаз анапхгара рыҭараҟны, аерманқәа рҳәаҵарақәеи, аԥсуаа ршәашәиқәеи, рарбаґьқәеи реингараларәҽы. Ашьҭаҵарҭақәа, адәқьанқәа ирыԥоназ афатә-ажәтә еимырҵәон. Анхацәа ирылаланы хныҟәгагак рымамкәа иандырцәхәуаз уи мацара аҽы иаангыломызт, хазы аахагьы иадыргон. Зыхә цәгьаз, зхаҭабзиара ҳаракыз аматәарқәа аԥонымаҭәа, ачысмаҭәа, ацәамаҭәа, ахьы уҳәа зегьы еизыргон ақырҭқәа рханқәа рҽы.

Дааразa иерыцәгьаны дыҟан Бзыԥҭатәи ашәан ҵкәын Хвиблиани Валери Бизина-иԥа, убас:

Гәгәшьвили Мурҭаз Раинди-иԥа,

Цаава Бесо Бичико-иԥа,

Ахвледиани Каха Николаи-иԥа.

Араҳамиа Оҭари Платон-иԥа,

Бабилашьвили Мераб Васили-иԥа,

Бадзашьвили Георги Арчил-иԥа.

Абарҭ Хеивантәи ашкол аҽы аҭоуба зуз ирхаҭарнакцәан, егьырхадан.

***

Гагра ақалақь агроааглыхратә банк ԥасатәи аиҳабы Ԥаҭланзе Р. иархивтә документқәа рҽы иааԥшит абас иҟаз афактқәа "Мхедриони'' рыр, Гагра иалыргаз азмырхакәа ацхыраара рыҭаразы афирма "Севан'' иаанартит аԥхьазаратә хыԥхьазара /расч.счиот/ / 609131. Афирма адиректор А. Р. Ԥруизе Гагра араион анаплакқәа хыҟәкыла изҭахыз ауааԥсыреи уахь иҭаргалон аԥара. Убраҟа ирацәаҩуп рхыԥхьазара аԥара алазгалаз, аха ҳара иагәылҳкааueит рхаҭарнакцәа –

ҳаишәа гьежьқәа ирылахәыз, жәлар реиԥыларақәеи рныҳәақәеи раан зхаҿсахьақәа ҳрышьцылахьаз:

Аексперементалтә киностудиа “Гагра-фильм’’ аиҳабы Шьенгелаиа Геннади Владимир-иԥа, ацитрустә совнхара “Советскаиа Абхазиа’’ адиректор, “Мостопоезд’’ аиҳабы Зигава Гиви Николаи-иԥа, Давиҭиа Витали Владимир-иԥа /Пиц. Ачатәы зауад/ ПМК – “Мамули’’ аиҳабы Кварацхелиа Реваз Варлам-иԥа, Гагратәи акәорттә хәҳахәҭра аиҳабы Манагазе Нугзар Шалуа-иԥа, ацитрустә совнхара “Сихарули’’ адиректор Карманишьвили Акаки Илларион-иԥа аԥсуаа раҳәашьаԥа, ҳара ҳзын ихы хиҵәоит ҳәа ҳазхыԥхәалоз, азеиԥш крыфачара атрест аиҳабыс иҟаз Гегечкори Натрули Иван-иԥҳа, ГОРПО аиҳабы Надорешьвили Илиа Николаи-иԥа уҳәа ирацәаԥны. Абарҭ аинформациақәа дара рыжәлар ирыладырҵәон, изырыргон, иркьыԥхьуан Нодар Хәндазеии Ал. Ҭоԥуриеи зхагылаз агазеҭ “Ҟарибҵе’’ адаҟьақәа рҿы. Нас ацкәынцәа рылаҵаны қырҭуа ԥнаҭацыԥхьаза ирызнаргон, иҵегь еихьдырԥшырц, “Мхедриони’’ рыр рнапаҿы инаргаз аҭыԥантәи ателехәаԥшрала ирышьҭуан. Уи хылаԥшра азиуан Ҷьон Латариа.

Аибашьра ҟалаанзагьы арҭ анаплакқәа иаарышьҭуаз қьаф рылзуаауаз ашьакаҭәарахьы ианиасгьы хымҳа-ҷьамшьа аԥхаста зырҭоз Гагра акәын. Ари адгьыл дара ишыртәымыз еиԥш, ишырзымгозгьы рбозар акәхарын. “Абри еиқәсырхар сара истәуп ҳәа ргәыбылра здыз баҟакгьы уԥыломызт. Иара аԥсабара ахаҭагьы заалымдарыла иазныҟәон, ҳцәа ахыркаауан. Абааҭатәи абаҳчара /апарк/ рыфԥи, рыԥсыԥи, рышҳамреи идреиҷьхьан. Ашәҭқәа, аҵлақәа, адекоротивтә ҵиаақәа аҵԥаарахь рхы дырхахьан. Абаҳчара аԥсы ахазҵоз аҟызқәа, акәатақәа, ацицаркақәа ҳәа изышьҭаз иааргәыдҵа-ргәыдҵаны иршьхьан, изҭаз азиагьы шабахьан. Арахә зкьысыз ашәырҵла, аҵиаа, иагьа

ихдырффаргьы рыцҭыԥ еималоит, ишнеиуа ахҿарах ахылҵуеит. Аха Қырҭтәылатәи ар рылаԥш зхьысыз зегьы шьаҭанкыла иҵԥсаауан…

1987 ш.

САБУА ЛИОСИК

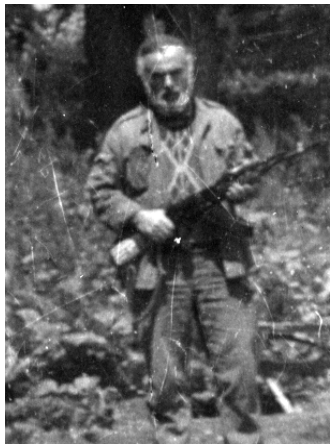

…Шьааиб Сабуа ибаԥқәа ҳаныԥорыхоз, сгәаҿы джызшәа сгәы, сыԥсы нидкыланы ицҵырхуазшәоуп сшыҟалаз. Убри инаркны сара аԥсрақәа рҿы сахьнеиуа ааанзеиԥш алабжыш оҿысзом, ԥнуҵҟалоуп сшыбылуа иҳәоит Сабуа Лиосик,

Уаха аҵых агәазы укаххаа ушыцәоу ашьха қәаршаԥы бааԥсы иаԥыхьашәаз ахаҳәмҿыҳә лаужәҵаны уахәаҿызар еиԥшоуп ҳахқәа ԥены ишаабаз. Иҳаҟәлаз иахьа ма уаҵәы, уажәы-уашьҭан дышԥамцари ҳәа ҳашгәыг-гәыгуаз, абжеиҳараԥык ҳзалымҵзакәа ҳалахеит. Аҳәса реиҳагьы ахацәа роуп ишәарҭоу, рҳәон. Ахаҵа дхаҵоуп, аха аҳәса русоуп зынза ицәгьахаз. Абԥьар рыма ирымам ԥьоукы рхаҭақәа абԥьарра уны апозициахь ицеит. Илак-ԥакуаз /аибашьра цәгьоуп, зегь еицрылшазом/, иҟало аабап ҳәа иԥшыз ҳхацәа, ҳаблақәа еыԥныҳәак рхырбаалар ҳәа ишәозар акәхарын, шәааи анырҳәо, ҳанырҭаху ҳнеиуеит, аҭахара ҳацәшәазом рҳәагәышьон.

Аҭыԥантәи ҳгәылацәа, амцажәла ааиԥызшалоз, ҳаи

абаакәа, шәҳацхраа ҳәа шәарак ааатагылар узызнеишаз ҽеыԥхьаркит. Усмоу, зынза рцәаара узынахьыԥшуа ихәыцалазеит. Азнык азы иқәцны ицаз ҵьысшьеит. Схы сазцааит. Агәра згарц снаԥшы-ааԥшит. “Уажәыгьы ара шәыҟоума, азы иаго иеиԥш аҳәҳәабжьқәа шәмаҳазои’’ – ҳәа адыррақәа ҳауа ҳалагеит. Ажьыԥха иахәадмырԥшуа аҟәыцьма блаҟы-блацәеиԥш, Гагратәи ақырҵқәа цхлымуан. Егры ирны иҳалагьежьуаз нацәала иддырбон аԥсуаа ҳанхарҵақәа, ҳасас гәашәқәа, ҳамаза гәашәқәа, игәакырсҵоу ҳуадақәа, ҳакәытцарақәа. Уахыи-ени ицәазомызт, наныкьара рыман. Шьҭа наҟгьы изымцо, арахьгьы изымеиҭацуа зхәышҭаарақәа ирыҽҳәахаз рахь имоахыргон. Аҭаҳмадацәа, андуцәа, зысабицәа ззалымгацыз, еибашьра ицаз рыҵкәынцәа ишыр-хьыԥшыз изымцакәа инхаз ранацәа иаҳзылыԥхарыда ҳәа ажәоан ишацаԥшуа рбора гәашәқәа рыла иааҭалон. Аибашьцәа арҳәреи ақәылареи иазыҟазцоз аҭыԥантәи аҳәса ракәын. Иԥхашьазомызт. Атрибуна аҟнытә аапхьарак ианаԥхьо еиԥш рбыжьқәа ҳаракны ҽырҵуан: “Ара Қырҵтәылоуп анаҳҳәоз шәахҳәамгылалози, шәхала шәыхқәа шәфеит’’ – ҳәа…

Аинформациа ҵары зауз аибашьцәа аԥсуаа роонқәа рҟны ианнеилакь, ишәҭаху жәга ҳәа ишырԥылозгьы, рхы иамыхәо ирыпҟон, иршьуан, иреихсуан, ицару ҳәызбала ма жьхыла иқшон, ирыларцон, рыбаоқәа ԥырцәцәон. Ирымпыцашәаз аҳәсеи аҭыԥҳацәеи ишакәым ирызныҟәон. Рхаԥыцқәа ыцырхуан, ашәыта рҽартәаны ааха иадыргон. Убрыгьы азмырхакәа рыонқәа рбылуан, иршьыз абылтәы нрықәҭәаны иццышәыртәуан. Зықәра акыр инеихьаз ахацәеи аҳәсеи ирҭааиан, абԥьар зкыз рыҵкәынцәеи рмоҭацәеи рыхьзқәа ҳәо, ицәырыжәга ҳәа ирықәымчуа. Алаҳәақәа ихырхыз аԥацәа ааҳәны ран гәакьа аблақәа ҭыҟәшәаны ианырфо еиԥш, Гагратәи аԥсабара ангәыларшь ашьҭахь ауааԥсыра рахь

ииасхьан. Гагра ԥшза ацәа ахдырцәраахьан. Убри аоыза рԥеиԥшыртәырц акәын изҽыз иалаханы иҟаз. Анра аныҟәгара зеаԥсазтәхьаз, имышьҭабзиоуп ҳәа ныҳәара иргоз изусҵцәадаз, рҭаацәараҽы заҟаоы ыҟаз, хьызҳәала идырноуп ишырҭааиаз. Усоуп ишымоахыцыз Сабуа Арзамеҭ иԥшәма Ница Нарыкь-иԥха Кәркәнаа-Сабуа лахь:

– Ҳгәашә ишааҭалаз еиԥш ажьи алаҳаи рахь еихеит. Уи усгьы гарҭа амазма! Ԥьоукы аутра иҭалеит апатырԥьани анашеи ирзыҭрысуа. Ирфоз иашьҭадаз, аха зегьы ҽырххааиан, рцас шьапқәеи рнапы млашьқәеи рыла уаҳа ҵиаак аԥсы ҭалом уҳәаратәы аԥхасҭа ҟарцеит. Нас аоны иааоналеит. Автоматқәа сгәы иныцаркит Иуреи, Лиосики, Родики абаҟоу ҳәа. Аиҳабацәа аоыԥьагьы усгьы абԥьар ркын, аоны иабаҟаз, аха Родик ихьз анырҳәа снеилыԥсааит. Уи аонаҵаҟа, хә-минуҭк ахәҵалара ахьзалымшоз ацәаакыраҽы дхәыцацәахны дҳаман. Фатәқәак изналгон сҭаца, аха ааха дадыргахьан, афарахь дабаҟаз. Зхы аеҵәа касқәа акәыршаз аҵкәынцәа рыҽрыцәгьаны акәын ишсацәажәоз.

Ница Нарыкь-иԥха, аԥҳәыс бырг, аԥҳәыс гәыԥшқа ахшара еикәаҭәы лаазахьан. Анатоли Сабуа ақыҭа нхамоаҽы амацурақәа ныҟәигахьан. Лиосики Иуреи жәлар рфорум “Аидгылара’’ аҟны иааеыжәымцзакәа иеыжәын, аԥсарак рзымдырзо. Раҳәшьа дҭаацәаран, Анцәа ишиҳәара иҟан. Акызацәык ргәы еицазырхоз Родик иакәын.

Анатоли САБУА:

– Аирак азәы дузҳадкыломызт Родик. Аматематика даара ихшыо азцон. Ирейҳау ацараиурҭа дҭаларц аԥышәарақәа иҭиуан. Дшызҭамлазгьы, адкыларатә комиссиа аиҳабы аҳәара ҟаицеит, иҟалозар даеа знык

дҧышәшәа ҳәа. Аха Родик аррамаҵурахь иҧхьан, дцеит. Атанктә хәҭа дақәшәеит. Арҵарақәа анымоаҧыргоз дхәыҵалеит азы. Итанк аматор ыцәеит, дхәыҵахеит. Абри иахҟьаны ашәара ду изцәырҵит. Адырра сырҭан дахьышьҭаз ахәшәтәырҭаҷы снеит. Сизымдырзеит. Ахьшь иаоызаз, аирак ҳаиҵбы, иашьа санизымдыр исызхгомызт, сынцәыҵагылан сқьыз-қьызуа аҵәуара хсыртит. Сымала сыҽесзымшьит. Ари, зегьы ҳгәы иасит.

Родик дыззымдыруаз Гаграҭәык дыҟамзар ҟалап. Иҧшра, исахьа, иоура, иара игәыбылра. Иҭаацәара ихзызаауан. Рапхьа акы ихьыр ҳәа ишәон. Аҭаацәара даналала иеигәырҵьеит, ачара изыруит. Ихшара ҟалеит. Ичымазара шааиласуазгьы, рызегь ихылаҧшуан, хшыозышьҭра ирҭон, насгьы ламыс змаз аҧхәыс шьахә диднагалан азы даауан дыцәгьамкәа. Аибашьра иалагеит ҳәа идыруазма. Нанҳәа 14 ашьыжь Колхида азлагараҷы дцеит машьынала. Аацәак азна инеигаз аҵьықәреи имашьына ианааҭига, ари иазыууазеи, иуфарц азоума ҳәа ицәхасуа иалагеит ақырҭқәа. Изымдыруаз реиҧш иидырқәогьы ыҟан, аха аматҵәа ирхалахьаз дыднамырдырит. Имашьына ааиҵганы иара аконцлагер ақырҭуа школ дныонадырҧалеит. Иашьа Анатоли Арзамеҭ-иҧа ишиаҳаз еиҧш, дыршьуазаргьы дшәаны аагылашьа имазма дцеит. Ииулакгьы дааигеит аоны.

Дусиа /Тыкәа/ Паҷ-иҧҳа АНҚӘАБ:

– Исымаз афатәқәа анынҵәа, сабацоз, акы аасхәарц адәқьан аҟны сцеит. Сшәаҧырҳаҧуа схынҳәны санаауаз Сабуаа ргәашә сзахымсуа, шьҭахьгьы-ҧхьаҟагьы сзымцо саалахеит. Родик дҟьантазза изара оахыс деилыхны дгылоуп, оыцьа быцала исуан. Исуаз аапсеит. Ашәыта дадыргахьан, ашьа илжжуан. “Где братиа, не знаешь, тогда вот”, ҳәа иқшон. Исыздыруамызт чҳашьас иеиҭаз, ҟытыбжьык ихәылшәомызт…

Ница лажәақәа рыла иуҳәозар, аҧсы иаҵкысгьы хык ҳәа иаб ионы иара изын иконцлагьерхан, уа дыҟагәышьан, иабацоз уи иаламзар иҧшәмеи иани.

Хә-оык ахшаара ран. 11-оык амоҭацәа ранду Ница хашҭра лзақәмызт илзааргаз: аҧара, ахьыматәа, дара ирҵәахызшәа иаацәырыргон. Ажәак шылымҳәазгьы илдырҳәарц дыршәаны аҭзамц данырҟьон. Уыгьы дацәынханы дааиуан. Ус заҟантәы…

– Ижәга, ишәҭаху жәга ҳәа лзарақәа кны дышгылаз илымбацыз даҽа ҵьоукы ааит. Иргоз азмырхакәа апатреҵқәа иргәылалеит. Апатреҵ оежьқәа ирыднагап лгәахәын чак ахә ҳәа лцәа иадҵаны илымаз ахәышәмааҭгьы рылҭеит. Аха амца иалагылаз лыҵкәынцәеи убарҭ ажәытә патреҵқәеи лықәразын иреиҳаз хьанҭаран. Ѳ-патреҵкгьы аҭаҭын амцаркыгала ирыблит. Насоуп лара лычҳара анхыжжы:

– Ирымашәкузеи апатреҵқәа! Шәзыхшаз уаазами. Шәара шәеиҧш ақәыҧшцәа ишәнаҭозеи аибашьра? Сажәа шәхашәмыршҭын, зны шәысзызыроы, нас шәҭахызаргьы сышәшьы. Баша шәыхқәа ҭашәырхоит. Азнык азы ишанханы инеиҷаҧшы-ааиҷаҧшит. Аха илҳәаз иазызыроны ицар иаҵахазшәа иҧхьазаны илыгәҭасны агҷаора дыгҷарыжьит.

… Апатреҵ оежьқәа 37-тәи ашықәсқәа рзы Шьааиб Сабуа даныргозгьы хар змамыз аматәарқәа ргеит иара иаҧхьа. Акәадыр, аразынтә маҟақәа иаргьы дныбжьахәаша дыргеит. Шьааиб Сабуа ихьз ианалацәажәозаалакгьы Арзамеҭ ихәыҵқәа рыгәқәа хьаа-хьааua иазызыроуан. Дара ртәала ибылуан. Ирзымдыруаз ипатреҵ еимакны иахәаҧшлон, агәроа рыцызҳауан. Аамҭа акырза цеит. Ишааиуаз Сабуаа ираҳаит Шьааиб Сабуа ибаоқәа Абанск ақалақь, Абан ақыҭаҷы ишамадаз. Амоа иқәларц аҽеидкылара иалагеит ихоыкны. Напхгара азиуан Арзамеҭ иҧа Лиосик. Убас, 1987 шыкәса, ноиабр 27 рзы ааргаз

ибаԥқәа Хәаԥ ақыҭа, иабацәа рызқәаҭыԥ аҽы иамардеит. Аԥсҭәуацәа рыхәрақәа арҽыцит. “Уԥсҭәа еиҭоугаит’’ захьзыз ишаниазгьы, ганкала игәырҭынчгахеит. Бериеи Сталини ирҽыҵыршьхьаз абаԥқәа ҳазхара иҳазҵәуомызт. Еицәоу ҟамлааит, абаақәа шәеышәҟажа ҳәа дҳалагьежьуан Мирод Гәажәба. Ишыббо уи аҟны ҳааит. Сыҵкәынцәа схашҭит. Аҵара иҭалаз смоҭа с-Русҭам дааит, абԥьар шьҭихит. Сабацо акы ихьыр…

– Иббома исҵәырблыз апатреҭ ахҵәаха. Иара иашәа рыԥсышьа ҟалааит. Иҳажәызҵазгьы, иҳажәлазгьы. Шьааиб анышә днаҭаны ҳанаадәылҵуаз ирымсхыз ипатреҭ ауп. Иара иеиԥш, ипатреҭгьы амца ацрарҵеит. Аҳәҳәыҳәа дҵәуон Ница. Нас сшәыҳәоит ҳан, иаашәычҳа. Абриаҟара анышәхыжәга ҳаҕацәа рцасҳәа шәыешәырҕәҕәа, макьанагьы ҳазлашәаз ҳзалымҵзацт ҳәа ланхәа лылабжышқәа рыцқьо днылхагылеит Родик иԥшәма.

Шьааиб Сабуа

Аамҵа иаҽыҵнашьхьаз абаԥқәа хьанҭан,
Уи адгьыл аҽы иԥхомызт, ишазыхьҭац ихьҭан.

Абаԥқәа изрылҵуамызт, аԥсы ҷаԥшьон,
Абацәа рызқәаҭыԥ гәхьааганы еиԥхьыччон.

Атәым жәԥан аҵаҟа инхеит ишыԥшыз,
Иццышәха ишцахьазгьы, амԥа ишаԥшыз.

Шәышықәса абжа хьымзҕыла иҽаҳәан,
Иқәыԥсычҳаит абаԥқәа, иҽыхеит ишҽаҳаз.

Иргәаҟыз абаԥқәа, Аԥсны ишазхьуаз,
Иҵырхит аешьцәа, агәырԥа иархахьаз.

Иҽыхеит абаԥқәа. Аиаша иазԥшыз,
Харада, аԥьалда, хьымзҕыла ижыз.

Ирыцҳан нас абаԥқәа, ишрыцҳаз инхар,
Ма иалшон изаҳаз сабик дцыркьхар.

Ихәшәуп ҳәа иҵырхуаз ҵиаак мҕьацар,
Аҵҵра иаԥшьазгаз зыхьк еихәлабар.

Уи адгьыл иныҵахәыц заҟантә иаршахьаз,
Мши-ҵхи гәырԥала аԥсы еизнагахьаз.

– Шәгәы шәеаныз! – иныҵак, хәыҵхәыҭла акы аҳәон,
Абанскҭәи ажәԥан еҳәшьабжьушәа иҳәҳәон…

Ишсабыуаз мырԥашьакәа, Ишсабыуаз инхаз,
Ишаԥсыуаз ибжьамырзкәа Абанск ихаҳәхаз.

Иан лыхәреиԥш имҕьазакәа Абанск аанхон,
Гәнаҳа змамыз уи Адгьылгьы акәкәуҳәа иҳәҳәон…

Агазеҭ “Гагра’’, 1987 ш. Декабр 6.

ИЗУСҬЦӘАДАЗ "ТИАПАРАА"

Гагра ҳалҵны ҳанца. Ашьҭахьтәи амш мыждақәа рзоуп. “Ҳараз Чамагәуа ишьҭоуп, иуадақәа рыҟнытә уара уахь диаагар ҳҭахуп’’, – ҳәа Баснык-иԥа ҷкәынак дизынарышьҭит ахәлара иҽалакны. “Абас ианылашьцалакь, зегьы ирейҕьуп амԥаду ааԥцәаны, ишкол ала иааua амарда – мԥала, абри ԥадахьтәи ҳгәашә ала дысзааугар, усгьы ҳазлаԥшуеи, иахьынзауа сара дсыхьчоит’’, – ҳәа дишьҭит иааиз. Иара аухаҵәҟьа, азәы иԥба имыркыкәа диаргеит. Ҳара ҳашҭа ԥ-гәашәк амоуп,

акы – ҳасас гәашә. Уа инаркны абахә хыхьынза амҭа хәноит, уа инаркны махәҵак ҵоит аҧсарақәа рхәы ашҟа, уи “Альпиискаиа’’ ҳәа иашьҵоуп. Ладахьтәи ҳгәарабжьара хәыҷы, “игәаку, уаҭ илаҧш иҵамшәо’’ ҳәа ҳзыхгәырґьалозоуп. Уаантәгьы иахьуҵаху укылсуеит. Аҭнгьы, аҧсуа кәасқьа хәыҷыкоуп, аха ҭ-мардуанк амоуп. Ҳараз Чамагәуеи аҧшәмеи ашьҵахьтәи ашьҵаларҵаҷы рҽааҭнаркит. Уа иҧшааua иашьҵалаз азәы иакәымзар, ус иаармарианы улаҧш иҵашәазом. Ашә, ахырҵәы, ача, консеврқәак надкыланы уааныа ирзаазгоз абахә иаҵанхоз аерманқәа ааимҟьарак инақәыршәаны ирырҵалон. Ҳараз иҭнакра цәгьахеит. Ҭадахьтәи агәарабжьара агәра игаҵәеит. Ҽеишәа ишааныа игәахәзаап Басныкиҧа, амаҵурҵа аҟнытә фатәқәак рыҧханы ашьҵаларҵа данааҭнала Ҳараз Чамагәуа дцахьан. Ауадақәа зегьы еимидеит, аҭны ашьҵахь, аҧхьа, ауҵрахь, дыҟазам. Дуазыруа дшыҧшыз “агәашәмаза’’ даалагылеит дыччо. Убри инаркны ашацкыра ишааҵалалакь дҭагыланы уи “Абгызарамҭала’’ /ус хьзыс иеиҵеит Ҳараз/ ишкол аҽы дцаны, дыҧшыхәны дааuан. Дышгәыґ-гәыґуа азәы даниҽашәа сишьит ҳәа деиқәгәырҭо дшизыҧшу агәашә дааҵалон. Уи агәашә уахьынҵысуа аҧхьаҵәҟьа дынхон Шура Морозовскаиа. Лыбз убас ихәырбґьыцхеит, ақырҵуа гвардиаа ашҵа ианааҵалалакь, акырынтә иавылгаратәы. Лыварҽы инхоз Гена /Генули Очигава/ амилаҵеилыхыҭцәа имҭаҧыргоз ацәгьацәыфарақәа ихы рылаирхәзомызт. Занааҵла иҳаракыз невропотологын. Абҧьар имкит. Аха иааины иқәмақарны ицо ианалага, дсыҳәеит сыҭны, смазара, смашьына, зегьы шәара ишәҵәуп, акызаҵәык сызлабыҳәо, иауаны иҟалозар, мышкы зыхә ҳараку цәамаҵәақәак ырганы исыҟәыршәа, урҵ еидыскылахьеит ҳәа. Аха иаразнак “мап’’ иаҽасыршәит, уи аҭыза анапынҵа сышҧақәшаҳаҵхо, сара стәы ахьчара ансылымшо ҳәа. Гагра

ақырҵқәа рнапаҽы ишыҟазгьы иара дыҟәымҵыр амуит. “Сара сҳақьымуп, сеибашьыҭзам’’ ҳәа реиҳәеит. Ҭыҵьа иҧацәа /ахҧатәи, афбатәи акласскәа рҽы итәан, иҧшәма, ашьа илаиргылар иҵахымхеит, иқәигеит. Инаҭсан инхоз Уча Чарквиани, ма аирманы Маҵфеи рхы иацәшәон акәымзар, азәы иҧырхагамызт, адәахьыҟагьы иубазомызт. Аха Ҳ. Чамагәуа дымшәакәа ашҵа акәым, ауада ддәылҵыргьы иашамызт.

Дқырҵуаз ҵьыршьеит Баграт Басныкиҧа, дымшәадмырҳа, аҽенышьыбжьон рҧенҵьыр данааҵагыла. Убас деибыҵан, ихылҧа, имагәқәа, илахь зегьы ҵалаҳаны. Уара ухы уацәымшәеит, аха азәы духьыҧшын ҳусқәа урыцәгьар шалшо уазымхәыцзеи ҳәагьы иарҳәазаап. Ҳанбзаз, уара уҟоума ҳәа иааиртуаз агәашәала дааит. Иҧси-иҧси еихьымзо ирзеиҵеиҳәеит ирҧыхьашәаз ихы дамыхәо дшыршьуаз. Зынза иаапкны аиланхарҵаҽтәи ауадақәа ишрыҭнало, аҭнқәа шеимырдо. Ҽеишәа аицәажәаха рмазакәа “ари аҟәыд зжәуа ифаразоума!’’ – ҳәа иґьеҭыз бжьыцәгьак геит. Ҳгәыла Шура иҧылара дахьзеит. Аха ҧасатәиқәа реиҧш уи ахаҵа мариала дцомызт. Днеин ажәра иаҽыз аҟәыд хиршәҵит. Ҳараз шьыри ҟәыдк акәландыр ххыланы ҳәа аниҳәа, аҧшәма даагәыґны иҵеиҧсаз…

– Унапы уҭаха! – иавтоматгьы даахеит уи, Басныкиҧа дылбааны аҭны ашьҵахь данаавҵуаз.

– Ус зарҳәо абҧьарла еибыҵоу иоуп! Угәнаҳа рыҟәшәааит аҧсуаа шәшьы ҳәа шәаазышьҵыз. Уара азәы душьып ҳәа аха, зегьы узышьзом, уаргьы узшьуа дыҟоуп. Шәрыцҳасшьоит, шәрыцҳасшьа, шәқәыҧшцәоуп. Шура деилагазаап лгәыла дымшәазакәа ииҳәоз анлаҳа. Ақырҵуа ҵкәын дшанхазаап. Хынтә иеиҳабыз иблақәа дырхыҧшылон. Нас дҵааит, абанҵ акәытқәа зтәыда ҳәа.

– Иуҵахызар рызегьы га! – инапы неиҟьеит аҧшәма.

Иналаршә-ҭаларшәны ҭнатә кәытқәак анаасхәалакь

мышқәак акалаҭқәа инрыцакуа, иҳамаз аласымцозар, аамҭагьы сымамызт, зныкгьы кәҷышьк смаазацзт. Убри ашыҟәсан 23 кәҷышь, ихызхыз аҟәарҭ инаҭакны Олиа Ԥлиа-ԥҳа исызлалгеит. “Афатә иҟоу зегь бымоуп, инрымҭабы-ԥсалар, буҭрагьы иазеиҭьми ҳәа. Иахьаалгази лԥьабааи рзы сыԥхашьаны акгьы сзахымҳәааит акәымзар, исҭахзамкәа акәын сышрылаԥшуаз. Ѡбаҟа ҳшьапы иаҳцәаҭашәан, дара убарҭгьы ацәынхеит, рызегь хазынаха, рыгәчамақәа рҭысуа. Еихатәы еѡкаак рзыҟаҳҭан, убра иҭан. Ирԥеиԥшхоз здыруазшәа ԥыҭкгьы сшьхьан. Уахык аԥшәма Ҳараз диҳәазаап ирейҭьыу акы сшьуеит, алақәа ирыхәхар аиҳа ҳәа. Суҳәоит, ашьра сыҟәзар агьама сызбом. Сцаѡцәа аҭахара иаҷуп. Са сзын иуҳәоит акәымзар, уаргьы уи хааны иуфо уҭагылам ҳәа имузаап…

Шурагьы даарыцхраан акы аанмыжькәа жәохә инареиҳаны иҭаз рыхқәа аихала ихыцәҭәаны аатәаақәа инырҭаҭаны иманы дцазаап, уи иааиз ақырҭуа ҵкәын.

Аԥхыз лабҷаба:

– Ауха зынза цәамѡа смоуит Гарԥ. Уаха аҭых каххаа ианыҟоу, уара уеиқәыгәырѡо, шәкилометрак инареиҳаны гәаныла уныҟәо: уабраа, уқыҭа, уқалақь еимдо аҭкьыс шьапыла сцозҭгьы, амѡа харазаргьы ҟеҳ сҳәомызт ҳәа гәаҟрас ҳзыниахьаз зегьы абри сыҭхаҷ рееизыргама сҳәо, схы-сгәы ақәгәамҭуа сшыҟаз Мака даԥшит “сгәы акы иакит, сыԥсуеит, сгәы акит’’ ҳәа. Ахьышәҭҳәа сгылеит. Дгылеит лхаҭагьы. Лыԥсы лзеивыгом. Аԥшәмацәа ааҳарԥшып сҳәан, зны баагыла лҳәон. Данакзалакь, ных, исыргылап еицәоу акы салаԥшаанза шысҳәоз маҷк дааунашьҭит. Ашәара иахҟьны илызцәырнагазаап аха уи абаздыруаз.

Акыр ҳаиқәҟьашазаргьы, ашамҭазы маҷк ҳалацәаҟәа нҭааит. Ԥхызла ҳашҭа сынҭалахт. Аусура аҟнытә агәашә сшаалагылалакь, садырызшәа иҭрысны исԥылалоз ҳарбаҭь збеит ԥхызла. Ашьха қыҭа иаазаз, арбаҭьк сымбацшәа зыԥшзара ҵьасшьалоз. Абнатә ҳәыҳә аԥштәы акәын иамаз аҭыхәа. Иԥьасшьеит иахьсԥымлаз, “Акыр бымазар инҳалаԥсеи ҳәа ауми иуҳәарц иуҭаху”, – ҳәа сыбжьы анақәсыргалакь саԥсшәа еилызкаалоз, аҭыхәа нсеирханы, исызгәаазшәа, исмыхәаԥшзакәа аутра инҭашылахт. Амца амца акит. Унан, сҳәан сеибаҟьо азы снашьҭалеит, аха ҵәыцак азы сԥыхьамшәеит. Сытрысны сааԥшит… Ашара ҳаигәырҭьаны ҳгылан, узхара иузлыбаамдо Гарԥтәи аҳауа ҳналалеит…

***

– Суҳәоит, Ҳараз, ашкол ахь ацара уаҟәыцроуп. Абра ҳаѡнаршьыр иаҳа еиҭьуп, амѡа ушыҟәу урԥыхьашәар аиҳа. Ҳажәымҭа урыцәгьоит. Рацәак нымхеит ҳәа сгәы иаанагоит, ахаҟәиҭра ҳзааргоит уара. Нас изааны аԥсра ҳзаҷоугаларызеи! – игәы иҭаз иҳәарц иҭахызижьҭеи акыр ҵуан, инаигзеит убри аҷены Баснык иԥа.

– Умбои Иасон, уеилыскааueит. Аха ҽнак ашҭа санынҭамԥш, иауам, қырҭуа бираҟк ахадыргылар сҭахым.

– Абираҟ шԥахадмыргыло, “ақырҭуа школ’’, – ҳәа анырҭаргьы ауеит, рнапаҷы ҳаҟоуп ара изалымҵыз, нас угәы ишԥаанаго?! Ичҳатәыми, ҳаззыԥшу мааири!..

– Ақырҭуа бираҟ аԥсуа школ иахагыланы ианызбоу, сшыршьуа здыруазаргьы ақәжәаара сылшоит. Иубома сцаԥха, аѡнуҵҟалоуп сышхало. Нас ирҭахызаргьы алыбааха самразакәа сыршьааит, сырблааит.

Ҽеишәагьы ашацкыра иҵамлацызт. Усгьы ишеилаҳәаз акәын рыхқәа, шныҟәырҵоз. Агәашә дынҭыҵит. Баснык иԥагьы дынишьҭалеит.

– Уара уцазом, ҳабжьқәа азәы иумырҳан, сыԥсцәа сыманы суҳәоит, ԥыԥьа иаҳа ҳаицгәарҭоит. Сара ари амԥа сашьцылоуп, акы сшьапышьҭыбжьы сыргазом. Ихаҳәума, иҵлоума, имаґыума зегьы сыцхрааueит, зегьы срыхьчоит.

Уаҳа иалимыршеит, дирхынҳәит, иара дцеит. Ари ажәеизатәи ашьыжь азоуп. Жәеиза шықәса изаԥызан Чамагәуа Ҳараз. Ҽнак ашкол дагхар уи уаґаимшхаран иара изы. Аҵатәхәқәа ианрылгалакь, ирҵаԥцәагьы иҵаԥцәагьы рыԥныҟаԥқәа ицахьеит, иара ахәлара иааиманакуа акәын аԥныҟа дышгәарлоз. Амԥа ааԥцәаны аихамԥаҽы даннеилакь, еиҵа дааҳәын днагәыдыԥшылон. Илаԥш, игәыбылра. Ипатриотизмра иԥсы накәршаны, хыбаарыла дшазыҟоу иԥны ашә ааиртуан.

– Уҽушьуама нас, Ҳараз. Са исыздыруам. Анцәа иԥьшьоуп иҟаҵоуп, икашьыруп, ирхиоуп, – даацәажәон иԥшәма Галина Семион-иԥҳа Барцыц. Лхаҭагьы дырҵаԥын. Ибзианы илдыруан ашколтә ԥсҭазаара, аҭакԥхыԥәра. Адиректор инапынҵа, уи ҵыхәаԥҵәара шамам, аха Ҳараз Чамагәуеи Борис Кьехьериԥеи реиԥш азәы ишкол дзаҽыԥсааuамызт.

– Ее, ибдыруама уа заҟа агыу. Жәашыԥәсаҟа сеиҵазҭгьы, ма изласырԥшзо мчык сымазҭгьы. Бнаԥшы-ааԥши егьырҭ ашколԥәа рахь. Бнеии ақырҭԥәа ртәаҽы. Аматәарԥәа рызнагара мацара акгьы ахәазом. Узҭагылоу аамҭа ақәҽнаҭуазароуп жәларык рхәыҵԥәа аҵара ахьыдурҵо. Уахь анеира агәаҳәара рнаҭартә иеиԥәшәазароуп. Уаԥсуоуп, иаԥсыуа школуп мацарала азәгьы дузнагазом! – икараха иааиз ауаԥы ҵынч аԥсшьаха ихы еиҵомызт…

…Ҳараз Чамагәуа иаара аамҭа дахыԥеит. Шьыбжьонгьы хыҵит, аха дыҟам. Ауадахьгьы дзымнеикәа, амлагьы ихашҭны аԥ-гәашәк дрыбжьан. Ари амш даара иҽԥкыз мшын. Амилаҭтә гвардиа рыр

колоннала иԥеиуан. Иҟалалакь ҟалааит ҳәа аҽыҵәахра даҟәыҵит. Гәыԥԥык ҳгәара иҵалазаап. Гәыли лхы Мурман иниԥәлкын аҳәара илҭеит унеи игәнаҳара цәгьоуп, уицхраа ҳәа. Уи ақырҭбызшәа зыхьзаны, зхы-згәы ахшәаны зышкол казыжьхьаз дреиуан, ақырҭшәагьы ԥыҭк еиликааuан. Аха Мурман иԥшәма илеиҳәеит; “Убри аҵыхәа ԥҵәа, дарбан ирыцҳабшьо’’, – ҳәа. Иара иакәзар, аа Мурман, усыцхраа ҳәа зныкгьы иенавакны дкылԥшлон. Убасоуп абри аҽыԥгьы ишыҟеиҵаз. “Иахьак зынза амца адыркуеит. Ҳараз агәаҟ са сҽы дахьыҟам еиґьзаргьы ҟалап. Издыруада, ара иахьеиґьыз хыҵәахырҭак иԥшаазар’’, – ҳәа днышьҭахәыцуа, ихы зқәикра изымдыруа дшылеиԥеиуаз гәыԥԥык “иҵааит’’. Ԥасатәиԥәак реиԥш идымхалазеит, амилициахь дыргеит. Игәҭасны КПЗ дныԥнадырԥалеит. “Уажәшьҭа иаажәго иныԥнагаланы, нас излеиԥәшәырхаша шәнашьҭало акәымкәа “Оԥҭомберис ԥәча’’! Все!, – иҳәеит амилициа аформа зышәны иааԥнашылаз ахаҵа ԥардаԥ. “Октиабртәи амԥа’’ – ари иаанагоз Гагрыԥшьтәи аиԥхаа акәын. Усҟан уа илаганы абылтәы нрыԥәҭәаны ирбылахьаз азәырԥы ыҟан. Баснык-иԥа знапы данырҵаз милиция ҵкәынак дааԥнашылеит. “Иужәлоузеи? – диазҵааит. – Сичинаа /Баснык-иԥа/ аҭак ҟаиҵеит аарлаҳәа. Родик Сиԥинаа дудыруама?’’ – диазҵааит. “Ааи’’ ма “мап’’ рыуа уи аамҭазы ихәшәыз абеидыргәышьоз. Избеит аиаша иҳәарԥ: “Сашьа иԥа иоуп!’’ “…Сара Родик иашьас дҟаҵаны дсымоуп, уеиԥәырхоуп, аиҭныԥсахларазы уанысҵоит. Уажәы аԥныҟа узгоит машьынала’’, – иҳәан иаԥьал дахырԥаны аԥныҟа дааигеит. Аха дахьааиз ҵынчрак имамызт. Ҳараз игәы дыҵан. Усҟан Ҳараз чарҳәара изуны, ашкол ахь инеира инаԥәыршәны изыԥшыз даашьҭырхын дышиашаз рыштаб ахь дыргеит. Иҵәыҵлашьҵаз ауадахь дыршәны даныԥнарҵоз ашә илажьыз ахаҵа днеихҟьашан дҵәыҵаххны анаԥстәи

аҭзамц аҽыҿнза днеит, аха дкамҳаит, иҽеникылеит. Ҩыцьа амилициацәа ааҩнаххын, икажьыз ижәҩаҟәа нҭарсны икны дырҳәазо ашә данынхыргоз ауп данидырыз, Купалба Алиоша рыцҳа иакәын. /Усҟан дыздыргоз аахаҟәа изхымгакәа аибашьра ашьҭахь иԥсҭазаара далҵит/. Ашьа иҽашәны, “Алиоша уоума, угәнаҳара рзымгааит?” – иҳәан Ҳараз ихы кны дааҩналеит. Ишә адыркит иныҵаршәны. Алашара ахьадыркуаз изымԥшааит. Амшқәа шыԥхаразгьы дҵаакызшәа ибеит. Ахьҭа илсит. Алиоша исахьа дамҽханакын зынзагьы дызмыцәеит. Аҵых агәазы ԥшьаала ишьҭыҵуаз бжьык даанарԥшит: “Ахәрашәа”. Деиҵьны дзыҟәтәаз амҭәы цәарҭаҷәы ҕәаса даныууааны дгылеит. Шәышыҟәса ирҭазоз иуаажәлар ибазшәа дҟалеит. Дгыланы аҭзамцқәа ишьышьуан. Баграт Багаҭелиа!. Аҭзамцоуп ирыбжьоу, аха хыхь иҩаҳаракны кылаара хәыҷык амоуп. Ҳараз аҷәыгҕәаса дныҟәгылан, иԥьышә надикылан: “Баграт, умшәан, саргьы ара сыҟоуп”, – ҳәа адырга ииҭеит. Илкаԥамҭаз ашә аатит. “Тиапа” дааҩналеит. Аха уи дидыруа дыҟамызт, арматәа ишәырҵахьан, автоматгьы иҟәнын. “Ахаҵаԥшра” ишьҭдырххьан. Тиапа… Ашкол аҟнытә агазеҭ ахь ҳаиаргахьан. Уи аҽны ҩыызцәа аасыхҭашәан уахь сцеит. Аҵатәхәқәа цон. Абарҵа ибжьаланы иааиуаз Ҳараз Ҳаҵьараҭ-иԥа аԥсшәа аасеиҳәан, ҳгазеҭ аҭыҵра еиҭагьы исыдныҳәало икабинет ахь снаиԥхьеит. Ашәгьы дамыскәа дааҩналеит жәахаҟа шыҟәса иреиҳамыз, амала ашә изкылымсуа изцыз ҵкәынак. Иҽы азна фатәык ҭан, джаҳәон, иҵьыба булкакгьы ҭыҳәҳәон. Ҳараз аччара далагеит. – Иааугама удокументқәа, ииаг арахь. Сцар ҟаломаҳәагьы дымҵааит, аҭакгьы дазымԥшит. Иаԥхьа иныҟәиҵан, дындәылҵит. Ҵаҩык икьаҽ аԥшь еиқәа иавҵны дибар, ҳаи абаа иухьзеи ҳәа даанкыланы илабжьалоз. Ҳараз сара иахьсаҳауа азы дазрыцҳаишьазаап акгьы иеимҳәеит.

– Ари аԥшьбатәи ашкол дҭан, Кациа данимыхәа дҭицеит. Дыбгәалашәозар иеиҳабгьы ус данҭица ара ашкол далсыргахьан. Ишыббо сгәарҭеит, – дсыдыскылеит.

– Иаадыруа иашьа иакәзар, иуадаҩу ҵаҩуп, ҳара ҳатәқәагьы “аԥьмақәа” рылоуп, шәгәы рфалар?!

Уи азоуми дызҭицаз, аха убас дсыҳәеит, амца ахысааит дсыцәрыцҳашьеит. Насгьы нахьхьы далгаргьы. Ара дҭазаргьы, уаҵәы Гаграа ҳауп дназлагыло. Сырҵаҩцәа мыждақәагьы иудукылада ҳәа, аҽыԥныҳәа садыргаларгьы ҳанивагылашәа классқәак дҳазрылыргар, ма ПТУ ахь дҳашьҭып, – иҳәеит, имгәлыҿра дахыччо. “Мҩамш уанылааит” ҳәа ицаҩцәа бзиаҟәа реиԥш, атестат наиҭаны днаиқәныҳәаны зхатәымҩа инаниҵаз, астадион аԥхьа инхоз Лолуа Тамаз иакәын ари. “Тиапа” ҳәа хьызшьараны ҳашкол аҽы ирҭан, иара ус Тамаз рхашҭхьан. Убри иоуп Ҳараз Чамгәуа дахьҭакыз, раԥхьатәи “сасыс” иҭааз…

Аҩналахагьы имазакәа, еиқәа иаавихыз алаба хҵәаха, алаба хпыҿ ала Ҳараз ихы дасит. Иблақәа ацыԥхь нрыҵыддит. Даҽазнык дыҟшарц иҽанааиха. Адәыҟәҵара дахьымыгзакәа диазҵааит, уара, Ҭамаз уакәзами ҳәа.

– Уара узын сара шьҭа сагьҭамазым, сагьтиапам, – ҳәа аҭак ҟаиҵеит.

– Аферым, уашьагьы Кациа данҭица сышкол далсыргеит. Аморфҟаҵара ҵыхәа анизԥымҵәа иара дахәхеит. Уаргьы амҩа бзиа алухит, уҩны ашә шуцәакуа уасҳәоит. Усҟан уаҳа дикьымскәа дцеит. Палачс /ԥшаҩыс/ ирымаз “Тиапа” иакәын.

– Аҭыԥантәи ақырҵқәа ҳазҭадмыргылацзи, уи сара сеиҳагьы баргьы иббарҭан, аха уи акәзамызт сара иԥьасшьоз, схы абас алазара амоуп ҳәа сыҟамызт, ари Ҳараз иҽцәажәараан раԥхьатәи иҳәоу ауп. Нас ицәажәара иациҵеит:

– Аҧсра иаҟәшәо ацхыраара рыҭаразы аҟыҭа ҳакреилаҵаразы ҿыцшәҿыкҟа /усҟан ус ирацәаҿын/ ҳахьзҟәа, ҳажәлаҟәа, ҳадресҟәагьы ануп, ҵьара аҧсыуак иҿны анеимырдоз ирҧыхьашәазаап, убри ала аусҟәа руан. Ахҧатәи арота акомандирс иҟарҵаз сколлега, арҵаҿы агыруа Вахтанг Горозиа дааҿналеит иркәаталеиуа икны.

– Изусҵцәада абарҵ. Абарҵ раҟарагьы шәаҳҿагылома, ыы? – сҟьышә иҭеикшарц иныҟәирххит, аха иасымразеит, сгылеит. Идәыҟәиҵар саргьы ҭаҷкәымк исҭаҵәҟьап ҳәа сгәы иҭаскит. Иара дыччон, хаарак аҵазамкәа.

– Вахтанг, ари иуку зызку абри ауп, аха шәааныгылар ара иану раҟара закәыхи уара, кавказаа шәшьапҟәа рыла шәыкнарҳауеит. Абра иану раҟарагьы аҭахзам шәхы шәаназымхәыц. Иугәаларшәеи уҵаҿцәеи сҵаҿцәеи анеиҿоуҟша, уҵаҿцәа ашәыта ирҿатәаз. Усҟангьы изырҟәҧаз уара уоуп, аха ирылаз умбеи, убасоуп уажәгьы. Егьараан сугәалашәап. Сара сушьит ҳәа аҧсуаа зегьы узшьзом. Аҧсны инхо жәантә еиҳаны аокеанҟәа рнаҿсан иҟоуп. Баша аҟәыҧшцәа рхәышҵаарақәа шәрылгоит, аиҳаракгьы аҭыҧантәиқәа, абра инҳархаз шәыуаажәлар.

– Ууасиаҭ усырҳәеит, акыргьы сузызыроит. Иазхоуп! Иубома, иузыҧшу, абри ауп, лахьхьи аҧсҭаҿы!

– Октомбрис ҟәча аҿгьы сшьы, уҭахызаргьы абра, аха уара ара ушалҵуа узбап. Иацы урҵаҿын. Иахьа уеибашьҿуп. Абҵьар зкым абри аҟьаад алагьы духәаеырц улшоит.

– Сара снапы уамыркыкәа узшьуа ыҟоуп. Аҧсны зегь ҭаҳарцәуеит,иахрыцкьоит. Иуҭахызар ашәанцәеи уареи шәеиҭнысыҧсахлоит, уиас уахь, ҧыҵк уфап. Зегьы акоуп уахь иҟоугьы абри ауп ирзыҧшу, иҳәан – иавтомат Ҳараз инихәлаирххит.

– Ашәанцәеи сареи ҳаиҭныҧсахлара аиҳа аҳәаҟәеи

сареи ҳаиҭныҧсахла. Аҳәангьы узацыстоит, – аниҳәа Ҳараз Горозиа Вахтанг иавтомат наганы акәакь игҿаиргылеит. – Иулшаҵәҟьома, ус аҟаҵара аиҭныҧсахлара знапы ианыу Бганба Заур иоуп. Даҟәшаҳаҭхару, аҭагылазаашьа усҵоит телефонла уиацәажәаратәы.

– Сара сакәшаҳаҭханы, схы иаҭәашьаны ателефон сасызҵгьы, иара мап ацәикуамызт. Сҵак дазыҧшуа дышоҿагьежьуаз, аууҳәа еилалеит акоридор аҿы. Икны иааргаз аҧсуа ҷкәынак милициак диҿасны дихәахәазаап, “скораиа, скораиа’’, – ҳәа абжьқәа цәгьахеит. Убарҵ ашәымҵақәа Вахтанг Ҳараз диҧырнагеит…

***

Акомандир Вахтанг Горозиа баша ихырхәаны аҧсшәа ҳазҳәалоз ирацәоуп ҳакәша-мыкәша ирҿиахьаз ашҳамыркрақәа. 1991 ш. цәыббра анҵәамҵазоуп. Ҳараз Чамагәуа ҳгазеҵ ахь ателефон дасны, ҳредактор Ҧлиаҧҳаи иареи еицәажәон:

– Убра жәлар рҵара аҟәшаҿы асааҭ жәаҿа рзы гәыҧҿык сҵаҿцәа рус иахәаҧшраны иҟоуп, даҽакы ркәаҳахт. Дара инхәыҵакноуп ишырҵаху, аха Белла дыбзынашьҭуазар днашьҭы, – иҳәеит Ҳараз.

Сааҭыбжак инеиҳаны ишагызгьы иаразнак сдәылҵит. Рметодкабинет иамкуа еизахьан, ҭыҧ ҭацәыкгьы уҧыхьамшәо. Рызегь қырҵцәан, Гечрыҧшь аганахь иҟаз ақырҵуа школқәа рхаҭарнакцәа раҧхьа инаргыланы. Аҵара аҟәша аиҳабы сбара ҵьеишьеит, аха акыр шәҭахызма, уажәы аилатәара ҳамоуп ҳәа абжьааҧнеиҧш акгьы изымҳәеит. Амала ишилҟьаз збеит, шәара шәҿынзагьы ирҳәану аанарго ижәҿахырқәа ааирҵысит. Дагьаа-ҿаҳаҿасит, адырреи

аҽабызшәа бзиеи рыла зегь хызԥарц зылшалоз Бичико Артиом-иԥа Чакабериа. Акультура азын иоуҳәараны иҟахзеи, аҭыԥ лышәҭа аанарго даашаҟь-шаҟьеит дынрылаԥшын.

– Ҳараз Чамагәуа ида зегь ааихьеит. Иара дыццакзом. Ҳара ҳауп аус змам. Ари акгьы ҳанамҳәазои! – еишьклаԥшуаз иблақәа иҵегьы рԥеиҽаршьит Кешелава сахьибаз азыноуп изиҳәо, Ҳараз, дагымхазацт. Асаатҭ жәеиза инҭанаршәеит, шәымҭакгьы дагымхакәа иаргьы даԥоналеит. Аха Ҳараз еилатәаз аԥсшәа раҳәара иеиразом, уагхеит, нас уҵԥоцәа ираҳҳәараны иҟоузеи ҳәа аихәлаҕыҕра далагеит.

– Нодар, шәарҭ уаҵәгьы даҽеак еилашәкәаҳауеит. Шәаха ҳамаҵәҟьам аиаша уасҳәоит. Ақырҭуа школ иҭоу шәҵԥоцәа аибашьроуп иззыҟашәҵо, аҵара дырҵара акәзам, – Ҳараз ибжьы ҭигеит, иԥсгьы еибакит. Ҭакс иеиҭарыз анизымдыр дгылеит Кешелава. Раанкыларазын Чакабериа иаразнак диасит аартрахь. Аха Н. Кешелава иеизеиқәымкуа дыҟрымҿрымуан.

Абас иҟан ахҭыс: амшын аҭалара аамҭа миасыцызт. Амшқәа кахха еилган. Аиҳабыратә класс аҽы итәаз гәыԥԥык аԥсуа ҵԥоцәа, мшынҭалара ҳәа инеит шьыбжьоншьҭахь. Амшын инҭаланы рааҭыҵымҭаз, аԥсшәаҟәа раҳәо иаарыдгылеит ақырҭуа школ иҭаз дара рыҟәлацәа. – Рыкласс анапхгаԥы Вахтанг Горозиа дрыцын. Аҷкәынцәа еилазгалазгьы иара иоуп. Уи ашьҭахь ицәырҵит аиаша.

– Ари ҳара ҳамшыноуп, ара Қырҵтәылоуп! – абас далагеит иԥорылҳәҳәоз аҷкәын.

– Еицҳазхоит, умбои аха ара Аԥсынтәылоуп, – аԥсуа ҵԥоцәа рыбжьқәа неиларыԥсеит. Уи акәхеит, рԥеиларҳәеит. Иахьԥхьакырҵаз еицынаскьеит, ақырҭцәа аҳәара злаҟарҵаз ала, Вахтанггьы дрыцуп. Уи аԥсуа ҽар рцәахыхра даҽуп тәымԥьарантә иааз

иаҕацәа ракәызшәа. Иҷкәынцәа рахьынтә азәы дыԥшеит. Еилалеит. Хыԥхьазарала ҳара ҳатәҟәа ԥынтә ишеиҵазгьы, ашәыта иарганы ирыпҟеит, Горозиа шәаангыла ус ззеибауа шәакәым ҳәа ажәак рыҟәимҵеит. Ари Вахтанг Горозиа ихьымзԥишьеит. Аухаҵәҟьа “адомбеи’’ алхны, иҟамыз-ианымыз ала еиҽартәны ашшыԥхьыз рԥоит. Руак наганы Чакабериа иаԥхьа иҟәырҵеит “Чака’’ амхны “Бериа’’ ааныжь, убри ауп уара иунаало ҳәа Олиа Ԥлиа-ԥҳа ианиалҳәоз лара аметод кабинет деиҳабын, аԥсуа бызшәеи алитературеи ринспекторс дыҟан. Дымшәа-дмырҳа ииашам анрыҵылхлакь, жәаԥык аԥшьагьаҭқәа драԥсуа изеиԥшраҟәоу рҽаҽы иралҳәалон. Чакабериа даақәгылан аинформациа ҟаиҵеит, еихаҳа-еиҵаҳа ирԥыз ашшыԥхьыз дырзаԥхьеит. Нас сара ихы аасыҟәикит. “Барциц, это не длиа печати’’ – ҳәа

– Да. Пока длиа себиа! – сҳәан сыблакнот ианыстԥон иԥкааua.

Ахцәажәаразы иаразнак ажәа игеит Кешелава. Аҭаацәара зынзагьы дырзызырԥорцгьы иҭахымхеит. Ҳараз Чамагәуа диҟәымчны дцәажәон.

– Даанышәкыл абыржәыҵәҟьа! – арҵәаа дрылаҳәҳәеит Ҳараз Чамагәуа. Инеилаԥшы-ааиалԥшит. Горозиа дҟаԥшьза деицралеит, иблақәа илахь аҽы икылсуама уҳәаратәы.

– Раԥхьа ажәа сара исышәҭа, ахәыҷқәа зтәу сара соуп! Вахтанг дрыцын ҳәа ансаҳа издырит хаирк аҽы ишкылимгоз. Вахтанги Нодари, Қарҭынтә екскурсиа ҳәа хьзыс иаҭаны иаажәгоз Бзыԥҭа ианаалала абгызара аԥштәы змоу шәбираҟқәа аԥенҵьыр икылырҳәҳәаны “Это Грузиа’’ ҳәа анҽырҭуаз, угьы Ҳараз иоума изхароу. Қарҭаа рыпап иморфинистцәа лаганы Ԥсоу азиас иԥшьараны дызхыҟази, убрыгьы зхароу сԥоцәа ракәу, уареи шәԥызцәеи ракәу. Горозиа ирҵԥора дамхтәуп! Саргьы издыруеит азакәан. Азинхьчаратә органқәа

рхаҭарнакцәа, аҟәантә иахәҭоу ауаа аӷәҳаршәоит. Сара ус инсыжьзом. Ари азлагараҽы иузбо усзам. Арахь шәаала сҭаацәара, – иҳәан Ҳараз дындәылҵит. Агәырӷьҳәа инишьҭалеит аԥсуа школ аҭаацәара, акомитет иалаз. Саргьы сыблакнот неикәаԥсаны оҽынасхеит. “Барциц, это не для печати”, – ашә аҽы сназааныза еиҭагьы инсышьҭеиҳәеит Чакабериа.

– Все зависит от Вас! – уаҳа акгьы ацымҵакәа сындәылҵны сцеит…

Акгьы шырзалымгоз иазнархәыцзар акәхап, уа ишьҭадырцәеит зегьы. Ҳараз Чамагәуа аҵаҳәарҭаҽы дыҟоуп, милаҭ деилиҟәшәомызт. Хәыҷыжәлар зегьы иԥси идырреи рыҵаиршәуан. Амцҳәара иаҽын Аԥсны иахьынзаҟазгьы. Қарҭ иахьнеизгьы уоуп иахьыҟоу зыԥсҟәа ҭоугьы, Чакабериа иеиԥш зыԥсҭазаара иалҵхьоугьы…

ИХАШҬШЬА РЫМАЗМА ЕНВЕР ҚАПБА!

…Аибашьра ианалага раԥхьатәи ашәымҭаӷәа ирҭагзаны аҭыԥантәи аӷырҭӷәа ишәа-иза ишьаӷәдыргылахьан изыӷәныҟәашаз амоаӷәа. Актәи аплан аҽы идыргылеит жәоахкыла еснагь иалырхуаз ауаажәларратә усзуоцәа рыҭҟәара. Апартиа амч анамаз инаркны, Аԥсны анҭыцгьы еицырдыруаз, ҳаҭыргьы змаз, заԥсуара аныҟәгарала иҳаракыз, уи иаҵанакуаз здыруаз рыла напы адыркхьан. Рылаԥш дыҵаркхьан Қапба Енвер Ерасҭа-иԥа. “”Аамҭа бзиаӷәа’’ раангьы ҳәа зызбахә ҳамоу ахаангьы напы иларкхьан, аха баша акгьы рзаамырԥшыкәа рхы ахьдырԥхашьаз агәаҕгьы усҟан иацырҵахьан.

Зегьы реиҳагьы иузхымгоз рыҭҟәашьоуп. Иҭакны иҭрыжьхьаз, аноркомания зхы абоолаша шьаӷәнарҟьахьаз, иҳаҭырдаз, ҭакреи-ҭыжьреи зӷәыԥшра архахьаз, зны-зынлагьы ҳара ҳӷәыԥшцәа моахызҟьо, моу дара ируз ацәгьара изхаразам иныреыҵганы, рыгәҭакы лаша иацәуааразтәуаз роуп уаа дызмыхәоз. Егри Ԥсоуи рыбжьара бзарак ҟазымҵацыз, автоматӷәа дыркны инарышьҭуан. Раԥхьа иргыланы рконцлагьерӷәа рахь ирнадыргон, идыркшон, ирыладырхәмаруан.

Нанҳәа жәиԥшь инаркны Колхида игылаз ақырҭцәа рпозициа аԥхьа иниасырц иалагаз аԥсуак диарыжьуамызт. Рмашьынақәа аарыҵганы ақырҭуа школ иныонадыргылон, цәгьарас иҟарҵаз ҳәа акы ыҟазамкәа, арахь акгьы рзаамырԥшуа…

Иахьаԥсуаз азын мацара урҭ ус ирышьҭахышәозар, Қапба Енвер иеиԥш иҟаз дырхашҭуазма! Ионы ҭынчрамызт. Уа иҟан: Ахра Қапба, Бесик Адлеиба, Енвер Қапба иԥацәа Ҭемыри /Темур/ Нурии. Ирбон Аԥсны иақәлаз шыӷәсыла иешазыҟеиҵахьаз, мариала ишьҭахьҟа дшымхынҳәуаз, аибашьра аешарҭбааузаз. Аҷкәынцәа Гагра ааныжьны зхы згахьаз реиԥш ицоз ракәмызт. Ганк иавагылоз ракәмызт. Рхыӷәкы рдыруан. Иԥшын:

Ацәгьоуцәа ирышьҭазшәоуп агәашә еимжәааны ишааҭашылаз. Раԥхьа дгылан “еицырдыруаз’’ Лолуа Тиапа. Аԥшьбатәи ашкол данҭырца, суҳәоит сыԥсы ҽых, срыцҳауп, сгазара сахҭнумҟьан ҳәа Ҳараз Чамагәуа иашьапкуаз Гагра астадион аԥхьа инхоз, ҳашкол аушьҭымҭа, астадион аҽы ианеилалагьы “”зфырхаҵара’’ аазырԥшхьаз, уи азын Анцәа иишаз.

Е.Е. ҚАПБА:

– Сгәы рахәымызт. Усгьы ҳшеилаҳәаз акәын ҳшышьҭалоз. Раԥхьа дааоналеит ҵкәына палтыҟсак, иааицны, “Тиапа’’ иоуп рҳәеит ашьҭахь излеилыскааз ала.

– Вставай! – ҳәа ибжьы ҭицеит, уан ҳәагьы дыцәҳаит. Саргьы аҭак исҵеит, иара убасҵәкьа, усгьы ҳаршьуеит ҟасҵеит. Абҵьарқәа ҳгәыҵакны ҳдәылыргеит. Бесик Адлеиба ишьапы шыхтыз дыргеит, ишьаҵаха иамразакәа. Ҵьара акы сызрыхәозар ҳәа дкылххы дааиуан Аркади Ҧасаниа рыцҳа. Иаразнак иазҵааит: уара узусҵада?

– Сара саҧсуоуп! – иҳәеит дааиҵамхазакәа.

– Ҳаузааиуеит! – ниаҵаркит, нас раҧхьа иззааиз ҳахь ииаҳәын аҿкәынцәагьы саргьы ашҵа ҳанҵыргеит. Сара сышиашаз хадас ирымаз Бадри Ҧирцхелиани иҽы снаргеит. Ишьапы хтын, астол иқәцаны ибыҷуа дтәан. Саниба, ихы ҿыышҵихит:

– Апартизантә гәыҧ аиҽкааароуп шьҭа иузаанхаз, ыы? – даасыхәаҧшит иблаҟәа ҭархәыланы, исымбацыз, сыззымдыруаз азәы иакәызшәа. Аҭак анашьҭыха смазакәа ателефон абжьы геит. Иааҟәихит. Ишьапы астол ишыҟәыз. Абри аҟьаад еиҧш дышкәакәахеит. Дҽаҳа-ҽасуа ҭаккәак ҟаиҵашәа иуит:

– Мап, мап, сара схыҟәкы хада атеррактқәа раанкылареи раҧырҟәҟәареи роуп. Иуҳәо закәызеи иацтәи сҿыза. Ус шҧаизызуа…

Ари аицәажәара шьаҭас иамаз Енвер Ерасҵа-иҧа ибзиазаны еиликаауан. Енвер Қапба Қырҵтәыла жәлар рдепутатс даныҟаз инаркны, дзакәыз изымдыруа дыҟамызт. Дизымдырзозшәоуп дышидикылазгьы. Ацәгьара згәы иҭоу зынза длаҟәхазозаап. Ишьапы астол иахьыҟәыз акәын Қапба изхымгоз.

– Уҭахызар аҭаҭын уасырхап!

– Уаҿцас исуҭар сзамыхарызеи?

– Бодишьи ботоно! – саҭоумҵан ҳаҭыр зқәу – иҳәан ишьапгьы астол илыбааигеит. Насоуп аҭаҭын ҟаҵа имихырц Қапба инапы аҽанынаирха. Иҟалаз уи ауп. Енвер Қапба иҿоны зеиизганы иҟаз аҿкәынцәеи ирыҟәымчуа ишыргаз ала али-ҧси рыбжьара адырра

иоуит Бзыҧҭатәи афронт ахыхьчара еиҽкааҿыс иҟаз, аиҵныҧсахлара аус знапы ианыз Заур Рамшьыхә-иҧа Бганба. Гогиа Рамини Бадри Ҧирцхелиании адырра риҵеит, аҿкәынцәа хәыцк анрылшәа, нацәак анҵысы аҧсҭа иҵанхо Бадри Ҧирцхелиани иашьа, рҭаацәара Бзыҧҭатәи архьшәашәагахь ишнанаго ҳәа.

– Сара иахьа ожәраанзагьы сазхәыцуеит. Исыздыруам излаиаҳаз. Иара иоуп акәымзар аҿкәынцәагьы саргьы ҳабаҿ ҷацқәа ахьыҟазааузаз Анцәа идырп, – иҳәеит Енвер Қапба. Гогиа Рамин ишьаҵаҟәа Беслан Адлеиба ишьеиҵеит. Аҿкәынцәа ирывагьежьуа еиқәдырхеит, машьынала аҿныҟа иргеит. Абас ала изымшьышаз махәы иаҵәак рзылаҟәын аҿнынза ииаит.

Аделаида ҚАПБА:

“Енвер амашьына дааҭыҵит. Акыр шыҟәса абахҭа иҵакыз иеиҧш ибҷа еиҵихырц дҿеихеит. Аха иауамызт. Дгылан деиҵьны. Нас иҿкәынцәа қырҭуа ргылаҿык ицхыраарала Урыстәыла аганахь ииаргеит ирулакь. Аха уаҟа сааҭкгьы ииаанымгылакәа мшынла Гәдоуҭаҟа ииасит’’.

Автор лажәаҟәа:

Ҧыҵк аацхьан еиҧш, Енвер Қапба адырра ирҵеит уҿкәынцәа Мрагыларатәи афронт аҽы еибашьуеит ҳәа. Аҧсны аиааира агеит ҳәа иарҳәазар аҟара игәы шьҭнахит. Рыуа иалшәхуазеи сҧацәа ҳәа зҵаарак рыдымгалакәа рхала ашьамҿа иахьанылаз зпатриотизмра еицамкуаз акоммунист иҽы арҷҷәеит, даҽа еаҧарак дызҳаит. Бесик Адлеиба иакәзар, аибашьра зегьы дагәылсит.

Енвер Қапба иан леиҧш ҳаҭырла дыззыҟаз ианхәа ачымазаҿ дааныжьны Гагра алҵра изымгәаҷыт,

ҳаршьуазаргьы ҳаршьааит ара ҳалҵуам ҳәа ҽаҵахьак еиԥш иқәны иаагылаз иалахаз мачҩоымызт. Ус араҟа иаагылеит х-ҩык Басныкаа аешьцәа, Олиа Ԥлиа-ԥҳа, Ҳараз Чамагәуа, Борис Кьехьыриԥа, убас егьырҵгьы.

Енвер Қапбараа рҽы дышнеиц днеиуан, дрыцрыҵуамызт, даара акыр иргәамҵит Тиапа. Тиапараа ракәын дназышьҭуазгьы…

“АШӘҬ ҚАҐШЬ ЗҲОУ АҴЛА…”

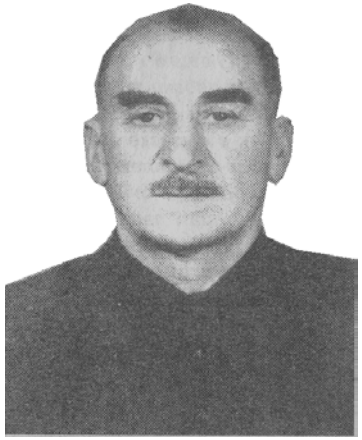

Георги Миха-иԥа Чагәаа данқәыԥшыз инаркны дрыла-хәын аԥсуа милаҭтә ҵысрақәа. Баша анеиразы мацара акәымкәа. Ибжьы иазызырҩуан. Есымша дазыҟаҵан. Иахьаҭыԥу идыруан ажәа. Амцхә иҳәазомызт. Аҽхәара данышәомызт. Ихәыҷра ашьҭақәа ҵоит иԥсы згәылаз иқыҭа гәакьа Калдахәа-рантә. Бзыԥ азиас аарцәгьы Калдахәара ҳәа иашьҭан Бзыԥҭа ахаҭыԥан. Бзыԥ аарцәтәи аԥаҩ иныҽԥынгыланы нырцәтәиқәа рызҿырҭуан “Кьаразаа’’ рхеилак еилаҵәажәарак анрымаз. Убри иалаз иабацәа ргәы ашьҭыбжьқәа рҽынтә иаауан ипатриотизмра. Иҵаулан иԥсабаратә хдырра. Ҵарадыррала дхәыдамызт, аполитика ахы ахьцогьы идыруан. Изныкымкәа жәлар рфорум “Аидгылара’’ Гагратәи аҟәшаҿы ибжьы ҳазызырҩхьан. Ианубаалон иҩнуҵҟатә цқьара, дагьыцьбаран. Ииҳәоз узавсзомызт аиаша аҟнытә иаауан, ихы агәрагьы игон, убри аҿынтә инаумыгзаргьы иузомызт. Аха аизара аҟны ада, ма даҽеаҵьара рыхқәа ааилакны иҟаҳҵарызеи ҳәа зҵаара хадак иахьалаҵәажәо ада, агәарабжьара дыбжьагыланы аҵәажәара ицәаҩамызт.

Гагра иахыкәшоз амҩа анаадырты аламҭалазоуп. Азәи-азәи ҳахьааиқәшәо еидаҳныҳәалон.

– Ақырҭуа бызшәа амшала аԥсышәала ҽеишәа сзаԥхьагәышьом. Аурыс шрифт сыҟәныҟәаны изулакь ахы еидыскылеит: “Ашьхақәа ирҿалакьуа амҩа’’ – ҳәа омашәа исгәаԥхеит, быстатиа ахы, – иҳәеит ҽенак данҳҵаа.

– Акыр ихьшәаны акәзаргьы, машьынала ҳахыкәшон, исзеиҭаҳәом уатәи аԥсабара, Гагра сымбацшәа акәын уантә арахь сшалаԥшуаз, – анысҳәа, Георги Миха-иԥа дыччеит:

– Машьынала ахыкәшара азхазом, шьапылоуп уи шаҭаху, насоуп ианеилыбкааua.

Абарҭ иажәақәа Гаграа рышьхақәа сҩырҿаԥшыцы-ԥхьаза ишаасԥнгылозгьы 1989-тәи ашыҟәсҟәа рҽынза аамҭак сзалымхит. Аха нас Колхида абри амҩа ҳаныланы ҳцон ҳахҩыкны.

Арасазыхь /Бзыԥҭа ақыҭа/ абахә иҵаршәны аҳаракырақәа иргәылҳәаа илыбааuаз ашьхамҩа иаазахьаз сакәмызшәа алакә аҟнеиԥш иҵьасшьон сыбла иабоз. Афымца лашарбагақәа зҭаҷҷоз атоннель ҳазааигәахон. Аладахьала асанатория “Армениа’’ / иахьа “Гагра’’/ Акәрорттә аамҭақәа раан лассы-лассы ҳаиҭаалон уи аиҳабы Мелитиан. Ашьхақәеи уи амҩеи ирхаршҭгаха сылаԥш аамҩахнагеит амҩа аҵаҟа инашьҭыз ашҭа еихҳәа-еиҵҳәа. Мыҷлыхла, мацара еихыбаа-еиҿыбаа анхамҩа еибаркыра ԥшза. Ашҭа инҭыԥраап уҳәарын аԥацха.

– Изтәызаалакгьы абри аҩыза анхамҩа еибызҭаз хымԥада ашьхақәа рылԥхеиԥш, рыҳаракрагьы дазхьаԥшит. Ирамараз еиҿикааит! – сҳәеит хыхьла саахагыланы.

– Чагава Жора иоуп ара инхаз, – лҳәеит ҳоызцәа руазәы.

Жора Чагәаа иванхоз игәыла Горозиа Вахтанг иакәын. Абри сылахь ааиқәнаҵеит. Хәахәара зламыз ауаҩ қьиа, зчеиҵьыка ҭбааз, иара иҟазшьа рҟазшьаны, иаамсҭашәара рыланы аԥацәа хазынақәа ҳзызаазоз Жора Чагәаа, Горозиа Вахтанг илаԥш дыҵакгәышьан. Аха Жора зцәа иацәшәоз дреиуамызт, иаартны дыкәԥон, дыззыкәԥоз Вахтанграа реиԥш еиҵаҟәаҟәарамызт.

– Уара Жора, Вахтанг қырҭуа фашиступ, арахь шәеидынхалоит, угәы уеаныз, – ҳәа акырынтә еиҳәахьан Кьехьириԥа Борис. Иара аибашьра иалагаанзагьы Вахтанг дыкша-ҳәшьахьан Жора иҭаацәара рзы. Ус иааит ҳара иҳазхамҵоз, дара реыззыҟарҵоз аԥсуаа рабашьра амш.

БЕНИА Ҭамара Мақьҭаҭ-иԥҳа:

– Вахтанг даара ҳицхраақәахьан. Аанда акәын иҳабжьаз. Мзиа данааига иара убрыгьы ҳабжьаҳҳит. Ашьаԥа еихҳәа-еиҵҳәа иахьгылаз ҳашҭаҷоуп. Иаарҭахыз акы иахаҳамбааит. Сара сыҟны ԥьара ишәҭахыу шәхы иашәырхәаша чысмаҭәоума, ҩымаҭәоума акыр жәбозар, шәазымҵаакәа шәеалашәырԥшза ҳәа ҳрыдгылан,

Жора Чагәаа иҭаацәара гәаартыла ирзыҟан ргәылацәа. Вахтанг иаамҩаԥигоз ацәгьацәыфарақәа рзы акы иахдырҟьомызт. Рҷаԥхьа гәнаҳарак иаҵамызт. Жора аиаша дазыкәԥаҩын, азәы итәы дашьҭамызт, ргәашә зегьы рзын иаартын, иҭбаан рчеиҵьыка. Иҟалап иара убри акәзаргьы, Вахтанг иԥшәма акраамҭа Ҭамара длыцзырхырааузаз. Амала Вахтанг аштаб ахь данцалакь акәын данылхылаԥшуаз. Аштаб анаҳҳәа, ақырҭқәа рыштаб хада амилициацәа рхыбраҷы иҟан. Нас ишааиуаз ачатәы зауад аҟынгьы иаԥырҵеит. Иналакҩалакны, анхацәа рыҩнқәак рҷгьы еиҷыркааит. Рызегь еиқәҷырҭуан, русура дырманшәалон. Аҳәынҵсоветаа рыр рнапала иааиҭаху ҟаиҵон Горозиа.

Жора Чагәаа иҩнаҭаҷы ихадаран аазара. Иҵкәынцәа рхатә ԥьала анхара рцәеижь иалеиҵахьан. Амца иҷԥынкылоу ацәа иахьуҭаху ишуртыруа еиԥшҵәҟьа, иԥа Енвер мыҷлыхла ирԥшзаны еибиҭеит рхан. Рҭахыра наҵагыланы ирныҳәоз рыҩны еихачаԥа изырызгашаз ҩымаҭәалагьы еибырҭахьан. Рԥацха акәзар, аиҷартәышьа лакә цыԥҵәахан. Абарҭ зегьы ҽнак ала иҭадырцәеит. Ҽнак ала иаҟәныз ахаацәа ахыркәкәааит.

– Азба ҳакит, ҵәыцак аҟара ҳабҭандаз! – убри ала акәын Ҭамара илҭаауаз зегьы ражәа злахаҵдыркуаз. Лыҳалалра лныԥшуа инырзылкуан. Нан, уаҳа ишәҭахыу акыр жәбозаргьы, шәааи ижәга ҳәагьы нацылҵон. Урҭ акгьы деигзомызт, дзыцәшәоз лыҵкәынцәеи ахәыҵқәеи ракәгәышьан.

– Ара бзыҟоузеи. Егьырҭ аԥсуаа реиԥш быҩны ааныжьны ԥьаргьы бзымцазеи? – ҳәа зҵаарала дыхҭаркуан. Ахьыматәа цәырылгарц илыдырҵон. Шеварнадзе уи азын ҳааишьҭит, ирласны ицәырыбгароуп ҳәа рҷы иааҭашәаз ала ицәҳауа илацәажәон, лԥацәа ирыҟәлаз ақәыԥшцәа. Илыҟәмақаруан. Ирҭаху шыргозгьы, ирызгәамҭаз рзаҵцаны ишрылҭозгьы, илыҟәымчуан, рыԥсҟәа ҭәуамызт. Убри аамҭазын Жора, Киулиан Левон иҩны дҵәахны диман. Уахьгьы имҩахыҵны ауадақәа реимдара ианалага, ирласны даҽеаԥьара ииагара рҽахьырыгзеит. Жора иқәыԥшратә шыҟәсҟәа данырҭагылаз амашәыр баԥсы дақәшәахьан, изнапык ицәызит усҟан. Лассы-лассы ахьаа аҽеигәалана-ршәалон. Иара ҟазшьақәак иман. Ус ахы ахашшаареи ахьыҵҟәыҭрақәеи ицәаҩамызт. Иуаажәлар рхьаақәа иахьрылацәажәо даннеилакь, убри иҽыхәышәтәыгақәа

ирейиҳан. Иргәаҟра ианаҽыз Жора акырза зхыҵуаз ихьаақәагьы рыҽдырҽыцит. Ҳаҕацәа уаҳа еиқәымтәеит, рыҽекынҵа ишьҭалеит. Даншәԥыхьашәа дышԥоу-шәыжьҭуаз ҳәа наҟтәы ииаз ирацәҳауан аҭыԥантәиқәа. Левонраа даашьҭырхын, ҵхык агәазы, ишьҭақәа ырзны абнара, ашҟа дыргеит. Абна тоураҽы ииаирԥшыз ачҳара мацарагьы иаҳәон уи ус аламала аԥсра дшанымшәо. Хысбжьык иаҳацыԥхьаза, Гаграа ҳашьхақәа ирынҟьоз аҭҟәацбжьқәа гацԥхьаза аибашьцәа иҽаԥхьа иаагылон. Зынгьы, ихы данақәгәамҵ, дцәырҵырц избеит. Аха агәаҕьра ду ааирԥшит. Мариала аԥсра дзақәшаҳаҭымхеит. Иагьа ихигаргьы иблала ибарц иҭаххеит Аиааира…

Заҟа мши-ҵхи ихигазеи абнаҽы. Аамҭа ццакзомызт. Егьарааны иҳәахьазаргьы, уаҳа наилмшо имчқәа ԥишәеит. Иԍоныҟа длыбааит. Уезгьы, сыԥба азәы имкындазҳәагьы дымшәаԥырҳаԥит. Имариамыз аԥсуа иԥсҭазаара мԍа ианысхьаз, зықәра иҭысхьаз, угәы ишԥаанаго Жора ҳәа згәаанагара иазыԥшыз ахаҵа дшымчыдаз ибон. Аԥсны нзыхәлашәаз амца шиқәҵәиашоз ауада дныԍоналеит. “Оҳ, гәышьа!’’ – ҳәа ибҕа ааиҵыхха имоукәа адых-сыххәа иныԍонаԥалаз ақырҵуа ар равтоматқәа игәы иныҵаркит. Зыԥсы аҽы инеихьаз Жора иаразнак ииаҭырҟьаны дыршьуазар иаҳа еиҕьны иԥхьазеит. Аха ус ируазма дара. Ддыргәаҟуан. Раԥхьа иҽы дырҭәит қьаадла. Нас уи мариазшәа рбан, мпахьшьыла иршәаҳаит. Абар дхәаҽуеит. Иԥсы игәы изкылгом. Иҽихырц иҭахуп, аха ампахьшьы ихәдахь иласкьоит. Аҭзамц ахь иҽы рханы ддыргылеит. Зныс узымҳәоз ахаҵа исуан, исуан, ашьа иҽырхит. Уи аамҭазын акәакәмыдраҽы ахьҭа злысны, зҽылаҵәахны итәаз Жора иԥшәма уаҳа лзымчҳаит. Сыршьуагьы Анцәа ииҳәааит ас аиҳа ҳәа лыԥсы данақәыԥш, шьакәарак лылазамкәа лыԍонашҟа днеизар, аҭзамц дадиаалан Жора. Дышьхынԥсылахьан.

“Шәсыцхраа ҳашьхақәа, шәҽаԥхьа гәнаҳара змам, сҵаацәа сзеиқәшәырха!’’ – лҳәеит аарла лыԥсы лызҭымкааua.

Жора иҽы зларшәаҳаз ҭылгеит. Аха иара шьҭа иеиҭагара цәгьан. Зегь акоуп деиқәлырхеит. Аԍоны ашьҭахь ала дхәыҵганы, иҳәазаны мацара ргәыла ерманык иахь диалгеит. “Ахаҵа афырхаҵара илазҵо, аԥҳәыс лфырԥҳәысра’’, – ҳәа баша ирымҳәозаап. Жора дызҭагылаз анылба. Лара лымчқәа ирыцлеит. Рԍыцьагьы уа раагылара иҭанархон. Агәылацәа рҽаԥхьагьы илзымгәаҕьит, рымшала акы рзырур ҳәа ацәшәа лоуит. Лара дырԥырҵит. Жора иԥсы аргеит. Ҭамара лыблала илбеит уаԍы изхымгашаз ахҭысқәа. Лыблала илбон ацәқәа шьны қьаф шыруаз. Ирфон, иржәуан, “Победаа!’’ – ҳәа ианыхәаауаз рыбжьы Гагра зегьы иалсуазшәа лбон. Ашәа рҳәон, икәашон. Атоннель ихәыҵагылоу ртехника хьанҵа анхәыҵыргалакь, угәы умнарҟьон. Амԍа иакуамызт. Зны-зынла лыбаантә еицырхәха ԥыҵк хәныргон. Даҽазны уантә алада иргон. Ицәҳауан. Дара-дара еибаргәааны ианеисуазгьы ыҟан. Абзарбзанқәа узыԥхьазомызт. Рыхәдақәа ҭҳәаны, алада рыхқәа рханы ихықәдыргылон. Урҭ ус иаҭахызшәа Ҭамара дрыцәшәазомызт, дрышьцылахьан. Зны-зынла аибашьцәа цәырҵуан. Хышәԍык, ԥшьышәԍык инареиҳаны ибжьагылон. Руаҟьан-чаҟьан иаҳа ибааԥсын арҭҟәацгабыжьқәа реиҳа.

– Ҿнак убас сгәы ҕәҕәахеит, ҳаԍны ахԥатәи аихагылахь сыхәнеит. Шьҭаҵәҟьа ҳшыҟам агәра ргахьеит. Насгьы иуго акгьы ԍнаршәым ҳәа сгәы иаанагеит. Ус жәохәԍыкҟа ҽеибаркны ҳашҭа иааҭалеит. Аԥсыуаазшәа сгәы иснаҭеит, сахьрызгәаҟуаз азын акәхап. Амчгьы абасымаз, аха сырԥыларцгьы шьаҽақәак ныҟасҵеит. Аха “зны баагыла, бмыццакын’’ – ҳәа гәынхәҵысҭа бжьык

саанна́кылеит. Урҭ аԥсыуаамызт, имааицыз ҵыышьа иааиуаз ракәын. Имаҷым Ҭамара лгәалашәарақәа…

– Ибҭахузеи ара, бынхарц бҭахыума? – ҳәа даҽеа зҵаара ҽыцқәак лырҭон. Ларгьы лыҷкәынцәа далыргарц рҭахызижьҭеи акыр ҵуан, ирулакгьы деибганы дыргеит.

***

Ес-жәашыҟәса змалгьы ҵыршәаауаз, зыҷкәынцәагьы ааха знырҵоз аԥсуа ,аибашьра ашьҭахь еиҭа аҽыцынхара далагар акәхеит. Егьарааны иубаргьы уи аҽыц нхаҿы ихьзын. Ари данышәеит Жорагьы. Ихҭыргахьаз инмырԥшкәа иԥсҭазаара аҵыхәтәанынза ижәлар рыгәҭа дагмызт. Афорум “Аидгылара’’ дшалац далан. Шьҭа иазхоуп, уԥсы шьа ҳәагьы рызҳәомызт. Иахьабалакь раԥхьа ддыргылон, дрызхазомызт.

Аԥырҭҟәа маҟаруан, имаҟаруан, аха аибашьра ишалагозгьы ианалагозгьы шаҳзымдыруаз еиԥш, Гаграа ҳаԥсҟәа зыҕраз ҳгазеҭ “Гаграгьы’’ адыркуеит ҳәа ҳгәы иҭамшәацызт. Аԥсны жәлар рфорум “”Аидгылара’’ еизара хатәрак мҿаԥнагон Аҟәа. Ҳредақтор раԥхьа днаргыланы ҳазегь ҳахҟәа алаҳархәит. Агәахәа дузза ҳнаҭеит Георги Чагәаа ҳахьицыз. Ҳхынҳәны Гаграҟа ҳанааузоуп. Гечрыԥшьтәи абжьаратәи аҿбатәи ашкол адиректор Лиудмила Заабеҭ-иԥҳа Гәынба абраҵәҟьа сашьа дынхоит, ҳанивсны ҳанца иламысым лҳәаан ҳамҿахылгеит. Иааинырсланы ҳәа шырҳәазгьы, ԥацха чысла ҳхәы дырхиеит. Аҵәцаҟәа шьҭызхуаз Жора Чагәаа иакәын. Сгәы иааҭыҵәом урҭ рахьынтә иикыз ныҳәаҽак:

– “Аидгылара’’ ҳажәлар аееидкылашьа дзырҵаз, аибашьра ҟалаанзагьы аибашьышьа знарҵахьаз, иахьа зҵаарас иҟәгылазгьы убри ауп. Шьҭа абри ҳазҵаԥшуа ҳиааира ахьчашьагьы иара иаҳнарҵароуп.

Шәеигымзааит, убри еилкааны, иагьа ус шәымазаргьы, иахаҵгыло рыгәҭа игылоу’’.

Абри амш сҽаԥхьа игылан данынаскьаргоз аҽенгьы… Усҟан иара дызиааихьаз ахҟәа иреиҳаз даҽеакгьы даҵан: иԥа Гиви машәырла абҵьар дашьит. Аха жәлар реизараҟәа рахь днеиуанаҵы Георги уигьы даиааиуан, ааи, даиааихьан.

Георги Чагәаа иԥсҭазаара далҵит анырҳәа, иаԥхьаҟа иԥсхьаз Ҳараз Чамагәуеи Борис Кьехьыриԥеи рыбжьқәа саҳазшәа сгәы иабеит. Рылабжышқәа схьысызшәа мцакы снамеханакит. Еицааԥсахьан. Урҭ рҿызцәа ҳпатриотцәа Леонид Иван-иԥа Лакрба, Геннади Аламиа реиԥш “Аидгылара’’ ԥсыс иахаз рыблақәа рхыԥшылара цәгьан, рыдашшыларагьы, данынаскьаргоз ашәымҭақәа рзы ихцәажәарагьы мариамызт… Аха ҳазегь ҳтәы нҭырҳәыцааны иҳәеит аҵарауаҿ Валери Бигәаа:

– Амца даҿызан. Аԥсназын дыҟәԥон. Уи иҿызцәа Аԥсны иаҭахызар, Гаграгьы иаҭахуп иаҳагьы. Еиҵагылалааит иара дзыԥсахша арԥарцәеи аҭыԥҳаҵәеи.

…’’Ашәҭ ҟаԥшь зҽоу Аҵла!’’ – сгәы инҭысҳәааит усҟан. Ҳабацәа уаха ианышьҭалоз, ма ашамҭазы иангылалоз рсоф иаақәгыланы ажәҿан иаԥҿаҵаԥшуаз еиԥш, раԥхьа ажәҿан сҿаҵаԥшуеит ашара шанаалаз гәасҭарц азы. Нас сҿарҽаԥшуеит Гаграа ҳашьхаҟәа. Ауама зхызгахьоу уи иаҽалакьуа амҿа. Нахьхьы атоннель аҽы уназаанза ахьаақәа рыцәцашьа зҽеақәзыршәаз Ашҭа сназхәыцуеит. “Ашәҭ ҟаԥшь зҽоу аҵла’’ – ари Самсон Ҷанба иҿымҭа иахьа ашьыжь иҿызшәоуп аҽыц-цәа шаҟәну. Урыстәылатәи ареволиуциа “Аҵла’’ уи ашәҭыцқәа аԥша иаанагеит Аԥснынза, иланаҵеит ара. Асовет мычра амшныҳәазы абри ҽырҳәала садырԥхьалон. Иахьанзагьы исгәалашәоит. Исгәалазыршәо уи ашәҭ ҟаԥшь иаҿызаз

ҳпатриотцәа роуп. “Иҿшәаны иахьынкашәаз гараҵыԥхоит. ҵлаԥшзак иазаҳауеит, Миха-иԥа Георги Чагәаа иҽызцәа апатриотцәа ииуеит. Ашәҵ ҟаԥшь зҿало аҵлаҟәа иахьа иаҳа иаҵахуп Аԥсны. Георги Чагәаа иеиԥш зпатриотизмра адаҵқәа ҵаулоу, ачҳара змоу, си, қәеи, ҵыхьи ԥшьаҵәгьеи ириааиуаз. Амца ахеиҿакыга аԥсыԥҵәҳәа шеиҵасуа аиԥш, агәра згоит идоуҳаԥьбара шҳаҵасуа…

“ИРЗУТӘУЗЕИ НАС?”

Аԥсуа ианакәзаалакгьы тәым ҵанк дахьынԥашаны гәашәк дыламхацызт. Тәым дгьылк илаԥш ҵаруазыруа давымсыцызт. Иара итәгьы хымҳа-ԥьымшьа азәы дақәгыларгьы ихы ақәиҵон. Ачҳара иман ишимац. Амала тәамбарыла унапы анурҵцысы иуанаижьуамызт. Ари аҽыза аҟазшьа иахьатәимызт. Ҳабаҵәа, урҵ рабаҵәа Аԥсадгьыл ахьзала қәԥарак ахьаҵаху абԥьар сыдырбалар иаҳа еизнырҕыԥ, зны иҟало аабап ҳәа инеиуан рлабашьақәа кны. Ргәымшәареи ражәа деиԥшьыгеи егьараан еиқәнакхьан ахҟа зыбжьалаз, иҵзамцшәыраха ашьоура зыбжьагылаз имрашәахәацны ирыбжьдырҷҷаахьан. Убрантә иааузаз раамысҵа-шәароуп қарҵаа иааҟамҵазакәа Аԥсны ишақәмақа-руазгьы, абԥьарла аҽеиқәршәара дызмыргәаҕьыз. Аха уаҳа уи ада ԥсыхәак шамамыз рыблақәа рыла иалаԥшны агәра анырга, Нарҵаа хьызрагара ахьаҵаху амҽа хара ианықәло ишдырҵцысуаз еиԥш, зықҽыла идәықәлеит ҳарԥарцәеи ҳҵыԥҳаҵәеи алаба, аигәышә, аҳәызбақәа, ахәыҷқәа рыхәмарга атапанчақәа уҳәа рыманы Аиба Митиа иеиԥш аиха шьҵызхызгьы дубап. Аибашьра ианалага, раԥхьатәи амшқәа рзы, ихадараз азәгьы дшәаны ганк иеаваимкит. Акызаҵәык азынказы аԥьа дибарбеит. Еиваузырит абԥьар адлаԥса…

Рнапқәа рыда ххьчага рымазамкәа, рыԥсабаратә баҽҷыдара иабзоураны, ҳаҕаҵәа ирықәланы ирымырхуаз абԥьарқәа рылоуп ажәыларақәа рахь изланеиуаз. Рҳәоу акзаара, зегы ирыцкын. Ирҵахыҵәҟамызт ауаҽы ишьа акаҵәара. Арзра иаркны аԥсныжәлар ирыхҵыргахьаз, иҽеиҵагылоз абиԥарақәа абылуан. Агара игароу иҟнынза инеиуан урҵ арыцҳарақәа ирхылҵхьаз…

Митиа Аиба иеиха иманы игәашә дынҵыҵит. Нақтәи дааиуан 89-тәи ашықәсқәа инадыркны Мимозараа еихьзырԥшуаз игәыла Мимоза.

– Аԥсуаа шәтәы ааит Митиа, заҟантәы иусҳәахьазеи? Ожәшьҵа ҳаишьцәазам. Ҳаи-ҕа-цәоуп! Иугәалашәома чгара уантәаз иуасҳәақәаз, – лҳәеит уи.

– Сара ибасҳәазоуп ихадоу, Аԥсны шәыцәшәырзит…

Уаанза шықәсқәак раԥхьа Џьон Манҵьгалазе днеит Митиа иҟны. Митиа, мап ацәумкуазар, ҳаишьцәеибатәыр сҵахуп ҳәа

– Ешьцәас ҳҟаибаҵоит, ус ауми, арҕьажәҽара анысҵаху усыдгылоит, сиашоума? – диазҵааит. Ҳәарада, дақәшаҳаҵхеит Џьон дгәырҕьаны

– Ҩааныбзиала унеиааит иузынагзозар, – ҳәа Митиа дгыланы аԥсшәа иеиҳәеит.

Митиеи Џьони рыешьаратә жәҽахыр сакәхшоуп, гаумарԥьос ҳәа усҟан Мимоза дԥырны дкәашон. Џьон Манҵьгалазе авокзал иаҟараз ихан хьыҵәцара ирҵәхьан аԥсуаа рҽнқәа ирыҽныргаз ала. Уи ус иибалакгьы дахәаԥшзомызт. Убри “ашьҵаҵарҵа” еиҳабыс даман.

Аиаша ҳҳәозар, Митиа Аиба, Борис Кьехьыр-иԥа, Леиуа Гыцба, Артур Конԥьариа, Митиа Ԥлиа, Барцыц Џьамал, Виктор Барцыц, Вадик Смыр, Миша Анқәаб / саҵамыз егьырҵгьы ахьысзеиқәымыԥхьазо/ хык садыргап, ԥьара испырхагахап ҳәа шәарак рзымдырзо аԥсуа зҵаарақәак ирылахәыз, егьышьҵызхуаз, егьырзықәԥоз, аԥхьагылацәан. Аиаша иазықәԥаҽцәан,

неирак ахьаҭаху раԥхьатәи ацәаҳәаҽы игылан. Ажәа румҭаргьы рхала иргон. Рыжәлар иаарылҵны инагыланы ирҳәоз вбак узаҭомызт. Иҭаԝны измазаалакь, иахьа акәым, даҽа шәышыԛәса рышьҭахьгьы игәылахьшәашәазом. Уиоуп. Митиа иԝны рыблит. Аха зны идрыцԛьеит. Ожәшьҭа имыцхәызар ҟалап дасу иаҳцәыргаԛәаз ҳәа реиԛәыԥхьазара. Ҳазегь, ҳамчԛәа зеиԥшраз, иҳалшоз ала ҳанхон. Аха Аиба Мкан ҳәа зыхьзи зыжәлеи еидкыланы ирҳәоз Уаҭҳаратәи анхаԝы ԥшьԝык иԥацәа: Кәычка, Митиа, Едик, Леиуан реиԥш ирласны, насгьы гьамала Гагра аԛалаԛь аҽы зееибызҭаз рацәаԝымзар ҟаларын. Митиа иԝны иалигаз ипатреҵ заҵәыкоуп. Ԝажәаԝык амилаҭтә гвардиаа рыхьзԛәа рыжәлаԛәа анырҵеит ашьҭахь иаарҳәаны. ”Ишуҭаху еиԥш, ҳгәы уныԛәыԥшааитҳәоуп уи занырҵаз”, – иҳәагәышьеит Митиа аццышәԛәа дахьрылагылаз .

Митиа иԥацәа Важьеи Виталики реиԥш Кәычка иԛкәынцәа Даури Артиомигьы Бзыԥҭатәи афронт ахырԛәԛәарҭаԛәа рҽы игылан. Рыԛкәынцәа еибашьра ишцаз изхылҵыз раԥхьа амилаҭтә гвардиа ирдыруан, усмоу рыхьзԛәагьы, рнапԛәа злакызгьы.

– Кәычка Аибагьы Гагра дзалымҵгәышьеит. Колхидатәи аконцлагер аҟны днанагеит раԥхьа. Уантә амилициа аҟәша ахыбрахь диаргеит. Аиха, лабала исуан. Иԥырҵәаз ивакьыскәа ирԥҳаԛәа иргәылалеит, егьизыҟамҵар ҟалап ҳәа анырҳәоз ҳаргьы ҳаикәагьежьуа ҳуадаԛәа ҳрыԝнан. Иара иҳәашьа иаразнак дыршьыр дҵынчын. Аха дара ус ирҵахымызт. Иргәаҟра иаҽын.

– Идырԛшозгьы рееиҵнырыԥсахлон, аԛшарагьы мариамзаап, – иҳәеит уи. Амилициаԛәа рԟны дахьнаргаз иҭаршьхьаз ԥытԝык ыԟан. Арахә реиԥш еидцаланы рыԝнарԥалара иаҽын унеишь-ааишь змаз, хар змамыз Гаграа рхацәа. Ирыцәхасуан, иладырԟәуан, ирысуан, рыблаԛәа ажьхы ҭарԛшон. Рыԥсԛәа шҵоу рцәаԛәа зларыхдырҵәраашаз ааха ҽыцԛәа рнырҵон. Есымша ҽыцк рыԥшаауан.

Гагратәи ахәышәтәырҭа аиҳабы Валентина Николаи-иԥҳа Чачба днеины, счымазаԝ иоуп, дсышәҭароуп ҳәа дыԛәԥаноуп дрымпыҵхны Кәычка лхәышәтәырҭаҽы дшышьҭалҵаз. Уи лгәылацәа аҳәсаԛәагьы ацхыраара ду рылҵон.

Есааира аҽарыцәгьон Гаграа рҭагылазаашьа. Нас Аиба Кәычка дерманушәа, ерман жәлак ала ишәҟәԛәа ҟаҵаны, Шәачатәи ахәышәтәырҭахь дыргаратәы ацхыраара илҵеит Валентина Николаи-иԥҳа.

– Дгәаҟгәышьазаргьы, иԥсы еиԛәырханы жәабаҟа шыԛәса инеира Валентина Чачба лоуп изыбзоуроу, – лҳәалоит Кәычка Аиба иԥшәма Ладариа-ԥҳа Емма.

Емма анаҳҳәа, уи ахаҵамԥҳәысра аалырԥшит. Ауаԝы иԥсы данаԛәыԥшлакь, аԥсра ахы данҵадырԥшлакь иаҳа дыґәґәахозаап. Деиԛәхарц азы амԝаԛәа рыԥшаашьа иҽаԛәиршәозаап. Ахи аахеи дрыцәшәаны лыԥшәма даанылмыжьит. Заҟараан аԥсра дацәылгазеи. Алашәага дрылажьны дзиԥырҵуамызт акәымзар, Емма леиԥш агәымшәара злаз аԥҳәыс дахьаҭахыз аибашьра адәаҽы акәын. Заҟаԝы ахәцәа еиԛәлырхарыдаз, заҟаԝы аԥсра иацәылыхьчарыдаз.

Ус зны, уаҳа иҟалҵарыз анылзымдыр, аԝны анаԝсахьшәа, азәгьы илаԥш иҵашәарым ҳәа иахьылыԥхьазаз ҭыԥк аҽы акы нышьҭаҵаны иҭыԥ лырхиеит. Акы ниԛәлыршәын хыхь агәам-самԛәа иԛәыжьны дылҵәахит. Ԥьоукы ааины ицеит шуҳәо имааицыз реиԥш, ԝынтә-хынтә ирызнеихьазгьы, даҽа зныкгьы ргәашә иааҭалон. Аԥшәмацәа усгьы ирызҵаазомызт, ирҵахыз ргахьан, инхазгьы нрыжьзомызт. Аха уи ала еилазозма, быԛкәынцәа цәырга ҳәа лыргәамҵра иалагон. Даҽазных абԥьар иашьҭоушәа еимдон. Кәычка ишьҭан, агәылацәа ирдыруан ара дшалрымгацыз. Шьыбжьонк даҽа

гәыԥԧык рзааит. Аԧны зегьы рԥшо иԧонагьежьит, устәы иахьындәылԥцыз азәы илаԥш надхалеит Кәыҵка дхәыԥаԥцәахны дахьлымаз аԥыԥ. Уахьгьы иҿынеихеит. Акәтыԥцарақәа данрывсуаз аԥцаразы ихтәалаз акәтажә ду шәан иҟарҟаруа инхыԥраазаап. Амхахьы ицарц згәы иԥаз даахынҳәын, иԧоызцәеи иареи иаарыбжьарцалан акәтажә ааныркылан ишьԥаз аԥды ахы ныԥәкны иаахырԥцәан шәырак инԥарԥеит. Егьырԥ аҵкәынцәа акәтыԥцараҿы ихыз акәтаԥьԥәа хырҟәшәалеит. Емма усгьы рхыхра даҟәыԥхьан, ихырхуа акы рмоур ԥԥәашәак ԥәыррымгарц. Абас иаанхаз лкәытԥәагьы ршьын, ирыманы ицеит. Кәычка деиԥәзырхаз акәты изылшьырц лԥаххеит мышԥәак раԥхьаҟа. “Исфо сыҟам, насгьы ҳнапала иҳаазеит, ирыцҳауп’’, – иҳәеит. Нас, акәтаԥь хәыҵы игәылԥцыз арбаԥь баша затәыс иҟарымԥозаап аԥсуаа. Убри аҽны ҽнак ҳәа аԥсра даԥәызыхьчаз убри акәты акәын. “Агәаҟразын ауаԧы акгьы имыхьуазаап’’, – иҳәалон ихы игәы аԥәмаҵханы. Ахьаа ачҳара ицәыцәгьан, игәамԥхьан, даргәамԥхьан, зшәымԥа-ԥшза иԥагылаз, ажәаԥшза зҿаз, ачарақәа рҿы иԥәԥрааны икәашалоз, аламыс змаз Кәычка. Убара дшеигәырԥьаз иныԥшуа дыччо дааԥылон.

“Аԥсуа гәашәԥәа’’ ҳәа рубрика ҿыцк аашьԥыхны ателахәаԥшроума ма акьыԥхьазоума Гагратәи аԥсуа нхацәа ԥцааua уҿааухар, иубоит аԥырԥуара иагәылкәкәааны мчыла мацара Гаграа ирыздыргылаз ашкол анаадыртуаз зпатриотизмрақәа ааԥшыз. “”Аԥзамцԥәа рыда лаԥшҿаба-гаԥәҟьак ахьԥыдым схәыҵы днасышьԥуану ҳәа мап ҳцәызкыз ҟалеит. “Аԥсуа бызшәа, уи уабанзаго, сара стәԥәа Урыстәыла иԥасԥарц сԥахуп’’, – ҳәаны иҳамԥагылаз зынзагьы ирацәаԧохеит. Урԥ иахьагьы иаадыруеит. Аха уи ашкол аартра аламԥалазы Кәычка Аиба, нас иашьцәа рыхԧыкгьы рыҳәсақәа раԥхьа инаргыланы ҽеагақәа рыманы инеиуан. Аусԥәа руан. Ашкол еигәырԥьон, агитациа ҟаԥо аԥсуа ԥаацәарақәак ирылан. Кәычка Аиба аԥаацәаратә комитет далан. Аешьцәа рыхԧык таксистцәан. Аизарақәа аныҟоу, ахәыҵԥәа хылаԥшрак, цхыраарак ахьырԥаху рмашьынақәа наргыланы инеиуан.

– Сара смааи, уара аус умуа! – лҳәеит ҽнак Кәычка иԥшәма Емма.

Бымбои, ԧыԥьа аԥацәа рбара цәгьоуп, алаба ахьаԥаху ыҟазар, ишьԥысхырц азоуп, – иҳәон. Иҵкәынцәа ахылаԥшра ҷыда рзиуан.

***

”Мхеидриониаа’’ ма аҳәынԥсоветаа рыр дырхашԥыр ҟалозма Багаԥелиа Дыгә Макьԥаԥ-иԥа. Ари аеԥымра иалаз алзххьаз, ауадаԧорақәа иргәылсны иааuаз быргын. Ажәытә ажәабжьԥәагьы идыруан. Аԥсуара дазҿлымҳан, нхаԧык ишьԥахь даагыломызт. Дыгә ианакәзаалакгьы аҳәақәеи аҟамақәеи иԥсы рылан. Излааихәо имамзаргьы архиашьа ма излыху ҽеишәа игәамԥакәа днавсны дызцомызт. Аха ииаазаз рыла, малла иԥагылазаашьа анеиԥгьха инаркны дахьаԥҿ-шәозаалакь иаахәаны ииаигон. Имаԥацәа рзынгьы акыр еидикылахьан. Рмашьына раԥхьа инаргыланы инхара злеибыԥаз зегьы ныԥәыргеит, аха акы игәы иамысит аҳәаԥәеи аҟамақәеи раҟара. Иихәараны иҟазыз иԥацәа Шоԥеи Сергеии амца иалагылан. Усҟан Шоԥа дрымхәыцызт… Дыгә “”исасцәа’’ чарҳәара изызуыз игәылацәа рыла ихы-иԥцыхәа еилкааноуп ишизнеиз. Урԥ ирдыруан аамԥала зны аԥырԥуа ԥҳәыс дышимаз, уи лҟынтә заҟаԧы ахшара раазаз. Абри азԥаарала ахы ԥдыртлеит ирҳәацәара. Дыгәгьы ус аԥсра иацәшәоз дреиуазамызт. Абԥьар игәыԥцарыкшахьан акырынтә, аха иԥдырҟьомызт. Макьана уҟаз, нас ҳаузааиуеит,

уабаҳацәцо ҳәа иқәымчуан, Дыгәраа, Аираа, Бганаа, Чачбаҟәа, Ҭышәаа, Сергегиаа, Аҿзаа, Аргәынаа, Демерԥьиԥацәа – абарҵ зегь рмазарагьы цҟьаны, даргьы аргәаҟ мацәаз иҭазцалоз аеҳәшьцәа Мимозеи Забулиеи ракәын. Дыгә акырынтә дрылабжьахьан шәызҿу ала ҳаҷкәынцәа ҭашәырхоит, аха шәызқәаҭыԥқәа шәзыуааранe шәхы ыԥқәшәырхоит ҳәа. Зынгьы Мимоза лнапы шьҭылххьан сисуеит ҳәа, аха аерман гәылацәа даанырҟылеит…

Иахьа анцәа иԥьшьахаратәы европатәи акашьыррақәа ҳәа изышьҭоу рыла аҿынқәа ԥшзаза иршәуеит, акы ацырҵоит, еиндраалоит. Аха Дыгә Багаҭелиа иҷкәынцәа аҵара дуқәа андирҵа. аргылаҿ изанааҭ рнапаҿы ианааргa, гьамала ахан хьыҵәцара дыргылеит рашҭаҿы. Убас иҟоуп аиҿартәашьа. Бак дук азна абылтәы ныҿнаргылеит.

…Абылтәы, асырныԥь /асԥычка/ цәарҭақәак ааидыркылан мыҷлыхла иԥшзаны иҟаҵаз уадак агәҭаны инеиларыжьит. Аха еицыз азәы даарылҵын ибжьы иргеит:

– Сахышәымбаан, абри аҿны ианызба инаркны исгәаԥхеит, ижәблыр ишәнаҭозеи’’, – ҳәа аҳәара ҟаиҵеит қырҭуа еибашьҿык. Уи акәхеит. Аҿны еиқәдырхеит, аха убри инаркны Дыгә Багаҭелиа уаҟа дызмыцәеит…

Абарҵқәа рышьҭахь рхы иамыхәо ааха иадыргеит Кәычкараа рашьа Леиуан Аиба, Шармаҭ Анатол, Сергеи Сергегиа. Миша Демырԥьиԥараа рҿны рахәыцк ҿнаршәымкәа идрыцкҷеит. Нас убра аиланхарҭақәа рҿы инхоз Квеселава Акакираа рҿны аштаб аадыртит. “Акрыфарҭа аштаб’’ ҳәа азуҳәар иаҳа ианаалозар акәхарын. Еиҳабыс дарҭеит Пара лыҷкәын Цеквава Миша, аамҭала зны аԥсуа школ аҿы аус ҳациуан, аҵаҿцәа арратә усҟәа дирҵон. Урҵ ацхыраара ду рылҭон Надареишьвили Еҭери. Ацәқәа, аҳәаҿарақәа, акәытқәа,

аԥьмақәа рыхәдақәа хыжәжәаны агәара ииаҭаргалон. Еибарҟааua имшьыкәа ааргозгьы ыҟан. Азәгьы ицәшәомызт, акгьы ԥхаршьомызт. Иршьуан, ирфон, нас Мимозараа ныԥқәгыланы рыбжьԥқәа ҿҭырцон: “Ни одного абхазца здесь не будет’’ – уи Квеселавараа рыштаб иатәыз ааԥхьаран…

Чынчор ЧХЕБЕЛИА:

– “Гагра иамаз амал ишырҭахызеиԥш ицәдырҳәит, иршеит, иԥхасҭартәит. Асасааирҭа аԥхьа иҟаз агараж аҿы метрак аҭыԥ уԥыхьашәомызт,ирадны игылан амашьынақәа. Уахык ала иқәыргеит. Егьызлахәазеи! – ииаԥьасшьеит шьыжьык уахь снаԥшызар. Снаԥшызар сҳәоит, наԥшырҭа ҳамазма. Ҳуадақәа ҳрыҿнахеит ҳзымҵысуа. Иҳамаз афатәгьы нҵәахьан, царҭаҳәа акгьы ҳамамкәа.

Цәыббра 8 /Сентиабр/ рзоуп. “Детскии мир’’ аԥсы анҭаз, сыԥшәма аус лыцызуаз ашәан ԥҳәыс ҳтелефон ҿахылҵәеит ԥьаргьы ҳзамысуа. Усыцхраа ҳә азәы ишҟа ҳзамысуа, иҟоу акы ҳзеилымкааua азыбжьахалеиԥш ҳагҿахеит. Колхидеи ГОВД аҿы ҳаԥсуа ахацәа еилырххааua ирылаз амилициацәа шьҭа ауадақәа ргәаҭарахь ииасит. Еибарганоуп напы шҳаларкыз. Толик Аҟаҿба ишә ԥены ианиҿнала иара аԥенԥьыр дкылԥаны дрыцәцеит. Ишьапгьы ԥцәеит, аха иҿеримҭакәа ахәыҷтәы баҳча “Украина’’ иҿҭаижьит. Атрубақәа дрываиан ҿымш. Иагьа иԥхарразаргьы имариоума имфа-имжә, абаҿԥцәа уланы, царҭак умазамкәа…

Ршьапышьҭыбжьқәа ҿашьазомызт, иаҳҵахьан. Ус саргьы снаҿашәеит. Ишсысуаз сганы сҭаркит: Уа еилаҟҟа еилакыз заҟаҿы ыҟаз ҳәа аҳәара цәгьоуп: Ладариа Едик рыцҳа /иҷкәын Мрагыларатәи афронт аҿы деибашьуан, уа дҭахеит, иара аибашьра ашьҭахь

машәырла дымҭасит/, Џьаԥшьба Нодар, Чхебелиа Леосик, Џьениа Лавренти, Толик Аԛаҭбагьы дырԥыхьашәан уахь днаргеит. Вова /Сандро/ Тарба иуадаҽы инеит. Аԥенԥьыр аҟынтә аԥара илымшеит, иҳаракын, насгьы ажьы икын. Дылрывасын амардуан дҭаланы дышлеиуаз ииаигәыдҭаны уа днаҽаршьит. Сандро Ҭарба итәы анҳаҳа ҳгәы ҳшааҭасуаз, уа иаанхозма иаҳҳазыршҭышаз аххҭысҟәа неишьҭалеит. Ахьиба Вова /Ҷаҷ/ иҭоны дыҭонаршьит, Гәынба Грышьа ус дыршьит, Ҳалуашь Жора дыршьит, Дасаниа Аркаша ишшәаҳахьоу еиԥш, Гагрыԥшь аԥсҭаҽы дганы дырблит''.

Шәышықәсала баагәара зыбжьамыз Урыстәылеи ҳареи ақырҭуа еибашьцәа ҳабжьагылан. Аиҭанаиааира усгьы иауамызт. Ахацәа реиҳагьы Гагра иалаханы иҟан аҳәса. Колхида еивҭаԥахны идыргылаз ақырҭуа ар ркомендант Бадри Ԥирцхелиани амҭцҭәҟьа дазыҭрысуан, азәгьы диаиҭожьуамызт. Иалаханы иҟаз рызгәакьацәа ирҭахы-ирҭахым уа инанамгар ауамызт. Уи рхы иархәаны рмашьынақәа нрыҭԥааны ашкол иныҭонадырԥалон. Уахь инаргақәаз ҳәа рыхьзқәа анырҳәоз, раԥхьаҭәҟьа сыбжьы сымҭны сыҳәҳәон. Аха нас ҳашьцыло ҳалагеит. Акызаҭәык ҳазмышьцылоз хьымзгыла аҭахара, аԥсра…

“Аамҭалоуп Гагра ақырҭуа еибашьцәа рнапаҽы иахьынзаҟоу, нас иддырбап'', рҳәагәышьон ҳашҭаҽы зееизызгоз ахацәа. Аха дара аҳра ҳауҭәҟьеит рҳәан аус шыруц ируан. Мурман Џьанишьвили ихан ахь иаханы ишааргац ииаргон аԥонқәа ирдәылыргоз. Џьырмыкьак иаҟаран уи иԥоны, ҳҽаԥхьаҭәҟьа дынхон. Иԥшәма Гәли, азәыр ҳаибомашь ҳәа ҳкәаскьахь даапшлоит. Ари аԥонду иргылаанза рбарҭа уанаақәгылалакь, ҳаԥоны иԥаҭаԥшуан рыхқәа ԥышьҭыхны. Аха уажәы хыхьынтә илаԥшуан ҳара ҳахь. Иԥонаргалон асадааԥьақәа /ковры/ асахҭан лыхқәа, авидио-теловизорқәа, амхылдыз-фонқәа. Иҟалап адәқьанқәа рҟынтә ииаргозар. Зны-зынла сазхәыцлон: Гагра дара ишыртәхоз агәра ргон, нас избан рхы изацәгьычуаз ҳәа.

Олиа Ԥлиа-ԥҳа аҭел дысзасын исалҳәеит ҳусқәа шееим, аха лара Гагра дшалымҭуаз. “Мака лакәымзар'' саргьы салҭуамызт, аха ҳаиасразы макьана қәнагак ҳхы ҳзақәмыршәацт'', – сҳәеит. Усоуп ишырҳәаз Баграт Багаҭелиеи Ҳараз Чамагәуеи. Аха шьҭа ицарц рҭахызаргьы ишәарҭан, аиҳаракгьы Ҳараз Чамагәуа изын.

Иахьа аахәлаанза аԥоны атәара цәгьахеит. Иҟоу збоит ҳәа агәашә снылагылар азгабгьы дсышьҭалоит. Уи азәы дҳадибалар зегь раԥхьа ишәоз сара шсакәызгьы, сгәы оеанырҭахьан иалсмыршарц. Азә ииҳәоз егьи изымҳәо, информациа иашак ҳамазамкәа, ауҳәансҳәанқәа рзызырԥра шьҭа ҳарлашәуан. Ҳԥоызцәеи ҳареи ҳаимаздоз ҳтелефонқәагьы аҽырххьан. Олиа лхабаргьы сцәызхьан. Ирҭаху ԥьоукы ртәы наҽарклоит ҳәагьы адырра сыман. Ҳараз Чамагәуа Баграт Басныкиԥа ила иааицҳаит лмашьынкеи убри Надареишьвили изку аматериалқәеи рымбаратәа илҭәахааит ҳәа. Иабазгари ҳәа ахацәа санразҭаа, убра шәышьҭаларҭа аҟны каруаҭк ихәыцргыла ҳәа сарҳәеит. Сыччаратәы сабаҟаз, аха сыччагәышьеит. Џьаргьы ателефон дамысааит ҳәа исзаарцыҳаз уи мариан, аимадагақәа рхәаехьан. Орчыҟәба Валери ианиаамҭаз диасит ҳәа саҳан сгәы иахәеит, издыруада лахьынҭацәгьак ҳақәшәар ԥьара ҳнеиҭеиҳәап дшәаԥьҳәаԥуп ҳәа.

– “Бымшәан, ԥыԥьа заҭәык шәзыҳәа закәыхи ҳара шәҳахьчоит'', – ҳәа агәыҵрақәа ҳазҭоз даеа ԥыҭԥыки иахьтәалоз адиван ааныжьны игҽакыз уадак ахь ианиас, хара дук рыдызшәа сгәы рзааҳәит. Шәара шәҽынтә убас смаҳакәа еибашьра шәцазҭгьы ҳәа гәаныла суаруаруа хыхь сыхәнеит азгаб дсыманы. Ахәылбыеха маҷк сгәы нызкылашаз ажәабжьк саҳаит. Аԥсуа ҳәсақәа рхәыҷқәа

рыманы “Кемпинг’’ инеины, аҟәара иаваршәны, атруба дуқәа инрываланы ацара иаҽуп, астәи рпозициа ахьгылоу ала шьҭа иуадаԍхеит ҳәа. Ауха зынзагьы смыцәазеит. Азҩаб дсыманы амԍа ақәлара сцәыцәгьахеит. Исызбеит ашьыжь ашара саҵагыланы сымала сцаны излаиасуа амԍа сыԥшаарц, игәасҭарц. Ус егьыҟасҵеит. Сылахь инҭаршәны касы еиқәак схасҵеит. Сзыцәшәоз ҳәа азәгьы дысԥымлеит. Пап-ԥҳак ижыцәза илыцыз лыҵкәыни исзымдыруаз даҽа ԥыҭԍыки еишьҭагыланы ицон. Баала ҳәа рнапы рҟьеит. Трым-трым ҳәа атруба дуқәа инрыԥәԥаланы акыр ианнеи арыҩьарахь ала азышьҭра хәыҵы инахыԥеит, нас устәи ицон. Сара исызхымгоз ԥьара-ԥьара атрубаԥәа рызԥәала умцакәа иауам ҳәа ирҳәаз ауп. Исыздыруам Кьехьериԥа Борис урҭ дрыԥәгыланы, дҳәазо мацара уахынла дызлаиасыз. Ишшара ишахьан. Ԍбаҟа труба рыдамхаргьы срыԥәныҟәап, нас сцаны сызҩаб даазгап, иҟало збагәышьап ҳәа актәи азыбжарак сышнеиуаз сычразны снык ҿцәраан азаԍа сынзаагылеит. Аха уаҩеимшхара, алада сыҵашьшь ацара саналага, сышзахәоз ирласны аныҟәара салагеит, аха азаԍа ҳаскьынԥәа соурышьҭуамызт. Апҟызԥәа, снапԥәа рылагьы аҳәынҵәара снаха-аахо, изулакгьы сыԥсы ылызгеит. Азәы сибомашьҳәагьы сымнаԥшы-ааԥшыкәа сышзахәоз аԍныҟа амԍа сыԥәлеит. Сызеимаак аҳәынҵәа ишсышьнахыз анызба аинвалидцәа рыдәԥан аԥхьа саннеи ауп. Уа аишьҭагыла иԥәгылан лахьхьи абжьаларҭа аҽынза, зыԥәрахь инеихьаз аҭаҳмадцәа, аҭакәажәцәа рыбҩаԥәа ырхәаны. Арҭ аԍымш-хымшк ирбаз-ираҳаз иареиԥьны. Зыхәдаԥәа зыкәаҽны еилагылаз хара-хара инрывшьуа сцон. Ус дахьынтәаанагаз узымдырзо даарылагьежьит автомат зкыз амилица амаиор Вахтанг Кварацхелиа. / Мамзышьха дыршьит аԥсуаа/. Сгәы аасыԥсахит. Вахтанг ҳәа аԥсшәа иасҳәару ҳәагьы схы сназҵааит.

Ареидԥәа анымԍаԥааго Валери Орчыԥәбеи сареи амилициа аусзуԍцәа рԥынтә хаҭарнакс иара дҳацырҵалон. Саҳәшьа ҳәа аԥсшәа сеиҳәалон. Аха иаалырԥьаны арҵәаа дыҳәҳәаны еилагылаз дрыххысааит Дара ҳәҳәон, ԥьоукы еилыҵны дасу иахьахәоз еихеит. Азәи-азәи еиҽаԥон Вахтанг ашәах иҽачы аԍон дуқәа рсаркьаԥәа дреихсуан. “Ақырҭԥәа, шәԥсыма, аԥсуаа нырҵәатәуп, шәабаҟоу ҳәа дыҳәҳәон, аҟәҟәаҳәа аԍонԥәа дреихсуан. Ауаа ушьуеит, узҽу закәызеи ҳәа абжьԥәа еилаԥсон. Аҩьыбжьԥәа аҩызбжьԥәеи еилаҳантон. Сара сцон аха сышԥацоз. Аԥсуа школ ахантәи амԍахәасҭа саныналылоуп ееишәа иангәасҭа аԥалԥад еиԥәаҵәаԥәа сышьазшәа азаԍа ҳәынҵәа саганы сшыҟаз. Ҳгәыла Маҭфеи заҵәык дсыԥәшәеит, абгызра иԥәшәон. Сизымдырзит. Сышиашаз ҳамаза гәашә ала /ԍадахьала/ ҳгәара сынҵалеит. Сышиашаз аҳамам ахь снавалеит. Аԍны иҟаз сахьрызгәамҭаз иааира дук амԍа сыԥшаазар аҟара исыԥхьазеит…

***

Аԥсуа хацәа гәараҭак ауама ҟалеит ҳәа саҳаргьы, санынрылаԥшлакь ириааиуа дарбану ҳәа саб игәы сыманы сшынрыҵаԥшлоз, сааиҵанарҩҩәеит шьҭа бхы банамыхәа ҳара акгьы ҳалшом ҳәа иаартны иансарҳәа. “Ҳара хьаас ҳшәымкын, шәара шәоуҳашьҭуеит шәца, бара, шәца!’’ – аҵыхәтәантәи рҳәоу ауп сыҵаҵаны сыҵызхуаз. Мшәан аресторан ахь аума, акино ахь аума ҳахьоурышьҭуа, ирҳәашьоузеи, имариазар ҳаԥхьа имгылози! Цәгьа иацәыԥхамшьо амԍа ԥахны игылоуп. Ацәгьара изааны ҳаԥылозу, ихьшәаны акәу, насгьы еиҩьу, еицәоу шьҭа адырра цәгьан. “”Маҭәа ҷыдак

шәыԥсы алаханы ишьҭышәымхын, ишәымырхыр шәшахьыԥшу шәымѡахыргар алшоит. Ибжьаратәшәа иҟоу шәшәышәҵа'', – абасгьы абжьқәа неиларыԥсеит. Урҭ сшеихырҵәоз сыхәнеит ауадаҽы. Ҳгара рыцҳа снапы нахьысшьит. Апатреҭқәагьы ааилсырхит. Урҭ рацәан. Абас уангәаҟуа аамҭазы игатәузеи, еиқәырхатәузеи, иҵәахтәузеи, насгьы иаба. Уаб иашҭа ушҭагылоу ухымҵәар анамуа, уи иахаанымхоз иоуп абарҭ азҵаарақәа зызцәырымҵуа. Гагра угәаґьны уанаанҳажь, алашәага уанрылаҳажь, ԥыҭѡык рыдамхаргьы ацәырҵра иацәшәаны ахацәа реыԥхьаркуа аҽынза ҳаннеи, акгьы шьҭаҳхзом. Акызаҵәык сзыхәо нацәаҭыԥк ҳахьмырскәа аиасра – абри сазааит. Аха амѡа ақәлара ҳаешазҳархиазгьы, еиҭа даеа ҽнак ацыстцарац сызбеит. Инақәыршәаны Мурман дааин аԥшәма иеиҳәеит Макеи лани ршәарҭадара сара сеаззсырхоит, ԥьаргьы рышьҭра аҭахзам ҳәа. Слымҳала исмаҳазҭгьы исызхаҵомызт. Абри иснарбеит амѡа ишыԥәлатәыз. Иара иѡныҟа иѡналара сазыԥшын. Иаразнак агәашә ҳанҭыҵит ҳахәдаԥьалԥәа ҭыԥьшәыраха.

– Сара ԥьаргьы сцазом, сыѡны сыҟоуп! – иҳәеит уа илагылаз Мурман иԥа Каха, абжьбатәи акласс аҵаѡы.

– Ибаҳама, схынҳәуеит, агәашә лнапы наҽалыршәит Мака.

– Биҟәаҵ, хырѡаа ибымҭан, ҳауа зыѡны ааанхо уаҵәы иаҳбарҭахоит ҳара ҳхынҳәуеит, иара дцар акәхоит, – сҳәеит сҳәатәы дазааит. Аунивермаг ҳлавсын амашьына аанҽасырҭа, аԥсақәа рыҵаҟа ҳныҵагылеит. Акызаҵәык инзҵысшьыз лаԥшык мѡахаҳамгаразы ауп, азәы ҳаимыхәаԥшырц, аиҳаракгьы амашьынақәа. Амѡаду ҳазқәа неиҳархан, агаҽахь ҳаԥшуан. Илиасѡиасуаз амашьынақәа рышьҭахьқәа амхын, зшьапқәа ҭыҳәҳәо, зыбжьқәа зхагаланы иҭаҭәаз рыԥшрақәа урыцәшәарын, аиаҵәақәа рыхқәа ирыкәыршан. Рацәак

агылара шаҳуалымхазгьы, убри збеит. Нас ҳара ҳаҳәарагьы дазымԥшыкәа ҳаԥхьаҵәҟьа иаагылеит "Пазик''. Сынҵаԥшызар ақалақь-уаа, зегьы милаҭын, аҳәсеи, зыҟәра иҭысхьаз ахацәеи. Арымарахьтәи аган аҽы ԥшьҭыԥк ҵаҵәын. Азґаб асаркьа азааигәара дсыртәеит. Иаҳа дсыхьчашашәа ус исызбеит са стәала. Арныҟәаѡ иқәрахь днеихьан, даурысын. Даара ламыс змаз азәы иакәын, иҭахын акы ҳмыхькәа ҳаиагара.

Анышәынҵрақәа /Колхидатәи/ ҳанырзааигәаха инаркны ашьшьыҳәа дцон, усгьы дшааныркылоз ахьидыруаз азын акәхап.

Амѡа агәҭа зымехакыз амилициаҵәа хѡык рахьынтә азәы иикыз алабала иирбеит ѡадахьала имѡахигарц. Аха егьи днаидыххылан, уаҵәҟьа уаагыла ҳәа наиҵаиҳәеит. Ашә аартыха иахьымзар ҳәа ишәошәа иадыґрылоз аҵкәынцәа ѡыхәнеит. Раԥхьа игылаз итапанча рхианы икуп, егьи иавтомат иҟәнуп. Азґаб бхы ыҟәҵаны бтәа ҳәа ласҳәан, лнапқәа рыла лхы-лҽы аркны дтәоуп, сара ацәа иакыз иеиԥш схы аушьҭуп, азәгьы сиҽаԥшзом. Аха схы шьҭысымхыр амуит, итапанча сыхәда ианныҵеик. апионерцәа рѡны аазамҭа. "Гаумарԥьос сабԥоҭа сақарҭвело!'' – уантә иҳаҳауан аныҳәаԥәа раан, аҳәаҟьаѡцәа реицлабраԥәа анымѡаԥысуаз. Уи аспорттә хкы бзиа избон азы схы аласырхәырц азы аамҭа азысыԥшааруан. Аѡны адиректор Ԥьологәуа аԥсуаа аҽар лыдылкылом рымҳәарц азәык-ѡыԥьак ракәын ирылаԥсаз, егьырҭ зегьы қырҭқәан. Уажәы забԥьар сгәыҵакны сзыршәоз заҟараан снапы изеинысҟьахьаз, Ԥьемал Анқәаби иареи анааицыԥәлоз.

– Шәлыбаа, шәзыԥшыузеи аҳаиуанԥәа реиԥш, – ҳәа рынҳақәҟаамҭазы аґьґьа-гәгәаҳәа зычҳара цәгьаз быжьԥәак аагеит. Ѡадахь ала, ҳмашьына иасуама уҳәаратәы иаавырххны иѡеиуан аидара мѡангагаки аласҟәа хԥеи. Аласҟәа анаара иахьыѡкыдлаз

ииааҭгылеит. Ари збаз аҿкәынцәа “ииаит, ииаит’’ рҳәан ҳавтобус илҭҟьан уахь иҭрысит. Ҽеишәа иаагылаанза ииааҭыԥаз аҿкәынцәа жәабаҟа автомат лыбааргаи аганахьшәа инеиԛәрҵеит. Ичоуп уҳәаратәы, изҭаз аатҵәаԛәа хԥаҟа дыршәит. Даҽа машьынак аҽыинтә аатҵәаԛәа андыршә, ҽеишәа ахы рызҽамҳәазаап ииааԥтын, икәымпылуа ҳашҟа аҽылахамҭаз, зыхԛәа хыҵәҵәаз акәытԛәа нҭыԥорит. Еилагылаз ҿкәынцәаԛәак ааибарччеит. Ҳмашьына иҭатәазгьы инаԥдырԛызит. Колхида шәоурыжьзом, шәыԥсра ҟарҵоит ҳәа ҳашдыршәоз, ҳазхәаԥшуаз “амультфильм’’ ҳаԥсԛәа ҳаланаҵан ҳрылаԥшуан. Шәызхыччозеи, ирласны иԥхьашәк ҳәа ԥҳәыск дырзаҕьит. Дызусҭада ҳәа снаҷҽаԥшызар ҳпарламент адепутат Раиса Убилава. Иҟалазеи, мшәан, илеиԥшыу ԥшьԥыкҟа ыҟоума ҳәа ииааԥьасшьеит уахьнеилакь лара раԥхьа дгылан азы. Ацҳа аҽынза ихәыҵагылазгьы, аԥыҵсовет аҟнытәгьы зегьы абанҵ иаарагаз ахь еиханы ииааԥан, раԥхьа игылаз ирхыԥшны убарҵ рахь акәын рыхшыԥзышьҭра зегьы ахьыҟаз. Ҳныҟәцаԥгьы имашьына ашә ҟьаҟьаза ииааиртын, дара рышҟа иҽы нарҳәны дрылаԥшуан. Уи аасгәамԥхакәа сгылан иаԥхьа снеин. Макьана ддәыԛәымландаз ҳәа сышрылаԥшуаз ҳмашьына аԥызак ҳашьҭахьҵәҟьа ииааҭгылеит. Ииааҭыҵит Гечрыԥшьаа: Кәхалешьвили Темураз /Леселизе аԥыҵсовет ахантәаԥы, / Сванизе Вахтанг ижәԥахыр ҟьаҟьаԛәа мчылаҵәҟьа ашә инкылигеит /Ганҵиади аҳаблатә Совет ахантәаԥы/, Чикватиа Слава/ Ҷантуриа Митрофан / аԥсшьарҵа ԥны “Леселидзе’’, /Очигава Едуард / аԥсшьарҵатә база “Солнечныи’’, Гасвиани Авдидо аспортбаза аиҳабы/, Банзелазе Циалеи Бухникашьвили Заиреи ашәҵ хыкԛәа ргәыдымзало. Рызегь рыхьзԛәа сыблакнот анҵара ҽеахьыгзо сышлеиуаз Цандрыԥшьтәи ахәыҵтәы санаториа “Талга’’ аиҳабы Гегечкори Карлои Хурцилава Апполони /аус ахьиуаз сгәаламшәеит/

рыбжьара игылаз аԥыртуа хаҵа ихаҽсахьа саныгьежьылон. Уи иԥьасшьахьаз зегьы ирԥьашьахәын. Сыԥшаауан, схәыцуан, деилымкаакәа цашьа сымам / ҳцаҵәҟьо, ҳаурмышьҭуоу уи атәы ҳхадыршҭхьан/. Изулакь аԥсызкԥы иҵәы дахасыршәызшәа дааскьазгеит. Дысгәалшәеит: 1992 шыԥса, ажьырныҳәа 17 рзоуп. Далбеи Ԥлиа Цандрыԥшьынтә ателефон дасит: – “Бара Ҟарҭынтә есымша иаҳамбац ауаа ааганы рҵԥра иаҽуп. Шәлеины ԥьара гәаҵарԛәак ҟашәҵар. Анҵ уаҵәы иаҳҽагылоит, бара, нас шәаргьы уа шәынхо ԥьышәшьома! Уа Олчкагьы инлаҳәааны акы инаԥшьыжәгар, нас ҳаргьы иҟахҵаша ҳамдыруеи, – ҳара ҳахьгьы агәаареи аеыԥныҳәеи шилыжжуаз иныԛәиҵеит. Абри инаԛәыршәаны даԥоналеит акультура Аԥны адиректор Тенгиз Габуниа. Саԥхьа иныԛәиҵеит мчыбжьык аԥхьаҟа Гагра иҭарԥыз 11-ԥык ранҵадырга. Ишиашоу рыжәлаԛәагьы арбаны аматериал бырхиоит иҳәан дцеит.

Ҳахԛәа ааилаҳԛын ирызбеит сара сцарц. Аухантә срызхәыцуан сызлацәырҵшаз азҵаарԛәа. Адырԥаены ашьыжь слеит Леселизе /Гечрыԥшь ххәагәышьон ҳарҵ ԥьоукы/. Аԥыҵсовет аиҳабы Чикватиа Слава Аҟәаҟа дшыҟаз сарҳәеит. Ганкала еиҕьзаргьы иудыруеи ҳәа сгәы инҵаскын, амазаныҟәгаԥ лахь снеит лыжәла сгәалашәом, Марина лыхьзын, ԛәыԥшк мызкы аҟара ҵуан дидикылазижьҭеи.

Ишыжәдыруа еиԥш, иахьа ҳԛыҵԛәа рҽы аус зуша аҽар зегьы икажьны аԛалаԥ ахь ииасуеит. Журналԛәак бԥыхьашәозар, даҽазны шәсыргәамҵыр аҵԥыс, ара инхо иҵԥԛәоу гәаҳҵарц азын ҳәа санлыҳәа, уажәыҵәҟьа, саргьы макьана ҽеыцуп, аха лҳәан абарҵ роуп исԥыхьашәаз ҳәа саԥхьа иаԛәылҵеит ԥ-шәҟәык. Харак сымцакәа раԥхьатәи абҕьыцԛәа ахьаасыртыз сылаԥш иныҵашәеит Цхакаиа, Зугдиди, Сванеҵи! Ҽеадмырхалакәа иаразнак ашәҟәы ианҵо, зыҟны

иҭарыԛуаз аҭыԥантәиԛәагьы арбо сааиуан. 1989 шыԛәса инаркны 1992 шыԛәсанза иҭарԛхьаз 180-ԛык рахьынтә 171-ԛык ахызԛылаахьанеиԥш, қырҭуа хаҵаки Раиса Убилавеи аԛоналеит.

Раиса дыздыруан Гаграа ҳастадион аҟны ианеилалоз инаркны. Лхы ԥаҭ-ԥаҭо, илҳәо абжа узеилкаазомызт. Зны илҳәон иаалԥыхьашәоз, нас акәын аҵакы даназхәыцуаз. Араҟагьы ус акәхеит. Аԥсшәагьы лымҳәеит. Саԥхьа иԛәыз ашәҟәы аақәылжәаан, дԥаҟь-ԥаҟьуа абҕьыцқәак аалыртит. Нас иныԛәлыжьын амазаныҟәгаԛ инлыԛәылкит лхы. Уи иҟалаз лзеилымкааит. Дҟаԥшьза деицрашәаны дылзыԥшын. Саргьы схы лыласымгылеит…

– Абарҭ, иаараны иҟоуп ҳәа зшәасҳәоз роуп иҭабыԛуеит. Ирымоу ашәҟәқәа азшәырхоит, иагу нас ииаргоит. – лҳәан дцеит. Уи сара сзышьҭаз азҵаара ҽеишәа иԥзыртуаз акы акәызшәа ҳбеит. Аибадыррахь сиасит. Ари дызусҭоу ҳәагьы сыдлырдырит амазаныҟәгаԛ, ишаҭахымызгьы. Арзиани Индико Гимзери-иԥа, иԥшәма Мери Михаил-иԥҳа, х-ԛык рԥаҵәа. Аусурҭа шәыԥшаахьоума Гимзер, – сиазҵааит.

– “Сԥаҵәа ԛыԥьеи сареи аконсервтә зауад аҽы аусура ҳалагоит, ҳҭыԥ дырхиахьеит. Мызкы аԥхьаҟа иасырԥхьоз сҵаԛык иҟеиҵаз аҳәарала слеит уи азауад аҽы исыманы. Иҭаԛымкәа аусурҭа рыҭара азин ҳамазам. Егьыс иҭаҵәу метраԥшьыркцак Гечрыԥшьгьы, Цандрыԥшьгьы иҳамам, азәгьы дҭааԛзом ҳәа аҭак ситеит Чикватиа, – иҳәеит.

Уажәы Гечрыԥшьынтә Колхида аԛырҭуа позициаҽы иааиз амашьына иааҭыҵыз ирыцыз Цхакаиатәи иакәын абԥьарԛәа амашьына иҭызгоз. Дҭарԛааанза аусурҭа ирҭахьан, аибашьрагьы дазыҟарҵахьан…

– Бызҿу быҵырхыр зынза ҳамԛа бҿаҟәар ҳәа саҵәшәоит. Сбыҳәоит, сан, арахь исыҵ, – ҳәа избаз зегьы знысҵоз сыблакнот азҕаб исымылхит. Нас

аилыхара изалымгацыз ҳаҕацәа сынрылаԥшын, ҳарныҟәаԛ иҟны снеит, рыхшыԛзышьҭра ҳара ҳахь ииаргааанза деихарц. “Усшәоуп саргьы ишызбо, аха’’, – иҳәеит азнык азы длакԛакуа. Нас аныҟәара ҽеазызкыз асаби иеиԥш ашьшьыҳәа иҽынеихеит игәы шиҵаҵәаауаз иныԥшуа. Гагра иахыкәшо амԛа абжьаларҭа ҳшынахшәаз еиԥш, дыԥрит. – Оҳ, гәышьа, заҟантә уҳаргәашахьоузеи, оҳ гәышьа, – еиҭагьы исҳәеит иԥсеивгаганы. Автобус иҭатәазгьы ҳарныҟәаԛгьы рымшьҭаԛәа гәаныла сышрыԛәныҳәоз ҳаруаа ҳанрылагылеит. Аҭыҵха садразомызт Бзыԥҭаа, Пицундаа рыҷкәынцәа Витали Инаԥҳа, Ахра Конԥьариа, /уи абԥьар икзамызт/. Ахра, Ахра ҳәа даасгәыдсыҳәҳәалеит. Ахреи Макеи Аԥснытәи аҳәынҵқарратә университет ианҵалоз рфакультетқәа хаз-хазын, аха Англыз бызшәа амаҭәар еицырҭиуан. Еицнеит, столк еицахатәан. Иагьеицхырааит. Иԥьашсьоз, лекторк ргәы ҽеанимҵеит.

- Уажәрааанза уа шәышԥаангылоз, бара, ишҳаҳауа еиԥш, аҳәса дыргәаҟуама? – ҳәа иҽааҳакәиршеит Ԥьаԥшьба Анзор /Владимир/, уи дҭахеит мышқәак рышьҭахь… Ҳаԥсны ҳгылеит ҳәа раҳазшәа наҟтәи-ааҟтәи иааины иҳазҵаауан ҳаздыруаз, ҳаззымдыр-уазгьы. Саушьҭымҭа Витали Ақырҭаа /Гагрыԥшь аԥсҭаҽы дԛаганы дырблит/ уа дызбоит ҳәагьы сгәы иаанагомызт. Абԥьар зкыз ҳаруаа ҳрылаԥшратәы ҳабанеихьаз, иабаабахьаз. Витали омашәа иԥхашьоз ҵкәынан. Аԥсшәа шәасҳәарц сҭахын, аха сышәцәыԥхашьоит иҳәарашәа иҽеидыԥсаланы саԥхьаҵәкьа даагылеит иблақәа ихаччо. Иаасыдеи-баҳәалеит Пицундатәиԛәагьы. Аха исиааиз сылабжышқәа ҽеишәа исдырбомызт изусҭаҵәадаз. Саатк инеиҳангьы уа ҳрылагылан. Рылҵра сҭахымкәа схьаԥш-хьаԥшуа сгәы шсыцмныҟәуозгьы амԛа ҳныԛәлеит.

***

Бзыԥҭа авокзал аҽы ҳназаанза машьына ласык аанҽасит, амашьына аныҟәцаѡ аԥьшьара иҭо ҳанҭатәеит. Қәҽиара дук зԥыхьашәаз иеиԥш ҳаигәырҵьеит Гарԥҟа ихы ахьхаз, уахь акәын ҳаргьы ҳахьцоз. Бзыԥҭа ашҭаб аҽы снымѡахыҵны сыуаажәлар сынрылаԥшырц ст̇ахеит, аха сеибыҭашьа саназхәыц исзымгәыҵьит. Ҳашдыршәоз акәымкәа, заҟа ҳманшәаланы ҳаиасыз ансгәалашәалакь убриаҟара сгәалаҟазаара быжьнахуан хар змамыз маҭәак ахьҳашьҭыдмырхыз. Ианамуа уа Колхида иҳамырхыр уиаҟара сгәы иамысыргьы ҟаларын.

Уаҭҳара ақыҭа ҳалсит. Ршәырҵлаԥәа рымахәԥәа хьыхәаны, руҭраԥәа, рԥьыԥәреи, аха ԥсы зхоу азәы иашҭа дҭаҳбаауамызт. Ртелевизорԥәа рыбжьы гон. Гарԥ абахә ҳнаҵагылеит. Ҟәшәырҭа ҳназаанза ихыԥәнхалоз ртелевизор абжьы саҳауан. Ицәажәон аԥсышәала. Ишԥасҭахыз, суҳәоит ҳамҭакы уаанҽас, ирҳәо ҳназырѡып ҳәа иасҳәарц. Аха аты аблаԥәа анахала, аԥьымшьгьы шаҳәоз сгәалаиршәар ҳәа сацәшәан сеааныскылеит. Ҳашиашаз Гарԥ ҳѡеит. Ҳара ҳаԥхьаҟа иѡанагахьаз ахҵәацәа рацәаѡын. “Ахҵәацәа’’ анырҳәалакь, сзанышәомызт. Уаб иҭыԥ аҟнытә ухҵәаны уаб иҭыԥ ахь аара. Уԥсадгьыл аҽы Аԥсадгьыл аԥшаара... Тәым нацәаҭыԥк ҳнымлакәа аиасра лахьынҵас иахьҳауз доуҳатә мчык ҳхылаԥшыҵәҟьозаап ҳәа сгәы аасырҵәҵәеит. Ԥыҭрак агәараҽы ҳнаиааит. Еиԥьхьаз ҳшьапқәа ириашангьы иҳаргыло ҳалагеит.

Убри аухоуп. Иаҳхашҭхьаз аԥсуа телехәаԥшра анаацәырҵ, акгьы змыхьзаз иеиԥш ҳаенадҳаԥсалеит, Аинформациатә дырраҭара ашьҭахь иҳадыргалаз асиужет иахьа ожәраанзагьы иҽыцза сышьыжьқәа ирыцуп. 1992 ш. нанҳәа мза 15, Ԥсоу ацҳаҽтәи ахҭыс: аилыхара иаҽуп. Аԥсны иамбацыз атанккәа еилысуеит.

Гагратәи қырҵқәак рхы-рыԥқәа цәыраҟьа-цәырасуеит. Исымбацыз ҵкәынак камерала аҭыхрақәа дырҽуп. Ихы втоматла иасуеит. Иахьасыз иарма напы ахьишьуеит икамера мырцәазакәа иларҟәны аҭыхрақәа дшырҽыц дырҽуп. Абар, абар, иаадыруаз хаҽыкгьы аацәырҵит. Шамиль Ԥлиа иоума мшәан, ҳашә даахыҵызшәа испхьазан, ашырҳәа сѡагылеит. Дудыруагьы дыҟамызт, иԥаҵа дашьаҳауан. Ҳаҵацәа рыгәҭаноума иҽцәажәара ахьыргаз ҳәа сааршанхеит. Абар иихәазгьы: “Шьала-дала иаҳзааигәуоу ҳцьынԥьуаа, абас шәшьапы шәшыхгылаз сшәылаԥшижьҭеи агәыҵра снаҭеит аиааира шаҳтәхо ала’’. Ус ибжьы аахәанчахеит, илабжышқәа иҽысуан. Унан, унан, шәыԥши, Шамиль дахьҵәуо ҳәа итәаз агәылацәагьы аԥшәмацәагьы гылеит. Аилагьежьра иалагеит. Аибашьра иналагазар цәамѡа зымбацыз иаабаз асахьаԥәагьы ныхзацлан уи аухагьы сызмыцәеит. Нас сиарҭа снықәтәан сыбҵа аҭзамц инадҵаны избаз сызхәаԥшыз ақьаад ахь ииазгеит. Сгәы иҭаскит ҳаибгаԥәаны ари амца зны ҳзалҵгәышьозар Шамиль еиешәа сиҽцәажәаны акьыԥхь иазсырхиарц. Иааит уи амшгьы, Гагратәи ахаԥәитра иазыскыз сышәҟәы аҽы иара ахала иаԥшааит аҭыԥ.

– Дабаанагеи уи Ԥсоу ацҳаҽы иалкааны август 15 рзы, адесанти ҳаибашьцәеи аибарԥсра ианаҽыз аамҭазы?

Шамил ҨЛИА:

– Нанҳәа 13 рзы ԥсшьара ҳасабала Кисловодскҟа амѡа сыԥәгылан. Азвиадистцәа еибархаганы ҳашҭа иҭан, амитингԥәа ирҽын. Қарҭаа ҳәацәон. Ҩьара уцо иабаҟаз. Арахь звиадаа зԥа дыршьыз ирҽагылоз қырҵуа ԥҳәыск дааҟәымҵзакәа ателефон дысзасуеит. Лхы анцәырлымга. Хьаас исымкызшәа ҟасҵон, аха ихаумҵауеи, илҳәо иаԥәшәо иаауан. Жәеиза рзынгьы

дасны илҳәеит рабцьарқәа Аҟәа ауахәамаҽы ишырцәахыз. Илҳәоз зегьы саргәатәиуан, ҧытҩыкгьы инрасҳәаҟәеит. Иҟалаша усгьы иҟалоит умҩа ҧумкын, уца ҳәа сабжьыргон. Ацареи амцареи сышрыбжьагәаҟуаз аеропорт аҽы снеит, Тарас Шамбагьы дсыҟәшәеит, Москваҟа дҧыруан. Ҳҳаирпланқәагьы агханы иааиуан, убри ҳаинарцәажәеит акыр. Иҩыз шәҟәыкгьы дысзаҧхьеит. Абарҭ зегьы схы ишҭагьежьуаз Минводы снеит. Аҧснытә исыццаз ацәалашәарақәа абаҳчаҽгьы суада аҟынгьы сыдмырҭынчит. Аха зегьы лахьынҵан, сабацоз, ҩеагьелысымхит, ус сыршеит.

Жәиҧшь рзоуп. Саадәылҵзар, азәы дыҳәҳәо сышҟа дааиеит. Ҧлиа ҵкәыноуп. “Аҧсны аибашьра иалагеит, ателефон исзасит", – иҳәеит. Иҧҳәысгьы дгәатәиуа дишьҭоуп. Ашырҳәа саахьаҳәын Аҟәаҟа ателефон сасит. Аҩны, аусура сҳәеит, аха иаага, зегьы аҽырххьеит. Сауаагылоз, машьынак ааныскылан Пиатигорск снеит, аимадара ахада иҽы. Уи зегьы ирцысит, аха иубаратәы иҟан еибадырны ишаҽырхыз. Сгәы сымахьха суадаҽы сааит. Ателевизор наҽаскзар, абар, “Вести’’ иаҳәоит зегьы. Аҧсны амца адыркит ҳаҵацәа. Ельцини Шеварднаѕеи Дагомыстәи реиҽцәажәара иазбаз лабҽабахеит. Иаасмыртыцыз счемодан аашьҭысхын аеропорт аҽы снеит, аха уаҟагьы исзамукәа еиҵа схынҳәит. Ихьз сгәалашәом Тҟәарчалтәи Кәарҷиа ҵкәынак сахьыҩназ сиҧшааит. Иҟоу еилыркаарц азы, Кисловодск зыҧсы зшьоз аҧсуаа нарышьҭит. Ари сгәы ааиқәнакызшәа ауит, аха аршара цәгьан, рааира сахыццакуан. Ус ихҩыкны иааиз Мушьни Лашәриа дрыцын. Тҟәарчалтәи ҵьара дакуам, агәыҧ аҧаҳцеит, ирласны сырхьымзар ҟалом ҳәа. Уантә ҳҳы ҳархеит Нальчикҟа, аконфедерациа аиҳабы Шанибов иахь. Адырҩаены асаат быжьба рзы уа ҳнеит. Раҧхьа схалеит ателехәаҧшра ашҟа. Убра иҳаҳаит Аҧсны иҟалаз ахҭысқәа рҽагылара иазкны Ҟабарда-Болкариа

амитинг ду ҟалараны ишыҟаз. Уи ареспублика Апрезидент Коков даҳҧылеит. Иҳаиҵеит убри аҩыза аҵагылазаашьа, амашьына “Раф’’ ҩыцьа арныҟаҩцәа, ҩыцьа аоператорцәа, аредактор, арежиссиор, ҳаашьҭибахын Адлер ҳааит. Аҳәынҵсовет ар хыҵны аҳәаа ааныркылахьан, уахь ҳназышьҭуада. Ауха авокзал аҽы ҳаршеит. Кабардатәи ателехәаҧшра аҵыхыҩцәа ҳауп, Аҧсныҟа ҳаиасырц ҳҵахыуп, ҳаушәышьҭ ҳәа агәашә иахьнылагылаз, мап рцәыркуеит. Ирбоз ахаҵара рцәуадаҩын. Аҧсшьацәа амшын ишааҵыҵыз рымаҵәаҟәа кны, рысабицәеи дареи еибарҵәаауа Аҧснытә иааиеит. Ирыгәҵасуеит. Адгьыли ажәҩани узеиҩымдырааиа амцаҧшь иалагылоуп узшьуа дузымдыруа. Ус аҳәаа иадгьежьыло ишгылаз рылаҧш иныҵашәеит равтоматҟәа аарыдҳало иааиуаз ҩыцьа ақырҵуа ҵкәынцәа. Излеилкаахаз ала, Уаҵҳаратәи ашәанцәа ракәын. Аурыс иганахь иҟоу аабоит ҳәа аҳәаа ихыҵыз рҩызцәа абцьарқәа рыдырбалан, иианыркылеит. Убарҭ рҽыхразын инеиз ракәын

– Абас дсыҟәымшәеит Ш.Ҧлиа. Аҵыхыҩцәа абри рхы иархәаны реицәажәара ашьҭахь ирыман ацҳа иҟәлазаап. /Ш. Ҧлиагьы дҟабардоуп ҳәоуп ишеилыркааз./ Уахь иҵазгалаз, шәара шәчарҳәаҩцәоуп ҳәа иаарыкәшан аоператор ихы автомат ашьхәала иасит, аха икамера мырцәазакәа аҵыхрақәа шцац ицон.

Ссиршәа ианнаҵаз даҽеакгьы: агәыҧ злашәаз раҵацәа ркомандир д-Қарҭтәын. Ир /Ш. Ҧлиа иажәаҟәа рыла, ар рзуҳәар ауазар/, дызлагылаз иморфанистцәа аҵьфҩы иаганы, рбаҭлыкаҟәа рҽакны, аморф лаҵага ашприцҟәа кны, ахырзаман рымшха, иарбан рхы иаҵәарымшьоз. Иахьа ма уаҵәы иалагзаны Аҧсны ҳнапаҽы иҟалоит. Нас бзиала шәаабеит, шәаҳзааи ҳәа нреиҳәан акомандир адҵа ҟаиҵеит иҟәҵырц. Илрыжәлан, ирыгәҵасуа аурыс иганахь ииаргеит. Амала ирыҟәҽиаз, рцәаҧеыгара аазырҧшуаз имаҷымкәа

аматериалқәа роуит. Рышьҭахьҟа ихынҳәит еицыз зегьы. Маиҟәаӡ иахьҽалалаз амашьынақәа еицырхәхәа, ажәлар хышхыцәаны еилаҟь игылан. Аҧсны ацхыраара азҭарц зҭахны, зхатәгәаҧхарала абҧьар шьҭызхыз автобусқәа дырҭәхьан. Шамиль Ҧлиа иҽызцәеи иареи анеиҧырҭуаз убра ирҭаз азцаарақәа рҭак акәын ҳара ҳазхәаҧшуаз, илабжышқәагьы уантә акәын иахьынтәааузаз. Убарҭ еибашьра иааузаз ргәыҧ дацны Грозниҟа дцеит Шамиль. Уа иҟан аконфедератцәа рыштаб хада. Ашьыжь имҽаҧыргет ашьхарыуаа жәларқәа Рконференциа апарламент аилатәара…

***

Егьараан ҳазыхынҳәып 1989-тәи ашыҟәс. Хәыжәкыра-мзазоуп. Аҧсны ҳаҧшьаҭыҧқәа ируаку Лыхнашҭа имҽаҧысит жәанызқьҽыла ҳажәлар злахәыз аизара. Аҧсны Қырҭтәыла аилазаара иалцны Асовет Еидгыла ахаан зны иамаз астатус азырхынҳәра зцаара хаданы излаҟәгылаз ала, шәҟәыла ишьҭыхны, аиҳабыра рнапқәа аҭаҽны ирышьҭит КПСС ацентр Комитет Амазаныҟәгаҽ Хада М.С. Горбачов ихьзала.

Абри инаркны Қырҭтәыла аҽазыҟаҭарақәа ирылагеит аҧсуаа рахьырхәарақәа. Амитингқәеи адемонстрациақәеи адҭа ҟарҭон лахь рыҭаразы, усурҭада иаанрыжьуан. Қарҭтәи апрокәуратура анапхгаҽцәа ааны Аҧсны азинхьчаратә органқәа русзуҽцәа рҽахәқәа рҽырхуан. Излабжартәышаз иашьҭан. Ус Октиабр мза 1990 шыҟәсазы, Қырҭтәыла анапхгараҽы дааит Звиад Гамсахәрдиа. Уи даанагаанзагьы Аҧсны имҽаҧысуаз амитингқәеи аизарақәеи дрылахәын. Аҧсны иаҽагыланы иҟәпоз раҧхьа дгылан. Аҭыҧантәи дара рытәқәа дырҧьбарон, иҟарҭашаз рыҭарҳәон. Ишааиуаз ҳара иҳаланхоз ақырҭқәа убас рҽеибырҭеит, ара ирзбаз Қарҭаа азызырҽратә.

Аха уи акәзам сара иҧьасшьо. Ҳаҧсуа жәлар наҧьнатәеиҧш ишәазомызт. Забацәа урҭ рабацәа, абриаҟара жәлар рашәаҟәа зҽабзиахахьаз, абриаҟара шьацәха-шьацәха кәашарақәа рыдагьы уҭахымызт ҳҭоурых, ҳазхылцыз реилкааразы. Адинхаҭаратә шәҟәқәа уанрыҧхьо, дара Анцәа иуасиаҭқәа ҳабацәа рыҧсабара иахылцызшәоуп рсахьақәа шалибаауа. Иҽоу аҭла адацқәа ҭымҭаакәа ишаақәшәалакь аиха аҭаркзомызт. Аҧсуаа аҧсабараҽы имҽаҧырго аныҳәарҭақәа, аҭлақәа рыҭаҟа, ацқьа ҭыҧқәа алырхуан, иахьынзагьы иҳамоуп уи. Аҭлақәа рыҭаҟа аныҳәарақәа змоу аҧсуаа роуп. Иахьеи-уахеи рхы иадырхәон, ирыҟәныҟәон агәыҭбаареи аиашареи. Рыхзырым-гарагьы иарҧшзон. Ргәылеи ма харантә ирзааз амилаҭқәеи ирыцхраауан, рзыҟазаашьагьы иақәшәон. Дара амилаҭқәа ҳа ҳқьабзқәа ҧьаршьон акәымзар, аҧсуа азәы итәы шьыцеиго дыҟамызт, зегьы ирнаалоз ацәаҽа бзиақәа иман. Адунеи аҽы иҟалахьоу ахырҭәарақәа раан иаҳа ирныҧшуан амилаҭ маҷқәа. Ирылҧсаа-рылҧсаа ишцозгьы, рмаҷра иациҭаз адоуҳаҧьбара еиқәырхагак ахь ихьаирҧшуан. Аҧсуаа заҟантәы ихдырҭәахьаз, заҟантәы акьоушәоуқәа ирылаҧшуа инхахьаз аҟара рыгәқәа камыжькәа еиҭагьы рхьышьҭрақәа ирхылон, рылҽаҭәқәа хьчаны иааузан.

Аҽуаҽ дызкәымшоз ашьхагәарақәа Аҧсны аҟара даҽеаҧьара иуҧылазомызт. Аха ашьхақәа раҟара даҽеа рахәык ианыҧшзом ҳәа иҧхьазоуп ахцәа-ахыҧсаарақәа, ашәиҧхьызқәа, ажәытәын еиҧш иҟоу абҕарақәа, аиҳаракгьы ашьакаҭәарақәа. Аамҭа неихәласцыҧхьаза урҭ заазоз анапымшқәа ма идырзуан, ма аибашьра иҭахон, нас ашьхагәарақәа рҟынтә рхы ахьынахо игыланы ицон, ҧыҭкгьы уа иҭанҵәон. Аха адоуҳа змоу,

ауаҩымш данавслакь, шьхыцқәак азыхынҳәуан. Убарҭ рыла ианбзазеиԥш иттәааууан. Убри еиԥш, аԥсуа ҳәа ашәҟәы ианымзаргьы збызшәа зыцәмызыз аԥусаа ҳхылҵшьҭрақәа, ҳажәлантәқәа аокеанқәа рнаҩсгьы иҟоуп. Хыԥхьазарала ҳзырмаҷызгьы, шьҭа аҵара змаз, нырцә иҟоу ҳхылҵшьҭрақәа адунеи иахьырыгзахьеит. Заҟантә заҟа зыблара ирылганы ааргахьоузеи ҳаԥсшәа. Аха рыԥсқәа шааивыргалакь, рхы аҟара иазхәыцуан, ацхыраара зҭаху изын рнапқәа неиҵырхуан. Ари рбызшәа амырзра иамоу амчоуп, иазҭоу агәоуп. Убри азын акәхап Аԥсны агәаҟра ианҭагыла, шәҳацхраа ҳәа рыбжьқәа дыргаанза рхатә гәаԥхарала арахь рыҽзаархаз амилаҭқәа рхаҭарнакцәа. Ақырҭуа мпыҵахалаҩцәа шҳақәлаз еиԥш, Нхыҵ Кавказ инхо ҳаешьаратә жәларқәа ианраҳа нахыс Кавказ ажәларқәа Рконфедерациа аштаб хада иҟанаҵеит ааԥхьара. Аибашьцәа ргәыԥқәа рееизганы шьхала ихыҵны Аԥсныҟа аара иалагеит. Урҭ рхыԥхьазараҽы иҟан адыгақәа, аҟабардақәа, ачеркьесқәа, ачеченцәа, ауаԥсқәа, ашаԥсыҩқәа, аурысқәа, аказақцәа. Аԥсны зҽеидызкылаз ахатәгәаԥхаратәи аибашьцәа ркомандаҟаҵаҩыс дыҟан ачечен Шамиль Басаев. Агәымшәа шизҭаз еиԥш дныҟәеит. Ихы инаркны ишьапаҟынза деибыҭан Бзыԥҭатәи аштаб аҽы данааи. Акраамҭа еиҵеимҵеит абҵьарқәа азәы дсыршәоит ҳәа иабҵьар ахы дамыхеит. Иабацәа ишидырҵахьаз еиԥш дныҟәеит. Қырҭтәылатәи аруааи Аԥсны иқәынхоз ақырҭқәеи ихы нарыҩкны иреиҳәеит: иахьа излаабо ала, Аԥсны излагаз аибашьра аҽеиҵнахуеит. Ари ақырҭуа-кавказтәи еибашьрахоит. Аԥсны аиқәырхаразы Кавказ зегьы ҵысит. Шәаргьы Кавказ ауп шәызҵазкуа. Иаҳҳарам ҳнапаҽы абҵьар ахьаҳку. Иаамҭоуп иахьатәии уаҵәтәии амшқәа ирхымгакәа аусқәа рызхәыцра. Аԥсны шәаҽагыланы ашьа анкашәҭа, ақырҭуа абиԥарақәа ирызшәырҵысуеит ацәымгра, ақырҭқәа шәахь ахы

архоит Кавказаа рышәиԥхьыз, Кавказ аҽаԥхьа шәара шәчарҳәаҩхоит. Баша шәацәдыршәоит зхатәгәаԥхарала еибашьра иааз шәыҩәырхырц рҭахушәа. Инагзаны еилышәкаарц шәыхәҭоуп Кавказ ажәларқәа зегьы Аԥсназын ишыҩәԥо. Кавказ ажәларқәа Рконфедерациа ар ркоманда ақырҭуа милаҭи урҭ ирыдгылоуи абҵьар шьҭазҵаз агәра шәҳаргоит шәыԥсҭазааареи шәмазареи тәымк инапы шахьымсуа, ԥырхага шышәмоуа. Макьанагьы ихьшәам абҵьар ашьҭаҵара.

Аха Шамиль Басаев игәы аҵәаабжь заҳауаз аҭыԥантәиқәа инадыркны иаҳагьы аҽеибыҭара реазыркит. Ашьаарҵәыра аанкылара иаҩәшаҳаҭхозма, ажәлар уи иладыргыларц аҳәаа ихыҵыз…

“АЕШЬА ИДЛАԤСА АГӘАШЬ ГӘЫДҲАМКЫЛААИТ”…

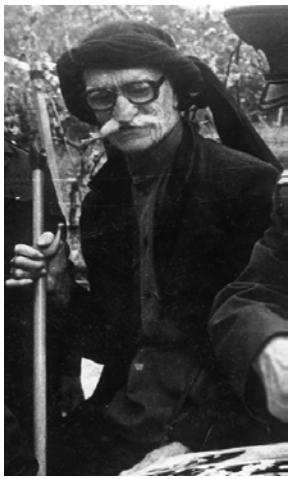

Сентиабр14, 1969 ш..

Лзаатәи анхаҩы Хышба Дарафеи Шьҳаґәан-иԥа ладантә дышьҭхысааны ақалақь агәаҽы дааихьан. /Ашьҭахь излеилыскааз ала Гаграт ә и аш ь ц ә а Хышаа рҟынтә даауан. Аграа ирымоу иԥҳа лахь дцон, ауха уа даагылон/. Сааҭгылан схы исырдырит. Сылахь днагәызын, аԥсшәа сеиҳәеит. Сагьиныҳәеит. Изеи-ҭасҳәеит Гаграа аԥсуа школ шаҳзаадыртуа, аргыларақәа шцо,

ҳмилаҭ ихы нрыԛәкны ирeиҳәарц иитаху арадиодырраҭарала иҳашьҭырц шысҭаху. Азамана, иҳәеит абырг ԥшза, абырг гәаҭа лаша, ашлара шкәакәа... Аԥошьҭа ахыбраҽы иԛкан ҳастудиа. Аҭамзаара шьҭаҵо, аха ибара схы иасырхәарц шысҭахугьы агәра ирго дсыманы сыԝохалеит. Иҭаԝра мап ацәыркит. “Ишәҭахызар ишиашоу аефир ахь иҳашьҭуеит’’, – рҳәеит. Сымлакԝаккәа сакәшаҳаҭхеит. Сара сеиламхакәа азҵаарақәа анисҭа, издыруан сыширԥшзоз. Уи убас иса-саны дцәажәеит, ицқьаны, иԥсыԥ абжьыҵәԛьа умаҳауа иразаны. Нас аԥсшәа иазкны дцәажәеит абас: “Дад, сахьааихьоу жәбоит, сааизар сызлацәажәо аԥсшәоуп, сызлаҵәуо, ԝеызласԛажо, аха иахьанзагьы сызхара исзымҳәацт. Убас иԥшзоуп, убас иҭбааup, иарала иаԥҵоу уазашәазаргьы игәышьҭыхгоуп.

Аԥсуеи аԥсуеи иарада изеилибакаазом. Ҳара-ҳара ус ҳахьыр зхы иазырхәо ҳадгьыл ҳахызбааua ҳазҭахым ҳаґа иоуп. Уаґа иабашьра мариоуп. Иугәыдиҵаз ацкы игәыдуҵап, аха уара утәы иҽагылара – ари хҭархагоуп. Уи аԛны Анцәа ҳноумган, усԛкан ҳґәы аԥхьа зґәы иҭашәо ҳаԥсшәоуп. Уи сакәыхшоуп, сбыкәыхшоуп, бхаҭагьы Анцәа бнеигзааит аԥсышәала сахьбырцәажәаз азы. Аԥсышәала исацәажәо аԥсуаа зегьы сара стәԛәа шәоуп. Мшын нырцә иԛоу ҳашьцәа ҳара ҳаиҳагьы ҳԛьабызԛәа реиԥш, ҳбызшәагьы еиԛәырханы ирымоуп. Ирхашҭуазар, ирхашҭратәгьы амцаԛәа ирылашәахьан. Аха иангәаԛ, иаҳагьы ииааигәаны ргәы иадырҵеит. Шә-нызԛьԝыла ҳша-ҳаҵәҵәа иахьагьы амшынԛәа ҳархыԥсалоуп. Иԥьоушьап Азаҵәԛәа ҳамцажәлаԛәа, ҳахнышьрақәа еиԛәырханы ҳахьааua. Аха иацсҵо, заԛа ҳмаԛу аԛара ҳаеҳзеидкылар, ҳмаԛра ҳныԥшзом. Гәаԛрак ҳаниаргьы ҳара ҳаигәныԝааназа мшын нырцә иԛоу ҳґәаԛра рҭыԥаҽы инеиуеит. Ҳмилаҭ маԛуп, аха уи зывбоу ыԛоуп, ҳԛәыншьатәзам. Убри ауп ишәҳәалаша, иззымдыруа ирыларҵәатәу.

Аешьа аешьа идлаԥса агәашь гәыдикылагьы, уаԥсшәа ҳаҭыр ақәзҵаша изҳәаша аԥсуа дамамгьы, убызшәала ухьаа аҳәашьа уақәымшәагьы – абарҭ акны исыԥхьазоит. Жәаԝык аԥацәагьы умаз, аха тәым бызшәала ихәыцуазар, уара иутәзам. Сара сыззааиуа, аԥсуа школгьы аашәыртып, иҭашәҵогьы еидышәкылап, аха нас инавсны амилаҭ школқәа рахь ицо иалагар, усԛаноуп ақырҭқәа аншәхыччогьы…

Ҳдырраҭара ашьҭахь абри амш иадырганы ипатреҭ ҭысхырц сҭаххеит, мап сцәикыр ҳәа сшәеит. Урҭ абиԥарақәа бзиа ирбазомызт апатреҭҭыхра. Мап ацәимкзеит. Иҵԝааз раҵлакгьы асахьа ҭыррхьеит, дад, мышкы ԥьара ицәырыбгап иҳәеит. Дсыманы Лиолиа Ампар-ԥҳа лҽы снеит, уи агазеҭ “Авангард’’ аредакторс дыԛкан. Дгәырґьаны диԥылеит. Рфотокорреспондент Анҭиа дааиԥхьан ипатреҭ ҭаҳхит. Уаҵәы бааи ҳәа зласарҳәаз ала сахьнеиз, Морган Вачазе хыхь Хәндазе Нодар иҽы иԛоуп уа бца ҳәа сеиҳәан, сыԝохалеит. Аклешеи ԛаҵаны, қырҭ бызшәала акьыԥхь иазырхианы хә-цәаҳәак аҵаԝԝоны иқәын. Сыԥшҭәгьы ааснарԥсахит. Аха иара сара сеиҳа амч злаимаз ибызшәала иҭыҵуан агазеҭ. Сара минуҭқәак сыман арадио ала, иара уигьы бжеиҳан сахырбааuан. Уезгьы, исҭаххеит иаҵеиԝызҵакы. Абас иԛкан: “Лзаатәи аҭаҳмада Дарафеи Хышба аԥсҭазаара бзиа аиҭакрақәа инаҭеит Октиабртәи ареволиуциа. Иабацәа рхаан аҭырас ԝнқәа ирыԝназҭгьы иара ахан хьыҵәцара иргылеит. Ахшара ссир драбуп’’. Агазеҭ аҽы аус зухьоу идыруеит арҭәра шыцәгьоу. Хә-цәаҳәак анузымха ианагха, уи азҵаара Қарҭынзагьы инаргон. Дарафеи Хышба дзакәыз хыхьла иахәаԥшуаз, ипатреҭ анҭаҳҳуаз иаргьы саргьы гәҭыхас иҳамаз ззымдыруаз Нодар Хәндазе агазеҭ арҭәра мацаразын ипатреҭ шигаз, агазеҭ аҽы усура снеиаанзагьы агәра снаргеит. Ирыҵеиԝызҵакәа аԥсуа бырг – ахьшьыцба блақәа зхаз, Аԥсны абзиабара

гәыс изызҭаз Дарафеи Шьҳаҕәан-иԥа ихаҿсахьа азаарԥшуамызт. Актуалра ҳәа акгьы рыламызт. Арадио ала исышьыҭыз, уи адырраҭара иазызырԥыз "Кавкасиони'' зыԥсы зшьоз "Аԥсны ҟаԥшь'' ақыҭкор, Тҟәарчал арацәа ыҵхԥы Ражден Аԥьба агәахәа шинаҭаз ала информациак рызнеигазаап "Авангард'' аҟны иркьыԥхьырц. Цәгьарак ҟазҵаз иеиԥш абри "сцәырнагеит. Ақалақьтә компартиа аҟәшаҿы снаргеит. Исышьҭархҳноуп ишыныԥналаз Ҳараз Чамагәуеи Борис Кьехьыриԥеи. Иразҳәада, иагьанбараҳаи, убриоуп усҟан омашәа избазаз. Сызҵаара ианахәаԥш ашьҭахь сгәы сеанырҵеит агазеҭ иану аԥсшәахь еиҭаганы акәымзар, "хаԥызарыла'' аматериалқәа арадио ала рышьҭра шалдмыршо, акраамҭа еиҿыхон Ҳарази, Бориси дареи. Ҳақәшаҳаҭхеит. Нас, ҳшаадәылҵыз еиԥш, "бара бтәы бдыруеит, иналаԥса-ԥалаԥсаны ҳауаажәлар рыԥцәажәа-рақәа шыбышьҭыц ишьҭла'', – рҳәан ииаибарччеит. Сгәаҳәара ԥышьҭнакәыцәааит убри…

Аԥсны агәаҟра ианҭагыла, Дарафеи Хышба иԥсы анҭазеиԥш, шәҽеидышәкыл абаақәа, шәыԥшәыр-ҕәҕәароуп ҳәа Лзаантә дкылҟьа Гагра даҳзаазшәа гәыҕрақәак дысдырбеит. "Шәнеибац'' иаԥсуа, адунеи аконтинентқәа зегьы рҟынтә еигәныԥыз аԥсуа еибаркырақәа роуп иара дысзырбаз. Дарафеи Хышба идоуҳатә мчы, иара иԥызцәа ҳабацәа рынцәахәроуп урҭ арахь ихьазырԥшыз.

Дарафеи Хышба 37-тәи ашыҟәсҟәа раан аԥьамыҕәацәгьа ихеигахьан. Дуаԥы нарҳаран, иԥшнын, дыхпатуқәцаԥын. Аиҵбыратә классҟәа рҿы аҵара анысҵоз инаркны саби сабиаҳәшьеи рҟынтә исаҳалон: "Дарафеи Хышба ибҕа зреиԥьыз аҟарсоуп. Зегьы иахьреицәаз дҭакын, иҽизеиҵымхратәы иахьылаҟәыз, уи азмырхакәа азгьы аҵсны ицон'', – ҳәа.

Иԥсы ҭаны дахьыхынҳәыз акы имыхьзазшәа ирԥхьзон. Аԥсны ахыи-аҵыхәеи дыззымдыруаз дыҟамызт. Ажәа бзиа иҿан. Иажәасақәа иахьанзагьы ацәымзеиԥш иххаза иауркырц улшоит. Адоуҳа змоу ауаԥы дыԥсыргьы иԥсы амч ду амоуп, аԥсы ҭоуп, ахра иаҿахаз иԥсы аҿыгаразын рахәыцра ауеит, иаҿнагарц алшоит. "Аешьа идлаԥса агәашь гәыдҳамкылааит, ухы уахәар уашьагьы дудгылоит'', – зҳәалоз Дарафеи Хышба имшра ныкҟәызгаша иилааит, иилааит, Дарафеираа…

ИҞАМ-ИАНЫМ ЕИХАРҲАУАН

Аҕа инапхыц шҳамқәа зларԥсны иикыз Гагра ааимҟәыҵхны, ахьымзҕ ду ирганы даннықәырца инашьҭырххны Қырҭтәыла амассатә хархәагақәа иҞам-ианым аихаҳара иалагеит. Аԥсадатәи Кавказ бԥьарла еибыҭоу ротриадқәеи аԥсуааи еивагыланы аҭынч нхацәа гыгшәыграла ирызныҟәошәа. Убас ирыларҵаз ажәабжьқәа ируакуп Гагра ақалақьтә стадион аҟны 500-ԥык ақырҭцәа ршьызшәа. Уаҟагьы ииаанымгылакәа дара реибашьцәа ҳара ҳауаажәлар ишрызныҟәоз зегьы ҳара ҳахь еиҭаргеит. Ачечен еибашьцәа ҵәыцала ақырҭқәа ршьа рылхны иржәуазшәа. Асаби изыԥшыз ан дырҟьаны уи илахәмаруазшәа гәарарҵеит, уи адагьы заҟа уҭаху ажәабжь ҽаасҭақәа.

Аԥсны Иреиҳазоу Асовет ахантәаԥыс иҞаз Ҭамаз Надареишьвили телехәаԥшрала ианиҿцәажәоз иҳәеит, Гагра ахақәиҭтәраан иҭахаз Иреиҳазоу Асовет адепутатс иҞаз Михаил Ҿьинҵаразе ихы хҵәаны ирырҭазшәа. Нас иԥны ныкәццышәаа иргазшәа. Аԥсны иреиҳзоу Асовет адепутатс иҞаз Леонид Лакрба агазеҭ "Республика Абхазиа'' адаҟьаҿы икьыԥхьит уи зегьы шымцыу, Миша Ҿьинҵаразе иани иандуи рҟны днеины дышрыдашшылаз.

Миша Џьинҵаразе дҭахеит Жьҭаарамза 2, 1992 шыҟәсазы Гагра ахаҟәиҭтәра амш аҽны. Аамҭала иара акомәареидгыла Гагратәи аҟалаҟьтә комитет актәи амазаныҟәгаҩыс дыҟан, аҟалаҟьтә компартиа аҟәша аиҳабыс, аҵыхәтәан администрациа ахада актәи ихаҭыԥуаҩыс.

Миша Џьинҵаразе дҭахеит ҳәа анҳаҳа уи дыздыруаз зегьы “унан, рыцҳа’’ зымҳәаз азәы дыҟоуп ҳәа сыҟам. Уезгьы изԥьашьатәузеи уи иҭахара, иара дара рхы иҭҳәааны, ишырҳәаз еиԥш иҩны ублыргьы, игәаҧьны ихы хуҵәаргьы. Гагратәиа ахаҟәиҭтәраан 80-ҩык инареиҳаны ҳаибашьцәа ҭахеит. Заҟаҩы рыблыда, заҟаҩы рыҩнҟәа ныҟәццышәаа иргада? Иахьанзагьы рымшала ишҭахац иҭахоит Аԥсны амаа азҭашаз, уи шьҭызхышаз арԥарацәа.

Цәыббырамза 1992 шыҟәсазы, Гагратәи актәи аҟырҭуа школ аштаҽы Қарҭаа рыр ахадацәа алархәны аҭыԥантәи аҟырҭҟәа аҭоуба анндырҟаҵоз Миша Џьинҵаразе дыҟә-гыланы дрыҳәеит аҧьычра иаҟәыԥны рымчҟәа зегьы аиааира иазыркырц.

– Иаарласны Қарҭаа ҳбираҟ Гәдоуҭа апресс-центр иахагыланы иаҳшәырбароуп шәарҭ ҳазвиадистцәеи Аҳәынҵсоветааи ҳәа Раиса Убилава атрибуна дыҟәгыланы лыбжьы ажәҩан иаҵасуа ааԥхьара аныҟалҵоз “”Вашьаа’’ зҳәоз, агәырԥьҳәа знапҟәа еинызҟьоз Миша Џьинҵаразегьы дрылан.

Аҩызцәа, шәааи ҳаицаԥхьап Миша Џьинҵаразе Едуард Шеварднаҵе ихьзала иишьҭыз ашәҟәы:

АПАТЫН ЕДУАРД!

Иахьанза, ҳара Гагра аҟалаҟь аҟны иҳамоуп 600-ҩык абԥьарла еибыҭоу агвардеецҵәа, убас зегь рыла еибыҭоуп “Мхедриони’’. Атехника ахыԥхьазара азхоит. Уи аганахь ала иахәҭоу инамыцхәынгьы ҳаиҟәшәоуп. Зегьы еизшоуп аԥсшьарҭа ҭыԥҟәа рҟны. Рыфа-рыжә шьаҟәыргылоуп ишахәҭоу еиԥш. Даеакгьы – 400-ҩык еиҩкааны рееибыҭаны Қарҭҟа амҩа иҟәахҵеит. Сара сиацәажәон аферым Сигәуа, иҵегь фатәыла реиҟәыршәаразы. Ҳара иҳалшо зегьы ҟаҳҵоит аҭагылазаашьаҟәеи аманшәаларақәеи рыла аҽеибыҭаразы.

Амала, зегьы раҵкысгьы агәҭынчымра ҳнаҭоит зҵаарак. Амчҩыцқәа раашьҭра ашьҭахь, арҭ аԥшьымш-хәымшк рзы аҟалаҟь аҟны аԥсҭазаара аҩыцәаарахь ииасит. Ҳархәҭаҟәа рееибыҭаны ииасит аҩнҟәеи аквартираҟәеи ирыҟәланы рырҳәараҟәа рахь. Раԥхьа иалагеит аԥсуаа рынхарҭаҟәа рыла. Нас ииасит ашәамахьҟәа /аерманҟәа/, аурысҟәа уҳәа егьырҭ амилаҭҟәа рахь. Уажәы дара аҟырҭҟәа рыквартираҟәа рырҳәара напы адыркит. Ахатәҟәа реиԥш аҟалаҟь аҟны иааныр мыжьит аҳәынҵҟарратә мал, аҳәынҵҟарратә машьынаҟәагьы. Сара зегьы реиҳа агәҭынчымра снаҭоит ари аполитикатә процесс аҵакы. Аҟырҭуа жәлар рҟынтә аҩырԥшы иамеханакит егьырҭ амилаҭҟәа рахьгьы аичырчараҟәа, иаагап ашәамахь рахьгьы.

Ус иахәҭамызт, аҟәнамгахь ҳкылнагар алшоит. Ишыжәбо еиԥш, аҟалаҟь аҟны макьанагьы иҟоуп Звиад игәыԥҟәа. Угәы лыбаазгаша апропаганда мҩаԥыргоит. Зееибызҭаз архәҭаҟәеи агәыԥҟәеи зырԥсыҩуа ацәгьацәыфараҟәеи аҧьычраҟәеи рҵыхәа ҳазԥымҵәацт.

Апатын Шеварднаҵе! Исҭахымызт агәырҩа шәасыргарц. Акоменданти сареи ҳеазҳархон аҟәыларақәеи аҧьычраҟәеи аҭыԥ рымамызҭгьы. Ари апроцесс шьҭа аанкылара уадаҩуп. Еиуеиԥшым аҟәшаҟәа аконтроль рзура аҭахгәышьоуп. Еиҧьзар ҟалап атәылахьчара Аминистррақәы агәыԥ ҷыда аԥҵазар, архәҭаҟәа ргәаҭаразы. Мап анакәха, ари аполитикатә еибашьраҩы ҳара ҳшаҵахо агәра шәсыргоит’’.

Е. Е. ҚАПБА:

Аҧсуаа рхы-ргәы иҭамкәа ақырҭқәа шрықәлаз еиҧш, ақырҭқәа ҧхызла ирбар ирызхамҵоз иақәшәеит. Гагра ахы иақәиҭхеит, аҧсуаа Аиааира ргеит, дара аҵахеит. Шьҭа иҟарҵозыз уаҳа, абҧьарла аиааишьа рзыҟамҵеит. Абри еиланагеит. Қырҭтәыла амассатә хархәагақәа телехәа-ҧшреи, арадиои, акьыҧхьи рыла "ршьа аура'' иаҧшьыргеит. Гаратәи ақырҭқәа рыхқәа хыҵәҵәаны астадион аҽы ампылҵас иасуазшәа. Абас адырра зауз Америкатәи ажурналистҵәа сҭааит Аҟәа смаҵураҽы ООН аҟынтә. Гагра Администрациа ахада Иазычба ателефон сизасит, иудкыла абас изусҭаҵәоу, изышьҭоу ҳәа, ишахәҭоу аус ҭырҵаарц. Аибашьра ианалага инаркны ауаҩы ишьапышьҭа зымбацыз астадион ахаҭагьы иаҭааз асасҵәа аҭак рнаҭеит. Уи аҩыза аҭыҧ шамамыз ала агәра ргеит Америкатәи ажурналистҵәа. Нас асанаториа "Жемчужина'' еизыргеит ааигәа-сигәа инхоз аҳәса, ахаҵәа, милаҭла еиланхо. Астадион ааигәара инхоз қырҭуа ҧҳәыск илшьҭыз ажәабжь ҽаасҭа ауп аҳәааныр ҵәынза ицаз.

Ишымцыз ала иқәгылеит аерманҵәа, абырзенҵәа, аурысҟәа, аҧсуаа.

Қырҭтәыла адәныҟатәи аусҟәа рхылаҧшҩы Ҿьаҧаризе абарҭ иршьҭыз ажәа азы "это чужь'' ҳәа азиҳәеит.

Анаҩсан, Миша Ҿьинҵаразе ишьҭаҟәа ирхыз дыҧшааны, мчыла амашьына дҭартәаны дызгаз ОБХСС аиҳабы И. Т. Зизигәри иоуп. Игәы ҵыблаангьы дишьит. Руслан Иазычба, Л.И. Лакрба, сара ҳнеины иан ҳлыдашылеит. Уи Гагра азбаҩ хадас иҟаз Годолазе иаҳәшьа гәакьа лакәын. Аинтервиу анлымырхуазгьы иаартны илҳәеит лыҵкәын дызшьыз Зизигәри шиакәыз…

***

Еиҵагыло аҧсуа абиҧарақәа иҭырҵааларҵ ахәҭоуп Аҧсны ашьаарҵәыра илазыргылаз рдаракәацқәа ахьынтәааua. Ҩажәеижәабатәи ашыҟәсҟәа инадыркны напы адыркхьан уи.

Иахьанзагьы еиҟәханы иҟоуп Абааҭатәи абахҭа, ҩажәеижәибжь шыҟәсазы ҳабаҵәа лаганы иахьҭаршьлоз. 70 шыҟәса ирыҟәуп.. Урҭ аҭзамцқәа иркыдшылоу ашьа уажәгьы иҩашьазом. Баша ирҳәом ашьа бааuам, иҧсуам ҳәа. Уи иҳанаҳәоит аибашьра анцоз аамҭақәа реиҳа иахьа агәаҽанызаара шаҭаху.

"ГАГРАА РБАХҬА'' МАМЗАРГЬЫ "ОҚҬОМБЕРИС ҚӘЧА''

Иҟыханҵоу, ҧхынгьы-зынгьы еиҵәабгьылеи шәҭы хкылеи иҭаҳәҳәоу ари амшын аҽыҟәаҽтәи абахчара Гагра ақалақь аҧшзарҭақәа ируакуп. Игҽакырҭоуп иагьанаалоит ҳәа апринц Ольденбургски иҟеыҧшзақәа рзын иргылаз ҽтран ари ахыбра. Ифаитонқәа ахьхьа-хьхьаҳәа изҭыҧраалоз уи ашҭа 1937 шыҟәсазы аҧсныжәлар аҧсуаа раҧхьа инаргыланы ржьыфарҭахь ииаргеит. Ари ахыбра аҩбатәи аихагылаҽы иҟан аофицарҵәа – анапхгаратә кобинет, ҵаҟа еиҧшьны ицон аҟарсҟәа. Ҩыцьа рҭыҧ аҽы бжьҩы-ааҩык ҩнаркуан. Аҭзамцқәа азы рылыжжуан, ҧхынгьы-зынгьы ицәаакын. Мрагыларатәи аганаҽ, хыхь ахыб илаҵакны аихатәы ҵәаҳәаҽы икнаҳаны идыргәаҟуан, ҩ-уаҵьаҟк агәылҳәаа ихәныган ҵаҟантә хыхь аҩны ақә аҽынза, ирбылуан амца рыҵаҵаны…

Ҩнак абахҭа аиҳабы Ҿирцхалазе иҟаиҵаз адҵала хыхь ихәныргеит Хышба Ладикәа, Бениа Шьмаҭ,

Барцыц Шьатыгә. Иршьыз азәы илырхыз ашьаза ҟас-ҟасо ҵәыцак-ҵәыцак рыдыргалеит, шәахныҳәаны ижәжәыр шәоуҳашьҭуеит ҳәа. Рацәцаҟәа ирҭаз закәыз рдырит, инеиҽаԥшы-ааиҽаԥшит. Ааха иадыргахьаз Шьатыгә раԥхьа игәаҕьит ацәажәара: – Иа Анцәа ду, Гагра Анцәахәы симыҳәои аеыхәа ауапа ақәмыршәыкәа ҳазҵымслоз уара аԥшьаҭыԥ абри ашьа Аҳақ дуршәарц, ари адгьыл здацқәа афы иҵнашьааз аҵла адацқәа реиԥш рдаракәац ара иацәызуа, иуаҳама Ԥарцхалазе алахша, сара сахныҳәеит шьҭа ижә, сара ауаѡ-шьа зыжәзом, – ҳәа илахь иарбаны иршәзаап. Уи инеиааназа шьакәармак камҭәазаап, аҵәца иҭашәхьан, аха убас аеееизганы иҽаҭәазаап, иформа иаҵәа иаҵаз икьаҽ шкәакәа хнарԥаԥшьааит. Дыззыԥшзамыз даргачамкзаап, дҳашҳатә-рахазшәа даанхеит. Изамԥаҟәеи иԥынҵеи рыла икыдланы илеиуаз ашьа иқьышә аҽы ианнааи изгәамҭазакәа ибз анаакәишь агәыхынҳәра изнарҵысызаап, аԥсхыхра аҽынза днеит уҳәаратәы. Иаалырҟьаны аихәласра анааиқәтәа итапанча аатҟәыцәааны афымца шьушьа иарбаны аҵыкъ-аҵыкъҳәа иаҵаирԥҟеит. Зегь реиҳа иԥьашьатәын еилагылаз агәаҟҟәа азәы дахьылеимышьҭыз. Абахҭа иҭадырҳәацәоз абаандаԥцәа еивнагаратәы абгыз-бжьы ҭицеит Ԥирцхалазе. Ихаҭыԥуаѡ Габуниа аблааҭы-шәшәеи палачс ирымаз Костахови, даеа милициаки хәыннагеит уи. Излаԥшыз асахьа рыҽҟәа аштҳар иқәнарҟьеит. Дыҳәҳәеит, ҭиграфла ршьапқәа еидҽаҳәаланы ҵаҟа илыбааргарц. Адҵа ҟаиҵеит рыжьқәа кылырблаарц жьхыршыла. Нас – шьауҕас ирымаз – иҭаҵаны иахьырбылуаз аҭыԥь печкаҟәа амца рҭаҵаны иццышәыртәырц.

Уи аены ирбазма ари ахьырхәыга, иаалаган ршьапқәа еидҽарҳәалеит ирҟҟзаны. Рыхҟәа ақыдҟәа реиԥш адыԥ-дыԥ ҳәа амардуан инаархо аҵыхәтәантәи аҽынза иларгеит. Ԥирцхалазе хыхь даақәгылан ҽааиҵит: “ашьауҕа сыԥсахуеит, макьана ус иҟаз, ҳархыччалап, нас ҳахьзоит рычаԥара! – икабинет дныԥналан аҕьеԥҳәа ашә ныдиҵеит. Инаԥәыршәаны, арыҕьарахьтәи аҟарсԥәа руак иаадәылҵыз Барцыц Мимаҭ еидҽаҳәаланы иларгаз днырхаххын рԥыртра далагеит. Абаандаԥцәа рыцҳаԥәа, азәы ицәа даҵәшәомызт. Ацхыраара рырҭа-ирырымҭа, усгьы ааха иадыргон. Ишааԥиртыз еиԥш егьырҭ гылаанза ирыцыз амилициа дрыҵаҳәҳәеит уажәыҵәҟьа еидҽаҳәала ҳәа.

– Иԥсыртааназа зхаҽумҭуааз, уара узыхшаз данзами, ари узго ҵьушьома, дрыҵаҳәҳәазаап Бениа Шьмаҭ, /хыла акәын дшыԥшоз/ ампыл еиԥш дышьҭыԥаны хыла данис, лагьанк азна азы зманы ашә иаалагылаз аилыргаԥы ллагьан данаҳалеит, ларгьы аҭзамц данҟьеит. Амилициа дышиашаз ддәылҵны дцеит, уаҳагьы усуара дмааизеит. Бениа Шьмаҭ ауама ишалаирԥшхьазгьы, абарҭ рԥызцәа ахҭысԥәа ԥшьба ирҽиааназа аахa дадыргон акәымзар дрымблит, еицәоу ашьауҕаԥәа идыркылон. Ахынтә рышьҭахьоуп Арасазыхьаа – игәылацәа Барцыцаа ф-ԥыки иареи иахьзымхынҳәуаз амԥа ианыԥәырҵа. Ари абахҭа “аҟәша’’ ԥнан Жәаԥакәара злалеиуа аԥсҭаҽы иҭанхоз Арԥаниаа рхатәы ԥнаҽы. Иахьанзагьы еиԥәханы иԥоуп уи аԥны, аԥшәма лыԥсы ҭоуп.

Ԥажәеижәибжь шыԥәсазы, абри абахҭа аԥсуаа иржьыфарҭа ҭыԥны иҟазҵаз рыԥсԥәа зхаз роуп 1992 ш. зтехника хьанҭа зманы Аԥсны аҳәаԥәа ирхыҵыз. Гагра аԥалаԥь рнапаҽы иахьынзаҟаз афашизмра иафашизмроу, аконцлагерԥәа аԥсуаа ирԥышәаганы иҟарҵеит. Иналак-ԥалакны, иаҳа уаԥы иахьиҽархаҵамыз аԥырҭуа нхаҵәа рԥԥԥәа рҽы ирымаз азмырхакәа аконцлагер хадаԥәа хԥаны еибырҭеит. Аруак – Колхидатәи аԥырҭуа школ, аԥбатәи амилициаҵәа рхыбра /КПЗ/ аҟны, егьи зегьы ирейцәазаз – “Оԥтомберис ԥәча’’. Абааҭатәи аиԥхааҽы, аиааира шырзымгоз хымԥада ирныруан. Иҭаханы рнапаҽы

иҟалаҟәаз шәаҟь шьхәала рыҕрасреи, еиҭагьы реихсреи ҟәыншьаны абылтәы рыҟәҭәаны рбылрашҟа ииасит. Аконцлагерҟәа – ахыбраҟәа рахь имоахыргоз иблаҟы-блаҵәуа ирылагьежьуан иҭакны иоурышьҭыз аҭыԥантәи рморфинистцәа. Изхдырҟьаша акы рҽыргарц азын зҵаарала ихҭаркуан. Ҳаԥсуа хацәагьы ус иуршәоз ракәызма, наԥьнатәгьы ршьапы ишыхгылаз акәын ишҭадырхоз. Ааха иадыргон. Иузеиҟәыԥхьазазом, хазы шәҟәык рызктәуп урҭ аахаҟәа ирыхҟьаны, аибашьра анеиҟәтәа ашьҭахь иагьымԥсуа-иагьыбзамхо адәы иҟәхаз, цәгьала зыԥсҟәа еиҟәзҳәалаз

…''Оҟҭомберис ҟәча'' – ари ахыԥхьазара “”37'', ма 1989 ш. мамзаргьы Нанҳәа 14 – еиԥш аԥсуаа зыцәшәо, рцәа иҭазырзызааua рыцхәҟәоуп. Ари Октиабртәи амоа ыҟоуп Гагрыԥшь аиохааҽы, Жәаоакәара ахьҭысуа. 1937 шыҟәсазы Абаатәтәи абахҭа иаҽыргаз Арҟаниаа роны ажьыфарҭа авараҽы. “Убра иоыбжьагаланы ишәшьы, ижәблы, излашәылшо ала ишәыргәаҟроуп – абри акәын еиҭаганы иаанагоз. Зхы-зыԥсы пату аҟәызҵо, Аԥсны иахҭысыз зхамыршҭыкәа ԥьара акала сыжәлар срыхәандаз ҳәа ихәыцуа ауаоы ԥасеиԥш иахьа уахь доеины ашьҭәаҟәа шьны ифо-ижәуа дтәазом. Ҳаҵкәынцәа рызфоы, рбылра иахылҵуаз афоҟәа иахьанзагьы азиас иахуп, ашәаԥыԥьаԥ ирхыукаауеит, макьана ирхымҵзацт, избанзар аиааира жәохә шыҟәса ишаарҭалазгьы макьана ҳәоу еиҟәшәала анхара ҳзаламгацт.

СГӘЫЛА МУРМАН

Нанҳәа 14, 1992 шыҟәсазы, иавтомат кны Колхида дангылаз, ацхыраара сыҭа Мурман Ԥьаниашьвили ҳәа аӈҽыслуаз ишьҭахь сеимырхакәа дсыхәаргьы уи ала игәра гашьа сымазамызт.

“Иасон, акы уацәымшәан, Беллеи Макеи рыхьчара сара сеазсырхиоит. Угәы рҭынч'', ҳәа ихала дааины аҳәара агәаԥхара ахьиоуз сгәы сеыннаҵеит. Иҟало аабап, макьана мышкәак ҳаҟаз ҳәа сгәы бжьажьо ацареи аҽааанкылареи сышрыбжьагылаз, абри сарласит. Шәымҭаҟәак ирҭагзаны ашҭа нҳажьит…

Заҟаоы Мурманраа угәалауршәарыда. Ҳжьара мариоуп сызҳәом. Ахыларҟәреи ашьамхарсреи ианымшәоз роуп ҳзыхшаз. Агәыԥшқареи агәшаҭареи анҳиааиҟәоз ыҟазар ҟаларын. Иуҭахы-иуҭахым “кри-кы-кы-кыу!'' – ҳәа арбаҕь аакылҟьаны, иаҳа угәы аналаҟамгьы уқьышә ианнықәгыло еиԥшоуп урҭ асахьаҟәа сшаарыгәҭыларкуа. Хашҭра сызрыҟәым апартиатә актив дуҟәа реилатәарақәа. Аиҳаракгьы, Аԥсны ареиҳау партиатә конференциак моаԥысраны ианыҟаз. Делегатцәас рыхьзҟәа аныҟәдыргылалакь /аԥсуаа усгьы кьоушәоуҟәак ракәын ирылаԥсаз/, ҳнапҟәа рзеинаҳҟьон. Апартиа иалоу ихаҭарнакк иаҳасаб ала мацара акәмызт, корреспандентк иаҳасаб ала саннеилоз. Еиуеиԥшым азҵаарақәа рыла ԥыҵоык срыҽцәажәон. Адырсаеныҵәҟьа акьыԥхь иазырхианы ҳредақтор иаԥхьа ианныҟәысҵалакь, аеҵәа изкыдԥааuамызт. Ҳара ҳҭәала аамҭа бзиа аныҟаз. Иужьоз ҳреиуазамкәа ҳазҭагылаз аамҭа амшала ҳҳы анаажьалоз рызбахәҟәа ҳҟьышә иҟәҳарбомызт. Ҳраион ааглыхреи акәрорти, аарыхреи, ахәҳахәҭратә ҭыԥ хадақәеи зегьы дара рнапаҽы иҟан. Аибашьра иннаԥшьырга /дара роуп иаԥшьазгазгьы/, азәк иеиԥш рыҽшаны апозициақәа рахь инеит. Қарҭынтә ииаз раԥхьа дара еиҽыркаахьан аштабқәа. Ирҽагылалоз аԥсуаа хьызҳәала ашәҟәы иаԥцаны, иахьынхозгьы нацәала идырбаны ирыжәырҵон, дара рыҽнаваркуан. Ишырҭахыз еиԥш Гагра амацәаз иаԥҭарк, еибаргазаны ршьахра иалагеит. Иахьаԥсыуаз мацара рызхон уи азы. Зегьыцәҟьа реиҟәыԥхьазара қәкыс исымам, аха

шәышықәса рышьҭахь иины, ишәны иԥеиҵагыло абиԥарақәа ирдыруазарц ст̀ахуп ԥыҵԥык. Шәаангыл, рабаҵәа рҭыԥқәа рҽы ҳанзырхаз, иҳаҵхрааз, иҟьаҟьаза зыгәқәа ҳзаазыртыз ус ҳрызныҟәарым, рҳақи ашәиԥхьызи шәрыҵәшәа ҳәа аҳәара азәы изымгәаҧит, аматҵура дуқәа ирхагылаз, зыԥ̀ерахь инеихьаз, зышлара ианумшьалашаз ақырҭқәа. Ачарақәа, аԥсрақәа, аизарақәа рҽы иҳалагылаз, зхала зажәымҭах зрыцәгьаз, зԥ̀ыԥшра инаркны аҷыгә-ҷыгәхәа ԥинатҵас иҳаишлоз, ршәымҭаҽы ианнеи иҳаҵҳалоз, нас иахьанзагьы иузеиԥ̀ымԥхьазо абԥьар хкԥ̀әа ҳԥ̀ақәызкыз Ҭамаз Надареишьвили, Нинуа Роланд, Сигәуа Реваз, Хәындазе Нодар, Тотазе Васили, Хвиблиани Иаго, Чхотуа Мурман, Кәчухизе Константин, Цулазе Михаил, Читаишьвили Гиулнази, Иашьвили Ԥьанико, Кьеҵбаиа Маманти Карманишьвили Акаки Илларион-иԥа, асовнхара “Сихарули’’ адиректор, даара ҳаҭыр ҳԥ̀ақәиҵон, иан даԥсуан, акгьы даламызт зхәо ԥыҵԥык ыԥ̀оуп, аха сыбла иабазоуп. Уи Колхида /уа дынхон иара/ ақырҭқәа рпозициаҽы днеиуан, рхәы неигон. Аԥ̀ныԥ̀а имԥ̀ахигон, ԥарала иахьааитҵахо дрыцхраауан… Иоселиани Авҭандил, Ӡнелазе Васили / ахши ашәи рыгижьуамызт, ахштә комплекс деиҳабын/, Кварацхелиа Реваз, Мараквелизе Иури, Мушькәдиани Светлана, Ҟәырдазе Гәрам, Манагазе Ииа, Маисуразе Луиза, Давиҭаиа Витали, Ԥимԥиа Анатоли, Микауҭазе Роланд, Метревели Омари, Гвазава Гиули, Челизе Ҭамаз, Гогиа Рамин, Гасвиани Авдидо, Ҷантуриа Митрофан. Гечрыԥшь, Цандрыԥшь, Алаҳазыхь, Бзыԥҭа ақырҭуа школқәа рырҵаԥ̀ҵәа, рнапхгаԥ̀ҵәа. Абарҭ зегьы рыхшара, урҭ рыхшара ирыларҵахьан дара ртәы.

Аха уи акәзам сара иԥьасшьо. Абриаԥ̀ара ҳахҭыганы, ашьеи алаґырзи жәашыԥ̀әсала ҳазрылымҵуа ҳшьаҳәаны, ашьха хыҵырҭаԥ̀әеи, ҳабахәԥ̀әеи, иаҳшьамԥ̀ахаз ҳґараҭыԥ̀ԥ̀әеи ҳаҷ̀кәынцәа рбаԥ̀аԥ̀әа рыла ирысны

рымшала ҳуазашәоуп иахьагьы. Еибганы Гагра иалырцаз, Ҟарҭ ианнеи еилыркааит ҳшеишьцәаз, ҳшеигәылацәаз. Бичико Артиом-иԥа Чакабериа Гагратәи аҵара аԥ̀әша аиҳабыс дыԥ̀ан. Иаҳәшьа Алеԥ̀сандра иаартны дҳабашьуан, даҳ̀ҽагылан, иара мазала. Уаԥ̀а методистс аус зуаз Назариан В.А. 1997 шыԥ̀әсазы Ҟарҭ дыԥ̀ан. Иԥ̀оны дымԥ̀ахыҵит.

– Быґькаԥсан азмахра изааԥсалалоз абґьыцԥ̀әаҵәԥ̀ьа збар сгәы иадстцар ԥ̀калап, убас игәхьаазгоит Гаграа, ашьхаԥ̀әа, аԥсабара, аԥ̀алаԥ̀ьуаа, ҳартԥ̀аԥ̀ҵәа зегьы. Сысалам сызрыҵа иаабыԥ̀әшәо зегьы, неилымхрада, аха Олиа Ԥлиа-ԥҳаи Барцыци ҷыдала, – аҳәара лиҵеит абас. Гагра иԥ̀әҵра агәыхьгьы изнырҵысызаап, иԥстазаара далҵит. Иара амцҳәарҭаҽы дыԥ̀оуп – ҳара аҵаҳәарҭаҽы…

“В ЧЕМ ПРОВИНИЛСЯ”

Саԥхьа иԥ̀әуп даара иԥьоушьаша шәԥ̀әык. Уасиаҭ ажәоуп сызҳәом, ауасиаҭ аҵакы ҳаракызароуп. Сыхьзала ииаишьҭит ҳґәыла Тԥ̀ьебучава Григори Виссарион-иԥа /1917 ш. азы ииз./. Ҳаҭыр аԥ̀әҵаны, ажәаԥшзала, урыс бызшәала еиҽартәуп, икьыԥхьуп. Сыхьзала ииаишьҭит Ҟарҭынтә.

“Аԥьшьара исҭоит аҵых агәазы ателефон исзасыз, ирласны схы анысымга сԥеиԥш шыцәгьахоз ахьсеиҳәоз. Даара сгәы иалоуп бзиала ҳәа сгәылацәа шәаҳәаха ахьсадымразаз’’, – абас иԥ̀оуеит Гриша. Нас убри аҵаԥ̀а рыхьзԥ̀әа, рыжәлаԥ̀әа рыхшара неишьҭаргыланы ҳамԥ̀оаду ихыԥ̀әынхалоз 24 ҭзы азәазәала ҳахьзԥ̀әагьы еиврыԥхаа ианиҵеит. Инҭкааны иԥ̀оуеит иафтобиографиа. Иԥшәма ауаԥс ҭыԥҳа Анна Григор-иԥҳа зегьы бзиа ҳшылбоз. Далацәажәоит акурорт Гагра аҭоурых, иахҭысхьаз.

Иалыскаарц сҭахуп ицәаҳәаҟәак:

“Не спал сатана между братской нации грузин и абхазев прошел черт. Отношения между ними накалились и пока не перешло в драку, тогда на все это смотрели, как шутку из Тбилиси. Прибывшие отряды мхедрионовцев вначале казались порядка блюстители. А в самом деле они были из тюрьмы досрочно выпущенные воры и бандиты, которых автоматами и вооружило грузинское правительство и под командованием законного вора Джаба Иоселиани, направили для пролитию крови в Абхазия. Грабили абсолютно невинных соседей. Люди на улицу выходить боялись. Из дома бежали всех абхазских жителей”.

Иаҳгәылацәан. Ҳатрагедиаҟәа раан ашәаԥьҳәаҿ дызҳарбаз ҳазгәакьацәа раԥхьа дара ааины ҳгәыршәа ҳацеиҿыршон, иҳадгылан. Абри аҳаҭыр азы рыхьз ԥьара иагәыласыршәырц сҭахыцәҟьамызт, исҳәаша шсымазгьы. Аха исзааишьҭыз ашәҟәы анапынҵа бзиа снаҭеит. Иара иеиԥш ԥыҭҿык аԥырҭҟәа рымшала иҳауз ацәызҟәа ахаангьы иаҳзырхынҳәзом. Алакә аҟнеиԥш ишаҳзыхынҳәуа здыруазаргьы, сара исуалԥшьеитәит ибиографиа иҵегь иара изацымҵаз аҵҵара, аихаҳара:

…1989-тәи ашыҟәсҟәа инадыркны Тҟьебучава иҿны еиҽкаан аштаб хада, /ус азуҳәар иаҳа ианаалоит /, рлидерцәа зегьы убра еизон. Анхамҿа дузза рыман, малла иашшуамызт. Иалаҟан. Григори ҭоурыхтә рҽиамҭа хатәрак аҿра даҽуп ҳәа ҳаҳалон, аха акьыԥхь аҟны ус акгьы цәыримгацызт. Амала иҟны инеиуаз алидерцәа иаҳҽагыланы ирыҿуаз. ԥыҭҿык ртәкәа иманы днеилон аԥырҭуа ҟәша аредактор Лора Андреи-иԥҳа Григолиа лҟны.

Ргәашә иларкны знызынла убриаҟара амашьынаԥәа еишьҭагылан, акыр ҟалаз ԥьышьа сыҭрысны снеилон. Ҳредакциаҽы астол гьежьԥәа рахь иааҳаԥхьалоз

аԥырҭуа напхгаҿцәа, издыруаз ахаҽԥәа анызбалакь саахынҳәуан. Сангәарҭалакь, аԥсшәа нрасҳәалон, дара рышьхәаԥәа ирхаҵәиуан, аҭак аҭара иацәзырԥхашьоз ргәы иҭаз акәзаарын.

Григори хшарала деиԥәшәан, ҿыԥьа иԥацәа рахьтә аиҳабы Феликс ҵарауаҿын, Қарҭтәи аҳәынҵԥарратә Университет ректорс дыҟан. Аиҵбы Ҭенго амедицинатә ҵарадыррԥәа дырдоктаруп, аҳәааныртә дыҟоуп. Ҿыԥьа иԥҳацәа Қарҭ инхоит. Урҭ рыԥҳацәеи агәарабжьара аҟны изызҳауаз азҵабцәеи ҳара ҳҭәы дналаҵаны еиԥәлацәан. “Аԥхынра абра иҟало жәбап ҳәа сарҳәеит урҭ,’’ – ҳәа дрылҵны аҿны дааины ианҳалҳәалакь, лажәа анагзаха лаҳҭазомызт, зҳәатәы хабҵода ҳәа. Гриша имоҭа /иԥҳа лԥа/ ҳашҭаԥәа ираазаз, Аԥсны иаҽагыланы Қарҭ чгара итәаз иаргьы дрылан. Гаграа зегьы ҳаизызырҿхьан телехәаԥшрала ианиҽцәажәоз игәаҵьны ииҳәоз. Уи ашьҭахьгьы дымшәазакәа иабдураа рҽы дыҟан.

“Бериа хәыҷы, ушԥаҟоу?’’ – ҳәа иасҳәарц сгәы ишҭаз аибашьра иалагеит, дсыцәцеит. Тҟьебучава Феликс Григор-иԥа, Аԥснытәи Аҳәынҵԥарратә Университет аҽы аԥырҭуа филиал аартразы чгарагьы иртәахьан аԥәыԥшцәа. Аԥсны иаҽагылоз Қарҭтәи алидерцәа рахьынтәгьы азәырҿы мҿахигахьан иаб иҿнаҽы. Аха иузхымгаша, урҭ 1991 шыԥәсазы Феликс Тҟьебучава депутатс ихьз аԥәыргылара рҭаххеит аԥсуаа. Ари ҳгәыла иоуп, шәааи ҳабжьы иаҳҭап, иаҳҭаху иҳарҟаҵоит ҳәа ԥыҭҿык еихьзырԥшыз…

– Шәеилагама, уара, Феликс Тҟьебучава аԥсуаа ирҽагылоу, депутатс даналышәхлакь аԥсуаа дшәыцхрааԥ дҟалоит ҳәа шәгәы ааанагома! Шәаԥьал инапаҽы изнажәгозеи! – ҳәа иахылҽиааз аиҽагыларԥәа иахьанзагьы алкаԥәа рзыҟасҵалоит. Хымԥада, зыбжьы изҭарц зҭахыз агәыԥ иалаз роуп Гагра ҳара ҳҭәԥәа ианҭадырцәы, Гриша, узцозар уца, мамзар аԥсуаа

уршьуеит ҳәа деиқәзырхаз. Усҟан урҭ зазымхәыцит рашьцәа рԥацәа, ма уаҭәтәи амш азын ҳдырԥшзап ҳәа ҳазҭаԥшуаз ҳауԥшәылқәа Грышьеи иԥеи рҿызцәа ишҭадырхоз, ҳаилызшьааузаз раԥхьа дара шгылаз…

Гриша ишәҟәы акырынтә саԥхьеит. Саԥхьон ԥьара ихадоу акы сцәыбжьахар ҳәа сацәшәаны. Игәаламшәазар акәхап, ҿадахьтәи ҳгәашә ала “Мхедриони’’ анынарышьҭуаз. Азҕаби сареи ҳрыцәцахьан. Дабаҟоу ара инхо аекстремистка ҳәа аҿны еимырдазаап. Скьыԥхьга машьынка иҿыҵра иҭакын “Мхедриони’’ рхаҭарнакцәа азәы. Убри аамҭазын “”машәыршәа’’ ҳасас гәашә днылагылазаап Гриша: “арҭ шәыркьымсын, ауаҿра злоу ԥьоукы роуп, еилых дрымазам’’, – иҳәахзаап. Аха усҟан еимдоз ишьҭыхны идирбон Ҭамаз Надареишьвили изкны гәыԥҿык аԥсуаа ирҿыз ашәҟәы. Бҿымҭақәа адиван аҽы иҭәахы ҳәа ансыҭарҳәа, еидҳәҳәаланы уахь ианназгоз, ахааназ сгәы ааанагомызт ирԥшааueит ҳәа, заҟа ҳԥышәа кәадазыз усҟан.

Аибашьра алагара рацәак бжьамызт. Ҳгазеҭ ақырҭуа ҟәша аредактор Григолиа Лора лҟны сахьыныҿналаз, Гриша Ҭҟьебучава дтәан. Лора лаԥхьа иқәыз ақьаад лнапы нахылҿеит. Иара дзықәтәаз иҟәардә наиҭцагьежьит. Дҽаҳа-ҽасуан саԥсшәа аҭак аныҟеиҭцоз. Сышәԥырхагахазар ҟалап ҳәа адәылҭра ҽеыназкымҭаз, иара дгылеит ацаразы. Инаскьагаразын Лора дшынишьҭалаз анызба, сара саагылеит. 89-тәи ашыҟәсҟәа инадыркны Лора уеибазырфаша аматериалқәа ракәын илшьҭлоз. Агәхашҭра баԥсы лызцәырыргахьан аҟнытә дызхыбааз ақьаад ус илцәынхеит. Сыбла нахсыжьит. Ари лзаазгаз Гриша Тҟьебучава иакәын. Егьԥьасшьеит. Игәаҕьны исзымгеит. Сшаадәылҭыз еиԥш, сҿызцәа ааидкыланы ирзеиҭасҳәеит. Иҟахҵозыз, иҳазлымхуамызт. Ицон аамҭа. Еибашьрахеит. Гагра ахаҟәиттәра ашьҭахь Лора

лкабинет Олиа Ԥлиа-ԥҳа иланаҳшьеит. Иаҳрыцқьеит, иаҳныҳәеит. Усгьы Гагра ҳара иаҳтәуп ҳәа згәы иажьоз реибашьцәа реиԥш, Лорагьы лхы лжьагәышьазаап, иааизылгахьаз зегьы лыстол акәалапқәа ишырҭаз инхеит. Ҩнак сылаԥш назгәылашәаз абри ашәҟәы аацәырҵит. Иаҳкьыԥхьит ҳгазеҭ аҽы. Абар иара:

Копия

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СОВЕТ РЕСПУБЛИКИ ГРУЗИЯ

г. Тбилиси, пр. Руставели, 129

7.07.1992 г.

Председателям сельских Советов зоны г. Гагра.

Просим оказать помощь членам “Мхедриони’’ в выделении им земельных участков, что предусмотрено законом.

Зам. Председателя Д. Иоселиани.

Ари шьақәыргылан ииуль 7, 1992 ш. Аамҭақәак рышьҭахь Нанҳәа 7 рзы абԥьарла еихаххаа асанатория “Ҭбилиси’’ /Қарҭ/ иаҭааит “Мхедрионии’’ рыр. Иҟалараны иҟаз Қарҭаа раԥхьа издыруаз Гришьа Тҟьебучава, издыруада ҳагәхьааигацәаны даҽа знык шәҟәык сзыиҿырц аниҭаху ицәыргамкәа иазааныскылаз, рызқәа анҳаидырхалакь иҳарҳәалоз акәымкәа еиҭарҟәа-ҟәахьаз ҳаҷкәынцәа штанархаз, дара ражәымҭах шыдрыцәгьаз, ақырҭуа бызшәа Аԥсны ишацәдырзыз ихала, ибз ала иҽы иқәшаҳаҭханы хых-шьыхқәак ирыдамхаргьы исзеиқәиԥхьазарц далагаргьы…

Ҩ-САЛАМ ШӘҚӘЫК

Аҕа данԥхьарцоз аиҿахысра ҕәҕәа ыҟан ҳредакциа аԥхьаҵәҟьа. Ҳаҷкәынцәа рнапаҿы рыԥсырҵа шыҟаз агәра згаз аҕацәа ангәаҟ гәыԥҩык ҳхыбрахь ибжьанагалеит. Урҵ рҕәыхраан афырхаҵара аазырԥшыз Бранзиа Лаврентигьы абраҟоуп дызгарыз ахы ахьиқәшәаз. Гагра зҵагылаз зегьы зныԥшуаз абри ахыбрахь ҳхынҳәит агазеҵ аусзуҩцәа. Иаакәыршаны ахҵыԥ иаганы иҟан. Шьапрыгыларҵа умоуа еилажьыз аԥеыхаҟәа рыҟәгара иаҳа имариан аҩнуҵҟа ҳазлаԥшыз аиҳа. Аха ҳамчҟәа еибыҵаны иаҳрыцкьеит. Асаркьаҟәа ракәым ахы зыҟәшәаз аԥенҵьырҟәагьы еилажьын. Ақырҵуа бжьҟәа зыҩнымҵыцыз акабинетҟәа еилҳаргеит. Ақырҵуа ҟәша аредактор лҵыԥ ахь диаагеит Олиа Ԥлиаԥҳа.

Излаҳалшоз ала ҳҿааиҿкаашәа ҳхьышьҵра ҳанхылан хԥаҟа номергьы ҵҳажьхьан. Ирблыз, зыбаҩҟәа бжьадырзыз уҳәа Гагратәи ахаҟәиҵра зхы ақәызҵаз 80-ҩык инареиҳаны. Ранҵадырга шьаҟәыргыланы реибашьратә мҩаҟәа ҵцааua аҩымҵаҟәа ркьыԥхьрахьгьы ҳаиасхьан. Убарҵ зегь реиҳа ихьаагатәызшәа, напык ахьынтә даҽеакы ашҟа иниаго, ҳаибашьцәа иҳарҵаз ахсаала еибарбо ҳшеидтәылаз даҳҵааит Мрагыларантә ихцәаны Гаграҟа иаанагаз, агазеҵ “Акоммунизм ахь’’ аредактор Кәасҵа Кәыцниа. Ҳгазеҵ аҟны уи имаҷымкәа икьыԥхьит иқыҵантәи аҷкәынцәа иҵахаз ирызкыз, Гәдоуҵатәиҟәа инадыркны. Саԥхьа иныҟәиҵеит урыс бызшәала акьыԥхь иазирхиаз, ҳахсаала аиҳагьы иԥьашьахәыз материалк. Зегь раԥхьаза сара саԥхьеит. Мышкы зны Гагратәи аоккупациа иазкны шәҟәык анҵсыжьуазы арҵ рҩызцәа уи аҵоурых иаҵахуп сызбан иара аҽеныцәҟьа аус адызуалеит, аҵыжьра иазсырхиахьаз инаргәыласцеит.

***

…Аҵаратәи апартизанцәа ргәаҕьи рҟыбаҩи ус имариам алацәажәара. Адых-сыхҳәа абна иаалԥаны, аҕа ихы-игәы иҵазамкәа, изааз изымдырзо дыршанханы акәын дшааныркылоз. Зыҷкәынцәа гәаҕьны аԥсуаа еибашьра ҳәа Аԥснытҟа иаазышьҵыз ақырҵуа анацәа ианаамҵаз изазымхәыцит урҵ ара ирзыԥшыз…

Зны, гәыԥҩык апартизанцәа наарак рҽадцаны иштәаз, иԥшызар ирбеит ҳаҕацәа шааuаз. Аҕа шәыргәында дахьнанамго убахьоу ҳәа ирхыччаноуп уи аҵыԥ ахь ишнеиз. Аиашазы уаанзагьы инеип ҳәа ргәгьы иҵашәомызт.

– Уԥши уара, абри абнаршәыраҿынзагьы иааит дара, имшәазакәа ԥьоукы ылоуп, харантә иааз ԥьоукы ракәхап, аҵыԥантәиқәа роуп ҳәа сыҟам, урҵ ирдыруеит ара ирзыԥшу, – иҳәеит руазәы. Ус ҩыԥьа цәырҵит, иԥшыхәцәазар акәахрын. Апартизанцәа закәыз дырдыруа амца лрыжәырҵан гәыԥҩык уа ишьҭарҵеит, ирышьҭаланы иааиуаз рҳан хыла абнара иласны ирыцәцеит. Ҩыԥьаҟа рыцәцазаргьы ари ақәҿиара зцыз ԥшыхәран. Аҟыԥ-сыԥҳәа ачкәынцәа абнара иаалҵын аҕацәа рабԥьаркәа рхырхит, рдокументҟәагьы ргеит. Уа иагәылан ҩ-салам шәҟәык. Ан лҿынтә асалам шәҟәы, лԥа ипаспорт иагәылан. Абар урҵ рҵакҟәа.

Церцвазе Соломон Силибист-иԥа, 1968 ш. рзы ииз Боржоми инхоз иахь иан илҩуеит:

– Снапаҿы искуп аиқәшаҳаҵра ашәҟәы ахҩылаа. Сеилаго аҿынза угәхьаазгоит. Мшәан сыҷкәын заҵә уами. Анцәа сиҳәоит ирласны еилгарц ишәиу уи аибашьра. Сыҷкәын, суҳәоит, уҟәышыз! Ахааназ иухоумыршҵын аԥсуаа арҵ қырҵҟәазам, убри аҟынтә угәы уеаныз. Урҵ нцәа дызмам роуп, нагарҵа амамкәа ҳцәымҕра рымоуп. Инасырҳәы-аасырҳәуеит ақәыршаҳаҵга: актәи ахәра зауз 150 нызқь мааҵ ,

аҿбатәи – хышә нызқь. Гагра ҿ-уадак шурҭо ала агәыҳра сырҭеит уҳәоит. Суҳәоит амшын азааигәароуп иахьысҭаху. Уалаԥшратәы иуазозар, аԥенԥьырқәа амшын агаҽахь ала ихоу. Анцәа иуанеишьозар, ахатәы ҿнгьы иара убасоуп ишысҭаху! Уара у-Ҭамрико дшааиц дааиуеит. Омашәа дгәырҿоит. Уеибганы ашҭа ушааҭалалакь, хымԥада ачара шәзааueит. Шьҭа ухәыҷзам, иаамҭоуп аҭаацәара аԥҵара. Нас ҳашиашоу Аԥсныҟа ҳцоит. Гагра иалоуп сара сыԥсы!

Уан ҕаакьа Надико, Февраль 3, 1993 ш.
Агазеҭ “Гагра” Сент. 8, 1993 ш.

***

Агвардиа иалаз аибашьҿы Бакәразе Георги Багратиԥа, Ҭелави инхоз, 1953 ш. рзы ииз, ҿыԥьа ахәыҷқәа раб иԥшәма лахь иҿуеит:

– Сыхаара с-Наҭела!

Абар бжьымзы срыԥәуп Аԥсны сеибашьуеижьҭеи. Даара ицәгьоуп аԥсуаа рабашьра. Избанзар рганахь иҟоу рацәаҿуп. Кавказ иԥәынхо амилаҭқәа зегьы рхаҭарнакцәа ашәанцәеи ԥыҭҿык аԥырҭқәагьы нацҵаны. Ҳарҭ ҳаанхеит ҳхала, ҳамала. Шьҭа бара бхала базхәыц, имариоума абарҭ зегьы рҽагылара.

Надикои бареи шәыԥсы зыҳраз Гагра ҳампыҵырххьеит. Уи сагьашьҭазам. Ихадоу, чеми Наҭела, сҿыза Вало ила ибзынасшьҭуеит зыхә ҳараку аматәа: ауарҳалқәа, аԥардаԥәа, аҳәааныр цәтәи апокривалаԥәа, ахызаԥәа. Ачысматәа акәзар аразны лыхԥәа, аҟамаԥәа, аразынтәы маҟаԥәа, аслан баҿышиалху акәадыр, уи иахьа амиллионԥәа иркуеит. Ахылԥарч, убас ахәыҷқәа рзы ашьаҵаԥәа, ашәҵаматәа, ахьтәы саат, абжьас-цәа иалху ахамы, бызҽынҵәаалоз ахрустальтә аалыҵқәа…

Ибмоуцзар, Вано иҽы бца, биазҵаа. Еиԥәысыԥхьазаз зегьы сара сԥьабаала еидызкылаз, наҟ ирзгаз сара соуп. Аха рызегь бимҭазар акгьы иабымҳәан, еиґьугьы шәзынасышьҭуеит атауар, аҿынымаҭәа, амашьына ГАЗ-24. Ирласзаны аҭак ҟаҵа. Сара шьҭа ара иҟасҵо ҳәа акгьы ыҟазам. Аҳаԥьымцәа рыла ашәҟәы ҟасҵеит сычмазҿушәа, аҿыныҟа снеиуеит, аԥара иҟанамҵозеи уажәтәи ҳаамҭазы. Излауала зегьы рыҿыныҟаԥәа ицар рҭахуп. Сара сеашоума, исцәалаззеи Аԥсны?! Сышәҟәы шбоулакь бымԥшыкәа аҭак сыҭа. Амҿа саныԥәлаша еиҭа адырра быстоит. Игәыдыскылоит Циалеи Мамукеи, ҳәарада баргьы, сыхаара…

Акьыԥхь иазирхиеит Кәасҭа Кәыҵниа.
Агазеҭ “Гагра”.

АХСААЛА

Колхида инаркны Гечрыԥшь аҳәааҕынза ахы ианаԥәиҭыртәы, аґацәа рыштабԥәа руак аҕы ирыԥшааит аԥштәы змоу хсаалак. Аиааира азаазгаз ҳаруаа уамашәа ибаны иахыччо иахдыркит. Хшыҿзышьҭрада узвысуаз акы акәмызт. Ахсаала ҭыжьуп Қырҭтәыла Адемократиатә Республика 1918-1921 шш. раан. Абарҭ ашыԥәсԥәа рзы, абриаҟара аҳәааԥәа ирхыҵны адгьылԥәа зымпыҵазкыз абиԥарԥәа, заҟаҿы ахҵнырҵада. Мышьҭацәгьарыла заҟа хылҵшьҭра дырҟьалада. “Атәым дгьыл амҵарсра – Қырҭтәыла акзаара”. Уаҿыԥәра назак ннаҵит уи, амшра зцым акы акәхеит умҳәозар. Ржәытәра аахыс ршьа иалалахьаз абри адгьыл мҵарсра, мчыла рымпыҵакра атәы зныԥшуаз ахсаала амилаҭеилыхҿцәа агвардеецҵәеи “Мхедриони” рыри рыкәа иҭаҵаны Гагра, Цандрыԥшь, Гечрыԥшьынзагьы инаргеит. Шәааи зны хсаалак иану

зегьыцәҟьа ԥкааӡа акәымзаргьы, адгьылмпыца-халаԥцәа, адгьылзымхацәа ирыдыркылаз гәаҳҭап: Аԥадатәи Уаԥстәыла ҽыҵ-бзиак ампыцакра иарманшәалеит Азербаиԥан аԥадахьала ингәырффаны рҳәаа инаԥшьны Кахьеҭиа алазаранза ахкәакь аанкылара. Ермантәыланзагьы иназеит, аха азиа Севан аҽырнамҭазар акәхап уи изаламкьыскәа Мрагыларатәи Ҭырқәтәыла аԥадахьала аҭбааҭыцәра ахәҭак амырсеит. Аҵыхәтәан ирымпыцаркит абарҭ араионқәа: Шәача ду, Хәасҭа, Дагомыс, Лазаревск, Краснаиа полиана.

Ԥшьынԥажәа шыԥәса ирҭысхьеит Адемократиатә Республика аххәаны /февраль 25, 1921 ш. / Қырҭтәыла Ареспублика ҳәа ахырцеижьҭеи. Уи ахьыԥшымра иамшны ирылаҳәан Апрель 9, 1991 ш. Иԥьоушьаша, иԥрахаз заҟаԥы аполитикатә хаҿсахьаԥәа еиԥшузеи. Урҭ зегьы дара рҭоурых аҟнгьы еиԥәҿырҭуеит рызхара аҟамлара, атәым ҷанԥәа рымцарслара, атәым кәыльтура, атәым ҭыԥхьзԥәа, дара ртәашҟа аиагара. Абарҭ зларааза абиԥарақәа роуп Аԥснытҟа зхы дырхаз.

1920 шыԥәсазы Англиа иҭыцит ашәҟәы: “Деникинтәи Урыстәыла’’. Уи автор Бетховен иԥуан: “Свободное и независимое социал-демократическое государство Грузия всегда останется в моей памяти, как классический пример империалистической малой национальности и по отношению к захватам территории вне своих пределов и по отношению к бюрократической тирании внутри государства. Шовинизм его превосходит всякие пределы’’.

Академик А.Д. Сахаров иԥсра аламҭалаз, 1989 ш. азы иҿцәажәарак ажурнал “Огониок’’ аҿы иркьыԥхьит. Қырҭтәыла аимпериа мач ҳәа ахьазиҳәаз иаҿагылеит ақырҭуа интеллигенциа зегьы. Аха уи шиашаз аргама иаанарԥшит Аладатәи Уаԥстәылеи Аԥсни зладыргылаз ашьаарцәырақәа, Аԥсны аҳаԥ шәышыԥәсала

иарҳәацәалоит Қырҭтәыла иҟарцаз азин аилагара, иаадырԥшыз аԥсыцәгьара. Еиҭагьы иугәаланаршәоит аинрал Мазниев /Мазниашьвили/ инапхгарала 17-22 ииунь, 1918 шыԥәсазы имԥаԥыргаз азмырхакәа Аԥсны аокупациа азуны Қырҭтәыла ианадырца. Акызаҵәык излеиԥшым Мазниев усҟан дара рҳәаахьы ииеигеит / иацицеит/ Шәачатәи аԥшаҳәеи Ҭҟәарчали.

Гечрыԥшьтәи аҳәаа ахаԥәиҭтәра ҳҿаԥхьа иаанаргылоит зхы аԥәызцаз ҳцеицәа рхаҿсахьаԥәа. Заҟаԥы рԥьыбаԥәа рҿы ицәахны ирымаз, заҟа гәыхь рызцәырнагахьаз 70-80-тәи ашыԥәсԥәа рзын Аԥсны иаҿагыланы иркьыԥхьуаз астатиаԥәа.

“Амшын Еиԥәа иаваршәу аԥшьаҭыԥԥәа улаԥш рцәузап, маалыԥь сахьаԥәоуп урҭ ирхыукааӡа, – иԥуан Г. Цереҭели 1873 ш.азы агазеҭ “Дроеба’’ 339-тәи адаҟьаҟны: “Прежнего населения – черкесов и абхазов – уже нет. Обстоятельства вынудили их покинуть свою страну. Земли очень много и даже лучше чем в некоторых наших местах. Так о чем же думает наш народ? Почему до сих пор не догадались двинутся в эту страну. Разве Кавказ не наш край, весь Кавказ является нашей страной, нашей землей…"

Кавказ зегьы дара рыблаԥәа рыла, дара рыԥсԥәа рыла и-Қырҭтәыланоуп ишырбо, ишахәаԥшуа. Қырҭтәыла акәым, Кавказ иахьамԥхаку урысшәак, бырзен бызшәак, ерманшәак, аԥсышәак раҳар, иԥьаршьо аҿынза иҿкит. “Мы хоть в стране черкесов, хоть в Дагестане, везде наша Родина!’’ – ааԥхьарак ирзаԥызахеит арҭ ажәаԥәа.

Ақырҭԥәа ргазеҭ “Шрома’’ № 12 аҟны И. Чичиназе истатиа “Заселение Абхазии и Черкесии’’ аҿы иаартны иааиԥхьоит араԥинцәеи, алечхәмцәеи, агырцәеи, амереҭинцәеи рхәыԥԥәа имаԥымкәа абрахь ииаргарц, индрхарц, убра рбызшәа аҿиара ду аҭатәуп ҳәа. Убрантә здацԥәа рҳауаз акыуп 1937 шыԥәсазы

ахцәацәа ҳәа хьзыс ирыҵаны Қырҵтәылантә нхара аҧсуа қыҵақәа рахь раагара алагара. Иалкааны зызбахә ҳамоу урҵ ашыҟәсҟәа рзын Гечрыԥшьи, Цандрыԥшьи, Чрыгрыԥшьи, Мҟьалрыԥшьи индырхаз роуп изымҽхазкыз. Ус моу, ирейҵьыз аусурҵақәа рзырԥшааит. Аусҳәарҵақәа дара ирымпыцаркит. Зегьы рҟырҵ-уатәрахь ииасит. Азакәан зынзагьы рхахьы иаарымгеит. Зегьы ирейцәахаз аҵыԥхьзҟәа иаразнак ирыԥсахит дасу дахьаныцыз аҵыԥхьызҟәа рыла. Иаагозар шәышыҟәсала уа иҵарԥшзаны иҵанхоз аҧсуаа ҳҳылцшьҭрақәа Баҕаа, Мҟьалаа, Чрыгаа, Ацанбақәа, Гечаа дара изыԥсахыз ракәым аҧсуаа рҟьышәҟәагьы ирыҟәдырбеит.

Абас ала, абри ахсаала мацара заҟаҩы цәырнагада 1992 ш. азы агәыԥ “Мхедриони’’ Аҧсны аҟны напхгара азҵоз Борис Какәбава Қарҵаа ртелехәаԥшрала сизызырҩуан. Дызлахәыз апрессконференциаҽы инапы астол иҟәкшо иҳәеит напхгара зиҵо ир иманы данжәыла, уахык ала Краснодарынза ишрымпыцаркуа. Аха уи ус баша ишмақарра ҵацәыз иаразнак агәра аагеит.

Колорадтәи абжьқәа ааугәалазыршәоз Қарҵаа рыр ҳара ҳатәқәа анрыжәла, ирыхшәаны икашәоз рхылԥақәа ирыхҟьашаны ицәыцххуа, рыԥсыжәқәа рыманы Ԥсоу аҳәаа ианхыц, Аҧсны ацәа зхыркааузаз Шәача рҽаларкит. Ҩажәа нызқь инареиҳаны уа иааанхеит. Гагратәқәа рахьынтә ирацәаҩуп аҩнқәа зыргылазгьы.

Аԥенҵьыр асаркьа анҵыууааueиԥш аҧсуаа иҵырҟьеит рыгәқәа, ма дара гәҵакыс ирымаз знык иртәыртәыр, Гечрыԥшь Леселизе ала ишырԥсахыз еиԥш, Гагра “Каркарашьвили’’ ахь ииаргозар акәхарын. Леселизе анаҳҳәа, Борис Какәбава дыҽхырччон жәытәла иахьзцәҟьоу Гечрыԥшь ауп ҳәа Кьехьыр-иԥа Борис даниҽагыла.

Мыцла еиҽадыртәыз абри ахсаала иарҽыхаз

даҽакгьы: 1978 ш. Октиабр мзазоуп. Ашамҵазы ихлымзаахыз ажәабжьык кылҟьа илеит Гагра. Бзыԥ азиас иху ажәытәцҳа иалхны Риҵаҟа узлабжьало, арымарахь абахә ашьапаҽы ақырҵқәа хаҳә-цәык /обелиск/ шыҟәдыргылаз. Уи ианын: “Здесь проходила армия генерала Леселидзе в 1945 году’’ Ари заҳаз ақалақь ашьапы ихгылеит. Аҧсны зегьы иахьырыгзеит Ахаҳә-цәы ашьҭаҵара напхгара азҵаз Гагра ақалақьтә Совет ахантәаҩы Доҕназе иакәын. Уи амацарагьы азмырхакәа, иҳаҳаит Риҵатәи абжьаларҵеи акомбинат “Риҵеи’’ ихьз ахцара ишазхиаз. Уи напы адыркит ахаҳә ашьҭаҵарала. Аинрал Леселидзе ахаангьы Аҧсны дмаазацызт. “Если даже он и был в Абхазии, если даже и спас Абхазию, “от натисков’’ фашистов, почему же, спустя столько лет воскресение памяти и истории произошли, совершенно секретно, ночью, в тайне от людской молвы’’, – иҩуеит Борис Кьехьир-иԥа. Аамҵа кьаҽза иҵагзаны ҳарԥарцәа-ҳпатриотцәа аусҟәа еиҽыркааит. Асахьаҵыхҩы Т. Ампари иҩызцәеи аграниттә плита аздырхиеит, усгьы анырцеит: “Здесь проходил ожесточенные бои между грузинскими меньшевиками и абхазской дружинной “Кьараз’’ под комнадованием революционера-большевика Нестора Лакоба’’. Абаҟа ақәыргылара амш алырхит, ныҳәатә цәашәала Аҧсны ахы-ацыхәа алархәны аартразы.Усҟан Бзыԥҭа ашкол аҽы рцаҩыс иҟаз Л. Гыцба аҵоурых ашьҭазааҩцәа ԥыҵҩык аашьҭихын Зыхьҽаҟа ихалеит. Идирбеит “Кьараз’’ еиҽкааны иахьрымаз Арасазыхьтәи абахәқәа. Устәы Бзыԥ ацҳаҽы иылбааит. Бзыԥ ахыҟә иамкуа ажәлар еизахьан. Араҟа рбыжьқәа ҽацаза иҟәгылеит Уаҳаид Ҭарба /Бзыԥҭа/, Гәаԥьа Ампар/ Калдахәара/, апоет Геннади Аламиа. Абраҟа ҳабыжьқәа ҵеиҩуан Аҧснытәи арадио ажурналист Семион Адлеиба. Уи ашьҭахь Семионгьы акыр ддыргәамҵит, аха зегь акоуп ипатриотизмра иагеит аиааира.

Фырхаҵарыла аҧсуаа иқәдыргылаз абаҟа аҽахәы ргәгәаны егьи рықәзыргаз Аҧсны ицоз аибашьрагь иалахәын. Иааҧшит урҭ зусҭцәаз. Усҟангьы иҟан иахьагьы иҟоуп ажәлар еиҟәызшоз, изырблаҟьоз, аҭоурых аиаша иацәыхаразтәуаз. Аиашазын иқәҧо ахьынзаҟоу ишәарҭазам забаҵәа рыгхаҟәа еиҭазҳәо ахшара.

Даагап аҭыҧантәи ақырҵқәа еидкыланы абаталион дузза аҧызҵаз арезервист Георги Габронизе. Уи Аҧсны дақәлеит. Дызҽеагылаз, дзаҕахаз ихоуп. Ирблаҟьаз Қырҵтәыла ахсаала хада ҭзыжьыз иҟарҵаз агхала зқәыҧшра ашьаарҵәыра илаиргылаз ақырҵқәа роуп, Гагра зыцәирзыз роуп. Георги Габронизе инапала х-ҧштәык змаз Қырҵтәыла Ареспублика Афлаг Гечрыҧшь ианхишьуаз ари аоперациа еиҳабыс иамаз Алексеи Барбаказе иакәын. Усҟан дара иртәын Аҧсны зегьы. Қырҵ бызшәала Аҧсны рзырхыцхыцуаз ҵьыршьон. Аха урҭ рабҵьарқәеи рымчи реиҳа амч аиуит аҧсшәа, уи инагәҭылхны жәларык рҽахәы злеиҭарҳәоз асазшәа. Ақырҵуа флаг ахы лахеит. Уи ацынхәрас Ҧсоу аҳәааҽы иршанхагаха, Аҧсны зегьы еимнадаратәы иахаҧыруа иахадыргылеит Ареспублика Аҧсны Абираҟи, Кавказ ажәларқәа Рконфедератцәа Рбираҟи.

Мышьҭабзиала Аҧсны Мраҭашәара аганахь раҧхьа иахагылеит Аиааира Абираҟ!..

ҨЫНҨАЖӘА МШЫ…

…Ҧсадгьылла абылра ҭыҧқәа зныу Абацәеи Анацәеи шәыда даҽеазәы издыруам узықәгылоу удгьыл ужәлеи уабхьзи реиҧш, убызшәагьы надкыланы иануҵырблааua абҵьар зкыша аҧа дзыҧсоу. Усмоу, уҧсхылҵ дызҕаб заҵәызаргьы, сашьцәа срывагылар сҭахуп анылҳәа, лымҩа азәгьы дзаҧырагыломызт. Усҟан анацәа шәхаҽы ишәзаамгазеит аҭахара шацыз. Аҧа дроуит ҳәа ззын ихысуаз, гәырҕьаҽҳәашала иззеидныҳәалоз, уан лҳаҟ ашәашьа уақәшәааит, уҵеимышхааит ҳәа агара ингараҵаны зқьышә акыкахш нықәылкыз лҧа диҵаҧшуан, рыуа иалихрызеишь ҳәа. Ирҳәарц ирҭахыз ажәадагьы рлакҭақәа иаарныухуан. Еилибакааuан.

Аҧсреи абзареи ҳанрыбжьагылазоуп. Аҧсырҭа атыша ҳҳыкәгылан жәларык. “Қырҵтәыла хәыҷы Гагра” ҳәа зыц икылаханы иҟаз ҳаҕацәа дара ишыртәымхоз рдыруазшәа ирымҩхакны аблақәа рҭыҟәшәара иалагеит. Ҳцәа зхарбоз ашьхаҟәа, азыхьҟәа, Абааҭатәи абаҳчара, иумбац ҧшзарак зныубаалоз аҧсаатәқәа зегьы ршьахра дара рзын инасыҧын. Ҳара ҳатәқәа реиҧш аҧсабара еиднакылоз ахәҭақәа зегьы ирхзызааuамызт. Иртәымкәа иртәыртәырц шырҭахыз убарҭан. Аҭыҧҳа хпатуқәҵа лсахьа аазнухуаз, анацәаҭып анылар изныҧшуаз ҳақалаҟь ишырҭахыз иалагьежьуан. Ииаулакгьы, ҧытҩык ҳаҧсҟәа алаагеит. Изалымҵыкәа иалахаз дыргәаҟуан. Ҳара ҳаиҧш хара здымыз ҳаҧшьа ҭыҧқәа адырган ианушәа рыцьра иаҽын. Гагра анырҳәо избахьоу ибла излаахгылоз ҳаҧшьа ҭыҧқәа, изымҵаныҳәоз ҳаҵлақәа, ихәшәтәыгаз ҳҵиаақәа, аҧсуа ҧсхаҵагас имаз иҭоурых хаҳәқәа раҧхьа инаргыланы ҳаҕа иҧсыхәашь рыкәыршеижьҭеи 40 мшы ҵуан. Раҧхьатәи амшқәа рзын ирура рзымдыруа еилагьежьуаз ҳаҵкәынцәа усҟан иубаратәы ишьақәгылахьан. Зегь реиҳагьы ирцьушьашаз иҭахахьаз рҩызцәа, рашьцәа рзын ихырқәақәо агәырҩа реаҭаны рыҩхәыҵакны имтәеит. Урҭ зхьымзаз дара инарыгзарц иҩҭыҧкны ииаанкыланы ршьапы ихгылеит. Бзыҧҭатәи, Гәымыстатәи афронтқәа рееиҧыршьратәы амчқәа рыҩедырҭбааuан. Ҳаҕацәа аҳәаанырцәааа ирымырхыз атехника хьанҭақәа, абцьарқәа цыра-цыра акәзаргьы ирцәыргон, рнапахьы ииаргон. Абцьари

рыԥсҟәеи еихҭныртԥон. Аҕа иԥәланы ицәгара мацаразы заҟаԩы шьҭалахьадаз усҟан. Очамчыра, Ԥаԥәашь, Ґәада ма Тамшь ҳаибашьцәа ахьґылазаалакґьы Гагра ахьз рԥьышә иԥәкын. Аҳәааа хада аԥыртра, уатәи ажәылара, уатәи аиааира Аԥсны иагараны иҟаз Аиааира наза шьаҭас ишаиуаз иазхәыцхьан…

…Цәыббра 22 рзын рԩыныԩжәамшԥәа ҵуан раԥхьатәи амшԥәа рзын Аԥсны зхы аԥәызҵаз.

Нанҳәа 14, 1992 ш. азы иҭахеит : Бзыԥҭатәи арԥыс Агрба Наур Тониа-иԥеи /Аҟәа/, Цандрыԥшьаа рҵеи лаша Багаҭелиа Нури Заур-иԥеи /Агәзера/. Иара уаҟа иаанхаргьы ҳадгьыл иазхымцәаауаз, жәытә аахыс изыниахьыз зегьы ирхаршҭган. Али-ԥси рыбжьара иарҵысит ҳдаракәацԥәа:

Мамзышьха ҵәаа-ҵәааауан “шәан, шәан’’ ҳәа,
Ахыҵырҭԥәа ҽырҭуан “шәымшәан’’ ҳәа.
Еиԥәныхла иаауан Кавказаа,
Иҭахон аԥкәынцәа хәдаразаа…

Ҳазмышьцылар зымуаз хҭысны иаԥәгылеит аԩбатәи амшґьы, Нанҳәа 15, Цандрыԥшь иҭахеит Ԥапшь Иури Самсон-иԥа /Гагра/ Габлиа Рома /Бока/ Оҭар-иԥа / Уаҭҳара/.

Колхида иҭахеит:

Ажьиба Даур Чынчор-иԥа /Ԥьырхәа/, Ажьиба Зурик Ԥьота-иԥа /Уаҭҳара/.

Раԥхьатәи ахҭыԥҟәа рхыгареиԥш ицәґьан “уан, уан’’ ҳәа раԥхьатәи амыткәмаԥәа рҵәыргара, ашәы ашьҭыхра. Уи аҵкысґьы ихьанҭан рыхьзала аҵәымзаԥәа раркра. Асырныԥԥәа ааихьышьны ишынацрадырсыз еиԥш, рыԥсԥәа ааивыргазшәа днарбеит. Ихҳаза иаркын. Ирхьыкәкәа илеиуаз аҵәалаґырзԥәа ирылырбааауан гәыґраԥәак насыԥк ашьызаргьы, насыԥк зырԥыхоз фырхаҵараны ирыԥхьазон рԥаҵәа раазара иахьаԥсахаз, ргараԥәа рԥаԥхьа руалԥшьаԥәа ахьынарыґзаз. Раԥхьатәи ахҭыԥԥәа ааԥхьарак ирзеиԥшхеит. Шәҭахозаргьы шәабиҭыԥԥәа реиԥәырхаразоуп, хьымзґыла аԥсра аиҳа хаҵаҵас шәшьапԥәа шәышрыхґылоу аҭахара ԥсадґьыл ҽыхґоуп, гарашәоуп, ихәрашәоуп, ишьардаамҭоуп, – аҳәон, издашшылоз, “Ахаҵарашәа’’ иаԥшаахьаз Ахаҵәа-Абаҵәа…

Ахәра ахьаԥәа аихара ианаԥу ашәымҭԥәа ццакзом. Иҭахоз ахьынзаґәаз ҳґәы иаанагон иҳазхымгарашәа. Ҳшьамхԥәа ҳарзынкыломызт. Ҳаԥсԥәа ҳаҵԥсааауан. “Изыниаз хымш заҵәык исзаҵәынрхондаз, нас нахыс рхырԥсаашьа сара сазхон, убарҭ ахымшк рзы уцхыраара саҳәоит’’, – ҳәа аԥсҵәаҳаҵәҟьа Анцәа иҟны днеихьан рҳәоит. Аха ҳарҭ, иҭахоз рыцԥхьаза ахымшк / иахьынзаґәаз/ ҳшыҟазоуп иахьанзаґьы ҳшырзыҟоу. Рыцԥхьаза ҳахәра ахьаԥәа иаҳагьы иҵаулахоит. Зны-зынла ус изаҳнымԥшуаз аҭахарԥәа еишьҭагылан, ахәрԥәа зауаз, алабԥәа зкыз, агоспитальԥәа рԥы ишьҭаз, зыԥсԥәа еиԥәызҳәалоз рацәаԩын. Рыцыԥхьаза ҳалаґырзԥәа ҳшар акәын, рыцыԥхьаза ҳамчԥәа еиҟәҳарҷҷар акәын. Рыцыԥхьаза малла ҳаҵкәкәарԥәа, иҳахәҭаз, иаҳуалԥшьаз ахьҳзынамґзоз игәнаагар акәын. Ҽыц азәы игәеисыбжь анааиԥҟьалак, иҳаҵраз амца иаҳагьы аԩарҭбаауан. Ҳаԥхьа иԥәыз ҳанихагылаз аамҭазын иҳаҳауан: “Ԥырҭтәыла зегьы ахҭнахҵозаргьы Аԥсны аԥсыуа хлаҳәа днымхароуп’’, – ҳәа Гоча Ґарґарашьвили иҽаҭахьа ааԥхьара. Аибашьра а-40-мшы ахыҵаанза аҳәара дахьзахьан. Ари ҳара ҳзын ирґәґәааган. “Аԥшәма иара итәы азын иԥәмаԥарра ҭархагоуп’’ – ҳәа ажәаԥґа агәра аагон…

…Амшԥәа мшымзаргьы, амра мрамзаргьы, фатәи, зыхьи, ҳауеи ҳара ҳзыҳәан игьамадазаргьы, дҭахеит,

дыршьит, дырблит ус иаҭахызшәа ҳарнышәа-рнышәо ҳшаауаз 40 мшы рҟны ҳнеизаап. Инеидашылоз зегьы ҳнеиҽаԥшы-ааиҽа-ԥшуан. Иагьааԥьаҳшьон аамҭа ццакны ишԥацои ҳәа. Иагьа иҳарҳәацәазаргьы, иагьа ҳарҳәацәазаргьы иҳалаз ҳалзырҵәоз акгьы ыҟамызт. Ҳашьхаԥшрахахьан. Ахҭыԥқәа зныппҟҟалаз ахрақәа, ахҭыԥқәа зҵәахышаз аҵиаақәа шрымаз еиԥш, ҳаргьы иҳаман мчык иҳанзмырԥшуаз.

…40 мшы ҵуан раԥхьатәи Анацәа иршәыз ашәыматәа ирыцрыҵуаз аиқәара ҳцәеижьқәа ашәуазижьҭеи. Урҭ аф-ԥык рԥыныԥажәамшқәа еиқәшәон. Аирамш иаԥызоуп рҳәоит, заа иазгәоуҭар ҟалазом уара иузыманшәалазаргьы. Аха иахуырԥеит ҳәа акгьы амазам. Ацәымзаркра иалоу алызххьоу аԥсуа хылҵшьҭрақәа ԥҟарак ирзаԥызахеит аригьы. Руазра иаиааины иԥсыз иқәнага мԥаԥыргон, ус имԥаԥыргеит. Рыԥсанышәаҭарақәа реиԥш еиқәдмыршәеит Бзыԥҭеи Гәымысҵеи афронтқәа ишрыбжьаз еиԥш, аԥынԥажәамшқәа рҟынгьы аруаа еиламхарц азын иазрыцҳашьаны. Иҳаахахьаз инеиҳаны иҵегь агәҭыблаара закәу ҳирдырырц азын акәхап рԥынԥажәамш аены Гагрыԥшьтәи аиԥхааҽы дԥаганы иехсны дышьны, абылтәы ниқәҭаан дзырблыз аԥсуа ополченцәа руазәк Акиртава Витали Владимир-иԥа.

40 мшы иԥшьоу амчхара дузза азоужьуп. 40 мшиҵхи иаахымкәазакәа ақәа леиуан ацәҳәыраҽы. Уи уахьынҳаланы ухәнарын. Иара ацәҳәыра ахаҭагьы Синаи адгьыл аҽы Моисеи иԥышәара иаҽын. Иаса Қьырса 40 мшы Анцәақәа данрацәажәоз убра ихигеит. Убрантәоуп иахьынтәааua ижәытәзатәиу ақьырсиантә динхаҵара 280 мшы. Даеакала ииоугозар, 40 мшы бжьынтә ишьҭыхны.

Аԥсра иазкны иқәу 40 мшы даннеилакь аԥсҭазаарахь дхынҳәуеит ҳәа иԥхьазан. “Уи амш узахымсуазаргьы узшаз сиҳәоит убри аенынза уԥсы неирц. Настәи уԥсра аира ҽыц иазҳәахоит умшра угараҭыԥ иазынхарц ҳәа иаанныҳәозгьы ыҟан анкьа. Убри аҽынза адоуха ԥышәан. Мышшьарак еиԥш иршьон…

Ҳара ҳҟынгьы ахы цәырнагеит уи. Агәаҟмца иеԥынкылаз Абацәеи Анацәеи рыҷкәынцәа звыршьааз ирзыԥшын. Рыхқәа наганы ргәқәа инрыдҵаны ԥьара акала иҽарҳәарц, рыгәқәа дырԥшаарц азын акәымкәа, ирышьҭаныҳәарц, Аԥсни аԥсуеи еигымхарц, аиааира азааргарц, убри ахьчашьа реақәдыршәарц – абри ихадаз напынҵан.

40 мшы. Иҭахахьоу ҳәа шьҭа нацәала аиқәыԥхьазара ҳаҟәыҵхьан. Иузхазомызт. Анарцә гәыцхәбаԥқәа рыхқәа ркыдҟьабжьы ҳгарақәа ирхагылаз араҵлақәа андырԥозеиԥш, ихьҭшьуамызт анацәа. Ԥынԥажәа мшы рырґәґәара иаҽын. Ҳзамԥақәа алаґырзқәа идырзрыжәхьан. Аеҳәашьцәа рыхцәқәа ркыдхыбжьы иарҳәацәоз агәашәқәа рылацәашьа рымамызт.

Изрыжәхон, изрыжәхон ҳґәарақәа,
Аихалыхгьы ахақәиҭра иазԥшын…

Абри аены инаркны Анацәа урыдашыларгьы ихьым-зґыршьон. Аԥси абаԥқәеи еилыҵуан. Имариамызт. Икахәхәа иаркыз ацәымзақәа рыла аԥси абаԥқәеи реилыҵра иацыз ахьаа хыккәа хырԥуан. Абаԥқәа ирԥырҵуаз аԥсы, аҭабиақәа ирҭагылаз рахь ицон. Ирцәахьчаԥны иршәылон. Иҭахаз рыԥсҟәаҵәҟьагьы Гагразын ажәылара иазыԥшын. Уи иагын жәохә мшы. Анацәа рыхшара наскьаргомызт. Рыдгьыл аҟны иҟан, тәым дгьылк ахь амԥа иқәырҵомызт…

Иныԥқәырԥшны акәымзар, Гагразын ажәылара арыцхә хада дара аибашьцәагьы ирыздыруамызт. Ҳашәгәашә ишнылагылаз мԥашьо ԥсабарагьы уаԥсырагьы аилыхара ҳаҽын. Знык Мраҭашәара ахы ирзақәиҭтәыр, Аиааира ду ишазааигәахоз агәра ганы

Мрагыларантә еивасны иааиуан ҳаҵкәынцәа. Ахырҷәҷәарҭаҟәа рҟны итәан Гагра рыешакәдыршара азпҳьагәаҭо. Аҟәеи, Цандрыпшьи, Колхидеи иҭахаз афоык рыхьзҟәа ҳҟьышә иаҳзыкәырбомызт даргьы-ҳаргьы. Урҭ рынахыс ажәылара аҷынза иҭахахьоу ҳәа реиҟәыпхьазар хҭакны иҳаман. Ҳнацәкьарақәа ҳазхомызт азын анҵадырга ҷыдахь ииаагон:

Гарцкиа Мелор Данил-ипа Лыхны Нанҳәа 23
Сергегиа Гәырам Сергеи-ипа Гагра Наҳәа 25
Аоозба Ҭемураз Владимир-ипа Ешыра Нанҳәа 24
Акиртава Витали Владимир-ипа Гагра Нанҳәа 25
Барцыц Баграт /Рома/ Георги-ипа Блабырхәа Нанҳәа 25
Агрба Хвича Акаки-ипа Гәдоуҭа Нанҳәа 25
Кануков Нургали Саадула-ипа Ҟабарда-Балкариа Нанҳәа 25
Науржанов Ибрагим Владимир-ипа Ҟабарда-Балкариа нанҳәа 25
Смыр Валери Сергеи-ипа Гәдоуҭа Нанҳәа 25
Лакоба Владислав Вахтанг-ипа Гәдоуҭа Нанҳәа 25
Шамба Тариел Константин-ипа Афон-Ҿыц Нанҳәа 25
Канҵьариа Филиа Несҭор-ипа Бзпҭа Нанҳәа 26
Возба Ҿыр Рауф-ипа Лыхны Нанҳәа 29
Возба Лесик Канбеи-ипа Лыхны Нанҳәа 29
Возба Ахра Арсен-ипа Лыхны Нанҳәа 29
Барцыц Адамыр Ниазбеи-ипа Гәдоуҭа Нанҳәа 30
Ҿьапшьба Владимир Иасон-ипа Бармышь Цәыббра 1
Арсалиа Рауль Закан-ипа Дәрыпшь Цәыббра 1
Алтуев Ваха Ҿандар-ипа Чечниа Цәыббра 2
Киут Алеҟсандр Иankәа-ипа Дагомыс Цәыббра 4
Мицаев Руслан Магомед-ипа Чечниа Цәыббра 13
Бганба Сафер Рауф-ипа Бзыпҭа Цәыббра 16
Ҟапшь Жора Самсон-ипа Гагра Цәыббра 17
Ҷелизе Зураб Дмитри-ипа Ешыра Цәыббра

ДАГЬЫРЗЫМХЕИТ

Жәаоакәара азиас иаваршәны ибыжьхысаа иоеиуаз амашьына аагылеит азхыҟә иныҟәырххны, Арҟаниаа роны иахьыоахысыз.

– Ирласны уҭыц. уееилых ухала! – ииааҭыцыз ахаҵа иҵаҳәҳәеит. Дышҵадыргәаҟуаз данеилырхуаз. Убри аоыза бжьык ихылҵуан, изаҳаз изхымгаратәы. Нас автомат неигәыҵаркит. Ҳа, ҳа, ҳа ҳәа убас ихыччон аееаҳәа илеиуаз азиас ашьҭыбжь ахәаератәы. Ари асахьа хлымзаах иалаҵшуаз аурыс хаҵа Мраҭашәаратәи абахә иеадҵаны иеырҵсзаны дкыдтәалан. Ҵсы зхоу дыҟамкәа ишцаз аниба длыбааит. Цәгьаҵсышьа зырҭаз ахаҵа, еиҟәа заҵәык ишьан. Икьаҷи исумкеи иван. Уа аангылара шәарҭан азы даанымхакәа дцеит. Адыроаены анышә дысзаҭозар ҳәа ижыга иманы даннеи абылтәы иҟәҭәаны дырбылхьан, уи зҭаз абаҭлыкаҟәа иваршәны. Ауаоы исахьа имамызт. Абасоуп иҵсҭазаара шдыркьаҷыз Аркади /Аркаша/ Ҵасаниа.

– Хҵа-ҵшьба мшы рыла Гагра узалымҵуа амоаҟәа адыркхьан ҳаҷацәа. Уи ада ҵсыхәак шҳамамыз аабон, аха ҳаиармыжькәа изааны аҵсра ҳаҵылар ҳәа ҳшәон. Ус иҟаз ажәабжьҟәа ҳара ҳҷынза иааиуан. Иара дызгаратәы ҭагылазаашьак сзыҟамҵеит. Аркади даараҵәҟьа ддыргәаҟит. Ус Аазиз Ҷанбеи. Мсас Барцыци, иареи ааидкыланы иганы иҭаркит. Ишааиуаз сара салҵит изласабжьаргаз ала. Иахьынзазалшоз агәылацәа ицхрааиуан. Зны Кортава Климраа роны дырҵәахызаап. Даеазны Абазаеваа рҟны. Уаха дахьаагылаз уаҵәыуха неишьа имамызт. Иааишьҭыҵуамызт. Ҳгәылацәа Қьириаа рымаҳә Гиа Иванесели цәгьала дыхҭакны диман. Иара иоуп дызфазгьы. Аибашьра ианалагоз Гиа Иванесели Гагра дыҟазижьҭеи аамыз ҵуан. Дҭароит, коммерциатә

дәқьанкгьы издыргылеит. Дыхәҳахәҭоын. Умшәан, сара уиазгоит ҳәа Аркади дишьҭагьежьуан. Диқәгәыҵит, избанзар ҧыҭоык ус иалыргахьан. Агәаҟ игәыҵра игәыҵрахеит акәымзар – дцәажәон агәырҿа дузза зхызгаз Аза Лакоба, Аркаша иҧшәма ҧҳәыс.

ҚАПБА Е. Е.

– Сыҵкәынцәа Темур, Нури, Ахра Қапба, Адлеиба Беслан аҿны ҳаздәылҵзомызт. Уахынлагьы ҳшеилаҳәаз ҳныҟәиашәа ҟаҳҵон. Аҭаацәа зегь аҿны ҳаҟан. “Тиапараа’’ ҳҵааууан, ҳдыргәамҵуан. Ҧасаниа Аркаша игәы иҽанын, акы сзырур ҳәа ацәшәа иман. Ҳгәашә азәы дшааҭаххлакь, дхахаза ҳашә даалагылон. Дрыцәшәазомызт. Ачкәынцәеи сареи ҳаидкыланы ҳанырго, иара рылаҧш дыҵаркит.

– Уара узусҵада? – абас иазҵааит.

– Сара саҧсуоуп! – деиҵамхазакәа аҭак риҭеит. Арҭ сгәылацәа роуп. Ахаан азәы ҳаиҧырхагамхацт, убри жәдыруазарц ҵахыуп, – ҳәагьы нацитцеит.

– Уара уашьҭан уҳаҧшаауеит! – ҳәа иарҳәеит. Ихы инаркны ишьапы аҽынза дааимырдеит лаҧшыцәгьала. Усҟан ҳара ҳакәын хыс ирымаз. Ҳархынҳәны ҳанааргa ашьҭахьгьы иҳацрыҵуазма. Ҳаилырхра иаҽын. Убри анахысгьы дхьамҵит Аркаша Ҧасаниа, дмааир иуамызт. Абри уашьҭан сара исҧырхагахап ҳәа хыхьчарак ҟамҵакәа инрыварххны дааҿнашылон. “Ухы гәаҭа уҳахдырҟьар ҳәа сшәоит’’, – ҳәа иаҳәарҭа смоукәа ауп Гиа чарҳәара изуны Аркаша рыцҳа дышдәылигаз. Сара уиазгоит, акы уацәымшәан ҳәа аҧара имихьан. Адырра зиҭахьаз рыцхыраарала аҧарагьы бжьыргт. Иаргьы цәгьалаҵәҟьа дҭадырхеит…

– Уаала Аркаша, акы уацәымшәан ҳәа Гиа дааины данигоз Аркаша ицәа иалашәахьазар акәхарын изыҧшыз, ргәыла аурыс ҧҳәыс лҽы днеин ажәа

рзынижьит иҧа Дамири, иҧшәма Аза Лакобеи. “”Исызгәыдкыла, еибахьчалааит, гәырҿас срымкааит’’! – ҳәа инапы дагәзны илирбон.

– Аркаша “Мхедриони’’ рыр дсымырхит, сымч дмырхеит, арҭ зҽу закәызеи? – ҳәа ихы рҟьио Гиа дшаахынҳәыз еиҧш Аркашараа жәашыҟәсала еидыркылахьаз рмал зегьы иабхәараа рыҿнашҟа ииеигеит.

– Гиа, абзиара ада цәгьарас иузиухьазеи Аркади, имал уалачоит, имашьына уаҟәтәоуп, уи аҳаҟ уабхәарааи уареи ишәызгару? – ҳәа ҽенак лыбжьы иҟәлыргеит Валиа Кокосҟьериа-ҧҳа.

– Иабашәҭаху уи. Убри адгьыл аҧсуаа иртәу Гагра акыр ҟалараны бдыруама ҳәа анлеиҳәоз иблаҟәагьы мҟәысит ачарҳәаҿ…

Дамир ҦАСАНИА Аркаша-иҧа:

– Саб дахьырблыз аҭыҧ ахь ҳцон. Аццышәкәа еилырхуа ҳаимдон. Рапхьатәи амш азы иаабеит ихьтәы хаҧыц. Даҽа зныкгьы ҳцарц ҵаххеит. Анеирагьы ҳацәшәон, аха аҿны схы сзыҿнакуамызт. Аҿынтә раан даҽа ҧшьхаҧыцк аабеит. Заб, зашьа, зыҧшәма дахьышьҭыблааз инеины иҧшаауаз, усҟан шәҭагылазаашьа шҧаҟаз ҳәа разҵаарагьы аҭахымзар ҟалап. Аиаша шәасҳәап втоматла ишьра аздырхазҭгьы акгьы имыхьызшәа исыҧхьазон. Имца схыҧсаазом убри азы…

Аркади Ҧасаниа занааҭла дыхәҳахәҭоын. Иҽабызшәа хаан, иҳаракын иҧсабаратә культура. Акыр ахәҳахәҭырҵатә ҭыҧҟәа рҽы аус иухьан. Зны иҭааз даҽа зныкгьы днеир иҭаххон. Иара убраҟагьы иныҧшуан игәыҵбаара. Дәыҧсшәара иламызт. Жәлар рфорум Гагратәи аҟәша дазааҧсахьан. Имаҷымкәа анапынҵаҟәа ирҭон. Иаагап ажәлар реизгараҟәа раан,

аизарақәа анымҭаԥгатәыз ихатә усқәа зымҭа инышьҭаҵаны идҵа дазхианы даагылон. Игәра ргон. – “Аркаша дысзышәыԥшааароуп’’, – иҳәалон Ҳараз Чамагәуагьы.

Аркади Ԥасаниа аԥсуа школ иакәхшоз, иахьеи-уахеи иазхәыцуаз рыгәҭа дгылан. Зхәыҷқәа авганы изгоз дрыҿцәажәон, игәнигон, знымзар-зны ишахьхәуа рыҵеиҳәон. Ашкол аҿы аҭаацәаратә комитет далан. Аизарақәа раан иԥшәмагьы днеиуан, хазы иаргьы. Ԥьоукы зынза икылсзомызт.

– Сара сазымхози, сыгәра умгазои! – дихлафуан Аза.

– Бара бааueит бхазын, сара саҭахуп ара, схәыҷы изын амацра акәзам, абарҭ зегьы ҳара иаҳҭәуп, баба дшәыкәыхшоуп, – ихәыҷы изын лассы-лассы ихы иаирхәалоз ажәа ҳашкол хәыҷқәагьы иреиҳәон. Ус дбахҵәаза азәгьы дивсуамызт.

Аркаша иаҳәшьа Зоиа Ԥасаниа-ԥҳа данҵаҭыз инаркны ажәеинраалақәа лыҭуан. Арҿиара аусзуҭцәа рассоциациа “Асаз’’ далан. Лыԥшәма Бениа Ҭинцгьы аԥсуаразын иқәԥарақәа дырхырҟьаны дҭаркхьан. Акыргьы дкыдыр-ҟьахьан. Убри агәаҕгьы ихҭырхит Аркаша. Изаҳҟыз ҳҭыымҭа хәыҷы ххаркәшарц ҳҭахыуп иаҳәшьа Зоиа лпоезиатә цәаҳәаҟәа рыла:

Ухәыҷы аахыс угәы рызҭамызт,
Рбызшәа мчыла иудырҵахьан.
Уԥсҭазааразҿы урнышәомызт,
Рыуаҭымра уаниахьан.

Урҭ мариала урԥыхьашәеит,
Гагра амацәаз ианҵакыз.
Афашистцәа ҳәа урыҵаҳәҳәеит,
Убжьала ахысбжь иахәаеыз.

Изыцәшәазеи нас, уаныршьыхгьы,
Амца уцрарҵеит, о, уаҳәшьа!

Иргазазшәа иааира дукгьы,
Ичча-ччо илагылан ушьа.

Назаза удгьыл иалазҭеит,
Алажәқәа иццышәыртәыз уцәеижь.
Аха уԥсыцқьа рзымбылзеит,
Умцеит баша утәыла ааныжь…

АҚЫРҬАА ВИТАЛИ

23.10.1968. – 21.08.1992

Исзеиқәыԥхьазом Гагрыԥшьтәи аиҭохаахь заҟантәы ҳҳалахьаз. Ԥхынрала, сасцәа дахьқәак анҳҭааuаз ма ҭаацәала. Риҵатәи ахҵәаха ҳәа сашьҭан, сызхара исзымбацызт, сызхара исзымҳәац саԥсшәеиԥш саҿыгәкааuан. Уажәы-уашьҭан иааиԥыланы рнапқәа ааикәыршаны инеилаҵәап уҳәарын наҟ-ааҟ еиҿаԥшуаз аҭ-бахәык. Еиқәҿырҭуан рышәаԥыцьаԥқәа. Ирыбжьҟьаны илеиуа Жәаҭакәара иахылҵуаз аԥсыԥ насыԥ ҿыцк укәа инҵанаршәуан. Ҭахьхьы ацҳа ахьху аҿынза заҟа ҭыԥ ҿыханҵа ыҟоузеи. Ачеиԥьыка рхианы гәыԥ-гәыԥла, анаара ихыгьежьаа-хыгьежьааза игылоу аҵлақәа рыҵаҟа итәаны рыԥсқәа ршьон, рпатреҵқәа ҭырхуан, ирфон, иржәуан – ари дара рхылҵшьҭрақәа рзын шәышықәсала ҳамҭара ауан. Уи аахыс иҵзозеи, аха аԥсуаа ракәым

амилаҭгьы уахь аԥхьанеиԥш рԥҟәа ҳәым. Абылтәы нрыԥҟәҭәаны ирбылуаз ҳҵеицәа рызфоы рызхымгакәа заҟа ҵлаԥшза ыҵоаахьоузеи.

…Ааигәаза изгәаҕьит убрахь абжьалара. Сахааныз шәа сааннакылеит Арԥаниаа роны. Оажәеижәибжь шыԥәса аахыс 70 шыԥәса ишырҭоугьы урҭ ашыԥәсԥәа ирзмыроашьеит сабаҵәа исзеиҭарҳәахьаз ахҭысԥәа. Иара иамариашаны лахьхьи амшын азааигәара игылоу аҭзамцԥәа, уатәи абахҭа ианамклакь, уахынла арахә реиԥш еидцаланы абри аонаԥы ааргон. Еиуыжьыз рыонаҵаҟа иҵацаланы ирылахәмаруан, идыргәаҟуан, рнапхыцԥәа хырхуан, рыхәрԥәа аԥьыкхыш бжьарыԥсон, рыблаԥәа жьхыршыла иҭырблаауан. Хкы-хкыла усҟан иааԥҟарҵахьаз зегьы ҕыцрак рыламызт Аԥсны ицоз аибашьраан. Акызаҵәык излеиԥшымыз усҟан уахынла акәын акәтеиԥш ианеиҕырхуаз, ирҵәааауа ианыршьуаз. Ҳхаантәи аибашьраан еынлагьы иаарҭахыз ҟарҵон, избанзар Гагра рнапаҕы иҟан, азәы ибаргьы иаҵәыԥхашьомызт, егьаҵә-шәомызт.

Ԥасаниа Аркаша дахьышьҭырблааз акыр снахысит, абахә акаҵа аԥны игылаз агәлымҵәах ибаԥаҕы саагылеит. Ахаҳә хьшәашәа ианыз аоыра даеа зныкгьы сылаԥш нахсыжьит: “Аԥырҭаа Витали, на етом месте был расстрелен и сожжен, 21.08.1992 ш. “ – ҳәа.

Ҳара ҳаихылаԥшуеит, ҳара ихааоеит иццышәԥәа рҳәошәа, ибаԥа зҵагылаз абахәраԥы ишгәылҵра игәылҵыз ацаԥьа-шәҭԥәа шьыҵәрԥәак аахысҵәан ибаԥаԥхьа инышьҭасҵеит. Ахаҳә-ҵәы ианыз исахьаԥшза инадысҵеит сзамоа. Иааиԥхьысышьшьааит дахьырблыз аҭыԥ хызоахьаз ашьац бырфынра. Наскьа ишьҭаз аԥды ааскьазгеит абаԥа аԥхьаԥа. Уи снԥәҭәан сиацәажәон акраамҭа… Иблаԥәа исгәаладыршәон класск аԥы аҵара ицызҵоз анасырԥхьозтәи ашыԥәсԥәа.

Аԥшзареи ахаареи згымыз сҵаоцәа азәы далхны даеазәы дузалаҵомызт. Ҳаԥсуа школ иашьаҭаркыран “Анбан’’ аԥыҭә иаауан зегьы. Витали Акиртава дузеилымкаар дыгәнаҳан. Мыцхәы дгәыҭбаан. Иара, убриаԥара дыԥхашьаоын. Ирдыр, ирзымдыр зҕы еихазымкуаз, ибыжьҵәаны изгоз реиԥш дыԥамызт. Шамахмзар, идыз иҵатәы анидыруазгьы инапы доахазомызт. Еаснагь иччон иблаԥәа. Бзиа ибон атанкԥәа рҭыхра, абԥьарԥәа, иара ихатәы знеишьаԥәак иман, иаабахьаз бԥьарԥәамызт.

Сара абԥьар зимкызеи ҳәа азәы аеыԥныхәа сызимҭацызт. Сыонаҭа аԥнытә азәгьы ҳаибашьуамызт саб ихылҵыз оыԥьа сашьҵәа аласымҵозар. Аха исымҳәар ауам: ”Ишԥеилышәкааауа Аԥсадгьыл абзиабара!’’ – ҳәа ҳакласс азҵаарԥәа анраҳҭалакь, ԥьоукы аанымгылазакәа апыԥҟаҳәа аҭакԥәа ҟарҵон. Изакәытә ажәа хатәраԥәазеи издыркылоз, иазырыԥшаауаз. Усҟан, Витали Акиртава иблаԥәа нытҵыркәраа-аатҵыркәрааауа ицәажәоз дрылаԥшуан. Иара блала аҭак ҟаиҵон. Аха ҳара уи ҳалазозма. Агәеилцара шимазгьы ажәак-оажәак ракәымзар уаҳа мыцхәы иҳәомызт. Изакәытә ҕаԥыцузеи ирымоу, ирылҵуа аабарушь ҳәа ҳазҕынҵәааауаз шәышыԥәсала анҵыра риҭааит, аха Урыстәылаҟа рхы ргеит, аҵара уа иҭазгьы имааз заԥаоы ыԥадаз!

Акиртава Витали Владимир-иԥа диит жьҭаара 23, 1968 ш. азы Гагра аԥалаԥ аԥы, 1985 ш. азы Гагратәи абжьаратәи аԥсуа школ далгеит. Аррамаҵура дахысуан Харьков. Уброуп инапаԥы иахьааигаз арадист ҵара. Аибашьра ианалагоз аус иуан XVII апартиа Аизара ду ахьз зхыз асанаториаԥы. Аҭаацәара даламлацызт. Сызлахәыз еилатәарак аԥыҭә бжьацәк /епизодк/ жәлар рфорум “Аидгылара Гагратәи аԥәша иалаз ҳаизыргеит аԥсуа школ аԥы. Хьызҳәала адырра зырҭаз аҕар ааит азәгьы иеагмырхакәа. Ҳараз Чамагәуа, Иура Сабуа,

Анатоли Лагәлаа, Владимир Бениа аизара ақәкы хада иалацәажәеит. Егры ахыҟәан Џьон Агрба иҭархара аҟны ишаанымгыло, аҧсуа ар шаҧцатәу, аҽар арра маҵура ишахыжьлатәу рҳәеит. Ҳаушьҭымҭацәа рнаԥсгьы ара иҟан ақалақь иаазаз ақәыҧшцәа.

– Хымҧада умцар ҟалом ҳәа азәы мчыла уадаагалом. Зхатәгәаҧхарала изҭаху шәоуп иаҳҭаху, – иҳәеит Ҳараз Чамагәуа, ишиҟазшьаз, еиҧш, аҽар рахь имаз игәыбылра илжжуа. Азәы игәы бжьажьо зымԥа дымгылеит, инеины ашәҟәы реанырҵон.

– Санышәҵоу? – аҷкәынцәа ранҵадырга шьақәзыргылоз азҕаб дналхагылан длазҵааит Витали Акиртава. Пицунда еиҽыркааз жәлар раполченцәа дыруазәкын. Аракетатә базаҽы радистс дыҟан. Аибашьра иналагазар, саатҟгьы баша ҵьара дыбжьамгылет, инапынҵақәа наигзон қәҽиарала. Изаамҭанутәи ҧшыхәрак азы аиҽахысра бааҧсҟәа цон Колхида, аконтузиа иоуит. Аҕацәа дыргеит дыҵҟәаны Гагрыҧшь аиԥхааҽы дганы абылтәы иқәҵәаны дырблаанзагьы ицәа ихдырҵәраахьан, ихаара илыржәаахьан, убас дыргәаҟцәҟьаны дыршьит.

Зны аҧсуа бызшәазы ирыстеит адҵа, ахалатә усура. Рызегь аусура рнапы еицадыркит. Витали итетрад зымԥа иныҟәиҵан, ишәҟәыҵра дынҵалеит. Апарта ихәыҵакны асахьаҵыхрахь дниасит. Убриаҟара датәнатәны ашәра даҽын сшихагылазгьы изгәамҭазеит. Саргьы ихы доусыжьҭит сиҧырхагамхакәа…

Аҵатәхәқәа рышьҭахь Витали дааныскылеит, аиҽцәажәа-ра ҳаман. Аруаԥ исахьа убас иҵихит профессионализмла дазнеины, вбак узимҭо. Амала, ашьаҵа ахьикыз аԥны шакәызгьы акласс аҟноуп иахьхиркәшаз. Иҵихыз аруаԥ иҟәныз автомат ахы Абираҟ Ҟаҧшь ахагылан. Иаанагозеи ари, – сиазҵааит В. Акиртава. Ихы-иҽы амцеиҧш еибакын, иҧхеишьеит идҵа дахьаҵәхьаҵыз. Ихы-иҽы ианызбаалон аҵамзаара,

уи ажәала ирҳәара сашьҭамлакәа сызҵаара аҵак сазыҧшын. Убри агәра анига иҧсы ааивигеит, “аруаԥ дцоит еибашьра, аха абираҟ иаанагоит Аиааира шизыҧшу!” – аарлоуп ибжьы шҵикааузаз. Иусумҭазын аҵьшьара исҵеит. Ибжьаирхаз ахалатә усура ииаагеит даԥеа ԥенак ахь. Зегьы аамҭак-аамҭак шрымоу, асахьаҵыхрагьы шаҵаху, аха ианаҵыҧу иаҳа аԥешарҧшзо уҳәа абас ҳаилибакааит сҵаԥи сареи. Иҧсы ҵаны сҽаҧхьа дшаагылалогьы, Гагратәи ахаҟәиҵра дшахьымзазгьы, рҵаԥык иаҳасаб ала сгәы ҵнаблааууеит исахьа ахьсзеиԥәмырхаз. Ҳаԥны иԥноз ҳаҕацәа еилырх-еиҵырхуа ианрылаз исыцәдырзит снапылаԥырақәа реиҳа сзеиҷаҳалоз уи асахьа. Исзеиԥәырхазҵгьы, убри акәын ипатреҵ ахаҵыҧан иацсҵоз изыскыз сԥымҭа хәыҷы.

Х-ҧсҭазаарак, Х-дунеик

“Иҧшзаны шәееилашәымҳәароуп, маҵәа ҷыда шьҭышәымхыроуп, ма Колхида апозициаҽы ишәым-рымхыр рушамм, шәшырхьыҧшу шәаламԥа

хыргоит уатәи ашкол-аконцлагер ахь”, – анырҳәа инҳажьуаз ҳҵаацәа ирҳәаз ҳнахымсит. Ҧшьба-хәба ааба мшы исычҳашәа зуит, аха иҵахоз рҵәыуара ҵьаргьы сзымнеиуа саналага, ҧсра еиҵаҧсрахеит са сзын. Уаԥы сеисмырбарц сԥьаадқәа аашьҭыхны ҳнышәынҵраҽы сцон. Ажәытәзатәи рнышәынҵрақәа инадыркны ирыкәыршаны еиҵасҳахьаз ашыцқәа нареи-арееиуашәа сынрылс-ԥарылсны снеины снатәон уа исыргылахьаз “атенд” аҵаҟа. Макагьы дысхьыҧшны длеиуан. Ус ԥенак Гәдоуҭантә дԥеит Алик Чедиа. Алик гәаҟ, Алик гәыҵбаа, зхәыҷқәа рыла атрагедиақәа ирыниахьаз афатә-ажәтә уҳәа ԥ-ҭаацәарак рхәы даҵан.

Сыԥшызар, Алик Чедиа абаҳчара дҭаланы длеиуан. Аԥсшәа сеиҳәеит. Аха абжьааԥнеиԥш дааины дымтәеит.

– Ԥхьанеиԥш банқәы, ахаан бсыԥсҭәуаҩым, еилыбкааueит ҳгәыцхәцәа рылымкаа сшыбзыҟоу. Абра ҟәрышьқәак бзаазгеит. Гәдоуҭа блеины шьаҭак, шәҭак зҳәаз иеиԥш Макеи бареи шәзын быхәҳахәҭueит, – дцәажәон. Сара исҳәаара сҩашәомызт. Уаанзагьы исыдигалахьан аԥарақәа. Игәыҭбаара рхы иархәаны заҟаҩы ихьыԥшыдаз. Уи аҟынтә сыԥсцәа сырныԥқәны “маԥ’’ шыскхьазгьы сахьхәхьан аиаша сҳәозар. “Ахҭәацәа’’ ҳәа иаҳхыз ахьз сарцәомызт. Изҩышаз еишьҭагыланы исзааиуан, аха сыԥсҭазаара ацәгьара изҭагылаз сԥьаад ахь ииазгаанза инсымпыҭаба ицон. Схы аазқәысклак акы сыцааиуамызт. Амраҭцәҟьагьы сыцҳәауашәа избон, сзаҭаԥшуамызт.

Цәыббра 8 рзоуп. Гәдоуҭаҟа сызгоз амашьына аԥьармыкьа аԥхьаҭцәҟьа иаагылеит. Зны уа саалагьежьен, нас апрессцентр ахьгьы снеирц сгәы инҭакны агәашә сынҭаламҭаз сылаԥш ааныркылеит хҩык ахацәа. Руазәк, арахь сара сахь зҿы хаз Анатоли Бата-иԥа Возба иакәызшәа збан, шьаҿақәакгьы ныҟасҵеит иара иахь. Иаргьы сгәеиҭеит. Аха Ан. Возба ахаан ихы-иҿы аужьны дсымбацызт, агха исыхьыз ԥхашьаны саахынҳәымҭаз сышьҭаеит. Дахьсыцәҩашьаз азын аҭамзаара шьҭаҭо снеиԥылеит. Уи Анатоли Возба иакәын.

– Ҳаудыруа ҳабаҟагәышьоу, Гагра иҭахаз Қыжәаа ҳаҵкәынцәа ецы анышә иамаадашәа ҟаҳҵеит, ашоураха, мчыбжь наҟьак иҳарҭомызт, ус цәгьала ҳабаҩқәа ааган. Аеныҵәҟьа рымҩа иқәаҳҵеит, – иҳәеит деишәар-еиҵараха. Снаидашшылеит. Ари зегьы иаҳзеиԥшыз хьаан. Нас дсыҳәеит Гагра ҳаԥсҭәа шалаагаз атәы, ҳажәлар ишрызныҟәо иазкны информациақәак аԥсуа радио аҟны ирыстарц. Ус егьыҟасҵеит. Дсыҿцәажәон Екатерина Бебиа-ԥҳа…

Х-дунеик, х-ԥсҭазаарак шҳацәҭахазгьы, акы

ҳмыхьызшәа снарбоит аԥшьбатәи дахьрыцәцаз. Абри аиааира ҳара ишаҳҭәу схазыртцо акы ауп’’ ҳәа исеиҳәаз ааиаҭамкыкәа сахьынзаидгылаз сыблакнот ахь иниазгеит.

Анатоли Возба, злаф цҳафыруаз, ауаҩыцқьа, арҿиаҩы ду, сахьынзаидгылаз, ҳаиҿцәажәара хәыҷы иагәылсхьан х-ҩык аешьцәа ирзыскраны иҟаз. Ахгьы сыԥшаахьан. Ан. Возба ихаҿсахьагьы санхәыцло, иажәақәа сгәаларшәо ауп абарҭ ацәаҳәақәа шызҩыз… Аҷкәынцәа рыхьзала уи ашьҭахьгьы иҳаман аицәажәара…

Х-ҩык, х-гәараҭак, хымцажәлакы, х-дунеитә ԥсҭазаарак. Ҩнак еибамбар ззымчҳауаз. Лыхны ақыҭантәиқәа. Анреи, абреи, аеҳәшьареи, аешьареи ирыҵаркуаз злараазахьаз Аԥсадгьыл ашәарҭа ианҭагыла гачамкра рмыхькәа рхәышҭаарақәа аанрыжьит. Аибашьраҿы тәым дшыҟамгьы, дара-дара иҩынтәны еихылаԥшырц, еибахьчаларц ԥьара инеидымшәеит. Азә илымкаа егьи қәылара, аԥшәыхәра дцар рузомызт, еицын.

Возба Ахра Ақсент-иԥа /22ш/ Дҭаацәарамызт. Гәдоуҭантәи абжьаратәи ашкол даналга, дҭалеит Ворошиловградтәи аргыларатә ҵараиурҭа. Икымҭа-ишьҭымҭа ԥшзан. Иаб иҩны иагыз-иабзаз гәцаракрала дазыҟан. Раб Ақсент заа идунеи шиԥсахьазгьы еҭымра дмырбакәа илаазеит ран Ԥьамила Ҭырқь-ԥҳа. Аԥсуа қыҭа арҵаҩы ԥҳәыс дыздыруа ишырҳәоз еиԥш, аҩны ахаҵа усгьы, лҩызцәа рыгәҭангьы зегьы дрыхьзон, дырԥшзаган. Насыԥ лыман рҩыԥьарагьы лымч-лылша аҿар раазара иахьазкыз. Усоуп аазара бзиа шрылҭаз ԥшь-ҩык лыхшарагьы.

Амцажәла еиқәыр-хагақәа ируазәкыз Возба Леосик Константин-иԥа /30 ш/, Бамборатәи абжьаратәи ашкол даушьҭымҭан. Дыз-лииаз аԥнаҭеи, иахьеи-уахеи зылаԥшхаа ихыз иқыҭа гәакьа Лыхни, ибзианы дызхысхьаз аррамаҵуреи иԥсҭазааратә ԥышәа арҭбаахьан. Машьынаныҟәцаԥыс аус иуан иқыҭаҷы. Аибашьра ианалагоз иԥа Роланд фышыҟәса ихыҵуан.

Возба Наварбеи /Ҿыр/ Руфбеи-иԥа /21 ш./ Аԥшьдәанытәи абжьаратә школ даналга арра маҵура дахысуан. Даныԥеидас инаркны ихшыԥ азцахьан атракторны-ҟәцара азанааҭ. Иқыҭаҷы даагыланы аус иуан. Иан Роза иԥынтәны аԥьабааҵәгьа лхыганоуп лхәыҷқәа шылаазаз, раб дрыԥхахьан. Аԥсуа жәлар рыжәлартәраҷы иахьгылазаалакгьы, изыниозаалакгьы рҷы агәаҵь зызҭаз аиҷамсҟәа рылиаауазар а-Возбаҟәа ирыднагалоз аҭыԥҳаҵәагьы мшын. Иагьа ԥынгыла роургьы еиԥьны итәомызт. Ус шакәыз ааԥшхьан Ҿьамилеи Розеи анеибаха инаркны. Аибашьра дара рзын мацара иҟалазшәа инеидаш-шыло еиламхеит. Рашҭақәа аанзыжьуаз рԥаҵәа: Ахра, Рауль, Лесик, Ҿыр ирышьҭаныҳәон шәабдуҵәа урҭ рабдуҵәа рҵеира шәаԥсахааит, ҳашәмырԥхашьааит ҳәа…

Миша ҚАҬШЬ:

– “Сара раԥхьа еиҷыскааз авзвод аҷы иҟан 30-ԥык. Сгәыԥ аҷы иҟан абарҭ аԥшьԥыкгьы гәараҭак зхьыԥшыз, иҟата-ҟатаза. Сдыршанхеит. Сылаԥш ааиқәкны сызрыхәа-ԥшуамызт, – убас иԥшзақәан. Рхатәы ԥшзашьақәа ирыҵаз амаза шузаҵымхуаз еиԥш, аҟазшьақәагьы рыман, даеазәы иҟазшьа ухазыршҭуаз. Исыздыруам абас сылаԥши сгәи здырблаҟьаз “ахы иаҷаҳаргыло зусҭцәада, абзиара рыдкылаз, аха абас иҟоу анҳаҵәҭахаз, нас ааигәа-сигәа ҳшьақәгылараны ҳаҟоума’’, – ҳәа схәыцуан. Дара ԥба-хԥа еибашьра зхызгахьоу ракәызшәа имшәазакәа аԥшыхәрақәа рахь ацара ҩеазыҟарҵон’’.

– Уара, ақырҭқәа рԥнқәа рахь шәымԥахымҵлан, ишәарҭоуп. – ҳәа анрарҳәалакь, “иҟахҵарызеи нас, дара иаанкыланы ирымоу аҳаракырақәеи аԥнқәеи ракәзар, рԥнқәа урыԥнамлакәа узлареибашьуазеи?’’ – ҳәа аҭак ҟарҵон. Ақырҭқәа зыԥназ ԥныкгьы хаха иажәланы индырҵәахьан. Усҟан ихынҳәит еибганы.

Ҭыркьба Ҿьамила лԥаҵәа ԥыцьа Раули Ахреи, Розеи Ларисеи рыҷкәынцәа Ҿыри Леосики – иԥшьԥыкны еицын уи аҩны. Ақырҭқәа зыԥназ аԥны иакәшеит Возаа. Аҟәҟәаҳәа ихысуа ианыԥнала. Ԥыцьа рыхқәа ргеит, егьырҭ ҭадырхеит. Раԥхьа ахәра зауз Ахра иоуп. Ирласны шәыбнала ҳәа акоманда риҵеит иашьцәа, иара дышхәызгьы ԥыцьа ицаз дрышьклахысуан. Ашьҭахьтәи ашә ала аԥны ԥызжәаз дара роуп. Ан. Возба иажәақәа еиҭагьы иаҳгәалаҳаршәозар, ах-ԥык ҭамхазшәа узырбо ихҭыс лакәхеит Рауль дахьрыцәцаз.

Гагразын ианжәылоз, аԥсуаа рыҷкәынцәа ҷырҭуан: “Авозбаҟәа ишырҳәаз еиԥш, шәрыжәла рыԥнқәа!’’ – ицон урҭ ргәымшәара ирнаҭаз амчқәа ԥбатәуа:

Х-абхьзык зхыз ԥшь-ԥык аԥацәа,
Ирмацәысуа ицон еибашьра.

Ишәаҳама, Гагра еибашьуан,
Уаҕа думшьыр – иара уишьуан.

Ишԥаруаз, рымцажәла мцакуан
Рабхьызқәа реиԥш игәыкуан.

Амцажәла еиҿаркуеит, иблыр ҟалазом,
Амцажәла даҩсуеит, еиқәзырхаз дыԥсзом,

Зымцажәла ҿыцәаз азәгьы изшазом!
Аццышә аҿы амцажәла рыԥшаазом!...

“УҨСЫ РЗЫМБЫЛЗЕИТ, САШЬА!’’

ШЬЕРШЬЕЛИА ВИКТОР

17.04.1945 – 29.08.1992 ш.

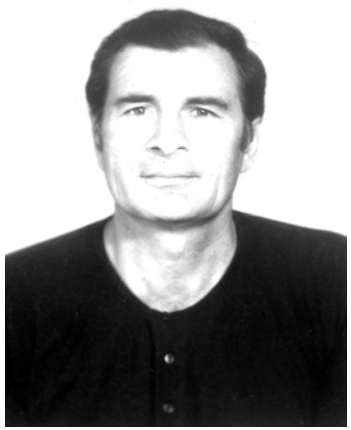

Исас-гәашә алагьы дзакәыз убарԥан. Шьершьелиа Виктор /Витиа/ Шамелиԥа Бзыԥԥа ақыԥа, Асԥа уахьҩалсуа арымарахь ала анхамҩа бзиаза еиҿикаахьан. Ирласны, насгьы гьамала ишԥеибиԥеи рҳәон илавсҩавсуаз. Иԥшәма Мимоза Бераиа-ԥҳа еснагь ашԥа дықәубаауан, ишәԥышха илыман. Еихымҟьа-еиԥымҟьа иҟаз ихшарагьы ирызҳауан, иман аԥацәеи аԥҳацәеи.

89-тәи ашықәсқәа рынахыс Витиа дсықәшәалон и-БРДМ дақәтәаны Арасазыхьҟа сԥаацәа рахь санцалоз.

Гәаныла аԥьшьара исԥон зеиԥш ҟамло иҟоузеи, иакәымк рхәыцуазар, сшынԥҟьара сыԥшуп, сазыҟаԥоуп ҳәа мазала аҽазыҟаԥара дахьашьԥаз. Аԥсны имҩаԥсуаз аполитикатә хԥысқәа дрылахәын. Ҳажәлар ахьааилагыло дкылхха днеиуан. Аԥсуа имилаԥтә гвардиа аԥԥарада ҳшыхәшәымызгьы убарԥан. Иаразнак уи далалеит ианеиҿыркаа. Азәырҩы аҿаргьы уахь иадиԥхьалахьан. Витиа, Асԥа иаланхоз игәылацәа ақырԥқәа дрызхымго аҿынза инеихьан. Урԥ рылоуп ихыԥша, дзакәыз Қарԥынза иназгахьаз.

Аибашьра ианалага, Витиа иеиԥш, зхатәгәаԥхарала еизганы дзыҿцәажәалоз ԥыԥҩык ҟалеит, арахь БРДМ цырак акәхеит ирымаз. Еимакноуп аԥалара ишналагаз Абираҟ ахаргыланы Бганба Валери /Лиутики/ Амԥар Емзари иԥырноуп Аҟәаҟа ишцаз. Аекипаж командирс даман Амԥар Емзар. Ари арԥыс диит Лзаа, Германиа арра маԥура дахысхьан, аԥсуа гвардиа далан. Ауыха, Ацҳа Ҟаԥшь аҟны еизаз, аҷкәынцәа еихшаны анапынԥақәа анрырԥоз Шьершьелиа Ачадараҟа даарышьԥит, уантә Гдоуԥаҟа. Усҟан аиҿкааратә усурақәа цон, еиґьу-еицәоу ҳәа инԥкааны иҟаԥатәыз адырра уадаҩын. Аԥышәа иунарбон. Утәар, ма уҽхьоукыр, мамзаргьы умыццакыр ихадоу узаԥхуамызт. Гәдоуԥантә рхы дырхеит Гаграҟа. Акы шәацәымшәан ҳәа дарґьажәҩаны дынрывагылеит Бзыԥԥатәи абчараҳ, ахрақәа рдақәа ирԥысхьаз агәымшәа Агрба Тониа. Асанатория “Украина’’ илеин рԥыԥ ылхны итәеит аґа Гаграҟа даашьԥтәым, ҳаиҿцәакхар иҳалшаратәы ҳаҟоуп ҳәа. Аха аԥсахрақәа ҟамлар амуит, ҳаруаа Аԥьар ҟаԥшь аҟнынза иааскьарц аусԥҟа шьԥырхит. Витиа Шьершьелиа раԥхьатәи амш инаркны ажәылара акәын қәкыс имаз. Ҿеишәа рҽеибырԥаанза ҳаргәыдлар абԥьардагьы ҳариааиуеит, агәыґәґәоуп иаԥаху, мызлагьы шәеазыҟашәԥала, аха шәара ишәымац абԥьар инеиҳаны акгьы шәоузом ҳәа игәы аԥәаабжь

аргама ирылеиҳәеит. Ахырҷәҷәарҭақәа рҽы изыртәаз иара иакәызшәа идыруан рыҽхәыцакырҭақәа. Акырԥьара иқәицҟьаахьан. Ҳаҵкәынцәа аибашьцәа заҟантә дааныркылахьазыз имоа иаԥырагыланы, умццакын, уангыла ҳәа. Ус, Ацангәыгәра игылаз аԥацха аоадахьала и-БРДМ хәыцаиргылеит. Иара дымԥшыкәа аҷа иҽышьақәкны дахьтәаз аҭыԥқәа рахь дцеит. Аԥшыхәрақәа моаԥигон иманшәаланы. Аҟаҽыҳәа згәы еицҳауаз хаца еибаган. Аамҭа агара зынзагьы дазыразымызт. Диашоуп зҳәозгьы еиҳан.

Иааит ақәылара анаҭахыз амш.

– Ҭахарада иамуазаргьы иԥышәагоу акы акәхоит, – иҳәеит Витиа. Зҽеырҷәҷәацәҟьаны зҽеибыҭаны иҟаз хәышҭаарак иагәыдлеит. Сҭахоит изымдырзо рыгәҭа далалеит, ҭагалантәи абҵқәа реиԥш, еимырбҵьыжәаа. Еицыз агәыԥ ибзиазаны аус шыруазгьы Витиа ахәра иоуит. Имариа анроу дыҭҟәаны дыргеит. Ақырҭқәа рыштабқәа рҽы аус зуаз амедеҳәашьцәа иаразнак адырра роуит. Дышиашаз Гагратәи ахәшәтәырҭа аморг аҽы дыргеит. Аерман медеҳәашьак илҳәон, Аԥсны зегьы рнапаҽы инаргазар аҟара деигәырҵьеит ақырҭуа медеҳәшьа Нина Сордиа. Дшьацәхыртәны дкәашеит. Зынза уаоы изымдыруа аусҷәа еиҽылкааит. Бзыԥҭатәи аҳәатәы фермаҽы аус зуаз Абрамишьвили иԥшәма Дали цхырааоыс длыман. Уи илԥшааз абылтәы ниқәҭәаны дырблит.

Витали ЧИРИГБАИА:

”– Витиа Шьершьелиа аҷа инапаҽы даннеи гыгшәыграла ишизныҟәаз, дышдыргәаҟуаз, аха ирыхәашаз ажәак ахьиҽыцымшәаз зегьы ҳара ҳахьгылаз ахырҷәҷәарҭақәа рҟны иҳаҳаит. Амца ҳнаркит. Аха иҵҳатәын, иаразнак ҳрыжәларатәы

ҳазыҟацамызт. Ааԥхьара ҽыцк иаҳзаоызахеит фырхацарыла аԥсра дахьаԥылаз”…

Автор лажәақәа:

Уара иушьуа анцәа дишьуам ҳәа иззыԥшыз аамҭа ааит аԥсуаа. Дали лыҟнынзагьы иназеит. Лыԥшәма Абрамишьвилигьы дылдырԥшааит. Витиа Шьершьелиа иԥа Игор днаргеит иара иҟны. Уаб ишьа уы ҳәа.

– Далираа, Абрамишьвилираа рхала реыршьхьеит. Иҽаҳәаны исзаажәгаз дсызшьуам, аха абԥьар шьҭысхуеит, саб имала иакәзам ҳцеицәа зегьы ршьа утәуп, – иҳәеит заб игәыԥьбара зызҭаз аԥа…

Витиа Шьершьелиа и-БРДМ еиқәыццышә акраамҭагьы игылан Колхида, акультура оны аԥхьацәҟьа, амоаҽы. Ақәеи. аси, ашыҟәсҷәеи неицхырааны аҭыԥ шыдрыцқьахьоугьы, хыҟәкыла сара савсуанацы сыбла иаахгылоит. “Аԥьар ҟаԥшь’’ аҟны иахьцәыцаиргылаз уа дҭатәоу ԥьышьа еикәарблыз и-БРДМ алоацә макьанагьы ҳаблақәа ирымхыцзац.

Аибашьра ашьҭақәа иахьагьы имыхьшәашәацт. Зынза оымчыбжьа роуп Витиагьы аибашьха аниазаз. Аха, иаҳәшьа ишылҳәаз еиԥш, ирзымблыз иԥсы, илԥуаз икәицқәа имыцәо ҭоурыхны, ибаҟаны зыԥсы ҭоу ҳнаосгьы, имицгьы изыԥшызааueит. “Аԥсны Афырхацә’’ ҳәа ианаршьаз ахьз /данҭаха ашьҭахь/ Аиааира иахаанханы знапҽы изырҭаз реиԥш иаԥсахаз дыруазәкын…

ЕСИИУА ИРЫЦИУЕИТ УИ ИХЬЗ

СЕРГЕГИА ГӘРАМ

25.07.65 – 1.10.92 ш.

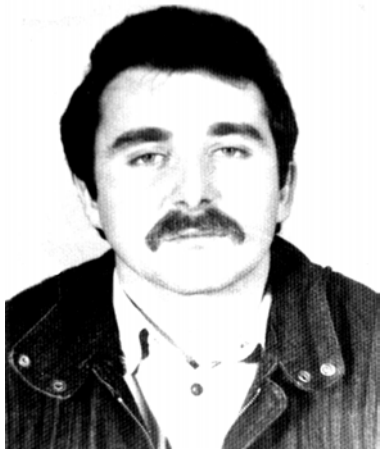

Аԥа дзауны агара змауз ҳәа, Гаграа зызбахә ҟҟьышә иԥәкыз аԥсуа школ анҳзаадыртгьы даҽеа гәаҟмцак изалымҵит аԥсуаа рҵаѡцәа. Ақалақь аҵара аҟәша аиҳабы Б.А. Чакабериа ашәҟәы ҳзынаишьҭлон: “даҽеа ѡыцьа ахәыҷқәа аншәзацымҵа, ианшәзымԥшаа’’, "афинкласс аартышьа ҳамазам” – ҳәа. Ус моу, исгәалашәоит азәы изын ашә аркра азҵаара аныԥәгылаз. Актәи акласс – ашкол шьаҭас иамоу анаадмырты уи иаҳәон аркраҽы ҳашнеиуаз. Хынѡажәеижәабатәи ашыԥәсԥәа рзын рыԥәра, рынхара, рынҵыра уҳәа иҭышәынтәалахьан, уареигәырґьаратәы иҟан Сергегиаа, шьҭрала и-Ҿьырхәатәԥәаз Заур, Сергеи, Валикәа /рыԥсҭазаарԥәа ирылҵхьеит/, Котик. Ҳашкол ашьапы ахыргыларҽы, иҽырԥшыган абарҭ аҭаацәарԥәа. Ҳаҭырла иазыԥаз ираԥхьагылан. Иахьынзасгәалашәо, сара дасырԥхьон Сергегиа Гәрам Сергеи-иԥа. Ҳашкол анапхгара раԥхьа инаргыланы заҟа гәырґьара ҳнаҭазеи иара убри акласс аҽы данҳазларга даҽеа Ҿьырхәатәик Сергегиа Даур Рауф-иԥа /дҭахеит Шрома/. Избанзар, уи ашыԥәсан иҭалашаз аԥсуаа хәыҷԥәа шырацәазгьы, иҳавганы аурыс школԥәа ирҭарҵеит. Хьымзґык ҳамгандаз ҳәа ҳагәԥәа анҳаҵаҵәааузаз, ақырҭԥәа ҳзыԥшын “ишаадыртыз еиԥш ианбарцәакуа’’ ҳәа.

Гәрами Даури ирзеиԥшыз аҟазшьа рыман – аразра, аҳәатә хаҵара, аԥсышәала ахәыцра. Гәрам Срегегиа ахәбатәи акласс инаркны Цандрыԥшьтәи ашкол-интернат ахь диаргеит. Абжьаратә школ даналага ашьҭахь Горловка азанааҭтә-техникатә ҵараиурҭа дҭалеит. Иара убраҟа атанктә хәҭаҽы аррамаҵура дахысуан. Дышԥәыԥшыз аҭаацәара далалеит. Ирыхшеит ѡыцьа аԥацәа. Сергегиа Гәрам акалашәа изыԥшныз хәыҷын. Инапы злакыузеи, дабаҟоу ҳәа иҭаацәа сышразҵаалозгьы, жәашыԥәсаҟа инеиҳан Гәрам илаԥҭа сынҭамԥшизжьҭеи. Аиҳаракгьы, ашкол анаансыжь ашьҭахь. Ҿнак, аредакциа аҟнытә напынҵак сыманы снеит аѡнуҵҟалатәи аусԥәа Гаграта аҟәшаҽы. Ихала ихы сырдырны аԥсшәа ансеиҳәа, ҽеишәа иԥәыԥшра саналԥшы, саҵәымѡашьакәа снеит ихәыҷраҽы. Абри агәахәа инаҭеит. Иара иеиҳагьы сара схаҭагьы. Ҳхы иаҳархәалоит ажәа “”анԥса’’. Аха Раиса Ҭаркьыл-ԥҳа, арҵаѡра азанааҭ аҟны ирылыркаалоз, Гәрами иаҳәшьцәеи ан гәакьа илылымшара лылыршаны дырхылаԥшуан. Аԥсыуа нхаѡ ԥҳәысын. Рынхамѡа дабжакын. Егьлырԥшзеит.

Раиса ҽеылзымшьит, уаҳа акгьы лыгымхеит Гәрам данҭаха. Лыҽцәажәара, усҟан акәым, иахьагьы уҽаҵәухьчап, убри аҽынза дбылхьеит иара изын. Лылаґырзԥәа илдырҳәомызт Гәрам лареи реиԥырҵра атәы ансзеиҭалҳәоз.

– Нанҳәа 14 рзы, Украинантә арахь Ростовҟа ҳаауан. Елаевск адәыґба ахьаангылаз ихәназ хаҵак ҳԥәпеи даԥәшәеит. Даҽеаԥьара диарымгоз, иара усгьы ашоураха, иҭатәоугьы ҳраҵәаѡуп аасгәахәт. Сгәынамзара сыҵиху сыздыруам ус иҳәеит: – Пицунда мазалатәи архәҭаҽы аус зуеит. Схәыҷԥәеи сыԥҳәыси уа иԥоуп, иԥәызгарц уахь сцоит Аԥсны аибашьра иалагеит.

Сара амца ҿасыхҟьеит. Исызхамҵеит. Иҟарҵац ауп, иахышҷыышыр ииаҵынчрахап ҳәа сгәы инҵысҳәааит. Гәрам хәашабга авагонқәа рыбжьара аԥша ахьааиуаз дыбжьагыланы аҵаҵын дахон. Ус дааит. Исымҳәап ҳәа сызбеит, аха еицәастәырҳәагьы ацәшәа соуит. Агәаҕьра шысцәыцәгьазгьы ицәымзакәа исаҳаз иасҳәеит. Зны дышкәакәахеит, диаҵәахеит. Уаб аҵел ҳаизасып, ҳамҿа ԥаҳамкып, ҳахьцо ҳцап ҳәа сиҳәеит.

– Иабаадыруеи, сысабицәеи саби ацхыраара иаҳәо иҵагылазар, сушьыр ԥьаргьы саагылом, сышиашоу Аԥсныҟоуп сахьцо, – иҳәеит. Дәыҕбала ашәи-ҭышәи ҳанкыдхало амҿа ҳахьыԥқәыз деиланагон, аха уаҳа ԥсыхәа ҳамамызт. Ҟаҵак иҷахьы инеимгеит, аҵаҵын дшахоз мацара ииаулакгьы Шәача ҳааит. Ихәыҵԥәа рзын, ҳара ҳзын даара бзиа ҳхәҳахәҵны ҳаауан. Урҵ зегьы уа ԥьара иианыжьны Ԥсоу аҳәааҷы ҳааизар ахлымзаах, иԥахны ар ылагылоуп. Быҵкәын дҵабырхома Аԥсныҟа дганы, – иҳәеит ачынқәа змаз командирк. Ахәылбыҽха шьхала ихыҵны Бзыԥҵаҟа ииасраны зҽеибызҵаз агәыԥ ҳаԥшааит. Уа днарылагылеит. Ҭыԥк дакуамызт. Дахьгылаз акәмызт игәы ахьыҟаз, агәаҟра даҷын, дыццакуан. Ари ҵаҵынк ахә ауп сҳәан хәышә мааҵ иԥьыба инҵасҵеит. Сгәы шышьҭыблааузаз убра ҳнеиҟәыркәкәааит иаргьы саргьы.

Гәрам иан Раиса деибганы лыԥсы аҿны ишаалгазгьы, лгәы иаҳагьы ибжьызхшаз дналагылеит. Ҳгәылацәа ҳәа ирԥхьазози дареи еицәыхарахахьан. Аршра рыманы агәарабжьара ибжьан. Ауама зхыргахьаз Сергеи рыцҳагьы дыкны дыргеит Колхидатәи аконцлагер ахь.

Чынчор ЧХЕБЕЛИА:

– Ишыжәдыруа еиԥш, аҵыԥантәи ақырҵқәа аԥсцаха ҳарҵомызт. Ҳаквартираҟәа рҷы инеины ааха ҳадыргон. Усоуп ишыршьыз ф-ҿык аԥсуа хацәа, Гагра изалымҵыкәа иалаханы иҟаз. Аҵыхәҵәаны зынза ҳкыдырцалеит. Сергегиа Гәрам иаб Сергеии сареи ҳакны ҳаргеит Колхида ашкол аҷы. Даара ирацәаҿын уа иҵакны ирымаз. Сергеи ииаигәыдҵаны дыршьуазаргьы ҟеҳ иҳәомызт. Убас иԥсы дақәдырԥшхьан. Арахь Гәрам игәы дыҵан. “Иубап Гәрам дрымшьхьазар, сцәеижь иснардырхьеит’’, – иҳәон. Ԥьара дакуамызт. Амца ицран. Ҳаибганы ҳрымпыҵыҵуеитҳәагьы ҳаҟамызт, аха ҳаурмышҵыр амуа хҵыск иҵанаргылеит. Ҳанрымпыҵыҵгьы ибла акы абомызт. Иԥа дышҵахаз инырхьан дамеижьакәа. Раиса лакәзар, ауазырра даҷын. Сыршьы-срымшьы, шьҭаҵәҟьа хынҳәышьа сымам ҳәа амҿа дыԥәлеит. Зны шасыс дҷаҵо, нас шьаҷақәак доушьҭуа, илыххысааua мацара дрымпыҵыҵит. Гәрам Сергегиа инаскьагара ҿ-саатк шагыз дихьзеит…

Гәрам Сергегиеи Гарцкиа Мелори аԥсуа позициаҷоуп иахьеибабаз. Еиҵынхацәан, еибадыруан. Гәрами Милори ҿынтә заҵәык роуп ианразаз ԥшыхәра ацара. Аха иахьзеит Гәрам изын автоматк аагара. Аиааиреиԥш иеигәырҕьеит. Амала рызхара изымеибашьит. Рыхԥәа раарԥшыха рмазеит. Милор Гарцкиа дҵахеит нанҳәа 23 рзы, Гәрам Сергегиа 24 ауха /арыцхә 25 рахь ииасуаны/…

– Сгәрам рыцҳа аԥсуа гвардиа далалеит. Ақырҵқәа аанымгылакәа акы ианаԥшьарга еибашьра дышцоз иҳәахьан. Аԥсны иҟалаз атәы аниаҳа, згәы арахь изыхоз Гәрам иаасгәалаиршәеит арантә уахь зхы згоз шырацәаҿыз. Иҟаҳҵозеи, иҳамоу рыхьзала ҳгәы зланаҳкылаша, агәымшәа ихьз ԥсзом, ес-ииуа ирыциуеит. Ихаҵа-ԥсаҵа илакҵа зхоу аҵкәынцәа ирызҳауеит. Ан хазына дрымоуп Лакәиа Инга. Ҳашҵа шымԥсуа здыруеит. Шьҭа сыԥсуазаргьы сгәы ҭынчуп, – лҳәеит Раиса ҳаиҷцәажәара хыркәшо.

“ИЗХАРАГЫЫ ДЗЫМЕИБАШЬИТ’’

ГАРҬКИА МИЛОР

29.10.1960 – 23.08.1992 ш.

ГарҬкиа Милор Данил-иԥа диит жьҭаарамза 29, 1960 ш. азы Гәдоуҭа араион Лыхны ақыҭан. “А’’, “Б’’ ҳәа иаарту ацырақәа рыла ацәажәара иҽеаназикуаз инаркны ирбон дшыҬцарыз, агәынкылара шимаз. Иҭаацәара рзын еиԥш, ирҬаԥцәа рзынгьы инаныкьаран ашкол иҭалара. Зхала аусура зылшоз иакәын изҳауан. Амаҭәарқәа зегьы ицааиуан. Гәдоуҭа ақалақь аҟны акәын ашкол дахьҭаз. Аурыс бызшәа аҟнытә аԥсшәахь аиҭагара дазҽлымхан. Аԥсуа бызшәа, аурыс бызшәа, англыз бызшәа, ақырҭуа бызшәа ибзианы идыруан.

Абжьаратә школ даналга Суворов ихьз зху Қарҭтәи арратә ҬараиурҭаҬ дҭалеит. “Иабду илакҭақәа баша ихамызт, иҟыбаԥгьы илеиҬеит, днагзаны дшәиҭеит’’, – ҳәа ргәылацәа ирыдырныҳәалон. Аконкәырс дун, 150-ԥык аԥышәарақәа ахьырҭиуаз 18-ԥык ракәын ирыдыркылоз. Адкыларатә комиссиа ахантәаԥы инаҬшьны иазгәеиҭеит Гәдоуҭатә арԥыс Милор ГарҬкиа иԥыз ахҭҳәаа хшыԥзышьҭра шазутәу.

Аҳаҭыртә ҕәы аҽы ипатреҬ кыдын. Ибзианы ианхиркәша иҭаххеит иҬегь иҬара иациҬарц. Ирейҳау апартиатә школи арратә медицинатә институти рахь ирышьҭуан гәыԥԥык ирейҕьзаны иалгақәаз. Азныказы иҭаацәара ргәы инанамгазаргьы уа иазааит. АҬараиурҭагьы азыразхеит. Аха ианылеимҬаркԥеимҬаркқәа дахьаԥсуаз азы ирзымгәаҕьит. Насоуп Аԥснытәи ақыҭанхамԥатә институт даналга.

Милор иабду амилициаҽы аус иуан. Ацәгьоуцәа шьаҽак инаишьҭуамызт. Аиаша дазыққәԥԥын. 37-тәи ашыққәсқәа рзын ддырзит, аха ахақәиҭра ирымҭар амуа иҭаиргылахьан. 33 шыққәса анихыҬуаз деицырдыруа дҟалазар, Милор 32 шыққәса рыла икаххаа илиххьан ихатәымԥақәа. Гәдоуҭатәи ачаи фабрикаҽы аусура даналага анхацәа иҽыгәкаауан. Уантә диаргеит Гәдоуҭатәи араингзком аҟны економистс, аиҽкааратә ҟәша аинструкторс. Аиҽкааратә инструктортә ҟәшаҽы аашыққәса аус иухьан аибашьра ианалагоз.

Ахәыҷқәа рдунеи аҟны акәын иԥсҭазаара ахьыҟаз. Азәгьы деилихуамызт. Дизмдыруазаргьы, хбыԥк даниба игәы-иԥсы изоужьны дихәаԥшуан. Иаҟара ицлон. Ихаҭа дышқәыԥшыз аҭаацәара далалеит, аԥеи аԥҳаи иҭынхеит.

ГарҬкиа Белла, Милор иаҳәшьа:

– Администрациаҽы аус аниуаз ауп. Шьыбжьон аԥсааиҭакразы сааҭ заҬәык рыман. Иԥызцәа крыфара ианцо иара схәыҷы дахьамаз ахәыҷ баҳчаҽы днеиуан, убра дидтәалан, диахәмаруан. Заҟараан дыспылахьази. Нас, иухьзеи Милор, уԥсы умшьо, акы унамыцҳауеи, ухыс-хысуа нахьхьынтә абра узааузеи ҳәа иасҳәон. “Санынаиҽаԥшлакь, сызхара ҟалоит, амч ҽыцгьы сылалот’’, – ҳәа дыччон, дгәырҕьон. Ҿьара царҭак ансоулакь, дгәырҕьон. Ахәыҷы дысзибон. Имаҭәақәа изәзәон, иуанҭон, ифа-ижә, ицқьара. Ан ус длызбомызт иара ахәыҷқәа шибоз, дшырхылаԥшуаз. Убас акәын ихәыҷқәагьы дшырзыҟаз, акы рыгхар ҳәа дшәон. Нас ахәыҷқәа рдунеи здунеиз Гәдисеи Мадинеи раб иҟалозма Аԥсны ашәарҭа ианҭагыла зымԥа иҽыԥхьеикыр.

Автор лажәаҟәа:

Милор ргәашә инҭыҵымҭаз, мҩас ҳазҟәыуҵозеи ҳәа иааиуаз аҷкәынцәа неидгылеит. Командирс ихы алихит, раԥхьа дгыларц, ишәарҭоу аҭыԥҟәа зны иара иҭиҵааларц азы.

Милор иан Валентина Михаил-иԥҳа мца еиԥшымыз мцакы лыцран. Лыҷкәын игәыԥ азбахә лаҳауан. Гагра ахаҟәиҭтәразы ирыдыз рацәан. Ажәылара аҽынза иаҳа иуадаҩын аусмҩаԥгатәҟәа. Лыхны амҩа еихагылаҽы даауан. Аԥсҭырк /полкк/ иазхашаз еилагылан. Асабицәа Гәымысҭаҟа ианцо, Гагра ахырҳәҳәарҭаҟәа рҽы ирылшо аныҟарҵо, ара шәышԥеилагылоу. Ахәра зауз азәы иԥьышә зык ныҟәшәкыргьы изыԥсоузеи ҳәа даарылагылон. Ди, зегьы аибашьра ицар ҟалома ҳәа лазҳәаҟәазгьы ыҟан.

Милор арратә ҵараиурҭа дҭалаанзагьы уи ашьҭахьгьы ирацәазаны дрыԥхьахьан аибашьра иазкыз ашәҟәҟәа. Дзыԥхьаз, иибаз, иаҳаз гәникылон, ихашҭзомызт. Адунеи аҽы иҟалахьоу аибашьраҟәа инарҵауланы ишҭиҵаахьазгьы, аԥшыхәреи аибашьреи ахьиҵаз Мраҭашәаратәи афронт аҽоуп аԥшыхәра данцо аҟәыԥшцәа рыцҳашьаны анышәынҭраҟәа рҽы иртәаны иара ихала дцон.

Иҭахара мышҟәак шагыз аҩны дҩеит иҭаацәа дынрылаԥшырц. Лыҷкәын ибара дааигәырҳьан Валентина иаразнак бзиа иибоз афатәҟәа лырхиеит. Уаха заҵәык ахәыҷҟәа уаарыдтәыл, рыгәнаҳа цәгьоуп, иуҽыгәкааueит, сара Дәрыԥшь сынкыдххыланы саауеит ҳәа наиаҳәаны лымҩа дныҟәлеит. Аха уааназа изычҳауазма!

Ихабар сазҳәо азәы дышԥасымбари ҳәа амҩа еихагылаҽы днеит уи аҽны. Ахы злоу аҽеиԥш ҵьаргьы дакуамызт. Ацәалашәара бааԥсҟәа деимдырххон. Ԥыҭҩыкгьы дынразҵааҟәеит. Нас лшьамхҟәа мап шылцәыркуаз анылба, ачаԥарсҭа дныҟәтәеит. Уи акәхеит. Дынхьышьшьит. Адгьыл ҵысуазшәа лбеит. Лхатәы ҳәҳәабжьы лаҳауан. Абылра даҽын. Агха лмыхьзеит, усҟан лыҷкәын иԥсы ихыҵхьан. Ԥсык еицырхамзи – илныриҭ…

Милор Гарҵкиа игәҭакы наигзеит – аҳацәа зыҩназ аҩны ԥижәеит. Ирацәаҩны иҭаирхеит, ааха ҳәҳәа риҭеит, ”ихәыҷызаргьы, угәҭакы намгзакәа аҳа уҭаирхар, убри ауп арыцҳара. Ԥыҭҩык рылашьҭра уанахьза – уи гәыҟажагоуп, уи, уҩызцәа зышьраны иҟаз урылгеит ауп иахьзу!” – абас ихәыцуаз, абас згәыԥ иразҳәоз дреиуан. Ус егьыҟаиҵеит. Ишьра азмырхакәа инаивс-ааивсуаз зегьы иеихсуан. Ицәа-ижьы хыла ирысын, аха ирызхомызт.

Алеԥсандр Анԥәаб ибзоурала Милор ибаҩԥәа иҭаацәа ироуит. Зԥа ибаҩԥәа ирышьҭамлац издыруам уи зыԥсоу. Ашҭа данааҭаргалоз ирԥылаз, дыԥәзҵаз, дыԥәзхыз, хымш наҟьак ихагьежьуа амыткәма зҳәоз Анацәа рылоуп иан ишлаҳаз лыҷкәын ихы-иҽы шҩашьахьаз. Данааргоз лбеит. “Сыҷкәын ида адәы иԥәсхуазеи ҳәа аҽкы ажәра лҽахьылыгзеит, аха деиԥәдырхеит. Данынаскьаргоз лара агоспиталь аҽы дышьҭан. “Иахьагьы, зны-зынла имҩа саԥшуеит, ҳашҭа иахнагаз сахьалахәымыз азын акәхап’’, – илгәалалыршәауеит зегьы. Сгәы иалоу акоуп изхара дахьзымеибашьыз. Азара аимҭеит ихы. “Бымшәан сара сазыҟаҵоуп, ахыхьчашьагьы здыруеит. Аҩны сыҟазар сҭахым ҵьыбшьома. Адунеи аназа ра ҵьара сыҟоушәа шәызегь шәыцԥхьаза сшыгәырҩо, шәшыгәхьаазго!’’ – ҳәа ибжьы шлаҳац илаҳауеит. Ҩба-хԥа мза рыдамхаргьы, аибашьыха ееишәа дахьзазҭгьы, саргьы убри ала сгәы ныскылон лҳәоит Валентина. Милор иҭынхеит аԥеи аԥҳаи Гәдисеи Гәындеи. Лԥа аиҵбы иакәзар – Мамсыри Хамидеи. Мамсыр, Валиа лабхәа иаб иакәын. Уи иԥшраҟәа имоуп ҳәа ззырҳәоз Милор

иакәзар. Милор иҟазшьаҟәеи ицәаҩа ҷыдаҟәеи ааинухуеит Мамсыр хәыҷы, уи аԥшьбатәи акласс аҽы дтәоуп: Абарҭ дызлаԥшуа, инхаз лԥа, уи ихшара, Милор итәҟәа. Лызҕаб лԥа – ԥсынкылагас илымоуп. Убасоуп ишылԥхьазо зԥацәа ҭахаз Анацәа рхеилак адоуҳатә мчы.

– ...Ее, уаҳа акы сгәы иалам, изхара дахьзымеибашьыз, ауп – лҳәоит лара.

Агәымшәаразы амедал занаршьаз /данҭаха ашьҭахь / Милор Гарцкиа алакә аҟнеиԥш деиҟәахазҭгьы, иахьатәи Аԥсны акәын дызҭахыз. Иԥсы злаз, даныхәыҷыз инаркны иалиххьаз арратә маҵзура аганахь ала аҽар еихьзырԥшы-шаз иакәхон. Изнымҵыз нырҵааит аофициарҵәа, аинралҵәа. Арратә зыҟаҵара змоу санрылаԥшуа, ҿаԥхьа даагылоит исымбацыз, аха зызбахә ала сгәы иазааигәахаз Милор Гарҵкиа. Акгьы ҳмыхьызшәа иҳаԥхьазоит изыԥсахша, рҭыԥ аҽы агылара иаԥсахаша еиҵагылар.

“ИШӘЫХЬША СЫХЬААИТ, ҲАҴКӘЫНЦӘА!”

Ҳаразиа-Бениа Шамониа Еснаҭ-иԥҳа /Снатиа/. Еҭери ҳәа аҭаца хьзы лырҭеит Арасазыхь, Кьахьыраа ргәа-раҭаҽы. Аԥҳәыс гәыҭбаа, зчеиҵьыка ҭбааз, асас изын згәашә еснагь иаартыз, ҩысҭаара зламыз аԥҳәыс хыхәа. Иаарҩароума изыс-аамҭоума акгьы ҟамлеит ҳәа ҵьоукы анашшуаз, зуҭра ҭыҵны ицоз. Ажәлахәҟәа рзызшоз, знапы барақьаҭыз. Колхида кны измаз ҳаҕацәа, арахь Аҳәыҳәшәара иахымсырц аԥшыхәрақәа мҩаԥызгоз ҳаруаа мҩахылгон. Ирԥеиԥшу лдыруазшәа, амҩан илԥыларгьы рыжәҩаҟәа аанкыланы дрыкәхшон Адгәыр Бениа, Зурик Ҙазба, Алик Барцыц, Заканбеи Барцыц, Рауф Бениа, Алик Ԥлиа. Бзыԥҭатәи ахырҕәҕәарҭа аҟнытә хыхь Ҙыхьҽаҟа ихәноз мҩахылгон. Хәтаба Леониараа, – ус дрышьҭан гәыԥҩык.

Сентиабр 25, 1992 ш.

Еҭери ашьыжь лусҟәа анаалырееи днеизаап сан лҽы. Уи аратҵаҟа аишәа ргылан апатырԥьан ажәла агәылхра даҽын. Лааҩсан агәгәаҳәа амца аҵаҵаны ҟәабк апатырԥьан сызбал шуа ихгылазаарын.

– Унан, Хьымор, иахьак аҳаирпланҟәа амца иаҳа ианадыркуа адәны шәызҽу закәызеи, – иԥьалшьазаап даалыцәшәаны.

– Бара нахьхьынтә бааит, сара сзыхьчо сыҵагылоуп, – ҳәа анлаҭалкы ииаибарччазаап.

– Сгәы иаахәеит шәыԥҳаи лызҕаби еибганы

иахьалҵыз, иҟахҵозеи, ҳаҷкәынцәагьы Анцәа ихьчап, – лҳәаазаап Еҵери. – Шьыбжьон ҷкәынцәаҟәак ааираны иҟоуп. Фатәҟәак сырхиароуп. Аҽны схы сзыҽнамкуашәа сааҟалан, снашәҭаҧшырц, сагьыншәацәажәарц сааин. Сыццакрагьы сыцгәышьоуп, ҳәа лцамҵаз сан дгәыдылкылазаап. Агәарабжьара аназара иҭоу агәашә аҭынза днаскьалгеит. Еиҵагьы игәыдибакылеит.

– Сгәы шлыхьҵәыуоз, сылаҧш шлышьҵаз дцеит. Сааҵкгьы аабжьымсыцкәа аҳәҳәабжь геит, – илгәалалыршәон сан Хьымор.

Колхидантә агаубица иаршәыз аҧеыха лҟатара иналсит. Амца аҭыдды хыхьынтә ианлеиуаз рыҽны аҧхьа дгылан.

Сентиабр 28, ааилашәахьан еиҧш, Гарҧ икылҟьа иҽеит ари ажәабжь хлымзаах.

Ашҵа самкит. Нахьхьы сцо, аахьхьи сааua, агәаҟра сшаҭыз, дшысҵәыуоз асаат жәаҽа ҟалеит.

– Даҽеа шәышыкәса нысҵыргьы, саб иашьа иҧа Владимир Камсагә-иҧа Ҳаразиа дысхазыршҵуа аамҵа ҟалом зҳәалоз Еҵери лнышәнап снапы ныкҿсшьырц рыҽны саннеи, лацала Наҵела Амҧар-ҧҳаи уи лыҧшәма Назыбеии исдрбеит аҵәамахә аҟны ихшьыз, лара лзын аҳа иааишьҵыз аҧеыха. Аҧсуа цәеихак азбжак иаҟаран, ахырвыррақәа ҵарыхәҵәаза, аҳа иҧсы аахукааuан.

Лызбахә анаацәырырго, иахьанзагьы исаҳалоит лыхьзи лыжәлеи зцу лажәа ҟәандақәа:

“Ишәыхьша сыхьааит, ҳаҷкәынцәа…’’

МАМАЦЕВ ВАЛЕРИ

30.05.1948 – 25. 09.1992 ш.

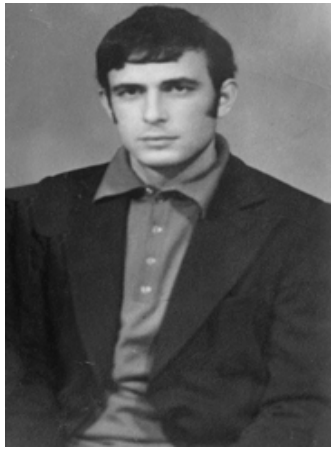

Мамацев Валери Иасон-иҧа диит лаҵарамза 30, 1948 ш. азы Лыхны ақыҵан. Иқыҵантәи абжьаратә школ даналга, аррамаҵура дахысуан. Аминаршәгақәа рыкәша-мыкәша иаҵаху зегьы ахьҵыр-ҵаауаз архәҵаҭы дыҟан. Ишымариамызгьы инапаҭы иааигеит. Арҽхәаҧхьызқәеи аҧьшьарақәеи ианаршьахьан. Ҵакыла иҵбаан архәҵа аҭынтә иҵаацәа ирзаалоз ашәҟәқәа. Арра ихыганы данаа, иқыҵан даагыланы слесар-механикс аусура далагеит. Иҵбааз иҧышәа иқыҵауаа аигәырҳьон. Инапаҭы аихалых “цәажәон’’, итаруан. Аҵаацәара далалеит 1974 ш. азы. Х-ҽык аҧацәа раазон иҧшәма Наҵела Кәыҵниа-ҧҳаи иареи.

Валери иҧьушьақәашаз маҷмызт. Аха иаарылумкаарц ауамызт аррамаҵура ламыс ҧшьала дахьазнеиуаз. Инарҵауланы аҵакы ахьеиликаауаз. Иабацәагьы убри азбахә ала ишилабжьалоз еиҧшҵәҟьа иҧацәа дрыҭцәажәон “шәыҟәра шаҵанаклакь шәшахысуа жәдыруаз, – сагьшәмырҧхашьароуп, уи ҳара ҳажәлазын иҧҟара ҷыдоуп’’ – иҳәан Наҵелеи Валерии рҧеиҳабы Анри Агәзера атанктә хәҵаҭы аррамаҵура дахысуан аибашьра ианалагоз. Нас аби аҧеи неивагылан Бзыҧҵатәи ахырґґәарҵаҭы иааит. Аб иҧа иирҵон ахыхьчашьа, уахеи-иахьеи иҧышәа имеидон. Дыҟамзар ҟалап аҧсуа еибашьҽык Гагратәи ахырґәґәарҵаҭы имааз, зшьапы уа иныҟәзмыргылаз,

иара убас, Гәымсҭа аҭабиаҽгьы иҭамтәаз, ршыцьарагьы рыуадаԍрақәа зцәеижьаҽы иԥызымшәаз.

Валери Мамацев дрыцын иқыҭантәи аибашьцәа-аҕламқәа ҳәа ахьз зауз арԥарцәа Оҭар Гәынба, Рома Чрыгба, Оҭар Ԥьанба уҳәа ирацәаԍны. Ажәылара аҽынза иҭахаз зегь реиԥш, убри амш дахыццакуан. “Знык Гагра ҳрыцқьандаз’’, – шиҳәоз дҭахеит цәыббра 25 рзы. Мрагыларатәи афронт аҽы амца иалагылаз Бабури Борис-иԥа Мамацев диҽыԥсааua аҽынза игәы далсит. Изхылԥшьҭраз реиԥш рыгәқәа еицын, ус иаазан. Рацәак аабжьымсыцкәа, абҵара 3, 1992 ш. азы Бабури Мамацев дҭахеит Шрома.

– Сара сԥа Бабури данҭаха, сылаҕырзқәа аазомызт, исылабахьан, Гагра иҭахаз Валери рыцҳа изын убриҟара сҵәуахьан, бжеиҳан уԍы сеимырбакәа сыҵыхқәеи сымшқәеи неиԥшьуа. Еилых дҳамазамызт, ус акәын даргьы ишыдҳарҵоз, – лҳәеит Бабури иан Ԥьынԥьуа-ԥҳа Шура Давид-иԥҳа. Зыҵаҟа ҳтәаз Лыхнашҭаҽтәи аҭәаҵлақәа дреиԥшнысшьалон. Апҳәыс ԥшза, дназа-аазаны, аԥсуа ԥҳәыс еиқәатәы ззырҳәо лакәын лҽабызшәа хаан. Уеизгьы Бабури ибаԍқәа рыблит, аха иццышәқәа идгьыл иахьахыгам азын лгәы убри ала илырґәґәоит, убри аҽынза лхаҭагьы илылышеит Аԥсадгьылра.

Фырхаҵарылоуп дышҭахаз Валери ихаҭагьы. Ԥшыхәра ицаз иԍызцәа аґацәа рыкәшеит. Имачԍым еиқәырханы ирылигаз, аԥсра иацәынирхаз. Рцынхәрас иара агәымшәара аарԥшны аԥсра даԥылеит. Уи ауп изианаршьазгьы “Агәымшәаразы’’ амедал.

ИГӘАХӘТӘЫ ДШАХЬДЫРШӘАЗГЬЫ…

Подлесныи Алеқсандр Николаи-иԥа диит 1954 шықәсазы, аусуԍ иҭаацәа-раҽы. Зыԥсҭазаараҽы тәымк итәы ихнамхыцыз, зхатә ԥьабаала инхоз иани иаби Алеқсандр иларазон аԥьа абзиабара, ақьиара, аиашазын ақәԥара. Саша данҵаԍыз инаркны авиоконструкторра иԥсы алан. Ирҵаԍцәагьы ирбон заҟа иԥшзоу икымҵа, атехника инапаҽы ишыхәмаруаз. Ирҵаԍцәа иҟарҵаз абжьгарала Саша ажурнал “юный натуралист’’ анылиԍаа инаркны иаҳагьы ирбарҭахеит есааира дшеизҳауаз. Убри амԍала аҵараиурҭа аҭалара иҽазыҟеиҵон. Гәдоуҭатәи абжьаратәи аԍбатәи ашкол даналга, аррамаҵура дахысуан. Уброуп афымца мчы аганахь ала аҵараиурҭа дахьалгаз. Напхгара изҭоз иеигәырґьон инапы злеикыз аус аҽы ихы ахьааирԥшуаз, иԥьатә гәацԥыҳәара ахьҽырԥшыгаз. Иакымкәа аграмотақәа ианаршьахьан. Урҭ ирылукааueит “знапы ахьы аԥссо’’ ҳәа адырга. Дгәазырҳагаха дхынҳәит арра ахьынтә. Аҭаацәара далалеит. Диит аԥа. ихьзыртәит Игор. Иара ила рхы-ргәы иақәгәырґьон иани иаби. Иранеишьаз андура, абдура иақәныҳәон. Саша аусура далагеит Гәдоуҭатәи ачаи фабрикаҽы. Иҭаацәара ԥыҵк ршьапы иаахиргылар ирейҳау аҵараиурҭахь ихы ирхарц гәҭакыс иман. Аҵарадырра даҽԥлымҳан, аԥхьара бзиа ибон. Даныхәыԥыз игәы иҭеикхьаз азанаат ишахәҭоу инапаҽы аагаразы игәаанагара аҽамԥсахцызт, иқәкы анагзара гәҭыхас ишимаз аибашьра иалагеит. Илацәа анаахит ԥсадгьылс иибаз, иԥалақь гәакьа, иԍызцәа, урҭ

ранацәа рыбзиабара абҵьар ишьҭнархит. Гәдоуҭаа рыҵкәынцәеи иареи излаз агәыԥ аҽы аҽеибыҭарақәа ирҽын. Иалкааны Гагратәи ахырхарҭаҽы дыҟан. Ажәылара дазыԥшын. Акырынтә аԥшыхәрақәа рахь ицахьаз, гәымшәарыла иҭырҵаауан аҕа ихырҕәҕәа-рҭақәа. Нанҳәа 18, аибашьра ахәымш аатҵразы еиҭагьы дцеит ԥшыхәра, аха дзыхнымҳәит. Изларылшоз ала иҩызцәа ишьҭалеит. Аԥшаарақәа мҩаԥыргеит, аха имҭа-ишьҭа умбо дыбжьадырзит.

Аҵьар ҟаԥшь аҟны згәыԥ зманы итәаз аибашьҩы нага Валикәа Багаҭелиа иҽцәажәара ахҵәахак аҽы дигәалаиршәеит абри арԥыс. Излеиҳәаз ала уи дырхәит “Кемпинг’’ иахьаҵанакуа, аҕа инапаҽы инеирагьы дныбжьахәаша игарагьы акы акәыртәит. Сара схаҭагьы даара азәырҩы сразҵааит, издыруада ихабарк здыруа дыҟазар ҳәа. Иԥсҭазааре ԥшишьҭақәагьы ҽахырҵәеит, ибаҩқәа иҭаацәа ирмоузеит.

– Сара сыҵкәын зегьы дреиҕьзамызт, иеитҵбацәазгьы еибашьуан, Аԥсадгьыл ахьчара аурыс жәлар азҽлымҳаижьҭеи иҵзозеи, аха игәнызго ибаҩқәа ахьҳԥыхьамшәааз ауп, – ҳәа ихьаазгоз Саша иаб Николаи Алеҟсандр-иԥа абри зегьы игәы иазышьҭымхкәа ахҭыс ашьҭахь шыҟәсык абжагьы дзымнеикәа иԥсҭазаара далҵит. Иан Нина Михаил-иԥҳа лакәзар, лдунеи лыԥсахит 2001 шыҟәсазы. Абарҭ ахәрақәа дыриааирц “анапынҵа” лырҭеит рызҕаб Жанна Николаи-иԥҳа. Хәышәтәҩы-терапевтуп, аус луеит Гәдоуҭатәи араионтә поликлиникаҽы. Лан Нина лыҵкәын изы лгәы дшааҭасуаз, ихьз ҳәаны ишҽылҭуаз лыԥсы неиҟәылҳәалеит. Иҵегь анҵра занеишьашаз, зԥеи зыԥҳаи рыла еиҟәгәырҕьо инхоз, инҵуаз аҭаацәара ргәахәтәыԥшза иахьдыршәеит, аха акы рмыхьзазшәа Жанна илзырбо Аԥсны иаҟәашьхаз Аиааироуп.

АҬШЬАҒЬАҬ…

БГАНБА ВАЛЕРИ

16.03.60 – 1.10.92 ш.

1970 ш. азы Гагры иаадыртраны иҟан аԥсуа школ. Чагәаа Георги Михаиԥа арадиодырраҭараҽы дынкыдгыланы исеиҳәеит сыцхыраара шырҭаху. Басныкиԥа Ваниа, Абыԥба Сергеи /иҟәрахь дышнеихьазгьы/, Быҭәба Маԥьыҵ, Аҩзба Сократ, Чамагәуа Ҳараз, Агрба Чынчор Пицунда Аҵьар ҟаԥшь иааркны, аԥсуаа шәынхома ара ҳәа нрыҟәҽиҭуа мацара Абааҭанза ҳрылсит аԥсуа нхацәа. Ахаангьы сара сгәы иаанагомызт абриаҟара аԥсуа ҭаацәарақәа Гагра иаланхоит ҳәа. Ажәытә ақьырмытзырҭа ҳәа иахьашьҭаз шамахамзар, еиланхоз зегьы аԥсыуаан. Рашҭақәа рахь ҳазланеиуаз рбореи рысас гәашәқәеи иахьанзагьы исхашҭзом. Азыҟаҵаратә класс ахь ицашаз 48-ҩык ашәҟәы ианаҳҵеит. Ақалақьуаа аурыс школқәа иԥсаҟьаны ирылаԥсаз ҳәа ҳашрышьҭазгьы, класс цыԥхьаза ирҭаз маҷҩызма – 236-ҩык ашкол хәыҵқәа ыҟан. Ҳхылԥақәа аҵарақәа рҭаҳәуа, дасу ҳаԥхьа иҟәыз анҵадыргақәа ҳрынԥшылон. Нас мшык алырхит. Гагра акультура аҩнаҽы еизганы, хымԥада зтәы дназышьҭуа реилкааразы. Еиҭагьы ҳрылсит аҭаацәарақәа, даҽа зныкгьы ҳрыҽцәажәеит. Зажәа еиҭазкқәаз цәырҵуан. Аха усгьы аизара мҩаԥгатәын. Знык ишәзаартуа шәаабонда, уа

ҳшавымсрыз шырҳәозгьы 28-ҿык рыда кылымсзеит. Бжьышыҟәса рхыҵыр аурыс школҟәа рахь зхәыҵҟәа рхы зырхарц згәааанагара аазырҳәыз рымчҟәа “аусура’’ иалагеит. Иназгарц зҵахызгьы рыгәҟәа бжьажьо иааилахеит. Қырҵуа бжьымзар, шамахамзар аҧсуа бжьык хаҟәиҵла изыҿнымҿыцыз ҳкультура Аҿнаҽы еизази ҳареи ҳаиҽаҧшуа ҳаиламхарц аизара ааиртит Ҳараз Чамагәуа. Сара ашәҟәы ианыслаларц азы салырхит. Раҧхьа ажәа ирҵеит директорс инарышьҭраны иҟаз Агрба Чынчор Езыгә-иҧа. Уи ишьҭахь ашырҳәа аҭаацәара даарылҵын ҳазхатәаз ҳастол аҧхьа днагылеит Бганба Тас.

– Мшәан, сара иахьынзаздыруа, Гагратәи аҧсуа нхацәа ҳашшуан аҧсыуа школк ҳамам ҳәа. Ҿьоукы азыҟәҧаны, рыҧсҭазаара зегьы ахҵынҵаны аартра аҽы ҳаннеи ишҧыкәу аҧсуаа ҳаҿнуҵҟа аиҽагыларақәа зцәыртцыз. Ецы “ааи’’ здырҳәаз, иахьа “мап’’ иаҽадыршәит. Ақырҵқәа Анцәа идумырҳан. Абра ҳҽаҧхьа иҟоу рышкол иакзом, акласскәа рызхазом. Ишәымрымхуазар жәбап ҳаимак раҳар. Азәгьы шәизымҵаан, еидышәкылаз рызегьы анышәҵа. Изҵахым ҳаҧсреи ҳабзареи рахь инашәмышьҭын! – рызегь иршанхеит Тас Бганба. Данҵа сыҵкәын Бганба Валери /Лиутик/ Тас-иҧа, аҿбатәи ашкол дҵоуп, уантә арахь диазгоит. Иахьеиҧш дысгәалашәоит амца шиҽҟьоз, дахьгылаз, иажәа хәарҵара шауз. Ииаулакгьы 70-ҿык аҵаҿцәа рыла ииааҳартит аашыҟәсатәи ашкол. 37 шыҟәса ирҵоуп ҳашкол, иахьа ожәраанзагьы ҟәҧароуп, иҵьоушьап зхәыҵҟәа уахь рнагара иазыразым анубалакь.

Анбанҟәа реишьҭагылашьа аҧҟарала ”Б’’ раҧхьатәимзаргьы, ҳашкол аҭоурых уаналаҵәажәо иаҳуалҧшьоуп раҧхьа ашәҟәы ианахҵаз Бганба Валери Тас-иҧа шиакәу. – Абрантәоуп иахьынтәааауа

ипатриотизмра… Сыблаҟәа рҽаҧхьа изызҳауаз ари арҧыс диит хәажәкыра 16, 1960 шыҟәсазы Гагра. Нхарала згәараҭаҟәа еидыз, еиҽыҵыз аешьцәа роума, зегь рзын дымшын ажәымҭашкәакәа ҳәа еицырыҧхьазоз ажәабжьҳәаҿ ҟаза Бекьиа Бганба. Ҧшзала иҳаззыршаз ҳәа ашьыжь дҿагылон зегь раҧхьа, ижакьаҟәа ныҧхьашьшьааауа ажәлар дрыҟәыҳәон. Илаҧш еизнагоз зегьы ажәаҧҟала иаазон. Гагра зегьы иалсуан ибжьы, ҧҟарак иаҿсуан уи, имоҭацәагьы аҧсуа школ ауп изылгаз. Иҧсҭазаара дшалҵхьоугьы, иажәа аҧсы ҭоуп: “Уаҧсуазар, ухәыҵы даҧсуаны дааза, аҧсуа жәлар дрыхәарц уҵахызар. Ҳаҧсуа школ иавшәымган!’’.

Валери Бганба аспорттә хкы “карате’’ далан, ибаҿхатәрагьы ааирҧшхьан. Абжьаратә школ даналга, Таллин амшынтә флот аҽы арра маҵура дахысуан. Дхынҳәит уиҟәгәырҕьаратәы. Аҭаацәара далалеит. Диит аҧа – Беслан ихьзитәит. “Абхазберегострои’’ аҽы експедиторс аус иуан. Валера дахьыҟазаалакгьы аруаҿ иҟазшьа иман, ҭакҧхыҟәрала дазнеиуан иуалҧшьа.

Апрель 4, 1992 ш. азы Аҧсны аҿнуҵҟатәи архәҭа аруаҿ Агрба Ҿьон Заканбеи-иҧа Егры ахыҟәан данҭадырха, Аҧсны аиҳабыра русҧҟа инаҟәыршәаны аҳәааҟәа рырҕәҕәара иалагеит. Рыҽцәажәарақәа акьыҧхь разырхиаразы сцеит Ҧсоу игылаз ҳаруаа рҽы. Втоматк кны ҳадгьыл иадсымбалацыз санынрылаҧш сылбжышҟәа сызнымкылеит.

Х-ҿык аҟәыҧшцәа аасыдеибаҳәалеит рнапҟәа рцаҵаны. Исзааигәаз хаҽҟәан, аха арматәа рышәны, ма автоматҟәа рыкны избахьазма. Нас акәыр-кәырҳәа рыччаҧшьала рыҽсдырдырит – Мыҟәба Омар, Зыхәба Заур, Бганба Валери ракәын зхәыҵра здыруаз, аҧсуа школ злааҳартыз ҳцаҿцәа. Аҵьҵьа ҳамшха ҳашкол ашҭа ҳанҭазтәи амшҟәа сзааигәартәит. Исыхьыз знырыз Валери инапы сыхәда инхишьит: – “Шәымшәан, Аҧсны

тәымк инапаҽы инаҳашьҭзом’’, – иҳәеит иҭышәынтәалара иныԥшуа…

Нанҳәа 7, 1992 ш. азы 50-ԥык инареиҳаны “Мхедриони’’ рыр абԥьарла рҽеибыҭаны иаҭааит асанаториа “Тбилиси’’. Афорум “Аидгылара’’ иалаз иаразнак еигәныԥит. Зегь еибарсны аԥсуа школ ахь ицон. Саргьы сымԥа уахь ихан. Амԥан исыԥәшәаз Валери Бганба арматәала деилаҳәан деилфаҷа. Пицунда, жәлар рополченцәа анеиҽыркаа инаркны уа ицалаз Витиа Шьершьелиа дизыԥшын, ажәабжь раҳахьан.

– Издыруеит, аха ҳара даҽа планк ҳамоуп, – иҳәеит ҳашкол аҽы ҳазхьыԥшу зегь уа аизара мԥаԥыргоит ҳәа иҟаз анизеиҭасҳәа.

Аизарақәа ахьымԥаԥаагалоз азал иамкуа еизахьан ахацәа, аҳәса. Абжьаратә школ иалгахьаз, аиҳабыра классқәа рҽы итәаз абԥьар ҳашәҭа, урҭ рыԥәнага ҳара иаадыруеит ҳәа ахыбра ыҵхны иргон. Нас Аԥсны жәлар Резара адепутат Леонид Иван-иԥа Лакербаи иааидкылан класск аҟны хазы рыгәшәа аҳәара далагеит. Аԥсны аиҳабыра рывасра шаҭахым, аццакра ҳҭанархар шалшо ҳәа дрылабжьон. Усҟан В.Бганба ԥынтәгьы “Тбилиси’’ даҭаахьан. Аурыс бызшәеи ақырҭшәеи неиԥшьуа. Рыгәҭыхақәа еибыҳәо, дара рыда Гагра азәгьы дыҟамшәа, аҳәаҽарақәа реиԥш еибарҽыҽуа ишеилоу иара ахыбра адақәа дырҭысны ргәы иҭоу, рабԥьарқәа ҭыԥс иахьрымоу еилкааны, аԥшзеиԥш дбыжьҟьаны игәыԥ рҽы даауан. Уи аамҭазын иеибашьратә ԥышәа маҷзамызт. Уаԥстәыла аибашьра анцоз Аԥснытә ирышьҭыз агәыԥ раԥхьа дгылан. Уа ибахьан иуқәлаз данузымшь иара ушишьуаз, тәысгьы ушыҟеиҵоз. “Аԥсуа Рембо’’ ҳәа ахьызшьара ахьирҭаз Уаԥстәылоуп.

Ԥыҭԥык ҳаҷкәынцәа аибашьра иаҳнардырит ҳәа ишаҳаԥхьазогьы, сара ари арԥыс деилыскаахьан

данҵаԥыз нахысгьы. Мыцхәы дкҽиан. Хшаҭара иламызт. Иҷкәынра анихьзоз ыҟазаргьы, дуаԥ иашан. Уанивала, хаала акәымзар, унапаҽы дузаагомызт. Валери Бганбеи даҽа ԥыцьа аҵаԥцәеи /урҭгьы еибашьуан, руазәк дҭахеит/, рызҵаарақәа ирыхәаԥшуан арҵаԥцәа рхеилак аҽы. Рыкласс анапхгаԥцәа Химиа рызназгози аҳәара ҟарҵеит аҵара ашыԥәс ҽыц азы уаҳа ашкол ахь иаамышьҭыкәа, Бзыԥҭатәи азанааҭтә техникатә ҵараиурҭахь ииаиргарц.

– Егьырҭ ашколқәа рҽы измыхәуо, иҭырцо рзын шәсыҳәоит иудкыла, ранацәа аадыруеит, ҳара ҷыдала ҳархылаԥшлоит ҳәа, арҭ даҽеаԥьара ишәышьҭырц шәҭахуп. Школцыԥхьаза иҟоуп ауадаԥқәа. Ишәхашәмыршҭын, иҟамло акгьы ыҟазам еибашьрак иалагар, ишәарҭахар, шәара шәалыргоит, рхы шәыхҭнырҵоит. Саргьы ԥьаргьы исышьҭуа азәгьы дсымазам. Абри ианышәо, ара уаанхоит. Урҵаԥуп, – абас иаахиркәшеит Ҳараз иажәа. Аизара анхиркәша, рызегь анеилыҵқәа аҷкәынцәа икабинеҭ ахь илыбааиган, ҷыдала дрыҽцәажәон…

“Валери Бганба – аԥсуа душьман, ихы ахә цәгьоуп. Иаҳзаазгаз дзаазаша иаҳҭоит’’, – ҳәа изын ҳаҵацәа цхлымуан. Избахә бзиазаны ираҳахьан. Абԥьарла еиқәхаԥса апозициақәа рҽы игылоу ҳаҵацәа арцәага риҭазшәа иԥышьуан иҟытбжьы дмырҳазакәа иаб иԥны днеины, реиланхарҭақәа рҽы зыргәаҟра иаҽыз аҷкәынцәа алганы ианигоз. Ус, иаҳа изыманшәалаз амԥақәа рҽы ҳаруаа аминақәа шьҭарҵахьан азы амшын иаваршәны деихеит гәыԥԥык ахацәа ралгаразы. Ақырҭқәа рыштаб зыԥназ Квеселава Акакираа дрывсит.

– Узусҭада уаха абра иҳавхо? – згәы кыдгылазаны иҟаз Алик Анҭелаа ҽиҭит.

– Шьшьы, сара соуп, шәымшәакәа шәыԥесышәҭа, шәиазгоит. Ишәырлас! – ибжьы рдырит.

Ожәшьҭа ҳаиагара залшазом ҳәа згәы казыршәхьаз, ишырцәымҩхазгьы, аеыҵәахра ргәы кыднаххьан азы иқәшаҳаҭхеит. Зыуаԍрагьы ианамуа аены зқәыцьмарагьы рбахьаз инапы реанырҵеит. Зурик Ԥлиа, Важьа Аиба, Артур Бганба, Алик Анҭелаа, Ашоҭ /Азниф лыҷкәын/ мԍас изнигази ишиеигази ахаангьы ирхашҭзом. Ақәыцьмеи ақәыцьмеи еибаршәоит ҳәа адауаԥшь иаԍызаз ақырҭқәеи иареи иԥых-ԥыхза ианааиқәшәалоз ыҟан. Дԥырҭуоу ԥьыршьон бжеиҳан, убри аҽынза ирԍашьон дара. Егьараан дахьрымпыҵашәашаз аҭыԥқәа рҟнытә маанала дрыцәцахьан.

Жьҭаарамза 2, 1992 ш. азы Гагра ахы иакәиҭтәны ҳаԍны сназандаз ҳәа гәҭыхас ишимаз Гагра зегьы ҭадырцәааныза аҕа ихы игәыҵашәеит. Фырхаҵарыла даԥылеит аԥсра. Иара дҭадырхозаргьы, ишьҭахь игылоу Аԥсны зегь рнапаҽы ишаарго аҕа ирдырноуп иблақәа шеиқәиԥсаз. Бгаарборҭа /Бзыԥҭа/ дааганы Бганба Расим иԍны дыкҽеиҵеит. Уаҟа анышә дамардарцгьы рызбеит зхы ааилазкыз аешьцәа. Усҟан арԥыс гәлымҵәах Сафер Бганба дҭахахьан. Валери иан Алла Арсҭаа-ԥҳа иазрыцҳалшьеит еиҭахгьы лара лзын анышә аԥҟара. Уаҭҳара ианшьцәа рҽы дганы анышә дамардеит. Ишыкәс анааҵы Гаграҟа дааргеит. Иаби иандуи рыварҽы изкәаҭыԥ ҟарҵеит. Валери иан Алла Спиридон-иԥҳа ԥҳәыс ҟәмшәышәуп. Дгәыԥшқоуп. Ашкол анаадыртуаз иагыз-иабзаз аныраҵәаз змахәҽа елҳәа иацхрааузаз дыруазәкын. Уаҟа аҵара зҵоз Бганаа рыҷкәынцәа рымацара ракәмызт, неилымхрыда дрылабжьаԍын абиԥара-ҽа. Лхәыҷқәа дырхылаԥшуан, имԍахҟьар ҳәа рыцәшәа лыман.

– Валери иԥьбарара аҟәыҕара аҽынтә иааузан. Иара иԥьшьоуп сыԥсы ҭаны Гагра сахьалҵыз, – лҳәоит иҭацацәа азәы ирылаимырԍашьоз Манана Саманԥьиа-ԥҳа. Ашәара закәыз ззымдыруаз Валери Мананеи лысабии алигарц адырра анлиҭоз Гагра ааигәара

узымнеиуа амца анакәдыршоз акәын. Ахацәа ралгара иаҳа ицәгьоуп ҳәа ишиԥхьазозгьы, асаби лалгара мцаркыган иара изы. Аибшьра иналагазар зыцәа ҭынчымыз, иԥьып-шәыплоз асаби аруаԍ – аибашьԍы игәы данадиҵа, аԥхара лнырызшәа “ҟыт’’ лыхәлымшәакәа, шьапыла мацара, ашәарҭарақәа рҽы дааҭгыло, дрывга-рывго, акәылзеиԥш иҽрыкәыршаны, дрыха-рыхо, рԍыцьагьы еибганы аԥсуаа рҽы инеигеит. “Иугәаҕь закәызеи’’, рҳәеит аибашьцәа, рыхҟәа ркит. Изырура рзымдыруа иааикәшеит.

Зны жәохәҟа шыԥқәса зхыҵуаз Манана илызгәакьаз зҕабк дымҵадырсит.

– Урҭ ожәшьа узрыхьзом ҳәа лҭахыра рыԥсҟәа ааҭыхуа ишеилагьежьуаз, иара дыԥшаласха дыԥрит. Очамчыра дрыхьзеит. Ацҭәашәа ҟамҵаԥәа, даарымхны дааигеит, – илгәалалыршәоит Манана. Валери дарԥьажәԍаны длывагылан. “Акы бацәымшәан’’, – иажәаԥәа лзаанхеит иԥсы рханы. Длызхазом. Лгәы даныҵалалакь, дызлабжьигаз амԍа даныланы акыр днаскьоит. Усҟан дзыцәшәоз ахаҳәгьы, аҵиаагьы, аҕа ицәа зхылкааузаз амԍаԥәа Валери дылдырбоит дбаҟаны, деиԥәырхаԍны.

Алла Арсҭаа-ԥҳа саԥхьа иԥәылҵаз апатреҭԥәа еилысхуан. Иаарылысхит абри – арматәа ахьишәу. Ҳашкол арҵаԍцәагьы рыбжьԥәа сзырҳаз, “дыжәбома, ижәԍахырԥәа ҟьаҟьаза, ицаԥха аԥшаара цәгьоуп’’ ҳәа ҳзышьҭаз. Рызхара дырзымбо ишивагьежьуаз, дшеимаркуаз уахь дымԍахыргеит. Идиректор иҟны днаргеит, ашкол хәыҷԥәа ишьҭеибаҳәа ишьҭаланы ицон. Ирҽыцны ибжьы саҳауан ҳдиректор Ҳараз Чамагәуа рыцҳа: “Сара тәымԥьара исшьҭуа азәгьы дсымазам, аибашьра ҟалар…’’ Уи инаԥлеит Бекьиа Бганба исахьа:’’ Дад, аԥсуа иаԥсуара еиԥәзырхо, иаԥсуа бызшәоуп, дыбжоуп издмырҵаз, иарала ирмаазаз, иара-ла идмырхәыцыз’’.

АҬЫЗҬАТӘИ АРҢАРАЦӘА

Ңшзарас иҟоу рыңшьаҭыҵ Мамзышьха. Амаалыкҵ иеиҵш улаҵш зыцәзатәу. Зжәытәра иаркны здоуха ҵьбароу. Зыҵшзареи зылахҳеыхреи жәоаныз. Знык абра имоасыз асас гәыҳалал Евлиа Челеби иеиҵш бжьнасыҵк зцу иакәзар, – данцо ҳамҭас инижьуан акы – азеиҵьшьара зцу агәыбылра. Аха ақырҭуа милаҭ уи аоыза рзымгәаҵьыцызт. Излартәыртәышаз иашьҭан.

Ашәҭла, аҵьҭла, ахьацара, Амзара, аҵсаҭлақәа – хкы рацәала зҵашә-дацқәа еилысуаз Мамзышьхатәи ашәаҵыцьаҵ. Хәоыуаа рнапқәа еибаркны изкәымшоз ақыд дуқәа зҭыргоз. Абна ҵҟацәа ауама рылазаап, аха изазо илбаазго амашьынақәа Анцәа дышәхылаҵшааит ҳәа изҵылоз ааҭгыланы ирыхәаҵшлон. Аҭлагәаҵшьқәа ирылху иреиҵьу аалыц мыҷылыхла раҵхьа аоонқәа зыргылоз дара ракәын. Иҵызҟауазгьы, иҭызгозгьы, изыздыргылозгьы рҵьырак қырҭқәан. Економикалагьы зыҵьҵьара арбеиоз, иреиҵьыз акырлыхырҭақәа реиҵш араҟагьы ирымпыцакын.

Мамзышьха ажәытә ҭоурых ахьынтәааузаз зынзагьы иашьҭазамызт. Иргәаҵхаз дара ишырҭаху амоа арҭон, ахаланыҟәгара дара ирықәкы хадан. Иара Гагра амацәаз ишааҭаркыз еиҵш аҳаракырақәа раанкыларахь ииасит. Хышьхеи Ҳашҵси урҭ инашьҭу абахәқәа рнапаҷы инамгакәа Гечрҵшьи Цандрыҵшьи шырзаанымкылоз еиҵш, иаразнак апланқәа ҭырхит. Колхида рнапаҷы анеирала ирызбеит Аҵсахара, устәи иҟоуп ахыцырҭа Аҳәыҳәшәарала /Зазаа рхәы/, устәи Зыхьеа, Арасазыхь ахәы уҳәа рызкыр, рымехак дырҭбааузн. Уи иармарион Бзыҵта ампыцахалара. Убри азоуп ақырҭуа шәарыцаоцәа нагақәа ршьапы ихыргыланы еибаҟьо Гаграа рышьхаҟәа зеимырдоз.

Ус, ажәыларазы иҵхьазаз мышқәак шагыз Гагратәи амилициацәа рыла еицахха иҭәыз втобуск халеит

Мамзышьха, амилициа амаиор Метревели Оҭари амилициа аофицар Хәынцариа Тимури рнапхгарала. Бзыҵта аҵсҭаҷы инхоз Абесалашьвили Мурман / амилициа аусзуоыс дыҟан/ иашьцәа Абулеи Кохтеи рыцхрааузн. /Кохта асанаториа "Абрыскьыл'' ааигәара дыршьит/. Сгәыла ҵкәын, школк аҟны аҭара ҳацызцоз Валери Хвиблиани Азаҵшь ала иманы ҳамоаҷы длыбааит. Бзыҵтатәи ашәан Валера идирбон аҵсуаа рашҭақәа. Кохтеи Абулеи уахь инҭаҵалон, уажәазы шәкәытқәа роуп иахҭаху, нас шәара шәзын ҳааиуеит ҳәа ирхыччаны ркәытцарақәа рахь имоахыцуан. Реикәаҵа ццышә ала рыхқәа хыцәцәаны зымоа инкаҵсаны, акәытқәа аацәак илҭаҭцаны Кохта днаҭарҭон, Абулеи Валерии агәашә аҷы иҵшын. Мраҭашәаратәи агәарабжьара /Альпиискаиа/ инхоз амилициа Гонҵьуа Бадри иҟны ихәныргон, ирыцқьаны, ичаҵаны Мамзышьха итәоу рзы иаашьҭырхуан. Абула имсатә ведра икын, ҳакәтцарақәа ирхиҟәшәоз акәтаҵьқәа рыла иҭәны. Аерманқәа ирылсны амардала хыхь амоаҷы ихәнон, уа ирзыҵшын амашьына. Мамзышьха итәаз қьаф ддыруан. Шәарҭас иҟазыз – аибашьра усгьы иазхиан, рабҵьар хьанҭақәа анаҭхара иазхианы ихыкәгылан.

Усҟан Бзыҵтатәи аҳәаахьчаратә хырҵәҵәарҭа агәымшәара иахәштаараны реышьақәдыргылахьан. Уахи-еныи рылаҵш урҭ аҳаракырақәа рахь иҟан. Сара сиҷцәажәон амца дакәуҭар дбылуам ззырҳәоз арҵыс Қәтарба Ҭемыр Алиоша-иҵа. Диит 1968 шыкәсазы. Бзыҵтатәи абжьаратәи аҵсуа школ дҭалеит, о-класск рҷы дыштәаз Цандрҵшьтәи ашкол интернат ахь диаргеит. Ростовтәи Аихамоатә институт даушьҭымҭоуп.

Бзыҵта ақыта, Аҭызта аҳаблан дынхон Вахтанг Еныкь. Аибашьра иналагазар, ҵыҭоык иоызцәа реиҵш, ихы хчы изылаҭазомызт. Ҽынла. Аиҳаракгьы уахынла

убрахь Мамзышьха даҽаԥшуан. Ус алԥа ибеит. Аибашьра ианалага раԥхьатәи амш инаркны Аҭызҭаа рыцкәынцәа агәыԥ бзиаҵәҟьа аԥырҵахьан. Даур Кокосԥьериа. Тимур Қәҭарба, аешьцәа Дгебуазеаа Асҭамыри Руслани, Беиа Платон, Руслан Барцыц, Игор Барцыц, Игор Кокосԥьериа, Ҭамаз Қәҭарба, Ҷыцыкәа Ҭарба, Асҭамыр Хашыг, Лиутик Қардиа. Зегьы ԥажәаԥык рҽынза еиднакылон уи. Ари агәыԥ бԥьарԥәак анроу, Аԥьар ҟаԥшь анышәынҭрақәа рҵыхәахь ииасит. Ҭыԥк алырхын, рҽышьақәыркит. Ргәыԥ иалаз арԥыс Баграт / Шькәыт/ Кокосԥьериа Афганистан аррамаҵура дахысхьан. Даара иҭбаан иԥышәа. Гагра иахыкәшоз амԥала ҟабарда ҷкәынаки иареи ԥшыхәра Мамзышьха ихәнеит. Аха иманшәаламхеит Шькәыт дырхәит, аҟабарда дҭахеит. Кокосԥьериа Даур Шаликәа-иԥа аиҽамсра ааирԥшит. Абри ахҭыс ашьҭахь ԥшыхәра дхалеит уахь. Зазба Динарик иакәын амԥаԥәа дзырбоз. Зазба Динарик ихьз анаҳҳәа, уи дынхоит Аҳәыҳәшәара ахәыҳарак аҟны. Урҭ абахәԥәа реибаркыраҽы изымдыруа ҭыԥкгьы ыҟазам, уи хәарҭара ауан. Иахьԥеиз ақырҭԥәа рпозициа уа ишыҟаз убарҭан , рҭыԥԥәа рбеит, аха амԥаԥәа ҭацәын, дара рхабар ыҟамызт. Абра рҽышьақәдырԥәԥәеит. Амԥаду хыхьала иаҽатәеит. Жәамш уаҟа иҟан. Аԥсахра анаҭахха. Еныкь Вахтанг игәыԥ напхгара рзуны иманы дыхәнеит.

Ҭемыр ҚӘҬАРБА:

– Вахтанг Еныкь, Баграт Кокосԥьериа, убас аҷкәынцәа ҳгәыԥ даԥхьагыланы дцон. Бԥьарла рацәак ҳаиԥәшәамызт. 23 километр Гагра аганахь ала ҳласкьеит, маҷк ҭынчрашәа ианааба. Ахымш рзы машьынак хәнеит, ҳаԥаҵәа иртәын. Уи ҳара ҳаԥхьа ихәнахьан. Ҳарҭ арациа ҳаман. Амашьына даара абжьы цәгьан, дыр-дыр ҳәа илҳаҵсны ицеит, ԥыԥьа ҭатәан. Аха иауҳашьҭит. Иаҳҭахымхеит уа ҳшыҟаз дҳардырырц.

Ииашангьы ишыҟаҳҵаз аҭагылазаашьа иаҳнарбеит нас. Агәыԥ иалаз ҟәыԥшцәан, жәаф-жәибжь шыԥкәса зхыҵуаз ракәын, иҳаманы ҳлыбааит. Ҳзыԥсахраны иҟаз иҳамаз абԥьарԥәа раҳҭеит, дара усгьы ирымазамызт. Амилициаҵәа ԥазгаз автобус абжьы раҳаит. Абыԥба Саша Муха иман. Акыргьы иԥадаран. Автобус иашьҭагылан “Раф’’. Убри иазааигәаны икылатәаз Кокосԥьериа М. атанкшьаеыга аграната иман. Автобус амилициаҵәа рыла ишҭәыз рбеит иамеижьакәа. Саша Абыԥба имуха ала дреихсит. Ииаигәаҵәан азы амашьына агәы нкылҵҟьааны ишнеиуаз аснариад амахә иаҽаԥеит. Иҭахаз шырацәаԥохазгьы инхаз ладахьала иҭыппны ахылаґьара рҽарҭеит. Иашьҭагыланы иԥеиуаз "Раф’’ ари иаҵәшәан ихынҳәит. Абри ахҭыс аиааира ашьаҭаԥәа ируакны иҳаԥхьазеит.

Нури ҨСАРДИА:

– Абыԥба Саша афырхаҵара ааирԥшит. Аԥсуаа уахык ала ршьыхра гәҭакыс измаз амилициаҵәа Гогохиа, Хәнҵариара ҭахеит. “Аԥсуаа шьҭа Гаграҟа ус рымазам’’ ҳәа рмал еимҵәаны зхан ду еиҵаххаа изырҭәхьаз Ҷьон Маԥьгалазегьы абра дҭадырхеит. Рганахь иҟаз аурыс рныҟәаԥ Гәрев Витиагьы уа иҟалеит иԥсра. Убри аамҭазын Аҭызҭа, ашыцра анаԥсан аратҵлаԥәа ирыҵагылаз аҷкәынцәа ирбеит иҟалаз ахҭыс. Аха иҭахаз, инхаз абардыруаз, амца днаркын еиԥәдыршәахьаз абԥьарԥәакгьы рыманы икыдлеит, ирԥыларазы. Абнара ихәҵаланы ианхалоз ихынҳәыз “Раф’’ лыбаауан. Ақырҭԥәа рыԥсцәа рлыбаагаразын ихәнеит “БМП’’-ԥәа.

Иԥьашьахәыз даеа хҭыск:

Ԥшыхәра ҳәа Мамзышьха ицаз Бзыԥҭатәи аҷкәынцәа ргәыԥ аҽы иҟан 14-ԥык. Нас акомандаҟаҵаԥ Сергеи

Дбар иқыҭантәиқәа Мгәызрхәаа анацла, 25-ѡык ҟалеит. Ацхырааразын иѡеизи дареи еилабжьеит, ргәқәа еибарҭәҭәаны хәыҷы-хәыҷла алыбаара иалагеит. Гагра иахыкәшо амѡала анаԥшырҭаҽы /смотроваиа пл./ икылсны амѡа инангылаанза игәарҭеит ҳаҭацәа акатран мѡа рымехакны, ибжьырҭәаа ишааауаз. Бзыԥҭатәи ашәанцәагьы рылагылан. Аԥшыхәра иалахәыз ҳаҷкәынцәа аргама ирбеит агәҭынчра рныԥшуа, агәгәаҳәа ишныҟәуоз. Рыхгьы-рыгәгьы иҭамызт аранза аԥсуаа ааихьеит ҳәа. Ԥыҭѡык архәараҽы иаазаанза ҵьара ибжьагылеит. 14-ѡык рымѡа иацырҵеит. Иѡехыршаны раԥхьа дгылан Гәлардава Сергеи Арон-иԥа Гагратәи абаталион акомандир, ар рподполковник “Черный консул’’ ҳәа изышьҭаз. Архәараҽы иааиҽагылеит агәыԥқәа. Дара рытәқәа автоматқәа ркуп зегьы. Еиқәныхла ишеибыҭазгьы, аподполковник инапы дѡахеит шәымхысын ҳәа. Аха асфальт мѡаҽы еивымсыр ада даеа ԥсыхәак ыҟазам. Иҟарҵозеи? – ҳара ҳтәқәа ахәыцра иалагеит.

– Ҳаивысыр иаҳа еиҭьуп. Ҳаилалар ҳазегь ҳнибарҵәоит. Шәааи, азәгьы ҳабԥьар ахы ҳамыхап, – аҳәара ҟаиҵеит “Черныи консул’’.

– Гарантиа есть, а если за вами еще одна группа, нет! – иҳәеит Игор Андруша-иԥа Барцыц /мрагыларатәи афронт аҽы дҭахеит/, нас иѡызцәа дынрылҵын раԥхьаҟа днаскьеит. Игор шәара издырзомызт. Еицыз 14-ѡык рахьынтә ѡыԥьа ақырҭқәа асовнхара “Азаԥшь’’, “Сихарули’’ инхоз ракәын. Аподполковник ииҳәаз иажәа агәра диргарц азын шасыс ириҭеит. Ари ччархәран дара рзы, иуааԥсыра иҭиит. Уи ала еицыз рыԥсҟәа алаҽихит. Равтоматқәа аарымырхын ҳара ҳатәқәа раԥхьа инадыргылеит.

Иԥьоушьашаз даеа хҭыск ианиеит ҳаҷкәынцәа. Анаԥшырҭа аҽынза иѡеихьан еиԥш, априказ роуит ажәыларазы. Уи акыр шагыз Гагра иахыкәшо амѡаҽы аҳа иабԥьар хьанҭақәа зегьы атоннель ихәыцаргыланы иман. Иаартны амѡахьгьы икылганы иқәгылан абзарбзанқәа, БМП-қәа. Амѡа лымѡахыц инхоз аерманқәа Амо игәараҽы инеит Еныкь Вахтанги Кокосқьериа Даури назлаз агәыԥ. Уи аҭыԥ аҽы зегь ԥсароуп. Ѳынлагьы ихәыцлашьцоуп, аҵлақәа ажәѡан иалоуп, еилагылоуп ирацәазаны. Рыѥшаны убрахь ихәыцаланы итәеит. Убра аҵаҟа 100-ҟа метра уахьылахысуа амѡа аҭзамц ҵыргәа ыҟоуп. Иаҵанхоз ерманык ирабжьеигеит иахьтәоу иахыцны ѡадахьтәи акызґырахь ииасырц. Аха игәрагара цәгьахеит, агәыбжьажьара рнаҭеит. Қәҭарба Адгәыр дрышьҭит, аха дынхацәеит. Нас Игор Барцыц. Ирҭахыз рзынамыгзеит. Аерман чарҳәара иузар ҟалап ҳәа ироуыз агәаанагара цәырҵит. Избанзар, убри иақәшәаны иаагылаз “Жигули’’ дааҭыцит ОБХСС аиҳабы Иури Зизигәыри, абзарбзан икуп.

– Шәызуҵада? – ҳәа ҳар рҽынтә азәы дыцәҳаны ҽиҭит.

– Зизигәыри соуп, амилициацәа актәи рбаталион акомандир! – ихы дирдырит. Арахь Игор дҟьаҟьаза иаԥхьа амѡаду дангылоуп. Уи дыцәҳаит. Иури Зизигәыри иԥхыз иабаргьы ихеиҵозма ҳара ҳатәқәа уанза ихалахьеит ҳәа. Абзарбзан ахы дахаанза Игор Барцыц дууаза дыԥан ажра ду иеҭаижьит, ихы еиқәирхеит. “Жигәли’’ иҭатәан ԥшьѡык. Ахысра хдыртит. Аҳа ихы Анзор Ҳашыг иѡыцра иныцсын, иавтомат амаҟа иақәшәеит, дахәит. Ҭарба Ҷычыкәагьы инапы иаахеит. Ҳгәыԥ иалаз уаҳа иааиҵамхазакәа ахысра хдыртит. Ргәымшәара иабзоураны Зизигәырии иѡызцәеи рмашьына лкарыжьын ачаԥарсҭа рыѥхырѡны ицеит. Зизигәыри дахьрыцәцаз даара игәныргеит. Дара реиҳа абԥьархкыла деихахаа дахьыҟаз омашәа ирымбазеит, ишицәшәатәызгьы иазымхәыцзеит. Абраҟа

аиҿахысрақәа ҟалеит акраамҭа. Убри иахҟьаны Аҧсара амца ажәлеит. Амзашаҵла абылтәы /абензин/ иаҿызоуп, иаразнак иамеханакит, аҷкәынцәа аунамышьҭуа. Абҧьармца зхы ацәызгаз аҷкәынцәа азәи-азәи еицхырааны амца иалҵын ишыҿуаз мацара икылсит асанатория “Абрыскьыл’’. Хҭыски-хҭыски еибаҧсахуа абри зегьы мҿаҧысит иуҧхьазашаз шәымҭақәак ирҭагзаны. Ҿадантә илеиуаз амҿа ала асфалт иахьынангылаз инихагылеит ишьны ианыжьлаз Зизигәыри, дҟьаҟьаза, инапқәа еиҵыхны иуаажәлар ахьаҵахоз хьымзҭишьазшәа анышә ахь ихы-иҿы рханы. Аҷкәынцәа ргәы иалсит иҧсы шҭаз рнапаҿы дахьырҧыхьамшәаз.

– Сара схы здыруазар ҳазфалоз, ҳарҭахызшәа ҟаҵаны иаҳҿахәмарлоз аҭыҧантәиқәа раҧхьа инаргыланы, иаҳҧыхьамшәеит анышәҳәо абас шәлархагылалааит, Зизигәыри алахшажә, – иҳәеит Еныкь Вахтанг аҷкәынцәа зыниаз анизеиҭарҳәоз.

Аҷкәынцәа рхы дырхеит Абааҭаҟа, ус “Жигәли’’ лрывҟьеит, нас “РАФ’’ /аҧхьа хтын/. Ҳара иаҳҭәу роуп ҳәа агәаанагара ҳаурц “шәыццакы’’ ҳәа аанарго азәы инапы ҭырҳәҳәаны иаҳирбон, ҧшьҿык зҭатәаз “Жигәли’’ аҟынтәи. Аха аҷкәынцәа ус иужьоз ракәмызт. Аҧышәа рыман, Колоннада илахысуан еиҧш, Гена Ҷанба и-БМП ала дрышьклаххы дрышьҭаланы даауан. “Жигәли’’ иҭатәазгьы иара амашьынагьы амҿаҿы ирҟьыцны днархысит. “Тбилиси’’ /’’Нарҭ’’/ иҭатәаз ҳаҵацәа ракәзар ҟалап ҳәа ироуыз агәаанагара иашан. Уи аамҭазын асанатория “Украина’’ иахагежьуан аҳаирпланқәа ҿба. Абааҭа арыҵарахь ала “Свиазь’’ ҳәа зныз амашьынагьы еикәаццышә игахьан Гена Ҷанба, аха иҭатәаз аҭыҵра иахьзахьан. Усҟан Темур Қәҭарбеи Шамиль Басаеви Альпиискаиа амҿала илыбааит.

АХАҚӘИҬРА АШЬКЫЛ ИАНГЫЛЕИТ ГАГРА!

Война в Абхазий привела
Грузию к гибельной ситуации

Ричард Клок

…Жьҭаарамза 2, 1992 ш. азы ашацкра ианаатҵалоз, Гарҧ абахәра иаҷысуаз ажәытә мҩала ҵаҟа Ҟәшәырҭа азыхь аҷы слыбаахьан. Уаҭҳаратәи ашкол снавсны сышлеиуаз акомпозитор Багаҭелиа Баграт дсыҟәшәеит. Ҳаҵкәынцәа ржәылара ҳшалацәажәоз, машьынакгьы ҳаҟәымшәакәа, шьапыла мацара Мҵышьҭа ҳкылсит. Абра ҳааиҧырҵит: сара Гәдоуҭаҟа сцон, иара – Бзыԥҭаҟа.

Апресс-центр аԥхьа абжьааԥнеиԥш акәымкәаны азәгьы дгыламызт. Ҵаҟа сахьыныҩналаз агазеҭ “Бзыԥ'' аагамҭа сакәшәан, инеиҟәых-ааиҟәыхуа астол иадгылаз лахь сымҩахыҵит. Сшаарлахҷыхызгьы лбеит, ҽааныбзиала, аномер ҷыцуп ҳәа ихԥаны ииаслыркит, ахҟәа сылзыхҟәо ишыруаку снылхызшәа. Сылаԥш иныҵашәеит актәи адаҟьаҷы ианылаз сажәеинраала “Ԥсоу''. Ажәылара иагын абас жәамшҟа. Ахыбра аԥхьа ауаа рацәа ааихьан. Игәаҟуаз зегь иреизарҭан ара. Кәасҭа Ченгелиа иашәаҳәацәа, ҳаинтеллигенциа, гәыԥ-гәыԥла еидгылан. Еидшыланы иеицәажәо рааигәара умнеиргьы аузомызт, иумаҳац акы уарҳәон усгьы. Алыкьса Ҵьениа, Шоҭа Чкадуа, Алыкьса Ермолов, Анатоли Возба, Владимир Чуаз акы иалацәажәон. Аԥсшәаҟәа шааибаҳҳәаз еиԥш, Ан. Возба ихы аасыҟәикын: “Ҳгазеҭ номер ҷыцк аҭыжьра иазҳархиеит. Жәеинраалак аҭыԥ нҳажьит, абыржәы иаасбыркыхыр, Гагра иазку. Мышьҭабзиала ҳәа ҳҭыжьымҭаз уи агангьы аадрыцкьахыр'', – иҳәеит. Урҭ амшҟәа рзы инеиԥшны ҳншәынҭрақәа рҷы стәаны ажәеинраалақәа зыҩуан.

“Ирейҿьу шәшәышәымҵан, шәыматәаҟәагьы шьҭышәымхын, шәшахьыԥшу Колхидатәи рконцлагер ахь шәнаргоит’’ ҳәа иҳазмыргаз рбыжьҟәагьы, исзымгазгьы, схы агәаҿгьы зегьы ирхаршҭгаз, ԥсынкылагас исымаз убарҭ сцәаҳәац хәыцҟәа ракәын. Иҭахоз рҵәуара, ма Бзыԥҭатәи ахырҿәҿәарҭаҽы сахьзымцоз, Урыстәылаҟа сцаны ԥьара стәазшәа схы сыԥхьазон. Ҩнак ҳҭахык сеимаа аразмер сымхны иган, аха исзааигазгьы сзыбзиамхеит. Убас санбылуаз изҩыз рахьынтә акы аашьҭысхит, ишысҟазшьаз еиԥш. Акьыԥхьразын азәы исҭарц азын акәымкәа, ҩызара ахьсызнауаз азы. Фломастерла ицқьаны иахҩылаан.

– Анатоли Бата-иԥа, ҽыцк сымоуп иҵегь исыԥсахҟәаргьы сҭахын, насгьы икьыԥхьзам! – сҳәан инеизыскит.

– Арахь ииаг, акьыԥхьра заҭахузеи! – ибжьы ҭыганы аԥхьара дналагеит. Напык аҽынтә даеакы ашҟа ииаго инрылсит.

– Мышьҭабзиала! Иббап абри адоуҳа ссир амамзар. Иааирак аларҭа иҭанарԥшызар аҟара еихаҳа-еиҵаҳа ишахцәажәоз Кәасҭа Ченгелиа дааҳадгылеит. – “Армаҭәа зшәу аԥсуа ԥҳәызба’’ илызку мелодиак ашьаҭа сҳаит, жәеинраалак бҩырц сҭахын, – ихы аасыҟәикит Кәасҭа Ченгелиа. Бымбои, егьи исыбҭаз ажәеинраала сгәаԥхоит, аха цәгьала ацыбжьыҟаҟәа рацәоуп.

– Иналыршәшәаны инкоуԥсар, абжьыҟаҟәа аанымхои! – ҳәа сыбжьы ныҵакны иасҳәаз нрылеиҵан, ркьатеиах ԥҵәо ишеилагылаз сара аԥсуа радио ахь сымҩахыҵит. Жәиԥшь шыҟәса ахыҵит абри асахьа. Агәаларшәара ҽеацәы-сыхьчаргьы ҟаларын, избанзар аҭахара зцыз аамҭаҟәан урҭ. Убри еицәаны иҟалаз, убарҭ аҵлаҟәа ирыҵагылалоз ҳаинтеллигенциа рахьынтә азәырҩы рыԥсҭазаарақәа ирылҵхьеит. Видио-кассетак аҽы ианҵаны исымоушәа абри ажәеинраала еимакны иаԥхьоз рызхьаара иадырганы искьыԥхьуеит абраҟагьы:

ҬСОУ

Ҭхызгьы изымбац уара уахьыҵыҵуа,
Уртәхоз ԥьышьа зшьаҟәзыршыз.
Иззымдыруа Ҳашԥсы иахыҵуа,
Иԥшьоу ҭоурыхны сшакәршаз.

Ацанбаҟәа шракәыз иаԥшьыз ажәытәра,
Цандрыԥшь ҭарԥшза иаланхоз.
Знык иануба иуҽыст ашәыта,
Уцеит угәы узымго ишалаҿьоз.

Зегьы зхылҵыз Хәырбҿьыц шихьзыз,
Ахәырбҿьыц раԥхьа ишыҵихьаз.
Ацан-ныха Аныхаԥсҭа иаҩсуаз,
Дшаҳәынҷоз агәрамга иршәахьаз.

Ашьа зыбжьалоз гарак рыбжьашәҭырц,
Рҵеи заҵә ҳамҭас дшыргәаҿьуаз.
Рысабицәа раԥхьа, иргыла,
Рҭахарҭа ҭыԥахь ишырымгоз.

Ишрызҟәаҭыԥхаз ргара ҭыԥҟәа,
Ажәытәгьы изтәзамкәа иажәлахьаз.
Рҳагәашә иҭыгаз реышьапхыцҟәа,
Цандрыԥшьҟа уаҳа ишзымхынҳәыз.

Иалшарц иҟам Ҭсоу, суцәызуа,
Ҳагәҭыха Гечрыԥшь иамазоуп.
Иҵкы уааразаргьы сызлацәырҵуа,
Уԥсҭбарҭа ахьыҟоу сцәеижь аҽоуп.

Уҩерумҭан, Ҭсоу, иааигәуоуп Аиааира,
Аҿьычцәа рымҩа рышьҭахьҟоуп.
Аԥсымҭә Шевардназе арма-ҿьырма,
Ибз ахьыҟоу ишьхәаҽоуп.

Қарҭаа рбираҟ ишҳамыркха,
Аҕрашьа ишԥаҳәо рчарҳәара.
Иахагылоуп Ԥсоу ибираҟха,
Зыхьҽа иаԧсуа сычҳара!..

Сажәеинраала сылаԥш нахыжьны, апресс-центр ахь сышԧеиуазоуп.

– Шамиль Ԥлиа дабазбо? – саԥхьа амардуан иаҽагылаз ахаҵа илеиуаз арԥыс диазҵааит.

– Шамиль Хәсин-иԥа Бзыԥҭаҟа дцеит, Ганҭиади инхоз иашьа иԥа дҭахеит, – наиаҭеикит.

– Ишԥеиҳәеи? – гәаныла саауалыуашеит. Схы ақәкны сахьнеиуазгьы Шамиль иахь акәын, саахынҳәит. Ганҭиади инхо Далбеи иоуп. Иԥацәа рԧыцьагьы абҵьар шыркыз здыруан. Алик, ҳара аус ҳациуан, аибашьра иналагазар, зныкгьы илаҟҵа сынҭамԥшыцызт. Сергеи Гарԥынтә дцеит ажәылара ауха. Схы зқәыскра сзымдыруа, исаҳаз сызхамҵо сҳәыҵәы-ҳәыҵәуа аҵлақәа рыҵаҟа сшыҵахазгьы сымԧа еилшәеит. Гаграҟа ицо машьынак шԥасмоури ҳәа аанҽәасырҭаҽы сышгылаз.

Саԥхьаҵәкьа иаагылеит “ГАЗ-24’’, “Гаграҟа шәцозар, шәааи!’’ – аԥхьатәи ашә ааиртит. Иҭабуп ахҳәааауа сынҭатәеит.

– Гагра шәынхома? –дсазҵааит, зынза исымбацыз азәы иоуп.

– Ааи, аха ианыцәгьараха иара кажьны ҳхеиқәырхара ҳашьҭалеит шәымҳәозар!

– Згәы иаанагодаз уи аԧыза. Амала дҳахәеит Анцәа. Гагра ргагәышьеит, Роберт Кәарԥиагьы дҭахеит. Уаҟагьы ааанымхозар акәхап! – ихы аԥыр-ԥыр ҳәа иҟьон. Уи нахыс ацәажәарагьы даҟәыҵит. Саргьы ашәиқәа сшалагьежьуаз Бзыԥ ацҳаҽы ҳнеизаап. Аԥсуа ҭыԥҳа лыхцәԥарақәа реиԥш, икьларуа илеиуаз азиас, Риҵатәи аиԧхаақәа, урҭ ирҽаԥшьны ицоз Арасазыхьтәи

ҳабахәқәа саныԧрылаԥш исылабахьеит ҳәа испҳьазоз сыԥсы аасылалазшәа сдырбеит. Шәышықәсала ашьеи амцеи ирылганы ҳаԥсшәа ҳзаазгоз ҳабацәа, изыниахьаз зегьы ириааины еиҵараазаз уажәтәи абиԥарақәа, Бзыԥҭатәи аԥсабара абарҭ зегьы лаԥшыла игәыдкыло, сырхыбааua схәыцра мацараха сышцоз, арныҟәаԧ ибжьы аагеит: – Гагранза бгара сыхәҭан, аха Бзыԥҭатәи агоспиталь ахь сыццакуеит, агәра згоит Аиааира наза ҳара ишаҳҭәхо, Анцәа дбыцзааит! – иҳәан Пицундатәи архәараҽы исзааникылеит. Абзиара ду исзиуыз азы гык-ԥсык ала иҭабуп ахҳәааua, амԧа бзиа изеиґьашьаны сынлыбааит. Ихьыу-хьыуua усҟан еиԥш иахьагьы сгәы иҵоуп ҽеишәа дахьҭысымҵааз. Убри анахыс уаҳа ԥьаргьы снаихьымԥшит. Исахьа гәныскылеит ибзианы. Иҟалап, Роберт Кәарԥиа иҭынхацәа дреиуазаргьы…

Пицунда, раԥхатәи амш инаркны аԥсуа позициа ахьгылаз. Арасазыхь аԥсра аҽыҵтә ҳанааuаз, ҳаибаргәаҟуа амԧа ҳаныԥәыз. “Уара изааны аԥсра шәаԥыларц шәҭахума, Колхида игылоуп рабԥьарԥәа хыршаны’’, – зынза иааигәазаны исаҳауан. Акы ҳахьыр ҳәа иҳацәшәоз мчыла ҳрыцәцеит. Усҟан уа игылаз рахьынтә жәеизаԧык ҵахахьан… Ԧынԧажәеи жәохә мшы зхыҵуаз абжьԥәа… Гагра зымбар уахызаҵәык иззымычҳауаз. Сылаԥш аамԧахыргеит ԥслымзла еиҵаххаа иҭәны еиԥәыжьыз ааҵәаԥәа. Рудик Алшәындба напхгара зиҭоз ахырґәґәарҭԥәа: ажрԥәа, адамбԥәа, адзотԥәа, аҭабиаԥәа. Ахәшә абылфԧы еиланаргьежьыз аԥсабара аҭыԥ аҽы имааицыз. Ахҭыԥԥәа зныз аԧнԥәа ирблыз ирхылҵуаз алԧаҵәԥәа еихымсыґьцызт. Зымахәԥәа ҽырсаз аҵлақәа, ашьа зыхьшәыз ахаҳәԥәа еилаццышә иргаз анхарҭԥәа рԥьызԥьызыбжьԥәа уаҳауан. Иагьа уццакуазаргьы, Заԥшьиԥацәа рханԥәа рахь умԧаԥшыкәа узрывсзомызт. Ишҭа ԥшзан, шҭа ҭбаан, рызегь гәарак еиҵтан. Хәыҵи-дуи еибаазахьан. Еихыбаа-еиҽыбаа инхахьан.

Ргараҭыԥҟәа узымдыруа иҟәианы ишьҭан. Уахьынрывсуоуп иахьалаго Гагра иахыкәшо амҭоа.

…1985 шыҟәса. Гагра иахыкәшоз амҭоа аартра иазкыз

амитинг мҭоаԥысуан аԥалаԥьтә компартиа актәи амазаныҟәгаҭ Е.Е. Ԥапба инапхгарала. Ԥхынгьы-зынгьы ҳгәабзиарахьчарҭаԥәа ирҭаалоз Ԥарҭаа рхы аладмырхәыр руазма. Ажәа зҳәарц зҭахыз рацәаҭохеит. Ԥапба Е.Е. иааиртит амитинг. Ишицәаҭоаз еиԥш, иса-саны, ажәак узналмыршәо ажәа ахиҳәааит. “Ари ҳҳагәашәоуп, абзиабара амҭоа, ҳацҳа хада’’, ҳәа зыбз ашәҭыц ыԥәҵаны зызхара ажәаԥшзаԥәа ззымԥшаауаз, “ҳашьцәа’’ ҳәа иҳәҳәоз роуп ҳабашьра иаԥшьызгаз. Иара абри амитинг ахьымҭоаԥсуаз ауп рпозиция ахьыҟаз. Ара еибырҭахьан ркультуратә хәшҭаарақәа зегьы: ркультуратә Хан, рԥыҭсовет, рыстадион, рызлагара, рԥырҭуа школ, “Универмаг’’, рынхарҭаԥәа.

Абри апатреҭ амитинг аан иҭырхԥәаз роуп. Аԥсуеи аурыс ҟәшеи раԥхьа ҳгазеҭ аԥырҭуа ҟәша имҵанарсит. Рбызшәала иаҵарҭоыз ажәаԥәа ҵәгьала “игәырԥшааган’’ еиҭаганы иаанагоз атехника, аибашьыгатә абԥьарԥәа ракәын. Уброуп иахьышьҭыр-шьааз Цандрыԥшь адесант зхыҵраны ишыҟаз заҳаны ицоз ҭоыԥьа Ажьиаа

рыԥкәынцәа. Ладантә-ҭадантә амашьынаԥәа иаарыдгылоз аанкыло, амитинг арԥшзаразы аиҽкаара знапы ианыз амилициацәа ирылагьежьуаз ГАИ аусзуҭ Гәнико Миԥазе иԥкәын Мурман иоуп изшьызгьы.

Зыԥьҭоыла аԥсуаа ҳхәышҭаарақәа ҳархырцеит. Иҟазгьы иҟамызгьы ажәабжь хлымзаахԥәа ҳаҳауан. Акызаҵәык ԥсеивгагас иҳамаз аԥсуа телехәаԥшра акәын. Ажәак ҳаҭошәар ҳәа ҳшәон. Ԥырҭтәыла Аҳәынҵсовет рыри ртехникеи ралгаразы аҽҳәарақәа аналырхлакь, ааира ҳазыԥшын. Абжьаҟазаратхә мчԥәа рбжьы иазызырҭоышашәа агәыԥрақәа ахьҳамаз иахьа иԥьасшьоит. Уи анагзара ахаҭыԥан ақәмақарра, аныз бара, атәамбара, ақәымчра… Абарҭ зегьы рычҳара зылшаз жәларуп ҳара.

Амца адыркуан Колхида. Аинар-жьи ирыҭәа ибжьакушәа ашьеи амцеи ирыбжьашәҭуан азрыжәра иаҽыз ҳаибашьцәа. Рыԥсадгьыл гәыс ирызҭан азы азәгьы илшомызт раанкылара. Гәдоуҭа ақалақь ақырҭуа бираҟ ахадыргылаанза, ҵәахҵәаԥшьк сԥьышә ишыԥәсымшьра ҳәа ҽаҭахьас изԥәызҵаз Раиса Убилава исыздыруам дызлахымԥсааз. Колхидатәи анышәынҵраԥәа рԥкынтә рыхԥәа ҭокылырҳәҳәаны иахьаԥәшәааз ихысны, нас аԥсуаа ирцәырԥьычыз акәытԥәа рымахаԥәа аареыҵшьуа итәаз рахьынтә исыздыруам рабԥьарԥәа кажьны рыԥсыжә рыманы ианцоз изызхәыцуаз. Фырхаҵас зхы зыԥхьазоз, зшьапы астол иԥәҵаны ажәжәаҳәа зшьаргәыҵа збыԥлоз Бадри Ԥирцхелиани игәалашәараҽы инхазеишь? Уи ихьз анысҳәа, нанҳәа мза 17 азы Заур Багаҭелиа иԥкәын Нури анышә дамардон. Уи арыцхә азы Колхида иҭакны ирыман 38-ҭоык аԥсуа хацәа. Идыргәаҟуан. Ҭажәа шыԥәса амилициа амаҵ азызухьаз Кәыҵниа Валери Арчил-иԥеи иҭоызцәеи уахь ҵәыуара ицон. Аԥсуааи ҳареи ҳаԥсҭазаара аҵыхәтәанынза ҳаицынхоит, иаҳҳәаз ҳәоуп ҳәа иԥәгылаз, аха зчарҳәара ааԥшыз, амилициа аҟәша аиҳабы ихаҭыԥуаҭ Шониа Гамлет Иона-иԥеи

Бадри Ҭирцхелиани иԥсҭазаара ҩахырҵәарц иаԥшьыргеит.

– Уааи ара саԥхьа, – ихаԥыцқәа аҿҩа нрыҵгеит Шониа. Нас аҷкәынцәа рахь дааҳәын адҵа ҟаиҵеит: – Дыжәга наҟ, сыблақәа дрышәмырбакәа даԥыржәга, дышәшьы иааигәыдҵаны! Руслан Иазычба иҿцәажәара иаиузаап доуҳатә мчык – деиқәирхеит.

Анышәынҭрақәа сынрывсны Аҟәатәи амҩаду саныланы сышцоз /авокзал аҿы сназаанза/ шәааи, аҩынза шәызгоит ҳәа имашьына сзааникылеит Кәазба Леонид /Ҷына/. Аха агәра исыргеит шьапыла мацара сцарц шысҭаху. Исԥылаз гәыԥҩык Бзыԥаа рыҷкәынцәа исарҳәеит Алик Ԥлиа дыштахаз. Снақәрԥшны исдырбеит аҭыԥгьы. КБРЦ аԥхьа ауаа рацәа еилагылан. Рыблала ирбаз ахҭысқәа еиҭарҳәон. Абра дсыԥшәеит ажурналист Сергеи Дарафеи-иԥа Таранцев. Абар, уи ииҳәаз: – Ауама рылшеит аԥсуа еибашьцәа. Ԥсеивгарак имҭазакәоуп аҕа дыҕәацаланы дшаарцоз. Суада абарҵа аҟнытә ибзианы исбарҭан. Ианбжьарцала ԥыҭҩык ааҳәын авокзал ахь рхы дырхеит. Уи дара рзын иаҳагьы еицәан. Аԥсуаа аауан зынза рееиԥшьзаны. Амшын алагьы иаауан ҳара ҳатәқәа. Ахысбжьқәа улымҳаԥқәа еихадыршәуан. Угәы ҕәҕәамзар иҭҟьаргьы ауан. Аҩынқәа рхыбԥқәа. Рганԥқәа акырцх еиԥшоуп ахԥқәа шыргәыдыԥсалоз. Амилаҭтә гвардиа изакәызаалакь хаҵарак рзаамырԥшит ҳаибашьцәа рҿаԥхьа. Арҭ ахҭысқәа сара срылаԥшуан асасааирҭа аҿаԥхьала. КБРЦ хыла иасны иҩналеит ишындырҵәоз анырба. Рыҿрырымҭарц акыргьы иԥшеит. Абра иааԥшит абҵьар мацара акгьы шалымшо, агәымшәара шхадараз. “Универсам’’ аветринаԥқәа ираахоз ахԥқәа атрышәбжьы ахылҵуан. Ашьхаԥқәа ҟәбасуазшәа сгәы иабеит азнык азы. Амш анҵәамҭазы Гагра неит аԥшәмацәа рнапаҿы. Агәырҕьаратә-ииаиратә хысбжьқәа гон. Схы сзыҩнамкыкәа слыбааны абрахь сеихеит…

Иацысҵар исҭаху убри ауп, ҳара зыԥқәрахь инеихьоу раԥхьа ҳнаргыланы, ахәыҷы-аду ара иалаханы иҟаз алакә аҟнеиԥш аԥсҭазаара бзиа ҳналадыргыларгьы, шьҭа иҳахҭысыз ҳнымԥшыр аузом. Ахааназ Гаграа рышьхаԥқәа ирхамшҭуа агәаҟра ҳаладырԥшит. Аԥсны иаԥәлаз реиҳагьы ашьа ҳаладыргылеит аҭыԥантәиԥқәа. Мызки бжаки рыцәхәабжьы гон, аҩынԥқәа иреихсуан. Аԥырҭԥқәа аҩны шәышԥатәоу, ауадаԥқәа шәрыҩналаны аԥсуа аурыс ҳәа еилымхкәа шәрылга ҳәа зыбжьԥқәа зыргоз амилициаҵәа ракәын, ҳгазеҭ азы акриминалтә хроникаԥқәа ҳазназгалоз. Ача анаҳҵахыз иҳарҵомызт. Убас зегьы иреицәаны иаҳзыҟалаз азыдара акәын. Азы адлаԥса ҳаԥсԥәа ҭбон. Ҷыдала сара журналистк иаҳасаб алагьы, Гагратәи анхацәа рхаҭарнакк иган алагьы даара ирԥьысшьоит ҳаибашьцәа. Урҭ закәыз 1990 шыԥәсазы астадион аҟны иаабахьан, еиҭагьы рыхԥәа аадырԥшит. Аԥсуа еибашьҩык, ирыцеи-башьуазгьы азәы ихы иаԥәнеимыргеит абҵьар зкымыз ма зыԥәрахь инеихьаз азәы ишакәымыз рызныҟәара. Хаҭала сара сгәы иҭаскхьеит аҭыԥҳаҵәа ирылдыршаз иазкны шәҟәы хәыҷык аҭыжьра. СССР ажурналистцәа Реидгыла иалаз Сергеи Дарафеи-иԥа Таранцев ҳаԥаль тә газеҭ “Авангард’’ дазааԥсахьан. Аҭыԥҳаҵәа – аибашьцәа ирызкны апериодикатә кьыԥхь аҿгьы иакымкәа ианиҵахьан. Иԥәра акыр ишнеихьазгьы, игәҭакы анагзара хымԥада дахьза-гәышьон. Аха аибашьра ашьҭахь ихигаԥәаз инымԥшыр амуит, иԥсҭазаара далҵит. Ҩажәа шыԥәсала аус ицызуаз аԥырҭуа ҟәша аредактор Хәындазе иахьагьы дыҟоуп, дынхоит Ԥарҭ…

АИБАШЬРА ШЬАКАҬӘАРАДА

Абҵьар кны ҳаибашьцәа срылагыланы Гагратәи ашьамҩаԥқәа срыцанысызшәа скара-уараха рышьҭаԥқәа сырхын. Ҳастадион аҿынза сааихьан. Аԥсы ҭыхуа шьҭыбжьԥәак еилысуан сгәаҿы. Сыблаԥқәа рҿаԥхьа

аргама еилыхон ахҭысқәа. Акыр инаскьахьеит ҳәа ишысыԥхьазозгьы зынза иааигәахахьан урҭ. Арԥаш ихнакылаз аҭәыцеиԥш анахьгьы-арахьгьы сзымцо сеикәаргьежьуа сыкны саман астадион иамариашаны, амԥа агәҭаны ианыз “ашәахсҭа’’. Иснырит уи зызкыз … Акыр ихьшәаны излеилыскааз ала, мызла ианымҵзо иазынханы иҟаз Роберт Кәарҷиа и-БМП ашьҭаԥәа ракәын. Аиааира шаҳҭәхоз агәра игахьан. Абра данааи афырҭын еиԥш ҳаҷкәынцәа ыԥәгьежьааua ианыкәашо еиԥшҵәҟьа ихаиргьежьызаап и-БМП, нас дааҳәны амԥаду данылеит алада. Ана-ара алымԥәа реиԥш ибжьыууааuан аруаа. Царҭа змауз ҳаҵацәа хыла агәашәԥәа ирысны иҭалон. Ҳаибашьцәа акгьы иацәымшәакәа ирышьҭан, рымԥаԥәа ҿахырҵәон. Сыбла даахыҵуамызт Гәдоуҭантә саазгаз, зшәымҭа иҭагылаз, шәызусҭада ҳәа сыззымҵааз ахаҵа. “Роберт Кәарҷиагьы дҭахеит’’, – ҳәа сазҳәаз иара иоуп. Иԥсы былуан алымԥанык. Аибашьыга аихаза “БМП’’ ыԥәргьежьааua иаххаиргьежьыз ҳастадион аҽаԥхьа ахьакәыз уи машәыршәа иҟамлеит. “Уажәшьҭа нахыс угәы ҭынчыз, қырҭуа шьапы уаҳа уахь изнеишам’’ ауп уи иаанагоз. Аԥсуаа иахьа ожәраанзагьы рыблаԥәа ирхым-ҵзацт Аԥсны ицоз аибашьра шьаҭас иамаз астадион аҽы ҳазлаԥшхьаз аибашьра. “Шьакаҭәарада аибашьра’’, ҳәа хыс ишаҳҭазгьы ашьакаҭәара еицәаноуп ишымԥаԥысыз. Роберт Кәарҷиа и-БМП ашьаҭаԥәа роуп сылаԥш иааҵазыргылаз астадион агәашә ахьҿоу, арымарахь ала игылоу акафе хыхь иалҳәҳәоз аихалаба иахадыргылаз Қарҭаа рбираҟ ахы шылахаз, насгьы икәыжә-кәыжәны ишыҟаз. Уи кнарҳәит рашәарамза /маи/, 26, 1990 шыԥәсазы. Абри амш аҽны Қырҭтәыла адемократиатә ҳәынҵқарра Амш – акзаара амш азгәарҭахын. Абас жәохәымшҟа шагыз, ”Екскәрсиа-Сочи’’ ҳәа изныз ИКАРУС-ԥәа еиҵахха хәыҷи-дуи рыла иҭәны алада ицоз ус нацәала иузыԥхьазомызт.

БАГАҬЕЛИА Заур Кәасҭа-иԥа, амилициа аполковник:

– Цандрыԥшь инхоз аԥсуаа иаразнак еицгәаҳҭеит. Абарҭ акы иаҽыхыуп ҳҳәон. Ҿынла Адлер, Шәача ицон, рԥьафԥәа ҟаҵаны, ргәалаҟазаара уамагаха, ахәылбыԥха Гечрыԥшь-ҟа, Цандрыԥшьҟа иааuан. Аратәи акультуратә хәшҭаарԥәа, аԥыҵсоветԥәа рнапхгаԥцәа рԥылон. Ргәашәԥәа адыркзо-мызт, ирзаартын, ирфон, иржәуан. Сара амилициа аусзуԥык иаҳасаб ала, аморфонист иаразнак дыздыруеит, урҭ рацәаԥын, хәлиганс иԥоу зегьы уаҟа ирыцын. Нас анацәа аҵәахҵәаԥшь иаганы рыхшара жыцәԥәагьы рнапԥәа ркын.

Автор лажәаԥәа:

Арҿиара аусзуԥцәа, усгьы амилициацәа реиԥш, ҽенак жәантә аԥалаԥ ҳалсуан.

– Ижәбап, абри ҽеи иатәызар, сынтәак зынза рыҭра иҭыҵит, шәыԥши, иудыруа ҭыԥантәик дыҟам! – абри аҳәара дааҟәыҵуамызт Олиа Ԥлиа-ԥҳа. Қарҭаа, Гагра иахьаҵана-куа акциак мԥаԥыргарц анырҭахыз аума, ма ныҳәак, зегь раԥхьа Бзыԥҭаа рлымҳа иҭасуан. Инашаноу ԥсабаратә рациак рыцхрааuан уҳәаратәы зегьы дара ирдыруан. Усоуп арыгьы шыҟалаз. Аидгылара “Абрыскьыл’’ аиҳабы Артур Конԥьариа, Леиуа Гыцба али-ԥси рыбжьара аԥламԥәа еизыргеит. Аиба Бадра Пицунда ааркны адыррԥәа риҭеит. Аҽны иаурбаз, ауха иалагзаны иҟарҵашаз ишәа-изаны ишьҭырххьан. Лаҵарамза 26 ашацкразы, асапаҭ ду зҿаз астадион агәашә ала ианзҭамла, ачаԥарсҭа инхыҵын реааидкыланы чгара итәеит аныҳәа амԥаԥгара алдмыр-ԥшарц. Уа иҟан уаанзагьы ачгарԥәа ирылахәыз, зхы-зыԥсы иамеигзоз, сҭахап, сыԥсып ззымдырзоз апатриотцәа: Митра Ԥлиа, Смыр Вадик, Леонид Гәбаз, Ԥьемал Барцыц, Миша Анԥәаб уҳәа.

Сара аамҭа ансымоу, бзиа избон заа аусура анеира, амшын ихыԛәгылаз ҳхыбра, ҳкабинет аԥенҵьырԛәа аартны сааҭбжак иадамхаргьы аусура. Астадион санавсуаз азәгьы дадсымбалеит. Амҿан исзымдыруаз аҳәсеи аԛәыԥшцәеи рацәаҿны исԥылон, аҳәса ҽхгылаԛәа, рыҽцәылхны еилаҳәаз. Зегьы раԥхьа сааит ҳәа сгәы ишаанагозгьы аԛырҭуа журналист Венера Руруа лкабинет ыҵхны иргон аҳәса Қарҭтәи асасцәа. Исышьҭархноуп ишааҿналаз сара сҿызцәагьы. Инаԛәыршәаны Аиба Бадра аҭел даҳзасит, арахь шәеиха ҳәа. Валери Орчыԛәбеи сареи ҳааиреи ҳандәылҵреи акы акәхеит. Имаҷҿымкәа рмилаҭ еизахьан. Аҿнуҵԛатәи аусԛа Гагратәи аԛәша аиҳабы Гогиа Рамин Қарҭынтә иааргаз ҿыцьа аоператорцәа рхаҵкы камыршәзо, иварԥало дааиуан. Шониа Гамлети, Раиса Убилавеи, Вахтанг Горозиеи еибаԛьо ирылагьежьуан. Абзазаратә маҵзура аҿнуҵԛа иамкыз абарҵан еилагьежьуан. Уи адиректор Шарангиа аԥшәмара кны, ицо-иааua хшыҿзышьҭра риҭон. Ҭамаз Надареишьвили ихы-иҽы аԛаԥшьра иацлахьан, абҷы ихьызшәа дыԛран. Излеилаҳҟааз ала, ижәны дыԛан, аха усԛан иҵҳамхыцызт.

– Бара арахьтәи аганахь быԛаз, уа ауаԛьан-чаԛьанԛәагьы ыԛоуп, – иҳәан Валери Орчыԛәба агәашә ахь деихеит. Саргьы сынишьҭалеит ииҳәаз сызхамҵакәа. Абжьааԥны акәзар, Валери уаԥхьа шәхымск дхыҵуазма, аха ара са саԥхьа дрыцәҭалеит. Саргьы саԛьны снеиуан азы, сыҽесызнымкылакәа илагылаз сивасит. Ҭамаз Надареишьвили шиакәыз анызба ашә санбжьаирхоуп. Изулакь сицәыбжьыҵит, аха сгәыбжьынацәа даиааит, аихеи абетони ирыбжьаирхеит. – Назад! – ибжьы рыцәгьаноуп дышсыҵаԛьаз, арҵәаа сыҳәҳәеит снапы сыҭа ҳәа. Иблаԛәа ажьакцеиԥш ицҳауа дсыхәаԥшуан. Саргьы убасҵәԛьа иблаԛәа сырхыԥшылеит, нас изулакгьы снапы згеит. Иара уаҵәԛьа ишәытахеит, анапхыц шхыҵуаз убаратәы. Ацәымԛра зхыз аблаԛәа сырԥырҵит, иахьысҭахыз ахь сызҭамлакәа. Аԥсуа оператор Анзор Кәарԛелиагьы акыр иҽеишәеит, аха уахь днармышьҭит. Диҽахахо диԥырагылан Нинуа Роланд. Дара рганахь ала акамера зкыз даҽазәгьы дрыцлеит – ихҿыкны аусура иаҽын. Ус аԛалаԛь Администрациа аԛнытә иҿеит Еныкь Григории Кәымф Цымцбеи. Урҭ чгара итәаз ирхылаԥшуан. Ишәон машәырк иаԛәшәар ҳәа. Ҳпатриотцәа, жәлар рфорум “Аидгылара’’ иалаз, уахи-ҽни тәамҿахә ԛамҵакәа аԛәԥарԛәа ирылахәыз арҵаҿцәа – аиҿызцәа Ирина Баснык-ԥҳаи /Сыԛынаа-ԥҳа/ Леила Коԛониа-ԥҳаи ауаа рыжәпара иалсны иааиуан. Днырҽахахан ажәаԛәак нрыԛәылҵеит Раиса Убилава. Ари апарламент ахь депутатс дзалырхыз лыхшыҿ бзиоуп ҳәа акәзамызт. Мамзаргьы “шәит ахьырҳәалакь ган хыԥ-хыԥ’’ ҳәа ааиласрак ахьыԛоу раԥхьа дыздыргылоз ацәҳареи, ахыш-ҽышреи, аԥхамшьареи лылан азы, ауп. – “Шәара шәырҵаҿцәоуп, ара шәынхоит, аазаҿцәа шәоуми шәаангыл ҳәа аԛәыԥшцәа ирылабжьаша, шәыхԛәа шәырԛьалар ҳәа ацәшәа сымоуп’’, – лҳәеит Ирина Сиҷинаа-ԥҳа.

– Қырҭтәыла амшныҳәа Гагра усс иамоуазеи, нахьхьи имҿаԥыжәымго, Гагра анышәцәызлакь аума ианеилышә-кааua атрибуна аԛнытә илҳәозшәоуп лыбжьы ҽацаза ишрыԛәлыргаз Ирина. Еилагьежьуа еилагылаз аԛырҭԛәа арзыроит. Анагзаразын акәымкәа, лара дызусҭоу аилкааразы. Уи аамҭазын ижәлар рыгәҭа еимҳәааua дааиуан Рамин Гогиа. Ари дызусҭада ҳәа длазҵааит химиа арҵаҿы, Гагра аҵара аԛәша аиҳабы иаҳәшьа Чакабериа Александра Артиом-иԥҳа. Акамера зкыз аҷкәын фархь ижәҿа нҭарсны дааихан, абри дҭыхла ҳәа инидиҵеит.

Астадион аҿнуҵԛала даара ацәҳабжьԛәа цәгьахеит. Пицундаа, Бзыԥҭаа рнаҿсгьы ирацәаҿхо иалагеит

Гәдоуҭаа рыҵкәынцәа. Ҿьара иакәымк рымпыҵ-дырҟьарц азын, ицәха-шҳауа ирԥылон ақырҭуа ҳәсақәа. Рԥхьа игылаз аҭыԥантәи аҳәса ракәын. Аха дара ҿьара лак шызар аҟарагьы имԥхьазакәа ирывсуан. Аус ахьыҟаз ахацәа рахь инеиуан. Агәашә аркын, аха хьаас ирымазма, хыхь ачаԥарсҭа ҳаракы иԥхаҵәрылон. Аԥсуаа рыҵкәынцәа иаадырԥшит аеынкылара, ачҳара. Ҭаҵкәымла еиламлар ада ԥсыхәак шыҟамлоз аҵкәынцәа ирҽахахоз, ақәԥарахь "ааԥхьара'' ҟазҵоз рыла иубон. Аха ҳганахь ала реырҟажеит, рԥхьа азәы инапы дԥамыхеит. Ацәгьара иаԥырҟәҟәааԥцәоушәа рхы удырбон азинхьчаратә органқәа, аха астадион авараҽы инхоз раандақәа шәаны, аҵәымҷ дуқәа зылҳәҳәоз амасарқәа кны иааиуаз рыҵкәынцәа рымбазшәа ирывсит. Ашьа ицаша ада иалагылом рымҳәои, уаҳа ирымуит. Аенада иаҳамбацыз Қарҭаа рҵабыҵасса ашыр-сырҳә ачаԥарсҭахь ихалеит, азәи-азәи рнапқәа еибыркны. Рывараҽыҵәҟьа дыԥәгыланы аҭыхрақәа дырҽын Анзор Кәарҷелиа рыцҳа. Руазәык аҵәымҷ злаз шьҭихит ихы иарбаны.

– Анзор, уԥа! – сыҵәаабжь ԥыҵԥыкгьы хьанырԥшит, аха иара сышҟагьы дхьамԥшыкәа нак ала дыԥеит. Ԥба-ԥбала адауарқәа зкыз ԥыԥьагьы уахь иԥеит. Инақәыршәаны ампылқәа реиԥш ишьҭыԥеит зычҳара ԥыршәаз арԥарцәа. Иахьынзауа ишәычҳа ҳәа ирылабжьоз Родик Сабуа днарылаҵаны Анзор Кәарҷелиа уатәи ала дрыхьчеит, тәым напык ихьыдмырсит. Абри ихәан чгара итәази, ирҽахахо еилагылаз ақырҭуа милициацәеи, Ҭамаз Надареишьвилии ҭихит. Нас ивагыланы арахь дхыргеит. Убри ашәымҭақәа рзоуп Надареишьвили иабԥьар ахы данаха. Иижәыз акәхеит ус агәыҷәҷәа изҭазҵаз, ианихыԥсаалакь иԥсыҽра дшашьаҳауаз анбатәыз изымбагәышьеит умҳәозар. Аԥшьбатәи аурыс школ иҭырцаз Лолуа Тамаз, дрыцҳашьаны Ҳараз

Чамагәуа идикылаз, ганла мацара изызҳахьаз аҵкәын хынтыҽ ԥ-баҭлыкак кны днеиуан, даеа ԥбагьы иԥьыбақәа ирҭыҳәҳәон. Хыхьынтә иҳалеиҵарц дҳалаԥшуан. Сабуа Родик днаихьзан, икьаҽ ихәда шыҟоу инҭарсны даақәижәаан абуфеҭ аганахь даниршә абаҭлыкақәа зҭаны еихагылаз аиашьыкьҟәа дрыԥәҳаит. Ашьацра дылагылазар зыеызызнымкылоз уа акыр илшозма, агәгәаҳәа илеиуаз абаҭлыкақәа дылрыԥ-шьԥьраан, рывараҽы икьасо азы зҭаны игылаз аихатәы уалыр дынҭаҳаит. "Дедаа'' ҳәа аҳәҳәара далагеит. Ԥыԥьагьы ихеит, ихеит, аха дрызҭымгеит, ауалыри имгәлыҽреи еизбзиахон азы даунамышьҭит. Гогиа иԥсы еицралеит. Шәиҟәаҵ уа дҭаԥсааит ҳәа. Уи акәхеит, абаҭлыкақәа рахь ииасит.

Хыхь иԥәыґґаа иныԥәгыланы убас иршәны ирыларҵон ҳаҵкәынцәа рыхԥәа идырбаны. Дара абжьасеиԥш иныбжьыуаауан. "Ои, дедаа!'' – ҳәа арҵәаа-сырҵәаа ианыҳәҳәалакь изаахоз рыҳәсеи рԥәыԥшцәеи шракәыз аабон. Рыгәнаҳара рмалажьыфацәа ирымазааит ҳҳәан, зегь акоуп ирыцҳахшьон зыԥәра мшәыцыз рхәыҵԥәа. Ҳганахь ала хәԥык аҭыхыԥцәа ыҟазаргьы иазхомызт. Убриаҟара ахҭысԥәа рацәан. Зныкҟьарала хԥа-ԥшьба еиҽәагылара, аԥнуҵҟа алагьы, арахь адәахьалагьы. Астадион аҟнытәи абарҭ ахҭысԥәа Анзор Кәарҷелиа иҭыхымҭа ахы инаркны аҵыхәанза ахәаԥшразы аҭагылазаашьа сиҭеит усҟан Аԥснытәи ателерадиокомпаниа ахантәаԥыс иҟаз Шамил Ԥлиа. Аха сара сыблала избаз, уа иаламшәаз рацәоуп. Зегьы инареиҳаны сара иԥьасшьоз ҳаҵкәынцәа рыбаԥ аласышьоуп. Сара иахьынзаздыруаз убра иалахәыз аҭыԥантәи ақырҭԥәа рґьырак апионерцәа рԥны аушьҭымҭацәа роуп, акаратеи, аҳәаҟьара иалахәыз. Аха рхы ирзамырхәеит. "Акарате, ма аҳәаҟьара – арҭ аспорттә хыккәа, шәара шәхыхьчара мацаразгьы ишьҭнахзозеи. Анцәа

иҟаимҵааит, аха абԥьардагьы аиааира шәзыргаҟәо ируакуп ҳәа аҽар дрылабжьалон Апионерҵәа рԥоны адиректор Роза Ԥьологәуа. Аха уи аушьҭымҵаҵәа акгьы рылымшеит уа зынза иҭазамыз рҽаԥхьа. Издыруада, шьҭа еиԥәтәаргьы, рымчԥәа ршәеит ҳәа ҳашрылаԥшуаз даҽа нхаԥык иааида илажәлан еиҭа идырҽыцит ҵәԥанла ажәылара. Рыблаԥәа ирхубаалоз ҳцәымґра рымчԥәа ирзаарԥшуамызт. Иҟаҳҵара ҳзымдыруа ҳшеилагьежьуаз афырҭынеиԥш гәыԥ бзиак – Блабырхәаа рыԥкәынцәа ааҳалагылеит. Рамин Гогиа иԥшҭәы иԥсахит, иаразнак идырит урҭ баша ишымааз. Рганахь ала аԥәыԥшцәа рнапаҽы иркыз адауарԥәа рымжәааны дгәаазшәа ҟаҵаны инаганы ирейҳабаҵәаз ириҭон, наҟ икашәыжь аанарго, урҭ ишаарымпыҵашәаз еиԥш иааиз аҽыцԥәа ирылаԥцеит. Ари збарыз дара ракәхеит. Ибжьуууааны ишааиуа имҵарсны ибыжьҵәаны ирҟьон убас, еилаԥь еилагылаз рыжәпара аҽынтә шәаԥьҳәаԥыкгьы днымхакәа абзазаратә маҵзура иатәыз ахыбрахь иԥонеибаҳәеит азәи-азәи неишьклаххуа. Бзыԥҭатәи ашәан ԥкәын Кванталиани аԥсыуа ԥкәынак ихы иарбаны идәыԥәиҵаз амарҭаԥь ҵәымґԥәа рылҳәҳәон. Иширшәыз еиԥш иҽлывеикит рганахь иҟаз рҵаԥык.

– Заҟа ухаҵоузеи, ус уаншәоз избан уцаны анхаԥы ԥьабаала еибиҭаз иааида шәаны изааугоз! – ибжьы зегьы ираҳауа азәы изҽиҭит. Колхида инхоз, амилициа аусзуԥы Какәлиа рҽар еихьырԥшны инхаз аҵәԥанԥәа рыманы ианааи, зуаԥра иҭысхьаз аҭыԥантәиԥәагьы акака иазыԥуа аҽынзагьы инеихьан. Ари иалаԥшуаз Рамин Гогиа, Шарангиа икабинет аҽынтә дкылыԥшуан. Маитәи, ма Октиабртәи Адемонстрациаԥәа раан, амилициаҵәа рколонна аԥхьа игылалоз “Вашьаа!’’ ҳәа зыбжьы зыргалоз, шәаангыл, аԥырҭуа милаҭ ҳадамыґраԥәа Аԥсны анҭыҵгьы иахшәымрҵәан аҳәара ахаҭыԥан дыззыԥшыз хазын. Бзыԥҭатәи аҳәатәы ферма

аусзуԥ Караназе Каро иԥкәын Тариел ҳәызба дук аҭра иҭиган даарылалеит. Актәи аԥырҭуа школ арҵаԥы Вахтанг Горозиа иикыз амасар инапы ырҵәины иааимырхын, Тариел инапы иасны импыҵдыршәаз аҳәызба Барцыц Ҳаиҭ иашҭахь идыршәит. Тариел инапы рхәыз ԥьышьа. Амҵ златәоу ала аҵыхәа ианашьҭало еиԥш, деикәагьежьуа имышьхәылҵ дашьҭан, ижьы ицазаап, дгәынԥьуан.

Ԥкьын Дыбаԥьа, шәыԥшла уажәы, – аԥсышәала дцәажәеит азәы. Азнык азы исзеилымкааит иҟаиҵоз. Аҭаԥкәым иҽаҟареитәит. Нас азнадаҟ данҵаны ддыршәызшәа. Уантә хыхьтәи ачаԥарсҭа дныԥәԥалеит. Уантә ҵаҟа аибарԥсра иаҽыз дрылаԥалеит. Инеимбґьыжәааит. Аха иара иҽкеимыжьырц Чакабериа Биԥико имаҳә /аматематика арҵаԥы/ ишлиапа аҽацә мҵаирсит, аԥә нахшәан икәлаауа ихәда инахалеит. Аԥырҭуа ҳәсаԥәа аччара ҽкны ирылалеит рыҽрызнымкыло. Ҳаблаԥәа шааԥсахьазгьы иҽыцыз хеиԥәырхагак зыԥшааз ҳаԥкәынцәа иҟарҵоз анызба, срылҵырц сгәы ишҭаскхьазгьы саахынҳәит. Ачаԥарсҭа ҳара ҳатәԥәа иркит. Ишьҭыԥаны иныԥәԥалон. Зызхара ԥәԥара ҟамлаз изԥәа иарбаны иԥон. Дыхәхәаза днышьҭаҵаны еиҭа ихало мацара, уаҳа рылымшо иааныркылеит егьырҭ. Абри аамҭазы, амԥа, амԥа, наҟ шәеилыҵ ҳәа равтоматԥәа кны, ирдыдуа иааҳалагылеит аабатәи аԥсҭыр /восьмои полк/ рыр. Ажәԥан ахь ахы рханы аҟәҟәаҳәа ахысра ианалага. Ишәан аилагьежьра иалагеит аҳәсаԥәеи ахәыԥԥәеи.

– Иҟашәҵо закәызеи, ҳрылжәга уажәыҵәҟьа, иабаҟоу ҳаазгаз ҳавтобусԥәа абри аума аекскурсиа? – Ԥарҭынтә ижьаны ааргаз ԥыҵԥыкгьы ҳәҳәеит. Усҟан, аԥырҭбызшәеи агыршәеи бзианы издыруаз Леила Коґониа-ԥҳа дрылсны дрыҽцәажәахьан Гагратәи ԥырҭуаз ԥьышьа иларҳәаз рҭакԥәа адиктафон ианылҵон иларҳәон: Чарҳәара ҳзуны ҳаргеит акәымзар, арҭ

аԥырԍынцԛәа ҳаманы ҳааузма мамзаргьы. Усс иамоузеиԚырԍтәыла акзаара Гагра амҭаԥгара'' – ҳәа. Дааразa иԍбааз аматериал еидылкылахьан, зшыра хыԍцыз аҳәса иаартны рыԛәгылара аҽынза.

Ԥьемал БАРЦЫЦ:

– Аԛырԍԛәа еигәныҭааанза, ҳара иҳаҳаит ҳәа рзымдырзо, ргәы иԍаркыз ҽеишәа иазхәыцааанза афорум "Аидгылара' агәԍакы нанагзахьан. Астадион абаагәара ҳанхыԍцын, чгара ҳнатәеит. Ҳаргыларазы даара реыршәеит. Тамаз Надареишьвили абԥьарла ҳаизыршәоз ԥьышьа уи аҽгьы дааит. Хьаас ишаҳамкыз анырба Гәнико Миԛазе амашьына "Пожарнаиа'' аԥхьа дгыланы ахуҳәа агәашә даалагылеит. Аԛырԍԛәа рлидрцәа руазәк, Роланд Нинуа ибжьы иргеит: "Сеичась мы их задавим сильным напором'', – ҳәа. Гәнико иҵкәын Мурман ашланг ахы даахеит ҳара иҳаԛәкны. Сара снеин Гыцба Лиова сивагылеит, сицәшәеит акы изырур ҳәа. Абԥьар иацәымшәаз зыла ҳаԛәцара шрылымшоз зҳарбаз ирура рзымдыруа еилагылан. Абасоуп ашьыжь, шәара шәааиаанза ҳаиҽагылара ахы шхацнаркыз, нас шәыблала ижәбеит анаҭстәиԛәа.

Автор лажәаԛәа:

Аабатәи аԥсԍыр рааира хәарԍара шԥаҳзнамури ҳәа ҳшыԥшыз, ԥшьҭык аԛырԍуа школ аԍаҭцәа амшын аҽынԍа иҭаргаз аҟәара хаҳәԛәа ахьхьаҳәа инеиԛәырыԥсеит. Абри иазыԥшызар акәхарын, колорадатәи абжԛәа ауԍраԍых ианаԛәԥало еиԥш, хԥа-хԥа, ԥшьба-ԥшьба хаҳә аамԍа-дырсын, изаадырхара иазхәыцуа иаарылагьежьит. Ҳаԥсуа жәлар реиԥш, акгьы зхарамыз ажәҭан ахь ахы рханы еиԍа апыҟҟаҳәа ихысит аабатәи аԥсԍыр рыр – Иаанышәкыл, ма ҳшәеихсуеит!

– рбыжьԛәагьы ԍыргеит. Усҟан аԥсуаа зегьы амҭаду ацәхыԥ аҽы иааикәагылахьан. Леиуа Гыцба иааиртит амитинг. Ажәа лиԍеит Ирина Сыԥынаа-ԥҳа: – "Аԥсны инхома, Ԛарԍынтә ииаз роума, иахьатәи амш иаҳнарбеит рыуаажәлар ашьакаԍәарахьы ааԥхьара шрырԍо, азинхьчаратә органԛәа русзуҭцәа рхымҭаԥгашьа шыччархәроу''. Иаахыркәшаны ишиашаз рхы дырхеит аԛалаԛԍә Совет ахантәаҭы икабинет ахь. Уи аиҳабы Кәчухьизе ишә амырԍаԛԍ ԍәымԍ наарханы ԥыԍҭык аҵкәынцәа чгара инатәеит. Ҭ-акциак ҭ-иааирак унарбон ари. Уантә ҳхынҳәны астадион аҽы ҳанааи, зегьы еилыԍхьан. Аабатәи аполкгьы ацара реазыркуан. Сабуа Родик иԥыжәжәа иԛәиԍаз Рбираҟ ахы ларханы икнеиҳаит. Илавс-ҭавсуа ҽеишәа ирбаратәы. Ана-ара икара-уараха, ааха иараԥсаны ишьԍаз, абаԍлыкаԛәеи адауарԛәеи аԛырԍуа фашизмра аарнухуан.

… Ҳаибашьцәа ршьа зыншылаз амҭаԛәа сахьырныз иалзбааузаз астадион аҽԍәи ахԍыс акәын. Рыԥсырԍаԛәа ирыԛәкны иаарышьԍуаз амаԍәарԛәа икаууа ишааиуа ибжьԥааны, убас инарышьԍуан, ҟыт рзымҳәо аахала идыршьаҳаиԍуан. Ишырԍахыз еиԥш акызаԍәык рыԛәымҽиеит Ишԥьасшьоз еиԥш, ирԥьысшьоз, идмыршәытазар азәы шьак илрымхит. Азы иаанахәаз еиԛәырхаҭы иҵыдоу ԥҟарԛәак дрыԛәныҟәоит, азы иаго ирԥсыҽразы, дамзхуа иԛәкы анагзаразы. Убасԍәҟьоуп, зхы ԍҟьаз акәҵарԛәа реиԥшԍәҟьа еилазазо иааиладырхон. Рнаршә уҳәеит ҳәа ишԥахиоз. Убри амш аҽны ҳаԍәымҭашьо иаабеит, аԛырԍԛәа аанымгылакәа еибашьрак иаԥшьыргаргьы ҳаҵкәынцәа ргәымшәарԛәа рабԥьарха, напԍаԍәы рыжәлара ишаԍәымшәоз. Афырхаԍара иараԥсаз Наԥҳа Кьагәа, дԍаххаа ашәшьыраҽы дшыԍәаз иаԍаԍәа аниԛәла, абԥьарк ахы дамыхазакәа рабԥьарԛәа рхыхны ишиҳәынҵаз еиԥш, ршәыргәындара рымҭаныфаха Егры ишхырԍоз заа

иаҳзырбахьаз амш сылаԥш алаханы сышгылаз Абааҭантә иааузаз БМП-к ҩсывҟьеит. Славик Тониа-иԥа Бениа дангылан, егьырҭ ах-ҩык тәан, исзымдырит. Аҩсҭаахә дсылахазшәа, еиҭагьы сылаԥш иааҵагылеит зхы лахаз Қырҭтәылаа рбираҟ. Уаҳа исԥырхагамхо зымҩа инахеит Роберт Кәарҷиа и-БМП "ахьышьаҵәхыртәыз'' аҭыԥ... Исзымдыруаз арԥыс ифырхаҵара баала ҳәа саԥхьа игыланы аҽынанахазшәа сымҩа инаҵысҵеит, ҳҵеиҵәа рпатриотизмра баҟаны изхагылаз ҳгазеҭ "Гагра'' ахь. Уи ахыбра аварааҽы инхоз Седунов аиҽахысраԛәа раан ахыблаҟьа дашьын иԥсҵәуаҵәа снарылагылеит. Еилагылаз ақырҭуа ҳәсаԛәа сааибадырбеит. Ахрыԥх иагахьаз, аҭзамҵқәа, иҟәыбаса еилажьыз асаркьа аԥеыхаԛәа сынрылсын, амардуан сыҩхалеит. Ҳкабинетқәа рышәԛәа ҟьаҟьаза ииартын. Сшәаԥырҳаԥуа сныҩнаԥшы-ааҩнаԥшны еимыздеит. Олиа Ԥлиа-ԥҳа дызхатәаз астол аҽы амакьет ҟаҵаны иԛәын аԥсуаа рзын иаарбалакь знырҵоз "Қарибҷе'' /''Аҳагәашә''/ изаамҵанутәи аномер ҽыц. 1932 шыԛәсазы раԥхьаза Гагра "Гамарԥьвебос дрошьа'' анҭрыжьуаз еиԥш қырҭ бызшәала иеиԛәыршәан. Аурыс бызшәа зынзагьы иазхьамԥшит. Сыстол иахатәаз Нодар Хәындазе иакәзар ҟаларын. Акьыԥхь ала аахаԛәа ҳаддыргаларц азы "Қарибҷе'' аҭыжьра ианалага Ҭенгиз Габуниеи, Валери Орчыҟәбеи, Арсен Хьациеи, Бадри Аибеи ааидкыланы ҩ-газеҭк еиҽыркааит: "Взглиад'' урыс бызшәала, "Аԥсны абжьы'' – аԥсышәала. Хәындазе қырҭшәала ианиҵаз ақәҽнаҭуан сыстатиа "Имышьҭабзиоу ашлара иахылҵзар'', – ҳәа хыс измаз. Ишҭыҵыз еиԥш,аԥсшәа аҟнытә ақырҭшәахь еиҭаганы Хәындазе иаԥхьа ишыԛәырҵазгьы, акгьы ахымҳәаакәа, зынза имбазазшәа давсит. Аха аибашьра ианалага, усҟан ҩышыԛәса инеиҳаны ишахыҵуазгьы сыстатиа

ибжьы ақәиргарц избеит хыс иаман. "Шьҭа ишԥаббо, аиааира ҳара иаагеит'' – ҳәа акы иҳәаԛәарц иҭахызар акәхарын...

"Абар, бымшьҭабзиаԛәа ирзыбкыз ҭыҵит'', ҳәа хьыҵәҵәаруа уа ҽыц иҭыҵыз "Аԥсны абжьы'' кны Ҭенгиз Габуниа дааҩналазшәа збеит хҵәахак аҽы. Уажәы убри аҟны акәын сахьыҟаз, усҟанеиԥш иԥкааua аԥхьара сналагеит:

...Саԥхьа иԛәуп қырҭбызшәала ииз ихьыԥшым агазеҭ "Қарибҷе''. Сыблаԛәа инрыҵсит иҭзыжьыз зуаҩыбжара иҭысхьоу шәышлара. Знапаҽы инеиуазаалакь, дызмилаҭзаалакь, Гагратәи аԥхьаҩцәа ргәы аҵәымҵқәа аалзыршәшәаша ԥхарак рызҭаша насыԥуп ҳәа сеигәырҵьеит. Шәгазеҭ, шәгазеҭ сҳәоит, Гагра иҭыҵзар саргьы истәуп. Саргьы исцәахьчаҩхар ахәҭоуп. Мши-насыԥи зышлара иацу, иахьеи-уахеи ҭынч анхара зажәа иалаз Бзыԥҭатәи аҭаҳмада Қәына Гыцба ихьзи-ижәлеи иԛәра "92'' рыварыгланы улаԥш аамҩахыргаратәы хыс ишамаз анызба, ҳәаа змамыз гәырҵьарак оҽыԛәнаршит.

Агазеҭ аҭыжьразын гәыԥҩык шәыхқәа ааидкыланы ианышәҵашаз анышәызбоз саргьы шәышсызхәыцуаз агәра згон. Сыԥсреи сыбзареи изеиԥшны Қарҭтәик дсывсыргьы шәара ус шәышсывымсуаз здыруан. Ари шәыстатиаԛәа рҵакқәа саҳаанзатәи исызҵәырҵыз сгәырҵьароуп.

Саҭоумҵан Нодар Хәындазе, уара уеиԥш ацха "агәылхәхәа'' иахьсзымыҩуа. Аха уара умилаҭ рҟынтә сара иснылахьоу ахәраԛәа реиԥш сара смилаҭ рҽынтә иунылахьазҭгьы, иҟаларын "батоно'' шаҭаху угәаланамыршәаргьы. Аԥсуа игәы аҟаҵара заҟа имариоу, заҟа дгәыҳалалу, заҟа дыгәшаҭоу аҟара имариам ирҵәуара, иршәара.

37 шыԛәсазы Кәына иԛыҭауаа 99-ҩык дырзит. Иаб Дамеигьы дыргарц аҩны иахьнеиз иара дычмазаҩны аиарҭа даман. Ихыза ианааха, дыԥсхьан. Кәына Гыцба

иҽаԥхьа аҭмзаара ашьҭаҵара ахаҭыԥан, уара аҽеыԥныхҿа иуҭеит Аԥсны алахьыԥҵа азбара аԥсуа инапаҽы иҟалароуп, ахьыԥшымра анҳаулакоуп ара иқәынхо амилаҭқәагьы аразҟы наза анырзылыԥхо ахьиҳәаз дахурҟьеит. Шәҽаргьы мҩахызҟьашаз астатиаҟәа шәкьыԥхьит. Иухоумыршҭын, Аԥсны аҳәаа Гечрԥшьоуп, Леселизе акәзам! Аԥсабара узаҽагылазом, ишаҳаҭуп зыхьз аԥсахра шәылзмыршаз азиас Ԥсоу. Уброуп иахьыҟоу аԥсуа иҳагәашә.

Агазеҭ аҭыжьҩцәа Ал. Топуриа, Нодар Хәндазе, Ԥьон Латариа, Енвер Хинтибизе шәуаҩыбжара шәахысхьеит. Шәгазеҭ имышьҭабзиоу шәышлара иахылҵзар, ишәыхәҭоп абас иаартны анҵара: “Аԥсны дыҟаз аԥсуа заҵәыки миллионҩык ақырҭқәеи. Аха ҳамшала изаҵәхаз убри аԥсуа инапаҽы иҟалароуп Аԥсны алахьыԥҵа. Уиашоуп “ботоно Кәна, иҳанажь иааухьоу агәнаҳарақәа”… (Иааркьаҽны)

“Аԥсны абжьы”
№. 3, 1991 ш.

БҒЕИҴЫХЛА САДЫРԤХЬО МЫЗТ СБЫЗШӘАЛА…

”… Аҳәан изгара аҽкы ацәеи ажьи ианрыбжьалалакь, ашьаргәыҵа афарала иалагоит. Азқәала аҽекажьны ашьапқәа реиҽакшара ишаҽу аԥсы нахабоит. Усҟан заҵәыкоуп ажәҩан ианаҵаԥшуа. Ихьшәагәышьоуп акәымзар, иаразын еилкааԥ аҳәа ажәҩан изаҵаԥшуам ҳәа ишхьаагатәымыз. Аҳәан ашәа ажәҩан уаҵаԥшааит ҳәа ирҳәоҭьы ашәиԥхьызқәа иреиҳау шәиԥхьызуп”.

Ацанбақәа рҳәамҭа.

Аԥҳәыс бырг лылахь быз-бызуа данафо, илызгәакьоу азәы иҵәыуара лыҟәшәоит. Ушьаргәыҵа уафозар, амҩа хара уҟәлоит.

Ажәытәра аҟнытә
иааԥа аԥсуа дыргақәоуп…

Октиабр 2, 1992 ш.

Зышҳам абнара изыламзаз амаҭ, ажәлар рымҩаду ахь икылсны хара здымыз ианицҳа, аԥсышьа иԥсышьартәит ашәарҭадаратә маҵзура аиҳабы Иури Тариел-иԥа Зизигәыри. Мамзышьхантә дҽырҟьаса Гагра иаҽалакьуаз амҩала асанаториа “Тбилиси’’ дылбаарцеит. Амҩаду дахьаангылаз дахмыжькәа ихьырыгзеит дызгашаз ахымҵа. Е.Е. Қапба иажәақәа рыла исҳәозар: “имаҟа иаваз 10000 доллар згазгьы изыҳалалхааит’’. Дшыршьыз саҳаит амилициа рхыбра санавсуаз.

Гаграа ҳ-Администрациа ахыбра аҩнуҵҟа алашара кахха иаркын. Абжьааԥнеиԥш акәымкәа, Аиааира иалашарбаганы илашон. Аҳаҭырдақәа иреицәаз “Тиапа’’ ҳпатриотцәа иреиҕьыз иаԥхьа иргыланы уахь ианнеигоз зшьапы астол иқәҵаны зшьаргәыҵа ажәжәаҳәа избыҕлоз Бадри Ԥирцхелиани баша шьаргәыҵфарамызт изааз, уи ала дара лаирҟәзоз шԥьишьозгьы. Амҩа хара дшыҟәлоз изааны инырзар акәхап. Аха ари уаанзатәи иҽеырбарақәа иреиуамызт. Ашәҟәыҩ Нодар Думбазе ибз иҽы иҵарбылгьо Нодар Хәындазе иҟны днеины диманы, нас Кешелава даашьҭыхны, Бадри имашьынақәа нрыҵаргыланы Гечрыԥшь /Леселизе/ инкылҟьон. Реибаркырақәа ааидкыланы Қарҭаа еиларзбыз нраҳәаны, ихы шьҭкәыцәааны, Аԥсны хаара-бзаарас иҟаз нрыҵҵаны Егрынза ианынаскьеигоз еиԥшымхеит. Иԥсыжә

дақәырԥшны, ихьымзԥқәа имҭаныфатәны, даншәа қырԥуа еибашьҭык иара иҭыза еибашьҭык, иара иҭыза шәаргәындак ицәынхаз ихылԥа дахҟьашаны, Гагра амҭа хадаҷы ихыԥқәгылақәаз аевкалипт ҵлақәа руак аҵаҟа дкаҳаит.

Ҳредакциа ашҵаҷы уи арыцхә азы, ашьыжьымҵан иршьыз Бранзиа Лаврент Давид-иԥеи авокзал аҟны иаазааныза иахәыртәыз Ԥлиа Алик Далбеи-иԥеи рымца схаԧҩиааua срышьҵаланы сцон аԥа ишьҵақәа Гагра иалхуа инеиуаз ҳаибашьцәа.

Роберт Кәарԧиа иҵахарҵа ҵыԥ. Усҟан уи шысмаҳацызгьы сзеиҵамҵуа уа сааннакылеит доуҳатә мчык, ицқьоу, иҵару аибашьҭы идоуҳатә мчы. Ахы злоу иеиԥш сҳәыцәы-ҳәыцәуан, сышьҵахьҟагьы ԥшырҵас искит. Илалаз ахы сгәы ҽнакаазшәа сыԥсы сзеивымго уа сышьҵашанахеит. Изакәызаалакь шьашьҵак сшыламԥшызгьы. Изулакь сыԥсы нагәылкәкәааны снаҽеит “Павилион’’ идырым аруаҭ ибаҟа аҷынза. Шәсыцхраа ҳәа гәаныла еиқәысыԥхьазоз уи исахьа зыхьзқәа аазнысхуаз Аԥьынԥьтәылатә еибашьра Дузза афырхацәа ракәын…

Гагратәи ахақәиҵразы ижәылоз иҵахази извыршьаази, аԥшалас еиԥш зегьы срыхьзо, рыгәҵа сгыланы сцозаргьы, сара исгәаламшәар ауамызт аибашьра иалагаанзатәи асахьақәа иаҳзааргахьаз. Уи аихамҭа иацәаҳәа хадан /иарельсын/. Уезгьы Аԥснытәи ҳаихамҭа “ахьчара’’ акәын қәкыс ирымаз иҳақәлаз. Саргьы сзымҽхакыз ахәра ҽыцқәа иргәылыҳәҳәоз ааныза ҵаҳтысқәа, сыблала избахьаз абжьацәқәа /аепизодқәа/ ракәын.

1981 шыԥсазы, Қырҵтәылатәи Акомпартиа Гагратәи ақалақьтә комитет актәи амазаныҟәгаҭыс Енвер Ерасҵи-иԥа Қапба данҳзыларышьҵыз аламҵалазоуп. Раԥхьатәи апарад анидикылоз аҽны.

– Ишәхашәмыршҵын, сынтәа даҽакала еиҷкаахоит. Иалахәу аколоннақәа дасу иахьазгәарҵо аҵыԥқәа

аанырԥылароуп иазгәаҵоу аамҵазы. Амашьынақәа рныҟәара аанкылахоит жәасаатқ рзы. Ҳгәы ҳҷеанырҵеит. Ишыҟарҵалацыз еиԥш, хәымшҟа шыбжьаз урыс бызшәалеи /Раиса Трифонова/, қырҵшәалеи – /ақырҵуа школ арҵаҭы/ аԥсышәалеи атрибуна аҟнытә ааԥхьарақәеи адныҳәаларақәеи ирыԥхьараны иҟаз ҳлаганы дасу ҳколоннақәа анҳзыршоз абарҵ ажәақәа рыла иалагеит. Уи азын даҳҳылаԥшразы анапынҵа лыман апартиа аҟәшаҷы аус зуаз Копыцкаиа В.С. Ҳшеилатәаз ашә ихы аакылеикит Ҭамаз Надареишьвили. “Улеи’’ аанарго лнапы изылҟьеит, мап ацәымкыкәа, дшыҭоналазгьы дымтәеит, изакәыз дырны дшааиз мҭашьо хшыҭозышьҵрала даҳзызырҭуан.

Маитәи аныҳәа аалыртуан Раиса Трифонова, арепортаж хада цон урыс бызшәала. Ирацәан лколоннақәагьы аарыхратә, ааглыхратә, аргылара, акәрорт. Ирацәахеит ақырҵуа колоннақәагьы. Процентла аԥсуаа неиҳазаргьы иаҵахны ирыԥхьазон уи аколонна қырҵ бызшәала абжьы нарықәыргара, аԥсышәала – аапхьара мацарак. Хыԥкәкыла сара мызкы шагыз аԥсуаа иаҳа ирацәаны иахьыҟаз азгәаҵауа, насгьы қәҷиарақәас ирымаз ирызкны аинформациақәа еизызгахьан. Урҵ зынза икьаҷзар акәын. Аԥышәа иаҳнарбахьан аколоннеи аколоннеи ҽуаҭык дрыбжьагыло, уи иара аԥҟараҵәҟьа акәын. Аха уаниасуа иагьа уҽазушәаргьы ус изалшомызт. Ус моу, аԥсы идәылгара ааигәахо ианалагалакь, ахымшк аккаҳәа амыткәма зҳәоз анааиԥхьбо еиԥш, колоннак ииасит шуҳәо уи иашьҵагылоу нахьхьи аназара иааиуан. Усҟан жәеинраалак ныбжьадыршәыр ауан. Аҭ-бызшәак бзиа ирбазомызт ажәеинраалақәа рыбжьаргылара. Аколонна еиднакыло зегьы тәым милаҵзаргьы жәаныздҭыла наҟ-ааҟ Гагрыԥшь иакәыршаны игылоу ауаажәлар рыгәҵа ҳмилаҵгьы рацәан, агәахәа рнаҵон. Иззеилымкааугьы рнапқәа еинырҟьон, рбираҟ

хәычқәа, аҧсыҧ мпылқәа, ма рышәтқәа ҳараркуан, ирҟьон. Убри аҟынтә икьаҷу, ҧшьба, ма аацәаҳәак иреиҳамкәа ажәеинраалақәа иаҭаххозар ҳәа иазсырхиахьан.

Ажәакала, ах-милаҭк ишәа-иза, ҳзыҟәныҟәашаз шәҟәыла ишьҭыхны дара ишрымазгьы ҳаргьы иҳазцаауан. Сара сҷы ианааи реиҟәыҧхьазара сналагеит: абжьбатәи аҧсуа хәычҭәы баҳча /раҧхьагьы дара ракәын иҟәсуаз/, Бзыҧта ақыҭантәи абыргцәа рансамбль /анапхгаҩы Баграт Багаҭелиа/, Калинин ихьз зхыз уатәи аколнхара, Лзаа, Бзыҧтаа, убас акурорт Пицунда рколннақәа, аха алада уаҳа ацҵаха самразакәа, “стоп’’, иҳәеит Ҭ. Надареишьвили.

– Акурорт Пицунда аапхьарак рызхоит, избанзар аиҳабы Ал. Басилаиа дыбдыруеит, ус анакәха қырҭшәалеи урыс бызшәалеи ицароуп ирызку ажәақәак.

– Ииашоуп Басилаиа дқырҭуазаргьы ихаҭыҧуаа зегьы аҧсыуааup, 80 процент аҧсыуааup. Насгьы аиҳабы дахьаҧсуоу алахь ҳаҧшуазар Руста̀вели ихьз зхыу асовнхара аиҳабы даҧсыуоуп, аҧсышәала ишьҭәуп анысҳәа апартиа аарыхратә сектор аиҳабыс иҟаз Долизе игәарҧхазаны дыччеит, Надареишьвили ишьынка хаҷсахьа ҟаҧшьхеит, дыҕрахеит.

– Барцыц, еилкаа, иагьа бҩазыбшәаргьы, быҧшааргьы, иҟам организациак реиҳарацык ахьқырҭқәам. Ажәеинраалагьы рызкы ахәбатәи аҧсуа школ, мап бцәызкуада. Иналаршә-ҩаларшәны аапхьарақәа брыҧхьа, егьыс ҵыҧхеиҧш ажәеинраалақәа, ма рыхцәажәара аҧсышәала иазаанкылатәуп, – иҳәан дцеит Долизе .

Ҳандәылҵуаз, ашә аҟны снеихьан еиҧш, Ҭамаз саахьеирҳәын сгәы оеаниҵеит: аҧсышәала аапхьарақәа рызхоит. ҵыҧхеиҧш ақырҭшәеи аурысшәеи иреиҳамхароуп, ибаҳама! Сшақәшаҳаҭымхаз схаҷы ианыҧшуа, сааччан, бзиала ҳәа сындәылҵит. Ѳ-гәык

сымазшәа еиҷагыланы аицәажәара иалагеит. Избан сынтәа аҧсуа хадас данҳарҵа, абас рҩеыздрыцәгьа. Исызбеит Е.Е. Қапба иҟны сыҩхаланы иҟоу-иану илымҳа инҵысшьырц. Аха сызгәык саннакылеит. Исҵахымхеит раҧхьаза акәны ишә ашшыҧхьызқәа сыманы ахыҵра. Сааит аҩны. Аҩазыҟаҵара салагеит. Уара иузбоитоуп, – иҳәеит Анцәа – аха еиҕьуп уара утәала азбара улуршаргьы’’, – ацитцеит нас. Убри иацитцаз аҟноуп сара сахьыҟаз. Исҳәараны иҟаз абырцкал ишкылсхызгьы, ҧытк шыҟалазгьы атрибунаҟны иаҳа иубарҵахон, зегьы узымшьҭыргьы ааг рҳәар сазхиазар акәын…

Аныҳәа аҧыртлара саатки бжаки шагыз амҩа сыҟәлеит. Амҩа сынангыламҵаз издыруаз қырҭуа таксистк дааныскылан, имашьына сынҵатәеит. “Павилион’’ аруаҩ ибаҟа аҧхьа ҳаннеи амҩаду агәҭа игылаз ҩыцьа ГАИ аусзуҩцәа ҳааныркылеит. Рҷаҧшылара акы шсыцанаҳәозгьы атрибунахь анеиразы апропуск исымаз неизыскит (руазәык д-Қардиан, егьи Миқазе Гәнико таксистын, иагьааҧьасшьеит уахь неишьас иҟаитцазеи ҳәа).

– Актәи амазаныҟәгаҩ избаны ишьҭихит сынтәа зааза амҩа акра ажәлар еиламҳарц азы, – дахьсыҟәымчыз азмырхакәа сыпропуск лсымижәаан днаҕрагылеит Гәнико.

Сара сзын ари иреиҳаз хлымзаахран. Аҧсра иаҳа санышәар ҟаларын исыхьыз аиҳа. Аха уаҟа ичҳатәын, мҩак сыҧшаар акәын. Аҧсуа милициа, уи арҧызба ҵьара акы дышҧасмыхәари ҳәа сызбан снеины снаидгылеит.

Атрибуна аҟнытә иахьа аҧсыуа ажәак анырмаҳа ажәлар еиҷанаргылар алшоит. Сиҳәеит, шәара шәхаҭа шәмашьынала слажәгаргьы ҟалоитеи, ҩынҩажәа минуҭ нхеит. Х-минуҭк рыла сахьлеиша, шәазхәыц.

– Заа бцандаз! – иҳәан ақырҭуа ишҟа днаскьеит дышсыҟәцәҟьоз ҽеишәа иаҳаратәы. Уаҳа дсызхьамҧшит.

“Ргәы ҟашәҵала, урҭ ргәы, шәарҭ аԥсуа шьадаԛәа’’, – ҳәа гәаныла сбылуа сааидҵын ашырҳәа атаксист имашьына сынҵалеит.

– Счафара дырзуеит, насгьы Гәнико Миԛазе /убри аҽеноуп ижәлеи ихьзи аныздырыз, егьыс хаҷыла дызбахьан, ашәа аниҳәогьы акырынтә сизызрԝԛәахьан/ ачарԛәа рҿы ашәаԛәа аниҳәоз давсхьеит, – даагьаҵәыгьаҵәеит. Иара саргьы са схарала азәы иакәымк даԛәшәар уи исыхьыз еиҳау хьаахон.

– Суҳәоит, ҳгәарҭаанза уҭрыс, рмашьынаԛәа рыла иушьҭалозаргьы иубап актәи иуԥьимшьозар, – наиасҳәеит.

Сара саԥхьа сыгәҵакы еилызкааз аԥсуа милициа дааин амашьына ахышә инапы нкылхны аԥсҟы ааникылан ибжьы ԝҭицеит: “Ирхынҳә!’’.

Аамҭа иԝынтәны иццакуазшәа збеит. Амԝа наҟ-ааҟгьы ибыжьҭаааԥ. Ҳанааныркылоз аҽеихьыгзараԛәа ирҿыз аколоннаԛәа хәыҷы-хәыҷы аласкьара иаҿын. Бжьыкгьы геит ԝажәа минуҭ рышьҭахь аиасра иалагоит, аҽеиҿкаара аҵахуп ҳәа. Уи амԝаду ала цашьа сымамызт. Сыздыруаз рацәаԝхан аҿыҵра иалагеит. Сынтәа иаҳа ирацәахама ауаа, сыԥсы сыхәда ҵнакааԥеит исаҕахазшәа. Нас сааҳәын амшын иаваршәны ицоз амԝахь скылсит. Шамахамзар азәгьы данымызт. Сыплашь аасшәысхын сыжәԝа инхысшьит. Сшьаҵаԛәа рышьхәаԛәа акыр иҳаракын егьҿыцын азы иманшәаламызт. Иаасышьхсыршәан сбырфын ԛлаԥадԛәа рыла сҿыласхеит. Абҕанҷԛәа сшьапы ишаҵакәымпылуазгьы сызгәамҭакәа снеит “Абрыскьыл’’ жәибжьтәи апартиа аизара ахьз зхыз асанатория аҿынза. Аха уа иҵахкаан. Ҭиграфла ираԥны иахьынашьҭыз кылсырҭак сыԥшаан, ашҭа сҵалеит. Избеит ԝыԥьа аԥсшьаҵәа шааиуаз. Сыбла амца шхызгьы ԥьашьахәрак салаԥшит. Иара аукы шиакәызгьы ишьапԛәа хәыҷызшәа збеит. Сыԥсы сгәы

иаакылганы ирласны ирасҳәеит исыхьыз, икедиԛәа ситарц шысҵаху, саныхынҳәуа аԥьшьарагьы нацҵаны ишисҵо. Ажәакгьы рымҳәеит, иаразнак аҟаитанԛәа ааԥдыртит. Аиашазы аҵәаҟьеиԥш исзыбзиахеит, слаҵысит. Сызбо ирҳәарызеишь ҳәа гәҵыхак сыхҵанакит убри ашьҭахь. Цандрыԥшь инхоз Ацанба Хәырбҕьыц мԝакы даныԛәу, ишҿаҳәоу анаҵихлакь, азиас давсуазар иҟәыхк аиҵон ҳамҭас, ма хаҳәык кажьзаргьы, инаваиршәуан. Раԥхьатәи суалафахәы ала иаасхәаз ссаатҭ ԥшза снапы иаахысхын исыршәеит амшын ахь. Гагра ианцәахәугьы сиҳәеит саԥсшәа хәыҷы сахьигзарц, сааԥсара снымԥшыкәа.

Аԝра …Ашколи ҳареи даара акыр ҳабжьазшәа ҳзырбоз амԝа ҳамамызт ауп. Ԥьара избааран, цаблыкьшәара итәалон. Ԥьара иҳәыԥцәаран азы абна еилачыра рҿны мԝак ҳзыҟарҵон. Амшцәгьаԛәа рышьҭахь даҽеаԥьара илгатәын. Уи улахысыр, иҳәыстан. Атрактор ианаҵәаҕәалакь анышәгәал дуԛәа уԛәсны урхыԥар акәын. Уи аԥара снарҵахьан. Фыԛа Дбар ижәытә нхарҭа инаркны ишьацран, иладаран. Амра ԥхома, иҵаааума, асы шьҭоума умыԝыр ауамызт. Нас нахыс иҟәаԥа-ҽаԥаран, иҳархьалран, ахаҳәԛәа ушьапы ишаҵакәымпылуа улыбаауан. Сара бзиа избон схала санцо.

– Барцыц, бара харантә бахьааԥа азын бмашшлан, адиск аршәра, анапылампыл, амҵәышәымпыл, аԝра, иара ашьапылампыл аҟынгьы бхы ԥыбшәар ауеит бҵаацәа ақәшаҳаҭхозар, – ҳәа сеиҳәеит зны, абаԝарҵәыра ҳазҭоз Пиотр Васал-иԥа Размазе. Ус зны, Гагра имԝаԥысуан “аестафета’’ ахкаҿы аицлабраԛәа. Уи алагон “Павилион’’ инаркны Колоннаданза. Аҵыхәтәан амбаҿы ихзыркәшоз са скомандаҿы сара сакәын. Сԝыза маԛк даҵаханы даааԥ азы метраԛәак сылԥыланы илымкәыцәааны сышлеиуаз “Ача’’ ҳәа зныз амашьына сымԝа ааԥнаҵәеит. Ашьҭахьала сакәшарц

санаавагьежь, аныҟәцаѡ сгәеиҭан дхынҳәхьан. Абра исыцәцаз асекәындқәа рымшала аѡбатәи аҭыҵ аҽы снеит.

– Амашьына бҵырхагамхар актәи бара ибтәын. Аныҟәцаѡгьы иахылаҵшуазгьы ҳрацәҳаит, аха бымгәырѡан, – иҳәеит ҳашкол адиректор Дикран Уаҳаид-иҵа Ҿьыкырба ашколтә цәаҳәаҽы “Аграмота’’ ансанеишьоз.

“Бара шьҭа бҵыҵҳауп, аѡра, ампыл асра рҵыхәа ҵцәа. Акәашара балала, ицца. Аха Қарҭ ампыл сасуеит ҳәа аицлабрақәа рахь бысзышьҭуам. Бангьы бабгьы ргәаанагара сара сазҵаазом. Қарҭаа алааҭышәшәақәа’’, – наҳәаны, аспорти сраеи акгьы ҳзеиламкәа акәаҵ аннықәлргылозтәи сабеҳәашьа лыбжьы аабжьнаҵәеит атрибуна аҟнытә иаақәѡыз аурыс диктор лыбжьы, лаацәырҵра. Жәа-минуҭк дадхалон лрепортаж. Нас иаадыртуан аҵсуа хәыҷтәы баҳча, рышьҭахь аспортсменцәа, аха са сабаҟаз, рзын исымаз ажәаҵхагьы сылахьшәашәахьан. Сара усҟан Колоннада слеихьан, сахьзароуп, сгәашьамх ҵытк инацсҵашәа зуит. Аха шьҭа сшьамхқәа рҽырзымдыруа идысхазшәагьы збо салагеит. Аклиника аҽаҵхьа снықәгыламҭаз ѡыцьа апатреҭыхѡцәа сеицгәарҭеит. Сабабыхәо, ибзыҟалеи ҳәа руазәык /дерманын/ сымѡа даҵырагылеит. Егьи ҽиҭит думышьҭын, лпатреҭ ҭыхтәуп, иудыруеи ҳәа ааиҽыҵшәеит. Раха абасымаз, амра иазкыз, аҳәааныркәтәи сыбласаркьа сыршәит сышьҭахьҟа, ҵытк саннеи саахьаҳәшәа зузар аимакра иаҽын, абри мыч ҽыцк сыланаҵеит.

“Бгәы аангылар алшоит, ма быбжьы быхәлашәар, иҟалазеи’’, – ҳәа исышьҭаз хынҳәхьан.

Оҳ, гәышьа ҳәа абаагәашә скылсырц сарҭьа шьапы анеихыгамҭаз, “куда?’’ – ҳәа сшьамхы адырдхаҵәҟьа иаақәыршәаны ишьамхы лааирхеит ақырҭуа милиция Кварацхелиа /Аҵсны аибашьра ианалага дыршьит аҵсуаа/. Наҟ-ааҟ инапқәа рылагьы амѡа ааникылеит.

– Соушәыжь. Атрибунахь сыццакуеит, – уи аарлоуп ишысҳәаз. Сыбз оҽашабахьан, сшьапқәа рыуа изтәу дысзымдыруа итәымхахьан.

– Ҳа, ҳа, ҳа. Атрибунахь макьана уахь инеизом ашьыбжьышьҭахьоуп, – ҳәа зегьы сырбо-сраҳауа ибжьы анҭица, аныҳәа иахәаҵшырц икәыршаны игылаз ажәлар рыжәпара снагәылалеит. “Ассир, аивыс, иҟалҵо закәызеи, аа сшьапы, аи сылшьит’’ шырҳәоз аспортсменцәа рколонахь сиасит. Сыҵсгьы ааивызгеит. Адикторгьы инрылалҳәеит ааира рыешазыркуа. Апирамидақәа ракәын аҵхьаҵәҟьа игылаз, аха реааныркылеит снеишьа анырба. Рызегь азыхиан амѡа сыҭара. Ажәада оҽаҵшыларала сеилыркаахьан.

Нодар Хәындазе иакәзаарын, дыцәхаҵшьза атрибунахьгьы днаргазаап, қырҭбызшәала ҽиҭуан, амѡа лышәҵ ҳәа. Нас урысшәала, “бахьзоит бымшәан’’ ҳәагьы нашьҭеиҵеит. Иблақәагьы ирҟәыҷуазшәагьы збеит, издыруада изаазаны иҵынҵа иҭасызаргьы абылра зҵеиҵшхараны иҟаз иѡны…

Сгәы ҭыҵны ишцозгьы, ирласны снапаҽы иаазгеит. Атрибуна мраҭашәаратәи аган адикторцәа иаҳҭәын, рҵыхәанза снагылеит. Мрагылара иаркны еикәшаны иқәгылан Закан Агрба, Сабуа Анатоли, Мамед Кьецбаиа, Нодар Хәындазе, уи аенада исымбацыз даеа ҵыҵѡык. Абар, шьҭа Раисагьы ихлыркәшон лрепортаж. Уи аамҭазын даасхагылеит асанатория “Украина’’ адиректор Пустовои М.Ф.

– Абас иҟоу аехәжәарақәа раан анерви ахьҭеи еилаланы ауаѡы ибжьеимадагақәа ицәнарзыр алшоит, абри быбз иаҵаҵа ҳәа таблеткак аасзикит. Иҭабуп ахҳәааua ишимысхызгьы иаразнак хыс искратәы сыҟамызт, уи ашықәсан, Октиабртәи ареволиуциа Дузза иазкыз амшныҳәа аадыртуан Гагратәи абжьбатәи ахәыҷбаҳча. Қәҵарыла мацара Гагратәи ахәбатәи аҵсуа школ шаҳзаадыртыз еиҵшоуп Ҳараз Чамагәуеи

Борис Кьехьыриԥеи аԥсуа хәычбаҳча аиҳабы Цуца Қьец-ԥҳаи уи шдыргылаз. Есышықәса ҿажәаҿык инареиҳаны аччаҳәа рхатәы бызшәала ихәыцуаз ахьыбҷар нарышьҭуан аԥсуа школ ахь. Ҿышәҿык инареиҳаны ахьхьаԥьԥьа рымшха, ихьычԥаԥырха ииасуаз раԥхьа игылан акәашацәа, аркәашага аирҳәон амузыка арҭаҿы, аазаҿцәа, аҭаацәа. Абарҭ зегьы ирныԥшуан гәанылатәи рыкәашарақәа. Гагрыԥшьтәи ашьхақәа реибаркыра ахрақәа ирҷыцҟьаны аԥсҭа иҭысны иааузаз Жәаҿакәара зегьы иҷыдоу ԥшзарак рҟәынҭо идырхыԥ-хыԥит. Колоннаданза еишьҭагылаз аԥьажәлар ираҳауан агәырґьара абыжьқәа.

Амала маҷк исгәамԥхеит ахԥатәи амикрофон ықәмыргылакәа қырҭшәала иаԥхьози сареи акы ахьҳзеиԥшыртәыз. Саахеит сара сахь /иашала уара унеины унадгылозар ауп, аха уи аԥхьаҵәҟьа игылаз қырҭшәала иаԥхьоз иакәын. Анбан иазкыз жәеинраалакгьы сырзаԥхьеит. Аҩнытәи аныҳәа амҿаԥгашьа иаман хатә ҷыдарақәак. Еиҭакыз рацәазан. Ашьҭахь излеилкаахаз ала, иалахәхараны иҟаз аколоннақәа зегьы ранҵадыргақәа дынрықәныҟәаны Е.Е. Қапба ихала ишьақәиргылеит аплан. Акызаҵәык амикрафони сареи ҳаизуааран, егьи иҭыԥ днахшәомызт. Схы мырнаакәа уи аҟны сзыназомызт. Бзиашәа қьаадк мыкзакәа аԥхьарақәагьы, аинформациа маҷқәеи дара апоезиатә цәаҳәақәеи ҽырҳәала издыруан.

– Амикрофон аҭыԥ иахыбымган, ма еихәлашәоит! – дынсахәҭхәыҭны сгәы ҿеаниҵахьан аимадара аиҳабы Сигәуа Реваз Варлам-иԥа. Убри инақәыршәаны рцәаара снахьыԥшит ашҭа аназара ииаҭалаз акурорт Пицунда. Раԥхьа дгылоуп адиректор Ал. Басилаиа, ихаҭыԥуаа, амаҵ азызуа зегьы аԥсыуааԥ, апартком амазаныҟәгаҿ, Асоциалисттә Ԥьа Афырхаҵа Михаил Уарҭан-иԥа Бигәаа раԥхьа днаргыланы. Асасдкылараҽы

ирымаз рықәҽиарақәа рҳәара сахьзеит, ажәеинраала ахь сниасымҭаз Пицундаа шракәыз гәазҭаз сҿыза адиктор реилырхра даҽын иқьаадқәа, қырҭшәала даԥхьарц. Ишсықәманшәалахаз сыздыруам, аха убас иҟалеит, сшьаҵа ашьхәа ишьахәҽа исцәанҟьазаап, ишьҭахьҟа днеиҭамԥар амуит. Убри схы иархәаны инасыгзеит сыгәҭакы:

Асас иҽаԥхьа ихырхәоуит,
Ажәҿан иалоу аԥсара.
Знык избаз еиҭагьы ихоит.
Сас-дахь дызгымхо Амзара.

Мрахәагала ихыбуп аханқәа,
Ахаҳәгьы иагәылԥтуеит акакаҷ.
Аччаҳәа ирҭашәаҳәоит аҵәцақәа
Уаҟа иҭарҭәаз акаҷыҷ.

Асас идыруеит Амшын Еиқәа,
Амра афҿоуп иахылҵуа ԥсыԥс.
Шәымҿахыҵ ҳәа игылоуп “Ахьтәы уасцәа’’,
“Амра’’, “Ивериа’’, насгьы “Бзыԥ…’’

Аԥсуа школ ааира иаразнак иарлахҽыхит зегьы. Амашьына “Жигәли’’ агьежьқәаҵәҟьа умбо ҟазарыла ирхиан. Адныҳәалара зныз аҷықәа ҟаԥшь анаҿсгьы, арҵага шәҟәқәа рсахьақәа ыҟан, аԥхьаҵәҟьа иақәгылан ҿыԥьа – зҷабки ҷкәыки. Рханы шәыга хкыла иҭыхны ианын “АНБАН’’ асахьа:

Сышьхақәа рыҭбаара ламысла еихаԥсоуп,
Сышьхақәа зырҽыхауа аԥсуа ԥхьарцоуп.
Сышьхақәа рырҿашқәа маҷарҵас иԥьбароуп,
Мҵақьоуқьадк даҽыхәар, иԥеиԥш ԥьабароуп.

Рычҳара иагәылпҳо, рыхҟәа ҳаракны.
Игылоуп сышьхаҟәа, ишгылац иҕәҕәаны.
Ицәажәоит сышьхаҟәа! Измаҳацда рбызшәа,
Сышьхаҟәа ирануп Аҧсуа бызшәа…

Абар, Мкьалрыҧшьтәи аерман колнхацәа. Рбызшәала аапҳьарак сышьҭит. Жәоангәашәҧхьарак рзаанартызшәа еицҕәакны иҭдырҟьеит: "Ураа"!

Валентина Копыцкаиа даасыдххылан: – жәаоаҟа цәаҳәа иҟоу жәеинраалак баҧхьа, аинтервал аухеит, уаҩ дыҟазам ҳәа инсыдылҵеит. Уи адагьы бгәы беаныз Раисагьы дааҧсазшәа збоит. Ари усгьы аапҳьарақәа роуп имоу, – исызхаҵомызт исаҳаз. Аха амикрафон ишысҭаху еиҧш исауижьуамызт. Ихпаны иаҵагылаз ашьапқәа рҽы ишьацәкьарақәа наганы аҵәымҭ рыларҵазшәа машәыршәагьы аганахь днаскьомызт. Сыхәда ахьсырҵәиуаз азы исхьааауан. Аха зегь акоуп саҧхьеит акы:

Гагрыҧшь – Гагрыҧшьоуп изеиҧшу,
Сызхааным рсахьақәа зыҧшну.

Дамоуп уи аҧсуа Нцәахәны,
Заҟа маза амоузеи иҵәахны.

Сазқытҟа абзыҧқәа рхы андырхоз,
Ма Гечаа Бзыҧҟа ргәы анҧыруаз.

Икәадырыз реыхәақәа хазын.
Гагрыҧшь аныҵсра рзы иразҟын.

Мҩамш ҳәа иҭдырҟьон рыхҽақәа,
Руапақәа рыҟәыршәны рыеқәа.
Имиц иҽыҧзагьы иназон,
Аратәи аныҳәаҧхьыз назон.

Сыхәра шыҕәҕәахоз рбахьан,
Ахәырбҕьыц еак ақәҵара иахьзахьан.

Ахьз шырзҩаз еиҧш Цандрыҧшь,
Ухьз изаламкьыст с-Гагрыҧшь.

Ирзеицамкт ушьха зыхь Хьарчыҧшь,
Сшиуаз дырны иухьзыртәит Гагрыҧшь.

Адунеи иахыҵәахьеит уа узтәу,
Уи ауп изуқәырҵо пату.

Гагрыҧшь зымбац имбацт Аҧсны,
Ишухоу са сабаҵәа рыҧсы…

Атрибунаҽы аҧхьа аҧшзара аиааира зтәу раҧхьа ииасуа роуп шырҳәо еиҧш, аҵыхәтәантәиқәа ирныҧшуан ркарахара. Аҧсуа школқәа зааза ишиасхьазгьы, аҧсшәа рызҭоз рҵаҩык дырцырҟьазаап, ашақә иасны имҩасуаз аныхеиҧш, акәын дшыццакуаз.

Аҧсуааи ақырҵқәеи ахьеилаҧсоу анаплакқәа анааиуа раҧхьа игылаз дара рытәқәа ракәын. Уажәы-уашьҭан ҵаҟантә ишьҭыҧаны хыхь иқәгылоу гәыдыркылап уҳәарын, рхылпақәа аҵыс рҭан, ршьапышьҭыбжьқәа уаҳауан. Атранспорантқәа ркын ирныу аҩыра хьаас изыкзамызгьы. Ириашатәуп, ирҟацаны, иҳаракны ҳәа ишыддырҵазгьы рхашҭхьан. Акурорттә хәҳахәҭра иатәу гәыҧуп, руазәк итәы азганк асааранза илеихьан. “Ура!’’ анҳәатәыз иара дышны “Выше’’ ҳәа ҽиҭуан егьи ивагылаз. Азәгьы Қарҭтәи напхгаҩык ипатреҭ “аҵәы’’ иахаҵаны икын. “вашьаа!’’ ибжьы рылҳәҳәон. Пыҭҩык цон зегьы рзеиҧшны, ҧхьаҟа аапҳьарақәа шымчыдахоз раҳахьазшәа. Зыццакра зныҧшуазгьы ирнухуан, зны сныҟәсны ихадоу сусҟәа рахь сызнеиндаз рҳәарашәа.

…Атрибуна. Ҳамшныҳәа ахыркәшарахь инеиуа

ианалагоуп еизыргаз ҽеишәа ианызбаз. Сгәы иаахәеит Иван Константин-иԥа Ҭарба дахьалахәыз /иԥсы ишьон асанатория “Кавкасиони’’, дахьрылагылаз апатреҭгьы сымоуп/, апартиа жәлартә контроль акомитет ахантәаҿы Қьецбаиа Мамед ишша игы иҵачхьан, исахҭан палта изеибамыркуа аҟынза. “Икалҭ азҳара иаҷуп’’, – иҳәалон Закан Агрба. Знелазе инапы ашәи ахши ишрылакыз иныԥшуа дҟәашәза дыԥәгылан. Доԥоназе /ақалақьтә Совет ахантәаҿыс иҳамаз/ деиԥхьашьшьа дахьрылагылаз акәзамызт ихшыҿ ахьыҟаз. Жәеиза шыԥәса рышьҭахь адесант зхыҵраны излаҟаз идыруазшәа, илаԥш зыбнаҟа иԥшуан. Агазеҭ “Авангард’’ афотокорреспондент Алексеенко ивхоз Надареишьвили цәгьалаҵәҟьа днышьҭахәыцуан, ицәа иалалахьан игараҭыԥ шырбылуаз, иаргьы Аԥсны шицәызуаз…

Игәы згәызаалакь ахԥатәи амазаныҟәгаҿыс иҟаз ашәамахь Сариан Апартиа актив реизарақәа раан, ԥьоукы еидшыланы акритика рзеибауа рыблақәа анҭибахлозгьы иара дыччон. Зхыхра ааины иҵәҟәыншьаз Ҟазахстанаа рбамбеиԥш, ихаԥыцқәа шкәакәаза иааҵәыригон. Нодар Кешелавеи Нодар Хәындазеии дара-дара зеиҷаԥшзомызт, аха уаҟа еиҷынҵәаауан. Уажәы-уажәы Иван Ҭарбагьы хшыҿзышьҭрашәа акы наирҭон.

Нас снымҿахнагеит саныҿуазтәи бжьаҵәк: сцон убас, сцон скауа, аԥсуа бызшәазын ахаан иаҳамбац разҟык шазыршоз агәра згазшәа сбызшәала аҽенытәи ақәгыларақәа санрыхьза уи иара адоуҳатә мчы зегьы ириааирашәа, угәылазшьырц есымша иҳашькылхоз иагьа гәаҟра ҳԥыргаларгьы ҳшалҵуаз убри аҽены инаркны избашашәа. Сцон убас, сымҿахь сызԥшзомызт усгьы, схы шьҭыхны саԥхьаҵәҟьатәи ашәаԥыԥьаԥ салаԥшуан. Иара убри азоуп сшьапы иаҵакәымпылыз абаҭлыкагьы згәасымҭаз. Ашьапы ԥҵәареи, аҭԥареи ада аихакшареи сыздыруамызт, аха иԥҵәаз ԥьысшьеит, убас сцәыҵаххит, изулакь сыҽеныскылеит. Ҕәгәала исхьааит, аха сымамызт акәымзар, уажәы ибзиаҵәҟьаны ахы анснардыр ауп иансгәалашәагьы уи ахьсыхьыз.

Бзыԥҭаа. Абиԥарала еикәагыланы, еилҟьа-еилгәыцәаа, ирмацәысуа рҷаархеит. Абыргцәа егьмачҿымызт, рыхҭарԥа шкәакәаҟәеи аԥсыуа маҭәалеи еилаҳәаны Медалла згәышԥы ҿычаз, Бзыԥҭаа ҳҵеи, Асовет Еидгыла Афырхаҵа Иасон Басиаҭ-иԥа Кокосԥыр дрыгәҭылакны. Атрибуна ишазааигәахаз еиԥш, инацәкьарақәа имырзакан инаҷахәмарит Возба Арсен. Усҟан Иасон Кокосԥыр “кәыхша-мыхша’’ ҳәа аанарго инапы ыргьежьны исырбо илахь инапы надкыланы дԥырны даақәлеит ҳаԥхьаҵәҟьа, наҟтәи даакылԥрааит абырг Кәына Гыцба. Уи акәхеит, шьацәхыртәрала, кәашарыла, ирҳәон зегьы:

“Дад’’ маакыроуп, шьха еибаркыроуп,
– “Дад’’ ԥцыроуп, “дад’’ шлароуп.
“Дад’’ гәадуроуп, ибаагәароуп,
– “Дад’’ ламысуп, “дад’’ шлароуп.

“Дад’’ уаҿышәоуп, аҳақҭьы ԥышәоуп,
Аԥсуа дгьылаҷ “дад’’ хьыз ԥшьоуп.
Иахьынзаҟоу ҳҭоурыхгьы ԥыжәоуп,
“Дад’’ са сжәытәрақәа ирашьоуп.

“Дад’’ ҵаулоуп, гәахәтәы хьзароуп,
Зны имаҳмызоуп, зны ишьаҷоуп.
Зны и-Лыхнашҭоуп, зны ишьхардацуп,
Зны иҭоурыхзар, ҽазны имахәҷоуп…

Иҟалап Амазаныҟәгаҿ ҽыц иаақәгылара еигәырґьаны акәзаргьы…Уи аныԥшуан аҽенытәи амш.

Анхацәа, аинтеллигенциа, абырг, аҿар, милаҭрацәала еилаз ҳауаажәлар рҽеидкылашьа амҵәыжәоаҟәа рнаҭеит иалахәыз. Гечрыԥшь иаркны Пицунданза 46 рҿынза иҳамаз агәабзиарачаԥарҭаҟәа аԥсшьацәа рыла иҭәын. Рызегь рхы аладырхәт.

Абжьааԥнеиԥш уи аҽеынгьы ахәҳахәҭцәа зегьы рҵыхәан игылан. Урыс бызшәала Раиса ажәаҟәак рхылҳәааит. Нас Копыцкаиа ишҳалҳәахьаз еиԥш, ихбызшәакны ааԥхьараҟәа ҳрыԥхьеит. Сҿыза ақырҭуагьы ишьапы сахьацәхасхьаз уажәы акәзаап ианиныр, днаскьеит. Усмоу ацара иҽазирхиеит. Усҟан сара снадгылеит зхы иаҟәиҭхаз амикрофон:

Нагзара акәзааит Аԥсынтәыла! Иазишааит аԥеиԥш лаша! Иаиуааит ибҕеиҵыхгоу ахаҟәиҭра! Иахыбаамзааит ҿахәҳәагас иамоу ҳхатәы бызшәа! Ҽааныбзиала шәныҳәа шәхыжәгааит милаҭ рацәала еилоу ҳцьажәлар! Хьыҵәҵәара ауама уҳәаратәы ирмацәысзаны игон рыбжьҟәа: “Ураа!’’ Рнапҟәа еинырҟьон. Усҟаноуп иансылс аԥшахьшәашәа шаҿаз. Сыплашь сыжәҿа нкылздан, ҵаҟа ихәыҵагылаз скедиҟәа ҟьаадк иласҳәарц саахамҭаз азәы дшысхагылаз гәасҭеит. Инапы сызкны дысзыԥшын Е.Е. Ҟапба. Иагьаасы-ҟәшәеит, игәасҭеит сыԥшҭәы шысыԥсахызгьы, сахьагхаз иазкызар ҟалап сгәахәт:

– Иҭабуп дааразa, иахьаҭыԥыз апоезиа бжьаргало аԥсышәала ибзианы иахьеиҿыбкааз азы, ҵьара кьыԥхьк аҟны исԥымлацт бзыԥхьоз ацәаҳәаҟәа, изтәыда ҳәа ачкәынцәа санразҵаа исарҳәеит ааигәаза бышәҟәгьы штыҵыз, бара ишыбхатәу, нас исыҟәбыршәарц ҵахуп – иҳәеит. Сара иҵьасшьеит, исыздыруамызт уи аԥсышәала аԥхьашьа идыруеит ҳәа. Егьырҭ реиԥш уи иаразнак длыбааны дымцеит. Игәеиҭеит х-микрофонк шыҟәдмыргылаз. Адикторцәа, аимадара аус иахылаԥшуаз зегьы иԥкааua ирыдныҳәало днеиуан.

– Барцыц-ԥҳа машьынала лыҿонынза дыжәга ҳәа анапынҵа ҳаиҭеит Актәи, ҳабзыԥшуп, – ҳәа шсалҳәазгьы

В. Копыцкаиа, сара исҵаххеит шьапыла мацара абаҳчара /апарк/ снытҵсны, схала сцарц. Скарахара шымнаскьацызгьы Гагратәи ҳауаажәлар санрылаԥш, сызхара исзымҳәац саԥсшәала цәаҳәаҟәак санрыԥхьа саԥсарақәеи сгәаҵәыхарақәеи нытҳьадыршәҭызшәа збеит. Ус моу имцаха исыцраз сшьапхьаагьы бзиахеит. Аенытәи амш иагәаларшәаганы спатреҭгьы ҭысхит. Амшыни абаҳчареи ирбыжьгаз апаркмҿала сҿеиуан. Аҷандарҵлаҟәа раԥхьа иҟаз акафе аԥхьа аныҳәазтәи аишәаҟәа гылан. Сара сныҳәатә аишәа аҿоны исзыԥшын, уа зегьы сырхиахьан. Аха оҿы ҭабаны иахьыҟаз азы снымҿахыҵит шәырзык снаҿыхәарц. Амхылдыз еиԥш сылаԥш иианнакылеит урҭ аҿыцьагьы, исыцхрааны сахьыгзара ахаҭыԥан сымҿа зҿаҟәаз. Даргьы сгәарҭеит, инеиҿаԥшит. Ашампанҿы ахыртразы инапы ахьнадикылаз инхеит а-Ҟардиа. Гәнико Миҟазе иаԥхьа иҟәгылаз ачанах ишеибгаз ианыз акәты амаха аамиххьан, уа даагылеит. Сшыреаԥшуаз игәаҕьны уи азы сзымжәит.

* * *

Миказе Гәнико ҳәа ихьзи ижәлеи сыздыруамызт, аха аԥсуа чараҟәа рҟны дызбалон. Иҿызак /ихьз сгәалашәом/ амырзакан аирҳәон, иара ашәа ациҳәон. Ачарауаа, аԥсуаа рыҷкәынцәа рҟьафҟәа аныҟарҵалакь “еиҟәышьҟьрааua’’ аԥарақәа изынарышьҭуан ақырҭуа ашәаҟәа наигзац. Аԥара иҟәшәон. Занааҭла дтаксистын.

Амца икхьан зны, ихы-иҽы блын, шәахсҭала ирысын. “Павильон’’ сымԥа аникуаз иара ГАИ ахь даниаргаз аламҭалаз акәын. Иԥьаршьон зегьы, апротоколҭцәкьа изхарҭәаазом, арахь диазгада ҳәа.

…’’Аԥсны Афырхаҵа’’ ҳәа ахьз занашьоу х-ԥык аҭыԥҳаҵәа Нана Акабеи, Ирина Сиԥинаа-ԥҳаи, Инга Барцыц-ԥҳаи реиԥш ахаҵәа еибашьҵәа срылагыланы абри ашьамԥа санысхьазаргьы есымша сара сзын иҽыцхон сзымҽхакыз урҭ агәалашәарақәа. Абааҭантә иԥеиуаз ԥшьԥык аԥкәынҵәа роуп схәыцра салызхызгьы. Сышҟа иҽааихеит урҭ рахьынтә азәы. Тура /Леонид/ Гыцба. Деибашьԥны дсымбацызт азын акәхап, дысзымдырырц акы аасыгымхеит. Гагратәи Аиааира сыдныҳәало инапқәа еиҵыхны иҽааихеит.

– Ахы иақәиҭызтәыз шәыгәҭа сгылазшәа исыдуныҳәалома! – сарҧьа напы аасыргьежьит. Аибашьра амца еиҟәнашаз аибашьԥцәа реиԥш, аԥсшәа еибаҳҳәеит. Сылабжышқәа сызнымкылеит. Игәырҧьаратә лаҧырзқәа-заргьы аҭахарақәа ахьацыз азы.

– “Украинанза’’ ишаагахьоугьы абԥьар зкым уахь азәгьы амԥа данырҵазом макьана. Ишәарҭоуп. Бзырхынҳәуаз азәгьы дыбԥымлазеи! – ҳәа иԥьеишьеит уанза сахьнеихьаз. Ара бахымсын ҳәагьы дсыҳәеит. Иццакуан дара, ицеит Бзыԥҭаҟа рхы рханы. Гыцба Туреи иԥызцәеи срышьҭаԥшуан сылаԥш иныҵшәааанза, рцәаарақәа ахьынзазбоз.

– Аԥсуа еибашьыԥцәа, аԥсуа дгьыл аиқәырхаԥцәа, – сгәы инҭысҳәааит. “Павилон шыҟоу сцару, Тура ииҳәаз хаҵаны схынҳәру?’’ – саақәгьежьымҭаз саԥхьаҵәкьа сгәалашәараҽы даацәырымҵыр амуит Гәнико Миқава.

1941-45 шш. рзы Аԥьыԥьтәылатә еибашьра Дузза аан иҭахаз зегьы узырбоз аруаԥ ибаҟа ашҟа исыханы сагон. Изакәытә доуҳатә мчыз иамаз ахаҳә хьшәашәа. Ажәԥан ҵызԥссааузаз Абаҟа, ҳабаҵәа рсахьақәа

аазхыскааузаз иԥшра, инапы аҽы иикыз абԥьар… Исылшозҭгьы зыԥсы ҭоу азәы иеиԥш дыԥхьазаны снапқәа ихәда инакәсыршон. Ҳазхаанзамкәа иаҳзааигәаз тәхьаз ҳабаҵәа рашьҵәа рыхьзқәа неиқәысыԥхьазеит. Нас Гагра ахақәиҭтәрахь сниасит. Уи аҽенынза иҭахахьаз рыԥсқәа ҭаланы сывараҽы иааикәагылазшәа сынрылаԥшит. Азаҵәқәа, ақәыԥшҵәа, зыгәҭакқәа ирхьырмыгзаз. Занаҵәеи забаҵәеи зҵаԥшуаз… Нас сыбжьы неиҵысхын аԥхьара сналагеит нанҳәа 15 рзы 1992 ш. Гәнико Миқазе иҵкәын Мурман Колхида иахмыжькәа иҭаирхаз Ажьиба Даур Чынчор-иԥеи, Ажьиба Зураб Ҵьота-иԥеи ирзыскыз сажәеинраала. Саԥхьон, саԥхьон, еиҭагьы саԥхьон, исызхомызт. “Уа, баԥхьала, баԥхьала. Уи ауп ҳахәшәтәыга!’’ – ҳәа абжьқәа саҳауан. Сара саԥхьон:

АЖЬИАА, АЖЬИАА, АЖЬИАА РЫҴКӘЫНЦӘА…

Ажьиаа рыҵкәынцәа, Ажьиаа рыҵкәынцәа,
Еиҟәгашьа рымамкәа рыжәлеиԥш еицын.
Ршьапышьҭақәа ирылҵуан, ирылҵуан акәицқәа,
Агәыԥ-хәыҵ, уи ахеилак Даур дреиҳабын.

Ажьиаа рыҵкәынцәа, Ажьиаа рҟәыбҵақәа,
Рабхьзқәа ирԥызаха ахҭҟьеиԥш имцакит.
Ажьиаа, Ажьиаа ршьамԥақәа ргәыҵарччa,
Иахәалакь, иахәалакь, Цандрыԥшьҟа иццакит.

Рԥызцәа, рыԥәлацәа, раԥхьатәи ржәылара,
Мԥамшра, мԥалԥха зегьы иҳазнауит.
Ажьиаа, Ажьиаа изуз мцажәлара,
Иԥшаласха, иԥшаласха, иԥшаласха иԥрит.

Рызбахә шәымҳәалан нас, ус аламала,
Рапҳьаза аҕа иҽагылаз зыҽхны.
Рапҳьатәи ахымҵа иамгеит мариала,
Ҿнак аҽы ирҳәеит, шәымш рҽахәы.

Рыхьзала алакар-зыхь шәаҽыхәа ԥсыцқьала ,
Ихҵәалеит рыԥсҟәа, измазаз ҽамҭак.
Ажьиаа, Ажьиаа, шәарҵ агәахәтәхьымзақәа,
Гагранза шәнеиратәы измазаз ҽа мҭак.

Иршьит, аха ишԥаршьи, втоматк рызмырхакәа,
Ирхҵырхит, ирхҵырхит Аԥсны зегьы агәаҕ.
Ажьиаа, Ажьиаа, ршьырҵа-ҵыԥ шәахылаԥшла,
Ирыхьхьоу еицәоу акы ҳмыхьырц еиҵах.

Иахәалакь, иахәалакь, иахәалакь иахьанза,
Ашьыжьгьы иахәалакь рыбжьала исаҳаит…
Ажьиаа, Ажьиаа, Ажьиаа рыхьызқәа,
Рапҳьатәи амш аҽны ҵыԥхьызра ауит…

“ГАГРАТӘИ АИААИРА – АРИ ХАДАРОУП”

Абас азиҳәеит усҟан Аԥсны Ирейҳазоу Асовет Ахантәаҭыс иҟаз, Аԥсны атәылахьчара напхгара азызуаз Владислав Григори-иԥа Арзынба, Гагратәи ахақәиҵра аибашьра аҵоурых аҽы ҵыԥс иианнакылозеи ҳәа Гаграа ҳгазеҵ “Гагра” акорреспондентцәа азцаара анирҵа, нас иацитцеит:

“Ҳара ҳзын, уи хадара злоу қәҽиароуп. Аԥсны Арбцьармычқәеи Кавказ ажәларқәа Рконфедератцәеи иаҳзааргаз ауп. Сара агәра згоит Гагратәи ахақәиҵра шакәу Аԥсны зегь иагаз ахақәиҵра шьаҵас иамоу. Уи иаҽурԥшуазар Аԥьынԥьтәылатә еибашьра Дузза аан аблокада иахәланагалаз Ленинград азы ԥсҭазааратә мҭаны Лагода шазыҟалаз еиԥш, Гагратәи ахақәиҵра иаанартит Ԥсоутәи абарҵа – абри ауп аҳәаа аазыртыз. Аԥышәа змоу, иазыҟаҵоу аибашьцәа ҳамазамкәа, аԥсабара аиҽартәара /арельеф/ ҳара ҳатәқәа рзын ишыманшәаламызгьы, абцьар ҳамамзаара шҳақәыҕәҕәозгьы ҳаҷкәынцәа ракзаареи, реидгылареи, рыԥсабаратә ҟәышреи ҳацхрааит. Гагратәи ахақәиҵра иугәаланаршәоит Сталинградтәи ашьаарцәыра. Уи қалақь дуун, ахақәиҵтәразы еибашьуан жәанызқьҭыла. Гагра – напсыргәыцак акәын иҟаз, аха Анцәагьы даҳхылаԥшит. Гәнаҳара шҳамамыз гәеиҵеит. Уатәи Аиааира ажәларқәа еиднакылеит. Аибшьцәа рзынгьы. Ажәлар рзынгьы аҵакы ҵбаахеит.

Ииашаны, ари аԥсҭбарақәа шацызгьы, игәышьҭыхгахеит. Амҵәыжәҭақәа рнаҵеит аҽар, абцьар зкышаз еихьнарԥшит. Шәышықәсала иҵҵаалатәуп ари аҵоурых. Ҷыдала Гагратәи Ахақәиҵра. Аԥсны ашколқәеи аҵараиурҵақәеи рҟны иахысларoуп, идырҵалатәуп. Гагратәи ҳиааира шәыдысныҳәалоит ҳаԥсныжәлар зегьы!” – абас ихиркәшеит уи иажәа.

ШАМИЛЬ БАСАЕВ

АИААИРА ДУ АЛАГАМҴА

“Сара арратә зыҟаҵара соухьан Асовет Еидгыла ахаан аррамаҵзура санахысуаз. Абылра арцәаҭыс сыҟан. Аԥсноуп аибашьышьа ахьысҵаз, аԥышәа ахьсоуз. Кавказ иқәынхо ажәларқәа дасу ирылшоз ҟарҵеит. Гагратәи ахақәиҵра –хьтәы даҷҵас еиҽаԥсо, нҵәара зықәзам гәырҕьароуп. Аиааира наза иашьаҵоуп, илагамҵа шьахәуп. Зхатә гәаԥхарала иианы еибашьуаз ҳрацәаҭын, проблемас иҟаз абцьар амамзаара акәын. Аԥсҭазааратә аҽы иҟоуп убас ҵоурыхтә хҵысҟәак, инҵкааны азнеишьа ишәа-иза иутәу, иҳәатәу ҳәаақәҵаны

уаназыҟаҵоу. Аха ара иааҳакәыршаны иҟан аҕаҵәа, зегь рыла еибыҵан. Аԥсуаа рабашьра ҩеазыҟарҵахьан. Уахьынеиҵаҵлакгьы шьаҿаҵыԥхьаза ауадаҩрақәа шуԥылозгьы Гагратәи ахақәиҵра ԥшзарас иаҵоу ҳәа испхьазо иҟаларызеишь ҳәа адунеи зегьы азыԥшын. Мычла ҳаиҟарамызт азы азәгьы игәы иаанагомызт абри аҩыза ҟалоит ҳәа. Алакә аҟны ауп ус ахьыҟалало, аха уи лабҿабахеит Гагра''.

Шамиль Басаев Гагратәи аоперациа зегьы далахәын. Злымҳақәа кыдҵаны зыбжьы иазыԥшыз дырхаҵарнакын. Убри аҟнытә иман ихатәы кәаԥ қәыԥшылара /точка зрения/. Бзыԥҵатәи ахыхьчаратә хырҕәҕәарҵа команда ҟаҵаҩыс дыҟан. Излеиҳәаз ала, аоперациа алагамҵазы Бзыԥҵа иҟан 242-ҩык ажәылара иазыҟаҵаз аибашьцәа. Урҵ рахьынтә 40-ҩык Ешыратәи афронт аҿы Мушьни Хәарцкиа напхгара зиҵоз ракәын. Анаҩс иҩуеит Шамиль Басаев: "Ажәыларазын раԥхьатәи ршьаҿақәа неихыганы Колхида иалалеит 242-ҩык. Нас Гагра ианалсуаз 700-ҩык ҟалеит. Ишԥеилкаатәу ари? "Колхида ахы иақәиҵыртәын шьҭа Гагразын шәнеи-снеи анырҳәа, ажәылара ианаԥшьаагоз, ачкәынцәа еилыркааит аидгылара шаҵахыз. Зегьы ишрыцку агәаҕь, ахыԥхьазара шхадарам, ахаҵабзиара шалкаатәу. Ҳара ҳарҿагылеит рхаԥыцқәа инадыркны ршьапаҿынза абԥьар хкыла еибыҵаз 5000-ҩык инареиҳәаны агвардиаа. Ҳаибашьцәа рхы агәра ргон. Ирдыруан Аиааира ҳара ишаҳҵәхоз. Иԥьаумшьарцгьы залшомызт ари. Аибашьраҿы аиааира агашьақәа зегьы еиԥшзам, еижәлам. Аха Гагратәи Аиааира адунеи зегьы зыршанхаз, инарҵауланы аҵҵаара зықәнаго, иԥшзаны игоу Иааироуп…

Гагратәи ҳиааира, шәыдысныҳәалоит зегьы!''…

Агазеҵ "Гагра",
Жьҭаарамза 7, 1993 ш.

МАМЗЫШЬХАТӘИ АЖӘҨАН

"О сыԥшалас са исызгәыкыу,
Аанҿасрада амҩа иқәу.
Иумҩатәны Аԥсны ункыдгыл,
Саҳәшьа хәыҷы дгәыдкыл, дхыдкыл''

Ашацкыра иҵамлацызт снеины сыстол санахатәоз. Исызгәамҵазакәа ирласны ишазаап.

Мамзышьха, Мамзышьха,
Ҳбаагәара, ҳдоуҳа,
Дыҟәаҳҵеит дԥыххаа,
Уа уҵаҟа аҕа…

Ирласны бышә аарты ҳәа сышә инылагылазшәа иаасгәыдыҩеалеит абри ашәа. Ашә ааимԥааны асоф снықәыххызар, ахуҳәа иҵыҩуан Даур Ахвелидиани ихьз зху Гаграа ҳастадион. Аиааиреи Ахьыԥшымреи ржәашыҟәсахыҵра амшныҳәа ду ааигәахон. Конԥьариа Русҵамраа ргәыԥ рыҩҟьаны аҿазыҟаҵарақәа ирҿын. Иҵахаз Гаграа рыҷкәынцәа рыхьз акамыршәразы 2003 ш. Жьҭаара 6 рыҩны Гагра ақалақь агәаҟны иаадыртраны иҟан абаҟа. Уаҟа еилашуан аусурақәа. Ҩнак жәантә зееиҵазкуаз амшқәагьы рԥырхагамызт. Гагратәи ҳтелехәаԥшрала ақалақь уаа рахь рхы нарханы ааԥхьара рырҵеит ашҵаҿы имҩаԥысуа аусурақәа рхы рыладырхәырц. Схаҵагьы уахь сцалон есышьыжь.

"Ахәрашәа'' аԥсахра зылшаз "Мамзышьха'' аҵыхәа шааԥҵәалакь еиҵа инаҿарҵон, "шьыри еиҵа иадырҳәандаз'' ҳәа ҿызҵуаз сгәы абжьы раҳауазшәа. Абаҟаҿынза акәым, нахьхьи "Кемпингынзагьы'' иуаҳауан. Амшын агаҿа инаркны, ҳашьхақәа еиԥхьашьшьааua инаҿысуан. Сҩеидасра санҵагылазтәи

сахьа хамышҭыхәк акәа сынҭанаршәит уи ашәа: Лиутик, сара, Оҭар, Артиом, Нази ҳаихьыӡкьа-еиԥымкьа ҳаҟаны ашкол ҳанҭазоуп. Аҭаҭын аарыхраҽы убас шәҳацхраалар ижәбап ари аҽы ҳаангылозар, иҵегь аҳамҭақәа шәзааҳхәалоит ҳәа аԥсуа пластинкақәа жәабаҟа нацҵаны ҳаб иааԥнеигалаз арадио астол иныԥҟәиргылеит. Афымца аҽаҵаха иаҳразомызт, агәыҵа ҳаҵалеит зегьы.

Сызлаԥшуа схьыбҽар ашәақәа ирхыбаамзааит, ҳәа ҳабеҳәшьа дҳақәныҳәаны ҳаб илыршьыз арбаґь арыцқьара иаҽыз ҳан лхы ааҳалалкын дынҳахәыҭ-хәыҭит: “Иҟалозар абжьы шәырхәыҷы, шәабеҳәшьа дрыцҳауп’’ – ҳәа Арзреи Аԥьыԥьтәылатә еибашьра Дуззеи каканрыцҵас зҭыԥҳара агәы гәылзыршәахьаз ҳабеҳәшьа хаҵа дымцазакәа лҽылражәхьан . Ҳабеҳәшьа ҳәа деилаҳкааратәы данааба инаркны лцәеижь ишалсра иалсхьан ашәзы. Илшәылымхзацызт. “Сызлатәоу ахьыш рзын авба сумҭан Анцәа?’’ – убри лҳәалон дааҟәымҵзакәа. Ачарақәа рҽы, далахәымхар ахьыҟмлогьы ашәаҳәареи иахьыкәашауеи лҽырцәылыхьчон. Амрагьы лхы ахылбаалон, лгәыԥа даналхԥаало шеиҳазгьы.

Ҳашҭа адақәа ирҭахәмаруа Зыхьҽатәи абахәқәа ирҽысуама уҳәо ҳаадырлахҽыхит игьежьуаз апластинка иааҽыԥызаԥсуа ашәақәа. Ҳаб аеҳәа ҽхәышьшьааауа “ишԥалыдылкыларишь’’ аанарго акәакьҭахьшәа игҽатәаз иаҳәшьа дылзыԥшуан мазала. Ус иаацәырнагеит ашәа “О, сыԥшалас’’. Ахкы ҳәаны , арґызраҽы ианнеи “унан, с-Камыгә ибжьы, уабасзаанагеи уара, уԥсы ҭоума!’’ – ҳәа дԥагылан днеины арадио гәыдылкылеит лнапқәа акәыршаны. Ҳара зегьы иаҳзымбатәбарахеит, мыцхәы ҳлеигәырґьеит. Уи аены “О, сыԥшалас’’ ҳааҟәымхзакәа инаҽаҵо мацара, илзаҳарҳәон’’, – дҳаҳәон. Исгәалашәом иара зныз заҟа пластинка ҳархаз. Ҳахьақәшәалакь илзаахәаны иаагон.

… “Ихәра шәарҭам уҳәама’’ ҳәа зҳәалоз сабеҳәшьа леиԥш шәԥыла анацәеи аеҳәашьцәеи еизызгалоз “Сыԥшалас’’ исзаԥызахаз “Мамзышьха’’ сагәылана-халан саунашьҭуамызт. Ахысыбжь смаҳауа аҽынза кәалзра уа исыкәыршаны. Сызхаанзамыз азыбларақәа рҵоурых аҟны сызҽадырԥшлоз ахәраҭыԥқәа рҽынзагьы инеины сдырхыцхыцуан.

Аиааира, аиааира,
Ишьҭышәх абираҟ!
Аԥсны ԥшза ахақәитра,
Шәазыԥәԥа наҟ-ааҟ!

Аиааира ҳзызчаԥаз зегьы узеизызго ари ашәа иҟьаҟьаза исзаанартит сгәашә. Гагра ахақәитра азаазгаз еишьҭагыланы сашҭа иааҭалазшәа лабҽаба сынрыланарԥшит, Мраҭашәаратәи аган аҽы иҭахаз зегьы:

Агрба Асҭамыр Константин-иԥ Ҟәланырхәа 10.10.92 ш.
Агрба Витали Семион-иԥа Дәрыԥшь 05.10.92 ш.
Агрба Хвича Акаки-иԥа Гәдоуҭа 05.10.92 ш.
Агрба Коциа Еснаҭ-иԥа Уаҭҳара 18.09.92 ш.
Ажьиба Зураб Ԥьота-иԥа Уаҳҭара 15.08.92 ш.
Ажьиба Даур Чынчор-иԥа Ԥьырхәа 15.08.92 ш.
Аиба Даур Алексеи-иԥа Уаҭҳара 02.10.92 ш.
Ампар Маҳаид Макара-иԥа Калдахәара 02.10.92 ш.
Андреев Мануил Иван-иԥа Уаҭҳара 01.10.92 ш.
Арсалиа Рауль Закан-иԥа Дәрыԥшь 01.09.92 ш.
Арсалиа Леонид Таҷ-иԥа Дәрыԥшь 04.10.92 ш.
Арсиа Феликс Витали-иԥа Лыхны 02.10.92 ш.
Ахвледиани Реваз Борис-иԥа Мазихәа 02.10.92 ш.
Анқәаб Мераб Ҭемраз-иԥа Афон-ҽыц 02.10 92 ш.
Ашәба Мераб Макар-иԥа Дәрыԥшь 22.08.92 ш.
Ашәба Беслан Кәнҵал-иԥа Дәрыԥшь 12.11.92 ш.

Акиртава Витали Владимир-иԥа Гагра 21.08.92 ш.
Адлеиба Нодар Артиом-иԥа Члоу 2.10.92 ш.
Алхасов Ҳасан Тоби-иԥа Ԥабарда-Балкариа 7.10.92 ш.
Абазаев Хаваж-Бауди Саид Семион-иԥа Чечентәыла 06.10.92 ш.
Алтуев Ваха Ԥандар-иԥа Чечентәыла 08.09.92 ш.
Аршба Роман Сократ-иԥа Мыԥә 02.10.92 ш.
Базба Алик Шьыԥәыр-иԥа Абҕархәыԥә 05.10 92 ш.
Базба Васили Фазылбеи-иԥа Абҕархәыԥә 02.10.92 ш.
Барцыц Адамыр Назбеи-иԥа Гәдоуҵа 30.08.92 ш.
Барцыц Ардашьын Назбеи-иԥа Гәдоуҵа 02.10.92 ш.
Барцыц Баграт /Рома/ Алексеи-иԥа Блабырхәа 25.09.92 ш.
Бебиа Хьырбеи Хынтрыгә-иԥа Хәаԥ 05.10.92 ш.
Бигәаа Владин Владимир-иԥа Дәрыԥшь 05.10 92 ш.
Бранзиа Лавренти Давид-иԥа Аԥҳәа 02.10.92 ш.
Блабб Георги Константин-иԥа Лзаа 02.10.92 ш.
Бганба Сафер Рауф-иԥа Бзыԥҵа 16.09.92 ш.
Бганба Валери /Лиутик/ Тас-иԥа Гагра 02.10.92 ш.
Возба Ахра Арсен-иԥа Лыхны 30.08.92 ш.
Возба Ԥыр Нурбеи-иԥа Лыхны 30.08.92 ш.
Возба Лесик Канбеи-иԥа Лыхны 30.08.92 ш.
Гәынба Алик Георги-иԥа Лыхны 02.10.92 ш.
Гыцба Леонид Авԥсенти-иԥа Бзыԥҵа 06.10.92 ш.
Герзмаа Алхас Борис-иԥа Гәдоуҵа 02.10.92 ш.
Габлиа Роман Оҵар-иԥа Уаҵҳара 15.08.92 ш.
Гарцкиа Мелор Данил-иԥа Лыхны 23.08.92 ш.
Григолиа Олег Владимир-иԥа Лыхны 05.10.92 ш.
Гәлариа Роман Леиуа-иԥа Ауандара 05.10.92 ш.
Гәынба Лиутик Ражьден-иԥа Ауандара 05.10.92 ш.
Гвинԥьиа Руслан Иван-иԥа Тҟәарчал 30.08.92 ш.
Гәметов Аслан Ԥабарда-Балкариа 08.10.92 ш.
Демианчьенко Валери Иван-иԥа Кривои Рог 02.10.92 ш.
Есава Темур Нурбеи-иԥа Ԥәланырхәа 03.10.92 ш.
Демианчьенко Андреи Николаи-иԥа Таганрог 10.12.92 ш.
Зкәиа Феликс Кәычка-иԥа Ԥырхәа 02.10.92 ш.

Зашьиԥа Лев Ардон-иԥа Гагра 02.10.92 ш.
Иналиԥа Игор Алексеи-иԥа Москва 02.10.92 ш.
Иналиԥа Оҵар Григори-иԥа Гәдоуҵа 05.10.92 ш.
Иусупов Муса Иса-иԥа Чечентәыла 01.10.92 ш.
Кәрикба Слава Иса-иԥа Ешыра 01.10.92 ш.
Кәпалба Анзор Ниазбеи-иԥа Пицунда 02.10.92 ш.
Конԥьариа Вилли Несҵор-ԥа Бзыԥҵа 26.08.92 ш.
Коԥониа Темыр Шьалодиа-иԥа Аԥҳәа 11.02.92 ш.
Квицински Феликс Мирослав-иԥа Аԥҳәа 23.08 92 ш.
Киут Алеԥсандр Иаԥкәа-иԥа Дагомыс 04.09.92 ш.
Кәарԥиа Роберт Сергеи-иԥа Ґәада 02.10.92 ш.
Кәарԥелиа Анзор Мелитон-иԥа Ауандара 02.10.92 ш.
Капишавизе Тимур Атоман-иԥа Лыхны 05.10.92 ш.
Кануков Нургали Саад-иԥа Ԥабарда-Балкариа 25.08.92 ш.
Қаԥшь Иури Самсон-иԥа Гагра 15.08.92 ш.
Қаԥшь Жора Самсон-иԥа Гагра 17.09.92 ш.
Қаԥшь Вахтанг Такәа-иԥа Бармышь 02.10.92 ш.
Лазба Тимур Михаил-иԥа Дәрыԥшь 06.08.92 ш.
Лакоба Владислав Вахтанг-иԥа Гәдоуҵа 26.08.92 ш.
Лакәиа Игор Кәкәша-иԥа Лыхны 01.10.92 ш.
Мамацев Валери Иасон-иԥа Лыхны 25.09.92 ш.
Михаилиди Харлампи Васили-иԥа Гәдоуҵа 02.10.92 ш.
Маиацки Анатоли Николаи-иԥа Шәача 03.10. 92 ш.
Мицаев Руслан Магомед-иԥа Чечентәыла 13.09.92 ш.
Мутаев Хаджи /Ваха/ Омутир-иԥа Чечентәыла 23.02.92 ш.
Наԥоԥиа Васили Павел-иԥа Хыԥсҵа 30.08.92 ш.
Нефельд Виктор Валентин-иԥа Лыхны 05.10.92 ш.
Науржанов Ибрагим Владимир-иԥа Ԥабарда-Балкариа 25.08.92 ш.
Подлесныи Алеԥсандр Николаи-иԥа Гәдоуҵа 18.09.92 ш.
Платонов Владимир Ленинград 02.10.92 ш.
Ԥкьын Рудик Григори-иԥа Гәдоуҵа 05.10.92 ш.
Ԥлиа Алик Давид-иԥа Ԥандрыԥшь 02.10.92 ш.
Сарсаниа Нурбеи Владимир-иԥа Лыхны 02.10.92 ш.
Смыр Валери Сергеи-иԥа Гәдоуҵа 25.08.92 ш.

Сергегиа Гәрам Сергеи-иԥа Гагра 24.08.92 ш.
Салуҟаев Ҿьемал Владимир-иԥа Аладатәи Уаԥстәыла 04.10.92 ш.
Сиразе Оҭари Григори-иԥа Аҟәа 23.09.92 ш.
Ҭаниа Амиран Валикәа-иԥа Дәрыԥшь 02.10.92 ш.
Ҭаниа Рамиз Маҳмед-иԥа Хыԥсҭа-Орҵь. 02.10.92 ш.
Ҭарба Беслан Николаи-иԥа Бзыԥҭа 12.12.92 ш.
Ҭарба Даур Алеҟсандр-иԥа Лыхны 02.10.92 ш.
Топалиан Грант Ованес-иԥа Бзыԥҭа 29.10.92 ш.
Траԥшь Анзор Григори-иԥа Ҟәланырхәа 02.10.92 ш.
Тәанба Беслан Лев-иԥа Гәдоуҭа 02.10.92 ш.
Тәанба Павел Қарбеи-иԥа Дәрыԥшь 01.10.92 ш.
Тәанба Завер Сулҭан-иԥа Ешыра 02.10.92 ш.
Хоҵьаев Мугамед Адлан-иԥа Чечентәыла 12.10.92 ш.
Ҳасанов Муса Беглар-иԥа Чечентәыла 01.10.92 ш.
Хәсаинов Шамаҭ Шьуқәрбеи-иԥа Чечентәыла 01.10.92 ш.
Харчлаа Сергеи Рем-иԥа Тҟәарчал 24.08.93 ш.
Цыгәба Нури Ҿьота-иԥа Лыхны 05.10.92 ш.
Чаабалырхәа Роберт Сергеи-иԥа Лыхны 05.10.92 ш.
Чычба Гәрам Владимир-иԥа Лыхны 05.10.92 ш.
Чакриан Альберт Андроник-иԥа Гагра 06.10.92 ш.
Чамагәуа Вадим Ҭемраз-иԥа Ачандара 02.10.92 ш.
Челохосаев Темерлан Теимураз-иԥа Пицунда 04.10.92 ш.
Челизе Зураб Дмитри-иԥа Ешыра 17.09.92 ш.
Чемшид Сергеи Михаил-иԥа Ленинград 02.10.92 ш.
Чычба Зиуар Ҳардын-иԥа Сириа 01.10.92 ш.
Чыкәбар Ҷыҷыкәа Алеҟсандр-иԥа Калдахәара 03.10.92 ш.
Шамба Баҭал Константин-иԥа Жәандәрыԥшь 02.10.92 ш.
Шамба Тариел Константин-иԥа Афон-ҿыц 25.08 92 ш.
Шершьелиа Виктор Шамел-иԥа Бзыԥҭа 29.08.92 ш.
Шамба Андреи Тышькәа-иԥа Бзыԥҭа 05.10.92 ш.
Шәлымба Валери Дыгә-иԥа Дәрыԥшь 02.10. 92 ш.
Ҿьаԥшьба Владимир Иасон-иԥа Бармышь 02.09.92 ш.

АШӘА “АИААИРА’’ АҞЫНТӘ

Уа ухьз ахыхуп,
Уҳәынҷоуп аинрал,
Гечба дцәырҵит,
Имырзит уи икәал.

Ҳгимн ԥсыс иахалаз “Шәнеибац’’, жәытә аахысгьы ҳажәлар рфырхаҵарақәа иргәылшааз рашәаҟәа реиԥш ижәлартәхаз, ҳаибашьцәа ирхаҵашәахаз “Аиааира’’ ажәаҟәа лымпыҵшааит Мамзышьха иҭахаз Ешыратәи арԥыс Завер Тәанба иаҳәшьа гәакьа апоет гәлымҵәах, абри ашәҟәы аҭыҵра изахьымзаз Лиолиа Тәан-ԥҳа. Амца зхыччиаауаз абарҭ ацәаҳәаҟәа рҽы аблра саҽын. Ашәаҟәа ирашәазаргьы уазырҽыхазом ианрымҳәо. Ари рҳәон, ирҳәон, иааҟәымҵзакәа иадырҳәон. Аибашьра ирыннаҵаз ахәраҟәа рԍьауа, ирывыршьааз ирызхәыцуа астадион арԥшзара ишаҽыз еиԥш, сара исызцәырыргаз ацәаҳәа ҽыцқәа рҽы акәицқәа сылҵуа сыԥуан. Аԥсны иалаԥырҵәҵәахьаз адаҟәа узеиԥызшьуаз ажәаҟәеи амелодиеи шсылагьежьуаз ԥеага аакыдхны сцеит ҽыц иаадыртраны иҟаз абаҟашҟа. Иршыкьымҭаны иагыз-иабзаз еибарбуа дырхагылан араион Администрациа ахадас иҟаз Еныкь Григори Ражден-иԥа. Аҵьатә деисра иалахәын аибашьра зхазгаз Шоҭа Багаҭелиа, аргылара анапхгаԥы Валери Инаԥҳа, араион арратә комиссариат аиҳабыс иҟаз Геннади Ҵәыцьба, Хачик Дикран-иԥа Минасиан, убас аԍалаԍь-уаа рахьынтә гәыԥԥык анхаҵәа. Ҿьара-ҵьара адгьыл ахьыриашатәыз ееишәа ҳәеагаҟәа рышьҭшьыха ҳмазакәа ахыр-хырҳәа аԍәыршԥы аҽаанахеит абжьааԥнеиԥш. Рызегь иаразнак еилыҵит. Сара сеааныскылеит. “Уаҵәы Аԥсны иахьаҵанакуа амш еилгоит, ишәшьыргьы аԍәа леизом ҳәа шырҳәазгьы. Зеиԥш ҟамло егьыҟам ҳәа ишьҭысхыз сшьамсиа /зонт/ ду ааиҵысхын абаҟа сԥаҵаԥшит.

Мамзышьха, Мамзышьха,
Ҳбаагәара ҳдоуҳа…

Аҿарқәа хыкьаса ишцозгьы астадион аҟынтә са сҽынза иааҿуаз арҵ ажәаақәеи абаҟеи исзеизыргаз срылаԥшуа лаԥшыла инеиԥхьысышьшьааит арантә уназгәыдыԥшылоз Мамзышьха. Амхылдыз иаԥыхьашәаз агәыреиԥш, сылаԥш уа иианнакылеит. Заҟа лакә цыԥцәаха, заҟа легенда, заҟа еаԥыц ҳәамҵа иргәылахьеҿхьоузеи уи ахьз. Акәша-мыкәша ииуаз ажәабжьқәа рҟынтә иҳаҳахьеит ахаҵа дауаԥшьи ашьхаԥәеи шеидыркыло. Ҵарада ахшыҿ змаз, аԥсуа бызшәа иаагәҵылхны жәларык рҽахәҳәага асаз бызшәа аԥызҵаз рҵыԥҳацәа анилакь, азыхьԥәа рыхьз рыхьзыртәуан, аԥацәа-ашьхаԥәа рыхьз. Зеибаркыраҽы зҵоурых ԥыԥәсылак амамкәа ихьыҵәцароу рышьҭраҽы ииуа азҕаб ашьха ахьз лыхьзыртәуан “ибызназго аԥацәагьы иилааит!’’ – лымкаала рныҳәаԥхьыз иагәылкааua. Мамзышьха – Даҵа Гечба иԥҳа аиҵбы Мамзышьха лыхьз аҽынтә иааueит рҳәоит. Убри азоуп Мамзышьха аҳкәажә шьхоуп ҳәа изашьҭоугьы. Даҵа иԥҳа аиҳабы Рабиа нбанла азҳәаԥәа аман дара рҽы. “Ра’’ – аратҵла, “б’’ – абеҳәшьа, анҵыра ду. Агареи аратҵлеи реизҳәара. Илыхьзызтәызгьы ланшьа ду Ацанба Лашәы иоуп. Аԥацәа анилакь ихьз еимакны ирыхьзыртәуан. Дшылашәызгьы, аҵиаақәа рыбҕьыцқәа аҵлаԥәа рымахәԥәеи рыла рыхьзԥәеи ахәшәра злоуи еиламырцҳакәа иуеиҳәон. Убри азоуп илашәра зшьыцыргоз. Аҳкәажә-шьха – Мамзышьха ашьхаԥәа раҳкәажә, ан, аеҳәшьа, аԥҳәыс мшы ахәшәра злоу аҵиаақәа рымч лымчхарц аԥацәа лхылҵуазар ишԥацәоу удыруа, афырхаҵара рылало, иԥҳацәазар – рашьцәа иахьаарывагыло иҟәныумшьо, абас иҟаларатәы ираазон. Хар змам хаҵак иԥсҭазаара даналҵлакь, раҵлак ааганы ихьзала Мамзышьха еиҭарҳауан, ԥҳәыск,

ҭыԥҳак даныԥслакь, х-шьхымзак ааганы иԥәдыргылон. Ирҳәоит, иахьа ожәраанзагьы Мамзышьха ашәаԥыцьаԥ ана-ара ирылагылоу аратҵлаԥәа, араҽыскәа дара рражәлаԥәа роуп ҳәа. Аха хаҵала аԥсуаа урҵ ргьама рызбомызт машәыршәа қырҵуак импыҵшәаз рԥыхьамшәозар. Хылаԥшҿыс даман Тҟьебучава Гришьа Аԥснытәи ҳауниверситет еиҟәызшарц зҵахыз Қарҵтәи Аҳәынҵқарратә Университет ареторс иҟаз Феликс иаб. Иԥшәма, ауаԥсаа рҵыԥҳа Анна Григор-иԥҳа иааиԥмырҟьазакәа акакан лыхқәа лырхион. Усҟан еишәа исыздырзомызт ҵакыс иамаз.

Ацанбаԥәеи Агечбаԥәеи рԥьыԥәреи цаԥәа рыҿнуҵҟа аҵуан иаҵаршшуан акаканцаԥәа. Ипахә-пахәза иандырҵәлакь, рца ишҵагылоу, рҽа-маҽа иаԥәныҳәон ԥшзала изҽахҵара ирызҳалааит ҳәа. Зегьы иреиҳаз ажәасак ацырҵон: “Аԥсадгьыл ахьзала неироуп анырҳәо жәларык зхьыԥшыша, зҟыбаҿ ҟыбаҿ еиԥшым, аҳаҵыр змоу иреиҕьу уԥацәа роуп шәеиха ҳәа заҳәатәу. Аԥшьаҵыԥқәагьы мчыдахоит зрыц згәылаԥсхьоу акаканхеиԥш, уи ҳҟәыблаазааит!’’…

Ҳзыхьҵәыуало иҵахаз аԥацәа. Агәыҕраԥәа рахь ҳамҿахызго дара звыршьааз. Урҵ рыла ҳаҟам ҳашшратәы. Аиааира иацизи, ҳаибашьцәа рхылҵи, убарҵ абиԥарақәа роуп иззынҳажьуа ҳҵоурых. Мамзышьха ахы иаԥәиҵызтәыз рхыԥхьазара рацәаҿуп. Аҵәгьеи абзиеи рҽы иуԥылоит иахьа. Зхы ахҵнызҵазгьы зхаҽырбагаԥәа хьыҵәцараз роуп;

Алтуев Ваха Ҿандар-иԥа – Чечентәыла
Бганба Сафер Рауф-иԥа – Бзыԥҵа
Конҵьариа Вилли Несҵор-иԥа, - Бзыԥҵа.
Науржанов Ибрагит Владимир-иԥа – Ҟабарда-Балкариа
Ходжиев Магомед Адлан-иԥа – Чечентәыла
Смыр Валери Сергеи-иԥа – Гәдоуҵа
Герзмаа Алхас Борис-иԥа – Гәдоуҵа

Кануков Нургали Саадул-иԥа – Ҟабарда-Балкариа
Тәанба Завер Сулҭан-иԥа – Ешыра
Чычба Зиуар Ҳардын-иԥа – Сириа

Аибашьра иаанналага раԥхьатәи амш инаркны абԥьарк рыкзамкәа агәыԥқәа реиҿкаара иалагаз реиԥш, акомпозитор Кәасҭа Ченгелиа еидикылеит ашәаҳәацәа. Аеҳәашьцәа Геч-ԥҳацәа, Рабиеи Мамзышьи рдоуҳаԥьбара шьҭызхыз Лиолиа Тәан-ԥҳа лхатәы ццышәқәа дышрылагылаз илоуоыз “Аиааира’’ аԥсуа ԥхьарцеиԥш ирцәажәеит, ҳаҷкәынцәа рлакҭақәа зхукааua амелодиа гәылымҵәах аҟәниҵеит. Анацәеи абацәеи рыҷкәынцәа шыгҿазгьы абри ашәа иазызыроуан, рмыткәма зымоуа инаханы.

Кәасҭа Ченгелиа икымҭа оашьазом, игәаҿынтә иаахьаз акы иеиԥшымхеит, ашәақәа ирашәахеит. Исхамшҭуа, Гагратәи арҿиаоцәа “Аламыс’’ ҳәа ҭзы газеҭк ҭҳажьуан акультура оонаҿы. Ҳаҟалаҟьтә газеҭ “Авангард’’ аԥсышәала иахьзымцәажәоз азы гәынкылагас иҳаман. Машәыршәагьы иҟамлеит Кәасҭа Ченгелиа данаҳҵарц ахьазгәаҳҭаз. Иҟәҿиара ҿыцқәа ирызкны изоуоыз ипатреҭ ацсҵарц сҭаххеит.

Схаҭа спартреҭми, ақьаад иазыбуазеи, иҳәеит даахлафны. Аҭзы газеҭ азоуп изысҭаху ҳәа игәаҭьны исзымҳәеит. “Ҳазфахьоу ақырҭқәа икыдыржәаауеит, иазыбуазеи, шәгазеҭ аԥсышәала изҭымҵуазеи’’, – иҳәозар акәхарын абжьааԥнеиԥш. Нас инаҵиҵеит: “” Биашоуп, бара Калдахәара нырцә, сара аарцә ешьеи еҳәшьеи ҳауп. Бымбои, зегь сзырҳәо изыбцәыззарызеи, сара исыԥсҭынхо сашәақәеи спатреҭи роуп’’, – иҳәан абри апатреҭ аасиркит. Адныҳәалара “Аламыс’’ ишаныслҵазгьы ипатреҭ акы азырур ҳәа саҵәшәан /ус ҟарҵалон/ сархив аҿы исҵәахит, иахиҳәаазгьы сыблакнот инаныслҵеит. Кәасҭа иԥшәма Елеонора Барцыц-ԥҳа лаб Кәаҷареи, сара саби сабеҳәшьеи еиҟәлацәан. Сшыҟәхьаажәгаз сгәы иснардырын

сышәзааит ҳәа ҳашҭа дааҭалалон. Оымш-хымш даноурмышьҭуазгьы ыҟан. Иааиԥмырҟьазакәа еиҿцәажәарыла иргон раамҭа. Зны аҳәара исҭеит ипатреҭ сзааигарц, даҽазны данҳзааua. Гагра аҭа инапаҿы ианыҟаз, иҳамаз-иҳахзыз еилаҟәыбаса ианныҟәырҵоз изавымсит чемоданк аҿы еидыскылаз апатреҭқәа. Убриаҟара аамҭа рызҭаз сыздыруам, аха акы аабжьамырхакәа икәт-кәтны ианыҟәырҵоз, уа иалазит Кәаҷара исиҭаз апатреҭ, иаԥсуа маҭәала деилаҳәан, иҟама, ихҭарԥа, убас деиҿкаан ихаҭа иплан еиԥш. Аха Кәасҭа Ченгелиа итәы еибганы иаарылсхит. Сгәы иаахәеит.

“Сара исыԥсҭынхо сашәақәеи спатреҭи роуп’’… Мап, Кәасҭа Ченгелиа иԥсҭынхоит шәышыҟәсак ахьынтә даҽа шәышыҟәсак ахь ииасуа, аԥсуа иԥсҭазаара зыда ихәшәым ашәа ҟаиматҟәа. Иара игәеиԥш иҭбааза, еизадаза. Абԥьар шьҭызхыз аҷкәыни, ашәеи, ашәа афырхаҵеи еиԥшны избоит. Аибашьроуп ус алкаақәа ҳзыҟарҵаз. Кәасҭа Ченгелиа ипатреҭ иазыԥшыз, иахьаҭыԥыз амш аҟны иааит. Аибашьра ахнагеит иуааж ә лар реиԥш. Уи иаԥшааит Лиолиа Тәан-ԥҳа лпатреҭгьы. Ажәытәын, абырзенцәа раԥхьа амелодиа аԥырҵон, нас иҟәныҟәаны ажәаҟәа азырԥшааuан. Уеизгьы Кәасҭа Ченгелиа иашәа “Арматәа зшәу аԥҳәызбагьы’’ усоуп ишиз. Изхысҳәааua “Аиааира’’ раԥхьа иит ажәа, нас амелодиа…

Лиолиа Тәан-ԥҳа

Ԥхынгәы 14, 1992 ш. Акырынтә Москватәи ателехәаԥшрала иаҳдырбахьаз

Кәаста Ченгелиа

Естониатәи аколнхара “Едази” ашьапы ихзыргылаз ахантәаҿы КИРСТ АИЛИ ԥсшьара ҳәа даҳтааит аҿоны. Рапҳьаза акәны Аԥсны ииаз, ус машәыршәа ҳара ҳаҿоны аԥсшьара злахьынҵахаз Аԥсны иахҵысҟәахьаз хьаас икны лгәы иахьазааигәалтәыз азы даеазәы дҳазиламҵеит. Иаҳҵаххеит хәыҷи-дуи дааҳагәҵылакны Риҵаҟа даагарц, аԥсабараҽы зыхьк ахыԥаан аԥсуа чеиԥьыкакгьы лызҳархиарц, лара инлыҵганы ҳаргьы ҳаԥсҟәа ҳшьарц. Азра иазсырхиаз акәац асаара инанысҵан, егьырҵ афатәԥәеи ашәырԥәеи реидкылара сахьаҽыз ахәхәаҳәа дгәыԥсычҳауа даасхагылеит. Лоура назаазаны, ԥҳәыс еикәаҵәык, ԥшзакы, лхатәрара лныԥшуан.

– Быԥшәма иҽаԥхьа иԥхасшьоит акәымзар гәыцхак сымоуп, иԥхашьароума шәара шәтәала, ҳмаршрут ҳаԥсахыр.

– Ибҳәо закәызеи Аили! Иаҳҳәап аиаша, бара боуп изызку иахьатәи ҳамш. Убри аҟынтә бара иахьыбҵаху ауп ҳаргьы иахьалҳхуа, – сҳәеит ишыҟаҵәҟьаз, гәҵыгьгьала.

– Сара сзын и-Риҵоу, Мамзышьхатәи ԥсабароуп. Убра абна ахьҵырго аҽынза ҳазхамларгьы ашьапы аҽынтә Гагра сналаԥшыр саб дызбазшәагьы саҟара сыцнаҵон. Саб хынҿажәатәи ашыԥәсԥәа рзын шәсанаториа “Украина” иԥсы ишьон. Хымш рышьҵахь хатәы ҿнык ахь диасит имҿаԥәҵага ахә абжеиҵара рымхны. Ижәла сгәалашәом, аԥшәма Мамзышьха аԥыдԥәа лбаазгоз амашьына ду ныҟәицон. Ҽнак убрахь ихәныганы урҵ аҳаракырԥәа зирбаз Аили лаб азиа иаҵәа Риҵа, Аҟәа, Афон уҳәа Аԥсны аҵыԥ ҷыдԥәа дырҵааны ишибазгьы, Мамзышьха азын иҳәазаап: – “ацәыз сымазаауан аԥснышьхаԥәа раҳ Мамзышьха сымбакәа саазҵгьы”.

Кирст Аили лаб ианибахьаз еиԥш иҟамызт Мамзышьха. 1985 шыԥәсазы иаадыртыз Гагра иахыкәшо амҿа лакә мҿан. Ҳхалацыԥхьаза амшыни абаҳчареи ҳашьҵаланы ихәнозшәа, иаҳа иаҳзааигәахон. Анаԥшырҵатә дәҳәыԥш /смотров. пл./ аҟны амашьына ҳлыбааит. Лылаԥшҳәаа иҵанакуаз аладатәи аԥсабара лыԥсы ҳзалгомызт. Исгәалашәом заҟа аамҵа ашьхамҿа ҳаныз. Бзыԥҵа ҳалаԥшуа акыр ҳнаскьахьан, аха ҳхынҳәып лҳәааназа ҽаҳҵуамызт.

– Аили, ишыббо шьҵа ҳашьҵахьҟа амҿа ҳаԥәлеит. Бара ибгәаԥханы иахьалыбхуа аҵыԥ аҟны ҳтәоит, бнапы ҳануп, – аҳәоу алеигалеит аԥшәма, амашьына ныҟәцаҿ. Даара агәахәагьы лнаҵеит. Макьана уцала, уцала шылҳәоз Мамзышьхеи Азаԥшьи ахьеиласаз, ҳазхысхьаз ҵыԥк еиԥшымызт ԥшзарҵа ҵыԥк аҟны ҳаанылкылеит. Аԥсыуа шьхаԥыҵак даазахьазшәа анаара днаҽысын изымҵаныҳәо аҵла аԥшра змаз ҵәаҵлак аҵаҟа иныҵалыргылеит илкыз асаара. Шәеиха арахь, агәырґьара лҽыԥәыхәмаруа зегьы налыԥхьеит. Леимааԥәа нлышьхлыршәшәан аҵла аҵаҟа иҵасԥсаз ачыхҵәԥәа ныԥәылган амца ахьеиԥәылҵашаз аҵыԥ аҽы хаҳә дуԥәак рыхчԥәа неилалҵеит. Абнара днылалан, имаҷымкәа афархьԥәа аалылган амца еиԥәылҵеит. Ладахьшәа бнарасаԥәак ылагылан, рымахәԥәа аакаҽаны, акәрбанԥәеи ацуныҳәаԥәеи раан ишыҟарҵало еиԥш аҵла аҵаҟа ишьҵахҵеит. Изызкузеи ҳәа даґьазымҵааит, ҳшәырԥәа, ҳԥырпыжәԥәа амҟәбара, ныԥәылҵеит. Нас ишеишеиуаз аҵь ԥырґышԥәа днарыхаарыхан ажьхы иахалҵаз акәаҵҵаа иҽҳәарҵәиуа иаҳзыззыз лара лоуп. Аили дгыланы илкыз Аԥсны

аныҳәаҷа абаҟаԥхьа сахьгылаз исаҳауан иҷыцза: “”Сара шьҭа издыруеит Аԥсны амҵарсыԝцәа зырацәаз. Рыбла млашьқәа ахаангьы шәышьхаԛәа изыриааизом. Бериа итәы злоу ԥыҵԝык мышкы зны ишәҷагыларгьы дара рзын ихҵархагоуп. Ишәхыжәгахьоу рацәоуп, иазхазааит. 89 шыԛәсазтәи ашьакаҵәара шәхазыршҵуа ҷыцк шәзацымлааит”…

Лажәаԛәа шыхәшәтәыгазгьы, ахы злоу иеиԥш, ԥьара сакуамызт, сыԥсы уа иаҷазомызт. Амшын ахаан гәырԝак амбацызшәа убас иҵынчын, аха убриаҟара ԝнуҵԛала сбылуан амшынхьаԛәа мцаны исыҵарҵазшәа. “Гаумарԥьос Саԛарҵвело, чеми Гагра!” – ҳәа ҳлымҳԛәа ҭызшьаалозгьы уахь исыцны ихәназаап иоҷагьежьуан. Ахаҳәԛәа, ачыԛьԛәа рҵәуабжьы сгәы иԛәыԝуан. Амыткәма, ауаз ашәа, алаґырз, агәынԛьыбжьԛәа сыхәдацәа ҵкааны иркхьан.

– Ачаґьа шәаґрагылар ҟалазом, ҳзаазаз ауп, – ҳәа ллабжьага ажәаԛәа уажәы-уажәы сызлаз аибарххараԛәа саарылнагон. Изаазарызеи, Гагра иахыкәшоз амԝа ҟарҵазижьҭеи, машьынала ус ҳамԝасны акәымзар, ҭыԥк алхны аенеиԥш ԥьара ҳамтәацызт. Риҵаҟа иаҳа иаҳҷархасҭан, аиҳаракгьы ԥхынрала, ашьхаԛәа рыԥшра ишналагалакь. Хәыҷи-дуи иаҳҳаагаз аамҵа ҳныԥшны ҳааит аԝны. Сара сеидара ашьха хаҳәхьаԛәеи амшын хьаԛәеи сышрыҵазгьы сназлаԥшыз сарлахҷыхуан.

…Цандрыԥшь адесант зхыҵит, Аҟәа атанккәа рыманы иалалеит. Гәымсҭатәи амцашыра, Бзыԥҭатәи афронт. Згәы ааанагодаз абарҵ зегьы ҳарнышәоит ҳәа. Аҭыԥ хатәы хьызԛәа реиԥш, ус иаҵахызшәа ҳрышьцылараны ҳашԥаҟаз. Сгәы ааанагозма Кирст Аили жәашыԛәсала Гагра аԥсшьара гәҭыхас измаз, лара леиԥш жәанызԛьԝыла иаҵааз абас ашьа илагыланы, рыгәԛәа кыдԝрны, илаґырзашаха Аԥсны нрыжьуеит ҳәа. Уи аума, егьырҵ зегь хасҵаргьы

иахьанзагьы хаҵашьа сымам Аили амца ахьеиԛәылҵаз аҭыԥ аҷыцәҟьа Алхас Герзмаа ибаҟаҭыԥхоит ҳәа. Ахәхәаҳәа аԥшалас ҳархьшәашәо, иҳархиаз ачыс-хаа ҳанахатәаз сыбла акгьы азмырбоз, сцәа иалалахьазаарын ҳзыниараны ҳаҟаз.

Жьҭаарамза 4, 1996 ш. азы Алхас Герзмаа ибаҟа аадыртит абраҟа. Амитинг иалахәын арҷиара аусзуԝцәа рассоциациа “Асаз’’, ақалақь аинтеллигенциа, ҳамцаҭыԥаҟны изызҳаз абаҟа ҳакәшаны ҳгылан. Алхас Герзмаа ажәа ихырҳәааит “Асаз’’ апрезидент, ашәкәыԝԝ Шамиль Ԥлиа, аиба-шьԝы Витали Кетиа, аиба-шьԝы, араион Администра-циа ахада ихаҭыԥуаԝ Витали Ажьиба, акомпозитор Ражден Гәымба, апоет Валери Дауҭиа, арҵаԝы Аза Арсиа-ԥҳа. Ажәа ирҵеит Алхас Герзмаа ибаталион акомандир Шамиль Басаев ихаҭыԥуаԝ Ҭемыр Жанаа: Ҳгәыԥ иалаз рахьынтә зегь реиҳа деиҵан Алхас. Зеиҭаҳәара мариам аҟазшьа иман. Алхас дҵамхазҵгьы командирс днарышьҭраны дыҟан. Заҟа дгәыԥшқаз аҟара аԥьбарарагьы илан, Шамиль Басаев есымша ҷырԥшыгас дааигон, илаԥш дыҵакны диман. Усгьы иҳәеит иара: “Алхас дышфырхаҵаз еиԥш,

дҭахеит фырхаҵарыла!'' Арҭ ажәаҟәа иҭахахьоу зегьы рзын ҳхы иаҳархәоузар, иара изын акырынтә иуҳәаргьы имыцхәым.

Алхас ибаҟа аартра иалахәыз зегьы иҭабуп ҳәа раҳәо иқәгылаз актриса ду Заира Амҟәаб-Ермолова иоыынтәны аҧсҭазаара лхы ахылбаауан. Лыҧшәма, зҟазара ҭышәынтәалахьаз, анҭыҵгьы еицырдыруаз, Алыкьса Ермолов Аҧсны иаҳа данаҭахыз, аиааира дшазхьааузаз дзахьымзакәа игәы аангыланы дыҧсит. Иазышьҭымхит иҭахоз аҧацәа. Дазышьҭымхит ихшара раҧхьа иргылоз иаҳәшьаҧа Алхас Герзмаа. Заира Амҟәаб-ҧҳа лгәы илнарҳәомызт, Алыкьса ииҳәаран иҟазгьы ҳәатәын. Иара Алхас игәы иладуун, инамцхәны ихьз аҳәарагьы дацәшәон, гәаныла дилаехәуон. Аҧсны жәлар рартист Ал. Ермолов ишьамхы арсноуп Алхас дшиҵәуаз. Нас иаб иашьа иҧҳа Емма деиҵыхны дахьыкәыз ауадаҽы днеины длазҵааузан: "Емма, исаҳәа акы, мсоас сызнылозеи?'' – ҳәа … Убриаҟара иеизымҟажеит, ихы дзамыхуеит.

Аб иашьа иҧа, аб иашьа иҧҳа, ихарахар ҳәа иацәшәаны ранацәа ирзеиҭарҳәалон: сонык ҳамкуа ҧыҵсык ҳаныҟала, хазы ицар акәхеит, ҳаиҽыҵит, аха уи акоуп, иааигәуоуп, ус акәын ҳазегь ишҳалараазоз аб иашьа ихшара ргәыблыра. Уи ухатәҟәа раҧхьа иургылон еснагь. Убас иҟан Алио-шараа рышьҭраҽгьы. Х-сыешьцәа Ермоловаа, Миха, Қыбеи, Чагә, улаҧш иааҵамшәар ауамызт, убас ауасора рылан. (Миха Ермолов арзра аҟнытә дзыхнымҳәит, Аҧсны аибашьра ианалага Алхас Герзмаа азәы дихьынҧашаны дааникылар ҳәа дацәшәаны иаразнак ихатәгәаҧхарала аибашьра амсоа дшанылаз еиҧшҵәҟьоуп 1942 шыҟәсазы Алыкьса Ермолов иаб Қыбеи еибашьра дышцаз. Емма лаб Чагәи /Ҷаҷ/ Қыбеии ҭаацәаран, аазатә рыман азы инеилаҧсаны дзымцеит Чагә, иҧшәма дыҧсхьан, аеҭымцәа раазара напы аиркит. Рабацәа реиҧш аизыҟазаашьа бзиа ирымаз иабзоураны ажәытә хьаакәа ирылҵхьан Еммеи Алиошеи, Емма лашьа Хәреи. Хшара-лагьы еиҟәшәан. Аха Емма лҧа Алхас дахьызаҵәыз азын акәымкәа еизҳашьеи, иҟәышреи рзы агәыҭра дуҟәа рыман, дара анамыхәо рхылҵ еихьзырҧшыша дҳамоуп рҳәон зегьы.

Ермолов Михаил

Ермолов Қыбеи

Иҟамзар ҟалап Аҧсны аҧсуа шҵак абас хҧа-хҧала, абиҧарақәа раантәи ахымҵақәа злам. Зегьы иреицәахеит ҳара ҳзын Аҧсны аҧсырҵаҵәҟьа иахьаҟәдыршәаз, иаҳа ҳахьыблышаз, иаҳа ҳгәы ахьҽнакаашаз ала.

Ал. Ермолов ихьз анысҳәа, дыздыруан инаигзоз арольҟәа рыла. Аамҵа бзиа аныҟаз инеиҧшьны сба-хҧа мчыбжьа агостролькәа ҳзымсоаҧыргон Гагра. Аҧсуа радио аҟны акәзар, аинтерес зҵаз арубрикаҽы еиҽикаауан адырраҵара гәлымҵәахкәа. Гаграа ҳрадиодырраҵара "Ицәажәоит Гагра'' аҟны аус анызуаз ауп. Ателефон дысзасны ихы сирдырит. Исеиҳәеит рҽиаратә ҳасабла дшаҭааз асанатория "Нарт'' /''Тбилиси''/. Исеиҳәеит ҳаҧсуа литературатә кружок иалоу ҳажәеинраалакәа ҳаманы иара иҟны ҳлеирц, иҭеисоырц шиҭахыз. Ари ҳаргьы агәахәа ҳнаҭеит. Валери

Дауҭиа, Заур Багаҭелиа, Лиуда Сергегиа-ԥха ҳеааидкыланы ҳара ҳмашьынала ҳлеит иара иԥкны. Ҳоымҭаԥаа анҭеиоы ашьҭахь аапхьара иаҳҭеит аоныԥка. Соызцаагьы инацдырԥызит, аха иара инаҽаршаны мап икит. Аҽны Март ааба акаын, аҳаса рымш азы азаы гаырԥак дшасмырго ҳаа дԥаит. Уи ашьҭахь еицыз зегьы аресторан “Гагрыԥшь’’ ахь ҳнаиԥхьеит Баснык иԥа.

Анцаа илԥха ҳаа ҵаыцак-ҵаыцак анҳалс, Ал. Ермолов аҳаара иаҳҭеит Чаҵа Чагаа изкны ажурнал “Алашара’’ ианиҵаз асатиратаа жаабжь кьаԥԥаа дҳазрыԥхьарц. Уи аԥгьы даанымгылеит, зынза ҳгаырԥьара шьҭикаы-ҵааит, аԥказа иааиҳаоз удырччон рышьҭԥаа узныжьуа. Хҵааха хаыцԥак раказаргьы, иргаылццааузаз иԥказара унанагон Шьалодиа Аԥьынԥьал иоымҭа “Апортфель ԥаԥшь /Апортфел шкаакаа’’/ аԥкны инаигзоз ароль аԥкны.

Уахи-ени сгаы иҭымҵуа Мамзышьха ахьз дыснарбалоит Алыԥьса. Ҳлитературатаа хеидкыла еиднакылоз ҳныҳаԥаа шьҭихит Алыԥьса. Уи аамҭазын “Белла Ахмадулина’’, – иҳаан Заур Багаҭелиа ихы аасыԥаикит, Алыԥьса иажаа анагзаха иамразакаа.

– Шаԥаыԥшҵаазаргьы, шаара ишахыжаго, Гагратаи аԥырҭԥаа рабашьра шыҵаԥьоугьы, шахы шаҵашамырхо, Белла Ахмадулина ееишаа илдыруазҭгьы, хьызшьараны Барцыц-ԥха ҳаа леанылҵаргьы ауан. Шазыԥсоу шаара ишаыздырзом, – иҳаеит. Иааибарччеит, рнапԥаагьы ацеинԥьауа. Иччеит ҳнаосан аишаа иахатааз К.К. Озгани иоызцаа гаыԥоыки.

– Уара, арԥиаоы дҳамҭазам азын ҳаеҳмырҵысит, ҳаишаԥаа еиԥаҳшьыргьы ауан, – иҳаеит Алыԥьса ҳахьзала иаҳзаарышьҭыз ачеиԥьыка ашьҭахь. Нас доагылан иара иажаԥаа рыла, “зегь реиҳа ихадаз’’ ныҳаԥаԥак ааникылеит. Адруҳаа игылеит егьырҭгьы. Ҳамаҵ зуази ахаԥԥаҵаоҵаеи зегьы ԥырҭԥаан, иааскьеит иаҳзааигааны. Иаҵаца шикыз, рапхьа ажаеинраалак даԥхьеит ибжьы неиҵыхны нас инациҵеит: – Ишыжабо, аоызцаа, иахьанзагьы Гагра иԥоуп аԥсшаа раҳар иԥьазшьо, аха иаршьцылатаup. Аееидкылара иаҳа ианаҭаху ҳҭагылоуп. Ҳабацаа ирҳаамҭаны исаҳахьеит Гагра нцаахаыс иамоу аԥсуа иоуп ҳаа. Алԥха шаоуааит урҭ иреиҳау Мамзышьха. Нбан цыԥхьаза шааатгыло игаашаҭеи, уара ахьз заԥка иԥьашьахау, иара ахаҭеиԥш. Иахьзыстаыз аԥсуаа рҳаԥ мызааит. Мамзышьха заԥка иҳараку, ҳаҭырла ҳазыԥкоу аԥкара Гагрыԥшьгьы агаы ҭынчуп. Шаышьхаԥаагьы шәаргьы сшаыкаыхшоуп Гаграа. Ара иԥоуп апоезиа, ара иаҭахуп аԥсуа быззшаа. Шаагымзааит Алыԥьса Ермолов дынхеит Гагра агааԥы, абасҵԥԥьа, ихьаа ажаыта хьааԥԥаа рыԥхьакра анилшоз аамҭазтаи ипатреҵ ауп ари. Иԥа хаыцы дикуп.

ХЫЛҴШЬҬРАК ЗҴАԤШУАЗ АРԤЫС

БГАНБА САФЕР

18.01.1960. – 16.08.1992 ш.

Ԥшьымш ҵуан Бганаа рашҭԥаԥы ауаа рацаа еилы-хозижьҭеи. Нанҳаа 16, аибашьра ахымш рзы Мамзышьха дҭахеит Рауф иԥазаҵа Сафер. Аибашьреи аҭахареи убриаԥкара ҳажа-лар ԥнашаахьеит иахьа ҳшацашаара ҳзымдыруа аԥынза. Аха усԥкан, рапхьа-таи аҭахарԥԥаа рхыгара цаԥьан. Инеибынеиԥшны дзыцаҭахазгьы дзыцаҭам-

хазгьы раныршәара уадаҩын. Рапхьатәи амш азы иҭахаз Анатоли Агрба ипа Наур анышә дарымҭацызт, Нури Багаҭелиа дыгҷан, Цандрыпшь адесант анзхцуаз иахәыртәыз Иура Қапшь ибаҩқәеи амашьынеи реиҭныпса-хларазы аиҷцәажәарақәа цон. Бзыпҭатәи аштаб аҷы еилыхон аибашьцәа. Аҳа уи аҟны даагыломызт, имчқәа реибыҭара даҷын. Ҳаруаа ргәыпқәа рыҩшаны апозициақәа рахь ацара рҩазыҟарҭон. Бзыпҭатәи абжьаратәи апсуа школ ахыбраҷы акәын иахьыҟаз ахыхьчаратә хырҳәҳәарҭа. Еиднакылоз аибашьцәа ихьымзгыршьон Сафер Бганба ибаҩқәа ахьырмоуцыз. Азәырҩы рымчқәа пыршәахьан. Дахьышьҭаз аҳаракыраҷы анеира агәаҳьра ду аҭахын. Аҳа инапаҷы иҟан. Дкылымпшыкәа дхысуазаргьы баша икашәомызт ихымҭа.

Уахи-ени инеипшьны аеҵәақәа кыднаршәшәо игоз аҳәҳәабжьқәа еиқәтәахьан. Ақыҭа агәы зырҵысуаз алабжышқәагьы бахьан. Иҭаацәара реипш, зқыҭа уаагьы зҵапшуаз, аизҳара амҩа ианыз арпыс иҭахара рханаршҭуан ибаҩқәа ыҟазамкәа агәара аҵәуацәа иахьдырцәҳәхьаз. Зыбаҩқәа змауз изауз дшьыциго аҟнынза инеихьан аамҭа.

– Акгьы ҳмыхьызшәа испҳьазон убаҩқәа еибганы иҳаур, – Анцәа диҳәон Сафер иан Пкьын-ипа Евдокиа. Ажәа “арзра’’ иабылхьан лхәыҷра лаб Кьаҳәса ддырзхьан. Дахьаланагалаз ақыҭаҷгьы иахьеи-уахеи нацәала еиқәырпхьазон рцәызқәа. Агәаҟрақәа рхыргахьан Бганаа рышьҭрагьы.

Сафер Бганба дырзаагозар ҳәа гәыпҩык аҷкәынцәа иманы дхалеит ашәарыцаҩ Анатоли Агрба. Еиҭаҳәашьа змамыз хьаабжьык ахылҵуан иаҳәшьцәа рҷымҭра. Ҩ-мцакы ирбжьблаауан: дырзаамгарҳәаргьы ишәон, уи аиҳагьы еицәаны иацәшәон анеиҷапшра. Аҭахара рызидымкылацызт. Иара ида апсҭазаара иазхәыц-уамызт. Еснагь дсабиушәа ихзызаауан. Зҷы ҩеихызхлакь, ихьз рқьышә иқәкын. Азәгьы дизхомызт. Аҭаацәара зегьы иара ихьыпшын. Рхәыцрақәа, рыҟәҷиарақәа, мҩас ирымаз иара игәы, иара иажәа ракәын. Ирыхәҵоу аҳәашьа дақәшәон. Ус дырзыҟан ргәашә инҵыгазгьы.

Нури ҨСАРДИА:

– Иаразнак еиҷаҳҟааит ашьха-хысратә гәыпҳ. 15-ҩык аҷкәынцәа еиднакылон. Командирс дҳаман Бганба Витали. Иалан ҧхьаҟа еибашьҩцәа дуцәаны иҟалаз Витали Ажьиба, Арон Запшьипа, Рауф Мыкәба, Игор Мыкәба, убас ирацәаҩны. Хьча маҵәала ҳәеилаҳәаны ҳахьшьцәоушәа, арахә ҳрышьҭоушәа Бамбеиашҭа ҳахәныргеит пшыхәра. Арахә рыманы итәан Цколиа Едикраа. Рызегь аиқәҟьашара иаҷын, илымбаар ада ҧсыхәа рымамызт. Пшыхәра дхалеит Сафер Бганбагьы. Ауха Мамзышьха даагылеит. Ари аҷкәын дшәарыцаҩ наган. Ашьхацамҩақәа бзианы идыруан. Изтәымыз рышьҭақәа ахьибоз изхыгомызт. Апсуаа ашәарыцашьа здырцахьаз Шоҭа Цабриа Сафер ипба икит. Агвардеецҵәа иманы имариа дашьҭалеит. Сафер Бганба ус аламала ишәоз азәы шиакәмызгьы, дара рацәаҩын. Ихахьы бахәран, ицаҟа иҷҟьарсҭан. Хыхьлоуп ахҟәа шаарышьҭуаз. Дыршьит. Ари ҳаилнархит зегьы. Сафер улапш ицәузарын, убас ипшнын. Иоура, иҭбаара убас дыпшзан, деинаалан. Ицназгоз аҟазшьа иман. Ҳаҷкәынцәа иаразнак ишьҭалеит Шоҭа Цабриа. Икразын акыргьы ирбеит аҧьа. Ақьала аҟнытә дпах дҷаҳәаны Риҵа амҩаҷы длыбааргеит, иқәнагагьы дақәдыршәеит, аха усҟан азәырҩы ипсы иеиҭахьан. Насгьы даргьы иаргьы еиҩысуамызт.

АГРБА Анатоли:

– Сафер рыцҳа илбаагаразын 25-ԥык ҳаицкыдлеит Мамзышьха. Ас иахьыҟоу ауаа рацәа рыхәныгара шшәарҵаз ҳнарбеит. Акгьы ҳалымшеит, аҕацәа ахьҵәахьан. Иакәымшәац издырзом ари закәыу. Иҟалаз еицәаз акгьы ацымҵакәа ҳаибганы ҳлыбааит. Угьы акыр иаԥсан. Убри ашьҭахь иҳашьҭит ихәԥыкны. Автомат зкыз азәы дрыцҵаны. Урҵгьы хынҳәит қәыҷиарада.

***

Ма сыԥсыроуп, ма длыбаазгароуп ҳәа аҷаҵахьа иқәцаҵәкьаноуп ҽыла дышкыдлаз Бганба Валери /Лиутик/ Тас-иԥа. Агәаҕьра ду аарԥшноуп иааигәара дышнеиз. Ҳазҵагылаз арыцҳара аҽы ианырит. Имкьыркьырырц азы аԥышә амацәаз ахеиҵеит. Аха ашьапхыцқәа рыла абахәра абҕьаҵуан. Убри ашьҭахь ирыххысаауан. Иҽгьы иаргьы еибганы иахьлыбааз, фырхаҵарыла дахьрыцәцаз амацарагьы иианырԥшуан иара дзакәытә еибашьԥыз.

***

Ԥшьаха-ԥшьымш Сафер Бганба ихылаԥшуан Мамзышьхатәи ажәԥан. Мамзышьхазын Мамзышьхара зураны иҟаз арԥыс ибаҟа уа ишдыргылоз аныруазшәа аԥсуа доуҳатә мчык рзылԥхон абахәқәа. Абнаршәыра алымҳақәа изкыдын. Анык леиԥш ихылаԥшит ашәаԥыцьаԥ. Ицхлымуа гыгшәыгк ацламҳәа амырҵасит иара изыҳәа. Иабанзаиеиҕьхеи ҳаҕа ԥсаҟы-ԥсаҵәа. Ҳашьхақәа рынцәахәы имч ала аиҵаира иаҷын доуҳала еизааигәахаз ԥыцьа ахацәа. Даргьы ирыздыруамызт абри аԥыза агәаҕьра рылалоит ҳәа:

Бганба Расим Ҿьансыхә-иԥеи, Кьышьмариа Руслан Ражьикәа-иԥа /Аԥсны афырхаҵа/. ԥсабаратә цәаԥала ирзеилаз иаартны еинарцәажәеит. Ирызбеит рымчқәа ԥыршәарц. Имазаз бжьы нашанак адырга рнаҵазшәа еиҷцәажәеит. Иқәлеит афырхаҵара амԥа. Шәышықәса рахьынтә зноуп ианиуа Ахаҵарашәа. Иаагара ҽеазыҟарҵеит. Ианизааигәаха, ауапаҟәа ршәырҵеит аҵых ҽееиуатәны. Сафер Бганба дыԥшын. Иԥшын ибаԥқәеи иԥси. Ԥырхагак имоуратәы дҵалаҳаны ауапа данырҵеит. Дызлаҷарҳәаз ашахаҟәа рыхәдаҟәа ирхадыршәит. Ауаԥы иԥсы анҵоу аҵкысгьы дхьанҵахоит рҳәоит иԥсы анихыҵлакь. Ддырҵысит ауаԥы наза-ааза. “Уҳацныҟәа, уаагоит аԥныҟа!’’ – рҳәеит игәаҕьны. Баша ирҳәом ауаԥы иԥсы зку арахәыц /ахац/ ауп ҳәа. Аха уи убриаҟара алшоит. Убриаҟара иҕәҕәоуп, ахрақәа ирылымшара алшозаап, аиҳаракгьы аԥсуа иԥсы акырынтә ихырххьоу, акырынтә ихалахьоу. Убри азоуп ауаԥы иԥсы рахәыцла изаарго. Аха араҟа рахәыцра руан ԥыцьа ахацәа. “Ахаҵарашәа’’ зыхьзԥылатәу ахацәа рхацәа. Ԥ-километрак инеиҳаны длбаагатәын. Ауапаҟәагьы ируит ацхыраара. Ирыхьхьоу рхазыршҭыша иақәымшәарц ирыхәеит. Ишьхныԥсы-ланы игылан адунеи. Анцәа иан Хьациа-ԥҳа, ан лхаҷсахьа зхукааua ахьаца лаҕырзҵас акәапа-сапаҳәа рыбҕьыцқәа ҽышәшәаны ишьҭалон асаара. Рдацқәа инадыркны аҷҷа рыхгон ҳабацәа рыҕәҕәара злоу аԥьҵлақәа. Азыхьқәа ҽырцәа ҟарҵазшәа, хьарчбжьык рхылшәомызт. Акызаҵәык – алаҳәажәқәа реиԥш ирхаҟыруан аҕа ифԥы, ана-ара игон ахысбжьқәа. Мамзышьха аҟәартәарақәа ирҵысуазшәа, ииауан рымчқәа еизганы .

– Анцәа ахьымзҕ ҳаумырган, – ажәԥан иԥаҵаԥшуан ԥыцьа Ахацәа. Ианааԥсалакь, рзамԥақәа ахаҳә хьшәашәа инадырҵон. Рхьаақәа рыхнагозшәа ргәашьамх иацлон. Ашьтәа агәи агәаҵәеи арасаматҵә

иахаҵаны ацқьаҭыԥ аҽы зыбжьы неиҵыхны идырныхәоз иныхәаԥхьыз аиха алшеит гәанылатәи рныхәара. Ҳазшаз ибон гәнаҳарак ишаҵамыз. Шаҳаҭра зуаз уи ажәоани, урҭ ашьхаԛәеи, изнысыз амоаԛәеи рыда азәгьы издырзом ирхыргаз. Акызаҵәык ҳазхәыцлароуп уахь ҳанхало, Сафер Бганба ибаҟашҟа ҳаннеиуаз зыгәԛәа шьҭарҳәазо мацара длыбаазгаз, ирҳәазаны мацара, иааргоз иԥхара ҳамҭас Мамзышьха ишазынижьыз, иуаоора ижәлар ишрцәахьчаоу, изԛәаҭыԥ Бганаа рызԛәаҭыԥ аҽы ишыԛоу абри ҳазхәыцуан. Ҳара иаҳуалуп Кьышьмариа Руслан аԥьшьара иҭара, ажәеинраала изкра, иҭоурых абиԥарақәа рызнагара, дырҵара.

Иаазыркьаҽны иаҳҳәозар, Қьаамын Раԥьаб-иԥа Бганба Аԥсны ареволиуциа азаагаразы ақәԥаоцәа дыруазәкын. Уи иашьа Капаԥа иакәзар, иааинырсланы иузҳәазом дызнысхьаз амоа. Абри адаракәац аԧнытә иааузоуп агәаԧра илазҵаз Расимгьы.

Сафер Рауф-иԥа Бганба диит ажьырныхәа 18, 1960 ш. азы Гагра араион Бзыԥҭа ақыҭан. Бзыԥҭатәи абжьаратәи аԥсуа школ даналга, Свердловск амшынтә флот аҽы арра маҵура дахысуан. Қарҭтәи аветеренартә институт даналага инаркны Гагратәи аветеренартә хәышәтәырҭаҽы аус иуан аибашьра иалагаанза.

Бгааборҭа /Бгаарборҭа/ Бганаа рыжәла аԧынтә иааугеит ари аҭыԥхьыз. Ржәытәра ииаркны рырахә-рышәахә ибаракьаҭқәан рҳәоит, амшра рыцын. Иҭбааугеит Бгааборҭа аҳәаақәа. Ирацәаоуп иԛәынхо егьырҭ ргәылацәагьы. Анцәа еизишазшәоуп ишеинаалоз Бганааи ргәараҭеи. Хыԥхьазарала ирацәаоымзаргьы ирылиааузаз азәазәала иугозар, иҵеицәа шьахәԛәан. Аҭоурыхтә зыбларақәа егьырҭ ҳауаажәлар реиԥш ианеилнамԧәшәоз ыԧказамызт. Аха инхоз еихәаны гәашәк ыладмырцәеит. Убасоуп анхара бзиа шаԥитцаз Бганаа ргәараҭа дааҽыҵны лыбаа ҳаԥсуа школ аԥхьа

инхаз Рауф /Ҳаса/ Бганба. Ԥкьын-ԥҳаи иареи ахьыш ирылатәан. Ираазеит нхаоык иеицәамкәа. Ҳԥазаҵә ҳәа ахаангьы игәаԧьны ирымҳәацызт. Х-оык аеҳәашьцәа ивагылан. Абиԥарак еиднакылоз рашьцәа, рабацәа реиԥш еилых дрымазамызт. Реибабашьа иабзоураны дшызаҵәыз инардырзомызт. Анхамоаҽы Сафер иламыз ыԧказамызт.

– Анцәа иԥьшьоуп, Рауф, уара ҵәымԥк ԥьара иузалаҵазомызт, аха знапаҽы амҽы таруаз еихазҳаша-еиҵазҳашаз дузишеит ҳәа иԛәныхәон, алафгьы илырхлон. Иаргьы гәаныла дилаехәон. Сафер инапы злеикуазаалакгьы аҵыхәтәанынза инеигон. Аԥшзара дазҽԥлымҳан. Аԥсабара мыцхәы бзиа ибон. Ԥсыцқьалагьы дазыԧкан. Ашәарыцара бзиа ибон, иагьиԛәҽион. Иоызцәа гәакьаҵәан Сл. Ԥсардиа, Аслан Ҳагәышь, Белка Инал-иԥа. Инапала абԥьарԛәа ԧкаиҵон. Аибашьра ианалага, уахык иалагзаны абзарбзан ԧкаиҵеит. “Гәнаҳара ҳамамзааит, ҳара иаҳҭахымызт ауаоы изын абԥьар аиҵаҵара, аха шәҳамшьыр ҳашәашьуеит’’, – иҳәеит ауаоы раз ихылҵыз ауао гәыԥшԛәа, зызхара азыхь иаҽымхәацыз Сафер.

“Рыҵәоаншьап ыҵшәеит’’ – ҳәа гәнаҳароуп аҳәара. Сафер Бганба иаҳәшьцәеи рыхшареи аԥьԥьаҳәа ашҭа ишҭоу. Аиҳабы Лена лԥеи лыԥҳаи ыԧкоуп. Ԥьакониа В.И. иҭаца лоуп. Емма – Ҭырԛәтәылатәи аԥсуа Чкәаа Ирсин иоонаҭа лырлашоит. Ихаҭа деибашьуан, ахәрагьы инуп. Оыԥьа рԥацәа – Нарҭи Ешсоуи ашкол иҭоуп, аччаҳәа ирҳәоит аԥсшәа. Лилоиа – аҭаацәара даламлацт, аҵара ду лымоуп, аусгьы луеит.

– Ахзыргара ицәаоамызт. Ашкол данҭазгьы иоызцәа дрылыркаар ҳәа дшәон. Идоуҳатә мчы акәушәа збоит ҳашҭа еиԛәырхагас иамоу. Зны-зынла убас сгәы дныҵалоит. Ҳаоны ҳгәара еимырԧьо аимдара салагоит даасымбар ԧкамло. Нас ибжьы саҳазшәа сгәы иснаҭоит.

Сыԥсы ааивызгоит. Сахьыԥшлакгьы исԥылоит инапкымҭа, –дцәажәон иаҳәшьа Лилоиа.

Мамзышьха игылоуп ибаԛа,
Ихьз ижәла ануп иҭаԥԛа.
Уантә длаԥшны иашҭа ихьчоит,
Ифырхаҵара Бганбаха икаҷҷоит…

ҮНАКТӘИ АХҬЫС

Гагра аҕа инапаҽы инеит еибашьрада. Игәырхьга-игәырхьгам зыԥсы алзгаз ахҵәацәа ҳәа иҳашьҭан. Иалаханы иԛаз иаҳагьы еиҳан. Унзыдгылалакь ажәабжь ҽыцқәа рдыруан. Абриаԛара аинформациа абаарго уҳәарын.

Аԥьԥьа рымшха, ашкол хәыҷқәа аҵара ахьыртцоз, Бзыԥҭаа ҳаԝнду – ҳаԥсуа школ ар рыштаб ахь ииаргеит ҳара ҳтәқәа. Абиԥара қәыԥшқәа раԥхьа инаргыланы Бзыԥҭаа неины рышә иныла гылон абԥьарқәа ҳашәҭа, ҳаргьы ҳцоит еибашьра ҳәа. Иабаԛагәышьаз! Аԥсуаа ашьакаҭәара ҽеазыԛарҵомызт, ҳаҕа дышрыԛәма-қаруазгьы. Изқәынхаз ҳадгьылқәеи аԥсы рылазҵаз ҳчеиԥьыкеи рнапқәа ҽанаҳәашазшәа ҳгәы иабон. ҳашәжьуп, ҳашәцәоуп!'' – ҳәа агәра ҳзыргоз асҵәԛьа иаҳжьыфаԝцәаны игылоит ҳәа иахьа ожәраанзагьы ҳхаҽы иаҳзаагом. Аҕа ипланқәа даара иҭбаан, урҭ зегьы здыруаз дара ракәын. Ҳара ҳатәқәа руалԥшьа акын – "шәеиха'' ҳәа акоманда узрыҭар, рыгәқәа рабԥьарха, напҭацәы анаҭрысра иазхиан. Ирeиҳаз 65-70 шыԛәса ирҭагылан, еиҵаз жәаа зхыҵуаз Конԥьариа Ахра иԛәлацәан.

Ажәлар зҭагылаз агәыҭԛьара иалзгашаз аҭахын. Ауҳәан-сҳәанқәа ирцәыхьчатәын. Зегьы зеибашьыԝ-цәахомызт, аха дасу илшо ԛаимҵар амуа иҭагылан. Бзыԥҭа Администрациа ахадас иԛаз З.Агрба абыргцәа рхеилак еизигеит. Урҭ рахьынтә иԛан Аԥьынԥьтәылатә еибашьра ду иалахәызгьы, Ц. Чыкәбар, Г. Ҳагәышь, В. Габлиа, П. Габлиа, Б. Беиа, Г. Ашьхараа, Г. Кьетиа, убас В. Барцыц, Л. Ԥсардиа, В. Гыцба, И. Конԥьариа, М. Шамба, Р. Бганба, Л. Кокосқьериа, Л. Ҳагәышь ирышьҭанеиуаз абиԥарақәа. Агәаԛра иаҽыз ақыҭауаа ирылабжьон, ирарҳәон рыхқәа шымԝаԥыргаша.

Ашьхацамԝаԛәа здыруаз ашәарыцаԝцәа, аҭыԥантәи ауааԥсыра ҽеизыргет. Бзыԥҭа аԥшьганк рыла аҕа дааир алшоит ҳәа ргәы иахьаанагоз амԝаԛәа ҽахҵәатәын зыԥшрак ԛамҵакәа. Есыуаха урҭ аҭыԥқәа рахь ицон жәлар рополченцәа.

Бзыԥҭатәи ахыхьчаратә хырҕәҕәарҭа аиҳабы Дбар С. П. Бзыԥ аԥсҭала, азыхәҭақәа днырҭысны реиҽартәырақәа гәеиҭеит /арельеф/. Ааанзагьы арахь ихалахьан Владимир Бениа, Витали Бганба, Л. Кьетиа, убас Арасазыхьаа рыԛкәынцәа Адгәыр Бениа, Рома Барцыц. Усԛан ирбарҭахеит аҕа итехника иманы дышхалахьаз. Ахырҕәҕәараҭа аиҽкаԝцәа хьаас ишьҭырхит Гаграла Мамзышьхаԛа ихәноз амԝа. Устәы Зыхьҽанза уназар алшон.Акаҭран мԝала аҕа иеибашьыгатә техника хәнигон. "15-тәи акилометр'' ҳәа иахьашьҭоу аҽынтә инапаҽы иааигон ақыҭа зегьы. Уантә ибзиангьы далаԥшуан. Аԝынтә раан ианыхәна, аҕа ишьҭақәа иаҳагьы иҽыцза ирбеит, ицамҭа иақәшәеит умҳәозар. Колхидатәи ашәарыцаԝ Ҵабриа ақырҭуа гвардеецҵәа раԥхьа днагылан, устәи "Ахԥатәи акилометр'' ҳәы хьзыс иахьамаз Ритцатәи амԝаҽы икылсны амԝа ду акра иаԥшьаргахьан. Ари зегьы реиҳа ишәарҭан, ҳара ҳаԥсҭазаара иамадаз мԝа хадан. Ҳашьцәа Кавказаа, ацхыраара ҳазҭарц иаауа ирымԝан. Ауадҳарала излакылсуа мԝа ҷыдан. Урыстәылантә аара иаҽыз ҳаҷкәынцәа раԥхьа инаргыланы Ԥсоу аҳәааҽы

ианоурмышьҭлакь, шьхала ихыҵуаз агәыԥҟәа инрылагыланы абри аҟны икылсуан. Ҳаҕа уи ааникылар изымариахон ҳтыл ааха аҭара.

Нанҳәа 25, 1992 ш.

С. П. Дбари аҟабардаҟәеи ирымаз аицәажәарақәа ирыбзоураны Ибрагим Науржанови Нургали Канукови анапынҵа риҭеит Гагрантә Мамзышьхаҟа ихәноз амҩа адыркырц. Агәыԥҟәа еилаԥсан: аԥсуаа, адыгаҟәа, аҟабардаҟәа. Аҭыԥантәиқәа рыдагьы ԥсыхәа рымазамызт. Ашәарыцаҩ ҕәҕәа ҳәа иԥхьазаз Анатоли Агрба раԥхьа днагылеит. Аҳәыҳәшәара инхо, Аԥсахара иаркны абахәмҩаҟәеи ашьхацамҩаҟәеи ибзиазаны издыруаз Динарик Ҙазба, акыр зылшап ҳәа иԥхьазоз иқыҭа ҵкәынцәа еидикылеит. Амҩа иқәлеит Х. Барцыц, Е. Барцыц, Д. Ҷанба, А. Аиба, В. Дбар, С. Бениа уҳәа ԥыҭҩык. Д. Ҙазбеи В. Шьаҟаиеи аммонал зҭаз аатҵәаҟәа ирыҵалеит. Артҟәаҵҩи Рыжниковгьы дрыцын. Арасазыхьтәиқәа Л. Барцыци А.Бениеи адҵа рырҭеит хьчамаҭәала ҩеибыҭаны Ҙыхьҧа ихәнарц арахә ирышьҭоушәа. Еилкаатәын “15-тәи акилометр” аҩы иҟаз аҭагылазаашьа. Устәи шьыбжьонеиԥш Аԥшьыҵык икылсырц. Знапынҵа иацәхҟьоз шракәмызгьы ауадаҩрақәа ирыниеит. Рыԥба зкыз аҕа “Икрокодил” рхагьежьуан рымҩа ирзацымҵо. Лбаантә ихәнараны иҟази дареи еиԥыларц ахьазгәарҭаз аган ҩеадкыло инаскьон маҷ-маҷ. Рааира иахыццакуаз Ибрагимраа ргәыԥ ҩеиуан акы иннамкылазо. Абнатоура, амҕ аилачыра ргәыҵҳәаны ихәнон. Амца ркуан аԥшыхәцәа раара иахьахыԥаз. Акы рыхьыр ҳәа ишәон. Убри инаҟәыршәаноуп Валери Смыр игәыԥ иманы дышҩеиз. “Ҳара ишәҳарбап’’, – иҳәит Валери аԥырҭуа цәажәабжьҟәа анраҳа. Ирызбеит ахәлара иазыԥшырц. Аммонал иаҵаз ракәзар, Колхида аганахь икылсны

еибырҳәаз аамҭазы ацҳа аԥжәара қәкыс ирыман. Ахәлара ҳәынза иззымычҳауаз а-Смыр ҵкәын игәыԥ иманы даҩалеит. Иаабац, ауаҩы ишьапҟәа илырххьаз амҩаҟәа рыла ацара залшомызт. Ахаҳәреи, акызҕреи, амҕи ирылсны аҕа иааигәара инеит. Уи аамҭазын Ибрагим Иаганов акоманда ҟаиҵеит ажәыларахь ҳәа. Хыхь икны измаз аҕацәа астәи иҩеиуаз рыԥба ркын убас иаарышьҭуан ахҟәа, абахәҟәа рԥашә-дацҟәа ирынкны еицыҵыржәозшәа ихыԥ-хыԥуан. Ибрагим Иаганов иакәын ари аоперациа напхгара азызуаз. Уи ибжьы гон “арымарахьтәи афланг ахь, арыҕьарахь, уахь ишәарҭоуп’’, – ҳәа. Валери Смыр ибзианы ауыс аируит игранатa. Аҕа ааха иоуит. Аҕа илахьҵәҟьа иарбаны инарышьҭуан Науржанови Канукови. “Ачеченцәа шәхы гәашәҭа!’’ – ҳәа ихәааауан аҕацәа. “Ажәохәтәи акилометр’’ аҟнытә БМП ахы ҳара ҳатәҟәа ирыҟәкны абзарбзан хҟәа раашьҭра ианалага, Иаганов акоманда ҟаиҵеит ахысрақәа ааныркыларц. Еибарԥшны, ирылшаз азырханы ахыхьчарҭахь ииаскьарц. Акыр ишцәыҵла-шьцазгьы, Закан Агрба илаԥш ниҟәшәеит иоуразоуроу зеыҩеиҵызхыз Ибрагим Науржанов. Ахы шиҟәшәазгьы, иарма напала автомат кны, шәан, шәаб ҳәа имчҟәа еизганы аҟәҟәаҳәа ишрылеиҵазгьы, ҳаҕацәа ааха шриҭазгьы иаргьы ишьапҟәа ниҵаҟәалеит. Абасоуп атрышә иасуан. Ибрагим Иаганов ибжьы гон “амҩа ҳзырбо шәабаҟоу’’ – ҳәа. Гәыԥ-гәыԥла аҵкәынцәа ҵаҟа илыбаарц рыҵеиҳәон. Ԥыҭҩык наидеибаҳәалан, даргьы иаргьы еицхырааны иҵахаз арымарахьтәи аганахь диаргеит. Анатоли Агрбеи Ҙазба Динарики алашьцара ҩеагәылакны аибашьцәа амҩа дырбо илыбааргон. Амш цәгьахеит. Аҵых лашәы, амҩа ҩҟьарсҭаҟәа бааԥсын. Даара аԥьа рбеит ахәра зауыз “Хамсушка’’ – Сараби Гергов илыбаагараан. Ршьамхәҟәа дрыҟәҵаны ихәра рыԥхо мацара, нас рымҩа инаҵҵо деиҟәдырхеит.

Цәҳәын аганахь ала аҕа ишьҭаҟәа ргәаҭаразы ихалахьан Иура Аиба, Сафер Бганба, Леонид

Џьаԥшьба. Бзыԥҭаа рыԛкәынцәа гәҭынчла измыцәацызт. Рылаԥшԛәа хан аҳаракырақәа рахь. Зны лԧаҭәк рбаларын, даҽазны машьынак халан ишԧеиуа. Ашыр-сырҳәа еивасны рҽыԧархон, ҳҭахап рзымдырзо. Рыԥсы зегьы уа икыдын, уа иалан, аҕагьы идыруан знык уа изаанкылар, иусԛәа шымариахоз. Аха ихшыԧ иԥнамҵит, ашьхаԛәа изтәым ишизымго, ашьхаԛәа рылԥха аԥсуаа ҳдарақәацқәа рыда азәгьы ишитәым. Ус моу, ҳаҕа Каԛархәагьы еиҿкааны иман аштаб, ҳаԛкәынцәа ихдырбгалеит умҳәозар. Лассы-лассы Каркарашьвили Гочеи, саамсҭа рԥызба ҳәа ихаҵкы казмыршәуаз Шевардназе Каԛархәеи Қамси ирхыԥрааны аԥьаԥҳани аибашьцәеи рыманы Аибҕа ала ицон Гечрыԥшьҟа. Ҳаҕа дыҽкны уахь даныбжьысуаз амшԛәа рзы, аҕа ихыҵырҵақәа рҿы аминаԛәа шьҭазҵоз Д. Тәанбагьы игәыԥ ирылшаз аҭоурых иазынхоит. Ашьхаԛәа рхалара, улаԥш зкынхалоз ахраԛәа рхыԛә иԛәырххны ицоз арахәыц мԧаԛәа рыла абжьысра зылшоз ашәарыцаԧцәа ракәын. Уахынлагьы ишәазомызт анысра. Рыгәҭа иҟан здоуҳа ԥьбараз, ҳҿак иазышьҭамкуаз арԥарцәа Витали Алшәындба, А. Ҳагәышь, А.А. Агрба, Н. Барцыц, З. Барцыц, А. Пузаченко, В. Сиԥинаа, Л. Ԥсардиа.

ИБРАГИМРАА

Кавказ есть история богов и людей

Ал. Диума

Цәаҳәа гәылшәак зеаԥсазымтәыз ҟабардак, адыгак, ма абазин еибашьԧык дыҟамзар ҟалап. Аԥсуа жәԧахыр азын Кавказ агәҭлыхԛәаҵәҟьа роуп дара. Аԥсны

аибашьра ианалага акәзам ргәыбылра анцәырҵыз. Рԥхьаза агара иангарарҵоз аҟнытә иааугеит.

Гагрыԥшь, Аҽеыԥсҭа, Мамзышьха ануҳәо, Гечрыԥшь ииаркны асаз нхарҵақәа еихьнарԥшуазар, “Ибрагимраа’’ ма “Науржановаа’’ ануҳәо еизнагоит Аԥсны ахаԛәиҭра азаагаразын иԛәԥоз, ишьҭалаз зегьы. Гаграа рышьхаԛәа ирейҳау, Аԥсны зегь рԥхьаза зхы иаԛәиҭыртәыз Мамзышьха шакәугьы, Гагрыԥшь ажәа ашьаҭа ала адунеи еицадыруеит. Ахы ианаԛәиҭха инаркны иаҳҕьы ирылаҵәеит. Аиааира згаз ԛалаԛь фырхаҵахеит. Адунеи зегьы алымҳа кыднаҵеит, аҳәааныркәтәи ажурналистцәа ршьапы ихгылеит, асаркьал иасны ԥсы зхаз зегьы иддырҳаит.

“Науржановаа’’ ма “Ибрагимраа’’ ажәлар рҿаԥыц аҿыҵтә ицеит ус. Еиҭагара аҭахзам, иаанагоит:

Науржанов Ибрагим Вла-димир-иԥа, Кануков Нургали Саадула-иԥа, Сараби Гергов,

Ахәра ҕәҕәа зауны Бзыԥҭатәи агоспиталь аҟны еиԛәдырхаз Ҳасанби Виндугов аконтузиа зауз.

Зыхьҿа – Мамзышьха, Мамзышьха – Зыхьҿа. Зышәа-ԥыцьаԥи, зыԥшзареи, зҳауеи, зыԥшаласи реиԥш зҳәаԛәагьы еилыгам. Зышьхацамԧаԛәа еигәыласоу. Зыԥсасеи зшьа-маҟеи зманы илыбаауаз ҳабацәа адыди, амацәыси, аԛыхь баԥси ирцәызыхьчалоз Аԥшьыцьк. Ҵиаа-цыԥхьаза рыбжьԛәа зхыукаалоз. Ихәшәы-еиҭахәшәуп ҳәа аҽеышьҭа иҭатәоу азы иаҿыхәалоз. Аибашьра ԧымчыбжьа анахыҵуаз, Нанҳәа 25 аҽены Мамзышьха рышьҭақәа налырдеит аҟабардақәа. Рмилаҭ рҿынтә абри аҽены иҭахаз ҟалеит.

Урҭ ирыхзызааua, аԥсуак иаԥхьа акы рыхьыр ҳәа рыцәшәа зауз, зыҽкынҵа ирыхьзаз Гәдоуҭатәи арԥыс Смыр Валери Сергеи-иԥагьы дҭахеит убри аҽены. Мамзышьха ахаԛәиҭтәра шьаҭас иазыҟалеит абри амш. Ирҳәоит, Науржанова Бзыԥҭатәи адгьыл ршьапқәа аннықәдыргыла рԥхьа ҳбаҟақәа рахь имԧахыҵит ҳәа. Аԥьынԥьтәылатә еибашьра Дузза аан иҭахаз 122-ԧык

рыхьзқәа зныз ахаҳә-цәқәа рҽаԥхьа инагыланы минуҵктәи ҽымҵрала иргәаладыршәеит. “Изазымхазеи Аԥсны иунылахьаз ахәрақәа!” Абас шырҳәоз аштаб аҽы инеит, насоуп Мамзышьхаҟа рхы андырха. Аоперациа напхгара аиҵон Ибрагим Иаганов. Аԥшыхәразын ишхалаз рханаршҵратәы ирҽгәыҳәааны хыхьынтә ирылаԥшуан ақалақьи амшыни. Аҕьҕьа-гәгәа рыхга уи амҭа ианыршәланы иҭеиуан аҕа итанкқәа Ашыр-сырҳәа илымҭахыҵын, амҭа аҵаҟа акызҕра рыҽнадҵаны инатәеит. Атанкқәа ԥыҵк иаҭеи, рыхқәа алада ирханы ахысрақәа ирылагеит. Науржановаа аацәырҵит. Аҕа итехника ааха ҕәҕәа арҵеит, ԥыҵҭыкгьы ҵадырхеит. Азныказы аҵынчраҵаҟьа абжьы уаҳаратәы иааиқәтәеит. Ирдырит ари зызкыз. Насоуп ҽыц ианхдырты. Иҵахеит Науржанов Ибрагими Нургали Канукови.

Науржанов Ибрагим Владимир-иԥа диит лаҵарамза 15. 1966 ш. азы Нальчик ақалақь аҟны. 1983 шыҟәсазы, иқалақь гәакьаҽтәи абжьаратәи аԥшьбатәи ашкол даналага, дҵалеит Ҟабарда-Балкариатәи аҳәынҵқарратә университет. Иҵара наигзаанза аррамаҵзура дахысуан 1989 ш. азы, аррамаҵура анхиркәша ашьҭахь 1990 ш. азы аҭоурых азанааҵ ала аусура далагоит Ҟабарда-Балкариатәи АССР еидҵоу Аҳәынҵқарратә музеи аҽы наукатә усзуҭыс. 1991 ш. азы иҵара иациҵон Ҟабарда-Балкариатәи АССР аквалификациа аизырҳара аинститут Москватәи Аҳәынҵқарратә университет афилиал апрактикатә психалогиа аҟәша ҷыдаҽы. Аизҳарақәа ззыԥшыз, игәахәтәы дахьнамыгзеит Аԥсны излагаз аибашьра.

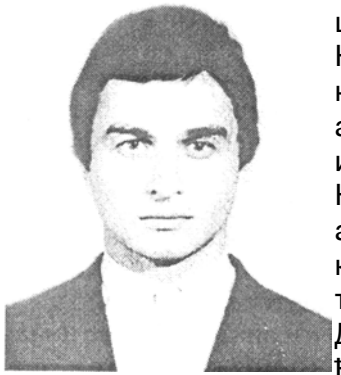

Еицырдыруа аҟабарда шәҟәыҭҭ Саадула Кануков иԥа Кануков Нургали диит ажьырныҳәа 6, 1964 ш. азы Кызбурун ақыҵа /иахьа Дугәлубга ҳәа иашьҭоуп/, Баксан араион. Кызбурунтәи абжьаратәи аԥшьбатәи ашкол аҽы аакласск данрылга, азанааҵтә-техникатә ҵараиурҵа дҵалеит. Дааираза ибзианы ианхиркәша Ҟабарда-Балкариатәи аҳәынҵуниверситет афизика-математикатә факультет аҽы аҵара иҵон. Азыбларақәа иԥыршәахьоу ахаҵа ицәаҭаҟәа шьҭикаауан. Аҟабарда жәлар рконгресс ахыҟәкы дазхьаԥшуа далагеит 89-тәи ашыҟәсҟәа рышьҭахь. Аԥсны ахьз зҳәоз ажәабжьк раҭодыршәомызт Ибрагимраа реиԥш жәаҭыла зыгәҟәа ирҵаркхьаз Аԥсны азын знапы зырҵысыз баша ианамыжьра.

***

Саншьҭреи сабшьҭреи реиԥш сыззааигәаз, сзызхымгоз Мамзышьха. Суада аҵзамцҟәа ҭшәахазшәа сыԥсы анрыбжьамзо, сара сцас Гагра еиҵалазшәа санамкуа, Мамзышьха агәы сшыҵалаз здыруеит. Уа сара исыԥсеивгарҵоуп. Абар, сылсны снеиуеит абнатоура, акаҵран-мҭа лымҭахыҵ. Ҭыԥьа аҟабарда ҷкәынцәа рбаҟаҟәа збоит. Хьтәы нбанла иануп рыхьзқәа, рыжәлақәа, ианҵахаз. Иаарыкәыршаны шәаԥыԥьаԥроуп. Абаҟақәа рарыҕьарахь ала анаара иаҽагылоуп анацәа рхаҽсахьақәа аазныухуа ахьацара. Рынахыс, улаԥш ахьынзахьзо рымахәқәа еилышьуп

аратцлаҟәа. Саареигәырҕьеит Арасазыхь, саб иашҭа сынҭалазшәа. Ҳратцлаҟәа акы иадҳамкылоз, ҳгәара згәыцакыз ҳратцла ду, ҳратцла мышьҭабзиа ҳгарақәа зцадыргылалоз, ажәабжьҳәацәа ҳзеизызгалоз… Иара убриаҟара сгәы нсыцыԥсааит арзреи аибашьра дуи ирхааныз аратцла, сабеҳәшьа лыԥенадцаны иахьылгәа-лалыршәалоз аанырын. Схәыцрақәа сеаарылганы иаҳа сырзааигәахеит абаҟақәа. Леон иорден занашьоу /ианҭаха ашьҭахь/ арԥарацәа рыхьзқәа сшьышьуеит еҳәшьа напыла, ранацәа рцынхәрасгьы.

Науржанов Ибрагими Кануков Нургалии зыблақәа сырхымԥшылац ранацәа рыбжьы саҳазшәа сгәы иабеит. Урҭ саарыднагеит аргама исаҳаз аҽеоԥбжьы…

“Аҽеоԥбжьы саанарԥшит ҳратцла амахә,
Соыԥқәтәеит санҟьазшәа Зыхьеа ҳабахә.

Сабеҳәшьа изныԥҟьалоз са данызба,
Лгәы ианыцалоз изымхынҳәыз лашьцәа.

Сындәылҟьеит, слыхәарц ԥьара акала.
Снылхьыԥшызшәагь збеит нас аргама.

Сабеҳәшьа иишаз, иишаз агәаҟраз,
Дцахьан уи, дхарагәышьан, дабаҟаз.

Иҭоаа ишцахьазгьы иара ҳратцла,
Ирыцҳашьаны иаҳзақәымҭаз амца.

Аҭыԥ зегь аныԥқәҭоугьы дәыкрынла,
Сгәы иазынхеит абжьы: “аҽеоҳәа”…

С.П. ДБАР.

– Бзыԥҭаа, Мгәызырхәаа уҳәа рыԥкәынцәа азәыроы аԥшыхәрақәа ирылахәын Мамзышьха, рымчԥәа ԥыршәахьан. Аиаша ҳҳәозар, нанҳәа 25 рзын, уи аенытәи аԥшыхәра агәаҕьра ду аныԥшит. Ԥыҭоыкгьы аапҳьара рнаҭеит, Мамзышьхеиԥш зыуаоора ҳаракыз х-оык арԥарцәа убри аены ишҭахазгьы. Иаҳбарҭахеит ргәаҕь ԥыҭоык шарҕәҕәаз. Усоуп аибашьра шыҟоу. Зегьы еицҭахашам. Инхо ируалԥшьоуп ҳашьцәа дуԥәа рыбзиабара ҳҽар рылаазара. Азәы иоохьеит ҳәа иазмырхакәа рыхьзҳәара аихаҳара иазхьарԥшлатәуп.

Б. БАРЦЫЦ-ҬҲА:

– Ашьхаԥәа рырҕәҕәага аҭла адацԥәа роуп ҳәа, нхыцааи ҳареи шьак-дак ҳаиднакылоит. ԥсык еицаҳхоуп. Наҟ-ааҟгьы – ҳашьхахылҭшьҭрақәоуп. Абри иаԥшны, Бзыԥаа рыԥкәынцәа аҳәоу аларгалеит Мамзышьха еицҭахаз рызԥәаҭыԥ алырхырц Ҳашҭаду аҽы. Асовет Еидгыла Афырхаҭа Иасон Басиаҭ-иԥа Кокосԥьериа ибаҟа аоосан. Аха уи алдмыршеит, ҳазрыцҳашьаны:

Ҳабацәа, ҳашьхаԥәа ирныԥәуан,
Аныхаԥәа ирзаосуан-рыԥсԥәа зхаҭаз.
Ашьхаԥәоу – дара ирыԥсыԥәран,
Зынҭырақәа реиԥшьырсҭа мазаз.

Ирҭаххаргьы рыхԥәа ахҭнырҭон,
Баҟара зуаз рхыԥшала ихьчан.
Ирҽыцны ҟазарак аԥырҭон,
Рыҳаракра – сабацәа ирыԥьшьан.

Сабацәа шьхан-шьхада ихәшәымызт,
Аби ԥкәыни реиԥш Аламыс иашаз.
Дара рыда Мамзышьхагьы шьхамызт,
Уи азоуп, рхы захҭнырҭаз ирыхшаз

СМЫР ВАЛЕРИ СЕРГЕИ-ИԥА

30.03.1960 – 25.08.1992

Х-ҩык ахшара рани раби ахшара аазашьа зларҵаз рԥа аиҳабы Валери иакәын. Аматҵура иалаз аҭаацәараҽы еиԥшны хырԥаа шрырҭозгьы, ирбарҭан Валери егьырҭ дызларылукааузаз. Уамашәагьы иузбомызт, Нарҭаа шәԥы-ешьцәа зегьы хаз-хазын. Валери данмаԥыз инаркны иҭышәынтәалахьаз аҟазшьа шьҭихҳьан. Ус нҵәа ҟалазомызт иара изын. Ихы-игәы назоужьны, инеиԥшь-ааиԥшьуа уск данаҽымыз уԥылазомызт. Игәырҵҟәыл бзиан. Акгьы иаԥсам, иалаз алырххьеит, ихахьеит ҳәа хара ихьаркхьаз аихаҷа-маҷа иара даарыхон напҟазала. Илаԥш нахижьуан, нас аинар-жьи ирыҭәа ибжьакушәа акәицқәа рылҵуан, иԥсы рхеиҵон. Ԥсшьара ихы еиҭазомызт. Иззуҭахузеи, аԥсшьаха ухы изаумҭозеи ҳәа игәаҕьны иарымҳәацызт. Иусушьа баны уиԥыкәсларгьы иашахомызт. Убас хәҭаҷ-хәҭаҷла еидыҟәшәаланы еидикылаз рылоуп ахуҳәа аус ауа ишимпыҵыҵыз арадио…

– Сыԥкәын аиҳабы Валери даныхәыԥыз инаркны дԥыгәын. Бзиа иибоз ахәмаргаԥәа солдаҭцәан, арматәа ршәызар акәын, “аибашьра’’ ирхәмарлон. Азәы игәы нирхомызт. Ихылаԥшрагьы аҭахымызт, уиԥәгәыҕуан. Ихәыԥра ихьзаны иакәымк ҟаиҵаргьы ҳәа ҳаицәымшәацызт, – игәалаиршәоит иаб Сергеи.

Валери Смыр данҵаԥыз инаркны бзиа ибон асахьаркыратә рҽиамҭақәа. Ашкол далгаанза арратә уси /военное дело/ арматәеи ихшыԥ рызцахьан. Арратә Академиа аҭалара гәҭакыс ишьҭихҳьан. Ари аматәар ицааиуан, иҭиҵаауан, акәша-мыкәша изҵаарақәа рацәан. Ииашамкәа ҭакк иуҭаргьы идикылазомызт.

Смыр Валери Сергеи-ипа диит хәажәкыра 30, 1960 шыԥәсазы, Гәдоуҭа араион Дәрыԥшь аԥыҭан. Арра маҵзура дахысуан Украина, Житомир аобласт аҽы. Уброуп аимадара азаанаҭ инапаҽы иахьааигаз. Алеитенант ичын ирҭеит, дгәазырҳагаха дхынҳәит иԥныҟа. Убри ашыԥәсан Краснодартәи аполитехникатә институт дҭалоит. Анԥьныр-технолог изанааҭ ала аус иуан Шәача.

89-тәи ашыԥәсԥәа ддырԥьбарахьан Валери Смыр. Даҵәымԥашьо ибеит арра маҵзура аганахь ала игәҭакы шеихаҳатәыз. Арматәа иара иԥсҭазаарахеит. Приморское аԥыҭан еиҽкааз архәҭашҟа дцалон. Автомат ахархәашьа, аибыҭашьа, арыцқьашьа, арратә ҵара ҵакыс иамоу аҽар ирызнеигон. Ахыбра ашҭа дшааԥәырбалакь еиԥш идеизалон, рызҵаарақәа рацәан. Ари ихы агәра инаргеит, иԥышәа арҭбаауан.

Гәдоуҭа реиланхарҭаҽы иҟаз аԥкәынцәа имԥа иазыԥшын. Аррамаҵзура инадҳәаланы, инарҭбааны иазыҟеиҵон, ирылаиаазон. Дара рзыҳәан иара дҽыр-ԥшыган. Иахьеи-уахеи имыцәазакәа абри ишаҽызоуп аибашьра рышә ишнылагылаз. “Мԥас ҳазԥәуҵозеи, иахьуҳәо ҳаҟоуп! – ҳәа инеины инаидтәалеит убри аҽны. 20-ҩык аԥкәынцәа еихьирԥшит. Арра маҵзура шрылаиааза-хьазгьы, акыр иԥәԥшԥәаз ырхынҳәны, иԥызцәа иманы Бзыԥҭатәи ахырґәґәарҭаҽы длеит. Аԥсуаа рыԥкәынцәа рапхьа аҟабардақәеи. ачеченцәеи, адыгаԥәеи ҵьара жәылара ицар ҳәа ацәшәа иман. Аԥшәмацәа рапхьа агылара ҳахәҭоуп ҳәа иажәа ишалаз еиԥш, сара сгәыԥгьы хиоуп ҳәа Дбар С.П. иапхьа даагылеит. Нанҳәа 25 рзын Мамзышьхаҟа ихалоз Нургали Канукови Ибрагим Науржа-нови азәыҳәа дахьынрывагылаз даргьы арґәґәеит.

Смыр Валери иҽаԥшылара мацара иаҳәон сҭахап шизымдыруаз, хьаҵра шиқәмыз. Зегь раԥхьаза иан иааҵәырылгалоит инапала иҟеиҵаз арадио. Ижьакцахьаз ахәҭа хәыҷы лҽыԥхааua аибыҭара данаҽыз ҽыц дылнар-боит. “Арадио аибыҭара аҟны дшаанымхоз уи иснарбахьан’’, – ашьшьыхәа аҭыԥ аҟны илҵәахуеит.

Шәоыла ирацәаоуп дызгәалазыршәо. Аибашьра иалагеит ҳәа илымҳа ишыԥҵаҷаз еиԥш, напы аиркит аграната аҟаҵара. Ауха дмыцәазакәа иршеит. Ашьыжь иоызцәа ишә ианнылагылоз даҽа абԥьаркгьы напыла мацара еибиҭахьан. Ѳба-ѳбала автоматқәа ркызшәоуп ари збаз иоызцәа икәшаны дышоышьҭырхыз. Лассы рашҭа инҭҟьеит. Валери игграната аус аируит. Ашәа бзиа ажәлар шеизнаго еиԥш, Мамзышьха инаҽыоит уи абжьы. Ицәажәеит аԥсышәала: “Сара сҭашәыр-хазаргьы, иаанызкылаша дыҟоуп!’’ – ҳәа.

“ЕИЛЫМҬШААКӘА АШӘАРАХ ЗЫМШЬУАЗ’’

КОНҬЬАРИА ВИЛЛИ

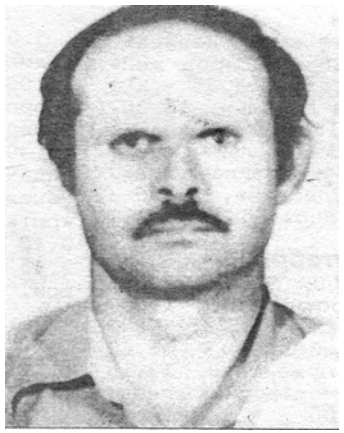

Конԥьариаа рыжәлаҽы еихьырԥшыгоу хьзын Несҭор. Арасазыхьтәи ҳажәабжь-ҳәаоцәа анааидтәылалоз, “Несҭорра’’ анырҳәоз сара издыруан изызкыз. Анцәа ишьапы аныркуаз, “Ацԥьа’’ ҳәа изышьҭаз аныҳәаоо Конԥьариа Тышькәагәгьы уахь даҵанакуан. Аибашьра ду ахьынтә изымхынҳәыз раԥхьа рыхьзқәа еиқәырԥхьазон арзра иагаз, Абааҭатәи абахҭа аҽынтә зышьҭақәа цоз: Шәаныуа, Шәлиман, Гәдала, Алхас, Дамеи. Иахьеи-уахеи убарҭ ахьызқәа ахьеиқәырыԥхьазоз ирызҳауан Конԥьариа Несҭори Ԥлиа-ԥҳа Шьамашьеи рыхшара. Ахьз еиқәырхага азә иоуп шырҳәо еиԥш, убарҭ зегьы зҽлымҳарыла дырзыҟан Вилли. Шәынтәылантәи “ахҵәацәа’’ ҳәа хьзыс ирыҭаны Бзыԥҭа иааганы индырхаз раагашьақәеи Бзыԥҭаа шырԥылази аҭоурыхгьы иҵахьан.

Бзыԥҭа ацҳа ааигәара иҟан аашықәсатәи аурыс школ. Ааигәа-сигәа инхоз аԥсуаа зегьы рхәыҷқәа уахь ирышьҭуан. Иаҳзааигәуоуп, уи азыноуп, рҳәон, аҵакы рацәак хырсоаа арҭомызт. Ажәбатәи акласс ахь ианиаслакь /ѳ-секторк: аԥсуеи ақырҭуеи змаз/, ҳара ҳазҭаз, аԥсуа школ ахь ииаргон. “Аурыс бызшәа ибзианы издыруа аауеит, усҟаноуп шәара шәанрыҵԥсааua’’, – ҳгәы ҳеанырҵон уи абызшәа ҳазназгоз.’’Акы шәацәымшәан, ишшәылшо ишәҵала, аԥсуа бызшәа дырны ашкол иалгаз дхәыдахо ԥьышәымшьан’’, – ҳагәқәа аадырґәґәон аԥсуа рҵаоцәа. Дара – “Анбан’’ ашәҟәы ырҟабыцуа ишырку, уи ашьҭахь изхысуаз ашҟа изымназазакәа абжьаратә школ иалгон аԥсуа бызшәа рызназго арҵаоцәеи дареи “алаба шааиларҵо’’. Усҟан “Аԥсшәа – алада Шәачанза, аоада Аҟәанза, уаҳа ԥьаракыр уагома’’, – ҳәа ес-ѳажәак рыбжьара зқьышә иқәкыз еиҳан. Вилли Конԥьариагьы убасоуп, аурыс школ аҽы аакласск данрылга, арахь дшиаргаз. Аҵара иҵон азәы диеицәамкәа, аха абызшәазын дахьыԥсыҽыз ахьаа шизцәырнагоз знызбаалаз хҭыск ыҟоуп. Абжьаратә школ даналгоз ашықәсаноуп. Акыр шықәса еиҵбацәазгьы аԥсуа литературатә хеилак ҳалан. Ѳнак, ҳарҵаоы Олиа Ԥлиа-ԥҳа алитературатә хеилак ахь ааԥхьара илҭеит, аоныҟа ацашьа дақәымшәазшәа абарҵа иқәгьежьуа игылаз Вилли Конԥьариа. “Уара имыцхәхар ҳәа ушәома, ажәақәак унарҵаргьы

иудыруеи, зны сшалатәахьоугьы умҳәари!'' – ҳәа. Ианбалҳәо ҳәа дылзыԥшызшәа дыччо дааԥоналеит ҳакласс. Аимак-аиҽак аманы еилҳаргоз аԥоымҵа иаргьы ихы алаирхәит, зҵаарақәакгьы наишьҵит. Ианхҳаркәша, рызегь рыԥоныӄақәа ианцоз иара ҳарҵаԥоы дылҷеагьежьуан:

– Шәаҳәшьаду Шьамашьеи Несҵори роуп изхароу. Актәи акласс абра саганы сҵарҵазҵгьы саԥсыуахон. Сазрыцҳашьаны "4'' зыԥқәшәыргыло сӄаломызт. Бзиа избазом санрыцҳаршьо! Убасоуп ирыхьыз азиас ааигәара инхо аԥсуаа зегьы, ҳамӄыӄ-ҽыӄкәа азәы ихшара аԥсышәала ҳазцәажәом! –игәы ԥыжәжәо акласс анынижьуаз иахьатәи амш азын акәушәа ибжьы сзынхеит назаза.

Абарҵ зегьы иԥыршәахьаз Вилли Конԥьариа 55 шыԥәса дырҵагылан аибашьра ианалагоз. Дԥызшәаԥәахьаз ируакын ашьхатә ԥсҵазаара ибзиазаны иахьидыруаз. Данҵаԥоыз инаркны ашәарыцара дазҽԥлымҳан, иагьиԥәҽион. Рыжәлаҽы нацәала иузеиԥәымԥхьазоз абчараҳцәа драбчараҳны дырԥхьазон. Ахра адаԥәа дырҵаланы акәын дышхалоз. Убри акәхап. Абжьаратә школ даналга, аррамаҵура ихыганы даныхынҳәы, изанааҵ убри изамеидаз. Риҵатәи аҳәарԥсаррҵаҽы аус иуан. Дыбнахьчаԥоын, ус иҳәалон ихы дахлафуа. Убри иабзоуран аԥшыхәрақәа раан аҳаракырақәа рҽы иааирԥшуаз ақәҽиарақәа. Аҕа изын итәымыз, ицмааиуаз аҽаԥарақәа ацаӄьақәа, иара иблаԥәа хԥаны дырхыҵуан. Рҵыԥхьызԥәа реиԥш ашәаԥыцьаԥ реилазаарақәеи реибаркырақәеи / арельеф/ идыруан. Ԥшыхәра дзаԥхьагылаз агәыԥ Колхида ала, Аҳәыҳәашәара дхыҵны Зыхьҽаӄа диасуан. Рашҵа агәы уаныԥәгылоу, уназҽаԥшуа Бзыԥҵатәи ашьхаԥәа дырхыбаауан. Аԥсуаа раԥхьа ашәанцәа иааныркылар ҳәа ацәшәа баша имамызт. Урҵ гәыԥ-гәыԥла уахь ахалара иалагахьан. Егьшәарҵан…

Нанҳәа 25 рзы Мамзышьха иӄалаз ашьаарҵәыра ҕәҕәала игәы иасит Вилли. Аӄабардақәа рҵахара изыхгомызт. Иԥшьԥыкны ԥшыхәра ҳаиццоит ҳәа шеибырҳәазгьы, ашьыжь дангыла игәҵакы иԥсахит имала ддәыԥәлеит. "Сара сцеит Мамзышьхаӄа, шәысцәымшәан!'' – лхы ԥышьҵыхны лаб днеихьыԥшит иԥҳа Галина. Ишҵыхәҵәантәи ажәаԥәаз лдырызшәа дишьҵаланы днаскьеит. "Бабацои, бхынҳәы!'' ибжьы ныҵакны длыҳәеит иԥҳа. Лгәи лылаҕырзи еилаҵәо дгьежьны дааит аԥоны.

Вилли иҵаххеит иӄоу иара ихала еиликаарц, нас иԥоызцәа еихьырԥшны, реазыӄаҵан, ԥшыхәра бзиак ала ихдыркәшарц рыгәҵакы. Азәы имала иаҳа ианилшо ыӄан, уи идыруан. Колхидатәи ашәарыцаҵәеи ашәанцәеи рееимаданы Зыхьҽы ҭыԥҟәак ахьааныркылахьаз дакуамызт, дашьҵуамызт. Иааиԥмырӄьазакәа уахь ихалоз ҳаԛкәынцәа ргәы реаниҵалон. Вилли аиаша дазыԥәԥаԥоын. Аргама ашәанцәа дырҽагылон. Аиҳаракгьы 89-тәи ашыԥәсԥәа рынахыс. Дара- реыԥшаны иӄан. Ахаҵәа раҵкысгьы аԥәыԥшцәеи аҳәсеи узынкыломызт. Ииаузхымгашаз ажәабжь еичырчагаԥәа рыладырҵәон.

Вилли днеит Мамзышьха. Аԛкәынцәа ахьҵахаз азааигәараҵәӄьа танкк гылан иԥхасҵаны. Уи дҵалеит иара. Абгалаԥԥәа реиԥш адых-сыхҳәа абнатоура иаалҵын ииаикәшеит. "Шәарбану, сышьхаԥәа сымазкырц иаҽу, ҵәгьарак шәзаҳамузакәа'', – дааҵыҵит атанк. Колхидатәи ашкол аӄны дааргеит.

– Иуҵахузеи уара Мамзышьха? – дҵааит Бадри Ԥирцхелиани.

– Сара соуп ус иуазҵааша, ухаҵкы Бадри, бзыԥҵаа иаҳчахыз ҳҳәа. Сара снеиит Мамзышьха илаз аҳәажәԥәа сшьырц. Ишыжәго збап Науржановаа рҳаԥ.

– Ибзиоуп, уоуҳашьҵуеит, узцома ухала?

– Соушәышьҵуеит, аха исеихсыша шәырхиахьеит, ус

аума? Сара сшәазом, сҭашәырха, аха шәара шәабанзацои? Шәнаԥши анышәынҭрақәа рахь. Абна ишьҭоу иаҳа рымчуп шәара шәаҵкыс. Шәара шьҭа ара шәзахысзом, аԥсцәа. Ажәакгьы иқәмҵакәа доурышьҭит. Универмаг дахьаавсыз иеихсны дыршьит иара ишиҳәахьаз еиԥш, иазыҟарҵахьаз рхымҭа дадыргеит.

Нанҳәа 26 рзын ари ажәабжь хлымзаах налсит Гагра, иқыҭа Бзыԥҭа. Иҭархара еицәахаз аморг аҟны дыргеит. Ибаԝ рырҭомызт иҭаацәа. Нас аиҽцәажәарақәа рышьҭахь ԝыцьа ашәанцәеи ибаԝқәеи еиҭнырыԥсахлеит. Ацәаҳәаҽы даннарга, втоматлеи магә шьхәалеи иҕрасуан. Дахьыршьыз ҟәыршьон…

“– Несҭорраа ршьаҭамырзга!’’ – абас илышьҭан Вилли Конԥьариа иԥшәма Сусана Георги-иԥҳа Гыцба. Ииашаны, уи дшьаҭамырзганы дрыднагалеит уи аԝнаҭаҽы. Вилли ихаҭагьы ҳаҭырла дылзыҟан. Гәаныла дылхыҩхәон, иара дзыхшаз ахьеилылкааауаз, агәылацәа, рҭынхацәа лыԥсы ахьрыхҭнылҵоз, лыламыс ахьҵаулаз азы.

Ԝыцьа аԥацәа, рыԥҳа Анцәа ишиҳәара иҟан. Ираазон азәы иеицәамкәа. Ахәыҷқәа ран ҵаралагьы дхәыдамызт. Бзыԥҭатәи ахәыҷ-баҳчаҽы аазаԝыс аус лухьан, нас абаҳча аиҳабыс, анхамԝа хәҭа анапхгаԝысгьы. Зқыҭаҽы ацәгьеи-абзиеи ирыгымхоз, зусураҽгьы ақәҽиарақәа змаз, зҭаацәагьы ныҟәызгоз Сусана лыԥшәма деилылкааауан. Иара иԥсҭазаара аиҳарак абна ихигон. Ритатәи аҳәараԥсарырҭа ахьчара ус имариамызт, ауаажәлар рахьынтә иҟан зыхдырра рацәак иҳаракымыз, ишабалакь иазныҟәоз, ихызшьааауаз. Хазы ирахә иманы дцон ашьха.

– Ауама бычҳауеит, Сусана, ашьха аус цәгьоуп, иара инапы злаку акоуп, бара зегьы брыхьзароуп, быжәԝахыр иқәу иаҳа ихьанҭоуп! – ҳәа лазҳәозгьы ыҟан.

Убри ада хьаа ҳмоуааит, уалԥшьак еиԥш сахәаԥшуеит, – лҳәон лара. Вилли ашьхаҟа ицара

аамҭа анааиуа аҽазыҟаҵара далагон лара. Ҩеишәа деибыҭаны амԝа дыԥҳәылҵон. Илдыруан еидкылатәыз. Вилли ишьҭахьҟа игәы ҭынчын. Анцәа ианеишьоз абарақьаҭра Сусана илыбзоураны ибон.

Рҽеиҭныԥсахло ахьшьцәа анылбааауа иҭаацәа рышҟагьы иааишьҭуан ашәеилаҵақәа, хазы ирԝоу, ашәчарҳәқәа, ашәарах-жьы. Измамыз ианырзылшоз еснагь рхәы лшон ауыс лыцызуаз ашәанцәагьы.

– Ианакәзаалакгьы ашәанцәеи ҳареи аус еицааауан. Рысабицәа ҳаазон, дара ртәқәагьы ҳара ҳтәқәагьы ҳхатәқәа реиԥш ҳарзыҟан. Аха ишыжәбо рхымҭақәа рылоуп ҳашҭахоз. Аԥсуаа баша ирҳәазом абга уаазаргьы иԝнатәхом, амаҭ укәа иҭоуҵар иара иадыруа ацҳароуп ҳәа. Ҳара иаабарц ҳҭахымызт акәымзар, урҭ ршьыжьбзиагьы аԥхара аҵамызт аԥсуаа рзын, – лгәы еиҟәыччауа дцәажәон Вилли иԥшәма Сусана. Вилли ргәы реаниҵалон: “Шәажәра шәхала ицәгьашәтәуеит, шәҽаргьы Аԥсны рыцәшәырзуеит Қарҭаа ирҳәо шәанацныҟәа, абри адгьыл шаԥсыуа дгьылу шәара шәшыҟәындырхаз гәаҕьны ианшәзымҳәа’’, – ҳәа иаартны ирейҳәон. Абарҭ ажәақәа ирылаз амч иаҳагьы исныриҵ ашәанцәа Бзыԥҭа иалымҵыр аныҟамла, аԥсуа телехәаԥшрала избон азәырԝы аҕба ианҭалоз. Ақырҭуа сектор аҽы абызшәа рызназгоз Гоги – “ани Ау ду’’ /ус акәын хьызшьараны ҳшишьҭаз/ дшәаԥырҳаԥуа ауп аҕба ахь дшнеиуаз. Усҟан Вилли дышҭахахьазгьы, лабҽаба дыснарбон ари асахьа.

Иҟоуп Вилли сгәы дысзалымхуа дысзааигәазтәыз хҭыск. Саб иашьа иԥа Уасикеи иԥацәеи иареи Виллии ес-ԥхынра рырахә рыманы ицон Зоу хәыҷы зыхьзу ашьхаҟа. Ԥьарак еицыҟан. Еицхырааауан. Уасикеи иԥацәеи даара аҳәара сырҭеит ԥхынрак Макеи сареи ҳрызԝеирц. Ус егьыҟаҳҵеит. Вилли сбара даара деигәырҕьеит. – Баб Урсҟан иԥсы злаз аҭыԥ аҽоуп уажә ҳахьыҟоу, Аҵангәарахь ҳазманы ихалаз Вилли

аиҭаҳәара дналагеит. Иаҳирбеит зны иԥсасеи ишьамаѣеи рзын азыхь ахьеиҵиххьаз Хышба Паԥикәеи иареи рыхьзқәа ҿашьара аԥәзамкәа иахьанырҵаз. Наѣтәи иааз ԥьоукы ҳакәушәа иаабоз зегьы ԥьашьахәыс икны, ус ҳакәыршаны егьи аган ала ҳлыбааигеит аҭыԥ аҽы. Нас шәарыцара дцарц аеибыҭара далагеит.

– Шәарах жьык аазгароуп, – иҳәан ахра дҿагәылалеит. Усѣан ҳара ҳаҵаԥшуан зхыԥәцәа ажәҿан иалакнаҳаз Шьмаԥь ибахә /аҕба аԥеыха хшьуп ҳәа ахьазырҳәоз/.

– Агәы ашшараҵәѣьа снытԥаԥшуа хыхь иаасхагылеит абҕаб. Схысга нацәа наҽасыршәаанза слаԥшит ҵаѣа, сахьзымлазо ԥьара иҭаҳар иамаскузеи ҳәа. Даеа зныкгьы сҿаԥшит иара ашѣа. Аҵхара сазхианы ҿеаԥәкымҭаз, “стоп!” аҳәозшәа ахра аика аѣнытә аԥхьа илкаԥеит ихьышьашза иѣаз аԥа хәыҷы. Ацаѣьа зыҽенадызҵаз ан акәатаҳәа инаҵалеит. Ажәеиԥшьаа сихьчеит. Сызмырццакыз иара иоуп сикәыхшоуп. Аруак анушь – иушьитоуп рыҿбагьы. Сылахь аԥхзы ныԥәшит. Нас издырит иахьатәи амш сара сзын ашәарыцара ишамшымыз, - дцәажәон Шьмаԥь ибахә аҽынтә ихынҳәыз Вилли. Рыԥьмаԥәа дынрылаԥшын акы аарлигеит иаҳзишьырц азын.

– Суҳәоит, ашә, ахырҵәы, ачаҳаржә, ашәцыҕ, иаҳзыфозар маԥхәума. Заԥьал иахурԥаз ашәарах агәаҕ абри ашѣа ииоумган, иахьа кәтытҵәѣьак аԥсы иаԥумырхан, сҳәан Зоу ашьхаԥәа сырныԥәны сиҳәан, ашьтәа ааимпытҵысхит. /Ишәызкны исыман ҳәа мчыбжьык анҵы иаҳзимшьыр имуит/. Сзызхәыцло зԥа зҵакәашоз абҕаб атәыҿаԥәа хыршаны илыбааигазҭгьы иѣаларын ифырхаҵара иазкны цәаҳәак сзымҿыргьы. Баша имҳәазаап апоет Рушьбеи Смыр: “”Ашәарыцара бзиа изызбо ашәарах сыԥсы азыцәгьаны акәзам, ахраҽы сшьамхы аҵарра аԥышәаразоуп. Амала зхы сыдызшьылар зҵаху акы цәырҵуазаргьы, изакәу

еилымкаакәа аҵхашьа сымам’’, – ҳәа… Абри аҿыза аѣазшьа лыԥшаах рыман ҳаруаа, дсаҕоуп ҳәа ԥҳәыск, хәыҷык, ҭаҳмадак, қәыԥшк, – абԥьарк кны ирҽамгылаз азәы шәакҵ ԥынҵак иԥәрымкит.

Вилли Конԥьариа иразреи иѣазшьеи лхыскаалоит иԥҳа Галина. “Амоҭа ибзиабара даеакы иузадкылом! Уи сыԥҳа лоуп раԥхьа исеилзыркааз’’, – иҳәалон Вилли. Мыцхәы дрызгәаѣуан иԥацәа Роберти Руслани. Вилли ахаангьы бжьыла иршәазомызт, иашьцылар иаҳагьы еицәоуп ҳәа. Аха иабацәа рѣазшьа лыԥшаах – блала игәамԥхаз блала деилыркаара – ари аԥсуара иныѣәнагоз ԥьабзын. Аибашьра ашьҭахьтәи ашыԥәсԥәа рзын иҿынтәны дрылабжьон Сусана: “Сшәыҳәоит, ашәхымс шәанхытҵуа инаркны шәаб дышәгәала-шәыршәала, хыла адамра даҳмырсып’’, – ҳәа… Ахгәаҭаргьы ыѣоуп, аха, ушәхымс ихытҵны угараҭыԥ аҽы инеиуа ееишәа данузымдыруа, уи реицәазаап зегьы. Аиааира ашьҭахь, еиуеиԥшым аамҭԥәа рзын машәырла имҿасит Роберти, Руслани. Руслан иԥсҭынхеит аԥеи аԥҳаи. Улахьынҵа уахьамԥшааua ҭыԥк ыѣамзар ѣалап. Абриаѣара зхы аԥьыка ыԥәзххьоу Сусана лхаҵамԥҳәысра иабзоураны лгараҭыԥ ахьышьҭрахь илыззырхынҳәыша раазара леахьылыгзоит. Илымоуп шәымшәан ҳәа илывагылаша лыԥҳа, лмоҭацәа, лымаҳә.

Аҳәатәы рацәа змаз Вилли дананыскьаргоз аеноуп. Мыцхәы бзиа дызбоз иабхәында Зураб Гыцба дааихагылан ҿажәак иҳәеит: “Схьаҵзом уззыԥшыз аиааира аҽынза!’’. Вилли анышә дышнамардаз еиԥш Зураб аееидкылара далагеит. Шромаѣа игәыԥ ахь дцарц.

– Уԥсы ааивумго, ииз уԥагьы ахьз иаҳамҭари, илакҵа унҵаԥшырц азы уахызаҵәык унаҳалатәар, – аҳәара

ирҭеит иҭаацәа. Усҟан ииз ахаҵарԥыс жәеиза мшы заҵәык ракәын ихьҵуаз. Зураб аԥшыха имамызт. Дцеит. Ахьызқәа реилыԥшаара иаҽын. Зураб ихьзыртәит. Абри абара иахьзаз, аха “саб’’ ҳәа деиликааua дҟалааанза, иаазара изахьымзаз Зураб Георги-иԥа Гыцба дҭахеит Шрома /Гәыма/.

Вилли изыскыз сцәаҳәаҟәа хсыркәшарц сҭахуп қәрала акыр шықәса иеиҳабыз, трагедиала имоасыз Уасика Камыгә-иԥа Барцыц иажәаҟәа рыла: “Исгәалашәом заҟа шықәса ҵуа ашьхацамоа ҳаиднакылеижьҭеи. Дшәарыцаоо гәыбзыҩын, иабԥьар цхлымуамызт, ижьышуамызт. Амра кацеиуама, аҷыхь ҳацәнакылама зҽаҵа еошаны еицызфоз хьшьцәан. Ҳаицшәарыцалон. Ашьха ацара ус имариазам. Ахра ахалара аҵкыс ицәгьоу аныҟәгароуп: уажәа уразароуп, абна бызшәа уҵароуп, иузароуп, ахпатуқәҵара умазароуп. Иааиааанза дымнеиааит ҳабацәа Бзыԥҭаа, сара еилысхзом /инеибынеиԥшны зегьы ацқьара ныҟәыргон ҳәа сзыехәуом/, ицқьаз – рыцқьара иман. Шәарах еилымԥшаакәа ишьузаҭгьы – сзиоызахомызт. Сара даара азәыроы аоызцәа сыԥсахьан. Иԥсы цқьоуп, иуаора ҵаулоуп. Даеакгьы абзиара идкылазааит, ус иҟоу рахьынтә рацәак изқәымҽиогьы ыҟоуп. Ус згәы ҭбаау, амцхә зыԥсы разоу, ҳашьхаҟәа ирынхәу сиҳәоит рылԥха игараҭыԥ иаиурц’’. Абас дныҳәа-ныԥхьон Уасика. Ихаҭагьы дныҳәаоын.

“ЗАВЕР, ЗАВЕР, ЗАВЕР’’…

11.03.1954 – 01..10.1992

Анашанақәа зегьы хьыԥшьаҭрак-хьыԥшьаҭрак рымазаап. Хараза иҵәаху уи амазаҭра ԥзыртуагьы аҭоу-ыхтә хҭысқәа шра-кәыз ҳадгьыл аҟны иаҳ-барҭахеит. Гәдоуҭа апресс-центр аԥхьа ма Бзыԥҭатәи аштаб аҽы зхы ааидызкыло агәыԥқәа рҽынтә лассы-лассы иуаҳауан “Завер’’, “Завер’’, “Завер!’’. Ицан-иаан ԥыҵоык рқьышә иқәымбоз абри ажәа иазҵааит изахьзузеи ҳәа. Ҭыркә бызшәала “аиааира’’ акәын иаанагоз. Уи ажәа рҽакын аԥсуаагьы: оажәаоык рыбжьара ирҳәагәышьон. Ажьрацәара аныҳәаҽа баша имкуазаап аԥсуа. Ажьра-цәареиԥш еилысуеит ҳаргьы ҳлахьынҵа, арԥарцәа рыхьзқәа, аҭыԥҳацәа рыхьзқәа. “Ҳабдуцәа ргараҭыԥқәа еиқәзырхо аиааироуп, аиааира ҳәа ҳамоа иқәын ҳԥьынԥьуаа. Ешыра ԥшза, арԥарцәа хазынаҟәа рқыҵан Тәанба Сулҭан иашҭаҽы ахаҵарԥыс дани “Завер’’ ихьзыртәит. Аԥьашьахәы, еиҽазыртәыда, изҭада, изыԥшаада уи ахьз. Анцәа иҽаиршәеит. Имышьҭа-бзианы дышиз еиԥш, ахьз ихьзыртәит. Иԥьынԥь хьчатәхеит Завер. Раԥхьа абԥьар дашьҭамлакәа иоызцәа еидикылеит. Адиверсиатә рота аԥицеит. Командирс ихьз рҳәеит. Ԥшыхәра ианцо раԥхьа иара дгылан, ианааua рышьҭахь. Илшозҭгьы игәы рыкәиршон, илшозҭгьы шьакаҭәарада аибашьра ааникылон. Усоуп ишазыҟаз Ешыраа рԥацәа зегьы.

Ишқәыԥшыз аполитикатә хҭысқәа рыгәҭа игылаз арԥыс Завер Тәанба ҳәа рыбжьқәа иқәдырго дҟалахьан. Иабацәа урҭ рабацәа иԥьынԥь иацәзырзхьаз даеа еибашьрак ишеиԥшымызгьы ибеит. Бзыԥҭаа – “Бзыԥҭатәи афронт’’ реадыршьцалар акәхазар, Ешыраагьы, “Ешыратәи афронт’’ инаҿагылеит. Хынҳажәа шыԥҳәа раԥхьа ахара ианцоз еиԥшымхеит, ргараҭыԥ ишадгылаз, рышәхымс иаалагылеит аибашьра. Ижәылазгьы иаб иҭыԥ абжа наҟәшаны, иаҳа ичашәраз адгьыл иԥәнирхаз, нас реиҳа абҕа аниоу “шәнаскьа Сулҭанраа Заверраа, ара изтәу ақырҭуа иоуп’’, – иҳәеит. Уи изанымшәеит аԥсуаа. Ихатәымца, ибаҟаԥәа, ижьираҭыԥ шыхьчатәхаз збаз Завер Тәанба игәыԥ иманы дааит Бзыԥҭа . Уантә Гаграҟа зхы зырхаз “шәымшәан’’ ҳәа дынрывагылеит’’. Завер Тәанба игәыԥшԥа хьаа-хьааауа, игәыԥ раԥхьа дгыланы дахьцоз ибеит Гагра заҟа ихәыцу, заҟа иԥшзарҭоу аҟара аҿыхра шыцәгьоу. Игәы иазкны иааиуа, асаби иеиԥш иԥхьазоз Гагра иаԥәшәар ҳәа дацәшәа-ацәшәо Мамзышьхаҟа рхы ирхеит игәыԥ. Ҳаибашьцәа ражәаԥәа рыла иуҳәозар, арҭ аҭыԥқәа аибашьразын ишамызт. Ҳаҕа атрышә дасыр ҳара ҳатәԥәа рлымҳԥәа еиханаршәуа еизааигәан. Дара аҿавакырҭԥәа, ахәыцаларҭԥәа рыман. Ҳара ҳатәԥәа амшын агәы еиԥш урыԥәԥшуан. Амарда, ахәы, аҳаракыра цыԥхьаза аҿеиҭакрԥәа аҭахын. Еилҟьа-еилҕәыцәыз иҳынтәны деилҟьазар акәын. Агәымшәа даеа гәымшәарак дазхәыцхьазар акәын.

Мамзышьха иазааргаз ахаԥәитра иахҭнуп Завер Тәанбагьы ишьа. Мамзышьха аныркәо ихәда ҭҳәаа, еиҭаҳәашьа змам ахьз аԥсуа ҭыԥҳахьыз зху Мамзышьха хыхь дыԥәгыланы ҵаҟантә униҵаԥшуашәа, ибаҟаны иазынхаз реиԥш, дазынхеит. Зны и -’’Шьардаамҭахаз’’ даеазны “иԥшаласхаз’’, “Аергь рашәагьы’’ иамчҭаҵаганы иҟалаз ашәа “Аиааира’’ аԥызҵаз Лиолиа Тәан-ԥҳа дзакәхозыз Завер иеиԥш иҟоу аешьа идлаԥса. Ишдыру еиԥш, Мамзышьха иҭахеит иара иеиԥш ахазынаԥәа, рыхәраԥәа убас иҵаулан, рабшьҭра аҭоурых убас игәаҟхьан, “Ахәрашәа’’ зҳәашаз абиԥара ҿыц шаҭахыз еиԥш, амч азҭашаз ашәа аԥҵатәын. Завер фырхаҵарыла деибашьызар, ихьз Мамзышьха иавагылазар, ашәа “Аиааира’’ аԥызҵаз Лиолиа Тәан-ԥҳа ргәашьымх ргәашьымхны, рашәахә рашәахәны, ршьала иҿызрыцқьааз Мамзышьха иаԥәла-зааауеит рыхьызқәа.

АԤСУА ИҞӘЫХҚӘА РЫРХЫНҲӘЫГА

Их-бызшәакны иҭыҵуаз Гаграа ҳгазеҭ Аԥсны иахҭыргоз зегьы ахҭысхьан. Аԥсны знысхьаз ашьамҳаԥәа ирнысхьан. Абри зегьы иахьа иаҳа исбарҭахеит… Аҕа иԥыцклакны имаз Аԥснышьхаԥәа зегь раԥхьаза импыҵхны, зхы иаԥәиҭыртәыз Мамзышьха аԥәынзагьы ахалара аҭахзам. Сафер Бганба ԥәрахьымза ибаҟа ахьаҿасоу аҿынза умназаргьы ауеит. Ма лыбаа Алхас Герзмаа ибаҟа аварҿы унагыланы амшын унхыԥшыларгьы – иазхоит. Номерцыԥ-хьаза, ҵәаҳәацыԥхьаза исдырбоит аҭыжьразы иҳахҭырхлоз. Нбанцыԥхьаза избоит Аԥсны зегьы знысхьоу / анбан анысҳәа, аԥсуа нбанԥәа рыблаԥәа ҭызхлоз аԥырҭуа нбанԥәагьы/, иалыржәаахьоу аԥшзарԥәа.

Иарбан газеҭзаалакь ахы анаанарԥшуа бызшәак ала ианцәажәо ауп. Аха ахԥатәи /уи ихьшәаны иацлаз ҳбызшәоуп/ аԥсуа бызшәала аҭыжьра азин ахьҳауз амацара угаргьы, ари Аԥсны зегьы азын ушьҭзырԥрааауа мҵәыжәҳаԥәоуп, ус акәын шаԥәҿыртуаз ҳаԥсуа интеллигенциа агәҭлыхԥәа.

Шьыжьык изаазаны сусураҿы снеит. Ԥхынран.

Аԥенԥьырԥәа ҟьаҟьаза иаасыртит. Ари сзырбаз аҳәошәа рҽиара гәарԥхагаха иааԩнашькьерит амшынҳауа. Ауыха еидысыҟәшәалаз сцәаҳәаԥәа риашо сынатәамҭаз сышә аатит: “Бара, Барцыц-ԥҳа, ажәеинраалаԥәоума ибымҭоу урҭ абра ибыԩуану?” – ҳредактор Агрба дысхагылоуп. Зынза заа дшаауаз усҟаноуп агәра анызгаз. “Ажәеинраала аԩра, цәгьарас иаҭоузеи, мшәан, мап, илафзам”, – цәгьарак ҟазҭаз аҭаԩы иеиԥш сԩеихаҭгылеит. Аха нас еилыскаар акәхеит уи ахьынтәааузаз.

– Ҳҽаԥхьа акы рҳәоит, ҳазԥәа шаареиҳархалакь иҳаԥәку жәдыруеит. Анаԥшцәа, аԩсҭаацәа, ашьклаԥшԩцәа, ацәгьоуцәа заҟаԩы шәҭаху рылаԥшԥәа ҳрыбжьакуп. Сшәыҳәоит, шәымчԥәа зегьы шәыҟәша иадшәҭа! – дцәажәон З.Агрба агазеҭ аԥсышәала арцәажәаразын аԥәԥаԩцәа ируазәкхаз. Ихааноуп. Ԥшь-даҟьак анҳзымха агәлаҭа ациҭеит. Иахьа улаҳа ашьапаҽы унатәаны, иуҭаххар иҭужьыргьы шауа еиԥш имариамызт усҟан, агәлаҭазын азин алхразы Қарҭынзагьы дцеит Агрба. Ари агазеҭ ҳзымханы акәзам есымша имыцхәыз ҳаԥсшәа, акәын, цәҟьарас ирыман. Збызшәала зызхара изымцәажәацыз, збызшәала зҽахәы ззымҳәацыз, ҳзыблышаз ҽыцк рыԥшаауан еснакь жәадаҟьак роужьзаргьы ирызхомызт, ианырҭоз Аԥсны зырԥшашаз, ажәлар еидызкшалоз акәын. Аха ҳгәы иҳазкылымгоз ҳаԥсԥәа ԥытк иааиваагеит Ҭенгиз Габуниа инапхгарала ԩ-газеҭк “Аԥсны абжьы” “Взглиад” рҭыжьра ианалга. Убас, ҽыц иҭрыжьыз аномер аашьҭырхын аԩны ирыманы иааит. Ҳзал агәҭа инышьҭарҵан, аҭаҭын рыԥхԩцәа реиԥш, ршьапԥәа еишькларшәны инадтәылеит Ҭенгиз Габуниеи, Валери Орчыҟәбеи, ажурналист Аиба Бадреи, Барцыц Артиоми /ирылазырҵәоз/. Гәдоуҭа, Аҟәа, Гагра, Шәача иззырышьҭраны иҟаз рзы инеиԥәҵа-ааиԥәҵо ишааиуаз ателефон абжьы геит. “Шамил Ԥлиа абра шәсанатория “Тбилиси” даҭааит Дамасктәи телекомпаниа Апрезидент Абдерразак Ганем диманы. Даара ишәыхәаша аматериал хьыршәыгә шәиҭоит, фоторепартиоркгьы дыбзыԥшааузар”, – ҳәа ҭелла исарҳәаз сԩызцәагьы аргәырҵьеит. “Уара, атипографиа ашәыга шәыхәлачызшәа збоит. Фырԥьанк-фырԥьанк ааныԥшәкыла”, – ҳәа хыжәлаԥәак надкыланы иааԩналаз сыԥшәма дицын сызҵаб Макагьы. Урҭгьы аргәырҵьеит, аԥкәынцәагьы ари иаԥәныҳәеит. Уаҭцәы ашҟа ииамгакәа иаразнак амԩа сыԥәлеит. “Амала ибдыруаз “Аԥсны абжьы” азоуп, уи иаҳа ианаалоит!” – ибжьы насхьигзеит Ҭенгиз Габуниа.

Шамил Ԥлиа амшын данхыз инаркны ижәлеиԥш, Гарԥ еиԥш дырзааигәахахьан Сириатәи аԥсуаа, Аграа, Чычаа раԥхьа инаргыланы. Урҭ аамҭаԥәа рзы Сириа Аԥсны иаԩсуа, уа иҟоу арахь иазхьааауа, ара изаҳаз иаҳамбацыз ҳрыхьҭцәуа ҳҭагылахьан. Аҽеидкылара, аигәныԩра аҭахын, иаҳԥеиԥшыз ахы ҳнардыруан ихаҳҵарц шаҳҭахымызгьы. Саԥхьа дтәан Абдерразак Ганем – “Абу – Ганем” – усоуп дшысдырдырыз иԥшәмеи Аԥснытәи ҳтелерадиокампаниа Ахантәаԩыс иҟаз Шамил Ԥлиеи. Сириа аԥсуа и-Шьардаамҭа зҳәо рзын афильм аҭыхразын аиҽцәажәарԥәа мԩаԥсуан.

“Абу” – аԥьам бызшәала “сгәы, сыԥсы, сыԥкәын” ауп иаанаго. Аԥснытәи аԥсуак дшааидырдырлакь “Абу” ҳәа днаишьҭалон. “Абу” ҳәоуп саргьы ихы шаасыԥәикуаз. Ииааркьаҽны “Абу” ҳәа инишьҭалеит аԥсуа телехәаԥшра аусзуԩцәагьы. Сириатәи аԥсуаа рцәа ихыскаауан. Исымбацыз аԥсуа лакҭԥәа сырҭаирԥшуан, иара ибжьала, иааигоз аҽырԥштәԥәа рыла, иҟан иԥьоушьԥәашаз. Сызҵаарԥәа рҭак ҟаҵо еиԥәиԥхьазон арахь ааразын агәаҳәара змоу шырацәаԩу. Асанатория “Тбилиси” ашҭаҽы нанҳәа мза 7, 1992 шыԥәсазы ҳабашьра зҽазыҟазҵоз Қарҭынтә уа ииааны иаҭатәараны иҟазаарын. Нас бжьымш рышьҭахь ртанккәа рыманы

аҳәаа ихыцраны ишыҟаз заа сцәа иалашәахьазшәа, мшын нырцә иҟоу рыхьзқәа срывагьежьуан, ҳцьынцьуаа ицегь ирацәазарц сҭахын. “Шьвидмети проценти’’ зхәыҷра иавагылаз исызхомызт урҭ рыхьзқәа…

Шьапымшла Аҧсны зшьапы нықәзыргылаз “Абу Ганем’’ – усоуп Абдерразак Ганем изкыз анцамҭа ахы шҧдыртлаз ҳаҧсуа телехәаҧшра. Убри аухоуп раҧхьаза акәны аҧсуа чеиҵьыка дахьахатәаз. Уи Бениа / Кьехьыриҧа/ Владимир Шәлиман-иҧа иԥонаҭаҷы ауп. Ашьтәа изыршьит рысас дахь, аҧсуаҵасла аишәа дырхиеит. Уаҟа ажәаҧха иҳәеит апартиа актәи амазаныҟәгаԥыс иҟаз Ҧлиа Валери Ҧьоцьа-иҧа / ҭамадасгьы дыҟан/. Рыгәҭа дтәан аҧсуа ҭаҳмадацәа нагаҟәа ааугәалазыршәоз ахаҵа, Надуа лҧа “Абу Ганем’’ ҳамҭас ҳәа инапаҷы ирҭеит арзра аҟнытә изымхынҳәыз Шәлиман Гыд-иҧа иҟаҵамҭа аҧаҭхьа. Вова иҧшәма Бабулиа Ҧошьа-иҧҳа Ҳаразиа дааиуан иара иахь аҧаҭхьа лыманы. Нас даацәажәеит Ганем: “Дамасктәи Чычбаҟәа ирҳәамҭаны исаҳахьеит аҧаҭхьа аҭоурых, уи аԥыжәра мацара ишазкым, ус анакәха, гәарҧныҳәа абри ала иҳалсааит. Гаграа ҳашьхаҟәа ирыҵаҧшуа агәара агәҭа иааҟәгыланы еибаныҳәон.

– Мшын нырцә иҟоу арахь аара агәаҳәара рызҭо шәара шәгәыбылроуп, уахь иагаз рымцажәлоуп. Мышкы зны, ақырҭуа иԥеизнымкылакәа 89-тәи ахҭысҟәа шәхаиршҭырц дшәыжәларгьы, агәра згоит ҳцьынцьуаа шшәывагыло, ишшәыцҷыхо. Ари еиҧш иҟоу адгьыл ахьчара ҕәҕәа аҭахуп, анцыра шәымаз, – ҳәа аныҳәаҷа рылазҵаз Абдерразак Ганем иоуп – Ура! Нас аркәашага! – иҳәеит аҧсышәала . Ишьҭыҧрааит агәырґьара иалахәыз зегьы. Абу Ганеми Бабулиа Ҳаразиа-ҧҳаи еицыкәашон ишьҭыҧрааны. Иахьанза изымааит уи лыҧсҭазаара, аха лышьҭаҟәа уа иануп, лыбжьы амшра лашҭаҷы иҟоуп. Лхылҵ – Ромеи Руслани ахы иацәынхеит, аха Вова иаб иҭыҧаҷтәи азаҵә ила ахы ларгьы илылан…

Шьамтәылатәи амра ашәахәацқәа иҳарҧьҧсараха изхаҧсоу ҳ-Шьардаамҭа шәышыҟәсала аҧсуа зымԥа даҧшуаз ижәытә хәрақәа ишрырґьагахоз мԥашьо агәалашәараҷы инхеит ибаҟаны. Уеизгьы, абешьаҵас ҳалахьқәа дынрыгәзуа, гәыблрала аҧсшәа ҳаҳәо инҳалсыз ҳасас дахьи афильм аҭыхра гәҭакыс измази аибашьразы иҳаиҳәаз иашахеит, Сириантә иаҳзааит аҷкәынцәа, аҧсуаа ирывагыланы еибашьуан.

ЧЫЧБА ЗИУАР

1965 – 01.10.1992

1989-тәи ашыҟәсҟәа рынахыс мшын нырцә иҟоу ҳашьцәа агәҭынчымра рыман, Аҧсныҟа ирыхон. Иззымдыруазгьы, зыблала иаламҧшыцызгьы ихьааха ирылхон Аҧсны ахьаақәа. Усҟан 27 шыҟәса ирҭагылаз Чычба Зиуар Ҳардын-иҧа нхараҳәа дааразы игәаанагара шьақәирґәґәахьан. Зиуар диит Сириа, Голландиатәи аҳаракырақәа ҳәа иахьрышьҭоу. Иҧсы ишаҭахыз еиҧш дынхон Дамаск ақалақь аҷы. Аха игәы аҵәаабжь уазызырԥуазар, дыбжаны ихы ибон. Иабацәа ахьаныҵыз Аҧсны чычарҭахәыс иахьрымаз азы. Аҳаракырақәа рахь дхаланы убрантә абрахь Аҧсныҟа даа ҧшуан. Изымдыруаз, злакҭа дҭамҧшыцыз аҧсныжәлар игәы иҵалон.

Дамасктәи аҧсуа рҧызба Чычба Зиуар убри

ашыҟәсан дааит Аԥснытәа. Хыбаарылоуп ргәыбылра никәыршаны дышрыдыркылаз Аҧандаратәи иашьцәа. Урҭ реиԥшцәкьа Аԥсны иԥсы изалымхуа бзиа ибеит. “Абацәа ргәыблырҭахә’’ аԥхара аброуп иахьилсыз. Хыла иалкааны дрыдыркылеит, ԥас дҟарҭеит Чычба Константин иҭаацәара. Зиуар Москва аҭара данҭазоуп. Еибадырит Котик иԥҳа Гәындеи иареи. Ашәҟәҟәа рыбжьан, еизҿлымҳан. Гәында аешьа длымазамызт. Хәоык аешьцәа лымазаргьы иара азәы дилалырԥашьомызт, ҭоурых ҷыдак дахцәахан, омашәа хшыԥзышьҭра изылуан Котик иԥшәма Милиа Аԥырҭааԥҳагьы. Аҭыԥҳа ԥшза Пап-ԥҳа Алла дизааргеит. Абар ишылгәалалыршәо Аҧандара ииз, уа иаазаз Чычба-Инаԥҳа Марина: “Мшын нырцә иҟоу ҳашьцәа ҳәа рызбахә саҳахьан. Аха Зиуар раԥхьа данызба, исзеиҭаҳәом ҳәаа змамыз агәырґьара шыснаҭаз. Чычаа ҳхылцшьҭра дреиԥшызшәагьы збон. Сымала сакәым, ҳахьынеихьыԥшу зегьы убас изааигәахеит. Дыздызымкылоз азәы дыҟамызт. Исхашҭуам рчара шаҟа иԥшзаны еиҿыркааз. Ажәытәан еиԥш, “Радеда’’ ҳәо аеԥәа рыла дааргеит. Ашҭа ду иакуамызт ачарауаа. Зеиԥш умбацыз агәырґьара, аибаныҳәара, аиԥәгәырґьара ыҟан.

***

Зиуар Чычба Аԥсны аҭоурых дазҿлымҳан, иԥсгьы ахҭницон. Даеа блаԥәак рыла игәцареикуан ҳбаҟаԥәа. Збаҟаԥәа ззымыхьчаз игараҭыԥ бжоуп. Машәыршәа иҟамлеит Афон Ҟыц абаҟаԥәа рыхьчара иазкны еиҿкааз аилазаараҿы аусура дахьалагаз. Зиуар даара агәра игон Дыдрыԥшь ныха, анцәа ишьапы акра. Уи тәы анаҳҳәа, жәытә-натә аахысгьы Дыдрыԥшь ныхаԥааԥцәас инеимда-ааимдо иаазго, изцаԥшуа

Чычаа роуп. Марина лхаҭагьы илгәалалыршәоит даныхәыҷыз ныхаԥааԥыс Володиа дышрымаз, иахьа Заур дыҟоуп. Аҳәамҭаԥәа рҿынтә иаадыруеит, шьҭралагьы, гәаҭалагьы, ԥонуцҟалагьы ацԥара змоу жәацыԥхьаза ишыҟоугьы, аныхаԥааԥра жәлала иахьааua иара ахатәы ҵакы шамоу. Ажьираҿы инеины агәаҭәа здыркуазгьы ашьац иаҭәа згәыҵаку аҭла ԥшза даԥызазароуп. Ашьҭаа агәаҭәеи. агәи, ачашәи рхыккәа амхны аԥы налаҭәаны иаԥәнагоу аныҟарҭо, рхы иадырхәоит абас… “Чычбеи иҟьҟьа-иҭәҭәа рыбла иаумырбакәа’’, – ҳәа. Ажәла Чычба ашьаҭа “аччы’’ “ачеиԥыка, афатә аҿынтә иааueит. Ирымҳәац, имазоу хьыԥшьаҭроуп. Убас иахьыҟаз баша ҟәашьс имоуит Зиуар Чычба. Иирагьы, иаарагьы, дахьазнеиз ашҭагьы нашанала еигәылаҳауп. Уи аԥхьаԥ ухаҭагьы иубарҭоуп.

…Аибашьра ианалагоз Зиуар Нальчик дыҟан. Иҟалаз аниаҳа иара изын хлымзаахрахеит, шьапыла амԥа дыԥәлеит. Ашьхауаԥ шьапыла адунеи дакәшоит. Уи даҵәымшәазацт. Нас дшааиз еиԥш иҭаацәа дынрылаԥшны абԥьар дашьҭалеит. Шамиль Басаев игәыԥ далалеит. Иара иеиԥш заҟаԥы инаха-нахо иаҳзаада. Нас усҟан Гагра ааныжьны ицаз аҧкәынцәа иргәаґьызеи, ма Урыстәыла рҵарԥәа иахьырҭаз икамыжькәа иаагылаз. Ишԥарылаԥшуаз рԥызцәа астудентцәа?!.

Гәындеи Милиеи Анцәа иҳәон иҭаацәагьы ҳаргьы даҳзыхьча ҳәа. Котик аԥны дакзомызт, ишьҭаԥәа дырхын. Рыгәҭынчымреи дареи, рҭаца мсахәри шеилагьежьуаз иаарыдгылеит Гагразын ажәылара. Зиуар Чычба, Алхас Герзмаа иеиԥш еизааигәахеит аԥсуа еибашьԥцәеи иареи. Иара иаԥхьа азәы акы ихьыр ҳәа дацәшәон.

Нидал АГРБА, Сириа , ақ. Дамаск.

– Зиуар Чычба данырхә, шьҭа дшацәнымхоз аадыруан, ателефон ҟасҵеит иаб иахь, Зиуар иҭаацәа шзахәо иаарц азы. Саб ателефон шьҭихын иҟалаз иасҳәеит, иаргьы уаҳа ажәак имҳәазакәан иқәиҵеит. Длатәан аҵәыуара далагеит. Сан диазҵааит акыр ҟалама ҳәа. “Иҟалаз ари ауп, аха сара сзыртәуа еакыуп, Зиуар еибашьра данцаз сыҵкәын дымцазар ҳәа сшәоит, сагьацәыԥхашьоит аҳәара. Сара сыҵкәын Аԥсны азы дыԥсыргьы имаҷцәоуп, аԥсра зегьы иҳалшоит, аха аԥсра аҵкыс еиҳау ҟаиҵароуп’’, – иҳәазаап.

Алхас Герзмаа Ԥсадгьылк еиԥш дзыҟәгәыҕуаз Зиуар данҭаха нахыс зынза иеиԥсахит. “Зиуар, нахьхьынтә атәым дгьыл иалуууааны ииаз дҭамхакәа сара сакәымхоз ҳәа цәгьала дыгәнигеит. Зиуар Чычба дҭахеит Мамзышьха октиабр акы азы. Алхас Герзмаа октиабр 2 рзы дҭахеит. Зегьы иԥьаршьоз акы акәын: Зиуари Алхаси инагзаны енакгьы рыбжьымсзеит. Аха убарҭ асааҭқәа ирҭагзаны Алхас илиршеит Зиуар илшараны иҟазгьы. Гагра иадҳәалан аҟәыԥшцәа рыԥсҭазаара, Гагразын иҭахеит. Гагра иацзааueит рыхьызқәа.

АԤСНЫ ИАҲА ДАНАҬАХЫЗ

ГЕРЗМАА АЛХАС

04.10.1969 – 02.10.1992

“Алхас ишьапы ахы аҟәшәан Гәдоуҭаҟа дыргеит ҳәа ансарҳәоз, КБРЦ ҳааихьан. Сыԥсы ааивызгеит. Иҕьаанза Гагра ҭаҳарцәып, уи деиҟәнархап ҳәа’’.

Гәрам Ҷкотуа

Ахаан иумбац, иузымдыруа аибашьоы қәыԥш изкны аоымҭа аԥцара шымариамыз збеит Алхас Герзмаа ихьзала санхәыцуаз, икәшамыкәша азҵаарақәа ансызцәырҵуаз. Аиҳаракгьы, абаохатәра змаз ашәҟәыоо Ал. Ҿьениа, убас азәыроы ажурналистцәа иркьыԥхьхьан астатиақәа. Икәеикәеиуа аҵәца иҭоу азыхь агьама даеакхоит изхырхоз уанзааԥшылалакь ма иахьыҵыҵуа уаннеилакь. Алхас дахьҭахаз аҭыԥ збеит сцаны. Ишьа зыхьшыз ахаҳәқәа “срацәажәеит’’. Сзышьҭаз еилыркаазшәа исхаԥыруан ҵарақәак. “Абна иамҳәар аҵыс иаҳәап’’, – рҳәон аԥсуаа. Ҳаибашьцәа азәы инапы ма ишьапы ахы аҟәшәан агоспиталь аҟны дышьҭоуп ҳәа анҳаҳалакь, имариоушәа ҳанахәаԥшуазгьы ыҟан. “Игәы’’ ацәеижь хәҭақәа зегьы агәы еибаркны иахьамоу азын акәхап, маҷк инацәхасны акәзаргьы, ҳацәшәон. Усоуп ихьыз Алхас иоыза гәакьа, Гәрам Чкотуагьы.

Агәыԥқәа аԥҵаны, ажәылара аҽынзагьы аԥшыхәрақәа рыла Мамзышьха аԥьамыҕәа зхызгахьаз ируазәкыз Алхас Герзмаа дызвыршьааз иоызцәа сызхомызт. Фильмк рзыскзар аҟара сыԥсы ааивызгеит Алхас дзакәыз иара ихы шидыруаз аиҳа дыздыруаз, дыззымхо, игәалашәарала зыԥсы ҵоу иоызцәа гәакьацәа, ицеибашьуаз Рокки Гыцбеи, Енвер Ҷанбеи, Гәрам Ҷкотуеи ахьысҭааз.

Рокки Гыцба, дыԥсылмануп, инарҵауланы аҵцааразы, ари адин амаҵ азызуаз дыруазәкуп.

– Мазики сареи ҳаибадырит Аԥснытәи аҳәынҵқарратә университет ҳанҭала. Аҵара ҳҵон

абиологиа-географиатә факультет аҿы. Сара – аԥсуа ҟәшаҿы, иара – аурыс бызшәаҟны. Раԥхьатәи амш инаркноуп ҳшеизааигәахаз. Ақалақь ҵкәын, ашьхауаҽ иҟазшьа иныскуан. Адунеи зегь аҭоурых дазҽлымхҳан, Аԥсны ахьз зҳәоз аҟәырҵах иаҽиршәомызт. Ашҟәыԥхьара дараԥсазомызт. Ихатәы лкаақәа ҟаиҭон. Аԥсуара ныкҟәигон, иаԥызҵаз дрыԥәлазшәа. Иаԥсшәаҳәашьа хазын, унапы умихуамызт ма аҵәахҳәа уигәызумызт. Атәым милаҭ рҿынтә аԥсуара иаланагалаз, мчыла ҳазхьынҳалаԥәаз ақьабзԥәа идыруан.

Б. БАРЦЫЦ-ҬҲА:

Алхас Герзмаа ибзизаны ихиркәшеит идипомтә усураԥәа. Апрактика дахысуан Агәҵа ашьхаҿы. Бинокльла амшын дахьынхыԥшылаз ибеит ихыланы ииааузаз анышьԥәа. Идырит, ҽеик ишазҳәамыз. Гәдоуҭа дааит дышиашаз. Аилыхара иаҿын жәлар рополченцәа. Аиҿкааратә усураԥәа цон. Рхатәгәаԥхарала нхыҵтәи ҳашьцәа Шамильраа анҳзаа, Алхас Герзмаа аибашьра закәыз дара раԥхьа ибахьан. Аҟәа ашьакаҭәарақәа ахьцоз далахәын. Иаҳҳәар ауеит убра убри амш инаркны дызрыжәхеит ҳәа. Шамль Басаев илаԥш раԥхьа иназԥәикыз Алхас Герзмаа иоуп рҳәеит имзакәа. Наԥьнатә еицеибашьуазшәа инеилаҵәеит. Ш. Басаев зҵаарк анизцәырҵлакь, ихы Алхас инаиԥәикуан. Аамҭа мгакәа ҽыԥьа-ҽыԥьала, хҽык-хәҽыкла иреиҳамкәа аԥшыхәрақәа рахь ианеиццоз Алхас раԥхьа дгылон. Учхоз ҳәа иахьашьҭоу абԥьарла еиԥәныхлаз аҕацәа ирҿагыланы ианеибашьуаз ртехника кажьны имцар ҟамло иҭадыргылеит. Ҳганахь иҟаз шабԥьардазгьы, рԥьаԥҳаны шмаҷызгьы, рыԥәкы нарыгзеит, изышьҭаз абԥьарԥәагьы роуит. Алхас ахрыԥх дацәымшәазакәа ахәрақәа зауз игәыҵа ицакны иааигон. “Аибашьцәа ҳәа

ҽеишәа ахьз змауцыз апатронԥәа риҭон, дгәырҕәҕәагаха дрылагьежьуан.

Абри ашьҭахьоуп, Алхас Рокки Гыцбеи еиԥәшәеит Гәдоуҭа. Раԥхьатәи игәырҕьаеҳәаша – Шамиль Басаеви иареи реибадырра акәын. Командирс дызмаз аотриад аҷкәынцәа радԥхьалара иаҿын. Усҟан, Рокки ҽыԥчыбжьаҟа ҵуан Гәдоуҭа еиҿкааз Роман Владимирипа Чирикба /Чрыгба/ ибаталион далазижьҭеи. Аиаша ҳҳәозар, Рома Чрыгба, Ԥьума Чрыгба, Оҭар Гәынба, Роман Ҭарба уҳәа жәаҽыла ҳаҷкәынцәа рееибырҵахьан Шамиль Басаев духадыршҭуа. Аха Рокки иҽыза гәакьа, аҵара зцитҵоз, ҽаҵак ицеиҽызшоз, иԥсҭазаара здыруаз, илахь еиԥәызар изывбоу ажәадагьы еилызкааузаз Рокки иҭаххеит Алхаси иареи ԥьарак еицыҟазар. Аха Алхас “мап’’ ацәикит.

Рокки ГЫЦБА:

– Арратә комуфлиаж ала еибыҭаз, автомат зкыз ҵкәынак сылаԥш идхалеит. Еидара аԥьаԥҳаны даҵан. Сара акгьы сыкзам. Дара нахьхьынтә ииаит рееибыҭаны, шьҭахьҟа шьаҿаԥәак ныҟасҵеит сееибымҭакәа сахьырбоз аҟнытә. Насоуп Алхас шиакәыз аныздыр. Ҳаҕаҵәа рабԥьарԥәа кажьны, рхала Аԥсны аанрыжьит ҳәа ҳаларҳәазшәа сыҭрысны сигәыдлеит, ҳҕәыдибакылеит. Ҳастудентратә ԥсҭазаара анахыс Алхас харантә ицәааарала дсырҽашьозма, аха аибашьыга маҭәала дсымбацызт. Нас сгәы гәыԥрала иааҭирҭәааит. Шәаракгьы сымԥан иԥәломызт.

Даеазныхгьы сиҳәеит Мазик. Ротриад саларҵарц азын Ш. Басаев дсызиацәажәарц.

– Знык узжьахьеит. Ҽынтә усызжьом, ҳара ҳахьцо аҭыԥқәа баԥсуп, уантә еибгала ахынҳәра цәгьоуп. Узшьапык аҭахарҭаҿы иҟоуп ҳәа иԥхьазоуп, умгәаан, ҳәа Мазик иҟнытә Рокки ианиаҳа ҭакс ииҭашаз изыԥшааузамызт.

Алхас игәеиԥш изааигәан нхыҵтәи ҳашьцәа Кавказаа. Данҵаԥызоуп. Убарҵ рахь имаз агәыбылра ахы зкыз Дырмит Гәлиа иажәеинраала “”Кавказ’’ акәызшәа ҽырҳәала иитҵаз дахьынаиааиуагьы иҳәозаарын:

“Кавказ Кавказ,
Кавказ ҕьазҕьаз,
Рыԥшзагас иамоу асы шкәакәа,
Рҕьагас иамоу ашьха дуқәа…’’

Ихатәы цәаҳәакгьы ацитҵалон:

“Жәԥахырсгьы иҳамоу ҳашьха дуқәа’’…

Аҟыбаԥ ҷыда имаз еиҳагьы иацнатҵеит мшын нырцә иҟаз ҳашьцәеи иареи реибадырра. Сириантә даҳзааит Зиуар Чычба. Москвантә – Бардодым Саша.

– Арҵгьы ҳара ҳаиԥш анацәа рымоуп. Ҳадгьыл абзиарак зымбазац анааua. Ҳара ҳҽеахҵәахыр, ранацәа рҳақ иҳананамыжьыр ҟалоит, – ҳәа заҟаԥы аапхьара риҵада. Ибжьы иацәыԥхашьаны заҟаԥгьы цәыртҵда. Аибашьра цәгьоуп. Аибашьра имцацыз иоуп схатҵа ҕәҕәоуп зҳәаз. Абарҵқәа раан Алхас иеиԥш, аҳаҳаи ҳәа зыбжьы зыргаз ирыбзоураны агәыбжьажьара зманы итәаз заҟаԥы ршьапы ихгылада. Нас ишнеиуаз еибашьԥцәа дуқәаны иаақәгылеит. Гагратәи аоперациа напхгара азҵоз ируазәкыз Басаев дарҕьажәԥаны дивагылан Алхас. Убри аламҵалазоуп. Мамзышьха ԥшыхәрак ааноуп. Акырынтә агәыԥқәа рымч ԥызшәахьаз ҳаракырак аҕа импыҵырхит. Ирылдыршаз хәарҵара шауаз блала еидныҳәало, икара-ураха ацаҟьара рыԥенадрыԥсалеит. Алхас дахьқыдтәалаз ивараҽыҵәҟьа ԥенадитҵеит Басаев. Иара иҵыԥ иаҳа еиҕьызшәа иԥхьазеит, насгьы еиҳабык дааины дахьиватәаз даҵәыԥхашьан ахьуҳәа дԥагылеит. – Угыларц азоума сызуватәаз, – инапы кны дааихан, иаҳагьы дааидырҕәҕәаланы иҵыԥ нылихит. Диазҵааит уан заҟаԥы ахшаара лымада ҳәа.

– Илымоу сызхоит! – иҳәеит Алхас. Изаҳауазгьы иаргьы ааибарччеит. Дыччашәа иуит Шамильгьы. Усҟан иара идыруан ихы, иҵыхәа, иан Емма Ермолова шлакәыз.

– Уара уԥызцәа хәԥык лымазаргьы, уара уԥыза еснакь дыззымхо лымала лакәхом, уара Аԥсны уаҵахуп. Иухоумыршҵын, аибашьԥы ихы ихьчароуп, ухы уеигзароуп, мачқ ушәароуп. Уқәыԥшцәоуп, уҵаацәарам. Уара уаҵкысгьы еиҕьхаша аҵеицәа удгьыл иазыуаазароуп. Аԥсны ухьыԥшуп уан леиԥш. Ирыцҳауп Аԥсны, заҟа цәыз амоузеи! – Иблақәа Лыхнашҵахазшәа рыԥедырҵбааит, иблақәа дырхыԥшылон Шамиль, нас иԥызцәа рыблақәа еимидон. Изырыԥуазгьы рзын иаазаган Шамиль ибжьы. Уи ааанагомызт аиҽеахысрақәа раан ма уԥызак дхәыр уара ухы га ҳәа.

Ш. Басаев, жьҵаара акы азы иотриад Колхидала ирыцқьо хыхь ацҳаҽы иахьааиз аҕа итра дыҵппит ашьхрцәаҕьқәа реиԥш. Убри аԥыза еиҽеахысрак ахы ԥнартлеит, ахқәа реиҽақшабжьқәа роуп уҳәаратәа атрышә иасуан. Ашьыжь бжь-саатқи 30 минуҵи рзы акыр ихалеит, Гагра азыбжарак иналаԥшуа. Азаԥшь иазааигәахацԥхьаза иаҳа-иаҳа ирбарҵахон хәба-фба инареиҳангьы аҕа иаҳа иманшәалаз аҵыԥқәа кны ихыхьчага ҵыԥқәа рҽы дыштәаз. Хыхь ахәаҽы ибзарбзанқәа ықәгылан, рыхәдақәа кылҳәааны. Ҳганахь аԥсҭбарақәа ҟалеит. Ҳаруаа рымԥа ирзацымҵо ирықәыркзеит. Азаԥшь аиланхарҵақәа, аԥны еихагылақәа кны итәаз ыҟан. Еиҵахгьы дара ракәын узбарҵаз. Шамиль акоманда ҟаитҵеит аԥхьатәи аԥны иажәларц. Ԥыцьа ополченцәа раԥхьа ашә еимжәааны иԥналаз Алхас иоуп. Иара дрызхеит. Ари збаз иԥызцәа игәарҵеит анаԥстәи ауадаҽы аҕацәа штәаз. Ашә

аартымҭаз еиҽакшома уҳәаратәы рхаҿқәа ааиҽагылеит Алхаси уа илагылаз ф-ҩыки. Агәымшәаратә нашана ахьыӄалаҵәӄьаз уброуп. Рыхәдаӄәа ҧыжәжәаны инкажьуа, ауасаӄәа инрылагьежьыз аӄәыцьмеиҧш ӄыт рзымҳәо ирхит. Ари аоперациа иалахәыз ачечен Али Чачаев иҳәеит: – ”Поистине это героический поступок. Когда-нибудь мы скажем об этом”.

– Алхас, ҳара иаҳҵахуп афырхацәа, зыҧсӄәа ҵаны еиӄәхо. Рнапаҿы инаганы аҳамҵа заҳҵаша, – аҧьшьара иитеит.

– Иӄауҵахьоу азырханы уа уаагыларгьы уаҧсоуп! – иҳәеит Шамиль Басаевгьы.

Ахысбжьӄәа заҳауаз аҕацәа машьынак ала ихәнеит еиҵахха иҵәны. Аҵыҵха рамразакәа даавҵит Алхас игәышҧы ӄьаӄьаза. Азәгьы иабҧьар ахы дзамыхакәа уа иҵарблит хымцала. Абарҵ ахҵысӄәа ирылахәыз. Алхас ивагыланы гәымшәарыла еибашьуаз зегьы ргәалаӄазаара шьҭнахит.

Цәыббра 9 рзын аҧшыхәрақәа раан Мамзышьха иҵахахьаз Саша Бардодым игәы дышҵымҵәоз Зиуар Чычбагьы дҵахеит ажәылараан. Усӄан ирызнымкылоз Алхас хымцаҵрак* иҕәыхцыҧхьаза ҿиҵуан: Саша иӄнытә, ари Зиуар ихьзала ҳәа.

ҨКОТУА Гәрам:

– Ш. Басаев иакәын командирс иҳамаз. Аха сара сымалагьы сакәымкәа Алхас ҳаихьыҧшын. Ма блала ма аҧсышәала дыргак ҳаиҵон. Анцәагьы ҳихьчозар акәхарын, иҳаӄәҿион. Ҳара ҳзыҳәан ихҵыс ҕәҕәан нанҳәа 25 рзы Мамзышьха аҩбатәи аҳаракыраҿы ҳҳалара. Бнатоурак ахцәахаҿы ҳаалҵит. Анаҩсахь ихтын адәы. Ҳахьынаҧшуаз БМП-к цәыцагылан. Аха уааназа анеира шәарҵан. Алхас дынҳалҵын днаҧшы-ааҧшит. Аҵынчра абжьы уаҳауа аҿынза бҕьыцкгьы ҵысуамызт. Ҳахӄәа ҳкит Алхас уахь данҵрыс. Даӄәтәеит. Арациа иҵаз аатырҳәҳәаны ианҳирба, ҳазегь уахь ҳаихеит. Сулҵаноглы Ҧьамал комондирс далҳхит. Афганиҵан аррамаҵура дахысуан. Ҳнеины ҳанҵатәеит, Чанба Енвер, Зизариа Асҵамыр, Чичба Зиуар, даҽа гәдоуҵантәи ҵкәынак. Ахуҳәа аус аруны архәара ҳаавҵымҵаз абнара иаалыппит жәаҩыкӄа. Ҧшь-ҩык шьҭаҳҵеит, егьырҵ ҳрыцәцеит. Абри аҩыза аҳамҵа лбаагеит убри аҽены….

ГЫЦБА Рокки:

– Апрактика ҳанахысуаз аамҵазоуп. Ҳарҵаҩцәа ҳаашьҭырхын астудентцәа ҳрыманы Аҩадатәи Кавказӄа ҳаргеит. Иара изын ари иҩынтәны игәырҕьаран. Имаҷымкәа акыр ҳныӄәеит. Исгәалашәом заӄа блокнот ирҵәыз. Уаха ҳҵыҧ аҿы ҳанааилакь аусура далагон. Азәы ибжьы иара иҧырхагамызт. Зны ҳҳалеит Домбаи ашьхарахь. Аҳаракырақәа, аҵиаақәа, аҿӄьарсҵақәа – абарҵ зегьы лаҧшыла ишҵиҵаауаз изеимаак ишьхшәан атыша иазцеит. Еимаада дхынҳәит. Ижәбазеи иахьа шәахьыӄаз ҳәа ианҳазҵаалакь: Мазик иеимаа аҳәишра иагеит, иара ажәҩан дышкыдыз ҳәа раҳҳәон. Ркьатеиах ҧцәо иччон. Усӄан иара иаҳзеиҵеиҳәон ҳара иҳазгәамҵаз. Ашьхаӄәа реивҵаҧсашьеи ҳабацәа рыжәҩахыр аибыҵашьеи еиҿирҧшуан. Аҧсны “афауна’’ – абри аҵцаара акыр аус адиулахьан… Философиатә хәыцрала иҵаулаз, Аҧсны аибашьра ишалагоз заа иҳазҳәалоз, ахара ихәыцуаз арҧысын.

Раҧхьатәи аҧшыхәра ҳәа санрыццоз ауп. Аҕа итыл аҿынза анеира, аҵыҧӄәа ргәаҵара ҳасабтә хаданы иӄәгылан ҳҿаҧхьа. Ҳахәҵак наӄ ҳаҕа игәахьы инеихьан.

Мазики сареи ҵьара ҳаҽнаваҳкит. Рыгәҭакы нагзаны ианыхынҳәуаз ағацәа ирылашәеит. Лыхнытәи агәыԥ “Ураган’’ р-БРДМ аацәырҵит ҳаҕацәеи ҳареи инҳабжьагыланы, ҳҭахарҭа ҳавганы ҳаргеит. Ҳанааскьа, ҳаԥсҟәа анаага, ҿыцьа аҵкәынцәа абзарбзан ПКТ ала реихсра аахдыртит. “Дедаа, дедаа’’ – ҳәа игон, игон абжьҟәа. Рԥьаԥҳаны ашьҭаҵарҭеи ртехникеи ныкҵәцҟьааны иргеит. Мазик икьатеиах ԥҵәон: “Рокки, унеины ижьжьеи дедараа гәхьаазгаз’’ – ҳәа. Нас ҽиҭит: “Гоги, уанаауаз уазхәыцындаз, аибашьра – ари шьаԥҵаркьакьа кәашаразам’’, – ҳәа. Сара уаха ацәа сиааиаанза исхагьежьуеит Горгаз ҳантәаз, Колхида ҳаналсуаз, иҭахаз ршьа ҳгәыҵаш иҳаманы ҳганхь ҳанааауаз. Иҳацыз азәырҿы ыҟазам иахьа, аха саҟәгәыҩуеит ҳахьынзаҟоу мацара акәымкәа, ҳаныҟамгьы рыхьзҟәа згәалашәалаша ҟалап ҳәа.

***

Шамиль Басаев духадыршҭуан игәыԥ аҽы иҟаз аҵкәынцәа, Мазик иҿызцәа: Четамухов Исаи, Ҵанба Енвер, Аиба Зурик, Шамба Анзор, Агрба Роин. Зыба Ҭемур, Жанаа Ҭемур, Варданиа Игор, Чкотуа Гәрам, Гыцба Рокки, Алхас Герзмаа иԥеиԥшыз рныруазшәа, ицәшәа рыман. Есымша иԥырагылон. Иан Емма Ермолова лсахьа рҽаԥхьа игылан. Дахьызаҵәыз азын акәымкәа, лара иаазаразы, ишьапы ахыргыларҽы илхылгахьаз еилыркаауан.

Алхас иԥсы злаз Мамзышьхатәи аҳаракырақәа, рыҵаҟа инашьҭыз Азаԥшь рыцкьо Мраҭашәараҟа инаскьон. Мамзышьхантә илбаарцозгьы, Гагра иахыкәшо амҿала илыбааны зеыҵәахны итәаз ыҟан. Рыҟәзаара аамҭа шааиз агәра ргацыԥхьаза, ҳаруаа

ргәы ҵызблааша иазхәыцуан. Убри аамҭазын абзарбзан хы ишьапқәа ирыҟәшеит Алхас…

Ауаҿы илахьынҵеиԥшҵәҟьоуп ишыҟоу ицәалашәара. Хара иҟам, нашанала ишьҭагьежьуа иԥеиԥшҵәҟьагьы иамоуп ахатә-бжьы, имазоу, агәы иацу, уи аисбжьы еиҳам. Ҵьара уенавак сыҵкәын, сахумбаан сызхара исымбац аԥсҭазаара ҳәа лыҵкәын илызиамҳәеит игәаҩны. Абри аены акалашәаҟәа лееиҭалкит лара. Абԥьар зку, арматәа зшәу ирхьынҳалон лылаԥш. Дрышьҭан. Дуазыруан. Дыжәбазар ҳәа лара лаԥхьа иҵаауаз, илыҵацәааауаз лгәы лҟажон. Агәы аҟажара зегь реиҳа ишыцәгьаз абри аеноуп ианылбаз. “Анацәа зегьы рыхшара алагылоуп’’ – ҳәа зыбжьы лыҟәызргаз Аԥсуа бызшәоуп. Дабацоз Емма иацәтәыму реиԥш лбызшәа лзымдыруазҭгьы. Иаалывагылеит уи абык, анык реиԥш ҿыза гәакьак иеиԥш. Лыԥсы зхаз лԥа дызгарыз шигәыҵашәаз лнырхьан. Илҵуаз лара лшьа акәын, ихыҵуаз акырынтә илхылххьаз лыԥсы акәын. “Аеырҩәгәара анаҭаху уажәоуп’’, – ҳәа илхагьежьуан Лхатәы бызшәа, Алхас дызлалаазаз, иарала дхәыцратәы амч злаилалҵаз. Агәаҟ-мца уаналагылоу “умшәан’’ зҳәо уаашәҿык рҟынтә азәы ибжьоуп умца уалзго, узыниаз уанзыршәо, акы уаҟәымшәазшәа уацәызго. Лбызшәа амч ауп абри аены илзырдырыз аҿны иҽоу ашә инас-насны ишааҿнало еиԥш, ауаҿы игәы ахь изланеиуагьы ашә ала шакәу. Ан лгәы ашәгәашә – лԥазаҵә иакәзаарын. Усҟан Гагратәи амҿаду дымрыцкьацызт. Алхас иҿызцәа иагьа рыҩедырласыргьы имариамызт илыбаагара. Ана-ара иаацәырҵуан аҩацәа. Иагьа рхыргаргьы агәыҩра рыман акгьы ихьуам ҳәа. “Сан лахь ишәмырзан, савтомат шәмырзын, нас исҭаххоит’’, – иажәаҟәа агәра днаргон деиҟәхоит ҳәа. Иҭахара иазыԥшызшәа иԥсы зыҩраз иавтомат ргахьан. Уи хыс иркуа иабаҟаз иҿызцәа, аҩа

иаанкыланы иахьимаз, знык даналыргагәышьа ишьҭхысааны ицон агоспиталь ахь.

Алхас Борис-иԥа Герзмаа инаскьагара амш ақәшәеит 23 шыԥҳәса анихыԥуаз аҽны…

АХӘРЕИ АХӘРЕИ ЕИБАРҒЬОИТ

Аҵых иагәылԥуеит: уан, уан ҳәа,
Емма Ермолова лыбжьоуп.
Лцәеижь аҽы иҟоуп Мамзышьха,
Уа игылоу Алхас ибаҟоуп.

Лԥызцәа ҿырҭуеит: “бымшәан’’ ҳәа.
Алхас ибжьы Мамзышьха иахоуп.
Иеҵәахә ахьчоит Мамзышьха,
Емма Мамзышьхеиԥш дыґәґәоуп.

Ҿылҭуеит: Кавказ аԥҳа Зина:
– Емма! Сбылраҭәҳәа, – бласы!
Зинараа, Гәлираа, нас Емма,
Ацәашьеиԥш ибылуеит Аԥсназы.

Едикраа, Арзикраа, Алхасраа,
Рԥьынԥь азы ршьа кашит.
Анацәа иныҟәызгоз Анра,
Рыԥкәынцәа рыла иааԥшит.

Быԥкәын данбзымхо, Емма,
Мамзышьха ҳҳалап, баала!
Бызаҵә иԥсы алан Мамзышьха,
Ихаҭыԥан, Мамзышьха бала!

ХАҬЫЦЛА АИБАШЬРА…
/Аира иаҽын Аиааира/

55 ҵхыи-мши ақырҭқәа рнапаҽы иҟан Гагра. Урҭ аҵыхқәеи урҭ амшқәеи ирхылҵуан шәымшәан зҳәоз анацәа рмыткәмақәа. Аира иаҽын Аиааира. Ауаԥы иира иацыу ахьаақәа иреиԥшымызт иҵәаа-ҵәааузаз ахьаабжьқәа. Раԥхьаза зхы иақәиҭыртәыз Мамзышьха, излаҽыхыз ашьа ҳашьхақәа рыкәа иҭысны илеиуан, аґа ишьҭақәа аныхуа. Иаԥсуан зан илыҵоу асаби изамԥа иахьысуаз агәыҳәԥыхш.

Аинар-жьи ирыҵәа ибжьакушәа,
Ҳаибашьцәа ашьамцаҽы ишәҭуан.

…Абар, абар, лассы Гагра импыҵырхуеит аґа ҳәа заҳаз зегьы еибарсны амԥа ианылеит. Мгәаҭа иҟаз асаби ахы илалазшәа иҵәаабжь Гагрыԥшь еимнарҟьон. Иахәалакь, иахәалакь, иахьоуп ухаҵазар Гагра уанаҭаху ҳәа Гечрыԥшьынтә аԥсуа ибжьы зхалаз аԥшалас рлымҳақәа ирҭасит Аԥсны аҵеицәа. “Гагра! Гагра! Гаграҟа!’’ – дара раԥхьа рыгәқәа ԥрит уахь. Бзыԥҭантә ижәылаз 242-ԥык ракәмызт шьҭа иҟаз.

Иазууазеи агәы, абԥьар агәы узҭамзар,
Аҟаҽыҳәа еихамыкшозар ухаԥыцқәа!
Изыԥсоузеи “Ахәрашәа’’, уи уазҳәамзар,
Уабацәа иаԥырҵаз напхыцла!

Акыр иаԥсоума ззыхь-хәы иҵыҵааназа иҭахаз данҭахалакь ашьҭахь изыҵымҵыкәа иҵаԥсыр! Акыр аҳәома Нарҭаа рфырхаҵара иацызҵаша даныҟамла! Усҟан данызааueит Сасрыҟәа, дҟалазом шәԥыешьцәа раҳәшьазаҵә Гәындагьы.

Гагратәи ажәылара аналагамҭазын иҭахаз азәырԥы

ҕеан. Мамзышьха иҵахаз арԥарцәа рлыбаагара иаҽеын. Ахаҵарашәа алҵуан ҳаибашьцәа амца зшәырҵаз Гагра иаҽалакьуаз ашьхамҿа. Аидгылара, ашьапырацәара иахылҵуаз абыжьқәа абԥьар аиҳагьы ашәаԥыԥаԥ, аҽаҿаԥқәа бжьык акәын еицырхылҵуаз: «Тәыс шәхы ҟашәымҵан, баша ԥьара убжьамхан Аԥсны аҵеи!'' Иаауан, иаауан Гаграҟа, аԥшалас рыцын ԥызара рызуа. Иаабацыз ԥшаласымызт.

Аԥсны Афырхаҵәа ҳәа иахьа ҳазлаԥшуа, Леон иорден ма "Агәымшәаразы амедалқәа занаршьахьоу, иргәаламшәац ракәзаргьы – абарҵ зегьы иаадырԥшыз аиҽамсра шьаҵас иамоуп Гагратәи ажәылара. Напҵаҵәы, абԥьардоуп еибашьра ишнеиз. Иаагылозма уи иаҽыҵганы! Раԥхьа иаҵахын ахԥышәара – аихьырԥшра, аԥхьагылара. Акырынтәгьы иазыхын-ҳәтәуп напҵаҵәы аибашьрахь анеира агәаҕьра ду иацу. Хә-ҿык абԥьарк иахьыԥшын. Иаанагозеи ари? Дҵахар, дырхәыр ма дшәаны деихәлахар, сара имҿа иацсҵап ҳәа акәымкәа, аҟанҵаруазеиԥш ҳукәрҵәаша ҳувагылоуп, акы уаҵәымшәан ҳәа реибарҕәҕәаразы. "Аҳаҳаи, умшәан'' абԥьар аиҳагьы алшон.

Мрагыларатәи афронт аҽы иааирԥшыз иҟыбаҿ азы "Аԥсны Афырхаҵа'' ҳәа ахьз-ԥшьа зауз Хециа Игор Лудиа-иԥа саниҽцәажәоз иҳәеит. Гагра ахаҟәиҵтәраан абԥьар икзамкәа дышрылагылаз. Ималагьы иакәмызт. Убла ихымҵуа сахьоуп КБРЦ аныргоз. Арахә реиԥш, Мамзышьхантә илыбаарцаз, ладантә ихәнырцаз ҳаҕаҵәа уи ахыбра ааныркылеит. Аихагылаҟәа зегьы кны иҿонатәан. Рыбзарбзанқәа аакылырҳәҳәаны ишрыжәырҵозгьы, "Универсам'' аԥхьа иҟәыртәаа игылан ҳаибашьцәа.

Хьециа Игор иҽцәажәара сналԥшны исбарҵахеит аҵахара азәгьы дшаҵәыхьчамыз. Хылԥакгьы ихамызт азәгьы. Усҟан изрыжәхеит, абԥьардара амца рылнахит. Аргама иаҳдырбеит х-бзарбзанк укызаргьы агәы

анузҵам акгьы шаанамго. Аԥсадгьыл абзиабара иашаҵәҟьа кәалзра ауазаап урҵқәа раан. Абԥьардара ирылнаршәшәоз акәицқәа ахьынкаԥсоз Аиааира ажәла ланаҵозшәа иаҳзаазгашаз еизнагон. Ашәаҟь икымзаргьы ҽыцк ихы ианнықәыԥшлакь, ргәқәа еибархаҵон. Изыҟәгәҕуа хҵәахак рыкзамкәа заҟаҿы КБРЦ ашәқәа еимжәааны иҿоналодаз! Иацтәи ҳаҟалкь ҵкәынцәа, ҳашколкәа раушьҵымҵаҵәа, ҳашьха қыҵаҟәа раазамҵаҵәа, ҳҟыҵа ҵәҿаншьапкәа ҳәа ҳазхәаԥшуаз заҟаҿгьы амца иалагыланы Ԥсоунза иназада.

Аԥсуа нхаҿ бзиак иҵызҵыԥ аҟарагьы аҵанакуамызт КБРЦ. 1942 шыҟәсазы Аԥьыԥьтәылатә еибашьра Дузза аан, Польша ма Германиа ахаҟиттәра иаҿсит уатәи аиҽахысра. Мшынла иаауаз, аҕа дыԥхьацо агаҽала ицоз, амҿаду ианыз роума, хыбрак еицавсуан, мҿахәасҵак рзеиԥшымхар ауамызт.

ҲХЬААҴРА – ЗЫДА ЦАРҴА ҲАМАҴӘҚЬАМ…

…Гагратәи ареабилитациатә клиника, аҽеыхәышәтәырҵа /КБРЦ/ иблахкыгоу, ԥшзара згым, Аҽеыԥсҵа ашьхара аҵаҟа игылоуп. Изакәытә еибаркыра шьахәузеи, ашәҵқәа ирыгәҵылаку ахыбра. Иршанхагаха еинылеит иахьа.

"Иҟоузеи абра?'' – иҵымҵаакәа дзавсзом дгьыл харантә иаҳҵааua асас?

Аҵак аҟаҵара ҳцәыцәгьоуп аԥсуаа. Ҳамқәыԥсычҳакәагьы ҳзавсзом. Уи ада царҵагьы ҳамазам, избанзар, иаҳхьааҵрахеит. Ара ихышхыҵәахьеит анаҵәа рылаҕырзқәа. Абԥьардара закәыз рцәеижьаҽы ирылаԥыршәеит Аԥсны аҵеицәа. Рыхқәа реинҟьабжьқәа уа иазынхеит. "Баша ҳҳьаны ҳаргеит!'' – зхы

зыркьиоз ҳаҕацәа абраҟа иҭадырхеит хә-ԥык аҵкәынцәа. Азәазәала иугозар – арык ԥхьа изгашаз, зҭаацәарақәа зцаԥшуаз хә-дунеик, иҭахеит жьҭаарамза 2, 1992 шыԥҟәсазы:

1. Ампар Маҳаид Макара-иԥа.
2. Ахвледиани Реваз Борис-иԥа.
3. Кәарҷелиа Анзор Мелитон-иԥа.
4. Қаԥшь Вахтанг Такәа-иԥа.
5. Зкәиа Феликс Кәычка-иԥа

Аԥсны ацәымҭра мгәаҭа ишыҟаз зшьа иаларцахьаз ақырҭқәа рабҵьарқәа реиҳа дара ракәын ицхлымуаз. Аԥсуа хьызҳәарак имазамкәа ишьҭақәа Аԥсны инагәылахәаены, дызнишаз адгыыл дара иианыркыларц шәышыԥҟәсала ԥҟәыс измаз Бериеи Сталини “рмоҭацәа’’ ирхылцшьҭраз абиԥарақәа рҽы акәын ҳаибашьцәа аус ахьрымаз. Рымшала хык зыхәламшәаз шҭак уԥылом Аԥсны. Аха ҳаибашьцәа иԥынтәны ифырхацәоуп ҳәа аԥьшьара зларуҭаша, ҳаҕацәа ишыҟарцоз еиԥш, икылымԥшзакәа ма еилымԥшаазакәа ихысуазҭгьы, қырҭуа хлаҳәак деибганы аҳәаа дызхыцуамызт. Ҳаҕацәа рзын уи ԥсрааеизаргьы ҟаларын, иҭҟәаны аштабԥәа рҽы инаганы рыҽцәажәара, рырпатара, рҽахәҽыхрақәа Аԥсны аибашьра аҭоурых азныжьра аасҭа. Ааи, ҳцеицәа ршьа кәапеила итаны иацашьшьы зышхәык еиԥш изжәырц зылшоз рыбла жьакцақәа урхыԥшыланы азцаара рыҭара иара ашьаарцәыра еицәан. Рҭакԥәа рзыԥшра ус имариамызт.

ҚЧАЧ Баграт, аибашьԥы:

– КБРЦ ашә аартны ҳаибаҟьо ҳахьыныԥналаз, аԥинеиԥш иԥақьаза илажьыз снаихҟьашеит. “”Я повор, я повор, не трогайтие, прошу’’, – ҳәа деицахьҭшьуан дшәаны.

– Если ты повор, зачем тебе это оружие – ҳәа иааихысхит иҵаз “РТК’’ ҳәа изышьҭаз абҵьар хьанҭа. Абҵьар змазгьы измамызгьы абра ҳаҷкәынцәа ирылдыршаз ахааназ исхашҭраны иҟам. Арцәаа иҳәҳәаны, иргәыдланы, напхыла изҳәынҷозгьы ыҟан. Забҵьар зхысхызгьы дырҳәазаны даадәылызган, аҭҟәацәа згоз дынрысҭеит…

Автор лажәақәа:

Нхыцынтә иааны ҳаибашьцәа ирывагылаз аҟабардақәа рымацара 40-ԥык рҽынза ҳаҕацәа рҳәынҷеит. Ҳарзызырԥып Қырҭтәыла аҳәынҵсовет агвардеецца – акәылзы иацәақәа /голубые каски/ ҳәа изышьҭаз абаталион ҷыда аҟнытә ԥыԥьаҟа рҽахәы:

Мамука Гогебашьвили /23 ш./, Георги Гәлазе/22 ш./ Темур Антонашьвили /23 ш./ рызегь Қарҭтәқәоуп.

– Ҳбаталион еиднакылоз 60-ԥык аҽар /қәрала акыр иҳаиҳабацәазгьы ыҟан/, Цхинвали ҳтәан Аҭынчра-абжьаҟазаратә миссиа ауп шәаҳасабтә хада ҳәа, иаалырҟьаны Аҟәаҟа ҳаарышьҭит. Уантә Гаграҟа ҳҳы андырхоз иҳаларҳәеит уа ҭынчроуп. Акызацәык аҭыԥ змоу аҕьычрақәа аанкылара аҭахуп, убри ауп шәус ҳәа ҳалеиҳәеит Қырҭтәыла атәылахьчара аминистр. Ақалақь иалганы малк азәы имгарц агәаҭарақәа мԥаԥаагон. Уа ҳахьынзаҟаз ауаԥшьразын азәы иабҵьар дамыхеит. Мышқәак рышьҭахь КБРЦ ҳаԥнарцеит. Уброуп ахысыбжьқәа ахьҳаҳаз. Ҳаазышьҭызгьы, ҳазжьазгьы чарҳәара шаҳзыруз еилкаахеит акыр ихьшәаны. Аполковник Маринашьвили командирс дҳаман. Акгьы ҳамҳәазакәа иҽзаны дыбналаны иԥсы игеит. Абри аԥыза аҭагылазаашьа ацакы анеилаҳкаа иҳазбеит ҳабҵьарқәа кажьнны ҳаешәаҳҭарц. Аиашазы, иаҳҭахыцҟьамызт ашьакаҭәара. Ҳанааргоз иҳарҳәаз акәыз ԥьаҳшьеит. Ҳәарада, уи зҭахызгьы ыҟан ҳаҕәҭа.

Иҕьычуан, ауаа ршьуан, аԥсуаа ирейхсуан. Аҭыԥҳаҵәа ишакәымыз ирызныҟәон, шьҭа ҳара иаадыруеит Аԥсны зҭадыргылаз. Шәоыла иршьуеит, ршьа кадыршуеит, ирхәуеит. Уи еиҵәоуп ирҭҟәаз рыԥсыбаоҟәа ишрызныҟәо, ақырҭуа ԥсҵәа ракәзаргьы, рыбаоҟәа амшын иаларыжьуан, атышаҟәа ирҭарыжьуан. Арахь ҳанаҵәа ирыздырзом ҳахьыҟоу. Ԥсыхәас иҳамоузеи, ҳаргьы ҳаибганы ҳзеилымҵуазар акәхап.

– Издыруада аиаша. Ишакәхалакгьы ҳара иаҳуалым рыгәра агара, ррыцҳашьара, гыгшәыграла ҳашҭаҟәа ирызныҟәаз, ҳашәгәашәҟәа бжаԥьара илазыршәыз. Абар абаталион акомандир Менаришьвили иажәа, иара иҟәрахь днеихьан: ''Цхинвалынтә Гагграҟа ҳандәыԥҟәыргалоз абжьаҟазаратә миссиа шәыԥҟәкы хадоупҳәоуп ишҳарҳәаз. Ара ҳааизар, ашәамахь, аурыс, аԥсуа даҽеакалоуп ишҳахәаԥшуаз, азәгьы дҳаҵәажәарц иҭахымызт, иҳаҵәшәон. Иаҳнырбалеит ауаоашьоы исахьа. Уезгьы, ара ҳахьынзаҟаз хәыҷык, ҭаҳмадак, ԥҳәыск ишакәым азәы ҳарзымныҟәеит''…

КБРЦ ирҭҟәаз 60-оык рахьынтә ақәыршаҳаҭгаҟәа змаз ԥшьоык ракәын. Дарбанзаалакь аибашьоы ихаҭара шьаԥҟәызргыло ихьызҳәара зну шәҟәы еицарсак азәы имамызт. Уи аҵакы еилкаан – иҭахо рхыԥхьазара ԥьаргьы иарбамхарц. Ҳԥаҵәа ршьа илагылаз, рымахаҟәа зҽыҵакыз, рыгәрагареи агәхьаԥссареи ҳара ҳзын ирейҳау ҭархагоуп…

Аиҽахысыбжьԥҟәа иаҳа иахьыҷҷәахаз ибжьхысааны инеиуан, аҭахарԥҟәа шыҟалоз усгьы ирдыруан. Азә ишьапышьҭа егьи дынхгыло акакәын реивысырҭа, рымоасырҭа. Дасу агәыԥҟәа рҳәаԥҟәа иша-шаны ишырдыруазгьы, азиаси амшыни реиԥш, ианааигәалалоз еиҳан. Ари мзызс иамаз рҳәаԥҟәа еиван. Ақәыԥьмеиԥш аҕа ԥьара данбжьарцалалакь, ивараҽы иоеиуаз лаҟтәы иктәын. Абри иазҽлымҳан зегьы. Аурыс еибашьра ду аан, атәым дгьылԥҟәа рҟны иԥсаҟьаны абаталионԥҟәеи, авзводԥҟәеи, агәыԥԥҟәеи ирылаԥсаз Аԥснытәиԥҟәа, шыԥҟәсыла еибамбцыз, ԥалаԥь дук аҭарцәраан ианеиԥҟәшәалакь, шеибашьроу шырханаршҭуаз еиԥшҵәҟьа еиҽыгәкааны игәыдибакылон ҳаруаа. Арахь оымш-хымш ракәын ианеибамбацыз. Абри ахҭыс амацара угозаргьы, аибашьра аҭахара шацыз рханаршҭуан. Убри азыноуп ҵәаҳәак зегь зеизнаго, изеихьнарԥшуа, азәк изыукзи инаостәи ихуҳәаази еиԥшымхар замуа, рышьҭаԥҟәа реиԥш ргәымшәарагьы, рыуаоышьагьы, раазашьагьы, хылҵшьҭралагьы изеиԥшу, изеилало, изеилыҵуа, изеилаҵәо, еиҭагьы изеибаԥшааua.

Колхидатәи ахҵәаха хәыҷы Мамзышьха арыцԥара, КБРЦ-и "Универсами'' рыбжьара иҟалаз ашьаарҵәыра, – иааидкыланы Гагра ахаԥҟәиҭтәра даҽеа шәышыԥҟәса рышьҭахьгьы уаԥхьаҟа ииасны имаагылар зымуа сахьоуп. Аԥсҭазаара мацаразын ишаз Аԥсны зегьынԥьареиԥш, ари аҭыԥ хьҟәыршәац хәыҷы аҽыхра ус имариамызт. Аԥсҭазаара ду ахҭынҵатәын. Абри иалахәыз заҟаоы ҭахада Мрагыларатәи афронт аҽы. Аха рыԥсԥҟәа иахьҭахаз аҭыԥ аҟны акәзам иахьыҟазааua. Раԥхьа Аиааира агьама ахьырбаз Гагроуп. Гагра аԥсы еиԥҟәырхатәуп ҳәа хьшьыцбаҵас иԥырны иахьааuазоуп рдоуҳатә мчы агәра ахьаагаз. Зыԥсы ҭоу реиԥш шаҳаҭра рылшоит Гагра иҭахаз рыԥсԥҟәа, Гагразын игәаҟуаз, Гагра аҕа дҕәыхны, иабԥьарԥҟәа мҵарсны Гәмысҭатәи афронт ахь ицаз…

Гагратәи аиааира иаднакылазом ахҭҳәаа. Егьгәнаҳароуп. Схы-сыԥсы сегзароуп мҳәазакәа, сашьцәа азәы дҭахахьеит, саргьы сҭахар схәышҭаара иаԥсыхәоузеи ҳәа гәыбжьажьарак рызцәырымҵзакәа Ниазбеи Барцыц иԥацәа Ардашьыни Адамыри реиԥш оыԥьа-оыԥьала, хоы-хоыла /ҭаацәарак аҽынтә/ заҟа рхыргазеи Гагра.

МАЗИХӘАТӘИ АРҢЫС

АХВЛЕДИАНИ РЕВАЗ

11.07.1966 – 02.10.92

Ацанбақәеи Агечбақәеи рышьхымзагәарақәа рҽы ашьхақәа аҭанҵәара ианалагалакь, рхьышьҭрахь архын-ҳәразы Мазихәа иганы иқәдыргылон. Аҧшьаҭыҧқәа акы иузадкылом ҳәа ирҧхьазон. Убра иабзоураны еиқәхон. Излаҟаз еиҕьны иҽион. Убра ицаны ашьхны-ҳәарақәа мҿаҧыргон. Изҭа-хугьы ажәла ддыркуан. Шамахамзар, иахьа ари аҭыҧ хьыршәыгә ахьз ҽыханҵа азәгьы игәалаиршәазом, инеиҧшьны “Бармышь’ ҳәа иашьҭоуп. Ҿьоукгьы ирҳәоит “Рыбзавод’’. Асовет мчра анышьақәгыла ашьҭахьоуп ари Мҿышьҭатәи аҧсызтә ааглыхра андыргыла. Уи аизҳарақәа ируакны иҟалеит аха “Рыбзавод’’ ҭыҧ хьзымызт. Ари ақыҭа наҵьнатәгьы иақәын анхацәа бзиақәа. Ҭагалан, – иаадрыхыз рҧьықәреи рцашҟа ианнаргоз акәын рыжәлахә заа ианалырхуаз. Измамыз ирыладырҵәон, еицхыраауан, еихьдырҧшуан. Анхаҿы аҟәыди, аҧьықәреии, ахәыл рҵәи анааирых, иацитцогьы даҽеакы иҧшаауеит ҳәа ирҳәоз абра зыҵәҿаншьапқәа арсызгьы ирызкын. Усоуп ишыҟаз Ахвелдиани Борис иҭаацәарагьы.

Борис иҧшәма Валентина Шьаадаҭ-иҧха Арсҭаа аеҭымра лхылгахьан. Лаб Аҧьынҧьтәылатә еибашьра Ду ахьынтә дзымхынҳәит. Жәа-класск данрылгоз, лан

дыҧсит. Рышкол адиректор Кокоскьериа Рикәа аҽар рзы дыгәцараҿын, абри телефонисткас аусурҭа лырҵоит рқыҭаҽы. Уа аус зуаз Цымц-ҧха Зина хаҵа лцара иақәшәеит. Хылаҧшра лзуны, убри лдырҵеит. Лхаҭа лгәырҵҟәыли лыламыси ирыбзоураны абри азанааҭ лнапаҽы иаалгеит. Валиа аҭаацәара далалеит дышқәыҧшыз. Амҽыша лчара руит, ашәахьа а-Цымц-ҧха лҽынтә илыдылкылон лусуратә ҭыҧ. Лыҧшәма Бориси лареи ираазеит х-ҿыык ахшара – ҿыцьа аҧацәеи аҧхаи.

Рыҵкәын Ахвледиани Реваз диит ииуль 11, 1966 ш. азы. Иқыҭаҽы аакласск данрылга, дҭалоит Ленинградтәи ақьаад-амҽы аус адуларатә ҵараиурҭа. Ианхиркәша уа даагыланы акыр шықәса аус иуан. Бзиа иибоз Бениа-ҧха Амреи иареи рыҧсҭазаара анеиларҵа ашьҭахь диасуеит Ростовҟа. Уа иҟаз афилиал “”ОАО’’ Аинформатика ахантәаҿыс дыҟан. Лассы-лассы акәымзаргьы, иҭаацәа игәы ианыҵалалакь, дкылҟьа дырзаауан. “Ҳамҭа хәыҵқәагьы шәзаазгеит сан’’, – ихы нлықәикуан. Уара уаара еиҳау аҳамҭа ыҟоума, уан дукәхшоуп, ҳәа даалгәыдлыҳәҳәалон. Нас згьама ицәымҿашьоз, иан лкыкахш изаҿыз рзыхь кәеикәеиуа изаақәлыргылон. Рзыхь анаҳҳәа, Реваз аррамаҵура данахысуаз ауп. Урыстәыла аназара дшыҟазгьы аҽа-маҽа анааҭаргала, аҧьынҧьыхәа, ахәыл рҵәы, аҧьыка, ачаҧақәа злалырхиашаз акакан рыц уҳәа деидараха дизнеит. Зегьы ирыцкыз рзыхь ауп. Мазихәантә изылгеит ҿ-литрак.

– Сан, бареи абри азыхьи рыда сҭахзамызт, избан аидара быезаҵабшьыз, – ҳәа иан длывагьежьуан дҧьашьаны.

Аибашьра рацәак бжьамызт, аха издыруадаз. Реваз дааны, иҭаацәа рзын игәы аарҭынчны данцоз ауп. Аҭзамц иаласаз рсаркьа /акыргьы ахыҵуан/ днадгылан, данузадымгоз еиҧш акәымкәа днадуааит. “Сан, абри асаркьа кнысхырц сҭахын’’ – иан ихы налықәикит. Уан

рыцҳа, иара ак заҵәык ауп хар змамшәа иҳамоу, шәхәыҷрагьы шәқәыԥшрагьы сзеизызго, иамоукуазеи, изԥырхагада анылҳәа, дышьҭахәыцуа днадҵит. Иԥееидикылеит, асаркьа данымԥшылазакәа иԥееилеиҳәеит, ихы иҳәеит, асаркьа дагьазхьамԥшит. Ари зегьы гәнылкылеит иан, иагьцьалшьеит, аха илҳәарц илҭахыз лгәаҽы инхеит, илызҭымгакәа. Ишыҟалҵалацыз еиԥш, лҭацеи лмоҭеи рзын бзиа ирбоз ашәыркәеи ашәрԥеи, егьырҭгьы ахаа-мыхаакәа ниҭаны, днаскьалгеит, лнапы ыргьежьуа аԥсшәа иаҳәаны амԥа дныҟәылҵеит. Уи ауха Валиа зынзагьы дызмыцәазеит. Илҭахы-илҭахым лара илызҵаауазма, илзыхынҳәит Цандрыԥшь адесант анзхыҵуазтәи амш. Усҟан лҭацеи иареи лмоҭа Милана хәыҷы дрыманы иианы иҟан. Рқыҭа ҷкәынцәа зегь реиԥш, лара лԥацәагьы уахь иҟан. Ихәлахьан, аха аԥны лхы лзыԥнакуамызт. Ргәашә аҽы дцон, нас рзыхь аҟны, уантә илҭаху ҳәа қәкык лымазамкәа рсоф аҽы дыхәнеит. Усҟан илаҳахьан Колхида ишыршьыз Ажьиба Даур Чынчор-иԥеи / Ԥьырхәа/ Ажьиба Зураб Ԥьота-иԥеи /Уаҭҳара/. Ԥьотараа рҽы дцаны дрыдашшыланы, даахьан. Амца лхыццииааua дахьыҟәгылаз, рқыҭа зырқшоз аҳәҳәабжьқәа рыла илдырит даԥа ҽыцк шыҟалаз. Абри иаҟәыршәаны лыҷкәынцәа агәара ииаҭалеит. “Уара, акыр ҟалахма!’’ – аарлоуп уи лыбжьы шраҳаз.

– Ҳан, ибцәаазаргьы акгьы иаԥсам, шьҭа иаҭаху аԥырҷәҷәароуп, Бокагьы дааргеит, Цандрыԥшь дҭахеит, бԥеилаҳәа баагоит! – илҽамԥшзакәоуп ишларҳәаз (Бока) Габлиа Оҭар иԥа Рома, Валиа лабеҳәшьа лԥа иԥа иакәын. Аҵых акыр ишнеихьазгьы рмашьына дынҵадыртәан дрыманы ицеит. Абарҭ зегьы рҽыцны илгәаларшәо, лыцәа дацәҟьаланы дшынаҳәы-ааҳәуаз, рыԥны-ргәара ырхыц-хыцуа бжьы бааԥсык аагеит. Лгәы ааԥсахны ауадаҟәа еимырҟьо дшааиуаз иҟәыбаса ишьҭаз асаркьа днахагылеит. Рызегь зынԥшылоз, зныззынла азәы дихыԥшны егьи дзынԥшылоз, инеицәхасуа,

еиҟәгәырҷьо иааизызгоз, нас иаазԥырҵлоз, ақәрагьы змаз рсаркьа.

Аибашьра ианалагоз аламҵалазы Реваз иҵаацәара иманы зынзаҳәа даахьан Аԥсныҟа. Гәдоуҵа ауадаҟәа амхны аиасрада ус рымамакәа идырхиахьан еиԥш “аибашьра, аибашьра’’, – ҳәа иаагеит абыжьқәа. Реваз класск аҽы аҵара ицызҵоз иԥыза гәакьа Қаԥшь Вахтанги иареи ашҵа инҵыҵит. Ирԥеиԥшыз рдыруазшәа икеибамыжькәа еицын “Реваз!’’, ”Вахтанг!’’ – “Вахтанг!, “Реваз!’’ – ҳәа рызхара рзеиҟәҽымҵуа, рҳәоу акы акәны ажәылара реазыҟарҵон. Ууанза-енак аԥсшьара анирҵа, иан дналыдтәаланы илеиҳәеит Гәдоуҵа иамихыз руадахь ихәыҷи иԥшәмеи игарц шиҭаху. Ҳаҕа ицасгьы, сан, мышьҭабзиала, – ҳәа нациҵеит нас. Ан мап ауылкуаз, афатә-ажәтә, ашәыркәа ааидкыланы ларгьы дрыцны дцеит. Дрыҟәныҳәеит. Анык ишылуалԥшьаз еиԥш Анцәа дышиҳәоз дхынҳәит.

Аԥшыхәрақәа ирылахәыз ҳарԥарцәа зегь реиԥш Ревази Вахтанги иныҟәырԥшны ирдыруан ажәылара ишалагоз. Сентиабр 30 рыԥеноуп. Ревази иԥшәмеи рхәыҷи дрыманы ашҵа ииаҭалеит.

– Сан, Руфик дабаҟоу?

– Шромаҟа дцахьеит уи!

– Избан сан, заҟантәи сиҳәахьазеи сымԥа умкын, гәҭынчла сеибашьырц азыҳәа, сани ахәыҷқәеи батәуп ҳәа.

Ан дшанхеит, ақәҽылымҵазеит ишлылҟьазгьы.

– Иухьзеи, мшәан, уеихаԥсы-еиҵаԥсы, уан дрыцҳами, абжьааԥнеиԥш уеаалыдкыланы лгәы ааҟауҵар ҳәа лҭаца Амра лыбжьы ныҵакны Реваз ишиалҳәаз иан илаҳаит. Аха иара дызгәылазхалахьаз ари дазалымхзеит. Илзыԥшу лсырдырырц ҵахымызт иҳәарашәа ихы ааирҵысын, убри ала иазырханы инижьит иҵаацәа.

Октиабр 2, 1992 ш. Лнапы иакы-иамкы лхы даиааины амхы аҟнытә ихәылгаз лҟәыд лҭәаҭәарц лызбеит.

Даҽа ф-аатҵәакгьы уа иалагылан. Уи ашыҟәсан Валентина лутраҟәа ҭыҵны ицон ҳҟыҭаҟәа зегьы рҟны еиԥш. Аа-ведрак илԥшыз аҟәыд ркәасҟьа абарҵаҽы иныҟәлыԥсеит амра алашырц. Ихәнылымгацыз аатҵәаҟәа ҟәак рыҟәшәар ҳәа дшәан дцеит амхахьы. Иҽылымхыцызгьы ыҟан. Еитҵаҟаа иҭәыз уаҿышәара аатҵәак дҿаҵалан дкьыԥаха ҵаҟа рбарҵа дныҵалеит. Оҳ, гәышьа ҳәа астол иныҟәлыргылеит. Уаҳа ацара лылымшеит. Лшьамхҟәа лыҵаҽылозшәа лбеит. “Ее, иԥхасҭамтәыкәа арахь исыдызгалар измам азәы исҭаргьы акыр иаԥсамзи’’, – ҳәа лгәы днацәажәеит. Рыҿны иаҟәкны гәыԥҿык шааузгьы лбеит.

Колхидантә ижәылаз ҳаруаа ирыцҟьо КБРЦ иаадгылеит. Абԥьар змазгьы измамызгьы зегьы уи ахыбра иагәыдлеит. Ргәымшәароуп аҕа абра ддәылызгаз. Убра дҭахагәышьеит Ревазгьы, фырхаҵарыла, аҕа дшаҵахоз ирдырны. Дҭахеит Қаԥшь Вахтанггьы.

Апҳәыс еиҽамс Валентина дзыҟәшәаз даиааины, лара леиԥш зԥацәа ҭахаз анацәа ачҳара аашәырԥшыроуп ҳәа дрылабжьон. Аккаҳәа днархагыланы илҵәыуон лԥа иҿызцәа Тәанба Беслан Леиуа-иԥа, Аиба Даур Алиоша-иԥа, Ԥлиа Алик Далбеи-иԥа, Лакәиа Игор Кәыкәша-иԥа. Игор Лакәиа иашьа Гена иԥшәмеи Валиа лԥа Рауф иԥшәмеи еиҳәашьцәан.

Ҳаҕа изыҳәан игәыҟаҵаган, зԥацәа ҭахаз анацәа рхьаа иаҽыԥсаар, изыниаз реаҭаны итәар. Аибашьра ашьҭахьтәи ашыҟәсҟәа, уи аԥсҭазаара иаҳагьы даҭаххеит Валиа. Лҟыҭауаа апенсиа рзылшон, ананамгацәа ацхыраара рылҭон. Азәи-азәи рыгәҟәа нибакылон. Зҽа-маҽа, зцәымза аишәаҟәа рахь инаргоз, анацәа гәаҟҟәа лхеиԥш дрыз-хәыцуан.

Валентина иххаза иалыркыз лыҵкәын ицәымза даннадтәалалакь, лара леиԥш игәаҟуаз анацәа зегьы уа еизнагазшәа гәаныла дрылаԥшуан. Игәнылгон малла иахьҵыкәкәаз. Арахь ироуаз апенсиа ахьмаҷзаз.

Рыҿнаҭаҟәа рымацара ракәызма ргәы иҵхоз, заҟаҿы рцәымзаҟәа арктәыдаз. Зҽа-маҽаҟәа зманы аҟәрахьымзаҟәа реиныхра амҿаҟәа ирыҟәыдаз. Уаҿԥсыла ираахаз рцәызҟәа иреицәаны илԥхьазон ргәы иаҭаху ахьырзыҟамҵоз, ацхыраара зҭаху цхыраарак роуратәы абзазара ахьыҟамыз – ари зегьы иаҳзеиԥшыз гәыҵхан.

Аамҭа ауԥшыхуаз. Аиааира ажәашыҟәсахыҵрагьы ааигәахо иалагеит. Аҟалаҟьҟәеи ҳҟыҭаҟәеи рҽы иаадыртуан абаҟаҟәа. Ари зегьы арҽыцуан, агаҟәа ҭаԥнаҽуазаргьы иара акәын рҕьагас, хәрахәшәыс иҟаз. Х-уазрак, х-трагедиак /37-тәи арзра 1941-1945 ш.ш., 1992-93 ш.ш.,/ рзыблара уҽаԥхьа ииазыргылоз х-баҟак убас Уаҭҳарашҭа ианаадырт аҽеноуп. Аҟыҭа иалҵыз рнаҿсгьы Аԥсны ахы-аҵыхәа аҟнытә еизнагаз рацәаҿын. Агәалашәара иазкыз аҵәцаҟәа ааныҟзыло-заалакгьы инацырҵон: “Абарҭҟәа ҳхазыршҭыша ҟамлааит уаҳа. Уа иаанхааит. Еитҵагыло ҳажәлахәҟәа рыла ҳаихәаны, ҳаилибакааны ҳԥацәа иргаз. Аиааира ахьчашьа ҳаҟәшәааит’’, – ҳәа. Аха харак имгакәа аҕа еиҭагьы аҳәаа дхыҵит, забԥьарҟәа ҕәагылаз иҕәырхыр акәхеит. Кәыдры аиҿохааҽы дҭахеит Арсҭаа Феликс Уасика-иԥа. Азәазәала иҭадырхахьаз азмырхакәа иҵегьгьы ҭахеит уа. “Аԥшьбатәи абаҟагьы ргылатәхома уан, Аиааира аагеит ҳамҳәази’’, – ҳәа амыткәма ихырҳәаауан Уаҭҳаратәи арԥыс Феликс. Уи иаб Уасика дабиԥазаҵәын. “Ҳабз азаз алоуп Уасика ҿыԥьа аԥацәа имоуп, изаҵәра наҟ хара инаскьап Анцәа имч ала’’, – ҳәа ихәаԥшуан. Феликс х-ҿык азҕабцәа иман. Иара иеиҵбы Леван аҭаацәара даламлацт иахьагьы. Ишԥеилашоу, ишԥеигәылаҳау аҭҵаамҭаҟәа рхацҟәа. Гагра ахаҟәиҭтәраан иҭахаз Реваз Ахвледиани иан лыҕцәажәараҽы даацәырнагеит Феликс Арсҭаа. Ари Валентина лашьа гәакьа иԥа иакәын.

– Аиаша басҳәап, ҳрыцҳарақәа рыцҳаралоуп ишаҳаԥсахуа. Ус иҳамоуп разҟыс. Ашьақаршьха иҭахаз ҳаҵкәынцәа, Аԥсны зыниахьаз зегьы ирейцәаны сахәаԥшуеит, Ревазраа сханаршҭуа аҽынза, сылабжышқәа аахыдмыршылар рымуит Валентина лажәақәа. Аха еиҭахгьы лхы-лгәы каҳаны дыҟазам. Дрыԥәгәыҩуеит Уасика изынхаз Леиуан, нас иԥҳа Инга. Инга Арсҭаа-ԥҳа аматематика амаҭәар рызналгоит Уаҭҳаратәи абжьаратә школ аҽы. Лыԥшәма Руслан Рикәа-иԥа Кокосқьериа иакәзар, хшыԩзышьҭрала дырзыҟоуп иԥшәма лҭаацәара, реибар-кыра, ирну ахәрақәа рнызхша иазхәыцуа ҵеиуп. Иахьа дышьхаазаԩуп. Ажәытәангьы ирҳәалон: ашьха здыло ауаԩымш зхымацара азын иҟам иоуп ҳәа.

Абриаҟара зхызгахьоу Валентина аԥсра даҳәазом. Реваз иԥҳа Альбина, егьи лԥа Рудик лыԥҳа илыхшаз абарҭ зегьы лгәышьҭыхгақәа роуп. Лара лҳәашьа илызлырхоит.

Акгьы ҳмыхьызшәа испҳьазоит ҳԥацәа рхы зқәырҵаз Аԥсны ҳзырԥшзар, ирԥсҭынхаз ҳадмырԥхашьаратәы иаҳзаазар, – абас ихлыркәшеит аԥҳәыс ҟәыш, зыԥсҭазаара ацәгьара ахԩашьа иаԥәшәо Ан Валентина. Блақәас илхоу лыхьҽар раазара даԥымхааит!

ҚАҬШЬ ВАХТАНГ

7.09.1966 – 2.10.1992

Қаԥшь Вахтанг Владимир-иԥа /Такәа-иԥа/. Ари ахьзи ажәлеи иааины ииаивагылоит Ахвледиани Реваз Борис-иԥа. Реваз Ахвледиани Мазихәатәуп, Вахтанг Қаԥшь Бармышь ақыҭан диит. Аха шамахазамзар, Мазихәаагьы Бармышь ҳәоуп ишырҳәо, урҭ ақыҭақәа

еиқәыԥшуеит, инхо реиԥш еиласоуп, еиԥшьуп зегь рыла. Абри залҳкааua, класск аҽы аҵара еицызҵоз Вахтанги Ревази рԩеидасымҵа инаркны Мазихәа аҭыԥхьыз дхыхны даман Вахтанг Қаԥшь. Убра сынхошәа сыҟандаз, ахьз мацаразын, – иҳәон Вахтанг.

– Еицҳзымхар ҳәа ушәома, Мазихәа инхо усгьы Мазихәа ахьз рҳәазом, убри ацынхәрас Вахтнаг Мазихәатәуп ҳҳәалап, – ҳәа дихлафлон Реваз.

Қаԥшь Вахтанг диит сентиабр 7, 1966 шыҟәсазы. Ҭаацәара еикәаҭәын урҭ аамҵала. Ран Ԥлиа-ԥҳа Лиубеи раб Владимири жәеизаԩык ахшара роуит. Аԥьԥьа аԥеиԥшха иҭан рашҭа. Аԥсуа изын аамҵақәа зегьы шҽаҟәагазгьы, азәы ишә ихмырԥшылакәа ираазон хә-ԩык азҵабцәеи ф-ԩык ацкәынцәеи. Инрылаԥшыз ргәы азҳауан. “Анцәа шәызирҳааит!’’ – ҳәа ирыԥәныҳәон рыуа-рҵахы. Рԩеидасратә шкәсҟәа ианарҵагыла, азәы ашәаԥь дашьит, ԩыԥьа – амашьына, убас заалымдарыла, трагедиала мацара имԩасуа ишааuаз инхеит ԩыԥьа – Ромеи Вахтанги…

Светлана Дгебиа-Бениа: – Сара ҭацас абри ақыҭаҽы саажьҭеит иахьа акәым, сԥацәеи дареи еицеибашьуан. Абзиа зхы иазеиґьазшьо ихы рыдиныҳәаларатәы иҟаз ҭаацәаран. Рчеиԥьыка ҭбаан, ржәытәра ииааркны хәанчара зламыз ҭоурых штан, гәараҭа ҭбаан ҳәа ирҳәоз агәра сзыргоз маҷмызт, сыблала избон. Усоуп рԥыҭауаа шрыхцәажәозгьы. Аха убас иҟоуп аԥсҭазаара. Зегьы лахьынҵоуп. Ибзианы издыруан Вахтанги уи иашьа Ромеи. Абра ҵхыраарак сҭахуп ҳәа урызнеир, рыԥсы уқәырҵон. Азәы иԥырхагамызт, ҵкәынцәа ҟәымшәышәқәан. Егьырҭ ирызнымҵыз ниҵааит Рома, абарҭ ҳаҵкәынцәа реиԥш дсыԥхьазоит. Мыцхәы иблақәа сырхыԥшыларгьы сҭахым. Мчылоуп ихы шамихуа, гәыла игоит зегьы.

Алла Арзамеҭ-иԥҳа БЕНИА, 41 шыԛәса рҵаҩыс аус зухьоу.

– Ревази Вахтанги сара иасырԥхьон, сҵаҩцәа ҟәыбҷаԛәа ракәын. Иԛьиаԛәан, агәыҭбаара рыгмызт.

Арҵаҩы лзын иреицәоу лахьынҵоуп ибзианы илдыруа, рхәыҷра уи иахаану уҵаҩы данҭахалакь. Иахьанзагьы сгәы исзалымхыцт Вахтанги Ревази. Рышәҟәыҭра хәыҷқәа шьҭасуа Бармышь ашкол ашҭа иантҭалозтәи асахьа сыблаҽы инхеит. Ахәыҷқәа зегьы еиԥшым, азәы дцәажәоит. Егьи иакәмк ҟаиҵар алшоит. Қаԥшь Вахтанг убриаҟара дрыцҳашьаҩын, ихахьы игон азәы иҟеиҵаз. Избан, ҵакыс иамоузеи иҟоуҵо ҳәа ҽнак саниазҵаа, дрыцҳами ҳәа аҭак сиҭеит. Абри азын сиҽцәажәалон. Ихәыҷқәан, аха ҳҵаҩцәа рхәыҷра ианухуан рыԥсадгьылра, ииашоу амҩа ишаныз.

Қаԥшь Миша: – Сгәыԥ аҽы иҟаз зегьы сылаԥш рхын. Даҽазәы дитәызаргьы ҳазегь ҳаицырхылаԥшуан, ҳалаԥшҳәаа иахьынзауа, иахьынзаназо. Аха мыцхәы дрыцҳасшьон Вахтанг рыцҳа. Ҟазшьала ҳажәлаҽы азәы диеиԥшымызт. Игәы ԥшқан, арыцҳашьара илан. Инапынҵа наигзон қәнагала. Сара иԥьасшьоит аԥшыхәразын Анцәа дшишаз. Гагра агәаҽынза днеины, иҟоу-иану еилкааны даауан. Ишьапышьҭыбжь уирҳазомызт. Аибашьраҽы зегьы хадоуп, аха ԥшыхәра ицо изын ашьапышьҭыбжь амыргара зегьы еицрылшомызт. Ашәара усгьы иламызт.

Валентина АРСҬАА – АХВЛЕДИАНИ:

– Абри ашҭа сгәы ианыҵамло ыҟазам. Ашҭа иахнагахьоу зегьы зхызго аԥсҵәынха Рома иоуп. Еибашьрада еилызыҟәшәаз аԥсраԛәа рзымхеит. Еицәаз ааха инаҭеит. Ихаҭагьы деибашьуан. Акызаҵәык сгәы нызкыло иаб иҩны каимыжьит, аҩны, адәны иман

Гагра, уа анхара далагахьан, аха иара ақыҭахь дхынҳәит. Ҳазегь ҳаигәырҷьеит ари.

Вахтанг Қаԥшь фышыԛәса длышьҭан Дгебиа Марина Толик-иԥҳа. Улахьынҵа ушзаҵәымцо убри алагьы иубоит. Вахтанг Қаԥшь иҭахара фымш шагыз дааигеит Марина. Аиааира иадыргазааит, – иеигәырҷьеит иҩызцәа аибашьцәа, иқыҭауаа, игәыцхәцәа. Ҩ-бзиабарак, ҩ-лахьынҵак рыццышәқәа канаԥсеит аибашьра. Ус дара реиԥш шаҟаҩы. Аха Вахтанг гәҭыхас имаз амрахәага гәылҷҷааит – Аиааира. Убри иазҳәаны, рыбзиабара иасимволны ларгьы илҳәоит: “Сара уаҳа аҭаацәара салалом, ус насыԥс исыман, сара исхатәуп, сахыбаауеит азәы исзихьырсуам!’’.

– Дызусҭада абри Вахтанг иашьа Рома Қаԥшь, амаршрутка иақәтәоу? – абас схәыцлон.

– Ԥшзакы, аибашьра ашьҭахь иаушьҭуп иԥаҵа, Валентина Арсҭаа исызҭылхыз исахьала дыздырит. Акырынтә имашьына сақәтәахьеит. Абри деилыскаап ҳәа иагьараан сгәы иҭаскхьан. Избанзар, амашьына ныҟәцаҩцәа зегьы еицрымам ҟазшьак имоуп – культурала ажәлар рыматҵ аура. Акырынтә дызбахьеит абыргцәа аԥара шрымимхуа. Ибжьы ҳареикзом, азәы диқәцәҟьом. Ирҭо изирхоит. Изшәымамзеи ҳәа азәы дирԥхашьазом.

Аешьа ила аешьа дшыблугьы имоуп дызхьыхәаша – фырхаҵарыла дҭахеит Вахтанг. КБРЦ мцаҭыԥны ирзыҟалеит азәырҩы.

Инга БАРЦЫЦ-ԥҲА:

– Ҳаибашьцәа акәшеит ари ахыбра. Ахқәа ахьынтәаауаз убазомызт. Ҳҭахоит, ҳаԥсуеит ҳәа азәы шәарак изцәырымҵит. Рызегь еилазгоз Колхидантә иԥхарҵаз, хыхьынтә илыбааз зегьы абра иҩналеит. Рдәылцара цәгьахеит. Хыхьынтә ихысуан, техникала

еиқәшәан. Қаԥшь Вахтанг ахеиԥш длыԥналеит. Дшаҟьшаҟьо днаԥшааԥшын аԥада дхаларц амардуан иԥаҽаламҭаз игәы инҭадыршәит. Абра иҭахаз ԥыҭԥык ыҟоуп. Рызегь рсахьақәа ара иадаабалоит. Збаҟақәа ара игылоугьы ыҟоуп. Иҭахаз зегьы ҳгәы иалоуп, ирыцҳауп, аха зегь реиҳагьы дрыцҳаушәа збоит Вахтанг. Рытрагедиақәа сзеиҭарҳәахьеит убри азын акәхап. Рыԥсқәа срыкәыхшоуп абарҭ зегьы.

Автор лажәақәа:

– Ирҳәоит. Абриаҟара зхызгахьоу ашҭа, излазахьоу зегь рхазыршҭыша, уи еиҳау ашьаарҵәыра анахнагалакь ашьҭахь иазынхаз рыла хьышьҭра хазынак амԥшаар ҟалазом ҳәа, ашҭа ԥхьаҟа изгаша аҵагылоит ҳәа. Урҭ Рома ихылҵ роуп. Гагратәи инхарҭаҽы иԥа дахылаԥшуа дҟалахьеит. Абри ауп ирҭаху Қаԥшьаа рқыҭауаа. Анцәа дырзылԥхааит.

ЗКӘИА ФЕЛИКС

26.03.1964 – 2.10.1992

Жьҭаарамза 2, 1992 ш. азы иҭахаз азәыԥсы рыԥсанышәаҭарақәа еиқәшәеит. Машьынак ала ҵәыуара ицоз гәыԥԥык срыԥқәшәеит. Сгәы иахьҭамшәазоз, сыззымдыруаз, исзымдыруаз заҟаԥы рҟны ҳнеида. Ганкахьала сгәы ааннакылон дара рзын сылаҕырз ахьҟаԥсоз, агәаҟра иаԥқәшәаз рхаҽсахьақәа блала иахьызбоз. Убасоуп Зкәиа Феликсраа ргәараҭаҽы иааҳамԥатәны ҳшымԥахыҵыз. Гәаныла аԥьшьара рыстон “абри ҵәыуара дцозар акәхап ҳәа хшыԥзышьҭра сзыуны, сдырны исзааныскылаз Гаграа рыҳәса. Аԥык ҳрылсхьан, ажәбатәи Зкәиа ҵкәын иакәын. Ихахәы ала ԥьара дшызбахьаз здырит. Сахьгылаз акәзамызт сахьыҟаз, сизхәыцуа ахара сцахьан. Исгәаласыршәеит Бениа Ԥьотараа рҽы шакәыз. Аибашьраҽы уама зхызгахьаз уи иԥа Гиви иабхәында иакәын Феликс. Феликс иаҳәшьа Лариса лакәзар, уи лыԥшәма КапишавизеҬемыргьы уа дызбақәахьан, абзиеи аҵәгьеи раан. (Гагра дҭахеит).

Зкәиа Феликс Кәыҵка-иԥа диит хәажәкыра 26, 1964 шыԥҟәсазы Гәдоуҭа араион, Ԥьырхәа ақыҭан. Калининград аррамаҵура дахысхьан. Дҭаацәаран, ԥыԥьа ахшара иҭынхеит. Дынхон, дынҵуан Пицунда.

Тҟәарчал ииааркны, Очамчырантә, Аҟәантә зынхарҭақәа кажьны, ихҵәаны Пицундаҟа ииаз рымаҵ иуан, рхәы неигон, занааҭла дмашьынаныҟәцаԥын. Иҭәы-иԥха инхоз, зхатә ԥьабаала зыхшара заазоз, зыжәлар рҟны аҳаҭыр змаз часак иахьыԥшуа аҽынза иахьнаргаз игәы ҵнашьаауан. Убри инаркны Феликс иагьа амла дакуазаргьы, иҽаҵа ихы ахибаауан. Ибла иаахыҵуамызт “ахҵәацәа’’ ҳәа ахьз змаз. Абри аҕа ианамыжьра гәҭыхас иман. Ахҵәацәа рымаҵ аниуаз аамҭақәа рзоуп. Анатоли Нанба игәыԥ аҽы днеит “исеиҵбацәоу аԥшыхәрақәа раан иҭахоит. Сара ахҵәацәа ақашь рыцсфоит, иҟалозар схаҭыԥан даеазәы дыԥшаа’’, – ҳәа. Ари заҳаз Толик иԥьеишьеит. “Уи усуразами, ирейҳау аус-ԥшьа уахагылоупеи, аибашьра иаҳа имариоуп, уара, иуаҳама, дасу ирзыԥҵәоу афатәқәа уара уеиԥш ламысла рызшара аиҳа’’, – иҳәан дилабжьаны уа дазааникылеит. “”Ус анакәха, жәылара шәанцо сышцо удыруазароуп, гәнаҳарак смыхьааит’’, – ҳәа еилазеит. Феликс зыбаԥ

зцәыласыз ҷкәынан. Есымша хәарҭарак злоу уск даҽызар акәын. Иус иҽахаршәаланы иԥызцәа аибашьцәагьы рахь днеиуан. Абӷьар сымам ҳәа даанымгылакәа жәылара ицоз дрылагыланы иҽынеихеит. Ахы зыԛәшәаз, иҭахаз, ма ахәра зауз заԛԥы алигахьадаз. Абар “КБРЦ’’ иахьааиз, иаҳәшьаду лыҷкәын Амҩар Маҳаид /Славик/ ахы иԛәшәеит. Дысзеиԛәырхозар ҳәа диҵаланы дышцоз иаргьы дызгарыз иԛәшәеит. Амедаль “Агәымшәаразы’’ианашьоуп, данҭаха ашьҭахь.

АМҨАР МАҲАИД

23.01.1962 – 02.10.92

Иагьа имариамзаргьы, Амҩар Маҳаид Макара-иҩа ихы-иҵыхәа шәсырдыр-аанза снахьымсыр ауам хәыҷык инаскьагоу дара-кәацқәак. Исгәалашәоит, Макара иаб Маҳаид Мачагәа-иҩа данхҭаалоз. Даара ибарақьаҭыз ҭаҳма-дан. Шьхауаԥын. Ҳәызбеи кәаци еиԛәырхзомызт. Измамыз, еилаҳауазгьы дрыцхрааиан. Шыԛәсык ахьтә мызқәак ракәын аԥны даныҡаз. Егьи зегь шьхала ихигон. Иҩсаса ԥышә-хы ианырхыслак, иԥхьазазомызт. Аҵьмаазара згәы азыҳәоз ажәла диркуан, инапгьы барақьаҭын дразын азы. Аҳаракырақәа рҽы асы анлеилакь, ирахә иманы акыр

дласкьон. Уа иамур даҽеа ԥыҵк, дахьцалакгьы абнара дзылҵуамызт. Амала, еилымҩшаакәа иааиҽаҳаз ашәарах деихсуамызт. – Абас санҵаԥыз инаркны ихаҽсахьа сызҵырххьан саби сабеҳәшьеи.

Қәрала акыргьы дреиҳабын, арзреи ма аурыс еибашьра дуи ирыннаҵаз ахәрақәа ахьырзеиҩшыз азын акәхап абиҩарак ҳаҵанакуеит, ҳаилибакааueит рҳәон. Лассы дрымбаргьы рзычҳауамызт. Неиԛәҽыҵы-ааиԛәҽыҵуа “Маҳаид иҳәан еиҩш’’ рҳәалон. Рыбзиабара еихазҳаз даҽеа хҵыскгьы ыҡан. Саб иашьцәа х-ԥык дырзхьан. Аруазә – Ҳаԥьым зыхьзыз ԥшь-ԥык иҩацәа Аԥьыԥьтәылатә еибашьра иалахәын. Ԥыԥьа ҭахеит, ԥыԥьа хынҳәит. Ленинградтәи аблокада зыҩсы алхәаа иаазгаз аруазә Бабка Маҳаид иашьа иԥҳа дааигеит. Изыниахьаз зегь ныԥхьаршәҵны илеигәырґьеит, ачара ду руит. Маҳаид иҩа аиҳабы Ардикәа уи аибашьра ду аан дҵахахьан. Сазәк ҳәа дызцаԥшуаз Макара ичара аҽҳәара анарҭа аламҭалазоуп. Ҳара ҳҽы дымԥахымцкәа иашьа иԥҳа лахь дцозма, – даҳҭааит. Реицәажәараҽы игәныскылаз: “Дад, акамбашьжьы бґаб жьуп, аха акамбашь ажьы ачара аишәа иԛәыуҵар ҡалоит. Ус иазкны исымоуп саргьы. Амала, ауаԥы иаԥсуа, иҡәышу ашәарах абґаб ажьы ачараҽы ирылоуҵар, игәнаҳароуп рҳәон. Ус сазыҡоуп саргьы’’.

Ауазра иарҳәацәахьаз агәараҭақәа рԥнеиҩш Маҳаид-раагьы ирҭааит агәырґьара. Анхацәа дрыланагалеит Макара. Зкәиа Вера Беигәа-иԥҳаи Макареи рыԥсҭазаарақәа еиларҵеит. Ирхырҳәацәон илзыруыз ачарагьы. Дрыхшеит аҩа. Маҳаид ихьзыстәыз иабду Маҳаид иоуп. “Ишԥасыԥсыхәоу, сыҷкәын ихьз сзымҳәо, иабду ихьз ҳәашьас иасҭарызеи ҳәа дааиланархеит аламыс ҭыԥҳа Вера. Убри ада даҽеа хьаак бмоуааит, Славик ҳәа иаҳәала лҳәеит лԥызак. “Уан дукәыхшоуп, ԥ-хьзык, ԥ-қәрак, умшхаат’’ – ҳәа Славик ихьзылтәит. Аиҳараԥык иԥызцәагьы ус ишьҭан, Маҳаидгьы рҳәон.

Ф-ԥык ахшара раазеит Макареи Вереи: Цуца,

Маҳаид, Баҭал, Нуца, Сусана, Гәында, Хаиа /аиҵбаза Хаиа лыԥсҭазаара далҵхьан/. Зқәыԥшра иҭагылаз лыԥҳа лзын илыцраз амца азәгьы илырбомызт. Даеа анык илылымшара лылыршаны лхы амылхуан. Лцәеижь аҽы хараза инаганы илҵәахит абри ахәра. Зны-зынла ианԥлыртуазгьы уаҿы данимбо акәын.

Маҳаид /Славик/ иқыҭаҽы абжьаратә школ даналга, Ростов амашьынамҿатә ҵараиурҭа дҭалеит. Ибзиангьы ихиркәшеит. Адгьыл абзиабара иман. “Саҳәшьа, Маҳаид сара дызгоит Лзааҟа, адгьыл исҭоит, дынсырхоит, аусурҭагьы изысыԥшааueит’’, – иҳәеит ҽнак Лзаатәи аколнхара “Кьараз’’ ахантәаҿы Зкәиа Фазылбеи. Лыхшаара рызегь лылаԥш иахьыҵанакуа иҟазарц шылҭахызгьы, ари мап лзацәымкит. Аиҳаракгьы аԥшьаҭыԥ Лзаа. Аҭоурыхгьы, ахыԥшагьы, адгьыл чашәарақәагьы рызбахә лаҳахьан. Маҳаид механизаторс аусура далагеит. Иныҟәԥраа ицашашәа, иԥшзаза иргылеит ҿны хәыҷык. Аҽеиҵыхырҭақәа иоуит. Лзаа иҿынтәны абзиабара ишьҭнаркааит аҭаацәара ссир иаазаз аҭыԥҳаи иареи ахьеибадырыз. Ари Сабуа-ԥҳа Фатима лакәын. Ԥшьышыҟәса ҵуан аҭаацәара аԥырҵазижьҭеи.Еиқәгәырҵьо еицынхон. Аха аибашьра иаблит ҿ-бзиабарак. Цандрыԥшь адесант анзхыҵуаз иалахәыз Маҳаид иҿызцәа дрыцны дхынҳәит. Имаҷҿымкәа рҭаацәарақәеи рхәыҷқәеи Аԥсны иалганы Урыстәылаҟа ианырышьҭуаз иаргьы иԥшәма длыҳәеит уахь дцарц. Аха илымуит. Лыԥсадгьыл, лҭаацәарақәа, лҭахыра, лашьцәа ааныжьны схы сыхьчоит ҳәа ацара лхы илзаҭәамшьеит. Зԥацәа ҭахоз анацәа дрыцҵәуон, ианаҭахызгьы рҵаҿык лаҳасаб ала дрылабжьон, рыгәқәа шьҭылхуан.

КБРЦ ахыбра мыжда ауаҿжьыфацәа ишрыҭрахаз еилызкааз аԥсуаа рыҷкәынцәа ажәлеит. Уа иҟан Маҳаид имаҳә Ҭарба Кәыртачка иԥа Гәрам, Зкәиа Феликс уҳәа ирацәаҿны. Ахыбра аҿнуҵҟа ҵьоукы штәаз

ибеит. Иаԥсуааup ҟаиҵан рыҟәҽиҭит аԥсышәала. Уи раҳар ҟалозма ақырҵқәа. Абас ала уи аҭыԥ аҽы еилых дызмам Маҳаид иан лажәақәа рыла иуҳәозар, ихәхыкны илылалеит, хәҿыуаа уа иҭахеит. Рыхәҿык рыхәгьы лҵәыуеит, Амԥар Ҷыгә лымаҳә Гәынба Вова идырҵеит Маҳаид дышҭахаз ала иан лҽы днеины иҳәарц. Уи аусгьы цәгьоуп. Зегьы еицрылшазомызт. “Ухәра уара ухәроуп, уи знымда, избан зегьы заҽырԥштәу’’, – ҳәа зажәа иалаз ан ҟәыш дзыниаз данышәеит. Аибашьҿы иԥеиԥш лзымдыруа дыҟамызт.

Вера Зкәиа-ԥҳа лаб ддырзхьан. Ауама ихыганы дхынҳәит. Уи ихылҵит ҿыцьа аԥацәеи х-ҿык азҭабцәеи. Реибаркыраҽы аибашьра иалахәыз азәырҿы бжанатәит. Уаҟагьы ааанымхакәа иҭахеит Кәычкеи Мироди рԥацәа – Феликс Алхаси. Дҭахеит иара убас лаҳәшьаԥа Бениа Адгәыр Ҷыҷыкәа-иԥа. Убас иҟоуп Маҳаид иан лҟазшьа – иҭахаз азәы илымкаа лара лԥа избахә уҳәар лхы ахылбааueит. Аха зыԥсадгьыл зхы ақәызҵаз зегьы зныкҟьарала рыхьзқәа рцәыргара залшазом. Ихьшәаны акәзаргьы, азәгьы аганахь даанрыжьзом.

Лара илҳәалон еиԥш, лгәы зланылкылаша лымоуп. Баҭал иԥеи иԥҳаи ыҟоуп. Аԥҳацәа заманақәа дрыхәаԥшueит. Аха иҟоуп убас мышқәак, ажәҿан лаҟәцәахазшәа ма Калдахәара ҭшәахазшәа анылбо, ҵьаргьы данамкуа. Усҟан Аԥсны адақәа дырҭаланы гәаныла дрылсueит анацәа, дрылсueит зԥацәа ҭахаз абацәа, азәгьы дызҭнымхаз. Урҭгьы разҟыданы илыԥхьазазом.

– Аԥсшәа ҳҳәонаҵы, аԥсышәала ҳцәыуанаҵы, уи ала ҳаенаҳкылонаҵы, аԥсуала ҳаиқәныҳәонаҵы Аԥсны зышәгәашә акуа азәгьы дҟалазом! – лҳәеит лара лажәа хыркәшауа. Ииашаны, дрыцҳан лара ҵьоукы ишҟарҵаз еиԥш, Маҳаид дмеибашьыкәа ихы ҵьара иԥхьеикызҭгьы. Усҟан азәы арахь умҿахыҵ ҳәа изламҳәаргьы алшон…

АНЗОР КӘАРҶЕЛИА

09.10.1956 – 02.10.1992

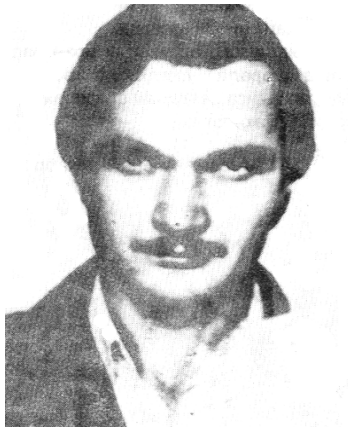

Гәдоуҵа апресс-центр аԥхьа игылаз амашьынахь инеиуан аԥсуа телерадиодырраҵара ажурналистцәа. Ԥыҵоыкгьы ҵатәахьан. Харантә сгәазҵаз Екатерина Бебиа-ԥҳа дааҵытцын, сгәы иҵыхоз лдыруазшәа исалҳәеит Анзор Кәарҷелиа Гагра дышҵахаз, иҵәуара ишцо, беиԥшзар баала ҳәа. Рҭоыза гәакьа дахьрыԥхьз шрылсыз рныубаало азәи-азәи еиҷаԥшзомызт. Рыхқәа рыхәдақәа ирызнымкыло ихьанҵан. Рҷымҵра иахаршәыз ашәшьы далзбаауан ауаҭоы лаша. Зыхьзи зыжәлеи еидкыланы ирҳәо, збаҭохатәра шәхьаз аԥсуа телехәаԥшра аоператор Анзор Кәарҷелиа.

Анзор Мелитон-иԥа /Милтон/ Кәарҷелиа диит абиԥара хазынақәа еиҵазаазахьаз Аҷандара ақыҵан, жьҵаара 9, 1956 шыҟәсазы. Анзор даныхәыҷыз инаркны аҟазара дазҷелымҳан. Иара ихатәы блақәа рыла, даҽеазәы изгәамҵо, даҽеазәы иԥыхьамшәо иара иԥсы ахаҵаны, ахаҷесахьақәа аԥиҵон, иҵиҵаауан аԥсабара. Убри азын акәхап машәыршәа изалимхыз асахьаҵыхра азанааҵ. Абжьаратә школ даналга аҵара иҵон Аҟәатәи асахьаҵыхратә ҵараиурҵаҷы. Аԥсуа телехәаԥшра анаадырт инаркны операторс уа аусура далагоит. Иааԥсара Гагра иадын. Аԥсны иазеиԥшу ныхәак анымҭоаԥысуа, иахьымҭоаԥырго ашҵаҷы иара иаԥхьа азәгьы дызнеиуамызт. Икамера кны дааҵалон, аԥсшәа ҳаҳәо днҳалсуан. Ччаԥшьк еиԥшымызт иҷыҟәлашоз иччаԥшь. Иблақәа иузырхымхуа, имазоу, иҵбаау рҷиаратә хәыцрақәак ирыҵан. Аныҳәақәа рыдагьы, политикатә хҵыск ахьааҳалагьежьыз /усгьы Гагра ала иалагон/ иара уа дгылан. Қырҵтәыла амшныҳәа Гаграа ҳастадион аҟны амҭоаԥгара ианаԥшьаргозгьы иаразәк иакәын аԥсуа телехәаԥшра аҟнытә иҟаз. Дара рганахь ала ихҭоыкны аҵыхрақәа ирҷын. Иаҳҷеагьежьуан, азәы ҳарцәбжьшәар ҳәа ишәаны. Ахылара зҽазызкуаз аԥсымкәақәа реиԥш иаҳҷеагьежьуан. Гәыԥ-гәыԥла игылаз ҳаҷкәынцәа рҷы инеины рҵәылхра иаҷыз ақырҵқәа ирышьҭан ркамерақәа ырҟабыцуа. Иршны ҵҵәашәак ҟаҵаны, нас ижәбома аԥсуаа ирхылҷиааз ҳәа изларыхцәажәашаз иашьҭан. Рыблақәа ирхын ацәымҵра.

Аҵыԥантәи ақырҵқәеи Қарҵынтә иаази /урҵ шмаҷҭоымызгьы/ еиҟараны еивашьқьыруан, ачараду рымазшәа. Аха урҵ зегьы гәаҵ-гәырҵьаран. Усҟан Анзор Кәарҷелиа, уаҭорала иҵәыз, цәгьарак ҟамландаз ҳәа ҳауаажәлар дырхзызаауа, мазала ибжьгьы ныҵакны, шәмыццакын, дара шәаларгалоит, аха ҳәа нрыҵаҳҷәаны, бжьацәк /епизодк/ ицәыбжьахар ҳәа дшәаны дахыццакуа аҵыхрақәа дырҷын. Астадион ашәгәашә ылаԥахны Ҭамаз Надареишьвили ишаиркхьазгьы, ақырҵқәа рыгәҵакы дара раԥхьа изаҳахьаз жәлар рфорум “Аидгылара’’ Гагратәи аҟәша анапхгареи, иалази астадион инхыҵны инеины чгара идыртәет аԥсуаа рыҷкәынцәа. Аҭонуҵҟа ала еилысуан Тамаз икоманда. Еныкь Григори Ражден-иԥа даҽеа ҭоыцьаҟа ҳара ҳатәқәа идкыланы дырхылаԥшуан шьакаҵәарак ҟамларц. Усҟан иара азинхьчаратә органқәа русура иара дахылаԥшуан, инапы ианын. Шьакаҵәарак ҟамлакәа реиҟәкра иашьҭан ҳганахь иҟаз зегьы, аха…

Анзор Кәарҷелиа раԥхьа днаргыланы уахь азәгьы ҳҵарымҵеит. Астадион иакәыршо аҵзамц чаԥақәа акыр ишҳаракызгьы, уахь дхаланы рыҭоганкгьы ҵихуан –

ааҭыц игылазгьы, наҟ итәазгьы, идыргыларц ирҽагьежьуазгьы. Сазыҟаҵаны саргьы камерак скызҭгьы /сара схәы нхеит/ заҟа сахьа ҭоурых шәсырбарызеи: аурыс школ иҭырцаз ақырҭуа ҵкәын Лолуа Ҭамаз, судкыла ҳәа Чамагәуа Ҳараз ишкол аҽы даннеи, дрыцҳашьаны идикылаз, абжьаратә школ иалиргаз Ҭамаз, астадион аварҽы инхоз рдауарҟәа шәаны, иааганы аҧсуаа рыхҟәа идырбаны амҩаанҵара иҽазирхиахьан. Рапхьа Анзор Кәарҷелиа ила иҧишәарц избазаап, ачаҧарсҭахь дхаларц акыргьы аҧшьеиган, аха даехьыҩрны дкаҳауан. Аҵыхәтәан аҭыҧантәи амилициа Кәарацхелиа Ҿьон диҵасны дыхәнигеит. Анзор, уҧа ҳәа ансыҽшәамҭаз, дааиламхазакәа наҟ дҭаҧалеит. Пытраа-мҭак уахь аус иуан, нас еиҭа иҭыҧ ахь дыхәнеит. Аха еиҭагьы игәҭакы наигзарц адауар зкыз иҩыхәнамҭаз, ишьапы данкны длыбааиҳәеит Сабуа Родик Арзамеҭ-иҧа. Ҿьон Кәарацхелиа дыкшарц днаидыххылеит. Ҿьон ишьҭихыз инапы аҟьаха иамразакәа еилаҧахны иианикылеит Родик. Зоура назаазаз, агәашьамх ссирьы змаз Родик ибжьы ҩҭицеит: “Уеынкыл, абри уморфинист имшала унацәа анурҵысы, сара азәы ицхыраара сҭахзам, абраҵәҟьа сулгоит’’, – ҳәа. Нас ҳара ҳатәҟәа ааин, Родик Сабуа /Башьышь-иҧа/ даарыгәҭылакны зымҩа инагылеит.

Анзор Кәарҷелиа, убри аенытәи иусумҭақәа /иаҵамҭақәа/ иҧкааауа рыхәаҧшразы алшара сиҭеит усҟан Аҧснытәи ателерадиокомпаниа Ахантәаҩыс иҟаз Ш. Ҧлиа. Анзор шамахамзар, акы ицәыбжьамхеит жәҩыуаа ирылымшоз имала илшеит. Алажәқәа реиҧш ишишькла-ҳәуазгьы.

Анзор Кәарҷелиеи сареи аус еицааауамызт, аха ихьз ацымҵазакәа сызхәаҧшыз аҭыхымҭақәа иара икымҭа сырҩашьазомызт. Ирныҧшуан аоператор зыда дхәарҭам ахатәы ҧшаахҟәа азнеишьа ҵыда, еихыбаа-еиҽыбаа, ахәаҧшра агәаҧхара уоуратәы. Дахьсахьа-ҭыхҩызгьы икымҭа ианыҧшуан, иҵаулаз ҟазан. Гәымшәак шиакәыз ааҧшхьан 1989-тәи ашыҟәсҟәа инадыркны.

Зыбла гәыҭбаақәа ҧсадгьылк рыхзалоз, зуаажәлар рзын бзиабарыла иҭәыз Анзор Кәарҷелиа дгәаҩьны абҿьар иҟәызкыз дзыхшаз рзынгьы дшәыматәаны дыршәуп. Убри ида Аҧсназын азәгьы дҭамхазаргьы, Қарҭаа зегьы убри игәнаҳала иҽаҳәазааауан, убри рызхон…

Венера ЧАГӘАА-ҦҲА, Гагра акультура Аҩны аусзуҩы:

– Анзор Кәарҷелиа Чагәаа дҳаҳәшьаҧан. Иан Аринка дызлахҵоз азәгьы дҳамазам. Анзор Калдахәара ашкол-интернат дҭан. Ианшьҭра мыцхәы иҽыгәкааауан, убри азоуп уахь дзиаргазгьы. Аҵара иҳарҵон. Аҵаҩцәа еилызхуаз арҵаҩцәа уа азәгьы дыҟамызт, аха Чагәаа ҳҭацацәа инадыркны зегьы ҵыдала рылаҧш дыҵакын. Акәашара далан, цәгьа инаалон уи. Асахьақәа ҭихуан, дҟәыбҵан, ҭынчк иакәын. Аҧсабарахь ныкҟәара дугома, ашкол аҟны аума илаҧш зыдхалаз, иҭиҵааауаз ҿьоушьарын, иадибалазеи абри аматәар, абас угәы иаанамгар ауамызт.

Автор лажәақәа:

– Анзор Кәарҷелиа игәымшәара ҳамҭаны Аҧсынтәыла иазаанхеит, ибаҟа дахьҭахаз КБРЦ ашҭаҽы иҟалеит, изҟәаҭыҧ – Ачандара.

Анзор Кәарҷелиа ибаҟа анаадыртуаз аены ажәлар рацәа реаладырхәит Гагра. Иахаршәыз аахырхит ҩыцьа иҧацәа. Иҧсы анҭазеиҧш агәыкра икны иагоз Анзор Кәарҷелиа ибаҟа.

– Исахьа ҧшза, ипатриотизмра, баша дышҭамхаз аҳәон ахаҳә-са, иҧсадгьыл азын ицраз амца уныруан.

Анзор Кәарҷелиа ибаҟа анаадыртуаз, ари аҽыхәышәтәырҭа аиҳабы В. Аԥзба иԥәгылара гәышьҭыхган, ирхәыцган: “Анзор Кәарҷелиа иԥызцәа агәымшәацәа ԥсра-зра рыԥәзам, иаҳзааргаз Аиааира ахьчашьа ҳара ҳанаԥәшәа”…

Анзор Кәарҷелиа иаб Милтон дцәажәон ибжьы ҭысҭцысуа: – “Уԥсы ҭынчыз, шәыԥсԥәа ҭынчыз ҳиааира зыԥсы ахҭнызҭаз ҳаҷкәынцәа. Анзор уҷкәынцәа уара уԥсахра рылшаратәы сара исаазоит”…

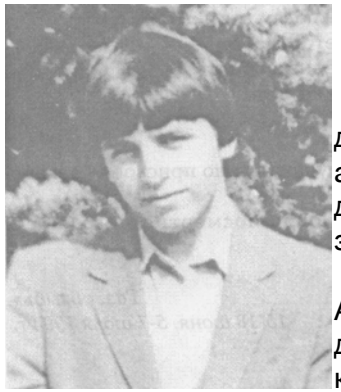

АЛХАСОВ ҲАСАН – “АЛХАС АБЖАРБА”

Аԥсны еибашьуаз аҟабардаԥәа рахьынтә иҭахахьаз азмырхакәа даҽеа ауԥшәылкгьы дахәртәит ҳәа ааҳалаԥит зҭызҭыԥԥәа ирхылахьаз Гаграа.

– Ишԥа, ецы жьҭаара 6, Ԥсоу Абираҟ ахадыргылеит, иахьа дышԥаҭахоз Гагра, – сзараԥәа кны ҳгәашә снылагылеит схьаа зцысшо азәыԥоы збозар ҳәа. Урҭ афымшк ажәыларԥәа ахьынзацоз, ирацәаԥын анышә иамардахьаз, иҟан зыбаԥԥәа ирышьҭаз, имаҷԥымызт игәазгьы. Схаҭагьы убри аҽены ԥшьыԥьара сынрыдаш-шыланы сааит. Снапы иакуа-иамкуашәа реилыргарԥәа сырҽын аԥеыхаԥәеи, аԥьаадԥәеи ицҟьа-шәҟьа еилажьыз, зегь реиҳагьы ааха сызҭаз апатреҭԥәеи.

“Алхасов Ҳасан!” – иабасаҳахьоу ҳәа ихьзи ижәлеи рыкәша-мыкәша аимдара салагеит. 1991 шыԥәсазоуп. Жәлар рныҳәа ду мԥоаԥыргон Лыхнашҭа. Гарак игараз

далаҳамҭозар, азәы даанымхеит уҳәаратәы ирацәаԥын ажәлар. Ус шакәыз сԥыҭауаа Бзыԥҭаа рылагьы избеит. Ҳмаҷԥымызт Гагрантә иԥеизгьы.

Аԥсны аиҳабыра раԥхьа инаргыланы рыԥәгыларԥәа ҳарзызырԥит. Аԥсуаа ҳажәԥахыр шыҒәҒәахаз унируан аҟабардԥәа, ачеркесцәа, адыгаԥәа ражәаԥәа рыла. Иахьгылазаалакгьы реикәагылашьала иаарылукааван. Мҭәыжәԥада ушьҭзырԥрааузаконцертԥәа рахь ииасит. Адыга ашәак анагзаразы ихьз рҳәеит Алхасов Ҳасан. Асценахь днеиаанзагьы анапеинҟьарԥәа иҭцхны иргон. Иаргьы уи иныԥшуа даԥԥәгылеит. Ибжьы гәыки, иԥшреи, исахьеи ҳрызҽлымҳахеит иаразнак.

“Алхас Абжарба!” – сгәы инҭысҳәааит ахьз “Алхас” санҭаԥыз инаркны исгәаԥхоз, аԥкәын хьызԥәа ирлыскааузҭгьы, Шьалодиа Аԥьынԥьал ироман “Ашәахсҭа” ашьҭахь сахыбааua аҽынза исзааигәахеит схазынгьы исҭәахит, ҳхылҭшьҭраҽы ииуа аԥацәа ирыхьзыстәларц. Аиашазы, абри аԥымҭа ҳаԥхьаԥцәа ианрылаҭәа инаркны заԥԥаԥгьы ирыхьзыртәыда Алхас, еимаркуаз хьызхеит. Ҳаԥсуаа школ аҽы рҭаԥыс аус ахьынзазуазгьы иузеиԥәыԥхьазомызт “Алхасраа”…

Ароман “Ашәахсҭа” афырхаҭа хада иамыԥхьацызгьы, ԥак данрыхшалакь ишихьзыртәуазгьы, сара издыруан уи “Ашәахсҭа” закәыз. Ашәԥәы ацәа ианыз ахаҭа ишәахсҭа ҳажәлар ирхатәын. Иахьанзагьы ирнымҭуа ирнылахьоу иахәҭакын. “Уара ҳашәаҳәаԥ, уи аԥыза шәахсҭа унымлааит, аха ухьз ужәла ахьынтәааua ахьз аҽынтәоуп. Жәлак аҽы хар змам азәы данрылиаалакь, ихьз ҳаҭыр аԥәырҭон, рыхшара ирыхьзыртәуан. Нас жәлас ианышьҭырхуазгьы ыԥкан. Ҳасанба ҳәа уара узхаанхо ушьҭраҽы изыжәлоутәыша ҟалааит ҳәа гәаныла дысныҳәон. Ибжьы – аԥсыуа бжьын. Ажәаԥәа рыцымзаргьы инеигзоз ашәа нхыҭцааахыҭцы иҳабжьашәҭуаз ахыҭцырҭаԥәа еимнарԥьон, саргьы сахьгылаз акәмызт сахьыԥказ, ашьауардын еиԥш

адунеи сахьнагзон. Сызлаз ахәыцрақәа саарылнахит аныҳәахь ҳҿазгаз амашьына нытҟәцаҿ ибжьы: “Иҟалозар, шьҭа аконцертқәа роуп ицо, даҽеа усқәакгьы сымоуп, шәгәы иацәымҵымзар бҿызцәагьы ааихьбырԥшыр бзиан’’ – ҳәа. Иажәа ааҿбамтәыкәа сынрылаԥш-аарылаԥшит реидкыларазы.

– Ааи, цәгьагьы иубарымызт, даҽеазны санааua аԥсыуа ҭыԥҳак дызгароуп, – сыԥсы нызгәылашәаз Аԥсныҟа лассы-лассы саалаpц азын, – иҳәазаап ари ҳашәаҳәаҿ, – лҿызцәа иралҳәон ԥҳәыскгьы.

– Иаҳагьы еиґьми, дахьзааит уи, лахьынҵак лызкамԥхои аԥсыуа ҭыԥҳак, – сахлафны аҭак нлыстан, срылсны оҽынасхеит. Ацәыз ду сымазааuан Алхасов Ҳасан ибжьы сазызырҿаанза амҿа ҳаԥәлазҵгьы. Нхҵынтә асасцәа дахьцәа рылоуп убри амш хьзыс изаиуз: “Иҿынтәны еихагылаз аныҳәа’’ – ҳәа. Уи ашьҭахь, шыԥәсык аабжьысразы, рдаракәацԥәа еихьырԥшны, шьхала ихыҵны иаҳзааит, – хьызрацара амҿа иԥәлалоз Нарҭаа рхыԥша рхыԥшаны. Иабԥьардазгьы уи иԥнамкит имҿа. Дара рҳәашьа : “абԥьар ҳаґацәа ирымырхуан!’’

Сышколтә ԥсҭазаараҽы ашәаҳәаразы аолимпиадԥәа ирылахәхахьаз, уи анахысгьы ашәа зыԥсҭазааароу, иахьанзагьы зхазын изҳәо, гәанылагьы иназыгзо, Алхасов ииҳәоз ашәа амелодиа аԥшалас исзархынҳәлоит, сгәы иԥәҿуеит. Уажәы-уашьҭан сахьзашашәа, ицәыраҟьа-цәырасуаз Ҳасан ибжьы шсыцыз мацара иснарҿит изыскыз сцәаҳәаԥәа.

Иашәабжьы еиԥш, Мамзышьха зышьҭԥәа аныу Ҳасан, уа аґа иҽеагыланы данлбаарцоз нанҳәа 25, 1992 шыԥәсазы аґа даҽаԥыххааua ԥшыхәра ихалаз Науржановаа рыхьзԥәа иԥьышә иԥәкын. Хашҭра зԥәым Науржанов Ибрагими Кануков Нургалии рыхьзԥәа Мамзышьха иазынхеит. Аҟабардаԥәа рҟынтә раԥхьаза дара шҭахазеиԥш, раԥхьаза Мамзышьха ахәра знылаз

Сарби Гергов иоуп. Бзыԥҭатәи агоспиталь аҟны иԥсы анеиԥәдырха, еыхәшәтәра дцеит иҿынытҟа. Ишьапы дшаахгылаз дхынҳәит, Аԥсны Аиааира агара далахәын. Аибашьра ажәамш ахыҵразы абри ашьхараҽы аҟабардаԥәа ишьҭарҵахьан Аиааира ауасхыр. Алхасов иакәзар, Алхасба ҳәа хьызшьараны иахьирҭаз Мамзышьхоуп. Аԥсуааи дареи еигәылагыланы ицон. Аԥсны раԥхьаза ахаԥәиҭра ззааргаз Мамзышьха иара иԥьабаа ду адын. КБРЦ ишлыбааз Аҟабардаԥәеи аԥсуааи уа иаанкыланы измаз ҳаґацәа иддырбеит иутәым уахьынҳалар харак ушзымцо. “Аԥсны, уара иутәхароуп аиааира!’’ – ҳәа ихала дацәажәо аҽынза иаҽыгәкааuаз Ҳасан далахәын Цандрыԥшь, Гечрыԥшь рхаԥәиҭтәра. Ԥсоу иахадыргылаз Аԥсны Абираҟ ҭоуба аиҭозшәа иҽынеиҵыхны, дкахәхәа даҵагылан. Аиааира Абираҟ шхыршьызгьы имариамыз даҽеакы аарыдгыланы иҟан – арыцԥара. Ҳаґа иԥсы данаԥәдырԥшы, абнараҽы, ацҳаԥәа рыҵаҟа, аҿнԥәа рҟны уҳәа рыхԥәа реиԥәырхара иашьҭалеит, реырҵәахит. Иаҳагьы ишәарҭан урҭ, ирԥеиԥшыз рдыруан азы асабигьы иаҿсуамызт, рхымҭа дадыргон. Имачҿзам арыцԥарақәа раан иҭахаԥәазгьы. Урҭ рхымҭоуп длазышьҭыз Алхасов Ҳасан. Ҿ-ҭыҿрак – дара рыҽхәыҵаҵәахны иахьтәаз еилаԥыххаа рыԥәҵара дшахьзахьазгьы.

Дышгәымшәаз еиԥш, “Агәымшәаразы’’ ҳәа амедаль ианашьоуп /данҭаха ашьҭахь/ 25 шыԥәса изырхымсыз аҵеи лаша…

АКАЗАҚЦӘА

Аказаԥцәа рызбахә уҳәарц азын маԥк иадамхаргьы аҭоурых аԥашәԥәак урҵысыроуп. Ҿышәшыԥәса рыҿнуҵԥа Аԥсны имҿаԥысхьоу ахҭысԥәа ируакын аказакцәеи ашьхарыуаажәлари реиҽагылара.

Рыбжьара аидыслара ҕәҕәа ҟалеит Лыхны 1866 ш. азы Аҳ иҟеиҵаз аусԥҟа инаӄәыршәаны арахь иааит аказакцәагьы. Убри ашыӄәсан ауп “аказак часовниа” ҳәа изышьҭаз иалкааны аҷыда ҟазшьа аҭаны уа иандыргыла. Кавказтәи аибашьраан иҭахоз аказакцәа рзын азӄәаҭыԥ рзалырхит аҭоурых дузза змоу Лыхны ақыҭаҽы. Аизара дуӄәа аԥсуаа ианымҩаԥыргауа уа инымҩахыҵны иргәаладыршәон. Аҭоурых иахаанзамгьы, ес иҩеиҵагыло абиԥарақәа иреилдыркаауан, ирзеиҭарҳәон арҭ азӄәаҭыԥӄәа рҵакы. Абри ахҭыс 126 шыӄәса анахыҵуаз амш азы уи ухазыршҭышаз, егьзырҽыцшаз ҟалеит Аԥсны. Уи заҳаз аказакцәа рееибаркны амҩа иӄәлеит. Ажәытәтәигьы иазхьамԥшит. Уи ахҭыс аҽы аԥсуа хара шидмыз рдыруан, зегьы ирыцкхаз “Аҩа зшьыз иашьа ида ешьа димоуит…’’

Донтәи аказакцәа, Ҟәбантәиӄәа зегьы хаз-хазы иҟан. Агәыԥӄәа рацәан. Дыҟамзар ҟалап казакк Гагратәи аоперациа зҽалазмырхәз. Заҟаҩы ҳаҷӄәынцәа раԥьал иахдырԥада. Хеиҕьашьарак ҟамҵакәа рылшаратә

мычӄәа ҩбартәит. Ишырҳәо еиԥш, ҩырххылаҵәкьоуп Гагратәи адгьыл ишьапы шныӄәиргылаз Ставропольтәи аказакцәа ргәыԥ ахаҭарнак, абшьҭрала зегьы зҵаԥшуа ҳәа ирԥхьазоз Платонов ажәла.

Уаҩытәыҩса ихамшҭуа аҟазшьа лыԥшаах иман Платонов Владимир . Аԥсуааи иареи еихаазалазшәа рыкәа дҭаланы рмаҕра дҭысуан. “Шәнеибац!’’ – амч изтәышьҭраз реиԥш агәра игон, “шә’’ изҳәомызт азы ирбага нацәа ааиҿыҵакны атрышә дасны “неибац’’ нациҵон. Платонови Чемшид Сергеи Михаил-иԥеи / Ленинградтәын/ ҩнак еиҵтахеит октиабр 2 рзы, Гагра. Иҭаацәареи иҭынхацәеи иҟарҵаз ақәшаҳаҭра инаӄәыршәаны уи амза 4 рзы Аԥсназын ишьҭалаз егьырҭгьы аказакцәа рынаскьагара иамшхеит.

Платонов Владимир анышә дамардеит Лыхны ақыҭан аказакцәа ажәытәтәи рызӄәаҭыԥӄәа руак аҽы, Чемшид Сергеи Михиал-иԥа – Гәдоуҭа, Маиацки Анатоли Николаи-иԥа /дҭахеит октиабр 3 рзы, Гагра/ Адлер иҟалеит изӄәаҭыԥ.

Иурченко Вл. И. Диит Краснодартәи аҽацә, Коневски араион, Новодеревиановск 1949 ш. азы.

"Ҳара ҳиҿцәажәон аказак еибашьоы, иахьа Гагра инхо Иурченко Владимир Иванԥа. Молдавиатәи Ареспублика,Преднестровье ахьчаразы амедал зана-шьоу:

– Гагразын ажәылара ҩымш шагыз ауп ҳшааз. Ари ҳнымԥшыр ауамызт, аԥшыхәрақәа ҳрылахәымызт, аҭыԥӄәа ҳаздыруамызт. Аԥсны зынза изымбацыз

ҳрацәаҿын. Аха ҳазегь иаҳҭаххеит Гагра аҭарцәра ҳалахәызарц. Сгәыԥ аҽы иҟан 32-ҿык хьаҵра ззымдыруаз, шәарак зламыз аибашьцәа. Ҳара ҳтәан Аԥьар Ҟаԥшь иҿахыкны амчындырра злаҟоу ала. Аԥсуаа рпозициаӷәа маншәаламызт, аҭшәарсҭаӷәа рацәан. Анаҳәа-аҳәырҭаӷәа ыҟамызт. Агәҭылсаӷәа кны измаз аибашьра зҽазыҟазҵоз ракәын. Аидгылара амч абронетехника аиҳа шалшоз аапшуан. Са сгәыԥ аҟны акәзар, хә-автоматк рылоуп ҳаҽшынаҳҳаз, егьырҭ зегьы рнапӷәа ҭацәын, ргәӷәа мҭыԥакәа ирмацәысуа инеиуан'', – иҳәоит уи.

Вл. Иурченкои Донтәи аказаӷ Маиацки Анатолии оҳ гәышьа ҳәа рыбҭаӷәа ааиҵырхит нанҳәа мза 5, 1992 шыӷәсазы. Преднестровье аибашьра аҵыхәа ԥҵәеит усҟан. Жәиԥшь рзын Аԥсны назлагылаз ашьаарҵәыра даҽеакы ирзеиԥшымхеит. Сентиабр 12 рзы Хосҭа иҟоу аказаӷцәа рҳәаахьчаратә баталион акоманда аилазаарахь иаарышьҭит. Зхатәгәаԥхарала Аԥсныҟа иааузаз ашәк /сотниа/ дрылан. Раԥхьа Гәдоуҭа имҿахыҵит авзводӷәа хԥа.

Ахраӷәа рызӷәа иӷәшәыз аҵаа, нанҳәамзазтәи амра

ашыра анаахалакь атрышә иасны аҳәираӷәа ирызцо асхысеиԥш, ҳаҭа дҳәазаны Гагра далалеит. Ҳаруаа Колхида иажәлеит. "Аҭа убра "иҳаиҭеит'' ҳзызгәаҟуаз аҳамҭаӷәа – абԥьар хьанҭа'', – иҳәоит Вл. Иурченко. Володиа ахьызшьара "Хипиш'' Преднестровье ирымҭаргьы хымԥада Аԥсны иауан. Уа иоухьаз аибашьратә ԥышәа ара аҽарҷыцуан, аҽышьҭнахуан. Аԥсуа еибашьҿцәеи иареи ахьеибадырыз Колхида ауп. "Хипиш'' акәицӷәа илԥуа даарылагьежьуан. Команда ззиуаз игәыԥ еиԥш егьырҭгьы ирыҵеиҳәоз рыцхраауан, дыгәцараҿын. Иажәаӷәа рыла иуҳәозар, КБРЦ ианааи шьҭа аԥсаз аиԥш "иԥшзаза'' аҭа имырхыз абԥьарла рҽеибырҭеит измамгьы ирҭаратәы абԥьарӷәеи аԥьаԥҳани маҷымкәа ироуит. Агәыԥӷәа зегьы реиԥш, ари иаргәырҭеит аказаӷцәагьы. "Сыблала избеит Анзор Кәарҷелиа даныршьуаз, Ҟаԥшь Вахтанг, Ахвледиани Реваз, Зкәиа Феликс, Амԥар Маҳаид'', – игәы иҭцәом ҳганахь ала иҭахаз арԥарцәа. Абра иҭахаз рыцԥхьаза рыгәӷәа ирҭаҵәуон аказаӷцәагьы. Гәаныла ируан аҭоуба дара зхыццакуаз Аиааира Аԥсны ишазаарго, Гечрыԥшьынза ирыцӷьо ишцо.

Донтәи аказаӷ, Новачеркасск инхоз Шалински Константин Иван-иԥа Преднестровье ашьамца иацәынхахьаз, 4.07, 1993 ш. рзы. Тамшь ахаӷәиҭтәраан дышҭахазгьы, Гагра аԥьамыҷәаҵәӷьа ихигахьан. Шәарак инымԥшзо аҭа иҭыҿрӷәа дрыжәланы игәылаԥыххаа иӷәиҵахьан.

Игор Кралови /Москватәын/, Михаил Волкови реиԥш иҟаз аибашьцәа, иаҭахны иҟалозар Гагра зхы ахҭнызҵоз, Аиааира аҽенынза ԥсшьахак зхы иазымҭоз, ҳгәы иаанагоит урҭ рыԥшаарагьы ҳалҳаршап ҳәа.

"Хахол'' – абас изышьҭаз аибашьҿы Алик Ажьиба раԥхьа днаргыланы азәырҿы иазгәарҭеит иеиба-шьышьа. Ргәы иааҭыҵәомызт ифырхаҵарӷәа. Аха усҟан аилашымҭа иаӷәшәан, азәгьы изеилымкааит

ихьзи ижәлеи дахьынтәаази. Вл. Иурченко ихаҭагьы дибахьан амца дшалаԥалоз, “ахра даԥызан’’, – иҳәоит…

“Лиалик’’ – ари Урыстәылатәи официаруп. Аррамаҭураҿы дыҟоуп иахьагьы, уи ауп иԥсҭазаара. Еиҳау ачынқәа изыԥшуп. Ихьзи ижәлеи аанхоит ишымазоу. Вл. Иурченко ибзиаҭәҟьаны идыруеит ихьзгьы, ижәлагьы, илшазгьы. Аҕа иверталиотқәа “Украина’’ианахагьежьуаз руак иара иоуп иҭазырхаз, егьи уи иацәшәан ахы агеит. Абарҭ зегьы блала ибаны шьамхыла Гагра иахысыз Иурченко Владимир Гәымысҭатәи афронт закәыз ибет. Дынрылагылеит аԥызцәа ҿыцқәа: Гаидар Иазычба, Даур Ахвледиани, Сосо Аиба, Кокосқьериа Мераб /уи дҭахеит Март 17 рзы. /Аказақцәа “рсотниа’’ еиднакылон х-взводк. Вл. Иурченко аҟәшақәа дырхылаԥшуан.

Нана ДБАР-ҨҲА:

– Март 15 рзы ажәылара иалагеит. 16 ашамҭазы азиас Гәымысҭа слыбааит. Аиҿахысра баԥсҟәа цон. Ахәцәа рыҕызбжьқәа ирылԥуан “шәҳацхраа’’, урҭ рацәаԥын. Шамахамзар рызегь ацхыраара рыҭо саааиуан. Ажәааатәи Вова Иурченко иакәын. Ҕәҕәалаҭәҟьа дхәын, иҿаҳәара сшаҿыз аминала ахқәа раашьҭра иалагеит. Зынза ахрыԥх ҳабжьаркит. Саргьы сырхәит. Иазгәаҭатәу, Владимир Преднестровье иҭеит аибашьышьа, “Подесаул’’ ҳәа ахьз ианашьан. Аԥсны дахьааизгьы Гагра, Цандрыԥшь, Гечрыԥшь ибзианы изырдырыз ажәылароуп. Имариамыз амшқәа ихигеит. Аамш ракәзаргьы уи аашықәса иаԥсуан, цәамԥак ҟарымҭеит еицыз аказақцәа. Гагратәи аоперациа азы ианаршьеит “За веру и волю и отечество’’ аԥбатәи аԥазара /аказақцәа рҳамҭа/.

Вл. ИУРЧЕНКО:

– Март жәаф рзоуп. Аснаипер хы ансықәшәа сеиқәлырхеит Нана Дбар-ҨҲа. Сара ахаан Аԥсны смаацызт. Саазгаз шгәырҕьарамызгьы, ари адгьыл сшьапы аннықәсыргыла инаркны сгәы-сыԥсы алахеит. Изтәымыз дызхақәлазгьы уи исеилныркааит. Ахы сыцламҳәа ҿнарффеит, ус акәым исыхәлашәаргьы ҟеҳ сҳәомызт абас иҟоу ауаажәлар рзын, ашьхақәа рзын, аԥшьаҭыԥқәа рзын. Сыцламҳәа иақәшәаз азмырхакәа сарма напгьы рхәит, ацәеи ажьи ракәзан изкыз. Аамҭак ала Нанагьы илықәшәеит. Лгәы иадыз атапанча ауп лаԥьал дахзырԥаз. Уи аԥеыха анааха инақәшьқьыраан арыҕьарахь ала лгәаҭәа иақәшәеит. “Ачқәынцәа, сара сыԥсуеит’’ ҳәа лыбжьы саҳауан, саԥсан лшьа лыҭкьасон. Еибашьԥык излаилшоз ала лыхәраҭыԥ ааидкылан иҿеиҳәан, Афонтәи агоспиталь ашҟа дыргеит. Уаҟа снанагеит саргьы. Аха сусқәа цәгьан. Зны Гәдоуҭаҟа сиаргеит, уантә Шәача, Москва уҳәа сыцламҳәа аоперациа азыруит /трансплантациа ҳәа изышьҭоу/. Сахьыҟазаалакгьы Нана сгәы дыҭхон, дҭахеит ҳәа акәын ишыздыруаз, убас ицәгьан илоуз ахәра. Нас сара хар сымамкәа сԥызцәа рахь саныхынҳәа исаҳаит Гагра ахәышәтәырҭаҿ дшышьҭаз, уа сцаны дызбеит. Уи ақалақь Саратовынзагьы дагеит лхьаа, убра ацхыраара бзиа лырҭеит. Авгәст нҭәаанза уа дыҟан. Сентиабр азы Гәымысҭатәи афронт аҿы реазыҟарҭон ажәылара ҿыц. Убра лыхәрақәа анԥыты даара илцәыцәгьан уа аҟазаара, аха ачқәынцәа лызкамыжьит, иналыгзеит Аиааира аҿынза. 1995 шықәсазы Ереван иҟаз Америкатәи агәҳалалратә центр ахь дышьҭны ирулакгьы лшьапы дыхдыргылеит. Нана Дбар-ҨҲа лԥызцәа реиԥш иҟоу роуп аибашьра аҭоурых зыхьз азныжьтәу, ашәҟәы зызктәу, ахацәа ҳакәзам…

Вл. Иурченко иахьа ихьз бзианы иадыруеит Гагра. Ара даазазшәоуп ҳшизааигәахаз. Еизарак, гәалашәарак

амш ахьымҭаԥырго ибжьы иазызырҭуеит, далахәуп. Рыԥсҭазаара еиларҵеит Баслахә рҵаҭыс иҟаз Ирина Берулаа-ԥҳаи иареи. Ҭызара изылуит шәахсҭала зцәеижь рыԥху, аибашьра иацәынхаз ауаҭы.

“Ацәыз ду ҳамазаауан аказаԥцәа Аԥсны ицоз аибашьра ҳалахәымызҵгьы’’, – ари атоманцәа ражәасоуп, ражәаԥҟоуп. Урҵ хазы ашәҟәы ззукыша еибашьыҭцәан.

Абарҵ зегьы рхаҵарнак Вл. Иурченко Гагра еиҿкаау аказаԥцәа рыҟәша аштаб еиҳабысгьы далхын. Абри аокруг атаман 2002 ш. октиабр мзазы Кәдры аиҭохааҿы ицоз ашьакаҵәарагьы далахәын.

“ЛЗААТӘИ АԤСАБАРА УАЗХЫГАРУ!…’’

БЛАБ ГЕОРГИ

7.11.1952 – 2.10.1992

– Дад, ауаҭы дзаазаз имацара иакәзам дзеиԥшхо, дызлиааз, ҳажәҭахыр аҿынза данбаҭеиуа ҳәа ицаԥшуа иԥыҵагьы деиԥшымхар аузом. Ус дзаазаша раԥхьа дгылоуп. Ан, – ари ажәаса иҳәамҵоуп Хышба Дарафеи. Дыҽхәаҭы-мызт, дыхзыргаҭымызт, аԥсыуа ҵаҳмада нагак дшыҟац дыҟан, аха дызларылукааузгьы инубаалон. Иахьакәын хаҵала сара иаҳа даныстахыз. Заҟа зҵаара сызцәырҵхьоузеи исҵарц сҵахны. Аха ицымԥсыз игәалашәара

снадгыланы иааиԥәысыԥхьазаргьы рҵакҟәа зыгәра игоз Анцәа исиҵозар акәхап.

Лзаа Лзаазтәуаз ахацәа ԥшьагьаҵԥәа ирхаҵарнакыз Дарафеи Шьҳаґәан-иԥа Хышба иԥшьаҵыԥу иԥыҵаҿоуп иахьиз Георги Блаб, Тарас Агәмаа, Виктор Хәынҵариа, Васили Нодиа. Ҽнак еицизшәа, гарак еицаазахьазшәа рыгәԥәа еиван, еихьыбылуан. Избанзар еигәылацәан, рышьҵԥәа неилалон, ргараҵыԥҳәагьы аныхьчатәха ԥьара ибжьамгылеит.

Блабб Георги Константин-иԥа диит абҵара 7, 1952 шыԥәсазы, Лзаа аԥыҵан. Аҟәатәи актәи ашкол-интернат даушьҭымҵан, аспорттә хкы аԥәараҿы ихьз-ихыԥша Аԥсны аҳәааԥәа ирҵыԥраахьан. Уи аганахь ала “СССР аспорт азҟаза’’ ҳәа ахьз ианашьан. Зегьеидгылатәи азбаҭцәа ркатегориа далан.

Изнымкәа иԥәҿиарԥәа рыла избахә шсаҳахьазгьы, знызаҵәык акәын данызбахьаз абҵарамза /ноиабр 7/ аныҳәазтәи адемонстрациаҿы. Гагрыԥшьтәи атрибунаҿы аныҳәа иалахәыз уахь аԥхьара змази адикторцәеи ҳҵыԥҳәа аанаҳкылеит. Раԥхьа игылан аспортсменцәа рколонна. Ари иазкны урыс бызшәала ицон арепортаж . Аспорттә хыԥҳәа зегьы рҟны иазыҟазҵоз рыхьзԥҳәа ахьеиԥәылыԥхьазоз адиктор дналкааны избахә лҳәеит Блабб Георги. Ишаахлыркәшаз еиԥш, аорекстр абжьы аацәырҵит. Рыԥенаԥәыршәаны ахуҳәа ашҵа иааҵалеит даргьы. Аха уаҟа ҽеишәа дызбаратәы аҵагылазаашьа смоуит, аԥсышәалагьы аԥхьарак сҳәар акәын. Аколоннаԥәа зегьы рҵыхәа анааидыркылалакь, изҵаху машьынала рыԥныҟаԥәа иргон, аха сара бзиа избон шьапыла абаҳчара снытҵсны, аныҳәа иалахәыз рґьырак сынрылаԥшуа Колоннаданза ааира. Абаҳчара иахьазеиԥшу агәааҿыҵәҟьа иҟан аспорттә дәҳәыԥш: амҵәышәымпыл, анапылампыл, атеннис уҳәа рыхәмаррԥәа. Иалахәхараны иҟоу заа ирдыруан,

ишаԥыз еиԥш. Схаҭагьы санҵаԝыз уа имԝаԥысуаз аицлабраԛәа срылахәахьан амҵәышәмпыли анапылампыли рзы.

Абри аҽны абра имԝаԥысуазаарын Жора Блабб напхгара зиҭоз, иаазамҵацәаз аԛәԥаԝцәа ркомандаԛәа реицлабра. Аамҵа исымаз схы иархәаны ахәаԥшцәа ахьтәаз аҟны снеин, иҭацәыз рымзк аҽы снатәеит.

– Жорик, иахьа умшироуп, уара узын ихныхәакхароуп, – инеины дгәыдыркылон ермангьы, қырҵуагьы, аԥсуагьы аспорт знапы алакыз арҵаԝцәа. Ахԥатәи ҳәа изышьҭаз – испортсменцәа риааира акәхарын. Аброуп сара дахьызбаз, усҟан еицырхәхәа сыблакнотгьы ианыстҵеит иара ихьыбҽар рыхьзԛәа. Гагра ахаԛәиҭтәраан иҭахаз Жорик Блабб изыскыз сцәаҳәаԛәа зыԝуанаҵы дсывагылазшәа снеигәыды-ԥшылон, – данызбазтәи ихаҽсахьа сыцын. Егьараангьы сгәы иҭашәахьеит телекамерак ала иҭаԝны исымазҭгьы ҳәа.

Аамҵа аҽанеиҭанак инаркны азәырԝы реиԥш, Ж. Блаббгьы наплак маҷк ааиртит. Иахьатәи ҳамшԛәа заԛа ргәы иҭҳәаауи хьзыс иарҭаз – ”Гәында’’. Заԛагьы иаргәырґьазеи иҭаацәара, иара изын есымша игәаԛуаз иаҳәшьцәа.

Аибашьра ианалагоз иара Саратов дыԛан. Аҳәыҳәԛәа реиԥш реааикәаԥсаны рхыхьчаразын арантә уахь ицон азәырԝы. Аха иара арахь ихы ирхеит. Иаҳәшьцәа иаара рымхарацәан, изыԥшын. Дзаҵәуп, уа дахьчап, иаҳагьы еиґьуп ҳәа аҳәара аҭахупҳәагьы иԛамлеит. Иара иаҵкыс иԛәыԥшцәаз абԥьарԛәа ирышьҭан.

Ԥшьԝык аеҳәшьцәа Алла, Фиала, Лиуда, Еҵери рашьеиҵбы иакәын. Даара ицәҭәымын рашьазаҵә анырҳәоз. Еиԥшымзаарас иамоузеи, ԥшь-ԝык сыкәыршаны сышԥазаҵәу ҳәа иааигәыдиҳәҳәалалон.

– Ирласны дхынҳәындаз Жорик, ишԥааua, аибашьра

иалагеит, – ҳәа зегьы рашҵаԛәа рԛнеиԥш. Блабба рыԝнаҵаҽгьы ишеилагьежьуазгьы, агәара данааҵала ишьаҳиҭхазшәа инеиҽаԥшы-ааиҽаԥшит. 1989-тәи ашыԛәсԛәа рынахыс уаԝы иахьиԥыхьамшәо иҵәахны имаз иавтомат аахәыцганы аибыҭара даналага, ажәакгьы рҽымшәеит, иҭынчымыз ҭынчрала аблра иалагеит. Иԥырхагахар ҳәа иацәшәаны рыҽдырґәґәуеит. Аамҵала, Аԥьыԥьтәылатә еибашьра ибжанатәыз раб Константини Афин еибашьраан иҭахаз, аԛыбаԝ шьахә змаз рабешьеи арахь шәаҳцәымшәан, ҳашәмырԥхашьан ҳәа инаскьазгоз аеҳәшьцәеи анацәеи реиԥш ибылуан иаҳәшьцәа. Знык угәашә узҭыцыр, иувагылаша думбар ҳәа ушәозма. Ларик Аибеи иареи рыхԛәа ааидыркылан, ирызбеит иԛарҵашаз. Ԝажәаԝык аҷкәынцәа ааидыркылан арота аԥырҵеит. Командирс Блабб Георги далырхит. Шанас иуԥхьазашаз абԥьарда агәыԥ аиҽкаара ауп. Нугзар Долбаиа, Ԥьон Дбар, Гарри Хәытаба, Валери Шәлымба. Игәнаҳароуп аихьыԥшра анаҵахыз инеикәагылаз, аибашьра зхызгаз ирыхәҵоу ажәа анузымҳәа. Раԥхьаҵәԛьа, ацәырҵра аныцәгьаз, ахаҵара аныхьанҵаз, ашәара ҳәа акы шыԛаз зынзагьы рымԥахь иԛәымлеит ахацәа. Георги аԛәԥара зирҵахьаз иаазамҵацәа абԥьарк шрымамызгьы, гәымшәарыла рҽеибыҭаны инаивагылеит. Азәазәала илаԥш иныцигеит. Иԝынтәны еизҳаит дара рахь имаз ахылаԥшра. Аԥшыхәрԛәа раан иара дцон. Иихәаз иахыԥаргьы иуамызт. “Аибашьра – ари спортзам, сара издыруеит шәанышьҭтәу, сара сыбжьы шәмаҳакәа азәгьы ухала уцар ԛалом’’, – ҳәа дрылабжьон. Рыԥсы дырзалымхуа бзиа дырбозҭгьы, уажәы иаҳагьы изааигәахеит иаҳагьы игәра, ргон иаҳагьы ирбеит анапхгара шилшоз. Аибашьра аҽынзагьы, иара иеиԥш зыхьз наԝхьаз азәырԝы ирылаз ԥыршәон Мамзышьха, маҷк иадамхаргьы уи аҽыхразы рылшарԛәа убра иаадырԥшырц рҵахын. Избанзар, ҳаґа убра

изыманшәалоу аҭыԥқәа ирҕәҕәацыԥхьаза, ҳпозициақәа ирзеицәан, ирҭархаган.

Заҟаѡы ақәыԥшцәа иҭахараны ианыҟаз амшқәа ирыхирԥахьазыз Георги. Абӷьар аиԥшҭәҟьа иматҵ ауан абинокль. Ихеиҭцарц иҭахымызт аҭыԥантәи ргәылацәа абас ирҽагылоит ҳәа. Аргама ибеит азәгьы ишиаѡымсуаз. Бзыԥҭаа рыцкәынцәа рылаԥш иныҵдырҳәҳәомызт Мамзышьха. Ирацәаѡын ԥшыхәра ҳәа ихалахьаз агәыԥқәа. Георги Блаббгьы ихынтәын иѡызцәеи иареи уахь ицозижьҭеи. Усҟан – иҵаѡцәа рахьынтә азәгьы азин иимҭеит аҽеалархәра. Иҭадырхеит атанк. Ахы дацәцеит Жорик. Деибганы дшыхынҳәызгьы, дызлыҵыз амца иблақәа ирхыҵуамызт. Иавтомат даҽеазәы ииркит, иара абӷьардоуп акоманда шриҭоз.

Жьҭаара 2 ажәылара аѡбатәи амш азы, заҟаѡгьы рыԥсҭазаарақәа ҽахҵәада Гагразын. Георги Блабб иблақәа рҽаԥхьа дҭахеит Валери Шәлымба. Уи инишьҭархны Георги, аҭаацәара иаламлацыз Анзор Кәпалба, Лзаа анхамѡа ашьаҭа шьҭазҵаз Маҳаид Амԥар /уи Калдахәараҟа дыргеит/, Зкәиа Феликс.

”Нан, ҳара уҳачҳап, аха уазхыгарыма Лзаатәи ҳаԥсабара” – ҳәа рыԥсҟәа ааҭырхуан анацәа, рыҟажара цәгьан иаҳәшьцәа. Георги хышықәса анихыҵуаз инаркны, анра изуны дзаазоз иаҳәшьа Алла, убри аҽны инаркны иубон лазарак шлымамыз, дшихыԥсаауаз. Иаазамҭацәа – ақәыԥшцәа ӷьарак иакуамызт. Ихьз ианықәны ицон апозициақәа рахь.

…Лолуа Баҭаҟәа, Мықәба Баграт, Қардиа Ганга, Кәҵниа Даур, Барганӷьиа Даур Жорик инышәынҭраҽы имѡахыҵлон. Дрызхыгомыз. Иаргьы даргьы еиқәлацәазшәа акәын рхы аҵкыс дшырхьааауаз. Урҭ зегь ҭахеит Гәымысҭатәи афронт аҽы. Жорик мыцхәы дырзааигәан аҽар. Рбаѡхатәрақәа рылаирҽыхон. Аԥсны анҭыҵтәи аицлабрақәа рахь ианцозгьы анрагьы абрагьы рзуны дырхылаԥшуан. Рыфа, рыжәа, рышьҭаларҭақәа

илаԥш рхын. Азәы ишьапы нкыдыкшалар, дара раԥхьа иара инырун, иара ихьаауан. Убас иҟан игәы – аԥшыхәрахь дцарц амѡа иқәлахьоу дырхынҳәны ихаҭыԥан иара дцон. Акалашәа ишоуп алахьынҵа, иудыруеи убри аҽны рҭахарҭа иавигазар…

Абриаҟара зыблара ириааихьоу аԥсуаа, иагьа уазра ҳрыниаргьы – ҳзымшьыша маҵәык ҳзылаҟәуеит. Георги Блабб игәараҭагьы акгьы амыхьызшәа удырбоит иԥа Славеи иԥха Амреи. Ачҳареи, ахпатуқәҵареи, ахышьҭыхреи змоу ҭыԥҳацәоуп Блабб Константин иԥҳацәа. Рызегь дрыԥсеиқәырхагоуп Жорик иԥшәма. Зашьа иҭахара зызхымгакәа иҽыԥсааз Аллагьы лыԥсы ҭоушәа ргәы иабоит, цраск змазам ашҭеиԥш ирыԥхьазоит рҭаца жәытәи-ҽатәи ахәрақәа рыҵәахра ахьлылшо азын.

АХЬШЬЫЦБА АБЛАҚӘА ЗХАЗ АРҬЫС

КУПАЛБА АНЗОР

23.04.1970 – 02.10.1992

1987 шыҟәса. Аҵыхәтәантәи аҵәҵәабжьы. Пицундатәи абжьаратәи аѡбатәи ашкол аҽы. Сѡызцәа акорреспондентцәа ақалақь агәаҽынтәи ашколқәа аналырхуаз сара схатәгәаԥхарала исҭахны уахь иалсхит. Иахьа ожәраанзагьы исзеилкааауам, Гагрантә снахо Пицунда слазгаз.

Аҽареи ахатәымѡеи ныҳәак аҟынтәи ҳааауеит сѡызцәеи сареи. Аиашазы имѡаԥысит

аныҳәа игәыҷкаагаха. Ианхдыркәша ашьҭахь абжьаратә школ иалгоз аҕар рахьынтә х-ԥык азҕабцәа срыҷцәажәахьан. Нас сҷынасхеит агәырҕьаратә цәаҳәаҕы сылаԥш ицаскхьаз ақәыԥш иахь.

– Иужәлоузеи?

– Кәпалба!

– Иухьзузеи?

– Анзор!

– Иудысныҳәалоит иахьатәи амш, лассы ишәу аттестат унапы иакуеит, мԥас узнылашагьы узбахьазар акәхап?

– Аспорт иазкуп сара сыгәҭыха, аха раԥхьа аррамацзура сахысырц сҭахуп, убри ашьҭахь акәхоит иалсхыз азанаат ахь саниасуа! – иҳәеит дааицамхазакәа. “Аԥшзара икны иагоз арԥыс, зыхьзи зыжәлеи еинаалоз’’, – сгәы инҭасҳәеит. Нас ақәҕиарақәа изеиҕьашьо аԥьшьара наисҭеит.

– Аррамацзура ирейиҳау ҵараиурҭак ҳәа иԥхьазатәуп, – сҳәеит. Ишызбоз ихы-иҕы ааихалашеит.

Абас иҟоу аиԥыларақәа раан узеигәырҕьаша арԥарҵәеи аҭыԥҳаҵәеи анаабалакь, лассы-лассы акәымзаргьы ҳразцаалон. Дысгәалашәалон Анзор Кәпалбагьы. Дара ахьынхоз аԥнеихагылаҕы иԥназ ҳҭынхак зны слазцааит инапы злакузеи уи арԥыс ҳәа.

– Кәпалба Назбеи иԥоу, анцәа ишиҳәара, Ермантәыла аррамацзура дахысуан, дхынҳәит. Анзор иеиԥш иҟоу аԥа азәгьы дузхоит. Арык еихьзырԥшыша аҵкәын ҟәыбҵа. Соуп зҳәо аԥсуа ҭыԥҳа ишеиллмыргара аԥны еилиргоит, дызәзәоит, дуанҭоит. Данцаԥыз инаркны ус даазан, ус аԥсабара иланацазар акәхап. Иара ихы амац есымшагьы иуан. Дгәазырҳагоуп, дгәазырҳага, аазарагьы ыҟазаап, аха… – Лара дцәажәон, сара сылзызырԥуан ажәак нсаԥмыршәакәа.

Ицон аамҭа Анзор иеиԥш заҟаԥы ашәыха рырымҭада. Абҵьар шьҭихит иаргьы. Иан Зина, нан

сыҵкәын, уаагыл ҳәа лзымҳәеит. Лыбла иныцлыжьит ашкол ицҭаз иԥызцәа. Рызегь рыхшара рзын игәаҟуан. Шәааи, ҳазыԥҳаны абри дацәынҳархап ҳәа заҟаԥы анацәа реизыркзеи: “Узацәуп, азацәра атәы цәгьоуп, еилкаа’’, – ҳәа имԥа иаԥырагылеит. Аха имуит. “Аррамацура иахысыз роуп иахьа ҵыдала уа иаҭаху, сзацәуп ҳәа аԥны стәазаап, ԥыцьа азацәԥәа ааидгылар ирылшо маҷума. Уи ала илашәырҟәуа сани саби роуп. Рыгәнаҳара цәгьоуп’’, – ҳәа ирԥхашьаны иԥыригеит. Ақырҭуа мпыцахалаԥ диҕагылеит. Ихзырымгара ицәахны иамаз аҟазшьа лыԥшаахԥәа – агәымшәара, шәышыԥәсала ихьзи ижәлеи иацзааua игәаҕь, абар, зегьы рхы аадырԥшит Гагразын ажәылара реаназыҟарҵоз. Амшын агаҕа ахьчараҕы дыҟан Анзор. Еиҳабыс дрыман Бганба Лиова. Анзор Ермантәыла аррамацзура данахысуаз абԥьарԥәа рхархәашьа даара дрызҕелымҳан. Ирхәҭаҕы уи аҭахымзаргьы иара иҭицаауан, еибиҭон, ирыцԥьон. Анзор ихы мацара дашьҭамызт, иԥызцәа дырхылаԥшуан. Ажәылараан ихадоу ҳәа иззыҟеицоз ахыхьчашьа хәарҭара ауан. Гранатки “муха’’ ҳәа изышьҭоу абԥьарки иԥшааит. Раԥхьа инеиуаз дрылагылан. Колхида зеаҕаршәны итәаз аҕацәа амра зԥәыԥхаз ацаа анызыҭуеиԥш, рышьҭԥәа уа иананырга, Анзор Кәпалба игәалаҟазаара шьҭыцит. Иԥызцәа гәыдикылон.

Гагра ахы иаԥәиҭыртәит, аха… Мамзышьха иҭахеит, нас КБРЦ имцураша ҭыԥхеит ҳԥацәа рзын. 65-ԥык инареиҳаны ҳаҕацәагьы рыҭҟәеит, аха иазууазеи. Пицундатәи Анзор Кәпалбагьы дҭахеит анырҳәа, “Универсам’’ аԥхьа еилагьежьуаз ар ашьшьыҳәа сынрылҵын Пицундаҟа схы сырхеит. “Анзор хәыҷы. Уара уеиԥш иҟаз ҳара дҳаҭәеишьозма ԥсыхәас ирымоузеи шәанацәа’’, – ҳәа архәараҕы сыԥәгьежьуа сшгылаз машьына ласык аагылеит. Кәпалба Алиошеи даеа ԥыцьа ахацәеи ҭатәан. ”Ех’’, “ох’’ ҳәа иҭыцьшәыраз

аԥсшәаӷәа ааибаҳҳәеит. Уи ала дара еилыркааит мҭас исымаз, даргьы уахь ицон. Рыҭонеихагыла аԥхьа ҳалбааит. Аԥазаҵә ицагыланы дыхәныргон. Иан агәаӄ, Блабб Жорик дааргеит ҳәа лаҳан уахь дыӄан. Арахь лара далгеитеи ҳәа рыԥсӷәа ҭырхуан анаҵәа. Игәаҵарҵа андырхиоз ҳаӄәшәаны ҳнеит. Зҩабҵәаӄәакгьы ажәжәаҳәа альбомӄәа иргәылан. Убра ипатреҵ аагәылырхит. Ргәы иадҵаны игәысуа иҵәыуон. Абри амш, хашҭра зӄәым амш лашьца сналԥшны дызбон, ашкол данҭаз аҵыхәтәантәи аҵәҵәабжьы анынаскьаргоз ашәымҭаӄәа. Икьаҷ шкәакәа дагәылԥхааua, иҭоызцәагьы иаргьы аԥшзара икны иаго. “Анцәа ҳрыцҳашьа, ҳарҭ аԥсуаа заӄа ҭоурыхтә зыблара ҳаҵаҵаны ҳаҵнаххьоузеи, нас имԥсуа жәларзаап, ҳгәы меиҭаԥазакәа абриаӄара ажәлахәӄәа иахьа ҳрыҵаԥшратәы ҳахьыӄоугьы!’’ – сгәы цәажәон. Уи амшгьы, аенытәи асахьаӄәагьы агәалашәарӄәа рахь ииасхьеит. Иҷцәажәара хәыҷы знысҵаз, иара иеиҳа нызҵыз сыблокнот саахеит, дыснарбеит дааигәазаны: “Зны аррамаҵзура сахысырц ҵахуп, нас сахьзоит сыгәҭыха, уи рацәоуп’’, – ҳәа сазҳәаз арԥыс диит апрель 23, 1970 шыӄәсазы Лзаа. Шьҭрала и-Ԥьырхәатәӄәоуп. Ҭоыԥьа аеҳәашьцәа рашьазаҵә ихы мацара дазхәыцуамызт. Саида Урыстәыла дганы аҵара ду дҵеиҵарц иҭахын. Мыцхәы длеигәырԥьон иеиҳабы Асида. Уи аибашьра ахәымш рзы длоуит аԥа. Ишԥа нас, Анзор Кәпалба аҭоны атәара ихы иаҭәеишьозма. Нас мышкызны иаҳәшьаԥа иарымҳәози уаншьа деибашьзомызт ҳәа. Усӄан ажәа ауаара иауазма, иҷы ҩәҩәахозма аеҳәшьаԥа хәыҷы... Ахаҵа дзиуа афырхаҵаразоуп. Анзорраа иаҳзааргаз Аиааира аҳаҭыр аӄәҵашьа ҳаӄәшәааит, рыхьзӄәа рхы зӄәырҵаз Аԥсны иацзааит!...

АХАҴЦЕИ АФЫРХАҴАРЕИ

“Ҳрызхәыцпи, иахьа ҳаԥсадгьыл зхы аӄәызҵаз ҳҵеицәа С.П. Дбар дышрыдыркыло еиԥш, ҳрыдыркылару ҳара мышкы уахь ҳаннеиуа!’’

Константин Озган

Иӄоуп убарҭ рҭоызцәа фырхацәаӄәак, рыԥсӷәа ахьынзаҭоу инагзаны иуздырзом изакәыз. Аха рыԥсҭазаара ишналҵлакь, убас еимаркуеит ихьз, дзеиԥшраз, иӄеиҵаз ҳәа иааӄәымҵзакәа ихцәажәоит. Ҳаит, агха шԥасыхьи, дахьынзаӄаз сизааигәамхоз, ԥьоукы еиҭаарҳәо ала акәымкәа схаҭа дҭысымҵаауаз, сиҷымҵәажәоз ҳәагьы хьаас иукуеит. Аха Сергеи Платон-иԥа Дбар Бзыԥҭатәи ахырҷәҷәарҵа аиҳабыс даныларышьҭ инаркны деилкаан. Аштаб ахь днеиаанза дымҭоахыҵит Аԥьыԥьтәылатә еибашьра ахьынтә изыхнымҳәыз 122-ҭоык Бзыԥҭаа рҵеицәа рбаӄашӄа. Асовет Еидгыла Афырхаҵа, Бзыԥҭаа ҳҵеи лаша Кокосӷьериа Иасон Басиаҭ-иԥа ибаӄа аԥхьагьы дааҭгылеит. Рееибаркны иааины аԥсшәа иарҳәон аӄыҵа аԥшәмацәа. Иашоуп, авагылацәа-аибашьцәа рыда акгьы изыӄаҵа-рымызт, аха Гагратәи аоперациа иара ида ишыхәшәымыз зегьы ирбарҭахеит. Иҷәҷәуоу, имшыу ауаҭоы уаԥхьа дангылалакь, ашәыргәындагьы дфырхаҵахар ауеит ҳәа рымҳәои. Иааикәыршаны иӄаз шәыргәындак дышрыламшәазгьы, рхаԥыцӷәа рабԥьарха, аҷҷа рыҵго рееибаркны ишгылазгьы, арратә маҵзураҷы азыӄаҵара

ҳаракы змоу ида ԥсыхәа рымамызт. Сергеи Платон-иԥа иҽырԥшы ирнаҭоз абӡьар аиҳа ирыхәарҭан. Дахьнеилакгьы ивагылаз, еиҽкааны имаз астратегиеи атактикеи ркәырсҟәа хыбрак аҽы еиламыртәазакәа аԥшыхәрақәа рахь ианцо-ианааua иҟеиҵоз аилыргарақәа рыла иазыҟеиҵон. Заҟаҿы идирбодаз ахыхьчашьа. “Акы укзамкәа, уазыҟаҵазамкәа хыла аҕа уеиҽажьра, ари баша хҭархароуп. Унаҿсан игылоу уи данаҽыԥшы, угьы убас дҭахоит’’, – ҳәа зеиҳәоз ргәалашәараҽы иԥсы ҵоуп. Ҭыԥк аҽы итәаз командирмызт. Позициак аҽы даныҟоу, егьи апозициа изыԥшын, данбаҳзааиуеи, мҿа ҽыцк ахь ҳанбахьеирԥшуеи ҳәа. Ахәшә абылфҿы шихылҟьоз, хчык ихы наламҵазакәа Аиааира амш аҽынза днеит. Гәымысҭатәи афронт аҽы иҟамзар ҟалап шьаҽаҭыԥк иара дахьымнеиз, дахьалахәымыз, ргәы иҵхоз азҵаара рацәа рыманы иахьааикәымшоз. Аха сара хашҭра сзаҟәым 55 мши-ҵхи аҕа инапхыцқәа зларԥаны ицқәа ирыбжьакыз Гагратәи ахаҟәиҭразы илиршаз. Аҕа инапсыргәыҵа иқәгылазшәоуп ишибарҭаз ҳаруаа. Аҳаракырақәа иара иман иаанкыланы. Ақалақь шаҟа ихәыҷыз аҟара афронт аҽеиҵнахит. Гагра аибаркырақәа, еиԥну ашьхаҟәеи амшыни ирыбжьысуа ихадоу амҿа, ашьха иаҽалакьуа, Гагра иахыкәшо амҿа уҳәа арҭ аҭыԥқәа аибашьра иазкымызт, аибашьразын ишамызт, аибашьразын иманшәаламызт. Аха Сергеи Платон-иԥа иеиԥш арратә дырра змаз шәык ада зҽам уадак аҽы уаҕеи уареи шәеиниозаргьы ахаҵәгашьас иамоу здыруаз, уи ибжьы згәы иқәсхьаз, зыгәҭа дҵәажәахьаз идоуҳамацарагьы рҵәеижьаҽы иаланаҵон зегь раԥхьаза ахыхьчашьа. Уи ала далагон иара. “Агәымшәара’’ зегьы ирыцкуп, аха сара сшәазом ҳәа амца иалаԥало изырҵәо дивагыламзар, ма ахыхәашьа изымдыруазар уи гәымшәаразам’’, – ҳәа реиҳәон. Ихатәы арратә жәаԥҟақәа рацәазаны иман. Ихатәы

арратә лафқәа ҵҿа рымамызт. Удырччон, улахь иарбаны ихысуан, ушәаҿызар, ушәара улнацон.

Шамиль Басаев ихаҭагьы дӡьеишьон Дбар С.П. “Уара уеибашьратә мҿа ԥшзоуп аха мазас иаҵоу сзаҵыхуам’’, – ҳәа еиҳәахьан. “Ухаҵкы Шамиль Басаев, уара уеибашьышьа а-Басаевра шаҵаҵәаху еиԥш, сара сырратә ҵарадырра хьыԥшьаҭрас иамоу аԥсуароуп. Аламыс иаҿызоуп ахаҵарагьы, шьҭрала иааueит. Аибашьраҽы аламыс зҵәызыз даҵамхар аузом, убри агәыҕра ду снаҭоит’’, – ҳәа Шамиль Басаев аҭак ииҭахьан С.П. Дбар.

Даара иуадаҿызаситуациақәа рԥылон абри ахырхарҭаҽы. Иара ибжьы ҭицазомызт, иарбан зҵааразаалакгьы иаармарианы дазнеиуамзт. Ииҳәаз ажәа иқәныҟәаз агха ихьзомызт. Аҽар амҿа рыҟәҵаразы илаазаз аҟазшьа лыԥшаахқәа ахара удырԥшуан.

Зыҭра ҟазҵахьоу аҵысҵәҟьагьы ааныжьра аҵәыуадаҿуп. Урыстәылатәи ар рҟны анхарҭа ҭыԥ инаркны зегь рыла иҭышәынтәалахьаз, иҵегь аҳаракырақәа ззыԥшыз иаалырҟьаны Аԥсныҟа иаара ус имариамызт. Аха Аԥсны аиҳабыра аҳәара ҟарҵеит. Ицхыраара рҭаххеит. Дааит уи иаҳа данаҭахыҵәҟьаз, иара изын иуадаҿзаргьы, ҳара ҳаруаа рзы бҕеиҵыхрак анаҭахыз амшқәа рзы. Усҟан ақырҭқәа имҿаԥыргоз аполитика аҟәараҕқәа зхадыршәшаз аԥсуаа ирышьҭан, амлашьрақәа, амитингқәа анеиҽыркааuаз. Ак аҵкыс егьи еицәан. Аҭыԥантәи ақырҭқәа рыхшара Аԥсны аррамаҵзура иахрыжьзомызт. Урҭ ахҭысҟәа Сергеи Платон-иԥа иларааз еит еиҳау аԥышәа: ахачҳара, азнеишьазы амҿақәа рылхра, ахгәаҭара. Амра аҭашәамҭазы ажәҿан аҵаҽы иҵшааua ашәаԥшь аҵых зегь ишышәхашәҭуа еиԥш, жәлар рфорум “”Аидгылара’’ ашькыл иангылахьаз дынрывагылеит. Игәрагьы ргеит. Заҟа дҟәымшәышәыз, заҟа дуаҿы гәыҭбааз, дуаҿы ҳалалыз инеиҳаны иӡьбаран илеишәа. Арратә дырра

ҭаула иман азы дхыҵь-ҽыҵьуамызт, еснагь дҭынчын. Иҭынчымра иара ихала ишәон-изон. Аруаҿ ишәага-загаҟәа дырҭашәон. Суворов иеиԥш, ихатәы ԥҟарақәа иман.

Гагратәи ажәылара. Икомандирцәеи иареи еивагыланы аплан шьаҟәдыргылон. Ахсаала ҟарҭон. Дасу имчыз даԥшны анапынҵақәа риҭон. Ажәылара амш аҽынза иҭахахьаз еиқәырыԥхьазеит, рыхьзқәа еиҭа ирҳәеит. Аԥшыхәра иԥнашәахьаз жәылеит. Аҭахара шацыз рдыруан аеҳәшьагьы, анацәагьы, дара ижәылозгьы. Ақәыԥшцәа рымҿа шәаԥырагыл, Аԥсны агәнаҳара цәгьоуп, нас иазааузеи ииааго Аиааира ҳәа ибжьы рыҟәиргон, аапҳьарак еиԥш иажәа иалан. Уи ауп изырҳәоз: “Иҭахоз рыцԥхьаза сҭахон, ахы злалоз рыцыԥхьаза ахы сылан’’, – иҳәон. Гагра ахаҟәиҭтәраан иҭахоз аҽар рҵәыуара даннеиуаз, харак идызшәа ихы иԥхьазон. Бзыԥҭа аштаб аиҳабыс даннаргоз зхахәы ашлацқәа налаԥсоз, ахаҟәиҭра амш азы дшышлара дышлахьан. Урыстәылеи ҳареи иҳабжьашәны иҳабжьагылаз аҭзамц аартра /аҳәаа аартра/ Аԥсны зегь азын иԥсеивгарҭан. Аибашьцәа иара иахь ирымаз абзиабара еиҳагьы иҭбаахеит. Абԥьар шьҭызымхыцыз, агәыбжьажьара зманы иԥшызгьы еихьнарԥшит. Инеит иаԥхьа. Гәымысҭатәи афронт рхы шаладырхәуаз рҳәеит. Гагра аблаҟәа рҭыҟәшәара аҕа дахьымыгзакәа аҕа ианимпыҵырх инаркны иаҳа иҵаулахеит ҳаруаа рыхдырра, рҳәоуеиҟәшәара. Еиҭагьы иаҳҕәалаҳаршәап Гагратәи ажәылараан ҳаибашьцәа иаадырԥшыз аламыс: высырҭа змамыз ршьит, ҳаларшьырц иҳаҟәыркыз абԥьарқәа рымпыҵхны. Аха излауаз ала амҿа рырҭеит шәца, шәынҵәара ҳнапаҽы иҟамҵакәа ҳәа. Дара иҟарҵоз ахәымгаракәа ирмеисеит. Гагра еибашьуаз аказаҟцәа ирҳәон: “Агара игараз асаби автомат иҟәкны иҭаз зегьы ҭазырцәыз ақырҭуа еибашьцәа. Қырҭуа хлаҳәа дахьынзаҟоу агәнаҳареи ашәиԥхьызи ирыцзааузеит’’, – ҳәа.

ҚАПБА Енвер Ерасҭа-иԥа:

– Вареников Аԥсны дааны даныҟазоуп. Ижәла сгәалашәом полковникк дицын. Напынҵас ирымаз хдыркәшаанза даасыдгылан, Дбар Сергеи Платон-иԥа дызбарц сҭахуп, ҳәа ансеиҳәа исҳәара оҽашәомызт. Иахьаожәраанза ҳарҭ днаскьазгозгьы иҳазхамҵацт.

– Дбар Сергеи дыҟазам, иԥсҭазаара далҵгәышьеит! – сҳәеит сыбз сыхәлашәо.

– Ишԥа! – ихаҽы изаагомызт абриаҟара зыхҭызгахьаз Аԥсны абри иҿызагьы далԥсааит ҳәа. Аԥсны аԥшзара, ашьха ҳаракырақәа дрыдкыланы акәын ихьз шеиҭеиҳәоз 1979 шыҟәса инаркны 1982 шыҟәсанза Фрунзе ихьз зху Арратә Академиа азызырыҿцәас ианыҟаз партак еицахатәан. Убри еизааигәанатәит. Аиҿызара ҵаулагьы еицрыбжьан русура аганахьалагьы. Ари ауаҿ иҭоурых ааинырслазам. Аԥсныжәлар ирдыруазарц рыхәҭоуп уи ибиографиа – ихы-иҵыхәа. Сгәаҽы иԥсы ҭазааузеит, – ҳәа иԥсра дзанышәомызт.

Октиабр 14, 2003 ш.

Сергеи Платон-иԥа Дбар диит 1946 шыҟәсазы Гәдоуҭа араион Мгәызырхәа ақыҭан. 1963 шыҟәсазы абжьаратә школ даналга, шыҟәсык ақыҭаҽы даагыланы аус иуан. Нас дҭалоит Бақәатәи иреиҳазоу азеиԥш архәҭатә акомандаҟаҵаратә ҵараиурҭа. Дагьалгоит 1968 шыҟәсазы. Иара ицәаҿа ҷыдақәа, иҟазшьа, иаамысҭашәара ирҽурԥшуазар, ари азанаат шалихыз еиԥш иаргьы даԥшааит. Авзводи, аротеи, абаталиони ркомандирс дҟалхьан. Иреиҳау арратә ҵараиурҭак напхгаҿыс днаушьҭыргьы ашьапы иҟәмырсзакәа аҽар аҵара дырҵара зылшоз, адырреи аҟыбаҿи згымыз иакәын. Фрунзе ихьз зху арратә Академиа Агенштаб аҽы иҵара ианациҵа ашьҭахь аԥсҭыр /полк/ акомандирс,

аоперативтә ҟәша аиҳабыс уҳәа аҭакӈхыҟәратә маҵурақәа ныҟәигахьан. Асовет Ар рхаан арратә лшамҭа сирқәа ахьааирӈшхьаз азы ианаршьахьан “Аеҵәа ҟаӈшь’’ аорден, СССР Арбӏьармычқәа рыхьзала амедалқәа. Зегьы ареиҳан ГДР-и, Венгеиеи, Ефиопиеи реиҳабыратә ҳамҭақәа ианаршьахьаз.

Зыпрофессионализмра ҭышәынтәалахьоу аурыс аинрал-цәа ҳара ҳаӈхьа ахәшьара ду арҵеит Аҟәатәи аоперациа аан илиршаз. Иӈышәа адунеи иахурҵәарц шалшо, арратә зыҟаҵараҽы, ареиҳау арратә ҵараиурҭақәа рҽы ибиографиа шрызнагатәу уарҳәоит аибашьраантәи илшара дуқәа. Ус анакәха, ҳарҵ иуаажәлар иаҳуалӈшьоуп аӈсуа Нбан еиӈш, ифырхаҵарақәа рызбахә ҳҽар рызнагара, дызнысыз ишьамҩақәа ееишәа рыҵҵаара.

Хашҭра зқәымоуп Сергеи Платон-иӈа данынаскьаргоз амш. Аӈсны атәылахьчара иамоу ахыӈша, ахаҭабзиара, арратә зрыжәра зныӈшуаз аколоннақәа ааиуан. Ажәлар ргәы дшазааигәаз рнубаалон. Иуаажәлар рзеиӈш гәырҩа дахыӈсааз-шәагьы аабон. Иӈсы ахьынзаҭаз ибатәны иаҳзымбаз, иҳәатәны иаҳзымҳәаз, иҳазгәамҭаз ҳахьшәа-рақәа ҳахьызрылымҵуаз иахҟьазшәагьы аабоит. Иаҳа данаҳҭахыз, иҟамзаара анаҳныӈшуаз аамҭазы даӈхеит Аӈсны зегьы. Уи азакәхап данынаскьаргоз аены ажәа змаз Лыхнаа рҵеи иаша, апатриот Константин Озган изиҳәаз: “Ҳазхәыцырц сҭахуп Аӈсназын ишьҭалаз хҵеицәа Сергеи Дбар дышрыдыркыло аҩыза ҳзыӈшумашь ҳарҵ уахь ҳаннеиуа’’, – ҳәа.

Константин Озган хашҭра зқәым иажәақәа исгәаладыршәеит жәлар рҽаӈыц ҳәамҭак. Жәларык асазқәа зхьыӈшыз Ацанба Урыч данынаскьаргоз Наӈҳа Кьагәа ус иҳәазаап: “Ҳаӈхьа иҳаргылаша, ҳазхьыӈшыша, ҳагәнаҳа-рақәа ҳхызгаша абрахь дҳамазарц шахҭаху еиӈш, нахьхьи анагзатә /анарцәгьы/ аҽгьы даҳӈыларовуп аӈьаҳным ҳҭазмырӈшыша, иҟахҵахьоу ацәгьацәыфарақәа рзы ҳахьмырхәыкәа, арахь ибзиақәаз рыӈсҟәа ҳрыҟәзыршәаша.

Ацанба Урыч иҩызцәа рдунеиқәа анырыӈсахуа, иара еиӈшу, икәал ииааҭагылаша ҩыцьа шиуа агәра згоит! Платон иӈа Сергеи иӈсҭынхеит ҩыцьа аӈацәа Дениси Дамеии. Аекономикеи азинхьчареи рзанааҭ ала Аӈсны аусура ишалаго. Иахьыҟазаалакгьы раб иеиӈш рымч-рылшара Аӈсны ишахҭнырҵо, Платонраа шырхылҵуа, рҵыхәтәа шыӈшзахо, ахара ишцо агәра аагоит’’.

Аиааира ажәашыҟәсахыҵра Уаҭҳара ақыҵан абаҟа анаадыртуаз аеноуп. С.А. Сосналиев, С.П. Дбар уҳәа аибашьра иалахәыз азәырҩы ыҟәгылеит. Инарҵбааны имҩаӈысит ари аныҳәа. Убри ашьҭахь Аираа рашҭаҽы еиҽыркааз аишәахь инарыӈхьеит. Анзор Мыҟәба, Аӈсны еибашьуаз ҭырҟәтәылатәи ҳашьцәа, Шамиль Ӈлиа, Далбеи Ӈлиа аишәа ҳаицахатәан. Ҳахьыҩаӈшуаз, ҩадахьала К. Озган, С. Сосналиев, С. Дбар иахьтәаз ҳарзааигәан. Ҳангыла, убас исоуит аҭагылазаашьа снеины аӈсшәа иасҳәаратәы. Дбараа рчарақәа рҽы ҩыцьара дшызбахьазгьы исзымгәаҕьыцызт схы ирдырра, аибашьра анцоз аамҭақәа рзы саниҽцәажәозгьы.

– Саншьцәа Дбараа роуп, Дбар игәараҭа арбану, Мгәызырхәатәиқәа арбану, – сызшәывымсит, – сҳәан снаидгылеит саншьа аинрал. Омашәа деигәырҕьеит. Сылахь днагәзын, аеншьара иацу агәыбылра аарӈшуа агәахәа инаҭеит. Инаҵшьны агәахәа шинаҭаз иҳәеит уа сзыӈхьаз ажәеинраала. Сгәгьы иҭаскит аибашьра атематика аазырӈшуа сажәеинраалақәа реизгак ҭыҵны ишызбалакь, зегь раӈхьаза инапы ишасыркра ҳәа. Изааны иҽахҵәеит иӈсҭазаара. Аха изыскыз сҩымҭа хәыҷы иацсҵоит урҭ ацәаҳәақәа:

Ҳаҷкәынцәа гәымшәақәа, хәрашәа мыхьшәашәақәа,
О, шәара сгәыӈшқақәа, ҭынч зызмыршац.

Зыбҭах ихымтәалац, ашҭа мцашоурақәа,
Агәаҭа мыцәақәа, ииааныза ишлахьаз.

Ҳаҵкәынцәа! Ахысбыжьқәа! Абацәа гәыԥеыхақәа,
Мгәаҭа ишыҟазгьы ахҟәа зылҟьахьаз.
Ҳаҵкәынцәа, ҳҭыԥҳацәа анасыԥ мҩыхақәа,
Ҭагалантәи зҿамаҿа зцәымзахә иазкхаз.

Шәышыҟәса ҵыргьы исхьаалашт шәыхҭыԥқәа,
Иснымлар аушам шәҭыԥҭацә инхаз.
Ижәдыруеит оҿымҭра, ишсымам ԥсырҭа,
Сшазыԥшу схатәы бызшәа хаҟәиҭла исҳәарц.

Қыҭа мҿахәасҭаҵас еилысуеит сыхәрашьҭақәа,
Сшәоит азәы ухьаҵыр ҳәа исымҭа ҳәатәы.
“Шәымцан!’’ – ҳәа оҿыҵшәозар, башоуп,
о, сгәыхьхәшәқәа,
Исҳәоитоуп сахьгәаҟуа, шәнеибацоуп аҵакы.

Абра изахьымзаз, иаҳамбац ргарақәа,
Жәытә аахыс излыҟәшәам, излоу ахҿақәа.
Шәабаҟоу схылҵшьҭрақәа, ажәымҭах ркарақәа,
Сымцажәла еиҵышәхароуп, ирҿашьоуп схаҿра.

Ихьыу-хьыууа сгәы иҵоуп, иԥшаам урҭ зыбаҿқәа.
Аха сгәы ҭынчуп, иахьахыгам Аԥсны.
Хра-хыҵырҭа еимамлакәа, сзынцәажәло шәыблақәа,
Сышьхақәа зхагылоу баҟаны.

Имиц зны исазҵаар, иабаҟоу ҳабацәа,
Идсырбап Абираҟ иахагылоу Ԥсоу.
Шәхынҳәы ҳәа сыҳәҳәозаргьы,
ихашәымҵан ҳаҵкәынцәа,
Ех, шәара ҳаҵкәынцәа, идыртәуп шәзыԥсоу!..

АБИҬЫԤ, АБИҬЫԤ, АБИҬЫԤ

“Анбан’’ иаҳзаҿызоуп, Абиҭыԥ шьаҭоуп,
Акыр ҳалаҟазар, Абиҭыԥ иаԥьшьоуп.

Ҳамцажәла иалоу ҳабацәа ршьоуп,
Еибаркырас иамоу, хьымзҭ ианымшәо ажьроуп.

Амшынқәа иршазгьы иабиҭыԥ Аԥсноуп,
Ҳабжарак рыбаҿқәа уа иҭаԥсоуп.

Мшын нырцәтәи ҳашьцәа рҿа ҕәҕәоуп,
Аарцә иҟоу ҳанҽеиха, нырцәтәигьы дыԥхоуп.

Абарҭ ацәаҳәақәа сара соуп изҿыз, аха, уи зхылҵыз, “Агәымшәаразы’’ амедал занашьоу, аибашьҿы Чычба Анзор Алеԛсандр-иԥа иҽцәажәароуп. Гагратәи ахақәиҭра инаркны избахә саҳахьан. Аибашьцәа зегьы еиԥшым, машәыршәагьы снанамгеит иара иҟны. Абԥьаркра руалымхааит ԥхьаҟа, абԥьар скын зҳәо рацәаҿзоуп. Аха Анзор Чычбеи ԥыҵҿык иҿызцәеи реиԥш амца алагылара мариам. Насгьы уи амца иахьанзагьы имыцәацт Анзор изын, иабиҭыԥ иацроуп.

Аибашьра ианалагоз 31 шыҟәса ихыҵуан. Усҟан иабацәа рҭоурых аҽеырҿыцны иаԥхьаҟа иниасны иаагылазшәа ибеит, шьҭрала иаҷандаратәқәоуп. Уа ианыҵны Лыхныҟа ииасит 1939 шыҟәсазы. Убри ашыҟәсан идунеи иԥсахит рабду. Ранду Наташа х-ҿык лԥацәеи лыԥҳаи абыда раазара азҵаара лҿаԥхьа иныҟәгылеит. Ирейҳабыз 13 шыҟәса ихыҵуан, реиҵбаза иаб диздырзомызт. Аԥсуа қыҭаҟәа зегь реиԥш, Лхаагьы ҟазшьа бзиак рыман, рыгәҭа инхарц зҭахыу аҿыц нхаҿы, аҭызҭыԥ изалырхааныза ихы-иҵыхәа ҭырҵаауан. Ргәаанагара иамеижьеит, иаразнак ирышьцылеит

а-Чычбаҟәа. Анхамԥаҟәа аԥырҵеит, инхеит. Ари еигәырҕьон изҭахыз.

Аԥсадгьыл абзиабарагьы аауеит абиҭыԥ аҟнытә. Акәасԥьа аиҳа аԥацха агәы ҭбааԥ зҳәаз абиҭыԥоуп. Зегь уа ҳшеизнаго еиԥш, Аԥсадгьыл ашәарҭа иаанҭагылалакь, ҳахьыҟазаалакь раԥхьа уа ҳааԥеит, нас уантә ицоит досу ҳамԥаҟәа, ҳҭоурых аикәшара, ҳшьамԥаҟәа. Аԥсны абылра иаҽуп анырҳәагьы, Лыхны иналҵны иҟаз инадыркны рдаракәацҟәа зегьы ҵысит. Ихыц-хыцит рабиҭыԥҟәа. Аԥсны иахылҵыз зегь реиԥш, дасу ҳҽаԥхьа иаагылаз ҳабиҭыԥҟәа роуп. Ҳгараҭыԥҟәа хьчатәхеит.

Абиҭыԥ – аҭоуба ҟаҵарҭа,
Абиҭыԥ – аламыс аԥҵарҭа,

Абиҭыԥ – аиаша аҳәарҭа,
Абиҭыԥ – ахәра арҕьарҭа.

Абиҭыԥ – иахьа ибаҟаҭыԥхаз,
Ҳжәытәрагьы иаман гәыҵхас.

Дзынԥшыло ҳәа имои ныҳәас,
Абиҭыԥ змам Ԥсадгьылда иԥәхаз.

Абиҭыԥ – уа ҳҽахәҳәарҭоуп,
Ҳбираҟ иану ҳамаҽаҭыԥоуп.

Анзор ЧЫЧБА:

“Зтәы ҳәатәу, зфырхаҵара аарԥштәу иҭахаз роуп. Сара исывыршьааит, урҭ ҭахеит, сара сеиԥәдырхеит, усоуп ишаҳҳәо еиԥәхаз. Ҳазҭахоз аадыруан, аха ҳабацоз. Ҳҭахарагьы – акгьы, ихадароуп ҳадгьыл

аиԥәырхароуп. Уи еиԥәнархап ҳхьыԥшымра. Нас иҟалап изыхьчаша даҽа жәлахәык. Ажәлахәҟәа рыжәлахәы. Ухатәы дгьыл уабацәа рыфԥыхаа зху, рнапҭыԥҟәа хәшәыцра ахьрылаз, иҟьашьыз лаба ахьырымкыцыз, ршьапышьҭыбжьԥҟәа ԥәазык нырҭатәар азхьамԥш ахаҭыԥан ахәшә азы ухы иаурхәарц ахьулшоз. Акырза зхыҵуаз ргәыԥсычҳабжьԥҟәа. Рыԥсы злоу удгьыл анеиԥәурха – еиԥәурхеитоуп абарҭ зегьы. Абри зегьы шҳаҵәмызуаз аадыруан. Ҳшәомызт сызҳәом. Аха хьзыда аҭахара – абри акәын ҳҭахара еицәаны иаҳԥхьазоз. Раԥхьа абԥьардоуп усгьы ҳашнеиуаз. Аибашьцәа ҳахьзын. Блала ҳаилибакааԥан. Азәкра, ҳаидгылара – абри ҳныԥшуазшәа збоит. Ари иаҳа саназхәыцуа иахьоуп. Усҟан уи азхәыцха ҳазҭадаз анаҳҳәогьы ыҟоуп, аха усҟангьы раԥхьа ҳгәы иҭыхаԥәоз раԥхьа игылан.’’ Шыԥәсык инеиҳаны ицоз аибашьра дарзрыжәит Анзор Чычба. Иара ихаҽы иԥишәахьоу ауп алкааԥәа изыҟарҵогьы. Аамҭа наскьацыԥхьаза ицәызԥәа илсуеит, ихатәы лкааԥәа идырҟаҵоит. Ихы ахибаауеит иҭахаз рылымкаа дахьынхаз, иварҽы иаҳа ианиҭахыз аамҭаԥәа рзын урҭ ахьимбо.

“Имиц дины аныҟәареи ацәажәареи дрылагеит. Убриаҟара мшы амцашыра иалагылан Аԥсны. Ҳагәԥәа ҭрысуамызт. Ашәыргәындара ҳаламызт. Урҭ амшԥәа саарыханы сынрылаԥшлоит: срызхәыцуеит исывагылаз аҵԥәынцәеи ҳареи ҳаҽешазыҟаҳҵоз. Жәылароуп анырҳәа, схы инаркны сшьапаҟынза мцабзк сеилнархит. Сшьамхԥәа сыҵаҟәалома сҳәо сеибанарфеит. Аха ирласны инсыхҟьеит. Ари аҳаиуанрҳара еиԥшымызт. Сԥызшәоз шәаран исылшарызеи, схы шԥаасырԥшри, сԥызцәа сзеиԥәырхарыма, абри шаҳҳәоз снырит. Ахы звысыз, ма згәы иныҵасны иахәнатәыз аибашьԥы иеиԥш, исылалааназа сцәеижь аҽы аԥышәара сылсыршеит. Санышәеит. Убри анахыс ишыздыруа ахы саҽалон. Ауаԥы ишьра, ауаԥы изын абԥьар аиҵаҵара

закәу здыруан. Ажәылара амҭа ҳананылоз сшыҟаҵәҟьаз еиҵаганы исҳәозар, сзыцәшәоз акы акәын: сышԥаԥылари, аус сзурыма? Ахы сзаҽаларыма? Саԥхьаҟа игылоу, исышьҭанеиуа изы сыхәарҭа ҟаларыма. Абӷьарда ажәылара. Раԥхьазатәи ажәылара. Ианеибашьтәу аамҭазы уеибашьыроуп. Усоуп сара сшазнеиз. Еицыз ҳахьынтә азәгьы шәарак инысымхит. Амала ана самкуа, ара самкуа сҟьо сызмаз зынза даҽакын. Абри снихит Алхас Шьаҟрыл. Снаскьеиԥхьеит: – Анзор, уара қәрала уҳаиҳауп, иудыруеит Гәрам Чычба иҭоурых, иан илылоу ахы. Дыԥсцәынхоуп, шәабиҭыԥқәа иҵаԥшуеит, ааи дымгәаа-ратәы игәшәамшәа ҳәаны дҳархынҳәып. Имала имуазар, – еиҕьуп шәоыӷьагьы шәеицыхынҳәыр. Суҳәоит, суҳәоит ҳәа дҕьаҵәы-ҕьаҵәуа дсыдгьежьылон''.

Абри ашьҭахь ҷыдала аицәажәара рыман ҿыӷьа аешьцәа рԥацәа, х-ҭызҭыԥк рыԥсҭынхаҟәа арԥарцәа. Аҳәоу алазгалаз Алхас Шьаҟрыл 21 шыҟәса дырҭан, Гәрам Чычба 30 ш. дабиԥазаҵәын. Ҳабаҵәа урҭ рабаҵәа еилызшьаахьаз, уантә иааузе еицәажәаран ари. Арыцҳароуп уи зхыцхырҭазгьы. Иара убри аибашьра иалагылаз заҟаҿы ранаҵәеи рабаҵәеи угәаланаршәодаз. Заҟаҿы абиԥаза-ҵәҟәа, изаҵәзамкәа изаҵәнатәыз, изаҵәзамкәа иҵәҿаншьапыданатәыз – зегьы иражәан…

– Гәрам сеилкаа, иахьуасҳәо угәы иалымсын, аха издашшыло дырмоуа иҟалар ҳәа сшәоит. Иҟалозар, агәҭынчра сыманы сеибашьратәы исараза. Ухынҳәыроуп, ари Алхас Шьаҟрыл иҟаиҵаз аҳәароуп. Сыҟәыргьежьуа сызмазоуп, аха исзыгәаҕьуамызт. Илахь амца-ԥхзы ыҟәшын Анзор Чычба, Гәрам даниҳәоз.

– Уара умцхәны уҳамоума? Уҭахаанза ҳәа сыԥшны стәазаап, нас ҳанаҵәа аҭакәажәҵәа анааҵәырҵуа рышьҭахь снагылап сырԥхашьагаха. Алхаси уареи

сахьшәыцу шәҭахымзар, сара даҽа гәыԥк ахь сиасуеит, – абарҭ ажәаҟәа ԥсра рыҟәымкәа Анзор Чычба ицуп.

– Сшьапы сыхьуеит акәымзар, саргьы сшәыццон. Ҿыӷьа шәымацара ахьшәакәу сгәы снархьуеит. Абаақәа, шәеиха, есымша еибашьроума, наҟ дҳалжәга шәышыҟәсала зызах ҳалахаз ақырҭуа. Шәеидымгылар, азәы аган давалар иаҳныԥшуеит. Усҟан ҳатәхоит. Нас ирылаҳҳузеи ҳазҟәаҭыԥқәа изыхьчо ԥсҭынхак ихы анизахҭнымҵа. Шәшеиццо еиԥш шәышзымааua ҳзымдыруа ҳаҟам, аха уи ара тәашьа имам, – Гәрами Анзори реицәажәара ашьҭахь иаԥхьа даагылоит Анзор иаб…

Ааи, афырхаҵара иаҿсуа ажәа ҟәыш. Агәаҕьра зҭаху ажәаса.

* * *

Лыхны. Хаԥшьыра ҳәа иахьашьҭоу ажәабатәи абригада, усгьы рҳәоит. Аладахьала ажәеизатәи ҳәа иашьҭоуп. Абарҭ зегьы еивагылеит. Азәи-азәи еибаԥшааит рбыжьқәа мыргазакәа. 47-ҿык ачкәынцәа еиднакылон "Ураган''. Абӷьарк ҿыӷьа ирзеиԥшын азы рҽеиҭныԥсахло аԥшыхәрақәа рахь ицон. Гагра ахаҟәиҭтәра инаркны Лхаа рҵеицәа иаадырԥшыз аҟыбаҿ аибашьра аҭоурых иазынхо, ԥсра-зра зҟәым мҿадууп. Дарбанзаалакь хазы иҭцааны шәҟәык азызкуа изын иҟәҽиара духоит.

ЛАКӘИА ИГОР

14.05.1961 – 1.10.1992

Витиа Шьершьелиа дыргәаҟны дахьыршьыз ижәылоз зегьы ирдыруан. Рымчқәа ҿбатәны рхаԥыцқәа еихакшон. Жьҭаара акы азы “Горгаз’’ аҽыԥтә, Гәрам Чычба дназлаз 12-ҿык адесантцәа зҭатәаз атанк иманы Роман Гериа иҽааихеит. Аибашьра еицәааны зегьы ирзышьҭымхуаз дгьыл мчын. Ԥьара анышә ҳәазахьан, ибгарсҭан, ажрақәа ыҟан, иара анышәаԥшьра нышә еиԥшымызт, иаарҿаразаргьы уҵашьшьуан. Уахьнангылалакь, уоунашьҭуамызт, иуҵаҵәиуан. Арахь аԥьықәреирҭа. Адесанттә бронетехника адәқәа агәыҵҳәо инеиуан. Зҭыҿрақәа ирҭнацаз аҕацәа бгьааны ицон. Абраҟа Лхаа ргәыԥ ааха аиуит. Дҭахеит Лакәиа Игор Кәыкәша-иԥа. Иаразнак иԥсыбаҿ аԥьықәреи-ҭрала иргеит.

Ҿыԥьа аԥацәеи ҿыԥьа аҭыԥҳацәеи заазаз Кәыкәша, иубаргәузеи рызегь ирыԥәнагаз анасыԥқәа роуит ҳәа аниарҳәалакхь, “ҳара иҳабзоурам, анцәа имчоуп’’, – иҳәон. Иблақәа еиԥәкны ихәыцқәа рыхәаԥшра изыгәаҕьуамызт. Ешьагьы, еҳәшьагьы, маҳәгьы ҭацагьы гәреибагарала иахьеизыҟаз аҭаацәара еиҽнакаауан. Аха еибашьрахеит. Аешьцәа Игори Генеи рыдгьыл ахьчаразы инагылеит. Игор иаб иҿны даҽыҵны аҿны ҽыц иргылахьан, аха аиасра изымгәаҕьыцызт. Ҿыԥьа ахшара раб Игор ауԥашәыл ззырҳәоз иакәын.

Хабаровск аррамаҵура дахысхьан. Нас Гәдоуҭа азанааҭтә-техникатә ҵараиурҭа далганы Риҵа ахәҟаҵарҭаҽы аусура далагахьан. Игор ахыхьчашьагьы идыруан, деибашьҿны дымизт, аха уи дазыҟаҵан. Икьаҽхеит еибашьратә мҿа. Ҳаҵкәынцәа ԥыҵҿык рыԥсынҵырқәа дыркьаҽуан Аԥсахара аҳаракырақәа рҽы аевкалиптқәа ирылатәаз аестон ҭыԥҳацәа-аснаиперцәа. Рыблақәа хҿаны ихысуазаргьы рхымҭа баша икашәомызт. Убри ауп дҭазырхаз Лакәиа Игоргьы.

– Ахы сашьҭан, исыԥәшәар ада акы сҭахымызт. Иаҳа иахьаартыз сыԥәланы сцон, сгәы аҵәаабжь саҳауан. Уажәы-уажәы сгәыԥ иалаз срылаԥшуан, азәы акы имыхьындаз ҳәа ҿнуҵҟала ауазырра саҽын. Игор иакәзаарын исылагьежьуаз, ари ҳазегь ҳааиҵанарҕәҕәуеит, – иҳәеит Анзор Чычба.

Ус ианаԥәшәагьы рдесант аԥәкы нанагзеит. Иаартцәаз адәы иҭахаз иԥәгара шымариамызгьы, аҕа инапаҽы днамышьҭыкәа, ибаҿ рҽакәыршаны аԥьыԥәреирҭа ала дыргеит. Убри ашьҭахь дара рахь ииасит Барцыцаа рыҵкәынцәа Сабри, Асҭамыр, Адгәыр /Мрагылара дҭахеит/…

Аза АРСИА-ҬҲА:

– Аԥсызԥәа реиԥш иваҵаны атрофеи машьына ГАЗ-66 ала Лыхны иналаргалеит хә-ҿык аҵкәынцәа. Абаҵәа рзарақәа кны иаагылеит рашҭа гәы иахьныԥәгылаз. Анаҵәеи андуцәеи уахь еихеит, иҟалазеишь ҳәа. Иҟасҵара сзымдыруа, исҳәара сҽамшәо сԥсы заны гәашәк аԥхьа саагылеит, – лҳәеит Лыхны ииз, уа иаазаз Аза Арсиа-ԥҳа.

Амашьына актәи агәашә аԥхьа иаагылеит.

– Уара, Витали иҵкәын Феликс даагеит, шәҳавагыларопп, – иҳәеит ахаҵәа руазәык, амашьына иазааигәахахьаз гәарҭо иҟамызт. Иан ллымҳа инҭасит. Дышьҭыууааны ажәак нлыхәлымшәазакәа дышзахәоз

Алгыҵҟа дыҵрысит. Уахь ацарагьы мариамызт, днызкылозгьы уаԥы дҟамлеит. Рызегь рыблаԥәа амца рхын. Дцон уи ажраԥәа дырхыԥаны. Дцон ачыԥьԥәа цәгәыхааны. Дзыниаз лзеилымкаацызт. Дышны дыҟан. Алгыҵ зегь еимлырҟьеит. Царҵа шлымамыз дзазхәыцуамызт. Дхынҳәырц лҵаххеит, аха лхьышьҵра дызхыломызт. Исзеиҵарҳәаз абри ахҵыс исгәала-наршәеит раԥхьаза азҕаби сареи ашьха ҳанца, ҳаблала ҳазлаԥшыз аҟнытә бжьацәк /епизодк/. Ԥыцьа аеҳәашьцәа Зоу ду, Зоу хәыҷы ҳәа изышьҵаз Ацанбаԥәа рҵыԥҳацәа рыхьз ныҟәызгоз ашьхаԥәа руак – Зоу хәыҷы аҟны акәын ҳара ҳахьыҟаз. Ахьшьцәа реиҳабы, забацәа рабчараҳра инаԥынҵаны изҟыбаԥхаз Конԥьариа Филиа /Мамзышьха дҵахеит/ Несҵор-иԥа сбара дааигәырҕьаны быхьзала Анцәа исаҵәеишьо акы лыбаазгоит ҳәа Шьмаԥь ибахә дхаларц избеит. Ацангәараԥәа рԥынза ҳицхәнеит. Шьмаԥь ибахә ҳнаҵаирԥшит, уи азбахә саҳахьан саб иҟнытә. Ажәытәан аҕба аԥеыха ахьырбаз уоуп ҳәа еиҵарҳәалон. Ҳназлаԥшыз аԥсабара ҳазхара иаҳзымбо, наҟтәы ҳаазшәа ашьхаԥәа реибаркышьа ԥьашьо агәараҵыԥ аҽы ҳлеит. Иахьынза ҵахкааз ҳааҵагьежьын иҳаԥссеит. Зылаԥш ҳалахоз ашьхашәҵԥәа реиԥынчылара ҳнагәылалан ԥыҵк ааидкыланы иааганы аԥсаҵаҟа игылаз аишәа иныԥәҳаргылеит зык наҵаҵәан. Ус иааҳакәыршаны инашьҵыз ашьхаԥәа аархыцхыцит еык акьыркьырбжь. Азҕаби сареи ҳцәа ҳанҵзызааума уҳәаратәы ҳнеиҽаԥшы-ааиҽаԥшын, иахьгоз ахь ҳнаскьеит. Мрагылара шыҟоу абахә ала иҵҳәыхаа илеиуаз амԥала иааиан аеҵыси уи ани. Ашьыжь арахә ирыцны ианцоз зан иаҵакәашоз, уажәы-уажәы ааанкыланы зан акыка зцәоз аеҵыс, ианбааиеи ҳәа ҳаззыԥшыз агәараҵыԥ аҽы иаазаанза инкаҳаит. Анаара иаҽԥьа-аҽԥьо, ашьҵахьҵә шьапԥәа ирыԥәгыланы икьыр-кьыруан уамак шагәыцашәаз анырхьан, ҳабла ишабоз аеашьуан. Иҟаҳцара ҳзымдыруа аеҵыс ҳнавагьежьит, аха уи ааигәара ан ҳнанашьҵыуамзт. Ашьхаԥәеи ҵаҟа

ачуанеиԥш игьежьза иҵаршәыз адгьыли еихнахуан акьыркьырыбжьы. Ахаан уи аԥыза смаҳацызт, ҳашҵа азна аеԥәа шҳамазгьы. Зԥацәа машәырла иҵахо анацәа рыҳәҳәабыжьԥа инреиԥшнысшьалан, схы снапԥәа накәыршаны саагьежь-гьежьит. Ахьшьцәа зегьы нҵыц-ааҵыцхьан, ҳбыжьԥәагьы рыԥәҳаргеит, аха ааигәа уаԥы дыҟамызт. Агәыларатәи ахьшьцәа рыеԥәа еибарсны ииауан абахә акаҵа иҵаршәны. Дашшылара ииазшәа ан инавагьежьит. Уи аамҵазы аеҵыс ан ааҳәын еиҵах икьыркьыруа Аҵангәараԥәа рахь ахы археит. “Уеурҕәҕәароуп, ҳаи абаԥәа’’ рҳәарашәа даргьы еибарсны инашьҵалеит. Акьыркьырыбжьԥәа дышдырхынҳәыз сцәа ианырит, Филиа дааиан еимҳәааны. Иԥьасшьеит, иаразнак амаҵ ашҳам дахьашьҵалаз. Абз аеачхьан, аԥсыԥ азеивгомызт, ахха ахга аԥсхыхра иаҽын. Аҽы еихыхны ахәшә аиржәырц данаҽыз ан ашьапхыцԥәа рыла ахаҳәԥәа ыҵнахуан. Жәаба инареиҳаны ирыԥәшаны игылаз аеԥәа рыхԥәа рыԥәаеын, изԥәыршәшәон. Аеҵыс шьҵа акгьы шазыҟамҵоз збаз Филиа Конԥьариа илабжышԥәа иҽыкьасон. Ашҳам ахәшә зхауржәызеи ҳәа сиазҵаарц сҵахын, аха исзыгәаҕьуамызт. Узацхраарыма аҳәарашәа ивагьежьуаз аеы ахәда инапԥәа накәиршан даацәажәеит: “Иаҳзеиԥәмырхеит уԥа, ашьацра ахьафоз, уа илан амаҵ, иацҳаит, амаҵ маҵ-бзиоуп иамоу, аха уареи сареи ҳанышәароуп’’, – иҳәан даадҵит.

– Амаҵ ҳҕәылацәа амаҵԥәа Бзыԥҵатәи ашәанцәа рыԥсԥәа зхоу. Хыбрак аҽы аҵара еицаҳҵон, ибымдыруеи. Қырҵуа жәлами, изхылҵыз ртәы-рышҳам рылоуп. Сшәоит сара абас ԥыҵԥык ҳаԥкәынцәа ҳцәырфар – ҳәа… Абри асахьа ҽыц ишызбаз еиԥш, Филиа Конԥьариа инарцә хаҽсахьа, аарцә иҟоу ҳсахьаԥәа иаарывазыргылаз’’ Феликс даагеит, ацхыраара ҳҵахуп’’, – ҳәа амашьына ашә анаадырты Алгыҵҟа иҵрысыз Ан лоуп.

“Арахь бабацо, фырхаҵарыла иҵахаз иан бакәзар’’,

– ҳәа азәы илыҵеиҳәазшәа лышьҭахьҟа дхынҳәит. Данлыбааузаиҳа лгәашьамх иаҳагьы иацлазшәа лбеит. Ахәаҽы дыхәнеит. Феликс ианду Лиуба лхы аихатә гәашә ианылҟьон. Лнапқәа еимлаҳәа икны агәашә днадылгеит. Илзымдыруаз мчык злагьежьуаз ан дааиқәкьашан лыҵкәын дызқәырхыз амашьына днадгылеит. Уа иаҟәын даҽеа ԥшьоык…

Шамиль Ԥлиа:

– Сжурналистцәеи сареи убра Лыхнытәи ашкол аҽы акәын ҳахьыҟаз. Ажәылара ишалагоз аадыруан. Азәгьы дыцәамызт. Абри ауха Лыхны аԥыҭа аҳәҳәабжьқәа ирцәынханы шьыжьык аларҭа иҭаԥшуеит ҳәа сгәы иаанагомызт. Аҵәаабжьқәа еиԥәҽырҭуан, иубаратәы иҟан иҭахаз ԥыҭоык шааргаз. Ашамҭазы усгьы заа ҳгылалон. Чаик ҳԥьышә иныԥәырклон, аха цәгьала иҳаршаз аҵыхашьҭахь азәгьы игәы азыҳәомызт. Саргьы ауаоы дысзааит Цандрыԥшьтәи уашьа иԥа дҭахеит ҳәа, уахь схы сырхеит.

АРСИА ФЕЛИКС

11.05.1972-2.10.1992 ш.

Амҳаԥьырра иԥәнашьаа-хьан Арсиаа рыжәла. Ҭзы заҵәык алоуп еиԥәханы излааузаз. Анцәа ишиҳәара ҳаҟоуп, есымша уашшыргьы иашам рҳәалон рыхԥәа ахьааиларкуаз. Вова /иԥсҭа-заара далҵит 1949 шыԥәсазы/ иԥа Ерик /аибашьра дала-хәын/ Заур, Жора, Едик,

Витали, Шьаликәа, рызегьы ҭаацәароуп, ирҽыҵша аԥацәа рылагьы еиԥәшәан. Ииаиҵанарҳәуеит Феликс Витали-иԥа иҭахара. Феликс 20 шыԥәса ихыҵуан, иеиҵбы Алхас – 17 шыԥәса, раԥхьатәи амш инаркны иоыԥьаны инрылагылеит. Аешьцәа, абешьцәа ржәытәра ииаркны аҭоурых даҽҽелымҳан. Зшәымҭахь инеихьоу абдуцәеи андуцәеи реиԥш, мыцхәы дрыхзызаауан. Рҵакыраҽы зыԥәра акыр инеихьоу мыцхәы игәхьааигалон. Акы рыхьшашәа игәы иабаларын. Иабшьҭра инаваргыланы акәын ианшьҭрагьы дшазыҟаз. Ианшьазара Аслан Ԥлиа ҟәрала дабанзареиҳабыз, аха абԥьар анышьҭырх агәҭынчымра изцәырнагеит. Аԥшыхәрақәа рахь амоа ианыԥәлоз имоа днаԥынгылон: – “”Аса, уара узаҵәуп, ҳара хоы-ешьцәа ҳаҟоуп, ухынҳәы, – ҳәа дилаҳәны дикуан.

– Уара сара сзаҵәызаргьы, стәы хазуп, шәарҭ аԥсҭазаара иаламԥшыц шәоума сара сааныжьны, сыхьчаны, ахы иаҽало. Сара сзыцәшәо шәара акы сыцәшәыхьыр ҳәа ауп.

Абас иҟан реицәажәара. “Абиԥазаҵә, азаҵә” – арҭ ажәаԥәа аԥсуа ишькылхон еснакь. Феликс Арсиа Днепропетровск арра маҵура дахысуан. Аԥсуаа ишаҳҳәало еиԥш, дубар дузымдыруа, иҭаацәара ирҭахьаз аазара бзиа иҵегь еихаҳаны ихыганы дааит. Иани иандуи хаз-хазы уаоы иахьимбо ауадаҽы икәыхшон, иԥәныҳәон. Лассы-лассы ирылацәажәомызт рхәычҟәа. Акыр шыԥәса шырхыҵуазгьы, рышьҭахьҟатәи азыбларақәа ирызхьамԥшыр ауамызт. Ирԥеиԥшхараны иҟаз изыхшаз ирныруазшәа иоеиҵагылаз аҵкәынцәа хыбаарыла ирзыҟан. Феликс аррахьынтә даныхынҳәы рацәак аабжьымсыцкәа иалагеит аибашьра. Феликс иаб иаҳәшьаԥацәа ԥшь-оык ашҭа еиҵтыҵит Славик, Беслан, Адамыр, Асҭамыр Габриаа. Еициз оыԥьа – Адамыри Асҭамыри рныҳәатәга аныруаз аҽны азәи-азәи

еизҵааауан шәышьҭраҽы ҿыцьа-ҿыцьала аицирақәа знасыԥхахьадаз ҳәа. Ус акгьы ҳгәалашәом, аха дара ишрынасыԥхауа аадыруеит ҳәа ирыхлафуа ирныҳәон.

ГАБРИА АСҬАМЫР

27.07.1969.-05.10.1992

Габриа Асҭамыр Алыԛьса-иԥа Лыхнытәи абжьаратәи ашкол даналга, арра маҵзура дахысуан Петропавловск. Азыԥҵара бзиа иман. Уеизгьы, Асҭамыр дызлаз Алхас Шьаԥрыл игәыԥ еиднакылоз зегьы арра зхызмгацыз ыԥказамызт. Егьырныԥшуан, аибшьраҽы уи акгьы аанамгозшәа згәы иабоз шыԥказгьы. Габриа Асҭамыри Алхас Шьаԥрыли ԥсык еицырхан, класск аҽы еицтәан. Алхас Шьаԥрыл дахьынзаҭакыз Асҭамыр Габриа иблақәа еиҵыхны жәҿан дзаҵаԥшзомызт. Усҟан Асҭамыр арра дыԥкан. Ихы еиԥш иҿыза игәра игон. Ииашара дшахдырԥьоз идыруан.

Аибашьра ианалага, иҵегь еизааигәахеит, рымаза акы акәхеит Гәдоуҭа иԥказ аштаб аҽы реанеидыркылоз инаркны изыԛәныԥәашаз апланԛәа збаны еицышьҭырххьан. Абԥьарԛәа рыԥшаарала иалагеит. Бзарбзанки, ԥшь-автоматки, напылаԥҵара азениткеи еиԛәдыршәеит. Нанҳәа 20 рзын Бзыԥҭатәи ахырҳәҳәарҭаҽы иааит. Абԥьар аганахь ала уаҳа азәгьы имыҳәакәа аԥшыхәрақәа рахь ицон. Зҵакы ҭбааз аԥшыхәрақәа рыбзоурала иҵегь абԥьар еиԛәдыршәеит.

Изныкымкәа аҳа итехника хьанҭа аахақәа арҭахьан. Алхас Шьаԥрыл иара дрыцымкәа азәгьы дауишьҭуамызт. Ԥарԥарашьвили иԥсы шҭоу икра – абри гәҭакыс ирыман Габриа Асҭамыри Алхаси.

Колхидеи Гагреи рхаԛәиҭтәраан ажәылара иалахәыз зегьы реиԥш, Лхаа рыҵкәынцәа иаадырԥшыз амацара алукааузаргьы – Аԥсны зегьы лахьынҵас иааиуз Аиааира шьаҭаны иазыԥкалеит. “Украинанза’’ иназеит, уи ахыбра аанкыларагьы ус имариамызт. Дбар Сергеи хадара ззиуаз аштаб уа ианыԥкала, оҳ гәышьа ҳәа реыҿеиҵырхит ҳаибашьцәа. Аԥсааивгаразы мышԛәак шрырҭазгьы, уи зызкыз Гечрыԥшьынза арыцԛьаразы ажәылара ҽыц аҽазыԥкаҵара акәын. Гагра ахы ианаԛәиҭыртәы ашьҭахь Габриа Асҭамыри Шьаԥрыл Алхаси еибырҳәахьаз анагзара напы адыркит. Аԛәыцьмаԛәа злалаз ауасаԛәа харабґьара, дасу иахьаԛәшәаз хыла абнара иасны ишылалоз еиԥш, рышьҭахьԥа хьаԥшрак ԥамҵакәа аԥсуа еибашьцәа аҳа ианижәла, ашьхарахь ицазгьы ԥалеит. Уезгьы хәыцхәыц абахәԛәа ирҽеимдо ираԥцаны ишлыбаарцазгьы, азәи-ҿыцьеи уа иламхар ауамызт. Алхас Шьаԥрыл иҽыԛԥьоз амца иаҳагьы иацлеит. Ԥарԥарашьвили икра дашьҭалеит иара ихҭыргахьазгьы, Бериеи Сталини рполитика амшала идырҳәаҵәахьаз аԥсуа шҭақәа ргәаґгьы, зегьы неизакны рҽыхра зыԥсоу иирбарц.

“Афырҭын’’ /Ураган/ алахәылацәа рхыԥхьазара иаҳа ихаҭәаахьан “Украина’’ инаркны Мраҭашәаратәи аган арыцԛьаразы иандәыԛәлоз. Алхас Шьаԥрыли Асҭамыр Габриеи асанаториа “Зоодчи’’ ала икәшаны, амшын ахь икылсуаз амардуан чаԥа авараҽы иԥказ агәаҿара иҭаршьит. Хыки, ма хәхыки рыла иаздмырхеит, рыгәԛәа ирыладырґәґәеит. Рҿызцәа даара акраамҭа еимдон. Акырынтәгьы уи аҭыԥ инавс-ҿавсхьан, аха ирзыԥшааауамызт. Атыша ахыԛә аҽы игылоуп ацәлаақәа ҿба. Аԥшалас рыԛәцәаԛәа еиннаԥьон, абрахь шәҭала рҳәарашәа.

Иҭахаз азәы ибаԝԛәа тәымк инапахьы инарымгеит, ахәра знылази дареи амԝаду ахь илыбааргон. Ашьхаԛәа ирызхымгара рхыганы, адгьыл ацәа иҭамзарыз рцәа иҭагзаны ауп уи аган шыдрыцԛьаз.

КАПИШАВИЗЕ ҬЕМЫР

14.08.1964-05.10.1992

“ГАЗ-66’’ иаақәырхыз егьи аԛкәын Капишавизе Ҩемыр иакәын. Зԥацәа ззааргаз егьырҭ анацәа Ҩемыр шиакәыз анраҳа, зырееира иаҽыз рыԛкәынцәа иаархыҵын иара иахь инеит. Ҩемыр иԝынтәны дрыцҳаршьон. Еҭымрала даазан. Хәышыԛәса ихыҵуан иан лыԥсҭазаара даналҵуаз. Есымша иан дизхазомызт, даныԝеидасгьы, данԛәыԥшхагьы, аҭаацәара даналалагьы. Хәыцрала дхынҳәны ихәышыԛәсаҽы данааилакь, лабҽабазшәа иан иаԥхьа дагылалон. Ихәыԛра диханаршҭуеит ҳәа изԥхьазоз шыԛказгьы, игәалашәалон данлыхьҵәуоз. Анышәынҭраҽы дышцалоз. “Уара уан леиԥш изааны ҳархыԥсаахьаны ҳаԛандаз, абас ҳахааныԥхакәа’’, – ҳәа амыткәма рҳәон анацәа. Аибашьра ианалага иара даҽеакалоуп иԝызцәа ишреиҳәаз: “Шьыри, шәанацәа реиԥш сан лыԥсы ҭандаз, ҵтахаргьы сыԥсы ҭынчзаауан. Лҭацеи лареи ахәыԛԛәа еицырмаазози’’. Усԛан иԥа ԥшьышыԛәса ихыҵуан, ԝба дырҭан иԥҳа хәыԛы.

Капишавизе Ҩемыр Атаман-иԥа диит Лыхны ақыҭан. Цандрыԥшьтәи ашкол-интернат аԛны аҵара иҵон. Абжьаратә школ далгеит Лыхны. Иԥьатә ԥсҭазаара хациркит Лыхнытәи ачаи фабрикаҽы. Зыламыс ԥшьаз, ауаԝра злаз арԥысын. Дышԛәыԥшыз аҭаацәара далалеит.

Алхас Шьаԛрыл игәыԥ “Ураган’’ ахьз ҭызгаԛәаз дыруазәкуп Ҩемыр. Раԥхьа иара дыԛан Ешыра. Иҽыблааз бзарбзанк даҵаланы дааит зны ԥшыхәра дахьцаз. Инапала ишьаԛәиргылеит. Иԥхасҭахаз танкк акашьырра иаҽын ԛкәынцәаԛәак. Ишадгәамҵлаз аниба ирыцҳашьаны дрыцхраарц избеит. Инапхыцԛәа хнархааит. Убас ицәнаԛьԛьазаап инапԛәа, аха зегь акоуп иус аҵыхәтәанза инаигзаанза дацрымҵит. Еиԛәыршәаны ириҭеит.

– Уара уакәымзар ҳара иаҳзыԛаҵазомызт, иуаҳҭоит, изырныԛәо уԝызак дыԥшаа, – ҳәа иарҳәазаап. Шәара, сара ҳәа еилаҳхуада, хьыз бзиа алжәгааит ҳәа ирызныжьны Гагратәи ахырхарҭахь диасит. Гагратәи ажәылараан иаԥхьаԛа иҭахеит иабхәында Зкәиа Феликси, иԥшәма лабеҳәшьаԥа Маҳаид Амԥари. Еилых димазамкәа иааҭахоз зегьы рзы згәы зылаґырзи неилаҵәоз Ҩемыргьы иашҵа дааҭаргалеит иабхәында анышә данамардоз аҽны.

“Насыԥ иман Ҩемыр, ихәыԛразы иага ихигазаргьы иԝнаҭа зырлашоз дилахьыԥҵахеит’’ – ҳәа иԛәныҳәон иԛыҭауаа. Раб иԛамзаара рынмырԥшкәа илаазоит рыхшара. Бираԛҵас иаҵаԥшуеит раб ифырхаҵара, игәымшәара, иԥсадгьыл ахь имаз абзиабара. “”Аеҭым имгьал мцада изуеит’’ рҳәоит аԥсуаа. Аԥсҭазааракәы усҵәԛьа иԛамзаргьы, ус иԛоушәа узырбо бымшәан ҳәа лазҳәо аеҳәшьцәеи аҭахыреи ахьлымоу ауп. Ус шакәу агәра лгоит Зкәиа-ԥҳагьы. Гәыблрала дырзыԛоуп,

ирыгу-ирыбзоу аҽы ацхыраа риҭоит лымаҳә Бениа Гиви /Вита/ Ҿьота-иԥа. Ихадоу – рыԥсадгьыл аҽаԥхьа руалԥшьа нарыгзеит. Убри ала иалагоит рҽырԥшы.

ГӘРАМ ЧЫЧБА

03.10.1963-05.10.1992

Чычба Владимир Антон-иԥеи Барцыц Вера /Зара/ Ҭышькәа-иԥҳаи х-ҩык ахшара раазеит: Иасон, Гәрам, раҳәшьа Изольда. Иасон амедицинатә ҵараиурҭа дҭан, машәырла дҭахеит 1979 шыҟәсазы. Изаҵәымкәа изаҵәхаз Гәрами иаб иашьа иԥа Анзори рабаҵәа реиԥш, рыԥсҟәа еихәлан. Утәы-стәы ҳәа еилых рымамызт. Ажәытәра ааркны рҵакыра уаа ҟәымшәышәҟәан. Дара-дара реиԥш излазгьы ҳаҭыр ду рҟәырҵон. Рҟыҭауаа рнаҩсгьы издыруа рацәаҩуп. “Рабаҵәа реиԥш даргьы рыҵкәынцәагьы еимакны хаҵаҩызара иргоз роуп” – зҳәоны исаҳахьаз рацәаҩуп.

Анзор Чычба Воронеж аинститут данҭала инаркны дыззыԥшыз Гәрам иакәын абжьаратә школ даналго ҳәа. Гәрам Чычба аҵара иҵон ибзианы. Атесттат инапы ишынадыркыз еиԥш, иҽааибыҭаны Воронежҟа дцеит. Анзор ибзоурала иназеит рыгәҭакы. Аинститут дҭалеит. Ари гәырҷьара духеит рҭаацәарақәа рзы. Аха акалашәа ишоуп алахьынҵа, Анзор ааанимыжьыр ада даҽа мҩак изыҟамлеит.

– Уара уда саргьы ара аагылашьа сымазам,

исылшом, – иҳәан Гәрамгьы дааит икажьны. Зегь реиҳа ари Анзор игәы еиҵанархеит. Иҵара шизынамыгзазгьы дыррала иҭбааз ҵкәынан. Ирацәаны даԥхьон. Иоура, иҭбаара, исахьа, ранду Наташа дзызхьаалоз рҵәызҟәа зегьы дырхаҽсахьоушәа иҵаԥшуан. Аб, Абра, Абиҭыԥ, Абиҭыԥра, – абарҭ ахьзшьарақәа рыла Гәрам Чычба рыԥсахыр рҭахызшәа рхылҵшьҭра мыцхәы иҽыгәкаауан. Ҩ-хәшҭаарак иҵаԥшуан, рызегь рҩнҟәа наҟ-наҟ еивагылоуп.

Гәрам иҭҭәааз арԥысын аԥсадгьыл абзиабарала. 1989-тәи ашыҟәсҟәа рзы иҟаз аполитикатә хҭысҟәа дрылахәын, ахәрагьы иоухьан. Убри анахысгьы агәҭынчымра иман, иара убри ауп Анзор дишьҭаланы Воронеж ааныжьны арахь даазгазгьы. Иҭаацәа дырзааигәазарц иҭахын, илаԥш иныҵҳәҳәар изычҳауамызт.

Чычба Гәрам иирамш аены Гагра ахы иаҟәиҭыртәит. Ԥсшьара ҳәа мышҟәак ишоурышьҭызгьы, аҩныҟа дымцакәа даагылеит. Октиабр мза ҩба имшира шакәыз иҽыҵимыр-шәеит, Анзоргьы игәалашәо дыҟамызт. Рызегьы рхы иҭаз аладатәи аган арыцқьара акәын.

Гәрамраа маар рузом, хымԥада иааueит, Гагра ахаҟәиттәра ргәалаҟазаара хәыҷык ишьҭнамхыр аузом ҳәа даҽа аамҭанык еиԥшымкәа иаҳәшьа Изольда /дырҵаҩуп/ аишәа лырхиеит. Бзиа ирбоз ахаамыхаақәа инадыркны ирзыҟәылҵеит. Аҽа-маҽа акәзар, усгьы Аԥсны зегьынҵьара иҟамлеит анырҳәозгьы уа иагзамызт. Гагра ахаҟәиттәраан иҭахаз аҷкәынцәа мыцхәы ирыцран аибашьцәа зегьы. Гәрамраагьы цаны ирҵәыуеит, нас рҭыԥҟәа рҽы иааины рыхшыҩзышьҭра зегьы ззоурыжьуаз аладатәи аган арыцқьаразы рыплан ҽыцҟәа ракәын. Ԥсааиҭакрак ҳәа ирырҭаз аамҭа рацәазшәа рбон, асааҭҟәа рыԥхьазон.

Аибашьра зегьы еицрылшазом. Еибашьра изымцаз иԥсадгьыл иҭахымкәа ма абҩьар шьҭызхыз иашьцәа

иҿыызцәа дырзымхәыцуа, игәы рзымбылуа акәзам, агәаҭьра рылымшакәа ауп. Уи ҩьоушьар иашазам'', – иҳәеит аибашьҿы Сабуа Иура Арзамеҭ-иԥа. Аха абри Гагра ахы ианаӄәиҭха зшьапы ихнаргылаз ԥыҭҿык ҟалеит. Аладатәи аган азы ажәылара иазыӄаз агәыԥӄәа рахь инеиз маԥмызт. Нас гәыԥк ахьыҵтә даҽеакы ашҟа ииасызгьы.

Агәыԥ "Ураган'' акәзар, 48-ҿык аԥкәынцәа изнысхьаз амҿа ирнаҭаз аԥышәа, ирыланаҵаз аԥьбарара рныԥшуа инаҵысит. Анзор Чычба амаҵәыс еиԥш, акы нихагьежьшәа ибеит. "Гәрам, маԥк иадамхаргьы ухы ларӄәла, уауҵәахазшәа збоит ҳазегь ҳаиҳа'', – ҳәа инапӄәа Гәрам иникәиршеит. Акыр-кырҳәа иааибарччеит. Шә-километрак зҵазкуа ӄалаӄь дук аҭарҵәра иаҿсит асанатория "Украина'' анаҿстәи аҭыԥӄәа. Ҭаӄа амшын аӄәарала амҿаду ианыршәланы агәыԥӄәа рҽыршеит. Ҩьоукы ашьхаӄәа рыла идәыӄәлеит. Иаҳа иеиԥьу-иахьеиҵәоу ҳәа здыруадаз. Гагра иамҽхакыз аԥаҵәа зегьы рыршьаӄауааи ртехникеи аумаԥыз, дара ртәала еиҭа рҽеибырҭахьан. Аныхаԥсҭа аиҽахысра уамага ыӄан. Гәрам Чычба дцон ирхуа. Аԥаҵәеи дареи зынза еизааигәан.

– Пригнись! – ҳәа аԥаҵәа рахьыҵтә азәы ибжьы иӄәиргеит Гәрам.

– На своей земле я ползать не буду! – ҳәа рыгәҭа иарбаны аҽынаирхеит. Иҿыызцәа ргәы шьҭнахит Гәрам иааирԥшыз агәымшәара. Аԥаҵәа ргәыԥ ҵӄьа-шәӄьа иӄәиҵеит. Ашыр-сырҳәа равтоматӄәа аархыхны ҿаԥхьа еихеит. Акамера зкыз азәы дзыԥсазеи абри аҭыԥ аҽы. Афильм аԥсы ахазҵоз хҭысын уатәи аиҽагылара. Аибашьҵәа ргәы рхаҵо ԥхьа дцон Гәрам . Аха зегь разӄын. "Ахы сашьҭан, схы ԥхьаскзомызт, ахы сыӄәшәарц ҵтахын'', – ҳәа ҩьара иамкуаз Анзор Чычба анашана иман. Ицәа иалашәахьан, иӄәҽнаҭхьан. Ихаҭа изеилкааумызт убас игәы изҭашәоз. Аха усӄан

иҭахараны иӄаз рхыԥхьазараҽы "данылахьан'' Гәрам Чычба. "Дад, иреиԥьу аԥаҵәа уԥсадгьыл ианахҳнымла. Иреиԥьыу ҳзаанхазом'', – иҳәалон Даҭа Гечба. Ижәылоз агәыԥӄәа ирылахәыз зегьы азә иаҵкыс егьи деиԥьын. Азә дубар егьи духашҭуан, – ус анакәха рызегь ранаҵәа рԥара иаԥсаз ракәын. Иӄатараҵәӄьа иҭашәеит дызгарыз ахы. Аныхаԥсҭа... Асазӄәа рҽеибаркны иианы иахьныҳәалоз. Аԥсҭа ҭырҵәажәо илеиуа акәараҷҷа лаԥшыҵәгьак аԥырхагамхарц ҳәа Саманҳа Ӄама дааганы дахьадырҭәҳәалоз. Абри аԥшьаҭыԥ аҽ иӄалеит иԥсырҭа.

Лассы-лассы акәымзаргьы аӄалаӄь аӄны дсыӄәшәалоит Анзор Чычба. Сизгәамҭар, – ус сынивсуеит. Нас сааҭгыланы сынишьҭаԥшуеит. Аамҭа наскьаҵыԥхьаза иубарҭоуп иҵәызӄәа иаҳаӄьы ишиныԥшуа. Анзор Чычба дҭаацәароуп. Аус иуеит иара апансионат "Искра''. Иԥшәма Аршба Марина дҳаӄьымуп. Ихы мацарагьы дазхәцзом. Аԥсреи ма абзареи рӄны ацхыраара зҭаху дрыхәаратәгьы дыӄоуп. Аха ихьаатра хьаа агзам. Иҭахаз рзын мацарагьы акәым уи зывбоу: "Аибашьра ашьҭахь иаабарц иаҳҭахыз хазын. Ҳара ҳажәлар милаҭ деилырхзомызт. Аӄалаӄь аҽы инхозма, аӄыҭаҽы дыӄоума азәи-азәи еицхыраауан. Аибашьра иаҵәынхеит жәлахәык. Уи аҽынтә иааузаз ҳакәын ҳазегь. Зышәӄәа акызгьы ыӄоуп. Убри зегьы ирхаршҭганы иӄалеит аблокада. Ҭыԥх атачка зкыз сынтәа дубазом, аҳәса усгьы ирныршҵәагоу ҭыԥхеит Ԥсоу. Зегьы иреиҵәахеит ахаҵәа. Ахаҵа иахьа ача ахә измырҳәуа, аԥсра ахьыӄоу иӄәнагоу изыӄамҵо аӄны инеит. Аибашьраҽы рхәы ҭамхазеит ахаҵәа. Иабиҭыԥ еиҭаз аҭоуба даҵамхазеит, инаигзеит. Иуадаҿыз, иузхымго, узырԥхашьоз аԥкәынцәа ҳара ишҳамамыз аибашьра иаҳнарбеит. Аха аибашьра ахьынзацоз акәзам уи ашьҭахьоуп ҳабжаны ҳхы аабо ҳаналага. Ҳабзазара аҵахь ицеит. Малла ҳцыкәкәеит. Ҳлитература зынзагьы

ҳазхьаԥшзом, избанзар уа ҳназаратәы ҳаҟазм. Ҳабаҵәа ҳреиԥшхазшәагьы збо салагеит. Даргьы игәныргоз ыҟан абас. Аха ҳара ҳазҵахаз иаҳа ихьанҵахеит. Зегьы ахьымҿаԥысуа, ашьаарҵәыра ахьҳҳаагаз аҟноуп азы…'' – хазы ахырхарҵа зуҵаша гәаанагароуп Анзор игәаанагара. Гәрамраа рҵахара заҟа иаҳныԥшу инеиҳаны иҳамазаап аԥсҭазаара Анзор Чычба иеиԥш зхы нахыбааua, аамҵа кьаҽла забаҵәа ирыҟәлаҵәахаз.

Анзор Чычба ииҳәаз ҵабыргуп, аибашьра ашьҭахь ҳҵаакәкәало ҳааuан. Аха аамҵа есԥьынгьы ус ицом. Аԥсҭазаара еиԥьхарахь ҳхы хоуп. Уи убарҵоуп Анзор Чычба гәкажьрыла данцәажәа ашьҭахьтәи ҳаамҵаҟәа рзы.

"ГАГРЫҬШЬ''

Апрель мза 25,1995 ш.

Зжәытәра иагәылаханы иҟаз Гагра ԥшза аҿбатәи Ниццастәуеит ҳәа апринц Ольденбургски арԥшзара данаҽызоуп. Адунеи ахы-аҵыхәа инаркны ирейԥьыз ауаскҭаҵәа-аргылаҿцәа ирымҿхакны ҽыханҵа бызшәала аибыҵара инаҽыз иара цатәыс иоуит Парижҟа. Уа имҿаԥысуаз Зегьеидгылоутәи ацәыргаҟәҵаҽы илаԥш алахеит илакә хьыҵәцараз мыҟәы ҿнык. Днашьҭа-хышәан иԥшааит изыргыламҵаз. Анеибыҵарада ус амамкәа, убри апроект инаҟәыршәаны изаарышьҭит Швецариантә. Згьама ҳаракыз, аԥсабареиԥш ирҽиаҿыз иазиԥшааит иахьанаалоз – Гагрыԥшь аҳаракыра инагәылԥраа ицашашәа инаҽарсеит инапхгарала. Исасдкыларҵа хадаҟәа ируакны иааҟәир-гылеит. "Гагрыԥшь'' ҳәа хьзыс иарҵеит. Адунеи аибаркырақәа зегьы рҽынтә асас-дахьцәа аниҵаалакь зҵакԥхыҟәра ҳаракыз аԥсуа рԥызбак ааигәаратәи ақыҵаҟәа

дынрылаҵаны аапхьара риҵон аҵаҳмадаҵәа ахәыҷҟәа раԥхьа инаргыланы, рҵакыра надкыланы. Еихҳәа-еиҵҳәа аишәа-чарақәа анрызирхиалакь, аапхьара зиҵаз Бзыԥҵаа, Лзаа, Уаҵҳараа ишаԥшәымаҵәоу дырдыруа аҳәааныркәаа иахьрыдиртәалалоз аҵыԥ азал ду Мшаԥымза 25, 1995 шыҟәсазы еизеит Аԥсны Аиааира азаазгаз рхаҵарнакцәа. Аибашьцәа, зԥацәеи зашьцәеи ҵахаз. Аҳәынҵҟарратә ҳамҵаҟәа ранаршьон Аԥсны ахаҟәиҵҵәразы фырхаҵарыла зхы аазырԥшыз. Ари аҿыза аиҟәшәара раԥхьазатәиин аҵоурых дузза змоу архитектуратә хыбраҽы. Машәыршәагьы иҟамлеит уаҟа амҿаԥгара ахьазырзбаз. Иалахәын авице-пример В.Аршба, Аԥсны Апарламент адепутатцәас иҟаз В.Бганба, Л. Лакрба.

Гагра хьҟәршәац ԥсыс изхаз аԥсуааи иареи еихызбааuаз, гәҵакы бааԥсык аназырзбозаалакгьы абрантә иалагон "акаҵа лашьцаҟәа'' рҳара. Адунеи ахәҵаҟәа ирҽурԥшуазар, гәырԥынҵак еиҳамыз Гагра хсаалак ианыларгьы рҵахымызт. Дара рыда даҽеазәы илаԥш иҵеикыр ҳәа ацәшәа рыман. Гагра ахьзи Анцәа иазишаз аҵеиҵыԥши рзыргара иацәызыхьчоз Қарҵаа заҟантәы еицаркхьазыз ҳҵыԥхьызҟәа. Заҟантәгьы заҟаҿы ҳажәлаҟәа рызҿахьазеи. Аха Гагра ахьз рзымԥсахит акыр иавагьежьызаргьы. Амала, ргәы аланыркыларц "Малая Грузия'' ҳәа иашьҭан. Иаартны ирҳәон.

Апринц исасцәа рҽаԥхьа ишьапы дыхгыланы аԥсуара аныҳәаҽа анику ииҳәалоз аныҳәаԥхьыз назеит: "Ибашоуп ҳәа ҳназвысло аратәи ахаҳәгьы Анцәа ду ила иԥшьоуп. Аҳаҟгьы амоуп. Ҳаҟс иамоу – Аԥсуа иҳаҟауп, аԥсуа анацәа рыцԥароуп. Уезгьы, Анцәа ихазын имаз ари адгьыл аԥсуа иҵара агәаԥхара изҵаз анацәа ргәыблроуп, уантә иааuеит аԥашәҟәа''. Даеа кәроррттә ҵыԥк угәалазмыршәо зхатәы ҵеиҵыԥшҟәа змоу Гагра, иахьа уи ахьз иҿынтәны адунеи иахзырҵәаз Гагратәи ахаҟәиҵроуп. Хьыҵәҵәарагьы ауит, Мрагыларатәи

афронт ахь аапҳьарагьы ҟанаҵеит. Аиааира наза агаразы. Уи аҟнынза анеиразы имариамыз амҭа еихагылаҟәа ыҟан. Рхы-рыԥсы нахҵнырҵеит абаҵәа, рԥаҵәа, рҵыԥҳаҵәа, ҳаешьара зегьы. Имариамзар ҟалап иаҳҵылаз ахәраҟәа рырґьара. Абиԥараҟәа рееибыҵаны аиааира шаҳазааргаз еиԥш, аиҵбыразатәи абиԥараҟәа ахәра иацу ахьааҟәа дырԥсыҽеыргьы ауеит. Аха ахааназ рыхьз ҳхашҵзом зшьала зыдгьыл ҿызхыз. Абас иҟаз ахәыцраҟәа уеимары-мкыр ауамызт ари аиԥыларәҿы.

Апрезидент В.Г. Арзынбеи Аԥсны аиҳабыреи рыхьзала аибашьраҿы зеалызкааз аорденҟәеи

С. Лакоба (арґьарахь ала) Р. Алшәындба инапаҿы иитоит аорден «Аԥсны Афырхаца»

амедалҟәеи ранашьара насыԥс иоуит Аԥсны Апарламент авице-спикерс иҟаз аҵарауаҭ Станислав Лакоба.Иааркьаҿны иазгәеиҵеит Гагратәи Аиааира иааиуз аҵоурыхтә ҷыда ҟазшьа. Аҟырҵуа десант раԥхьаза уа ишызхыҵыз еиԥш, раԥхьа Аиааирагьы аҟәашьхеит. Гыгшәыгрыла, напы ҟьашьыла аҵәа ахырхырц, ианымҵуа адамыґ анырҵарц амаҵәаз иҵаркит Гагра. Гаграндә иааит Аиааирагьы. Абас азгәаҭо азәазәала рыхьзҟәа иҳәеит изанаршьоз.

Аорден “Аԥсны Афырхаца’’ ранаршьеит:

Алшәындба Рудольф Григори-иԥа,
Левачов Алеҟсандр Иван-иԥа,
Алшәындба Руслан Виктор-иԥа.

Иаҵаха ашьҭахь:

Заԥшьиԥа Рауль Анатол-иԥа,
Конҷьариа Игор Лев-иԥа,
Ҟосиан Арҵин Ниман-иԥа,
Гоцеризе Ирина Алеҟсандр-иԥҳа.

“Леон иорден’’

Аиба Васили Ҳаҟыбеи-иԥа,
Аргәын Виачеслав Заабеҵ-иԥа,
Бганба Оҭар Ладикәа-иԥа,
Бигәаа Чингиз Ҷьота-иԥа,
Зуначиан Геворг Ашоҵ-иԥа,
Конҷьариа Ҭемыр Шаликәа-иԥа
Ҵулукиа Иури Баграҵ-иԥа,
Ҳагәшь Аслан Сузар-иԥа,
Хышба Алик Андреи-иԥа,
Зыхәба Роза Кәчкан-иԥҳа,
Зангәрашьвили Маргарита Самсон-иԥҳа,
Наҟоԥиа Нанули Евгени-иԥҳа,
Рабаиа Светлана Алексеи-иԥҳа,

Иаҵаха ашьҭахь:

Блабб Георги Константин-иԥа.
Иналиԥа Игор Алексеи-иԥа,
Заԥшьиԥа Мирон Георги-иԥа,
Акиртава Витали Владимир-иԥа.

Амедаль “Агәымшәаразы’’

Бганба Гәрам Георги-иԥа,
Возба Руслан Иаԥкәа-иԥа,
Ладариа Ернест Харитон-иԥа,
Шәлымба Иури Махаз-иԥа
Ҳагба Нанули Расим-иԥҳа,
Агрба-Новикова Нина Алим-иԥҳа,
Дворник Елена Витали-иԥҳа,
Маркариан Марина Саркис-иԥҳа,
Сартаниа Татиана Владимир-иԥҳа,
Шамба Лиана Виктор-иԥҳа,
Шәлымба Лиалиа Самсон-иԥҳа.

Иаԥҭаха ашьҭахь:

Вазганава Гәльнара Васили-иԥҳа,
Хециа-Бениа Сусана Георги-иԥҳа,
Шамба Баҭал Котик-иԥа,
Бакаханов Андреи Михаил-иԥа,
Аиба Роман Ҷыҷыкәа-иԥа,
Бганба Валери /Лиутик/ Тас-иԥа,
Гыцба Леиуанти Авҟсенти-иԥа.
Ҿьаԥшьба Владимир Иасон-иԥа,
Кәпалба Анзор Назбеи-иԥа,
Конҿьариа Феликс Нестор-иԥа,
Ԥлиа Алик Далбеи-иԥа,
Сергегиа Даур Рауф-иԥа,
Ҭарба Беслан Николаи-иԥа,
Думаниан Мартирос Арсен-иԥа,
Челохсаев Тамерлан Таимураз-иԥа.
Чакриан Сергеи Аршак-иԥа,
Чыкәбар Валери Алеҟсандр-иԥа.

Аҳамҭақәа рзыршон Аиааира аҟнынза изымназазгьы. Зегь реиҳагьы абри рылахь еиқәнаҭон, рыхҟәагьы ахырбаауан знапаҽы изанаршьоз аибашьцәа. Рыблаҟәа иаарыхгылон ирывыршьааз, знык аиааира аабандаз ҳәа игәаҟуаз ԥсызцәа, рашьцәа, раҳәашьцәа, рызгәакьацәа. Уцәа унҭарзызаауан иҭахаз рыхьызҟәа анырҳәоз, ранацәа рабацәа ма рыҳәсаҟәа рнапаҽы ианрырҭоз. Даагап Мамзышьха зхы ахҭнызҭаз Георги Блабб ихьз анырҳәа иааҭәырҭра иазыԥшызшәа азал аалахҽыххеит. Ихаҭыԥан днеит иԥа Славик. Арыгьы акыр иаԥсан. Ԥныҟәра ниҭцыргьы есымша изымхо иаб иԥхара ианадиҭазшәоуп аҳамҭа дахзызаауа игәы ишнадикылаз. Арҭ ԥсызцәа асахьаҟәа рхыгара шыцәгьазгьы, ирҕәҕәаган анацәеи, абацәеи, аеҳәашьцәеи рҽаԥшылара. Алаҕырз аҭәахышьа рҽаҟәдыршәон. Рԥацәа анынаскьаргоз аҽнеиԥш лабжышк азәы иҽшәар рҭахымызт. Ажәадагьы ирнубаалон баша азәгьы дышҭамхаз.

Аԥсны атәылахьчара Агенштаб аиҳабыс иҟаз, аинрал-алеитенант Дбар С.Пл. иқәгылара амчхара ду аман. 1941 шыҟәсазы Москва амҭан аҕа деилаҟәыбаса дыҟәызҭаз Асовет Еидгыла аруааи Гагра ахаҟәиҭра азаазгази еиҽырԥшуа иазгәеиҭеит аиааира агаразын ҳаҕа аҭагылазаашьаҟәа зегьы рыла ишимаз. Аҕацәа ирцәыргаз аминаршәгаҟәа ԥбеи, ԥ-танкки урҭ ирхадаз ҳаибашьцәа ргәымшәареи рылоуп раҕа ишьапқәа шиҭдырххааз. Гагра зхы ыҭцызхыз абри ахьзи-ахыԥшеи рымчоуп аибашьрахь анеира ззымгәаҕьыкәа згәи-згәи еилаԥшуа ицәыҭагылаз аапхьара агәра дзыргаз. Сергеи Платон-иԥа Дбар ибжьыцқьа, иабацәа Дбараа роуԥшәылра аҽынтә иааузз иуаԥра, иара Гагразын илиршаз амацарагьы азхон Гагра ахаҟәиҭтәразын иҭахаз 116-ԥык рыԥсҟәа ҭоушәа ҳаԥхьа рааргылара.

– Лымкаала иахьа ҳцәеижь аҽы ахьааҟәа иаҳа рыҽедырҽыцызшәа збоит. Ҳара иаҳхаагаз ҳәа еиқәаҳа-ԥхьазаша акыр ыҟазаргьы, ҳаиқәхеит ҳаԥсҟәа ҭоуп. Иҭахеит ҳара ҳаҭкысгьы Аԥсны зырԥшзашаз, ԥхьаҟа

изгашаз, ҳҳаразкышаз аҵеицәа гәылымҵәахқәа. Иаҳнымԥшыргьы ауам. Шәҿаԥхьа ҳхырхәоит урҵ зыхшаз, егьызаазаз шәарҵ Анаҵәа. Шәара шәашьҵәа, шәара шәԥаҵәа рыхьз иавагылазааueит знык̌әгара шәылшахьоу Анра, Аеҳәшьареи. Иҧәҧәоу ан ма аеҳәшьа, жәытә аахысгьы иҵахаз рыԥсахра рылшон, ихаҵамԥҳәысцәан. Аха аԥҳәысра, аҵыԥҳара иацу аԥшқарахра, аԥшзара еснакь ирывагылан, – иҳәеит аорден “Аԥсны Афырхаҵа’’ знапаҿы изырҵаз Рудик Грышьа-иԥа Алшәындба.

Саԥхьа иқәын ҿ-патреҵк: аруак – Станислав Лакоба Рудик Алшәындба аорден аниитоз, егьи – иаҳа игәыҵшьаагоу – иргәак̌ны иршьыз Гаграа рыԥҳәызба Ирина Гоцеризе лорден “Аԥсны Афырхаҵа’’ лан ианылдыркуаз…

“Аԥсны Афырхаҵа’’ – ари иаҳәахьеит иаҳәоит зегьы. Ирина Гоцеризе леиԥш зак̌аҿы ҳарԥарацәеи ҳҵыԥҳацәеи рызхара аԥсҵазаара рзымбазакәа иҳаԥхада. “Уԥсы змадоу Уԥсадгьыл, абаашқәа ирҿызцәоу анахҵнымла убызшәа налаццышә ицоит’’, – рҳәон ҳабацәа. Рудик Алшәындба иеиԥш ирейҧьу аҵеицәагьы анеиқәымха, иҵахаз ргәаларшәареи иаҳзааргаз Аиааиреи хьчашьа рымазам. Ус анакәха, иҳамоуп агәынкалагақәа, арбзазагақәа. Убри азын саргьы сыблақәа ааныскылеит аибашьра ласс-лассы ипытуа ахәра зыннаҵаз, аха иаиааины аҧьараҳәа зуаажәлар ирылагылоу Рудик Алшәындба исахьаҿы.

Бзыԥҵатәи абжьаратәи аԥсуа школ. Ҳак̌ара ҳацлон абас анаҳҳәоз. Усоуп иахьанзагьы. Уезгьы, ҳара ҳхаан ари акырза иацәыхаран, ҿ-секторк ык̌ан – ақырҵуеи аԥсуеи. Уи закәу ибзианы ирдыруеит ус̌кантәи аушьҵымҵацәа. Ҳаблақәа ирыцәмыззеит амца зхыччиаауаз ахҵысқәа. Ҳцаҿцәан азын имачу акы акәызшәа ҳрывсуан, аичырчареи аҵәылхреи ирыцәтәымыз ирыхшаз ҳакәымзи. Амала, ҳҧәы ианылоз

ишшәахсҵақәаз иахьа аҵкысгьыус̌кангьы иубарҵан. Убарҵ аамҵақәа ирхаану Рудик Алшәындбеи сареи класск аҿы аҵара еицахҵон.

Ҳарҵаҿы Бабца Амтон-иԥҳа Ҳагәшь дзеигәырҧьоз лҵаҿцәа дыруазәкын иара. “Аԥсны Афырхаҵа’’ ҳәа амедал анирҵоз ахзыргара шилам аазырԥшуаз инеиҿыкәтәаз амца аиҵбыратәи акласс̌ҿа рҿы ҳантәаз инаркны иҿыкәтәалоз еиԥшын. Изҵааракәа даара ирацәан. Аҵатәхәкәа ахьынзацоз уи акәша-мыкәша иазку акәын зҿааирхауаз . Аха аԥсшьаразы аҵәҵәа аныҟалалакь, арҵаҿы илиҵоз азҵааракәа зынза ихазын. Аҵәҵәа ǩалеит, иазхоуп, нас ҳалацәажәап ҳәа цашьа лымамызт. Ахәмарра мацара зхы иҵаз аҵаҿцәагьы ааннакылон лҵак иазыԥшын. Аимак-аиҿак ахылҵуан. Зны-зынла ҳарҵаҿы дǩаԥшьза днеицрашәон. Рызегь Аԥсны ицоз аполитика иамадан. Иара дырцәыхәыччәан азы дахыкәшаны аҵакқәа ееишәа еилыршәшәаны иҳазналгар акәхон. Аҿбатәи акласс аҿы ҳантәазоуп. Зны ҵьара иԥыхьашәан ииааигеит Аԥсны ахсаала. Уеилнархратәы ик̌ан иара. “Избан ахсаалаҿы Бзыԥҵа ахьз зыргәаладмыршәаз. Сара саб исзеиҵеиҳәалоит Цандрыԥшь, Гечрыԥшь, Хышьха уҳәа жәабала асаз ҵыԥхьызқәа ҵьаргьы ишуԥымло. Ақырҵуара ишарқшаз’’, – абас Р. Алшәындба игәынамзарақәа анилы-жжуаз ашықәсан Цандрыԥшьтәи ашкол-интернат ахь диаргеит иҵаацәа. Ҳашкол аҿы аспорттә хкқәа рацәаны еиҿкаан. Амҵәышәымпыл асыҿцәа ҳкоманда араионтә еицлабрақәа рахь инарыԥхьон. Лассы-лассы аиԥыларақәа мҿаԥыргон убри аинтернат аҿы “Бзыԥҵаа Цандрыԥшьаа ирҵааит’’. – ҳәа Р. Алшәындба аԥшәмара аанкылауа даҳԥылалон. Уи ахьз ииаанагозеи ҳәа иазҵаауаз ирзеиҵеиҳәон иахьынтәааауаз, “Ганҵиади’’ ҳәа ахьзызтәыз зуҵацәоу. Сара есымша сгәы иалан уахь дахьиаргаз, ҳакласс ацәыз аманы исыԥхьазон Аԥсны аҵоурых иазҿлымҳаз, ҳзырлахҿыхуаз дахьҳцәыргаз.

Усҟан акгьы зҵазымкуашәа иаҳԥхьазалоз абарҵ абжьацә хәыцқәа Аԥсны аибашьра ишналагаз еиԥш, иаҳа срызхьаԥшуа салагеит. Азәы дҵахацыԥхьаза убра снанагон. Аԥсны иаазаз аԥсуак ус иҟамыз азәы дыҟан ҳәа сгәы иаанагом, “АНБАН’’ аҟнытә иааua аԥсуаа зегьы…

– Рудик, сара сахаанымхаргьы, абас уара угәы хәыцы еиҟәырццаа изго ҳҵыԥхьызқәа рхьышьҭрахь ихынҳәит ҳәа хьыҵҭәара ууа узбааит, уҟалааит. Иудыруазеи, иара “Аԥсны ахсаала’’ аееиҭакраҽы уара ухәҭаҷк налашәаргьы, – ҳәа Бабца Амтон-иԥҳа лажәақәа рыесгәаладмыршәар руам иахьанзагьы. Ҳарҵаҿы а-Ҳагәышь-ԥҳа леиԥш ирбеит илеиҳабыз абиԥарақәагьы Р. Алшәындба иҿызцәа аибашьцәагьы, рееибыҵаны иаҳзааргаз ауп рҽахәы аҳәара ҳалзыршазгьы.

– Нанҳәа 14, 1992 ш. Ари амш азы ҳазҵадыргылаз, иҟалаз ҳхаҽы аагара ҳцәыцәгьан. Излалагатәыз адырра зегьы ирхадан. Раԥхьазатәи усын азы ееишәа иазхәыцтәын. Еиҕьу-еицәоу ееишәа иабаадыруаз! Иалаагалоз ҳҳәоуқәа неиҽаԥсо ҳаидыгьежьылон. Зныкыр ҳаибашьхьазма! Аҵоурых аҟны аибашьра аҵызшәа ҳанаԥхьалакь, ҳара ҳҵәала ҳцәа ҳаҵнарзызааuан. Саб иеиԥш Аурыс Ҿьыӈьеибашьра Ду амҭа ианысхьаз ҳанрылаԥшлакь, ма ҳанрыҽцәажәалакь “аибашьра’’ акыр ҳазааигәахон. Аха иахьымҭаԥысуаз адгьылқәа харан азы ееишәа “иаҳбарҵамызт’’, абӈьар мца ҳхьысуамызт. Ҳадгьыл аҽы еицәаз анааҳадгылоуп изакәыцәҟьаз анааба, – абас Рудик Алшәындба ишицәаҿоу еиԥш, ҵынч-ҵынч сызҵаарақәа рҵак ҟаиҵон. Имариамыз аибашьраҽы ишшәра ишәыз иҽцәажәара. Ҿьоукы абӈьарқәа ирышьҭалеит. Нас ирбарҵахеит уи аԥхьа аиҽкааратә усурақәа шымҭаԥгатәыз. Абӈьарла мацара азәы ииаирак изгозҵгьы ҳаҕацәа иртәхозар акәхарын. Аиашазы, аибашьраҽы аԥышәа ануоуа аҵыхәтәантәи амш – Аииаира аҽны инаркноуп. Усҟан реиқәыԥхьазара уалагоит иуқәҽиаз, ажәыларақәа раан ирыԥәманшәаламхаз, изывбоу. Аха Бзыԥҵатәи ахырҕәҕәарҵаҽы зегь раԥхьаза зшьапы ихгылаз аԥшәмацәа. Ҳԥыҵауаа маӈьанарак рнымԥшзакәа иарзнак дасу дызмараз рхала ирыԥшааит. Авзводқәа, агәыԥқәа, абаталионқәа раԥҵара мҭаԥысит зныкҟьарала. Нас уи иднарбеит ԥсахрақәас иҟаҵатәыз. Алкаақәа ззыҟарҵоз рыгхақәа амҭақәа днарԥшааuан. Аиҽкааратә усурақәа рымҭаԥгараҽы иԥҽиаз маӈым Заур Бганба. Дбар Сергеи уа данааи иӈьеишьеит абас ԥышәа дук рымазамкәа реахьеибырҵахьаз. Иуадаҿмыз акгьы уԥыломызт. Даеакы иузадкыломызт ахырҕәҕәа-рҵақәа рыргылара. Аамҵа бзиа аныҟаз аргылаҿ изанааҵ ала иреиҳау аҵариурҵа ибзианы иалгахьаз, аусгьы зуаз Р. Алшәындба иҟалап ргыларатә обиект дук анапхгаразы дыргәаламшәазаргьы, ахырҕәҕәарҵа аибыҵара анаҵахха еиҳабыс дахадыргылеит. Аҟыбаҿ змаз арԥыс агәыԥ еихьирԥшит. Рус напы адыркит. Ҽынла ианамулакь, рыҵыхқәа аԥыршьуан. Рызегь ирылшоз акака иахар акәхеит. Усҟан даара ихадаран аԥслымз аацәаҟәа ирҵаԥсаны ахыхьчага аргылара. Алик Ажьиба гәыԥк аԥиҵан амшын ахыҟә шыҟоу днатәеит. Миша Қаԥшь “Горгаз’’ аҵаҟа иазыҟеиҵон идикылаз ацкәынцәа. Шьаҟрыл Алхас еидикылахьан Лхаа рыцкәынцәа. Авҵандил Гарцкиа команда ззиуаз агәыԥ “Евкалипт’’ ҳәа ахьзгьы азырыԥшаахьан. Гәлик Енык Мыкәба Ҿыцыкәа, Роман Ҭарба, Роман Чрыгба ус заҟаҿы ахырҕәҕәарҵақәа рҟны апозициақәа ркыдаз.

Абарҵ агәыԥқәа ҵыԥс иааныркылоз, аҕа ихыҵырҵақәа, амҭа хадақәа уҳәа абарҵ зегьы ирԥшны, абырскал икылыршәаны рус напы адыркит Алшәындба дызхылаԥшуаз. Еидикылеит амашьына ныҟәцаҿцәа Конӈьариа Виктор, Ҳагәышь Славик, Хышба Ҿьамбул. Ирыԥшааит а-КАМАЗ-қәа. Аха идырццакратәы аҵагылазаашьа рымамызт. Аҵыԥқәа шәарҵан. Аҕа иеҵаршәҵәҟьаны

Колхидатәи аҳаракырақәа ааникылахьан. Ишиҭахыз дрылаԥшуан аԥсаатә-аазарҭатә фабрика инаркны инашьҭыз аҭыԥқәа зегьы. Иара убраҵәҟьа БМП надыргыланы аԥслымз ашьҭыхра иалагахьан. Агәҭынчымра изҵәырҵит аиҳабы. Иеибашьҵәа дрыхзызаауан. Ицәҭахар ҳәа дшәон. Ацәеи амлеи зымԥахь иқәымлоз иеибашьҵәа уахынла иалдыршон зегьы, аха алашара адыркыр аҕа ирылеиҵон, даарылгон. Нас фонарқәак рыԥшааит. Еимгеимцарак еиԥш, алашара нҵәыҵырччаны, иаразнак ирцәо, абас мацара, гәаҟрыла 200-300 метра аҕа изааигәаны инеит. “Арахь аԥсаҵлеиԥш ихәхәаза кран дук ҳацуп. Ҳаҕа ишибарҭаз зынзагьы игәааҳамгзацызт’’, – аччаԥшь ниҽықәшит Р. Алшәындба уи аҭыԥ анигәалаиршәоз. Иныҟәзцоз Горлапанов иԥышәа ҭбаан. Афганистан деибашьхьан, амаиор ичын иман. С.П. Дбар даарышьҭаанза командирс дрыман.

Аказармақәа ааугәалазыршәо, еицырхәхәа игылаз анхарҭақәа рнаѳсантәи аандаҽыҵәҟьа дыршьит чечен ҵкәынак /ихьз ргәалашәом/. Ари даара ргәыԥ ирылҟьеит зегьы. Убарҭ ашәымҭақәа рзын, азәгьы уахь анеира анизымгәаҕьуаз Алшәындба Мераб Шаликәа-иԥа ишшәарҭаз ихаршҭны рылахысра даҽын бзарбзанла.

”Горгаз’’ азааигәара даара иманшәаламыз аҭыԥ аанкыланы итәеит Калдахәаратәи Аграа рыҵкәынцәа Беслан, Даур, Валик, Ҭемыр, Ахра, Баҭал, Харбин, Рома, Ԥьоф, Адгәр, Рауль, Алхас, Ԥьума. Ари ажәабжь иаразнакк ҳҳыҭақәа инрылсит. Изаҳалакгьы рыхҟәа рыкуан – ҳаи, иргәаҕьызеи, Анцәа ихьчааит, аха ҳәа еимҵашшуан. ԥасатәи аибашьрақәа рцара зыкхьаз азәырѳы ааиҵанарҕәҕәеит. Алԥха роуааит, аха гәараҭак рыла гәыԥк аиҽкаара шәарҭазар ҟалап. Иԥсаҟьаны ирылаԥсазар еиҕьгәышьан зҳәаз ҟалеит. Азныказы схаҽы исзаамгеит уи зызкыз.

Аҵареи аазареи ԥсыс изхаз арҵаѳы Нина Аҳмеҭ-иԥҳа Агрба лашьа Шаликәа иԥацәа Тимеи Беслани

реиԥшоуп, еилых длымамкәа зегьы дышрылабжьоз Калдахәаратәи лашьцәа рԥацәа мыцхәы илхьаауан. Лпатриотизмра ҳаҭыр ду ақәзымҵодаз. Ирылиааз сабиак ацәажәара даналаго инаркны лара илҳәоз дазхәыцуазшәа, аԥсшәа аԥхьа идыргылон, рыдгьыл гәакьа абзиабарала рдаҟәа ирҭаныҟәон ршьа. Аибашьра ианалагоз Урыстәыла инхоз Беслан дласит Аԥсныҟа. Ара иҟаз наивагылеит. “Азыркәи’’ ахьзыртәит ргәыԥ. Ҳазхылҵыз рыԥшра зхукааауа Гагра амч ала Гагра ахаҟәиҭтәраан акгьы рмыхькәа иалҵит. Гәмыстатәи афронт ахь рхы дырхеит иаразнак. Ԥшьѳык арԥарцәа ҭахеит уа: Миха-иԥа Харбин, Хәыхә-иԥа Ԥьоф, Беслан Шьаликәа-иԥа, Канхәа-иԥа Баҭал.

– Шәымбои, аби-аԥеи ма знык илыхшаз лԥацәа ԥьарак ианеицыҟоу иѳынтәны ишәарҭазаргьы ҟалап. Лахьынҵамш Анцәа ириҭааит Калдахәаратәи Аграа рыҵкәынцәа, – агазеҭ “Бзыԥ’’ аредактор Ан. Возба изарақәа кны саԥхьа дгылоушәоуп дшызбо. Иара иҟынтәоуп иахьсаҳа Гагра агәыԥ шаԥырҵаз

Дбар С.П. даанзоуп, Аҟәатәи урыс напхгаѳык ус реиҳәоит: “Аԥьар Ҟаԥшь’’ аҟнынза ҳаҕацәа тәоуп, шәгәы шәеанызароуп, урҭ рхы ирзархәар азәыцыԥхьаза заҟа абԥьар хкы уҭаху рыла еибыҭоуп, икылымԥшзакәа ихысуазаргьы, ее зынза иаҳҳәеит ҳәа гәышԥылаҵәҟьа ахымца аҽалара баша хҭархагахар ҳәа сшәоит. Ргәы реаниҵоит. Ииашаны, Аҵладу /ус хьзыс иарҭахьан аибашьцәа/ инаркны Аԥсахаратәи абахәқәа рҽынза дара иркхьан. Уантә иԥшыр аҟәарахаҳәқәагьы рыԥхьазаратәы иахьыҟаз, ҽавакырҭак ыҟазамкәаны иаартыз аҭыԥқәа зтәыз ҳара ҳатәқәа ракәгәышьан.

Рудольф АЛШӘЫНДБА:

– Аҵкәынцәа бзарбзанк рыԥшааит. Уи акыр ҳгәы аарҕәҕәеит. Ақәылара закәыз абаадыруаз, аха ухы

зыҟәкыз аҽоуми аԥышәа ахьиуа, ус аихамҭа аҵаҟала аԥнҟәа ахьгылоу ала гәыԥк дәыҟәахҵоит, нас ҳаиҳабы, амҭа хада агәы ала лахьхьи дара рааигәараҽынза алеира ахьынзазалшо шәласкьаны х-машьынак абетонлых метраԥшьыркцаҟәак рыла рымҭа шәкыроуп ҳәа адҵа ҳаиҵеит. Хышба Ԥьамбул, Конԥьариа Виктор, Ҳагәшь Славик рмашьынаҟәа еиҵахха иҵәуп, сара сиватәоуп. Аргыларҽы сусуҵәа срылагыланы адҵаҟәа анрыстоз еиԥшоуп сгәы шыҟоу, шәарак са сакәым егьырҵгьы ирнызбаалом, зегьы ҳазхыццакуа аҕа дахьтәоу инигәларххны арахь дзымҵысуа имҭа акроуп. Ус уҵахуп, аха иузалыршару?! Уажәы саназхәыцлакь, алкааҟәа аныҟасҵалакь сыхгьы сахыччалоит агәаҕьрада хыхьчагак ҳамазамкәа амҭа ианыршәланы ҳаицырхәхәа ҳаишьҭагыланы ҳаханы ҳашцоз. Аибашьышьа анузымдыруа, аидарашьҭыхга акран аԥсаҵлеиԥш ихәхәаза иҳацуп. Ҳнапынҵоуп ҳаҟәкы хада. Уи арныҟәаҭ Горлобанов ус иҳәоит: “авзвод андәыҟәысҵалакь ашьҭахь асигнал ҟасҵоит, нас адауар иаҵәа аҽы икаҳажьуеит”. Дареи ҳареи 100-200 метра раҟароуп иҳабжьоу, акран аус арура шыҟамлоз абаадыруаз.

Ҳмашьынаҟәа еицырхәхәа амҭа ианхалеит, иабакаҳажьуеи ҳәа Горлобанов иазҵааны ишьаҟәдырҕәҕәа-ратәы ԥсеивгахагьы рымам, аҕа ахыҟә аҟны иҟәгылоу аԥны еихагылаҟәа рыҟнытә икылкааны дхысуеит акаҵран мҭаҟәа кылжааua. Рнапсыргәыҵа ҳаҟәгылоушәоуп ҳшырбо, аха иԥьоушьаша ус ҳааиуан ԥырхага ҳмоукәа. Абзарбзанхҟәа шеилаҵәааuаз адауар иаҵәа ҳәа аҳәаа ҳахысит. Акажьха ҳахьымзакәа хык ҳашьҭанакыр ҳәа акәын ҳзыцәшәоз, аха дасу рхы акоманда аҵара убас иаҟәшәеит, ҳахьгылаз аҵыԥ аҟны акәым, Гагра зегьы арҵысуама уҳәаратәы ихыԥ-хыԥуан агәгәаҳәа ианелаҳажьуаз. Уи ҳахьзеит.

Убри аамҭазын арныҟәаҭ иватәаз Рудик Алшәындба

ила ихаз амашьына ашә ахы налҟьеит ицаҳә-цаҳәо ишьахәҽа иналсит.

– Уи ала ҳахьеилгаз акгьы ҳмыхьзазшәа испхьазеит, – дцәажәон аибашьҭы итехника хьанҵа рызмырҵысуа амҭа аԥахра зылзыршаз агәыԥ рхада. Анцәа дырхылаԥшит. Аҕа ихымҵаҟәа рывигет ҳәа иузырԥхьазаша хҵысуп шьҭахьҟагьы-ԥхьаҟагьы изымҵысуа ианрылахысуаз иаҟәршәаны. Рудик Алшәындба аҷкәынцәа еиламхарц азы амашьына длыбааны акоманда анриҵоз. Абри иазыԥшыз арныҟәаҭцәа ахуҳәа рҽылархеит, афырхаҵара дуззагьы аадырԥшит. Уи инанагзаз аҟәҽиара ду ааидухәыцлар, иубоит згәра угашаз аҷкәынцәа Аԥсны ишаҵагылаз, иахьагьы ҳашхәыдам изааны дара рыла иубарҵан.

– Гәыҵҟьарак рнымԥшзо, Аԥсахара ҭырцәажәо иааuаз ахҟәа хьаас имкзакәа рнеишьа анызба аиааира шаагоз, ҳшаҵамхоз, ҳҵәы ишагоз урҵ рыла избеит. Ԥыза бзиак дрымазамкәа абас иҽаԥера рылдыршеит.

– Нанҳәамзазтәи амш дуҟәа рааноуп. Ахырҕәҕәарҵаҟәа ҽынла рыргылара залшомызт, ҳарбарҵан азы уаха анааилахәлалакь, аусура иалагон. Ахаҳәра, уи аҵкыс еилаланы нышәхарԥык узыҵымхуа иҟаз адгьыл, ҽынлеиԥш рымчҟәа ҭобатәны ирылдыршаз аҳәара цәгьоуп. Иахьа алкааҟәак ҟасҵалоит схазы. Убасгьы сҳәоит: Аԥсны ахы ианаҟәиҵыртәуаз аҵыхәтәантәи амшҟәа рзы еивагылаз рацәаҭохеит. Аиааира ҳалахәхоит ҳәа еинархаз рацәаҭохеит, аха раԥхьатәи амшҟәа рзы, аҕа ихы иаҽагыланы ажраҟәа рыҟаҵара, аԥслымзҟәа аацәаҟәа ирҵаԥсаны реиҟәҵара ари зегьы шәҟәы ианзалазом, иара зыблала избоз, иахысыз, ишьҭызхызгьы ирҳәарц иаԥшьаргаргьы, еизыркәкәаны аҳәара уадаҭуп. Акаҽы сшыҟоу даҽеакы ашҟа сиасуеит, аха даҽеа бжьаҵәк шәзеиҵасҳәарц сҵахуп. Хырхарҵа ҳзымԥшааuа аҕа ихымҵаҟәеи алҭеи

ҳазрылымҵуа ҳаналахоуп. Усҟан уи азхәыцха абасымаз, аха иахьа сҟьышә иқәгылоуп Славик Ҳагәышь исеиҳәаз: – Ора, ҳаршьуеит, аҵахара сацәшәазом, аха фырхаҵарак ҳзыҟамҵазакәа, акгьы ҳалымшазакәа ҳҵадырхар, ҳашьҵахь иааиуа дҟамлар ҳәа сшәоит, ашәара рызҳарҵасыр алшоит, акоманда рыҵа, иҟалалакгьы, акажьра ҳеахьаҳагзап, атехниака амҿа ршәаҳаит даргьы рхы ақәырҵеит, аха ҳәа аибашьцәа гәыҷәҷәак рызҵаша акы, ирластәуп ҳәа ииҳәаз сазхәыцлоит иахьа… Уи аамҵазын Горлопанов Володиеи /иқәрахь днеихьан/, Конҵьариа Виктори, Хышба Ҵьамбули рмашьынақәа убас аҧҵьа-гәгәаҳәа абжьқәа рхылҵратәы аус ддыруит, бжьык зхылырмыжьыз баша брук ҟалеит ҳәа сыҟам, абри аҧацәа аршәеит, амашьынақәа ирықәыз зегьы леиларыжьит, ҳамҵак аҟара ахысбжьқәагьы ааиҧхьбеит.

Иҧәҧәоу ҧхьагылак дҳамазамкәа ҳәа хзырымгарыла дышцәажәозгьы Р. Алшәындба игәыҧ агәашьамх ссир аадырҧшит. Уахынла мацарала, тракторла аҵабиақәа жны, ҿыцьа-ҿыцьала еибаҧсахуа мацара адзотқәа, уаҿышәара аацәақәа ҧслымзла ирҵәны еиқәыжьуа аус руит.

– Аҵабиақәа анаажуаз ҳаблақәа ахьҵоу умбо анышәқәа ыҵырппны инаҳҧәыдыҧсало мацара ҳанаҷыз унапы шлапаткахоз аргама избеит. Ажыга аиҳагьы ҳнапхыцқәа иҵырхуаз иаҳа еиҳан. Абарҵ ажрақәа абаҵаху ҳәа агәаанагара змазгьы ыҟан. Аха уи азпымкыкәа адзотқәа рахьгьы мҷыла акәыршарахь ииасит. Ара хкык амацара азхо иҟамызт. Ахы аҷеацәыхьчаразын изуаны иҟаз зегьы еицырхыраатәын. Бзыҧҵатәи аиха-бетонтә конструкциақәа рзауад иҵнажьуаз аргыларатә маҵәахәқәа ззымдыруадаз. Аҧсны иацәҧычны Қарҵка заҟа ргахьазыз. Аибашьра аамҵазы абра аибыҵарақәа ианырҷыз ирылшаз амацара шәҟәык ианзалазом. Гагра инаркны Ҧсоунза еиқәаҳаҧхьазаз ахеиқәырхарҵақәа рбаталион иахагылаз Р. Алшәындба аҳьшьара аҵара ианалага, ажәыларахь ианиас ауп. Ирнаҵаз ахәарҵара ҳәашьак амамызт.

– “Горгаз’’ ааигәараҵәҟьа Алхас Шьаҟрыл игәыҧ “Ураган’’ иалаз ачкәынцәа иманы дтәеит. Амца иаҿызаз амцаҷы дшузымбылуаз збеит иаразнак. Аҵыҧ аҧа изын иманшәалан. Зегьы ибарҵан. Дкылымҧшзакәа даҵхаргьы ихымҵа баша икашәомызт. Убри еицәаны иаҳзыҟалеит агаз зҵаз абак дуқәа руак уахгьы-ҽынгьы амца ххаза иахьакыз. Ааигәара анеира шәарҵан. Иҵҟәацыр ҳәа ҳацәшәон. Хшыҿзы-шьҵрада, гәхьаамкрала атәара зегьы иреицәан. Избанзар, ианҧжәа Гагра абжарак ааиҟәнашон. Агаз ахьынзаҵоу ауп уҳәаратәы абжеиҳарак аҵаа еиҧш ишкәакәаза иубарҵан. Пицундеи Бзыҧҵеи уҳәа игылаз ҳтехникагьы ацәшәа ҳаман, рызегь ҧхасҵанатәуан. Агаз шацәцоз аабон. Аилкааразын иара уаҵәҟьа анеира аҵахын. Уахь унеир, аҧа уадибалон. Ҳаҧацәа раҵкысгьы абри шәарҵаны иаҳзыҟалеит. Убри иазкны аилацәажәарақәа мҿаҧаагахьан. Шәгәы шәҷаныз, еицәоу акы ҳзыҟамлааит ҳәа изнымкәа еибаҳҳәеит. Алхас Шьаҟрылгьы ари давагьежьуа-зижьҵеи акыр ҵуан. Илаҧш ииаҵижьуамызт.

Р. Алшәындба изымгәаҧит иҟоу аилкаа ҳзаага ҳәа азәы иаҷажьра. Ҵыхәаҧҵәарада ргәы рҷаниҵон. Дизгәамҵакәа азәы дицәҵалар иҟалоз идыруан.

“Ахаҵарашәа’’ ахьиуа афырхаҵара ахьаарҧштәу ауп. Агәымшәара аарҧшны, Р. Алшәындба дҳәазаны мацара днеит абакқәа рааигәара. Агаз ахьынзаҵаз аҵаа адшәыланы иҟан. Акыргьы агәыбжьажьара иоуит. Ганкахьала ақәгәыҧра иашамхар ҳәа дацәшәеит. Иибаз аспециалистцәа ианырзеиҵиҳәа, алакьысра зынзагьы ииашам ҳәа акәаҧ азыҷәдыргылеит. Уҧсы ҭины ушҧацоз ҳәагьы иарҳәеит. Иагьа иныҷәыркы-аақәыркызаргьы ус

аанижьра иашахомызт. Иҟаҵатәу абри ауп ҳәа амҭа азиԥшааит Шурик Рыжнеков – акадыртә офицер, амаиор, Германиа арра маҵура дахысхьан, дсапиорын. Р. Алшәындба, Ҿьемал Зкәиеи ицырхырааны, ахәылбыеха иахымгакәа ҭ-танкк аминаҟәа рыҵаҵаны, абакҟәа рҽынтә афымцатә-ҳа рыбжьынданы, 600-700 метра рҽынза иларгеит – Алхас Шьаҟрылраа ахьтәаз аҽынза. Алхасгьы даалахҽыххеит хә-ԥсык ихарҵазшәа. Акыр ҵуан даҵаԥшуазижьҵеи. Аҳа ддәыҟәлар, аҳахызаргьы Гагра ԥнажәааит еиҽасыԥшоит, – игәы иҵеикыз иҳәеит. Даара аҳәара ирҵеит дара рыда даламкьысырц.

– Шьҵа шәара шәца, уи сара исыхьчоит. Азәгьы даласыркьысзом, – ҳәа реилыҵра дшахыццакуаз Алшәындба ианиба, идырит ус дшаанымгылоз. Ибзиоуп ҳәа ниаҳәаны дцазшәа ҟаҵаны ҿьара иенавеикит. Жәохә минуҵгьы изнамгеит, илеиҽеиԥшеит. Ахырзаман ҟанаҵоит ҳәа иззыԥшыз ашьшьыхәа илеиԥәтәеит. Рудикгьы даацәыртцит. “Изакәытә гәаҕроузеи иумоу, Алхас’’, – иҳәан дааигәыдиҳәҳәалеит.

– Анцәа иоуп агәаԥхара сызҵаз, игәра згоит сара, иҳәан иара иаԥхьа азәы деихар ҳәа дшәаны лаԥшыла адырра нриҵан азәк иеиԥш абакҟәа ахьыԥәгылаз аҳаракыра аанкыланы инатәеит игәыԥ. Абри арԥыс дышфырхаҵахоз убри алагьы агәра згаз Алшәындбагьы дышфырхаҵаз ааԥшит Гагратәи ахырхарҵаҽы.

* * *

Актәи амш инаркны ашьамца иалагылаз Р. Алшәындба Гагратәи ахаԥәиҵра игәы шыҳаранакызгьы иҵахаз изеиԥәыԥхьазомызт. Ианудыруа, уанырзааигәоу, уԥыҵауаа, азацәԥәа, ҭонаҵак аҟнытә ҭыԥьа ахьҵахазгьы ҟалеит. Абарҵ зегьы данрызхәыцлакь, игәы импыҵԥьаны

икаҳауазшәа ибон. Аха аибашьра уи ада ишзалымшоз дазхәыцны ихы ирхеит Мрагыларатәи афронт ахь. Ари Гагра еиԥшымызт, иаҳагьы еицәан. Заҟа хҵыс баԥсы дрыцәцахьазеи. Иаԥхьаҟа иҟан иаҳа иуадаҭыз. Абас гәаныла дшеилшаауаз, дшеибарххоз, аԥәыԥшцәа дышрызхәыцуаз, аҵых ихигеит дмыцәазакәа. Хәыцрала дҵәын. Усҟантәи инапынҵа даҽеакгьы еиԥшымызт, иҽыцын, иаҳагьы иԥьбаран. Зны аамҵала данҵаҭызоуп, аԥсуа литератураҽы иахысуан Иван Ҭарба иажәеинраала “Жәашыԥәса рышьҵахь’’. Аԥьынԥьтәылатә еибашьра Дузза еилгеижьҵеи жәашыԥәса ҵуан, аха адгьыл иҵаҵәахыз амина иаҽашәеит ахәыҷԥәа. Ихы ианшьалало, иҽаԥхьа иааиргылалоз ари ахҵыс, шәҟәылагьы ицәеижь ианырхьаз ахьаа еиԥшымызт уажәы, 520 метра иҟоу Ахбиук /Ахыбаҭ/ аҵаҟа Цагуровка шәарыцара ҳаҷкәынцәа ахьхалалоз, ҵысшьыгамзар уаҭшьыга бԥьарк зымбацыз ари аҳаракырахь Рудик Алшәындба ибаталион напынҵас ироуит БМП-ԥәа, абԥьар хьанҵа – акәылзтәы техника ахәныгара. 150-ҭык аибашьцәа еидызкылоз ибаталион аҟнытә 90-ҭык ари аоперациа иалахәын. Инапынҵа ус имариамызт – иркәараҵаны, лаґәымла ашьха амҭа иаҽалыркьны излахәнаша амҭа ҟаҵатәын. Иаман иара ахатәы ԥҟарԥәа аус утәын. Ацаҟьа кышрԥәа, ахаҳәра, ашьхатә нышә, имариам еилоу аҟәаԥаҽаԥара, ахәдыррԥәа ԥжәаны, иҵырффаны, нас абульдозар ала идрыцԥьон. Ари аҽаҭа. Ари акызґра, ишуҵаху еиԥш аҽунаҵомызт, акы абульдозаргьы аҽагыланы аусуразы алшаратә мычԥәа амамызт. Наҳәырҵа-ааҳәырҵа змамыз иманшәаламыз ҵыԥын, аха иарада ԥсырҵа рымамызт, инагзатәын. Зегь иреицәаз гәҵынчла аусура шәарҵан, ирҽаԥшуаз, изҽаԥшуаз ашьхарантә ирылахысуан, рыбжьԥәа раҳауан, аминаршәгаԥәа рыла еишьҵарҵазон.

Абри амш аҽны аԥырҵуа ар рабԥьарԥәа Аԥсны

ралгаразы еиҭагьы аиҿцәажәарақәа рыман. Уи здыруаз аҕацәа ҵааҳан: – иахьа изҽҳузеи абарҭ аҧсуаа? – ҳәа. Аминаҟәа уаҩы иҧырхагамхо рышьаҽроуп уаҳа акгьы ҳәа аҭак рышьҭуан арҭ, аха абри амш иалагзаны амҩа ҳазкыдглозар ҳәа рыҽхәжәаны аусуара иаҽын. Р.Алшәындба иҩызцәа акомандирцәа ҧшьба-хәба мшы ҧсшьара ҳәа аҩныҟа ианцозгьы ыҟан, аха иара еназаҵәык изымгәаҕьит аҩны хчык ихы анылаҵара. Рыҧшьынҩажәажәаҩыкгьы рҧьатә деисра /раб. пульс/ еилашуан. Аминомиоттә ҟәыҧшыгақәа /миномиоточные расч./ ҳәа изышьҭоу ыҟәыргылатәын. Иаанагозеи уи? Ианҭдырҟьо аҕа имбароуп. Дшаҵхалакь еиҧш, али-ҧси рыбжьара аблиндаж дҭалароуп. Уи убас ирластәуп, аамҭа шәагас иамоу секәындкоуп. Уи иалеигзароуп, зҽазыҟаҵаны инеиуа дҵарызароуп, ихгьы изыҧшугьы имжьароуп. Убас бжьынтә-аантәы иандәыҟәиҵалакь, аҭак ааиха амразакәа аблиндаж дынҭашәкәа дцароуп. Ааи, ари аиҭаҳәара мариагәышьазар ҟалап, аха анагзароуп агәаҕь зҭаху. Ишыцәгьоугьы ари зылшаша рыҧшаара иаҳа имариан аблиндаж ахаҭа ацаҟьаҟәа ҵыцәааны рыҟаҵара аиҳа. Аиҳаракгьы, ахҟәа анааиуа аблиндажҟәа еимаҳар ауеит. Ус алымшаратәы аихатәы лабаҟәа кыдыҧсаланы, аганҟәа “рҟацаны’’ аҵыргәаҟәа рыҭатәын. Аминаршәыгақәа идыршәуа иҵнажәо анышә уҟәнажьуеит. Абарҭ зегьы азгәаҭаразы Р. Алшәындба иҭиҵаахьан, ихы аус адиулахьан. Данҵаҩызтәи иҟазшьа лыҧшаах адҵа ҽыц агәы, аҧсы ахьҭоу еилымкаакәа, идҵа ишахәҭоу еиҧш аҵыхәтәанынза инамгакәа, иреиҵоу-жәазҵаарак ирҵаҩы илымҭакәа мҩабжа иҟәирхазомызт. Уи аҩыза аҵәаҩа зцәеижь иалазаазахьаз, ахалатә ҵара ҳәа изышьҭоу зҽазыршьцылахьаз, зарҧысра ашәымҭа ҧшза иҭагылаз, иҵегь аизҳарақәа ззыҧшыз Р. Алшәындба абри аус Гагратәи ахырхарҭаҽы инапы иананыртца С.П. Дбари иареи аиҿцәажәара ҷыдақәа рыман,

аҧышәеимадаратә усурақәа рзы ихатәы программа иман, изҵаарақәа еишьҭагылан. Аха уи аҧсҭазааараҽы ахархәаразы ихалагьы ихы аус адуларахь диасит. Уи зегьы ирыцкын, иаҳаракгьы аибашьраҽы. Азәы акоманда уиҭоит, аха уаргьы ублақәа рыла иубароуп, ухатә гәаанагара уоуратәы унаҧшы-ааҧшуазароуп иара игха уаргьы иҟоумҵарц, уҭанамырхарц азы. Уи ибахьан Цагуровка даанзагьы. Абарҭ зегьы аҧсҭазааараҽы ахархәаразы иҧшааит ихатәы мҩақәа. Аргыларатә институт иалгахьаз, акырҧьара аргыларатә обиектқәа рҽы нҧьнырс аус шиухьазгьы, аибашьра аамҭазы инапы злакыз зынза даҽа усын. Иаагап иара Гагратәи ахырхарҭаҽы ахыхьчагақәа андыргылоз, аиҧшым-заарақәа ыҟан Гагра амшын иаваршәны, абахәҟә иргәылганы. Нас Бзыҧҭатәи азауад аҽы иҽеиҵоз адотқәа, адзотқәа шьҭа инагзаны идыруан иахьышьақәыргылатәу аус шрыдулатәу. Арратә маҵзура аусҟәа ртәы зҳәоз ашәҟәы иҧшааит, аурыс офицер иҩымҭа дыҟәныҟәаны иҭиҵааит ҧҟарақәас дзыҟәныҟәашаз. Нас еиҿирҧшит арельеф /аибаркыра/ . Ашьыжь иуаажәлар иманы уахь дхалеит. Аҕа икылсырҭақәа рҽы автоматқәа зкыз иргылеит. Азәы ажра ижуазар, егьи дихьчон. Абульдозер саатк иалагзаны иарыцқьон, нас абна еилачыра инавакны реыҵәахуа иманшәаланы иаауан. Баграмиан ихьз зху ашәамахь баталион хыхь ахәҟәа ирыҟәтәан.

Аратәи амҩа, амҩа ҳәа азуҳәар ауазар, рахәыцшәа ипаны ицон, угәы иахьҭазамыз акәын уахьаҽашәоз. “Шәгәы шәеаныз, шәеиҭамҵын!’’ – ҳәа дрышьҭан.

Ацаҟьара ззумҳәарагьы иҟоузеи, аха аратәи даара ибааҧсын. Ииашаны шьапҭыҧк ахьынаургылашаз узыҧшааауамызт. Ахаҳәҟәа иҵҳәҳәозгьы ҵарын, ашьыжьтәи азаза рыхьшын. Абри цәшәарҭас икит Р. Алшәындба. “Ушьапы ныҟәшьқьрааны ҧьара инҭашәар, убра иара амца зхысша аҕа иҧсы зхоу амина бжьазар’’,

– ҳәа игәы иҭыхон азы ачкәынцәа ибжьы нарыкәырго ацаҟьара ахыкәа дыкәланы днеиуан. Илаԥш иныҵашәеит абульдозер иаԥырхагаз аҵла. Хьархьла ихҵәатәу амахәкәа дирбарц иҽынеихеит. Иҵарыхәҵәа-ҵарыхәҵәаза акызґра иалҳәҳәоз ахаҳәкәа дынрыкәԥало, излауаз ала ихы гәаҭо дышнеиуаз ицәаакыз ахаҳә дныкәшьқьраан ишьапы ныбжьашәеит иҭыцәаашәа иахьыҟаз, иара изын иҵаз амина дзацәымцакәа иҭҟәацит. Адауаԥшь дшаҩызаз еиԥш, ихдырра ицәимырзит, иҩызцәа имыршәеит. Ишьамхы лҽакны инҽанарффеит, ацәа хәыҷы ишакызгьы, ахәра ґәґәа шинызгьы, ашьшьыҳәа шәааи, шәымшәан, еицәоу еакы ҳзацшәымҵан ҳәа ибжьы рыкәиргеит. Аҩбатәи ишьапы ԥцәеит – рыҩбагьы ааиҵзааит. Амина аԥеыха иахәыз иқыҭантәи арԥыс Конԥьариа Беслан ахәшәтәырҭахь дыргеит. Махашьахала иҭәыз, арашь иаҩызаз, акы иазнымкылоз Алшәындбагьы длыбааргеит еицхырааны. Дызцеибашьуаз ахьаанижьуаз ицрамлацыз мцабзкәак дрымехаркуан. Иаҳа данырҭахыз аамҭазы иара агоспиталь ахь дрымгар ауамызт.

Ихигеит зегь реиҳа иуадаҩыз амшкәа. Агәалашәарақәа рахь ииасит урҭгьы. Еихәыдхашьноуп игәы ишандоу Аԥсны иахнагахьоу. Иану ахәрақәа анызхраны иҟоу абиԥарақәа дрызхәыцуа дтәалоит. Аиааира амшкәеи ҳхыцхырҭақәа ирыбжьагылоу абаҟақәеи рахь имҩахыцрақәа, ҳзеиԥш уаажәларратә еизарақәа ма амитингқәа рахь инеира уа иқәгыларақәа ирзыԥшуп. Еснагь дазыҟаҵоуп. Аибашьра амца иԥнашәахьоу Бзыԥҭаа рҵеи даԥсахеит Аԥсны зегь аԥара. Аполитика ахырхарҭақәа бзианы идыруеит. Иҭбааup идунеихәаԥшышьа. Аццакра бзиа ибазом. Ԥьара дцарц ишәхымс данхыҵуа инаркны иҽаԥхьа ииааргылоит ихаҭара, иара ихы, иара исахьа амш ҽыц аҽахәы арҳәаразын исылшарызеи ҳәа. Ихы дазҵаауеит

“Сыдгьыл хәарҭарак асҭаратәы иахьа исылсыр-шарызеи”, – ҳәа.

Рудик Алшәындба ихәыҷра зхааныз аамҭа цәгьан. Аибашьра ашьҭахьтәи ашыкәсқәа ракәын. Иара усгьы, изанааҭ ихала иалихит. Аргылаҩ изанааҭ. Ауааԥсыра рзын анхарҭақәа, анапхгарҭатә ҭыԥқәа уҳәа заҟаԥьара иара инапхгарала заҟа хыбра еиҽкаа инапы иҵижьхьазеи. Аха ахаан игәы иҭамшәацызт аҭабиакәеи, адотқәеи, адзотқәеи ргылашьас ирмоузеи ҳәа рызхәыцра иқәшәап ҳәа. Аԥсадгьыл ахьзала убри напынҵас ианирҭа, ари иара изын иреиҳаз гәрагаран, ҳаракыра дуззан, иҽаԥсеитәыр акәын.

Рудик Алшәындба иабиԥара реиԥш, иқәра ашәымҭа, уи ашәҭымҭа дҭагылоуп. Зыхҭысқәа реиҳа зыґәґәара аиааиуаз иабацәа рҭоурых-ԥшьа адацқәа дацра рзиуаратәы дҭышәынтәалахьеит зегь рыла. Иқьыԥаха амҩа иқәыу азиас даҩызоуп – даԥсазом, дгәамҵзом. Ҽеишәа дазымхәыцкәа иқьышә иныкәырххны зҵаарак аҭак уиҭазом. Ихы аԥхьа иргылоит иан Аҩардан-ԥҳа Цацуи иаб Грышьа Алшәындбеи рызхәыцра.

Грышьеи Цацуи ираазеит хә-ҩык ахшара Рудик, Вадик, Витали, Лили, Света. Рыҩнду еиԥшҵәҟьа ирхәшҭаара хадан Бзыԥҭаа ҳашкол. Вадик Камчатка аус иуан. Машәырла уа дҭахеит. Абри рызегь ааиҵанарґәґәеит. Еҭымра дмырбакәа ихшара аҩыцьа заазаз, аҵарақәа дзырҵаз Рудик иоуп. “Урҭ шьҭа срыцәшәазом, рыхкәа аадырԥшуа иалагеит”, – иҳәашьа агәахәа инамҭар ауам забиҭыԥ аҽынтә иааua, уи згәы иҵхо. Рудик Алшәындба иабиҭыԥ азын игәы ҭынчуп. Уа дыҟоуп иашьа Витали. Х-ҩык аԥацәа имоуп. Аус иухьан аҩнуҵҟатәи аусқәа Гагратәи аҟәшаҽы. Аибашьра далахәын.

– Рудик дагьҳабуп, дагьҳануп. Иаҳзымдырзо ҳабдуцәагьы рхаҽсасахьақәа инаабалоит. Гәаҟрак азәы ҳаниар иаразнак зыхьз ҳқьышә иныкәххуа иара иоуп, –

зҳәалоз иаҳәшьа Лилигьы, ааигәа лыԥсҭазаара далҵит. Имшны изызҳауаз арԥыс Воронежтәи аргыларатә институт данҭаз ауп. Абра еибадырит аекономикатә факультет аҽы аҵара зҵоз Алла Гальченкои иареи. Лааида-ааидашәара, лыԥшзара, лыхпатуқәҵара бзиа динарбеит. Агха имыхьзеит. Аҭаацәара аԥырҵеит. Аԥсшәа шылзымдыруазгьы, рыцкәын Едик аԥсыуаҵасла иаазараҽы лара иаалырԥшыз ҽырԥшыс иумгарц залшом. Рҭаацәара иаԥшьу зегьы дрызҽлымҳауп. Азәы хыхьк ихьыргьы лара лаԥхьа азәгьы дызнеизом. Ани аби ргәыԥрақәа зырҭбаашаз аԥа драазеит. Едик Алшәындба – Аԥснытәи Аҳәынҭқарратә Университет асоциалтә сервиси жәларбжьаратәи атуризм рфакультет далгеит.

Аԥсны Аиааиреи Ахьыԥшымреи рымшныҳәазы Рудик Алшәындба иагьаҵьара дыҡазаргьы, иагьа дааԥсазаргьы дымоахымҵыр игәы иаузом иабиҭыԥаҽтәи рызқәаҭып ахь. Иани иаби рыбжьара ишьҭоуп изшьапык. Абри игәаланаршәоит Аԥсны зхы ахҭнызҵаз рнаосгьы ибжанатәыз – ишьапыданатәыз, инапыданатәыз, илашәхаз, ааигәаны динарбоит иаб иашьа Дыгә. Иаб Грышьа иҳәамҭақәа рыла уи дизааигәахахьан дибахьазар аҡара. Дыгә 37-тәи ашықәсҵәа раан ддырзит. Рудик ихшыо ҭышәынтәалацыԥхьаза, агәра игон уи аҽы ишаанымхоз. 89-тәи ашықәсҵәа рынахыс иаҳагьы деилдырхуан аполитикатә хҭысҵәа.

Рудик Алшәындба, СПМК ҳәа изышьҭаз аргыларатә усбарҭа напхгара азызухьаз, СССР Аҳаҭыртә Дырга Аорден занаршьахьаз, Аԥсны Афырхаҵа, Гагра араион жәлар реизара Ахантәаоыс еиҭагьы дназышьҭыз алахьынҵа бзиа рԥеиԥшуп. Игәра згаз иуаажәлар дрыгымзааит!

АКОМАНДИР ЕНЫКЬ

Аҕа ихымҵа зҡатара ҵнаблааз Алик Ԥлиа дынхышәҭит. Адгьыл аҽы длазааназа ихьзаз Еныкь Григори игәы днадиҵеит. Иблақәа шыхтызгьы иаразнак ихдырра ицәызит. Агәахәтәхьымза ишьарсаш згәыдкьасалоз Еныкь киносахьак аҽгьы имбацызт ари аоыза. Идырҕәҕәаланы иикыз игәы мачк иааидигар, еицәаз далаԥшуан, убас цәгьалаза дхәын. Иоыҵҡа игәылаз зегьы арахь рҽаархахьан. Григори /Гәлик/ илахь иалҵуаз аԥхзы акәаԥ-акәаԥ ҳәа Алик ишьаԥха иалаҭәон. Соуп зҳәо хаҵак ишьҭахь имгылоз Гәлик, арахә шьны ацәа ахьахырхуа ааигәара имнеилоз дгыланы дҳашҳатәрахазшәа. Адыд заахаз аҵла, адацқәа аманы ианыҵыоорлакь, аварҽы игылоу аҵла ианааннакыло еиԥш игәышԥы даджьыланы дгылан, дышьхынԥсыланы.

ЕНЫКЬ Григори:

“Аибашьра иаламгар шамуаз удырратәы иҡан. Иныҵыоны иҳаҳаит Цанрыԥшь адесант зхыҵраны иҡоуп ҳәа. Леониа Хәтабеи сареи ҳаашьҭибахын Цандрыԥшь ҳцеит. Аҡәара зегьы еибаҳарбеит. Абри аҭыԥ аҡны акәхоит ҳәа ҳалаԥш иахьааннакылаз аҡноуп адесант ахьызхыҵыз’’.

Еилаоеиласрахеит ахацәа рзын. Резик Ҳагәшь “геко’’ ҳәа изышьҭаз шәақьк иитан убри ааникылеит Гәлик. Жәибжь, жәаа-оык ачкәынцәа еидкыланы Бзыԥ ацҳа

ааигәаратәи хыбра ҟәаԥк аҽы иманы днатәеит. Аибашьра аҽазыҟаҵара иалагеит. Нас Уаҭҳараа рыԧкәынцәа ацлеит Пашка Аиба хадас дызмаз.

Енык Бзыԥ азиас ахыԧаан игәыԥ азыҟеиҵоит ҳәа ансаҳа рхы сгәаладмыршәар амуит апоет гәлымҵәах Ал. Лашәриа “Сыԥсадгьыл Аԥсынтәыла, сузхәыцхьеит акры’’, – ҳәа излаго ажәеинраала. Уи аҟнытә цәаҳәаԧәак:

“Убри аамҭазын Бзыԥ ахыԧаан’’,
Лакоба еизиган “Кьараз’’
Ирейҳәон: иахьа нахьхьи Петроград,
Алахьынҵа рчаԥоит ҳа-ҳ-Аԥсны,
Ҳаҟазароуп ҳарҭ азәк иеиԥш…’’

Сгәгьы шьҭнахит уи ажәабжь, аԥырҭԧәа рбызшәа ианкны рԥашәԧәа Аԥсны иалзгаша аԧламԧәа ахьҳамаз.

Аимак-аиҽакԧәа шцац ицон аҕа Гагра дырцәаламларц азын. Енык иԧәлацәа ԥыҵоыки неит асанатория “Украина’’. Уа дибеит ианшьа Аиба Ҷыԧыкәа.

– Умбои, ҳамԥшыкәа абри ацҳа ԥаажәароуп, арахь дызмиасуа, – Ҷыԧыкәа усҟан иԥацәа х-оык, иара дыԥшьоыкны зыԥсадгьыл азын ахы иаҽалоз агәыԥԧәа рахь ицахьан.

Енык игәыԥ аҽы иҟаз арԥарцәа амца иаоызан. Адесант анзхыҵуаз артҟәацгаԧәа рыла аԥсы иааԧәзырԥшхьазгьы ыҟан: Игор Хышба, Игор Мыԧәба, Вова Мыԧәба, Амиран Ԥачулиа, Гаидар Иазычба, Миша Барцыц, Даур Ахвледиани, Костиа Чирикба. Ара иҟан иҭаацәараз, ахәыԧԧәа змаз. Гаидар Иазычба иакәзар, иԥа Амири иареи еицеибашьуан. Енык имчызҭгьы убарҭ ашәымҭаԧәа рзын, рызегь аоныҟа ишьҭуан, рхаҭыԥан ирыхьша днаҽыхәо иара ихала иҽазирхион. Убриаҟара амца инаркуан аԧәыԥшцәа дахьрылаԥшуаз,

уезгьы иара ихаҭагьы ишәымҭаҽы дымнеицызт усҟан. Ихьу-хьууа игәы иааҭыҵуамызт Ҷыԧыкәа Аиба иажәаԧәа усҟан рацәак рыҵарымкуашәа иубоз. Избанзар ахьаҵра рыԧәшәеит уа. Ҳаԧкәынцәа ахы ианаҽагылоу ишԥыкәу ҳарҭ аоны ҳаштәо, зегь еицҭахеит ҳәа шәаҳахьоума уара, ԥыҵоык ҳҭахаргьы, ххәоу еибыҭаны ҳаргәыдлар “Украина’’ иахҳажьзом, “– Ҷыԧыкәа Аиба иеиԥш заҟаоы рбыжьԧәа саҳауада. Уи аамҭазын уи фырхаҵаран. Аԥышәа ыҟамызт, абԥьарԧәа рымамызт. Аҽазыҟаҵара аамҭа аҭахын. Ашыԧәсԧәа наскьацыԥхьаза абарҭ агәалашәарԧәа иаҳа-иаҳа изааигәахоит акомандир Енык.

– Абаԧәа, араҟа акәзам аус ахьҳамоу, шәеихароуп Цандрыԥшьҟа! – Гагра администраца аԥхьа еилагылаз аԥхьара рыҵо уахь дызлацашаз акы иԥыхьашәар ҳәа аԧкәынцәа данрылаԥшуаз, зынза зеызмырҵысызгьы рацәаохеит. Ихамшҭуа, Артур захьзыз шәамахьк даарылҵит, изҭаху шәызгоит, с-’’Раф’’ иакуа ҳәа. Уи амашьына еиҵаххаа иҭәны Цандрыԥшьҟа ианцоз Енык игәаҽы инхеит раԥхьа игылоит ҳәа дыззыԥшыз, ҳпатриотцәоуп ҳәа ҽызҭлоз ахьхьаҵыз.

Енык Г.Р. аԥышәа змоу аԥсыуа рԥызбоуп. Аҵара бзиа имоуп. Избан Гагра ииз, Гагра иаазаз Ростов дзаагылара ҳәа арахь даазгаз Ԥапба Енвер Ерасҭа-иԥа иоуп. Уи Гагратәи аԧалаԧьтә компартиа актәи амазаныҟәгаоыс данҳзаарышьҭ, аԥсыуа заҵәык уа аус ахьимуаз азгәаҭаны, хәоы-фоы рҽынза акыр злаз, еизҳашаз инструкторцәас идикылеит. Лассы Г.Р. Енык агитациеи апропогандеи рыҟәша аиҳабыс днаишьҭит. 1991-тәи ашыԧәсԧәа рзы Енык Администрациаҽы аус аниуаз ҷыдала инапы ианын азинхьчаратә органԧәа. Ари зегь реиҳа ихьанҭоу ҳәа иԥхьазан, русзуоцәа реиҳараоык ԥырҭԧәан, ус унарҽаххуагьы иҟамызт. Аха Енык иԥьбарара иаразнак хшыозышьҭра азыруит. Адырра ҵаула ахьимаз анаосгьы. Илеишәа цәгьан.

Уиваларгьы иузомызт. Инапы злеикуазаалакгьы ееишәа иҭымҵаакәа иааинырсланы, напхгаоцәаҟәак ишрыхьлоз еиԥш, дазнеиуамызт. Иаагозар, 1989-тә ашыҟәсҟәа рзын Қарҭаа рыҽхны Аԥсны аполитикатә хҭысҟәа рыҵшәаара ианаҷыз, Цандрыԥшь илеины азиас Ԥсоу "ԥшьаны" Абираҟ уа ианхадыргылоз ицаз агәыԥ дрылан. Қырҭтәыла амшныҳәа ҳастадион аҷы ианымоаԥыргозгьы иеҟьаны дрылан. Азәырсы реиԥш, иаргьы ибзоуроу рацәоуп ҳаҵкәынцәа чгара итәаз рахь дҭаланы, машәырда иахьеилдыргаз, уезгьы аахаҟәа ҟалазаргьы. Убри аҟынтә, Аԥсны аиҳабыра ишҭырхыз аҟәцара инаҟәыршәаны ахыхьчаратә хыргәгәарҭа Бзыԥҭаҟа ианиаргоз Еныкь инапы ианырҵеит аԥсуа гвардиа Бзыԥҭаҟа риагара.

– Исылсыршароуп! – иаразнак идикылеит ирҭаз адҵа.

– Колхидатәи аԥырҭуа школ-рконцлагер аҟны аиҷцәажәарақәа цон. Х-оык рхы ааидыркылар аштаб ҳәа иашьҭан усгьы. Еныкь Григори Ражден-иԥа дахьыныоналаз рыҽхыршаны столк иахатәан аԥалаԥ Совет Ахантәаосыс иҟаз Кучухизе Константин Ҿьвеб-иԥа, азбао Ҵабриа, Бадри Ҿирцхелиани. Ҵабриа ицҟәа еихакшон, аҷҷа рыҵго. Аԥсуа ополченцәа абԥьарда Цандрыԥшь иаадырԥшыз асахьа изхымцәаацызт.

– Сара смаԥарзом, ишәҭаххар аиԥәкра зылшо шәоуп ара иҟоу, шәышьҭахьҟатәи аҭоурых ахь шәхьамԥшыр ҟалазом. Ҳаизыҟазаашьаԥәа, "сашьа'', "уашьа'' ҳәа ҳанеидгылазтәи амшԥәа шәрыԥшыроуп. Аԥсуа гвардиа цәҟьарсҵак рмоукәа иалаагароуп. Шәсыцхраароуп, еидыншәмырҵәалан о-жәларык, наҟ-ааҟгьы акгьы ҳзалгазом, – ҳәа ииҳәази, иҳәашьеи зынза иараапкит. Ах-оык раԥхьа дахьынзагылаз, дындәылҵааназа ибеит абри аҟны имааир ҟамло, гәрамгарала иахьрыҵихлоз аҭыԥҟәа. Усура Гаграҟа дмиасызҭгьы хыхь-хыхьлатәи рыгызмал цәажәарақәа. Ус инарҵауланы изеилымкаарагьы ҟаларын. Хыԥхьазара рацәала

еиврыԥхаа еилагылаз ҳаҵацәа рахь изԥәа наирхеит Еныкь. Ааи изԥәа, еихатәы ҭзамцра зуз… Ихы инаркны ишьапԥынҵа аҷынза дзырҵысуаз мацәыск игәылалеит, аха ицәеижь иахыимгеит. Деибакны мцала дшыбылуазгьы. Излабжьысуаз абарҵа аԥсуаа рзын иҭшәан, ақырҭԥәа рыблала иҭбаацәан. Еишьҭагыланы ииасуан ҳаполченцәа иналаԥса-аалаԥсаны рҵыс шьыгаԥәа кны. Знапы ҭацәыз ҿьоушьарын, абриаҟара изыԥәгәыҵуа акгьы рымазамкәа Цандрыԥшь адесант ҳарҷагылоит ҳәа иахьлеиз. Рҵыхәтәа ааидкыланы иныригеит. Ҵабриа раԥхьа днаргыланы ацәыз дузза рыманы ирыԥхьазон ршьа камыршыкәа риажьра иахьаԥәшҳаҭхаз. Абасҵәҟьа аиааира шырзымгоз рдыруазҭгьы, хымԥада уа иршьахуан, адгьыл иаҟарартәуан. Заҟантәы убри ахҭысгьы еимакны аибарԥсра аҷынза инеибагахьази уи ашьҭахь. Зыбнаҟа, усҟан Еныкь ишьа ҭәыцала иркызҭгьы, амаҷар иаохуа иржәуазар акәхарын.

Даеа бжьацәк: Аԥьар Ҟаԥшь аҟны иҟан ақырҭԥәа рпост. Абар, Иазычба Руслани Амирани неиуан машьынала, Лакрба Леонид Иван-иԥа рышьҭахь дгылоуп. Уи даара ибааԥсыз, ишәарҭаз гәаҵьран. Иҟаҳҵазеи, ҳамала ҳхы шԥаҳфеи аруаа шԥоуҳашьҭуаз рҳәозшәа зегьы ргәаҵ арҭ ирыхҭырхырц рҭахызшәа амилициацәа рыҭра иҭыҵит. Ишьҭхысааны акәын ишрышьҭаз, убриаҟара иҳаҵацәахахьан. Еибганы иахьоурышьҭуаз аҵыхәтәантәи ргәыҵраԥәа рҷыԥәнаблаауан. Ҽеила раушьҭра рылзмыршоз аҷкы рцәа иалалахьан. Абчараҳ ашәарыца ла бзиа аниԥыхьамшәа, иҟанаҵо збап ҳәа агәарабжьара-ла анига, рымоа еиоызҵәаз ажьа иацәшәаны ихыш-ҷышуа, ибылгьаны анаара ианаҷалоз аиԥш, акгьы злымшаз ақырҭԥәа, Гагра Анцәахәы /Гагра Анцәахәы даԥсуоуп, рҳәон асазԥәа/ рыԥԥәа аиркызшәа, рнапԥәа ҷеихәазшәа ихьагәгәа иаахынҳәит.

ЕНЫКЬ Григори:

“Сыблала исымбакәа, ус азәы исзеиҭеиҳәазҭгьы ихасымҵар ҟаларын аҭыԥантәи ақырҭқәа рхы иаҭәаршьоз. Еиҵаххаа иҭәын Колхида иаагылоз амашьынақәа. Равтоматқәа кны агәгәаҳәа ииааҭыԥуан аус зцааиаз, иаҳҷыԥҵәаалоз, аҵәаххәа ачарақәа рҟны ҳазгәзлоз. Хыс ирымаз, ԥсыс ирхаз зегь зышьҭаз абԥьарын, Колхида зегьынԥьара еиҵаҵаны игылан ртехника хьанҭа, уахьыԥшлакгьы абԥьарын, арахь ҳара ҳхырҷәҷәарҭа ааидкыланы рызегь зҵаԥшуаз БТР заҵәык акәын’’.

Енькь напынҵас ирҭаз Анцәа имч ала инагзаны агәыԥ аҷы дааит. Ақырҭқәа ирхарԥаз рымаҭ-цәа наҟ зымҩа изышьҭаҵомызт. Ииулакгьы даагәылԥын, хыс иктәыз аус ахь дниасит. Рышәҵа, рҟәынҵа, рабԥьар уҳәа иԥкааиа дынрылаԥшит. “”Асовет Еидгыла Афырхаҵа’’ анырҳәоз, ишколтә ԥсҭазааран афырхаҵәа ианырԥылоз жәҩанынтә илеизшәа данрыхәаԥшуаз ыҟан. Рааигәара анеира даҵәыԥхашьон, зымҩа днаскьаны маза дрылаԥшлон. Афырхаҵара аазырԥшыз – урҭгьы ҳара ҳаиԥш иуаан. Аҭынчра аамҭазы иузгәамҭоз, ублаҟәа ирхымгылоз, аҽхәара зламыз ирейуан. Еиба-шьҵәамызт. Абас днышьҭахәыцуан. Аибашьра иаҳнардырит ҳауаажәларра еихьзырԥшуаз, еидкыланы измаз. Мамзаргьы мыцхәы зхы бзиа избоз, зхы зымхабзиаз. Аибашьраан аҽеҳәа иҽеҳәалоз. Ахаҵа дахьудыруа аибашьраҽоуп ҳәа аԥсуаа ирҳәалоз лабҽаба иахьибарҭаз аҭыԥ аҷы дааины дыҟан. Иҵкәынҵәа ирызҭаз агәыԥьбара аԥьшьара аиҭон. Асаби раԥхьатәи ишьаҽақәа анеихиго, ԥьара дкаҳар ҳәа ицәшәаны иани иаби шишьҭоу еиԥш, азәы илаԥш дныҵҳәҳәар дрыҵәшәон. Аҕаҵәа ииаанкыланы ирымаз аҳаракырақәа рҽынтә ихысуан. Адгьыл иахәылҟьон ахәышә абылфҩы.

“Лишь тот достоен жизни и свободы, кто каждыи день на бой идет”, – иҳәеит Гиоте иаамҭазын. Шәышыҟәсала ақәԥарақәа зыҟәшәалоз, зыдгьыл аԥшзареи иҟәынхоз аԥсуаа иныҟәыргоз раԥсуареи ирыхдырҟьалоз рҭоурых азын иҳәазшәоуп уи аҵакы ҳара ҳаԥсҭазаара ишаныԥшуа. Уи зхаҳҳәааиа, Енькь игәыԥ иалаз аибашьцәа, аԥшыхәрақәа рахь ицалоз ”ГОРГАЗ’’ “Аԥслымзра’’ ҳәа иахьашьҭоу рҭыԥқәа ылхны итәан. Ҩынҩажәа мшы инеиҳан ажәылара иазыԥшызижьҭеи. “Командир, больше ждать не можем ҳдәыҟәҵа’’, – иҳәоит Миша Барцыц. Иахьиз, иахьаазаз рыҟалаҟь Гагра ргәы иҵалеит, ахьз уҳәар еиланаго аҷынза игәхьааргоит. Шьҭа уаҳа ирылшаҵәҟьом азыԥшра. Ихы аԥшнымҵазакәа дырзызырҩуеит ркомандир Енькь. Ахәылбыеха иахьааилатәаз аҵәажәара хдыртит. Лаф ажәак узырччашаз азәы иналаиҵомызт. Зызбахә рымаз Гагратәи аҭыԥқәа роуп уааиза хырҩа зрымҭоз аҵиааҟәа, ахаҳәкәа, даҽеазәы игәалшәеит ргәашә нҭыҵ ихьынааны игылаз агәашь – убриаҟара зегьы рыԥсаҵа иҵалеит агәаҕьра рнаҭаратәы. Ахы рыҟәшәеит ҳәа ршьа шканаршуаз ма иҭанархар шалшоз рханаршҭуа аҷынза инеит. Азәазәала рыхьзҟәа еҟәыԥхьазо ирхыргақәаз игәалаиршәон Енькь узыҟәгәыҕшаз аҿкәынҵәа урҭ егьмаҿыымызт, Руслан Мыҟәба заҟаҩы ихьирԥшыда, уи духаиршҭуан Гиви Ладариа.

Акомандир Енькь Григори иныҟәырԥшны идыруан ажәылара иианаԥшьыргоз. Уи аамҭазын Алик Ԥлиа дааины диҳәеит “Шәачанза сныбжьысырц сҭахын соушәышьҭуазар’’, ҳәа.

– Ушԥоусмышьҭуа, амҩабзиа Алик! – Енькь иарҕьа напы Алик ижәҩахыр иныҟәиҵеит, ихы инаркны ишьапаҷынза дааимидеит. Енькь идыруан Алик иԥшәма Шәача ахшара иурҭаҷы дшышьҭаз. Уажәы-уажәы ахәыцрақәа деимаркуан: “Иагьа дыԥшзахап иззыԥшу асаби, Алик ихьз шьҭызхраны иҟоу. Дԥахар –

ахазына, аҭаца дирҳап, абдура иацу ақәра ду изылԥхап. Дыԥҳахаргьы – иара дитәуп, уара иухылҵыз уара узын иҽынтәны дыҵәҽаншьапуп. Илакҭа зхоу ҭыԥҳак длашалашо даарылагылап'', – абас дизхәыцуан аухантәарак. Егьырҭ аҵыхқәа раасҭа иаҳа иҭынчран уи ауха. Нас ахәхәаҳәа даақәыԥсычҳаит. Ус акәу, егьыс акәу Алик дахьцаз гәахәак изцәырнагеит. Нас даахьаҳәын, лаԥшыла иааидикылеит напхгара ззиуаз аҷкәынцәа. Рауль Абыцба сшәыдышәкыла, шәгәыԥ салалар сҭахуп ҳәа данизааи идикылаз иакәын. Еиҭагьы ицәа иалагьежьуаз Алик Ԥлиа изхәыцрахь дниасит. Аибашьра еилгазар аҟара гәҭынчрак инаҭон уи дахьрылҵыз. Аамҭа кьаҽла дырзааигәахеит ируаа. Ууанза издыруан ҳәа иԥхьазоз ракәын. Аха иахьидырҵәҟьа апозициақәа рҽоуп. Дырзааигәахацыԥхьаза рыцҳашьарак илжжуан. "Азәы дсыцәҭамхакәа ицәандаз ҳазлагылоу амца'', – абас дрызхьааиуан.

...Абар, иааит иззыԥшыз аминуҭқәа. Алахҽыхра рҽықәуп зегьы, ирласны рыҽонқәа рҽы анеира, Гагра арыцқьара иахыццакуеит! Азәызаҵәык иԥшҭәы имԥсахит, рыдгьыл аҽы иахьыҟаз азын акәхап. Инақәыршәаноуп иԥси-иԥси еихьымзо дшаарылагылаз Алик Ԥлиа.

– Умцазеи, уара? – иааицәымыԥхеит дахьрыхьзаз, ишьхәа дахаҵәиуан Еныкь.

– Смааи, сцеит... Скажьны шәцозма уара, сышәшьуазма, – иԥсы игәы икылаханы акәын дышцәажәоз. Иара дырхьымзакәа ижәылазар аҟара дгәаҭеиуан. Ркомондир дышьхынԥсылеит, уаҳа акгьы изақәымҵеит. Иҽыԥшылара арыцәгьеит. ""Узааи уара, абас узырццакызеи? – аихатә гәара иамкыз Алым еиԥш, Еныкь игәы ҭыԥон. Колхида рналсымҭазы иԥеиԥшхараны иҟаз иныры зшәа.

Еихеит. Хә-цырак роуп автоматқәа ирымоу. Ахвледианираа рынхарҭаҽы аихамҽа аҵаҟа аиҽеахысрақа цон. Рыблақәагьы ҟәысуамызт, ахы иаԥылон хаха. Руслан Мыкәбеи Гиви Ладариеи ахәрақәа роуит. Аҕа дшьаҽуа, ашкол аҽынза иааихьан. Акоманда ҟаҵаны ир шьҭахьҟа иманы ԥыҵк днаскьеит. Ицәырҵуа иалагаз амчқәа иҭанархар шалшоз реиҳәеит. Ргәы иҵхоз абҵьари аҵьаԥҳани рхазыршҭышаз ҟалеит. Аибашьра хыс измамыз, иҭаҵәуаз аҽонқәа рахь имҽахыҵны афареи арыжәтә ажәреи қәкыс ишьҭызхыз даара ирԥырхаган.

– Иҳамоу аԥсыҽрақәа ҳазхоит, иҟалозар ишәықәнагам шәыдшәымкылан, ҳшәырԥхашьоит, ҳагьҭашәырхоит, – Еныкь Григори игәыԥ даарылагыланы дрыҳәеит. Рыцҳашьарак ҟамҵакәа игәыԥ еилиҟьеит. Ирымаз, излаҟаз иазкны аҳасабрба дирҟаҵеит. Аиааирада даҽа малк ихнамхуаз аибашьцәаҵәҟьа убриаҟара даҽаҵьара иубарҭамызт. Акрыфарагьы ргәы азыҳәомызт. Ахәрақәа заухьаз рҽоызцәа хьааргон. Ахаԥыци ахаԥыци еиврыԥхаа ианеивагылоу аԥшзара мацараз акәымкәа ишеибарҭәҭәуо еиԥш, азәы данырхәлакь, иҭыԥ анҭацәлакь иунымԥшыр аузом. Абас иаазагаз аҽырԥштәқәа рыла днарыха-аарыханы, дзықәгәыҭуаз иҷкәынцәа рапҳьа днагыланы ахуҳәа рҽынархеит еиҭа. Азлагара ааигәара Нугзар Долбаиа игәыԥ инарывагылеит. "Ахаҭабзиароуп ихадоу. Аибашьраҽы ахыԥхьазара рацәа акгьы аанагазом'', – ҳәа акомандир Еныкь игәаанагара шьақәзырҭәҭәашаз агәымшәарақәа аарԥшуа аҕа дыԥхьацо рҽаархеит. Абҵьарс имаз зегьы ширҵысуазгьы, уаҳа ласк рымамкәа ишааиуазоуп Алик Ԥлиа дышрыцәҭахаз. Аҭахашьақәагьы зегьы еиԥшымзаап. Азәы ахҭыԥ ада инзамкәа иԥсы ихабон, Алик игәыҵашәаз зынза дацҟьеит. Ҳамаҳә ҳнаивагылап, маҷк игәы шьҭнахып ҳәа ргәыԥ ахь иааиз Арзынбе Димеи Заури рхы-ргәы рымахьха иааилахеит. Алик

иԥызцәа гәакьаца Амир Иазычбеи Костиа Чрыгбеи рыхҟәа рзынкыломызт. Зегьы ирныԥшуан ироуз ацәыз. Бзыԥтатәи агоспиталь ахь дыргеит ахәцәа алызгоз рмашьынала.

– Ари еибашьроуп, ишәхашәмыршҭын, ҳаԥхьаҟа иҟоуп иаҳа иуадаԥу аусҟәа, шәхацәоуп, шәеиха! – акоманда зиҭаз акы змыхьзаз иеиԥш реыԥеиҭцырхит. Убарҭ аҭыԥҟәа рҽоуп дахьҭахаз Аиба Даургьы. Аҕа идзотҟәа ирзааигәахеит. Павел /Пашка/ Аиба игранатa аус аируит, иныҟәыцҟьаа игеит. Агәгәаҳәа “Сельхозтехника’’ аҽынза иласкьеит. Уа икны измаз аҕацәа ыҟәцхьан дара ртәала, аха раадәылҭцымҭазы иаарҽагылеит ԥыҭԥык. Уԥшуа иҟамызт, еиҽахысрала авокзал аҽы икылсит. Аперрон рныҟәыламҭаз рыԥба зкыз аҕацәа аихамԥа лымԥахыҵ итәазаарын, ахрыԥх аҽаанахеит. Авокзал ахыбра зхы ақәкны инеиуаз Еныкь ашә аартыха иазааныза ахы иҟәшәеит. Иҟатара иналалаз ахы азныказы хьаас имкит. Наҟ дыԥоналарц ашә иаартымҭаз дааиҽаҳаит автомат зыҟәныз ақырҭуа. Рԥыцьагьы шанхеит. Наҟ-ааҟ еиҽагыланы еиҽаԥшуеит. Имцаха зыхәра здақәа ирҭалаз Еныкь иеирҭысратәы дыҟамызт. Иабцьар ахы дамыхашәа збаз аҕа дааҳәын шьҭахьҟа деихеит. Еныкь имчҟәа еизигеит, шәарак инимырԥшырц, иавтомат ргәгәаны икын, урҭҟәа раан ицәыргар шалшоз иаҳахьан. Абар, егьигзам дрыцәцоит раҕа. Дышәмышьҭын ҳәа рыҟәҽиҭырц иҭаххеит Иазычба Амири Мыҟәба “Рыжики’’, аха имчҟәа ихымхәыцит, ибжьы ҭикааua дыҟамызт. Шамба Сандро имашьына днақәырҭан, агоспиталь ахь дыргеит.

Аҭабиаҟәа рымжыр ада хыхьчарҭа рымамка ианҭагылаз аамҭазоуп. Аԥсҭазаара бзиа змаз, адгьыл аус адзымулац ақалақь ҵкәынцәа арахь ишоуроуп, аус хьанҭа анапаркра акәым ашәшьыраҽгьы уԥсы узеивгомызт азы рызегь неиҽаԥшы-ааиҽаԥшуеит.

– Уара, аамҭа ахьынзаҳамоу ҳаицхырааны иаажып,

нас ихьшәахар ҳәа сацәшәоит, – ҳәа ркомандир данаарылагыла инақәыршәаны ахҟәа рҽаархеит. Вова Мыҟәба дыԥорылҵәраан ажыга аашьҭихит. Ихы дымԥахазакәа убас ажра далагеит, иԥызцәагьы убас еихьнарԥшит ажыгақәа еимаркуа аҽынза. Аурыла зегьы ирхыҳәҳәоз Вова данҭадыргыла дҭыҳәҳәазомызт.

Цәыббра мзазоуп. Азаза каҳәуан омашәа. Иааиԥмырҟьазакәа аҕа ҳпозициақәа дышрылахысуазгьы, машәыр бааԥсы ҟамлеит. Зынзагьы лацәааихьшьык ззыҟамҵаз Еныкь ашацкразын дгылан азәгьы дмырҽыхакәа дынрылсит. Тима Мыҟәба ихаз ихылԥа ақәцә ала дидырит, аҭабиа дҭаианы дыцәан, маҷк ихы ҭыҳәҳәон. Днеихагылазар, иԥьымшь жәпақәа ирылатәаз азаза разнышҟәа каҭәазомызт, иара ацәахаа дҭахәхәа далан азын зынзагьы инырзомызт.

– Гагратәи ажәылара азын сара исылшоит алкааҟаҵара: аибашьцәа ҕьеԥҟәа шҳамаз аанарԥшит. Ҷыҵкәа Мыҟәба, хеигзарак издруамызт, ар ҕәгәалаҵәҟьа реидкылара илшеит. Геннади Ҷанба агәашьамх ссирҵәҟьа иман, игәы иԥызцәа ирԥыракны хахоуп дышжәылоз. Иазычба Гаидар – ари интеллигент дуззан, ихы дацклаԥшуан. Аибашьраҽгьы аԥшзара шаҭахыз Гаидар ихымԥаԥгашьа иаҳәон. Иԥшреиԥш иҵаулан иԥнуҵҟатә ԥсабара. Убас иҟаз аҵкәынцәа зыхҭну ҳ-Аԥсны ҳҷыцҟәа реиԥш ихьчатәуп, усҟан дара ҭамхазшәа ҳгәы иабоит. Рхаҽсахьаҟәа Аԥсны иадукылацыԥхьаза дара реиԥшҵәҟьа иаргьы ҳаракхоит. Ус заҟаԥы ыҟада, – иҳәеит Еныкь Григори Ражден-иԥа иҽцәажәараҽы. Ргәыԥ салагыланы, Гагратәи ахақәитра салахәызар аҟара ахҭысҟәа ахьымԥаԥысуаз аҭыԥҟәа сҽаԥхьа ииаиргылон. Аты аблақәа анахарҵа, аԥьымшьҟәагьы ирыҳәон ҳәа, иҟәнумшьашаз аматериал ансиҭа, исҭаххеит ажәыларақәа раан ԥьара патреҭҟәак еицҭыхны ирымазар исиҭарц.

– Мап, иҭызхуаз ҳәа азәгьы дҳацмызт, хыс иаҳҟуагьы ҳаҟамызт, – ииаркьаҽны аҭак ҟаиҵеит.

Алик Ԥлиа иԥҳа Зафида иахьа аа-класск рҿы дтәоуп. Дкахәхәа лызҳауеит. Избахә лзеиҭарҳәахьеит лаб ахы аниқәшәа, уи илԛьаз ахы зцәеижь аҿы аԥышәара зыԛәшәаз Еныкь шиакәыз. Иудыруеи, лабацәа рҭоурых иазкны мышкы зны фильмк аԥҭараҿы днанагаргьы. “Ишәымоума уи ахҭыс зырҭабыргуа патреҭк, нҭамҭак”, – ҳәа иҭыҭхьоу аҳашәԛәқәа дыргәыламлар аушам. Уи аҿызцәа заԛа цәыз ҳамоузеи Мраҭашәаратәи аган анҭадырцәуаз. Убарҭ рахь испҳьазоит даҽа бжьацәк: “Колхида игылоу шьҭа шәоурмышьҭыр ԛалап ҳәа ҳашдыршәоз акәымкәа, ҳаибганы Аԥьар Ԛаԥшь ҳаннеи, ҳаруаа ааныжьны ақыҭахь сцар ст̧ахымызт. Ҳаздыруаз аҵкәынцәа наԛтәы-ааԛтәы иааины аԥсшәа шҳарҳәоз акраамҭа ҵит. Ацангәгәра ала ииауаз “Волга’’ ааникылеит таксистс иԛаз Уасил.

– Бааи, Барцыц-ԥҳа, ибыцда, шәааи, шәааи, Бзыԥҭанза шәызгоит, уа сагьынахысуеит, – иҳәеит уи. Ҿаԛтәы илеиуаз амашьына лас Пицундаԛа ицо амҿа иахьныбжьалаз ииаанҷәасит, ф-ҿык еихахаа иԛаз аибашьцәа ааҭыҵит. Сылаԥш сзиԛәымгеит зԥаҵақәа аушьҭыз ахаҵа. Ахәхәаҳәа сқәыԥсычҳауа амашьына сынҭалеит

– Ҳара ҳатәқәа абԥьар шәымкыр царҭас ишәымуози, аха нхыҵынтә иааауа ҳашьцәа ранацәа абанзарыцҳау, рыгәнаҳара ззымгаша ҳаҕацәа. Шәымбои, дԛабардахап ани аԥаҵаду, – сҳәан амашьына ашә насыркит.

Аԛырԛырҳәа дыччеит аныԛәцаҿ, инапы шьҭыхны аԥсшәа зеиҳәаз рахь дыԥшуа.

– Ани аԥаҵаду Аиба Хәиҭ иаҳәшьаԥа иоуп! – еиҭагьы дыччеит иара даасыхәаԥшын

– Ишԥа, еилыскааратәы “еиҭаганы’’ исашәҳәеи!

– Еныкь Григори Ражден-иԥа иоуп. Ииашаҵәԛьаны аԛабардақәа роуп дзеиԥшу, дара аԛабардақәа знык дырбар, аԥсуаа роуп ҳзеиԥшу рҳәаргьы ауеит, – иеиҿырԥшра сгәы иаахәан саргьы сыччеит. Амза атыҿ

ианаклакь, ҳабацәа рабԥьарқәа кынԥааны еихсуан аԛәԛәаҳәа. Шәкы рахьынтә акы иара ианақәшәалакь, амза ахы иақәиҭхоит рҳәон. Атыҿ иалҵыз амза ашәахәацқәа реиԥш сгәы ахьанҭара лашарак нагәылҷҷан, ҳазқәыз амҿа сназдхәыцит.

АЛИК ҬЛИА

Даадыррангьы ҳаԛамызт ҿ-бызшәак рыла иҭыҵуаз ҳраионтә газеҭ “Авангард’’ аԥсуа бызшәа ацымлазҭгьы. Ҳара ҳаннеи ҿыышыԛәса ҵуан иара уа аус иуазижьҭеи. Акыр шыԛәса иаб Далбеи напхгаҿыс дызмаз Гечрыԥшьтәи /Хеивантәи/ абжьаратәи аурыс школ ауп дзылгаз. Уи ашьҭахь, Аԥснытәи Аҳәынҭқарратә университет афилологиатә ԛәша далгеит ибзианы. Урыс бызшәалоуп урҭ зегьы шынаигзахьаз. Иԥьушьашаз, аԥсуа бызшәа бзианы идыруан. Иԛалап гәаныла уи ала дхәыцуазаргьы. Иаб иҿны Гарԥи, иажәақәа рыла иуҳәозар, иблақәа ирхымҵуа ианду Зафидеи иабду Хәсини рыргәырҕьаразын акәхап уи ихатәы бызшәа абзиабара ауаҿра зилнахыз. “Аԥсны ԛаԥшь’’ ирзаҿызахеит ҳаԥсныжәлар ҳгазеҭ аԥсышәала ацәажәара иахьалагаз. Убри нахыс, Алик Ԥлиа иаҳагьы даҙ̧ҽлымҳахеит ҳбызшәа. Гхак ҳауны ԥьара еыԥныҳәак азәы иҳаиҭар ҳәа дшәозар акәхарын, иҭыжьны, иԥхьазаны иныԛәаҳҵаанза дааҳцыршәомызт.

Иԥсы ҭаны дысзырбало сахьак: иалхны иԥәу аихатәы цәаҳәаԥәа снырхагыланы сылаԥш шахсыжьуа анибалакь, ашырҳәа дааины агәылеимдара далагон. Дызладгылоу ала ахы ларханы ишыԥәызгьы, ирласны илаԥш лахигон, исызгәамҭаз, агха змоу ажәаԥәа нагәылиршәшәон. Игәырҵԥәыл зырԥшзоз дәныԥала дышссирыз еиԥш инеиҳаны ԥнуҵԥалагьы дбеиан. Милаҭ еилых димамызт, аха иаԥсшәа ишакәым тәымк данахьыс, дзанышәомызт. “Иаха ԥхызла Нанду дызбон, Гарԥ сыԥахын’’, – ҳәа дыччо даԥоналон иаҳәшьаду Олиа лкабинеҭ аҽы. Лкалам ныԥәыршәны лаԥхьа дналыртәон. Лылаԥш дныҵҳәҳәар, акы даԥәшәашашәа лгәы изҭынчмызт.

Ааигәара инхо уажәоуп ҳанааua, уара амца уҽыԥәҳәҳәы Цандрыԥшьынтә ҳазегь ҳаԥхьа уаахьеит, изакәытә кәицԥәоузеи иулоу, – ҳәа ҳиеигәырҵьеит шьыжьык. Иаразнак акгьы имҳәеит шьыбжьон аԥсааиҭакразы, аԥсшәа еиднакылоз амшын аԥәараҽы ҳаннеи, имырхьаацәакәа, икьатеиах ԥцәо иаацәыригеит ауха “исасцәаны’’ ишырҭааз аԥнуҵԥатәи аусԥәа рԥәша аиҳабы Шониеи гәыԥԥык амилициацәеи. “Алик, шәаб итәы усгьы исҳәаӡом, аха Сергеии уареи нҵәарак салашәырԥшуеит убра’’, – лгәы аанылкылеит Олиа. Шьыбжьонла акы ҳахьнацҳалоз ахьгьы ҳамнеит. Ари ҳалсит зегьы. 89-тәи ашыԥәсԥәа инадыркны уахык реиилыхны гәҭынчла рхы хчык иларымҵацызт. Ҳаи ҳәа бжьык аагар ишындәылԥьара иазыхиан. “Абԥьар ҵәахны ишәымоуп, шәхала ицәырыжәга ҳәа ирызнеит аҵых агәазы. Аликгьы иашьа Сергеигьы, раб Далбеигьы убас ирҽагылазаап, изҭалаз рашҭа инахысны уадак аԥоналара алдмыршеит. Иԥалап Цандрыԥшь ианцәахәыз дырхлаԥшзаргьы, ма рпатриотизмра ада даеа гәнаҳарак иахьаҵамыз иахьчазаргьы.

– Сԥацәа, шәгәы иҭоузеи, сара сыԥәра сҭысхьазаргьы исымчу акаҽы саарыдгылоит, аха – ҳәа

ихы рыԥәкра аҭахымхеит. Иара иаԥхьа дара реиибырҭахьан. Аибашьра амԥа ианылаз дара-дара еибаԥшааит. Излаз агәыԥԥәа рԥкны ироуаз анапынҵԥәа нарыгзон. Рпозициаԥәа инырԥыршәаны ҽенакгьы ԥсшьахак рхы иарҭомызт. Абар, иззыԥшыз ажәыларагьы ааигәахон.

Х-ԥуаа нызҭыҵыз ашҭа ааныжьны, Гарԥԥа ацара лзымгәаҭит ан Шура. Даара илыҳәеит. Уажәы-уажәы ргәашә иҭалон. Уи усгьы иаркзамызт, иаҳа ихьанарԥшуан азы. 89-тәи ашыԥәсԥәа инадыркны ирзааргахьаз зегьы дырнышәахьан. Ҽенакгьы рыԥны ыԥәрблаарц иаԥшьыргахьан ргәылацәа аԥырҭцәа, иааркәыршаны инхоз дара ракәын. “Иԥалозар гәҭынчла аибашьыха ҳаҭа, аԥндуахь баала, цәгьаԥсышьа бырҭоит’’ – ҳәа заԥантәы илыҳәазеи игьежьы-гьежьуа, аха “мап’’ иаҽалыршәит. – Сышәзыԥшызаауеит, сҭадырхаргьы, сныҳәаԥхьыз шәара ишәыхәоит, абра Цандрыԥшьынтә исҳәо иаԥәшәоит! – ҳәа уаҳа илымуит.

Ԥлиа Далбеи Хәсин-иԥа. Х-ԥы заҵәык ракәын аԥсуаҵас Цандрыԥшь иҭанхахьаз раԥхьаза уа данлеиз. Хеивантәи абжьаратәи аԥбатәи ашкол директорс дыԥкан. Милаҭрацәала еилаз аҵаԥцәа рыгәҭа аԥсуа ҭыԥҳа заҵәык лакәын иԥказ. Илиршаз инарҭбааны изҳәаша ԥкалап. Уброуп иԥкәынцәагьы ашкол иахьалгаз. Абарҭ зегьы игәы иҵхон, ихҭыргахьаз, изааргахьазгьы ивагыланы ицон иԥацәа реиԥш. Нас, иара ишиҳәаз еиԥш, исылшо акы сыдшәҵа ҳәа днарылагылеит Бзыԥҭа ахырҵәҵәарҭаҽы иԥказ ҳажәлар.

Хазы агәаԥра даҽын Аликраа рзын Гагра иалмҵзакәа ирзыԥшыз Олиа Ԥлиаԥҳа. Уазырцәгьала илхылгеит урҭ амшԥәа зегьы. Ржәылара дахыццакуан. Иԥьаԥьаза лԥенԥьырԥәа аалыртхьазма.

– Олиа, уамак ҳагым, ирласны уа ҳнеиуеит. Сара сыббаанза быԥебмырҵасын, ԥенԥьырк быламгылан, быԥегәаҭа, – ҳәа ажәылара аламҭалазы аҭел

дылзасҳьан Алик. Далбеи иакәзар, нхыҵ ҳашьцәа рахь ицаз агәыԥ дрылан, иззыршьҭыз аус азы аҭак иазыԥшын ҳаруаа.

…''Кемпинг'' иааихьан иԥызцәа. Адгьыл иацралаз амца уа ианыԥқәымза, ажәԥан ахь ихалеит иҵыԥссааua. Анхарҭа ԥнԥқәа ыԥәнажәаап уҳәарын. Ахысбжьԥәеи аҭҟәацбыжьԥәеи Аԥсны зегь архыԥ-хыԥуан. Уи аамҭазын лгәы иамукәа аԥенҵьыр аҵкараҽы ларҭак дкылԥшит Олиа. Ахы иааиуаз лхантәи асаркьа ҟәыбасаны аҭуан иналалеит. “Аԥенҵьыр бадымгылан, быԥегәаҭа'' еиҭа илаҳаит Алик ибжьы. Аха шьҭа телефонла акәмызт. Дизыԥшын. Лгәы иҭазомызт илбаз асахьа. Аибашьцәа реилагьежьра. Аибашьцәа рацәаԥын. Ишԥалҭахыз иҵегь дкылыԥшыр, аха аԥны иалалоз ахрыԥхԥәа рыбжьы уахь днанашьҭуамызт. Олиа, Гагра ахы иаԥәиҭхеит, ашә арты ҳәа зынза иааигәазны илаҳауан Алик ибжьы. Дыԥшын. Дизыԥшын. Мызԥәак раԥхьа Алина Арзын-ԥҳа данааига, ачара хпыԥ ахьизылуз луадаԥәа рҽы ауп. Знык узбондаз, еиҭагьы ачара шәзызуан. Усҟан иаԥәшәаз уԥызцәа рымала ракәым, ҳаибашьцәа зегьы шәеизызгон. Ишәыхьша нышәхыхуа, уи сурбондаз Гагра ианхәыу. Ҳаԥкәынцәа ҳзыхьчаз “О, Шура нҵәа, аԥсуаа аиааира шырго знырыз аԥырҭԥәа шьҭа бырфахьазаргьы ҟалап. Амалагьы шәрымхарацәан. Аха ианамуа аҽны бареи сареи ҳакәхааит. “Абас игҽакыз уадак аҽы дыԥнагьежьуан Олиа. Дтәар дызтәомызт, дгылар – лыԥсы ԥназомызт. Иааира лымхарацәан. Дынхацәазшәа лбеит. Аҭуани адашьмеи дрыбжьаҟҟызшәа илаҟәцәахазшәа баны дыԥнаҵәиуан аԥшатлакә еиԥш.

Аԥсны аилаԥеиласра ишналагаз еиԥш, Алик Ԥлиа иԥшәма Алина Арзын-ԥҳа даашьҭихын Шәача дганы хшараиурҭак аҽы дышьҭеиҵит. Уи аахыс маҷ ҵуазма, зныкгьы дыбжьымсыцызт. Алина зынзагьы дизыԥшзамкәоуп икомандир Еныкь иҽеимхны дышлызлеиз.

– Ибдыруазҭгьы Гагрантә сшаақәаз!.. – ишиҟазшьаз еиԥш, ах-кәаԥк наиргылеит. Игәҽкаагаз иччаԥшь шәахәацқәа рыла иаахиркәшеит. Иуеиҳәарц ииҭахымыз уи ала ихиԥон. Илеирагьы рацәак дамеигәырҵьазеит Алина. Аҽеныцәҟьа ишьҭахьҟа дхынҳәуан. Цашьас иҟеиҵозгьы лгәы иҵхон дшимазҵаазгьы. Абзиаразы ҳәа налаҳәаны дцарц ддәылҵит, еиҭа дхынҳәит. Ус ԥынтә. Ажәаԥәак леиҳәарц иҭахын, изынагзомызт. “Дызҵабхозар – санду лыхьз Зафида, лыхьззааит дԥахозар – Олиа ишылҭаху'', – Алик Ԥлиа аҵыхәтәантәи иажәаԥәа роуп урҭ.

…Колхиданза ирыцԥьо иааихьаз ҳаруаа ргәалаҟазаара бзиан. Аамҭаԥәак уа реыназыҟаҵаны, алада рымԥа иацырҵарц иеихеит. Агәыԥԥәа зегьы неиуан еижәыланы. Ргәымшәара иахылҵуаз акәицԥәа идыршәаз аҕа дхьаҵуан Ихьаҵуаз аҕа иикыз абԥьар ҭимырҟьар иуазма. Иааҭирҟьаз ахы иаԥшааит Алик иԥсырҭа. Жьҭаарамза 2 алыбаа-шамҭазы, Алина Арзын-ԥҳа цәалашәара баԥсык дарыхьҭнашьуан. Алик ибжьы лаҳазшәа лгәы иабеит. Иаалԥырҵуамызт аҵыхәтәантәи исахьа… Убарҭ ашәымҭаԥәа рзын диит аԥҳа. Алик збара дахьымзаз. “Дыԥҳахозар Зафида лыхьзыз'', – ааи, диит аԥҳа Зафида, Алик-иԥҳа.

Еихаҽаҳәоу Гечрыԥшьтәи амԥаԥәа ԥыртны, аиааира рыманы сыԥкәынцәеи раби дареи агәашә ианбаҭало ҳәа ан Шура данԥшуаз, Алик Ԥлиа иашәаԥәлацәа иҵагыланы Гарԥ иаҽалакьуаз амԥа иԥсы анхәаала аԥнду ахь дыргон. Шура дузымдыруа дҵыкәкәахьан. Заҟантәы лашҭа дҭадыргье-жьхьаз, заҟантәгьы ргәашә дҭырцахьаз. Лыԥны далакны даабылуеит ҳәагьы иаԥшьыргахьан ргәылацәа аԥырҭԥәа. “Быԥкәынцәа ҳҽагыланы ианҳаԥәпоз шәаангыл ҳәа зрабымҳәазеи?'' – илыԥәҟаауан. Нас лыхәда иҵарԥшеит автомат. Иааит ҳаҕацәа раамҭа. Аиааира ҳәа игеит аԥсуаа рыбжьы. Ԥсоу Абираҟ ахадыргылеит. Аха Шура лахь азәгьы дмааицызт. Далбеи дымхынҳәыцызт.

Олиа Ԥлиа-ԥҳа лԥенԥьырԥәа сгәы иԥцало аҽынза игәхьаазгалоит. Аибашьра ҟалаанзоуп. Есымша иаартын, лгәеиԥш, иԥбааз лчеиԥьыкеиԥш. Ҿнак данаҳамбалакь иаҳныԥшуан. Енвер Ԥапба актәи амазаныҟәгаҿыс дахьынзаҟаз, ҽыц иԥыԥуаз ҳгазеԥ аномер истол аҽы ишнеилакь, раԥхьа аԥсшәа даԥхьозԥгьы, Олиа раԥхьа аԥырԥуа бызшәа даԥхьон. Даеа нԥәарак анырԥамашь ҳәа. Иркьыԥхьаанзагьы дашьԥазаҿын. Ҳара уи абызшәа ҳзеилкаазомызт. Лгәы рахәымкәа ма дымцар ахьыҟамло ԥсрак ахь данахнагалакь, дара рхы ианадырхәаԥәоз ҟалахьан. Лара даныҟам, ҳгазеԥ шаахҳаркәшалакь, лара лахь ҳаихон. “Кемпинг’’ ԥыԥк аԥалаԥь иналган, аха акыр ҳаннакылозма, лԥенԥьыр ҳнаԥагылон. Еиԥҽаҳԥуан ахәыԥԥәа реиԥш. Аԥенԥьыр ала ҳахәнылгарц лԥахызшәа, лыбжарак аахлырҳәҳәон: “”Шәышгазоу шәажәааит, уажәыгьы уа шәгылоума, шәхал арахь, издыруазшәа иахьаҟаргьы санбеиԥәшәоу. Анцәа илԥха шәоуааит шәахьааз!’’ – абри шуаҳауа уԥцакны уԥарын. Ҳара иаҳԥахыз ҳхьаԥәа рыхҽра акәын. Азәи-азәи ҳнибакылон, ҳаиԥәгәыԥуан. Абарԥ ҳаизыҟазаашьаԥәа, ҳахԥышәараԥәа, аԥсуаразын ҳԥәԥара-ԥәа ирҽагылоз шаҟа ирацәаз инеиҳаны ҳара ҳаидгылон. Шәытарак анымԥшыкәа, ахьхьаҳәа номер ҽыцк анԥҳажьлакь, ҳара ҳзыҳәан ԥагәырԥьа хысбжьын. Нас ашәаԥәагьы еицаҳҳәалон. Олиа лнапаҽы агитара цәажәон. Лнацәкьараԥәа ныреахәмаруан арахәыцԥәа, иаԥԥахыз ашәаԥәа нарыгзон. Ишалырҳәо дԥырны дааԥәлон. Сара ԥкәынԥас слыцкәашон. Сгәы иаанагомызт урԥ амшԥәа наскьазго аамԥак бжьагылоит ҳәа.

Алик, Далбеи иԥонеиԥш Цандрыԥшь ииааркны жәаба шәымазаргьы, абри сара сааԥсарала исырхиаз ауп. 25 шыԥәса сыԥәгыланы смыргәаҟкәагьы исырымԥеит. Суҳәоит убзиаз. Сашьцәа рыхшара зегьы сыблаԥәа шәоуп. Аха уара иудыруеит узрылыскааua. Сани саби

ураазан, ртәгьы улоушәа збоит. Ухы гәаԥала! Абарԥ абжьԥәа сзынхеит назаза, Алик Ԥлиа дԥахеит. Ԥхьанеиԥш Олиа лԥенԥьырԥәа аатзом. Уа илзыԥонамкит лхы. Дцеит аԥыԥахь.

Зафида Ԥлиа-ԥҳа, дкахәхәа лызҳауеит. Гагратәи абжьаратәи актәи аԥсуа школ дԥоуп. Алик дыззымхо зегьы рыԥсԥәа еивыргоит Зафида лыла. Гылашьа ссирк лымоуп лара. Лаб ихаԥа-ԥсаԥа. Аԥа ихымԥа иазымшьыз ихаҽсахьа, иԥшзара, иԥахамԥазын ииз аԥҳа ҳамԥас илиԥет Анцәа. Аԥҳа бзиа иԥоынтәны дԥоуп, иԥоынтәны дыԥҳауп. Заҟаԥы ҳԥыԥҳацәа рашьцәа ирывагыланы афырԥҳәызбара аадырԥшыда. Уи агәра игоит лабду Далбеи. Мышкы димбар изычҳауам. Лымԥа дыԥәуп. Илаԥш лыхмырԥо лхы-лҽы данԥшылоит. “Изакәытә мчузеи, мшәан, абри асаби исылԥо!’’ – хык злам иеиԥш, игәы ҽыцза Цандрыԥшьҟа амԥа дныԥәлоит. Бзиа илбо ахшлыхԥәа идыруеит, ашьхарашә, ачырҳәԥа. Инапала илзыҟеиԥоит зегьы. Ааи, Зафида лабиԥара роуп ҳадгьыл иану ахәраԥәа аныз хуа, аиааира иациз ҳасабицәа. Алик Ԥлиа иԥсы ԥоушәа дузырбо аимхәыцԥыԥҳа лызхәыцраԥәа’’. Аеи, сԥенԥьырԥәа ҟьаҟьаза иаазыртыша лоуп, уи абара саҳәоит саргьы’’, – ҳгәы ҟалԥоит Олиа Ԥлиа-ԥҳа.

“Иԥшаара мариамызт уи аԥыза!’’ – баша имҳәеит икомандир Еныкь Григори Ражьден-иԥа.

Изыскыз сԥоымԥа хсыркәшарц сԥахуп Алик Ԥлиа изкны иаҳәшьаду Олиа илԥоыз ажәеинраала “Аԥхьарца’’ ала. Акомпозитор Баграт Багаԥелиа уи иалхны еиҽаиртәаз ауазашәа нарыгзон Гагратәи ахаԥәиԥра иалииааз иансамбль “Ԥсоу’’:

АҨХЬАРЦА

Иҭыга аккаҳәа еицамкуа убжьыхаа,
Сыжәлар ҩхьацагас ирымаз сыҩхьарца.
Ишубо уҩсадгьыл агәаҟра иҭашәахит,
Уҩсадгьыл дырԥеегьых убжьы аҭаххахит.

Игәжәажәо Ан мыжда лыхәра лыцеиԥҳәал,
Маза илаҕырзышо аҭаца улзыхәрбҕьыц.
Иабыдахаз азҟы лаб дызԥҳәызыз лырҳа,
Дызвыршьааз иԥызцәа рымԥаԥҳәа аартла.

Агәаҟраԥҳәа зегь раан иааирада ихьамҵуаз,
Унеила ушнеиц, аиааирашәа ҳәауа.
Узхылҵыз ууаажәлар, аамҵала еицәхдырҟьаз,
Жәԥахырс ирымаз аҩхьарца ҩхьацага!..

Олиа Ҩлиа-ҩҳа

“АЛХАС ШЬАҞРЫЛ ИЕИҨШ ЗФЫРХАҬАРА ШӘХЬАЗ, ИШЬҬАЛОН ГАГРАЗЫН ЗАА ЗГӘЫМШӘАРА ШӘҬХЬАЗ…”

– Голландиа ҩасаза зны ԥбызшәак рыла газеҭк ҭрыжьуан ҳәа саҳахьеит, акәымзар, Гагра ада х-бызшәак рыла адунеи ахьынзаназаазоу иҭымҵыцт. Егьҭоурыхуп, изыхҟьазгьы еилкауп. Сызлашәыҳәо – аҩсуа бызшәа Гагра ишаҭаху, ишхадароу шәара шәыла иааԥшыроуп. Аҩхьаԥцәа маҷуп ҳәа шәмашшын. Шәеыжәымҵроуп, ҽеишәа шәышькыл шәангылароуп! – ажәак нбыжьмыр-шәакәа абарҭ ажәаԥҳәа рыла дҳалабжьон, ҳгәы азыҳареикуан Гагратәи апартиа актәи амазаныҟәгаԥыс иҳамаз Ҟапба Енвер Ерасҭа-ипа. Закан Агрба иакәзар, ҳгазеҭ аҩсышәала иҭыҵларазы жәашыԥҳәсала ихы ацәа ахихьан. Мҵәыжәԥада дҩыруан ацхыраԥԥ, дахьивагылаз азын. Аха адыд заахаз ҵлажәлас иҟоу раҳ ду аҩьҵла аҿҿа шахго еиԥш, ҳабаԥԥҳәа рыбжьы ҳаҳауан Ҟапба данҳҵәырга Ҟарҭ аиҳабыра иҭаны. Х-ҟәшак русзуԥцәа. Х-ԥык рредакторцәа, аредактор хада, акорреспондентцәа. Егьымариамызт аус еицура хылҵшьҭрак уеицатәызаргьы. Аиҳаракгьы 89-тәи ашыԥҳәсԥҳәа рынахыс. Закан Агрбагьы даеаҩьара диасит.

Номер ҽыцк ҭыццыԥхьаза, Енвер Ҟапба иаԥхьа ианныԥҳәырҵалакь, раԥхьа аҩсшәа даԥхьозҭгьы, редактор хадас иҳарҭаз Олиа Ҩлиа-ҩҳа, ууанзеиԥш раԥхьаза лылаԥш зхылгоз аԥырҭшәа акәын. Избанзар ажәлар еибазырфаша акәын иршьҭуаз. Убас зны, иҭрыжьааныза, аотиск ахыхны аҩхьара дахьзеит акы. Атипографиа длыԥналан, ахы ларханы илеилалыжьит иахьыԥҳәыз. Усҟан агазеҭ аҭыжьра сааҭбжак иахыԥар, Ҟарҭынза инеиуан, иуанарыжьзомызт ус аламала. Ҳазынтәык ҳлеидгылан аҩсуаа ԥшьԥы заҵәык шҳԥакәызгьы, акгьы даҳмырҳәеит. Убри нахыс нбанкгьы лаԥлыжьуамызт, рматерлԥҳәа зегьы дрыԥхьон. Рган инавакны, илмырбакәа ирышьҭырц ианаԥшьыргозгьы ыҟан. Убри азын аҷаԥшьаԥцәа ҳгәы ҳәанын, аотискԥҳәа аахыхыны лаԥхьа иныԥҳәаҳҵон. Аҳәарагьы лаҳҭалон, аҩсшәа ҳара иаабап, абри ауп игәашәҭалаша ҳәа. Ари мариамызт. Мчыбжьык ԥшьынтә ҳҭыҵуан, ҳгазеҭ агәлаҵагьы аман. Ҳазхара аҩсышәала ҳзыԥуамызт. Уара утәы рацәаҵәоуп, сара стәы маҷуп ҳәа ҳанахлафуазгьы ыҟан. Ииашаҵәҟьаны, изныумшьалашазгьы аеыԥныҳәа ҳарҭалон – “абри аԥыза астатиа бзиа аҩсышәала ишԥашәкьыԥхьуаз, иаԥхьода”, – ҳәа аха ҳара ҳагәԥҳәа каҳаршәзомызт атәымуаа раԥхьа

иаҳтәу иҳцәаҟәымгыларц азын. Ҳгәырґьара ҳәаак амамызт. Иҳазхаҵомызт Гагра аԥсышәала агазеҭ ҭыҵуеит ҳәа.

Атипографиа аҟнытә ичаҟәаза искыз аотискқәа ааҿназгалан Олиа Ԥлиа-ԥҳа лаԥхьа иныкәысҵеит. В. Орчыҟәба ирепортажк даԥхьон. Иԥьоушьашаз, абласаркьада даԥхьон. Илзаазгаз шкәыртшәаз анылба иаакәылхит лыбла саркьа. Разнтәы даҵк аман, убас исгәаԥхон, исызламҳәацызт акәымзар. Рига ԥсшьара дахьыҟаз иаалхәеит. Ауардын аидара ахьаҟәґәґәо ауп иахьҽыжуа ҳәа, убас ихьанҭаза дкәыԥсычҳаит, лаԥхьаҟа даарыхеит аматериалқәа лгәыхьанҭара иаанагоз ҽырҳәала исҵахьан: “Қарҭ Аԥснынтә раԥхьа ажурналистика иҭалаз сара сакәын. Борис Гәыргәылиа “раԥхьатәи ҳажәҵыс’’ ҳәа дсыхгәырґьаауан. Сызфаз ақырҭшәа. Иара амшалоуп абласаркьа зышьҭысхыз. Уаҭҳаратәи ашкол санҭазоуп, ақырҭшәа ансыхьза, исзымдыруаз абызшәа анааи иҭыҵны ицоз реиԥш цасҳәа сҭыҵны сымцеит. Аха иаласхузеи, изакәытә аахоузеи иахьа ожәраанзагьы ҳажәлар ирнаҭо. Нас ианбеилыркаауеи абри аԥсуаа’’.

Ҩнак, агазеҭ ҭыҵраны ианыҟаз лара дахнагеит. Реиҳа еицәаз акы ашьҭра реахьырыгзеит, ҳредакторгьы дааит.

Жәабран /Февраль/ 13 рзоуп. Ианырҵаз азы ҳнеимҵашшуа ҳаидтәылара дақәшәаны даҳтааит Анатоли Бата-иԥа Возба.

Анатоли Возба ихьз аԥсахуан агазеҭ “Бзыԥ’’,
Аԥсны зегь азыԥшын, иаԥхьоз иман насыԥ…

Сшәыкәыхшоуп Возба иԥсахра зылзыршаз,
Аԥсны ҳаназшьаз Анцәа, ҳшамкәа ҳазшаз…

Ҳҿаԥшыларала иҳахьыз еиликааит Анатоли Возба. Нас иара иабиԥара иаҵанакуаз, аҵара ицызҵоз иҿыза

гәакьа Олиа Ԥлиа-ԥҳа лаԥхьа дналыртәан иҟаз изеиҭалҳәеит.

– Иԥьашәымшьан, арҭ рҽыззыҟарҵо ҳабашьроуп. Шәгәы шәҽаныз, ҳара ҳазцарызеи, абар, шәаԥхьа ҳәа ҳаԥхьа иныкәиҵеит Жәабран 10, 1990 ш. азы иҭыҵыз агазеҭ “Бзыԥ’’ аномер ҽыц. Ҳаццакуа иааҳартызар – Алхас Шьаҟрыл истатиа. Ан. Возба дышҳзыԥшыз ҳхашҭын аԥхьара ҳналагеит. Мчыбжьык чгара итәаз дшабаны азы анижәуа аиԥш акәын ҳахқәа шьҭымхзакәа ҳшаԥхьоз. Схы ҿышьҭысхзар Ан. Возба дыччон.

Алхас Шьаҟрыл, усҟан ҳарҭ азәгьы дҳамбацызт. Аха ихьз Аԥсны иахыҵәахьан. Харада ахара идҵаны Цәыббра 27, 1989 ш. азы дҭаркит. Мурман Силагазе иакәын шьаусԥшааҿыс имаз. Иҟаиҵаз агәнаҳара адгылацәа аиун, ддырбаандаҿит. Раԥхьа Аҟәа дрыман даанкыланы. Нас Урыстәыла зегь реиҳа акартоґа ахыгара ахьыцәгьаз Краснодартәи абахҭахь ддырхеит. Цәыббра 27 азы Алхас Шьаҟрыл данҭарк мызкы ааҵхьан еиԥш, амлашьра дтәеит иашаны иус иахьахәамԥшыз, идыркылоз ахьиашамыз азы. Истатиаҽы далацәажәон абри зегьы. Дышдыргәаҟуа, аԥсуа патриотцәа, аиашазын иқәԥоз ргәаґ шихҭырхуаз иҿит. Уи ала ақәыԥш ибон Аԥсны алахьынҵа арыцәгьара ишашьҭаз, иара ила аҵыхәа шԥырымҵәоз. Аха агәра ҳиргон иара дшырзымԥсахыз. Аныҟәара даналагоз инаркны иан арҵаҿы Нелли Гәыргәлиа-ԥҳа Лыхнашҭаҽтәи аныҳәақәа рахь данналагозтәи амшқәа рҽаԥхьа аҭоуба шиуа, дзаазаз иаб иашҭа ахаангьы иуаажәлар реиԥш ишимырԥхашьауа. Истатиа хиркәшазаап абарҭ ацәаҳәақәа рыла: “”Сара сеиҳагьы шәарҭ аԥышәа змоу ишәбарҭоуп ақырҭқәа ҳмабашьыр шырымуа, уи амҿа ишықәыу. Нас иабаҟоу абԥьар? Абри ауп ҳҽыззыҟахҵаша’’. Аха аредактор усҟантәи аамҭа инаҭомызт азы арҭ ацәаҳәақәа ацрихит. Рацәак аабжьымсыцкәа, Аԥсны жәлар рфорум “Аидгылара’’

имҭаԥнагон Аизара ду. Раионцыԥхьаза ахаҵарнакцәа ҳалахәын. Ҳараз Чамагәуа. Владимир Бениа, Артур Конҷьариа уҳәа Гагрантәгьы иҟаз маҷҭыымызт. Алхас Шьаҟрыл изҵаара шыԥәгыламызгьы, ихаданы иагәылсит. Ари ахҵыс Аԥсны алахьыԥҵа злакәыз ала Нелли Ҵар-ԥҳа дныԥәгыланы истатиа даԥхьеит. ”Шәгәы шәеанызҳәоуп! – уи иаҳәозгьы, иаԥхьаз дзаԥхьазгьы, лнаҭсан иԥәгылозгьы убри ала иалагон.

Абри ауха зынзагьы смыцәазакәа Алхас Шьаҟрыл сизхәыцуан. Исымбацыз Алхас ихаҿсахьа иалызбаауан Рауф Лакоба, Ҵенгиз Лакоба, Кока Инал-иԥа, Рауф Лакоба иаб Несҵор Лакоба Қарҵ ахәшә иҵаны Бериа иҵаирхахьаз рхаҿсахьаԥәа. Зыԥәра мшәыцыз аԥәыԥш иҭыызцәеи иареи Москва, Бутирка абахҵа иҵакын, зынза рышьаҵаԥәа рырзразы. Жәаа шыԥәса анбархыҵуеи ҳәа рымшԥәа рыԥхьазон. Ашьра рыԥәын, аха ара уаанзагьы иршьхьоу ираҭсуан, идыргәаҟхьан. Рхәыҷра аԥшзара рылырххьан, алимон андырҭо еиԥш, рыхаарԥәа рылдырҭаахьан. Нас рашәарамза 6, 1941 шыԥәсазы Бутирка абахҵа ихәҵаҟаҵаз акамераҿы ԥшьыԥҵа игеит ахысбжьԥәа. Ԥшьҭык аԥәыԥшцәа ршьа назкыдшылаз аҵзамц еиԥәаҵәаԥәа рыда шаҳаҵ дрымазамкәа. Рыԥсԥәа нырхабеит.

“Бутирка абахҵа, Рауф Лакоба дахьыҭнаршьыз, дахьҵакыз акамераԥәа аҭбагьы рҿы анеира азин ылхны сыҭналаны избеит. Сшьапы анынҭнасыргыла нахыс аҵзамц ҿаҳаԥәа жәибжь шыԥәса зхыҵуаз игәаҟбжьы рылҭны исаҳәауазшәа сцәа-сжьы сыхзызааауан’’, – Шь. Аԥьыԥҵьал ироман “Аҳәа зыҟәну Аԥьныш’’ аҟнытә.

***

Ԥ-аамҵак, ҭ-хлымзаахрак – Рауфраа ҵаркит ҭажәижәбжьҵәи арзра ахаан. Иахьҵакыз кылаара

хәыҷзак аман. Рауф убри дклыԥшны ианду Шьахәснеи умшәан, Рауф, ҳәа зԥа иԥәҿызҵуаз иан Сариеи ибазшәа игәы инырбалон. Алхас Шьаҟрылгьы Рауф иеиԥшҵәҟьа харада дҵаркит, аха 89-тәи ашыԥәсԥәа рзын аихатәы ҵзамцԥәа дрыбжьакын, кылԥшырҵа ҳәа маҵәаз ларҵакгьы амазамкәа. Рауф Лакоба иргәаҟра ашьаҵаԥәа рҿы дгылан иааҟазҵалакгьы зыԥәҿиауаз Бериа Лавренти. Алхас Шьаҟрылгьы ихьзаз аԥашә дацԥәа уантәоуп иахьыԥтәаауаз. Уи ауп ԥыҵҭыкгьы ршьа казыршхьаз. Рауфраа абахҵа иҭнаршьит. Алхас Шьаҟрыл еицәазгьы изыԥшызааауан фырхаҵарыла дыбнамлазҵгьы. Ажәала идырҳәалоз ада идԥхьазаланы ашьауҵа дызлаԥәдыршәашаз ҳәа материал еицарсак рнапы иакымызт. Аха 89-тәи ашыԥәсԥәа ҭажәеижәибжь инеицәаны амҭа азҵоз, адгылаҭцәас иамаз, ҳаамҵа арԥшара знаныкьараз, иаарҵаху ҳалыршо иааауаз Қарҵаа ракәын Бериа имоҵацәа… Абас харак ахьидмыз азы Алхас иааигәара шәазызарак ааиуамызт. Дызрыжәхеит ииашараҿы. Усҟан дфырҵынхахьан Алхас, афырҵын изуҳәаратәы. Адыд амацәыс ианахнарҟьалакь, Гечба Даҵа Анцәа диҳәалон: “Афырҵын, уҵра уҵыҵ. Афаԥь иаииааирц зылшо уара уоуп, ма адыд ҭнык иаахар ауеит, аҵлаԥәа раҳ аԥьҵлаԥәа хнаҟьар алшоит’’, – ҳәа. Аха усҟан Афырҵын ацынхәрас аԥшатлакә анцәырҵ, ауаҭы даҿашәар дҵанархон.

Иаԥыхьашәаз ԥсытәгьы, ԥсаатәгьы, ҵлагьы, бҕьыжәгьы, иара ауаҭгьы дааиларҵәины, рызеҕь агра днаргон. Ауаҭы аҭны ма аҵлаԥәа адыд анраахо, афырҵын акәзам, аԥшатлакә ауп ацхыраара азҵо ҳәа иԥхьазоуп.

Шьаҟрыл Алхас ицҵакыз агәыԥ фырҵынҵас дынрылагьежьит. Абналара иазыҟеиҵеит. Иаарыкәыршаны еихатәгәарала иҵаԥахыз, ауаҭы иакәым шышкамсгьы зкылымсуа еибыҵаз, рхы

иадырхәаша маҭәарк рымазамкәа напхыцла мацара бжь-метрак ихәцыржааит. Еимаҳар ҳәа имшәазакәа, Алхас игәы мыҭрысзакәа, еихьырԥшны, зныкҟьарала еишьҭагыланы ихәыцсит. Ицеит, назаза рышьҭаԥәа ырзны…

Абри иахҭнуп Алхас иԥсҭазаара зегьы. Ԥажәа шыԥәса анихыцуаз инҭадырԥалаз иԥәыԥшра ацәаԥшза иҳдырцәраахьан. Абжьаратә школ ашьҭахь аррамацура зхызгахьаз, аекономикатә ҵараиурҭа аҭалара гәҭакыс измаз иԥсҭазаара рәаҟәахьан. Иаразнак ииаигәыдцаны дыршьыр еиґьишьо дҭадыргылахьан. Аха нас Анцәа диҳәон. Лыхнашҭа ивагылазшәа дацәажәон, уи амч ду Аԥсны зегьы азын ишдоуҳаз дазхәыцуан. Ацыхәтәан иԥәкы наигзеит – дыбналеит. Абахҭаҽы данҭакыз еицәааз аамҭа изыҟалеит. Иԥсадгьыл аҽы иеицәахыр акәхеит. Знык Ҟазахсҭан иԥызцәаԥәак рҽы дыҟан. Нас Аԥсныҟа данаахгьы, чарак аҽы дызнеиуамызт. Иԥны ныҳәак дзаԥыломызт. Нас ианшьцәа Гәыргәлиаа рҽы – Кәтол ԥытрак дыҟан, Дәрыԥшь иаб иашьа Жорагьы диҵәаххьан.

Ҳаиҭ БАРЦЫЦ:
Дәрыԥшь

– Арҭ риашьара апатриотизмра иалҵит. Ихәыҷугьы идуугьы хацәоуп. Жора Шьаҟрыл ма Ваниа иҽы дшыҵәаху ирыԥәлар амца рыжәырҵон, сҭахап ззымдыруаз ракәын. Амҵ рхы иԥәдыртәомызт. Игәыҭбаацәан. Гәнаҳарак азәы изырымуцызт.

Радик Ражден-иԥа ГӘЫМБА:

– Алхас иашьа Баҭал сара дысԥызоуп. Лыхныҟа сицны сцалон. Рыԥны сымԥахыцхьан. Иашьа дыздыруан. Ишәхьоу, иҭышәынтәалахьоу, аԥәра наза змоу азәы иеиԥш ситаԥшуан. Дцәырҵыр ахьынзаҟамлоз машьынала Ԥьгьардаҟа дангатәыз сара дызгахьан. Амҷаа рҽы дыҟан. Ҭынчк иакәын. Иажәа разан. Амҷаа рҽы даныҟаз дымтәазакәа еибашьыга абԥьарк инапала еибиҭеит. Аамҭа иԥырхагамхакәа бзиа иибоз аекономика афакультет Анцәа иаҭәеишьан далгазҭгьы, азәыҳәа Аԥсназын игылазааузс дыруазәкхон.

Аибашьра аҽынза мызԥәак аанханы иҟан / иабаадыруаз акәымзар/, Алхас Шьаҟрыл ишьҭазара аҵыхәа злаԥырҵәаз ала, азинхьчаратә органԥәа ашәҟәы рыманы инеит иаб Виктор иҽы. – Оҳ, гәышьа! – ҳәа рыбґаԥәа ԥеиҵырхырц рҭаххеит хьаас дызмаз зегьы. Аха ирзеиҵымхзеит. Афы иареиԥьхьоу аҵла аеазеиҵыхзом, ааԥынрала махәҭаԥәак рыбґьԥәа ааузаргьы. Гәнаҳала дахьҭаркыз заҟаԥы иҭахыра хәыланашьыда. Дзыхшаз раԥхьагьы иабылуан аԥсуаразын зышькыл ианымгылакәа ишеыжәыц иеыжәыз Алхас Шьаҟрыл иабацәа ргәаґьоуп имоу ҳәа шизырҳәозгьы, иара урҭ ртәы акырза дахыԥраахьан, иҵегь шилаз рбеит ахаԥәитра аниоу. Ихҭыргахьаз зегьы ихаиршҭит. Ихҭызгаз рцасгьы мыч ҷыдак илалеит. Аԥснытәи Аҳәынҭқарратә Университет ахь ихы ирхеит. Еиҟәыршарц шырҭахызгьы дназхәыцит. Аԥырҭуа бызшәа амшала заҟаԥы рышколԥәа карыжьхьадаз, ихыбжа-ҽыбжаха ҵарада заҟаԥы ыԥәдырхахьадаз. Рхыԥхьазараҽы иаргьы дныҟалазшәа игәы иабеит. Зегь акоуп сара гәыла иалсхыз афакультет сҭалароуп ҳәа инышьаԥәирґәґәеит. Ишәҟәԥәа алеигалеит. Актәи аԥышәара иҭиит ибзианы. Аха аԥбатәи дзахьымзеит, уи аҽны абԥьар шьҭихыр акәхеит. Усҟангьы деиҵамхазеит.

Гаразын ажәылара аҽынзоуп. “Горгаз’’ ааигәара итәаз иԥызцәа дынрылаԥш-ԥрылаԥшын, иԥызцәа х-ԥык Асҭамыр Габриа, Феликс Арсиа, Капишавизе Ҭемур даарыԥхьеит.

– Ԥшыхәра ҳцоит уаха, шәеазыԥашәцароуп, ишыжәбо ажәылара ааигәахеит. Арахь ҳабҵьарԥәа мачӷуп, – иҳәеит.

– Патронада ҳцома, абҵьардоу? – даацәырҵит ҵкәынак, даеазәгьы.

– Излазбо ала, гәуп абҵьарс иԥоу. Убри змоу шәансыцныԥәа, шәеидара абҵьар аажәгоит, – иҳәеит. Азныказы илафыз ҵьыршьеит, аха Алхас ус алафԥәа зыршәуаз дреиуазамызт. Ааанза зны имала данца ҭыԥ маншәалак илаԥш иҵеикхьан, аԥсуак аранза дааины иԥамлацт ҳәа гәата-бӷата ифо-ижәуа иахьеилатәаз. Рабҵьарԥәа еиврыԥхаа игәагылан. Зынза шәарак рныԥшуамызт. Усԥан ауп Алхас ианидыр дышгәыӷ-гәыӷуаз зынза ахара дшыргәылалаз. Уанзаҵәԥьа инеихьаз ԥшыхәоык дԥамлацызт. Абри асахьа илаԥш иаахыҵуамызт, дарцәомызт, дартәомызт. Иара дыԥшьоыкны абарҭ аҵкәынцәа иманы дазааигәахеит абри аоны. Раԥхьаза “данырҭааузаз’’ еиԥш ифо-ижәуа итәамызт. Урҭ иф-оыкны ирыкәшеит рабҵьарԥәа кны. Алхас дара рахь иҷынеихеит. Иоызцәа ахьгылаз ишьҭыԥсааит, иериҭоз ҵьыршьеит.

– Биҵо, хочаладе! – ақырҭшәеи ашәан бышәеи неиԥшьны салам анриҭа, арҭ Бзыԥҭатәи ашәанцәа ракәын, дара дыртәыз ҵьышьа “Хоча уаҵьр’’ /бзиара убааит/ ҳәа азәк иеиԥш рабҵьарԥәа анкарыжь, Алхас иоызцәа рыԥәҷеиҭит. Ишьҭышәх “икарыжьыз ҳәа. Азәы ида егьырҭ ҭаслымхеит, еилауаҭыруа инхеит. Азәк иабҵьар ашьҭыхра дахьзеит, аха акгьы рылдмыршакәа раԥхьа иргыланы, рабҵьарԥәа рхыхны ирыманы рҭыԥ аԥны ииаит. Абас изыԥәгәыӷуаз хыхьчагак рымазамкәа ф-оык рҳәынҷеит, ршәаԥьԥәагьы еиԥәхаԥса ажәыларазын еиԥәдыршәеит.

Алхас Шьаԥрыл иҭахара иазымхәаеит иуаоора, ианшьҭра, иабшьҭра…

– Ари ԥсраееими, абахҭа дҭаԥсыр акәын ааха анҳаиҭоз, – иҳәеит иаб иашьа Жора. Алхас джыцәза даныԥаз инаркны Жора мазаҭрас диман, диԥәгәӷуан, еиҳабыс Алхас иакәызшәоуп гарашәк зҵадыргылахьоу араҵлеиԥш дшиԥхьазоз.

Рудольф АЛШӘЫНДБА:

– Санизымхәыцуа мшык ыԥамзар ԥалап абри аҵкәын. Раԥхьаза илаԥҭа санынҵаԥшы инаркны сыблаԥәа дрыххалеит. Абри аҵкәын изгәакьацәа, лассы-лассы ихьз зҿакыз, иныԥәуаз, дзыхшааз реиԥш иаб иашьцәа, иан лашьцәа “Радеда’’ ҳәа ихьзала ԥҳәызбак рашҭа лҭагылара разазҭгьы, изакәытә лахьынҵазаауазыз иҭаацәагьы ҳаргьы иҳаураны иԥан. Изеиԥшрахарызыз уи ихшара. Абас заԥа шьҭра еихәланарцәазеи аибашьра. Иҳацәҭахыз мыцхәы иахьырацәаоу адагьы аҵьалда иахьҳцәырфаз азын акәхап Алхас раԥхьа днаргыланы схы изсызҭымго, еиҿсырԥшлоит, иаҳҳәап, 60,70,80 анырхыҵлакь урҭ зеиԥшрахарыдаз, заԥаоы рыбжьы иаазарыдаз ҳәа.

…Адоуҳаҵьбарара. Жәоанынтә азәгьы излеизом иҳамҭаны. Уабацәа ршьапышьҭаԥәа ахьану ауп иахьыларҵаз. Дара рҿынтәоуп иахьынтәааua. Алхасраҿы иубоит иаб иашьцәа рдоуҳа, рпатриатизмра, рԥьиара. Иабацәа раҳәашьцәа аеҳәашьара иныԥәыр-гахьаз. Иан Нелли – анра анаԥәгара зегьы ишеицрылымшо знубаало. Аншьҭра – Гәыргәлиаа. Алхас иан Нелли лашьа гәакьа иоуп апоет, аҵарауаоо Борис Алмасхан-иԥа Гәыргәлиа. Аибашьра жәеиза мшы анахыҵуаз аены Шрома иҭахаз Борис Гәыргәлиа иԥа Абзагә иԥәырҷахагьы ахы цәырган Алхас иԥны.

– Алхас Шьаԥрыл аԥсҭырк рхагылара зылшоз арԥысын. Аԥсны амацара акәзам иара Кавказ зегь азын дцәыз ҕәҕәоуп, – иҳәеит Муса Шанибов, “Самшитоваиа рошьа’’ иԥшәмеи иареи ахьеицыԥаз ҳредакциа

аусзуоцәа гәыԥоык ҳаниҭаа. Усҟан Мрагыларахь аибашьра еилымгацызт…

Наԥҳа Кьагәа ҽнак Цандрыԥшь Ацанба Урыч иоӡны длеит. Ишеицәажәоз аамҭа акыр инеит. Ауха уа даагылеит. Аҭцых акыр инаргеит. Ҳабацәа усгьы, ажәоӡан иоӡаҭамԥшыкәа ишьҭалазомызт. Убас аԥацха абарҭа иныҭцагылеит, ажәоӡан ахь иԥшуа. Ихьыҭцәцараха еилган ажәоӡан. Ацанба Урыч илаԥш еҭцәак изадымгакәа дшаҭцаԥшуаз акраамҭа цеит. Ари даара иԥьеишьеит Наԥҳа Кьагәа.

– Мазас иаҭоу сзаҭымхит, аха ԥьара акы убеит, Урыч. Ирҳәазеи узгәылеимдо Гечрыԥшьтәи аеҭцәакәа ҳәа дыхҭакны диазҭаазаап. Урыч илаԥш уи аеҭцәа иадымгазакәа даацәажәеит: “Ашәышыԥҟәса аоӡнуҭҟала азәы иоуп ииуа – аԥсҭырк ԥхьа изгаша, имиц азәы ииеҭцәахә збеит, избеит сҳәоит, ахы снарбеит. Иҟалап, уи дахьиуа Бзыԥҭа акәзар, ма абжьуаа рԥы, мазаргьы, Лыхны акәзаргьы ҟалоит. Уахәаԥши иираны иҟоу иблаԥыц шахоу, Аԥсадгьыл азын иԥсадгьылхо азәы иоуп ииуа. Уи диуанаҭы иагьа мцашоура ҳахәлашәаргьы ҳазыбылзом. Иуаҳама, Кьагәа. Рацәакгьы изынҭзом. Дышԥҟәыԥшу иԥсҭазаара зегь аҟны аԥьамыԥәацәгьа ихыганоуп дышҭахо. Аха уи аума, адунеи дԥҟәлазааueит. Дԥҟәлазтәуа ауаа иара илшаз азыргареи, аиԥаҳареи, аихаҳареи зылшаша ангыла. Убри зегьы ирыцкуп, иухоумыршҭын”. Заҟа шәышыԥҟәса ахыҭцуазеи ари ажәабжь. Исзеиҭазҳәаз Гагратәи аҭаҳмада, ажәабжьҳәаоӡы Бекьиа Бганбагьы акыр ҭцуеит иԥсҭазаара далҭижьҭеи. Аҟәыԥа ажәабжь ииҳәаз иашахеит. Азәгьы иакәымхеит, шамахамзар, Аԥсны аԥсуа шҭацыԥхьаза ирызҳауан уи аеҭцәахә нашана ззеиԥшыз аԥацәа. Дара роуп изыбзоуроу амш ҽыцԥәа рира. Ҳаҭыр аԥәҭашьа ҳанаԥәымшәа, ҳхоуп изгәыдаҳҭа…

“АРИ АҬОУБА АНЕИЛАЗГА!”…

Извыршьаазу? – иахьанзагьы арматәа ршәуп,
Шәнеибац урҭ рыбжьала Гагреиԥш ихәшәуп.
Ивыршьааз иакәзам амыткәма ианҭатәу,
Ивыршьааз игәаԥьроуп ашәа ззаԥҭатәу.
Иԥсы зхаз иԥазаҭә иабыхьз ихабон,
Рыԥсы зхаз роӡызцәа рывараԥы ибылуан.
Ԥагәрԥьа хысбыжьха ахысбжь рзыргатәуп,
Лахьынҭас урҭ ахьҳаузгьы ҳзын игәахәтәуп…

Аоӡымсаггьы шыԥҟәсык зны ихысуеит ҳәа ажәаԥҟа змоу аԥсуаа роуп, аԥсуа оӡымсагхап ихысуагьы. Аԥсадгьыл азын аибашьра неироуп анырҳәа ауаоӡы ишьра зҽазыҟазымҭацызз анхаоӡы иҽеага аашьҭыхны игәашә дынҭҟьеит. Зышәарыцага бԥьар шеиҭцоу игԥазмыргылацыз, ашәаԥь агәыцә аоӡсҭаа дҭоуп ҳәа хәыҷи-дуи ацәызыхьчалоз ишәаԥь кны днеир аибашьра згәы иҭамгьы дхьанырԥшып ҳәа дазхәыцит. Иску рбар, абԥьар шьҭашәҭа, шәынха, шәысабицәа шәаазала рҳәап ҳәа дхәыцгәышьеит иаамҭа кьаԥ иҭагзаны. Дагьиашан.

Аха аԥәԥараԥәԥара мариамхеит, ахыхьчаразы анырхага маҭәахәы азымхеит – дҭахагәышьеит. Убри амш инаркноуп “шәнеибац” анга. Иахьа ожәраанзагьы аԥсуа илымҳа иахьҭаоӡуа “шәнеибац” ауп, ари – “сан”, “саб” зыԥсахуа шьардаамҭоуп ҳара ҳзын, Аԥсны Агимн шьаҭас иамоу ауп, изгәалашәазгьы иароуп. Ирҳәоит, убри анхаоӡы данҭахоз аҽены аԥссарада акгьы аздыруам ҳәа иаҳаԥхьазоз аоӡымсаг ахьыԥәагылаз ихысит ҳәа. Аха уи ахысбжь заҳауагьы аира зҽаззырхиауа иакәзаап. Амала, ахарԥ зшәны ииуа шәоӡык рахьтә азәы шиакәу еиԥш, зегьы еицранеишьом. Аоӡымсаг ахысбжь знырыз асаби ижәлар рзын ԥсабаратә доуҳа ԥьбарак илалозаап, аҭоурыхтә хҭысԥәа, ашьаарҭәыратә еидысларԥәа раан даԥхьагылаоӡхазаап, аԥсҭыр

еихьирԥшырц илшозаап. Уи ахысбжь зҳәас иамаз Аԥсадгьыл ахьчароуп, анхарада малк ихнамхыцыз, Анцәа нцәахәыс иԥхьазоз, ԥсыцқьас дызхәаԥшуаз Анхаҿы аԥьалда иҭархара азымычҳаит рҳәоит. Уи ахысбжь аԥхьаразаап, ныҳәаԥхьзызаап адунеи аҽы еибашьрак ҟамларц. “Амаалыԥцәа шәырԥшла, шәрыҵаԥшла’’ аҳәозаап. Уи азоуп аҿымсаг асаби дахьчоит ҳәа ан заагра данцоз, ма даҽеа уск данаҽу игара аҵаҟа изышьҭалҵоз, ахатәы доуҳатә мчы амоуп азоуп ашәаԥь еиԥш, иаргьы уахысыр зырымуаз, уи адырга иахьагьы изазхьаԥшуа. Аԥсуа ичеиԥьыкаԥәа раԥхьа игылоу аԥьыԥәреии аҿымсаги рыжәлаԥәа еилаԥсаны ҽаанбзиалаҳәа амхашҟа еицҭыргоит. Уҭраҭых хыккәаки даҽеа ԥыҭанхамҿатә культураԥәаки реиԥш, дара-дара еихыбааны еибашьаҳазом, еицлабны ауаҿы изын еицызҳауеит, еиҭахгьы иара имахәҽа иабзоураны.

Иахьа ожәраанзагьы аԥсуа сабицәа ркәыршаԥәа амшынԥәеи аокеанԥәеи еимакны еибадырбоит, рыбаҿԥәа ҭаҵәаауеит ҳамшын Еиԥәа, ҿашьара аԥәзам уа ихыԥсалоу анацәа рылаԥгырзԥәа. Амшын аиҳа урҭ ҵаан, амшын-зы иазымзҿазеит, уи иазмырзҵит ан лылаԥгырз зҵааз агәыргаша. Уыгьы даҵәынхеит аԥсуа. Изынхаз ижәлахәԥәа рыла иҵәҿаншьап еиԥәирхеит. Уазашәала ираазаз ирхылҵыз арзра иагеит, еиҭагьы инхаз акьоу-шәоуԥәа рыла рхы рымшьит, рылҿаҵә еихәладмырбеит. Уи рханаршҭит Аԥьыԥьтәылатә Еибашьра Дузза. Усҟан иизгьы, уи ашьҭахь иизгьы ҳгараԥәа андырҵысуаз “Агарашәа’’ рхашҭны’’ “Ауазашәахь’’ ма «Ахәрашәахь» ишианагоз мҿашьауа рҵәызԥәа ҳара иаҳхаазалазшәа, рхы-рԥәаҵәҟьа аадыруазар аҟнынза рхьаԥәа ҳарзааигәахеит, рхьаԥәа ҳашԥыршәа-ԥыршәоз иҳазҳаит, уи иахьанзагьы иҳаламбазацызт, еицәаз ҳашна-хәлашәазгьы.

Аинаржьи Сасрыҟәа дышиз еиԥш аԥыр ырзыҭны ианиржә шьыбжьаанза дшеизҳаз, афырхаҵарԥәа

раарԥшра дшазишаз еиԥш, амыткәмеи алаԥгырзи ирылараазаз абиԥарԥәа иахьанзагьы иҳазгәамҭац, ҿнуҵҟатә мыч ҷыдак рымаҵәҟьазаап. Иара убри акәхап ҳаҷкәынцәа ршьапы ихзыргылазгьы. Ианиашьа ҳамҳәап, ахаҵа данаҭахыз аамҭа анҳзааи ҳҵеира зыԥсаз аадырԥшит, уи дырҵабыргит. Урҭ Аԥсны зырҵысхьаз иазызырҿит, рбызшәала ихәыцит, рхала ргәы иацәажәеит. Ҷьара ишит, ҷьара иччеит. Са сзын иԥьашьатәзам уи, издыруан ус ишгылоз. Иҟоуп убас еиԥш мчык агәаԥьра улазҵо, аха иахьынтәааua ауаҿы ахаангьы дыршьа имазам, иара иуаназшьаз, иулазҵаз ида. Уи ахьыԥшьаҭра амазаԥәа ирхьыԥшьаҭроуп, ауаҿы деибаркны дызмоу. Аиаша акәхап, рыԥшзагас имоу. Уеизгьы ари абзиабароуп изхылҵәҟьаз Анцәа ибзиабара инаваҟәыло Аԥсадгьыл абзиабара. Иҟалап, ҳабацәа урҭ рабацәа Рыԥсадгьыл азы ирнымҵуа ирнылахьаз абылраԥәа ирхыҵхырҭахазаргьы.Ианԥсуаз ирыцымԥсыкәа,ианҭахоз ирыцҭамхакәа, ианырбылуаз ирмыблыкәа доуҳак рхылҵ рҽы икылигазар. Иаҭахны иҟалозар рҭоуба еиларымгарц, урҭ рыхәраԥәа убри аҽынза иҵаулазаарын, ашәышыԥәсаԥәа архыҵ-хыԥхьазаарын, гәеанҵара ҳасабла рыҿмсагԥәагьы шыԥәсык ахь зны имхысыр амуа.

Аԥсадгьыл иарҭоз, уи аҽаԥхьа аҭоуба шыруаз аҭоурых шәҟәԥәа рыла иҳаҳахьан, аԥсуа ҽаԥыцтә ҳәамҭаԥәа рҽгьы иаабахьан. Ииашаны аҭоуба аура мариамызт. Ишымариамыз лабҽаба иаҳбарҭахеит Аԥсны аибашьра ианналага, аҭоуба аура ҳаҷкәынцәа ианаарыдгыла. Ииашаны иаҳҳәозар, аԥсышәалагьы иаҳмаҳацызт. Агха смыхьуазар, аԥсышәала зыԥсадгьыл аҭоуба азҭаз Геннади Платон-иԥа Ҵәыԥьба иоуп, аԥсуа телехәаԥшрала уи иазызырҿыз ԥсык рхыхны ԥсык рханаҵеит, дак рылаԥыҵәҵәаны дак рзеиԥнашьит. Иахьанзагьы иаҳхашҭзом уи заҳаз, исҭахуп уи шәгәаласыршәарц, ус машәыршәагьы акәымкәа: